

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ
НАУЧНО-ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

ЛЕТО/2010 ГОДИНА LXII

УДК 355/359 YU ISSN 0042-8426

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
МЕДИЈА ЦЕНТАР „ОДБРАНА“

ДИРЕКТОР

Славољуб М. Марковић, потпуковник

ОДСЕК ЗА ИЗДАВАЧКУ ДЕЛАТНОСТ

ГЛАВНИ УРЕДНИК

Драгана Марковић

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ВОЈНОГ ДЕЛА

потпуковник

Милан Тепшић, дипл. инж.

milan.tepsic@mod.gov.rs

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Митар* Ковач, бригадни генерал (председник); проф. др *Зоран* Килибарда (заменик председника); проф. др *Божидар* Форца, генерал-мајор; доц. др *Младен* Вуруна, бригадни генерал; проф. др *Јан* Марчек, пуковник; проф. др *Младен* Пантић, пуковник; проф. др *Јоже* Сивачек, пуковник у пензији; проф. др *Владимир* Грујић, пуковник у пензији; проф. др *Драган* Симеуновић; проф. др *Владан* Јончић; проф. др *Зоран* Драгишић; потпуковник *Милан* Тепшић, одговорни уредник (секретар).

Адреса: Часопис Војно дело, (БЕ) 11002 Београд, Браће Југовића 19 *
vojno.delo@mod.gov.rs * Одговорни уредник: 3349-497 * Претплата:
pretplata@odbrana.mod.gov.rs, тел./факс: 3241-009 * Текући-рачун РЦ МО
Републике Србије 840-49849-58 * Појединачна цена примерка 324,00 динара.

Рукописи се не враћају

Часопис излази тромесечно

Штампа: Војна штампарија – Београд, Ресавска 40б

<i>Радослав Гађиновић</i> Методолошки процес у писању научног рада.....	9–28

МЕЂУНАРОДНО ОКРУЖЕЊЕ

<i>Horst Pleiner</i> <i>Andreas W. Stupka</i> Сама, а ипак заједно – О војној стратегији неутралне националне државе у новој Европи приказано на примеру Аустрије	29–53
<i>Horst Pleiner</i> <i>Andreas W. Stupka</i> Alone, But Yet Together: On the Military Strategy of a Neutral Nation State in the New Europe as Shown by the Example of Austria	54–77
<i>Nicole Herzog</i> Промена швајцарске политике безбедности	78–89
<i>Марко Филијовић</i> Територијално разграничење на Арктику	90–105
<i>Barre R. Seguin</i> Зашто је Пољска изабрала авион F-16?	106–145
<i>Klara Siposné Kecskeméthy</i> Жене у оружаним снагама Републике Мађарске – искуства и поуке ..	146–156
<i>Klara Siposné Kecskeméthy</i> Women in the Armed Forces of Republic of Hungary: Experiences and Lessons Learned	157–167
<i>Славољуб Ристић</i> <i>Радован Каркалић</i> <i>Владимир Јаковљевић</i> Развој демократске цивилне контроле војске у периоду транзиције неких земаља у окружењу	168–187

ВОЈНОПОЛИТИЧКИ САВЕЗИ

<i>Катарина Штрбац</i> Безбедносне интеграције у постсовјетском простору – ГУАМ	188–199

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

<i>Миодраг Гордић</i> Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности Републике Србије	200–227
<i>Самед Каровић</i> <i>Ненад Комазец</i> Управљање ризиком на системским основама	228–240

СИСТЕМ ОДБРАНЕ

<i>Златан Јеремић</i> <i>Слађан Ристић</i> Нови вредносни систем Војске Србије – наслеђе или пројекција	241–256
<i>Милан Миљковић</i> Информационе операције у савременој војној теорији и пракси	257–284
<i>Неџад Имамовић</i> Финансијско управљање у оквиру финансијске функције система одбране	285–297
<i>Славољуб Ранђеловић</i> <i>Ксенија Ђурић-Атанасијевић</i> Односи с јавношћу у мировним операцијама	298–316
<i>Ненад Перић</i> Односи с јавношћу, комуникација у кризним ситуацијама и Војска Србије	317–330
<i>Ранко Лојић</i> Организационо учење	331–347

ИСКУСТВА И ПОУКЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ

<i>Владимир Баровић</i> Добровољно учешће у оружаним снагама Краљевине Србије као могући модел професионализације оружаних снага Републике Србије	348–360
<i>Мирјана Зорић</i> Герилско ратовање у Југославији 1941–1943. године – форма асиметричних ратова	361–369
<i>Александар Милић</i> Деструкција као средство политике	370–390

ТЕРОРИЗАМ

<i>Жељко Нинчић</i> Могућности ангажовања прикривеног иследника у откривању кривичних дела тероризма	391–410

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

<i>Небојша Гаћеша</i> Приказ научних монографија и њихових промоција	411–418
<i>Вера Арџина-Ђерић</i> Књига Драгана Симеуновића „Увод у политичку теорију“	419–421

<i>Radoslav Gaćinović</i> Methodological Process in Writing a Scientific Paper	9–28

INTERNATIONAL ENVIRONMENT

<i>Horst Plajner</i> <i>Andreas W. Stupka</i> Alone, But Yet Together: On the Military Strategy of a Neutral Nation State in the New Europe as Shown by the Example of Austria	29–53
<i>Nicola Herzog</i> Change in Swiss Security Policy	78–89
<i>Marko Filijović</i> Territorial Delineation in the Arctic	90–105
<i>Barre R. Seguin</i> Why did Poland Choose the F-16?	106–145
<i>Klara Siposné Kecskeméthy</i> Women in the Armed Forces of Republic of Hungary: Experiences and Lessons Learned	146–156
<i>Slavoljub Ristić, Radovan Karkalić, Vladimir Jakovljević</i> Development of Democratic Civilian Control of the Military in Transition Period of Some Neighboring Countries	168–187

MILITARY-POLITICAL ALLIANCES

<i>Katarina Štrbac</i> Security Integrations in Post-Soviet Space – GUAM	188–199

NATIONAL SECURITY

<i>Miodrag Gordić</i> Modal Experiment in Examining a Potential Security System of the Republic of Serbia	200–227
<i>Samed Karović</i> <i>Nenad Komazec</i> Risk Management on Systemic Foundations	228–240

DEFENSE SYSTEM

<i>Zlatan Jeremić</i> <i>Sladjan Ristić</i> New Value System of the Army of Serbia – Legacy or Projection ...	241–256

<i>Milan Miljković</i>	
Information Warfare in Contemporary Military Theory and Practice	257–284
<i>Nedžad Imamović</i>	
Finance Management within the Defense System Financial Function	285–297
<i>Slavoljub Ranđelović</i>	
<i>Ksenija Đurić-Atanasievski</i>	
Public Relations in Peacekeeping Operations	298–316
<i>Nenad Perić</i>	
Public Relations, Communication in Crisis Situations and the Army of Serbia	317–330
<i>Ranko Lojić</i>	
Organizational Learning	331–347

EXPIRIENCES AND LESSONS OF THE PAST

<i>Vladimir Barović</i>	
Voluntary Participation in the Armed Forces of the Kingdom of Serbia as a Possible Model of Professionalization of the Armed Forces of the Republic of Serbia	348–360
<i>Mirjana Zorić</i>	
Guerrilla Warfare in Yugoslavia 1941-1943 – a Form of Asymmetric Wars	361–369
<i>Aleksandar Milić</i>	
Destruction as a Means of Politics	370–390

TERRORISM

<i>Željko Ninčić</i>	
The Possibilities of Engagement of Undercover Investigator in the Detection of Criminal Acts of Terrorism	391–410

READING SUGGESTIONS

<i>Nebojša Gaćeša</i>	
Book by Dragan Petrović “Geopolitics of Caucasus”	411–418
<i>Vera Arežina-Đerić</i>	
Book by Dragan Simeunović “Introduction to Political Theory”	419–421

<i>Radoslav Gaćinović</i> Methodologischer Prozess bei der Verfassung der wissenschaftlichen Arbeit	9–28

INTERNATIONALES UMFELD

<i>Horst Pleiner</i> <i>Andreas V. Stupka</i> Allein und doch zusammen – Über militärische Strategie des neutralen nationalen Staates im neuen Europa, dargestellt am Beispiel Österreichs	29–53
<i>Nicole Herzog</i> Die Wandlung der schweizer Sicherheitspolitik	78–89
<i>Marko Filijović</i> Territoriale Abgrenzung der Arktik	90–105
<i>Barre R. Seguin</i> Warum sich Polen für den Flieger F-16 entschieden hat?	106–145
<i>Klara Siposné Kecskeméthy</i> Frauen in den Streitkräften der Republik Ungarn – Erfahrung und Lehren	146–156
<i>Slavoljub Ristić, Radovan Karkalić, Vladimir Jakovljević</i> Die Entwicklung der demokratischen zivilen Kontrolle der Streitkräfte in der Zeit der Transition in einigen Ländern in der Umgebung	168–187

MILITÄRPOLITISCHE BÜNDNISSE

<i>Katarina Šrbac</i> Sicherheitsintegrationen im postsowjetischen Raum – GUAM	188–199
NATIONALE SICHERHEIT	
<i>Miodrag Gordić</i> Modale Experimente bei der Forschung des potentiellen Sicherheitssystems der Republik Serbien	200–227
<i>Samed Karović</i> <i>Nenad Komazec</i> Das Risikomanagement auf Systembasis	228–240

VERTEIDIGUNGSSYSTEM

<i>Zlatan Jeremić, Slađan Ristić</i> Das neue Wertesystem der Streitkräfte Serbiens – Erbe oder Projektion	241–256

<i>Milan Miljković</i>	
Informationskrieg in der modernen Militärtheorie und – praxis	257–284
<i>Nedžad Imamović</i>	
Finanzsteuerung im Rahmen der finanziellen Funktion des Verteidigungssystems	285–297
<i>Slavoljub Ranđelović</i>	
<i>Ksenija Đurić-Atanasievski</i>	
Öffentlichkeitsarbeit in den Auslandseinsätzen	298–316
<i>Nenad Perić</i>	
Öffentlichkeitsarbeit, Kommunikation in Krisensituationen und die Streitkräfte Serbiens	317–330
<i>Ranko Lojić</i>	
Das Lernen in der Organisation	331–347

ERFAHRUNG UND LEHREN AUS DER VERGANGENHEIT

<i>Vladimir Barović</i>	
Freiwillige Teilnahme in den Streitkräften des Königreichs Serbien als mögliches Model der Professionalisierung der Streitkräfte Serbiens	348–360
<i>Mirjana Zorić</i>	
Guerillakriegsführung in Jugoslawien 1941-1943 – asymmetrische Kriegsform	361–369
<i>Aleksandar Milić</i>	
Destruktion als Mittel der Politik	370–390

TERRORISMUS

<i>Željko Ninčić</i>	
Möglichkeiten der Engagierung eines verdeckten Gesandten für die Aufdeckung der terroristischen Straftaten	391–410

LESEVORSCHLAG

<i>Nebojša Gaćeša</i>	
Das Buch von Dragan Petrović “Geopolitik des Transkaukasiens” ..	411–418
<i>Vera Arežina-Đerić</i>	
Das Buch von Dragan Simeunović “Einführung in die Politiktheorie”	419–421

МЕТОДОЛОШКИ ПРОЦЕС У ПИСАЊУ НАУЧНОГ РАДА

Радослав Гађиновић*

Институт за политичке студије, Београд

*Највиши задатак човека је знати и схватити
објективни свет и његове законе.*

Спиноза

У савременој методологији научноистраживачког рада дефинисане су законитости по којима истраживач мора поступати да би успешно написао научни рад. То је процес у којем чињенице треба подвргнути научној анализи и другим методама истраживања, уз активан критички однос према ономе што је предмет истраживања. То значи да се траже одговори тамо где их нема, а постављају се питања која још нису постављена. Зато се на универзитету процес стицања знања не зове учење већ студирање. Док је учење засновано на памћењу, студирање се заснива на размишљању. Свако размишљање није исто што и научно мишљење које је само један специфичан начин размишљања, а циљ му је да буде истинито.

Када се истраживачи баве методама реч је о методологији. Предмет истраживања методологије су научне методе, а предмет истраживања научних метода јесте део објективне стварности који је одређена наука дефинисала за свој предмет. Методологијом се назива свеукупност методских поступака које примењује одређена наука или група сродних наука с циљем да дођу до нових сазнања. Дакле, за сав свој напредак и преображај, материјални и духовни, човечанство треба да захвали првенствено науци, научном стваралаштву и истраживању; без развијене науке не може бити ни напретка ни благостања једне земље и народа у правом смислу речи. Ту узајамну условљеност развитка науке и развијености земље и народа који у њој живи уочио је, још у 16. веку, Бекон, који је тврдио како наука и људска моћ иду заједно, упоредо, како се оне, у ствари, преплићу, прожимају, и једна на другу врше узајамни утицај. Тада, у време ренесансе, он се дивио великом преображају који су разне науке, својом ширином, разноврсном и многоструком применом, извршиле у животу цивилизованих народа. Његов савремене-

* Проф. др Радослав Гађиновић је научни саветник.

ник, велики француски мислилац Монтењ, истицао је да је наука „велики украс“, додајући одмах како је она у исти мах и „оруђе које нам зачудо много помаже“. Ако су људи о науци и њеној моћи говорили тако у 16. веку, онда је почетак 21. века прави изазов за истраживаче и научне институције, како би уз помоћ науке остварили нову ренесансу у квалитету живота човечанства. Познато је да не постоји чаробна формула која може да открије тајне научних истраживања, као што не постоје неки брзи и механички поступци који, када се науче и савладају, оспособљавају за ту врсту делатности. Међутим, да би се неко оспособио за научни рад, нужно је да претходно испуни два основна услова: 1) да има за то дара, природне диспозиције; 2) да га неко упутује у научни рад и његове методе, развијајући, „васпитавајући“ код њега особине неопходне за тај посао.¹ Дакле, увођење у занат научника најбоље се постиже како читањем разних научних дела и приручника, тако, још више, праксом, како каже латинска изрека *Fit fabricando faber* (ковач се постаје ковањем) или како мисле Немци – *Übung macht den Meister* (мајстор се постаје вежбањем).

Кључне речи: наука, методе, циљ, садржај, научни рад, научни извештај, истраживање, индикатор, варијабла, хипотеза.

Избор и формулисање проблема истраживања

Проблем истраживања је најкреативнији део истраживања, битан за даљњи рад, где треба дати одговор на следећа питања: како је и због чега дошло до избора одређене теме, да ли због њене актуелности и атрактивности, релевантних друштвених потреба, захтева и праксе, професионалног научног интереса и радозналости, личних разлога (поседовања специфичних знања и искустава, располагања емпиријским подацима, високе мотивације). За избор проблема истраживања морају се уважити следећи критерији: да ли се замишљени проблем може истражити (непостојање података, велики трошкови истраживања, тајност података и сл.), да ли истраживање доноси нешто ново или је то понављање већ познатог, колико је то истраживање примењиво у пракси и сл. Формулисање проблема истраживања изражава се декларативном реченицом, која проверава неко стање, однос или питање. Проблем не сме бити прешироко постављен;

¹ Васпитавање је, по Богдану Поповићу, „све што човек сам чини, и што други чине за њега, а да дође до извесне врсте савршенства“, за разлику од учења и проучавања у ужем смислу, при којима се, доиста, све чини са стране за ученика, док он сам остаје пасиван (Митхат Шамић, *Како настаје научно дело*, Свјетлост, Сарајево, 1988, стр. 9).

треба га строго прецизирати и конкретизовати: образложити због чега је потребно одређено истраживање; каква се практична и теоретска решења могу очекивати и сл. Дакле, проблем је оно научно подручје унутар којег се налази научни интерес истраживача. Веома је битно знати да практично истраживање почиње проблемом истраживања, који је, иначе, веома специфичан. Он се заснива на знатижељи, а настаје ако се о нечему нема довољно знања. Без проблема истраживања не може ни доћи до истраживања. Значајно истраживање не може се извести на незначајном проблему. Зато је у научном истраживању врло важно да истраживач буде осетљив на проблеме, тако да из већег броја проблема може изабрати најзначајнији.

При избору проблема треба уважити већи број критеријума. Важно је да тај избор представља *новину*, што значи да треба избегавати непотребна понављања истраживања. Зато, пре коначне одлуке о спровођењу неког истраживања, треба проверити да ли је оно већ спроведено, као и каква је његова *важност и применљивост резултата* у пракси. *Радозналост и интереси* важан су критеријум при избору проблема, јер знатижеља подстиче људски дух на истраживање. Мотив истраживача може бити и инструментална вредност сазнања. Истраживати се може са жељом да се реши одређени проблем, због материјалних и статусних разлога. Међутим, истраживања која нису заснована на знатижељи ређе доводе до сазнања, а чешће до „открића“ која погодују материјалном и друштвеном статусу истраживача. Веома значајан критеријум при избору проблема истраживања је и *стручност истраживача*, који обично бира проблем истраживања из своје струке. При избору проблема истраживања треба водити рачуна о томе да ли истраживачки тим располаже одговарајућом *опремом и условима рада*. Ако истраживачи немају минимум опреме и услова рада за спровођење одређеног истраживања, одустаје се од таквог истраживања. *Покровитељство и сарадња центара одлучивања* важан је критериј при избору проблема истраживања. Ако није обезбеђена сагласност оних који могу ометати спровођење одређеног истраживања, не треба га ни почињати. *Трошкови истраживања* често су већи од предвиђених, па се пре почетка истраживања мора извести темељна економска анализа и реалан трошковник истраживања. *Ризик, опасности и теškoће* могу ометати спровођење истраживања одређеног проблема, па при самом избору то треба имати у виду. За свако истраживање потребно је одређено време, па се о томе мора водити рачуна при избору проблема. *Актуелност проблема истраживања* такође је битан критеријум при избору проблема, па се не сме дозволити да истраживање неког проблема траје толико дуго да резултати који су њиме добијени нису више актуелни. *Могућност решења неког проблема помоћу истраживања* такође представља један од значајнијих надахнућа истраживача при избору проблема истраживања.²

² Мирослав Вујевић, *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб 1988, стр. 41–43.

Дакле, при избору проблема треба уважавати сваки од ових критеријума, нарочито са аспекта контраиндикације. Дефинисање проблема истраживања је посебан задатак у разради пројекта истраживања. Наслов истраживања је једно, а проблем истраживања је друго. Наслов рада обично је краћи и уопштенији, а проблем истраживања мора бити формулисан што је могуће прецизније.

Формулисањем проблема помоћу упитне реченице истраживач се усмерава према одређеним научним подручјима. Истраживања са једног научног подручја називамо *дисциплинарним истраживањима*, а истраживања са више научних подручја *интердисциплинарним истраживањима*.

Дефинисање појмова и појмовна анализа

Наука је делатност стицања знања, које се одвија на темељу одговарајућих претпоставки и заснива се на примени прецизних процедура, ради формулисања логички сређених и теоретски кохерентних исказа о искуственој стварности. Мирослав Вујевић дефинише науку као мисаону – појмовну интерпретацију објективне стварности која је заснована на чињеницама те стварности. У истраживању треба разликовати мисао о нечему од онога о чему се мисли. Неразликовање појма од онога на што се он односи назива се грешком реификације. Та грешка није ретка, па се због ње често изводе погрешни закључци. Појам није рефлексција доживљеног искуства, већ на њему заснована мисаона креација која трансцендира искуство и омогућује сналажење у новим ситуацијама, па у сваком научном појму има хипотетичких елемената.

Дакле, појмови нису априорне категорије мишљења. Они су историјске категорије које се мењају, јер се мењају истраживачева сазнања, као и објективна стварност коју истраживач сазнаје. Уз сваки појам везује се одређени термин. Он нема никакве везе са оним што означава, осим што су се људи договорили да одређена реч означава одређени појам. Значење се не може извести из речи којом се појам означава, па није потребно мењати израз променом значења појма, јер и ризик има своју логику. Још увек не постоји поступак који је општеприхваћен у појмовној анализи, али поједини аутори дају одређене препоруке.

Good i Hatt препоручују да се: пажљиво одабере списак главних појмова; за сваки појам одреде смисаони елементи које истраживач стварно користи; одреде, према објављеној литератури, и открију различите употребе израза који се дефинишу; појам који се дефинише повеже са другим појмовима који су му слични у истој или другим научним областима и, на крају, одреди виши

и нижи ниво генерализације и повежу се, јер наука се бави конкретним да би дошла до општег.³ Истраживање почиње и завршава се појмовима. Зато развита наука карактерише богаћење садржаја појмовима и повећање њиховог броја, а развијеност науке мери се развијеношћу њене појмовне мреже. Дакле, при појмовној анализи није довољно водити рачуна само о укупном садржају неког појма, већ је врло важно да се из целовитог садржаја појма изабере онај који је релевантан за праксу истраживача. Зато се у појмовној анализи не може остати само у општем одређењу, већ је потребно дати и специфично одређење појма. У појмовној анализи, поред интердисциплинарне дефиниције, треба дати и дисциплинарни дефиниције са аспеката наука са којих ће се истраживати одређени проблем. Поред тога, често је потребно дати и радне дефиниције које су још уже од дисциплинарни дефиниција.

Ако се појмовном анализом дође до закључка да треба одбацити претходно значење појма то треба образложити. Исто тако, истраживач треба да образложи зашто се држи оног значења за које се одлучио. Након тога треба дати карактеристичну дефиницију појма, тако да се бит појма одреди помоћу вишег родног појма и специфичне разлике. Када није могуће дати карактеристичну дефиницију, треба изабрати ону која ће што тачније и прецизније одредити садржај појма.

Будући да су појмови носиоци значења, појмовна анализа може се јавити и на крају истраживања, па се у одређивању значења одређеног појма користи резултатимаведеног истраживања. Истраживач може упозорити на тешкоће око дефинисања неког појма и оставити га недефинисаним. Међутим, емпијско истраживање није могуће спровести ако кључни појмови нису дефинисани.

Радне дефиниције у емпијским истраживањима често су теоријски сиromaшне, јер се истраживач налази пред императивом дефинисања. Зато у истраживању треба посветити изузетну пажњу појмовној анализи, како би се избегло осиромашење појмова. И поред тога, радне дефиниције су, понекад, веома уске, па их истраживач најрадије избегава и тако прави још већу грешку. У сваком истраживању треба вршити појмовну анализу која истраживача води до одређене дефиниције кључних појмова. У току целог истраживања он се мора консеквентно придржавати датих дефиниција, јер без тога истраживање не може следити логику кохерентног мисаоног процеса.

У сваком истраживању треба водити рачуна о свим кључним појмовима. Међутим, посебно се мора посветити пажња на оне који се односе на зависну варијаблу. За неке појмове није потребна појмовна анализа, али је неопходно дати прецизну дефиницију како њихова вишезначајност не би угрозила логику мишљења.⁴

³ Гуд Вилијем – Пол Хет: *Методи социјалног истраживања*, Вук Караџић, Београд, 1966, стр. 48–53.

⁴ Мирослав Вујевић, *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб, 1988, стр. 53–54.

Одређивање циљева истраживања

Открића не долазе спонтано већ су плод свесне активности. Свака свесна активност, па и научно истраживање, усмерено је ка одређеном циљу. Истраживача на истраживање подстиче знатижеља, па је циљ научног истраживања сазнање. Ако би циљ истраживања био тако уопштено формулисан то не би могло помоћи у процесу истраживања. Наиме, циљ свих активности је сазнање, а циљ једне одређене науке јесте сазнање дела објективне стварности који је она одабрала за предмет свог истраживања. Циљ једног одређеног истраживања мора бити много конкретнији. Као што је циљ науке везан уз њен предмет истраживања, тако циљ једног одређеног истраживања треба везати уз његов проблем. Према томе, треба истаћи да је циљ сваког истраживања да се открије оно што је истраживач дефинисао као непознато, као проблем.

У проблему истраживања истраживач се пита: какво је нешто, у каквом се односу налази према нечем другом, како се мења у времену, како ће изгледати у будућности и сл. Према томе, у проблему истраживања увек се пита за неки ниво сазнања. Међутим, истраживача на истраживање може подстаћи и неки практичан проблем. У научном истраживању јављају се две врсте циљева: *прагматички* или *друштвени циљеви* (шта ће истраживач добити у практичној примени; општи допринос рада широј заједници) и *сазнајни* или *научни циљеви* (до којег је нивоа сазнања истраживач одлучио да ради – описивање, дескрипција, класификација, доказивање...). Пре постављања хипотеза истраживач мора да одреди временско и просторно одређење рада.

Постављање хипотеза

Хипотезама се одређује план и оквир истраживања, а представљају не проверене тврдње (претпоставке) које се желе чињенично, истраживањем потврдити. Најчешће се темеље на међусобном односу појединих варијабли и постављају на основу неких индикатора – личног искуства, знања, аналогije, научне теорије, итд. о повезаности неких појава. По својој усмерености хипотезе⁵ могу бити: *афирмативне* (потврђују неки однос); *негативне* (негирају неки однос) и *неутралне* (нулте хипотезе). Најчешће се са-

⁵ Између хипотезе и прогнозе постоје разлике. Прогноза је смисаона, информативна, добро образложена тврдња која се може извести из неке научне теорије, односно то је синтетички исказ о могућем будућем стању ствари у некој области стварности. Наравно, прогноза се не изводи само из хипотеза, него и из научних закона, па и из теорија у целисти. (Момчило Сакан, *Хипотезе у науци*, друго издање, Прометеј, Нови Сад, 2005, стр. 31).

стоје (хипотетички оквир) од: централне, главне, основне или носеће хипотезе и већег броја помоћних – разрађујућих (колатералних) хипотеза. Од великог броја дефиниција хипотеза као најзначајније могу се издвојити следеће:

- хипотезе представљају мисаоно-теоријске допуне извесних празнина у познавању одређене појаве или читаве области појава чије извесне момен-те, делове или аспекте већ познајемо;⁶
- хипотеза је став или комплекс ставова неодређене сазнајне вредности којима се покушава дати објашњење одређених, било емпиријских или теоријских чињеница, било претпостављених објеката, појава, процеса или односа;⁷
- хипотезе су теоријски основне мисаоне, предметне претпоставке које тек треба доказати резултатима истраживања;⁸
- хипотеза је смисаони, информативни, проверљиви чињенички исказ који говори о претпостављеном односу између двеју или већег броја променљивих.⁹

Одговори на хипотезе (резултати истраживања) јесу закључци рада. Хипотезе морају испунити следеће захтеве: морају се односити на *појаве* које постоје и које се могу научно верификовати; *исказ*¹⁰ – хипотеза мора бити јасна, прецизна и логична; *садржаји* хипотеза треба да буду искусствено проверени и морају претпостављати решење проблема истраживања. Квалитетно и прецизно формулисан проблем истраживања усмерава истраживача према бољим хипотезама. Хипотезе истраживања су мисаони одговор на питање у проблему, а на нека питања може се дати већи број мисаоних одговора. Због тога је свака хипотеза само један од могућих одговора на постављено питање у проблему. Истраживачу прави договор није познат, па је свака хипотеза мисаони корак у непознато. Према томе, у сваком истраживању највећи ризик за успех представља постављање хипотеза. Нема доброг истраживања ако су хипотезе лоше, али истраживање може бити лоше и ако су хипотезе добре. Да-

⁶ Богдан Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, друго издање, Научна књига, Београд, 1977, стр. 208.

⁷ Зајечаревић, Г, *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1977, стр. 187–190.

⁸ Милосављевић, С. *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије Београд, 1980, стр. 97.

⁹ Ристић, Ж., *О истраживању, методу и знању*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1995, стр. 310.

¹⁰ Термини: *исказ*, *став* и *суд* имају различито значење. Под исказом се подразумева свака комбинација говорних знакова, тј. речи или симбола, којом се исказује било која мисао. За разлику од исказа, став је свака веза међу појмовима која има смисла, а суд – став којим се нешто тврди и који зато мора бити истинит или лажан. Исказ је језичка категорија, а став и суд су логичке категорије. (Марковић, М., *Логика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994, стр. 40).

кле, у истраживању није лако поставити квалитетне хипотезе, јер се у том послу истраживач сусреће са већим бројем тешкоћа. Шешић наводи следеће: недовољно темељно и недовољно детаљно познавање области; одсутност или непознавање теоријског оквира са чијег становишта се хипотеза поставља; недостатак способности коришћења одговарајућег теоријског оквира, почевши од непознавања логичких основа сазнања у оквиру којег се хипотеза поставља, преко неспособности коришћења општег теоретског модела, до неспособности, односно недостатка инвенције у постављању праве хипотезе. Хипотеза може бити сувише општа и преширока, па ју је тешко конкретизовати и специфицирати, или може бити сувише посебна, односно преуска. Низ тешкоћа у постављању адекватне хипотезе потиче од непрепознавања адекватне методе истраживања, као и техника проверавања адекватности постављене хипотезе.¹¹ Хипотезе су корак према новим сазнањима. Понекад и прелазе теоријске оквири старих сазнања и доводе их у питање. Оно што је теорија у науци, то је хипотеза у истраживању. Као што теорија осмишљава предмет једне науке, тако хипотеза осмишљава истраживање одређеног проблема. Истраживач понекад није у могућности да да прецизан суд о проблему, па поставља хипотезу као оријентацију у истраживању, како би је у току истраживања прецизирао или заменио новом хипотезом. Такве се хипотезе називају радним хипотезама.¹² Добра хипотеза мора задовољити већи број критеријума: мора бити *ваљана* – односити се на проблем који истражује; мора бити *појмовно јасна*; *искусствено проверљива*; треба да буде у вези са *распоживом техником*; мора бити *специфична* и у вези са теоријом.¹³

Као што у истраживању може постојати више циљева, тако може бити и више хипотеза. Када истраживач има више хипотеза поставља се питање њиховог сређивања. Најлогичније их је поређати по нивоу сазнања; на првом месту су оне с дескриптивним садржајем – *генералне хипотезе*, а затим хипотезе са класификацијским садржајем – *коллатералне или попутне (разрађујуће) хипотезе*. Формулацијом и сређивањем хипотеза завршава се ова фаза процеса истраживања. Међутим, ту се истраживање не зауставља, већ се наставља емпиријским делом који се заснива на хипотезама.

¹¹ Богдан Шешић, *Методологија друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 213.

¹² Основне функције хипотеза су: усмеравање истраживања ка решавању проблема; успостављање веза између апстрактно (теоријски) датих предмета и циља истраживања, с једне, и искуствене стварности, с друге стране; помагање у научном објашњењу, предвиђању и открићу; отклањање противречности и празнина у научном сазнању и развијање нових метода, техника и инструмената. Функција хипотезе јесте да усмери истраживање на правилности међу чињеницама. Сугестије које су формулисане хипотезама могу бити решење проблема (Момчило Сакан, *Хипотезе у науци*, друго издање, Прометеј, Нови Сад, 2005, стр. 78).

¹³ Гуд Вилијам – Пол Хет: *Методи социјалног истраживања*, Вук Караџић, Београд, 1966, стр. 66–71.

Идентификација и класификација варијабли

Хипотезе су замисао истраживача о процесима и појавама у објективној стварности. Мисао је, каже Хегел, и глува и слепа. Али, научна мисао односи се на реалност која се може чути и видети. Због тога се у научном истраживању истинитост мисли проверава „ослушкивањем“ реалности о којој се размишља. У проблему истраживања истраживач се пита о неком обележју или односу између одређених обележја. У хипотезама се, на основу знања, интелигенције, маште и интуиције даје мисаони одговор о обележју и односу између обележја. Та су обележја променљива, па се зову *варијаблама*. Варијабле су променљиве величине о којима у хипотезама истраживач нешто тврди. При томе, он није једнако заинтересован за све варијабле које се јављају. Оне које су у средишту истраживачевог интереса јесу *зависне варијабле*. Зависне варијабле су обележја појава које највише занимају истраживача, а доводе се у везу са другим варијаблама које их описују, класификују или објашњавају. Варијабле које описују, класификују или објашњавају зависну варијаблу називају се *независне варијабле*. Зависне варијабле увек се налазе у проблему истраживања, а, у ствари, представљају обележје за које се истраживач пита у проблему. Поред ових, у друштвеним истраживањима често се јављају *интервенишуће* или *интерпретативне* варијабле. Интервенишуће варијабле јављају се после независне, а пре зависне и узрокују повезаност између тих варијабли. С обзиром на мерне карактеристике, варијабле се деле на квалитативне и квантитативне, а у односу на смер варирања квантитативне варијабле могу бити униполарне и биполарне. Униполарне варирају у једном смеру, од нуле до свог максимума, а биполарне у два смера према максимуму.

Операционализација варијабли

Хипотезе представљају мишљење истраживача о обележју једне варијабле или о односу између две варијабле. Појмови су основне категорије мишљења, па се у хипотезама истраживач служи појмовима и њиховим међусобним односима. Појмови су замисао суштине предмета, појава и процеса. Да би истраживач могао проверити исправност постављених хипотеза не може остати на појмовном нивоу, јер замисао суштине предмета – појава и процеса трансцендира објективну стварност. Научни појмови настали су мишљењем које је засновано на чињеницама. До појма се долази апстракцијом небитних и генерализацијом битних елемената и чињеница. Појам је мисаоно објашњење чињеница. За разлику од осетног доживљавања, мисао (појам) уопштено „одражава“ објективну стварност. Пут настанка појма креће се од објективне стварности, преко осетних доживљаја, до мишље-

ња. Тај процес се назива *концептуализација*. Због емпиријске провере мора се направити обрнути пут који иде од мишљења према објективној стварности. Тај поступак назива се *операционализација*. Делови објективне стварности који се односе на појам варијабле коју желимо операционализовати зову се *индикатори или показатељи*. Термин за одређење појма индикатор (индикација) потиче од латинске речи *indicare*, а основни његови синоними су: обележје, најава, наговештај, симптом, податак, показивач, путоказ, основа за неку сумњу, итд.¹⁴ Славомир Милосављевић даје веома прихватљиву дефиницију индикатора по којој су то показатељи спољашње манифестације унутрашње суштине.¹⁵ Индикатор мора бити *ваљан*, што значи да се мора односити на варијаблу која се жели мерити. Постоје четири начина одређивања ваљаности индикатора. *Априористичка валидација* је поступак којим се унапред проглашава да је истраживачев индикатор ваљан, без икакве провере. *Логичка валидација* је поступак којим се проналазе индикатори на основу дефиниције варијабле која се жели операционализовати. Дефиниција варијабле помоћу индикатора је операционална дефиниција. Логичка валидација повећава вероватност да је истраживач дошао до добрих индикатора, али на тај начин не може бити потпуно сигуран да је дошао до ваљаних индикатора. Због тога је значајно да се индикатори до којих се дошло у истраживању дају на оцену стручњацима. За *валидацију индикатора помоћу познатих група* морају се пронаћи две контрастне групе за које се зна да се међусобно разликују по обележју (варијабли). Ако се групе међусобно разликују по неком обележју онда ваљани индикатор за одређено обележје то мора да региструје. Дакле, ваљанији су они индикатори који показују веће разлике међу контрастним групама. Веома је битна и *валидација помоћу мишљења жирија*.

Индикатор мора бити *објективан*, што се постиже када резултати до којих се долази његовом употребом зависе од тога шта се мери, а не од тога ко врши мерење. Индикатор мора бити *поуздан*, што говори о томе колико се у мерењу једне варијабле истраживач може ослонити на неки индикатор. Индикатор мора бити *једнозначан*, што значи да треба да буде тако јасно и прецизно дефинисан да различити субјекти знају тачно на шта се односи. Индикатор мора да буде *прецизан*, што омогућује да помоћу њега истраживач региструје и мање разлике у величини варијабле. Индикатори треба да буду *репрезентативни*. Операционализација варијабли повезује теоријски и емпиријски ниво истраживања. Према томе, мишљење истраживача у процесу истраживања не завршава теоријским делом. Оно се наставља све док траје истраживање, само што у појединим фа-

¹⁴ Мала енциклопедија просвете, том I, треће издање, Просвета, Београд, 1978, и Клаић, Б., Рјечник страних ријечи, исто, стр. 624.

¹⁵ Милосављевић, С. *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980, стр. 110.

зама истраживања поприма специфичне облике. Док у теоријском делу процеса истраживања превладава *мисаона делатност*, у емпиријском делу превладава *делатна мисао*.¹⁶

Одређивање нацрта истраживања

У нацрту истраживања треба прво донети одлуку о томе које ће методе истраживач користити у прикупљању података у истраживању. Затим, у складу са целокупном логиком истраживања треба одлучити ко истраживачу може учинити доступним најпоузданије податке који га интересују, *где, када и у којим условима*. У нацрту истраживања обавезно се одређује *узорак*. Постоје две врсте нацрта истраживања: *deskriptivни* и *kausalни*. Ако истраживач жели добити општи увид у неко обележје потребно је обезбедити мерење тог обележја на репрезентативном узорку у односу на то обележје. Међутим, ако је истраживачу циљ класификацијски он мора обезбедити репрезентативност мерења сваког обележја који ће класификовати. И у једном и у другом случају потребан је *deskriptivни* начин истраживања. Према томе, *deskriptivни* начин истраживања, пре свега, мора обезбедити репрезентативан узорак. Поред тога, у *deskriptivном* нацрту треба одлучити ко истраживачу може понудити најбоље податке о ономе што га интересује, на који начин ће прикупљати податке (посматрањем, анкетом, интервјуом, анализом садржаја или комбинацијом), где (на радном месту, код куће, у школи, на неком састанку...) и када (у току радног времена, након радног времена...). *Kausalни* начин истраживања – ако се у проблему истраживања истраживач пита о узрочно-последичном односу, циљ истраживања биће експланацијски, а хипотеза каузалног садржаја и нацрт биће каузални. Каузални нацрт истраживања увек укључује и *deskriptivни*, јер није могуће установити узрочно-последичну везу ако претходно истраживачки тим не располаже описом појава чију каузалну везу жели испитати. Због тога све оно што се тражи за *deskriptivни* нацрт вреди и за каузални. Поред тога, каузални нацрт мора задовољити специфичне захтеве. Основни је захтев да поред експерименталне групе мора имати и контролну групу. Те се групе формирају по одређеним логичким правилима који омогућују каузалну анализу. Међутим, у пракси се јавља већи број различитих врста нацрта истраживања, а посебно *сукцесивни нацрт истраживања* који се састоји само од експерименталне групе. Истраживање се спроводи тако да се најпре мери зависна варијабла, затим се уводи независна варијабла, па се након тога поново мери зависна варијабла. *Проширеним сукцесивним нацртом истраживања* истраживач може да се користи ако се независна варијабла може контролисано мерити у току истраживања. *Компаративни нацрт истраживања*

¹⁶ Мирослав Вујевић, *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб, 1988, стр. 66–75.

састоји се од више група у којима се мери само зависна варијабла. *Контролни експериментални нацрт* има контролну групу која настоји да се по свему изједначи са експерименталном групом, осим у деловању независне варијабле. *Трансверзални нацрт истраживања*, уз помоћ пресека у истраживању неке појаве или процеса, омогућује њихово праћење у времену, а *лонгитудинални нацрт* прати одређено обележје код истих испитаника у времену и на тај начин контролише различите утицаје.

Основне методе научног мишљења и истраживања у области политикологије

Садржај рада, његов предмет и врста истраживања одређују оквир научних метода. Истраживач у раду треба да наведе, пројектује научне методе, кратко их опише (предности и недостатке), те објасни зашто су изабране баш оне, имајући у виду да хипотетички оквир и циљеви истраживања сугеришу избор метода истраживања. Основне методе научног мишљења и истраживања у друштвеним наукама су: *аналитичке основне методе* (метода анализе, метода апстракције, методе специјализације, дедукција као основна метода научног сазнања); *синтетичке основне методе* (синтеза, конкретизација, генерализација и индикација као основне научне методе). Поред ових, у научном истраживању врло су значајне *општенаучне методе у друштвеним наукама* (хипотетичко-дедуктивна метода, статистичка општенаучна метода, општенаучна метода моделовања, аксиоматска метода, аналитичко-дедуктивна метода и компаративна метода).¹⁷ Прикупљање података је карактеристика сваког научног, а могло би се рећи и сваког истраживања уопште. Прикупљањем података научно истраживање доспева у саму стварност у којој се проверава исправност изведене замисли о тој стварности. На основама те замисли истраживач одређује које га чињенице интересују и услове у којима ће их прикупљати. Након тога, истраживач одређује методе за прикупљање података. У том процесу он мора разликовати појаве и процесе од чињеница и података. Појаве и процеси део су објективне стварности. Чињенице су осетилни доживљаји, а подаци симболички регистроване чињенице.¹⁸ Методама за прикупљање података истраживач „ослушкује“ делове стварности о којима размишља, како би о њима добио информације. Као што се индикатор мора односити на варијаблу, исто тако се податак мора односити на појаву. Према томе, подаци морају бити *истинити*, а да би се што детаљније удовољило том критеријуму посебна па-

¹⁷ Славомир Милосављевић и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 200–284.

¹⁸ Мирослав Вујевић, *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб, 1988, стр. 47.

жња треба да се посвети избору и разради метода за прикупљање података. Подаци, дакле, зависе од својстава варијабле, које су променљиве величине и варирају квалитативно и квантитативно. Према томе, промене варијабле се уочавају *мерењем и класификацијом*. Свако прикупљање података у научном истраживању представља, на одређени начин, мерење, којим се захватају варијације варијабле, без обзира на то да ли су оне квантитативне или квалитативне. Да би се мерење спровело што квалитетније користе се различите врсте лествица за мерење којима се прикупљају различити подаци.¹⁹ Основне методе за прикупљање података су: *испитивање, посматрање, експеримент, оперативне методе* (студија случаја, анализа докумената, тест у истраживањима, биографска метода), *рад на терену и контрола података*.

Испитивање је метода прикупљања емпиријских података посредством исказа, првенствено усмених, али и писаних, које дају испитаници.²⁰

Посматрање је веома значајна метода у прикупљању података. У посматрању нема посредника између објективне стварности и искуствених садржаја о њој, тако да је пут до податка најкраћи. У непосредном односу са објективном стварношћу посматрање пружа богато примарно искуство и даје целовити доживљај објективне стварности. Према томе, ова метода за прикупљање података може послужити као метода открића и као метода верификације. За потребе открића истраживач користи несистематско посматрање, а за потребе верификације систематско посматрање.

Честе слабости у процесу истраживања потичу од избора погрешних метода. Међутим, и сама метода има неке слабости, које нарочито долазе до изражаја у истраживању друштвених појава, као нпр.: посматрати се може само оно што постоји или се дешава у току посматрања, при чему се могу захватити само спољне манифестације појава и процеса. На тај начин подаци се прикупљају веома споро, а у друштву се може посматрати само оно што се јавно догађа. Поред тога, посматрање може утицати на ток појаве која се посматра. Друштвене су појаве комплексне, па се посматрањем може захватити само део онога што се жели посматрати. Овај се недостатак може умањити укључивањем већег броја посматрања одређених појава. За посматрање друштвених појава неопходне су опсежне припреме, јер је тешко предвидети време и место њиховог јављања.

Метода посматрања у истраживању друштвених појава у прошлости ретко се користила. Ограничену употребу те методе више су узроковали други фактори него њени недостаци. Пре свега, друштвени дуализам више се одразио у подручју друштвених наука, него у подручју природних наука.

¹⁹ *Номинална лествица* која се користи при регистровању варијација квалитативних варијабле; *Ординалне лествице* су заправо квантитативна класификација; *Интервалне лествице* које воде рачуна о размаку између различитих података. Недостатак ове лествице је у томе што не почиње од апсолутне нуле и *кардиналне лествице* које уклањају недостатак претходне лествице. (Исто)

²⁰ Исто. стр. 499.

Експеримент је начин прикупљања података непосредним чулним опажањем, коришћењем помоћних техничких средстава или без њих.²¹ Могућност употребе експеримента условљавају три битна момента: природа појаве и предмета истраживања, развијеност теорије и методологије одређене науке и етички момент. Уобичајено је да се у друштвеним наукама експерименти деле на *праве* и *квазиексперименте*. У праве се убрајају лабораторијски и експеримент у природним условима, а у квазиексперименте природни, *ex post facto* експеримент и симулација, односно моделни експеримент.²² Оперативне методе сакупљања података имају све карактеристике мисаоне и организационе целине, али укључују и особине, технике и поступке других начина прикупљања података.

У оперативне методе сакупљања података спадају:

- *студија случаја*, чији предмети истраживања могу бити само целине друштвене реалности које се у укупној друштвеној реалности могу идентификовати и дефинисати као целовите посебности у времену и простору. Овај метод подразумева веома јак ослонац на научно формулисан модел појаве и води реконструисању постојећег или конституисању новог модела;

- *анализа (садржаја) докумената*, која је третирана као помоћна, претходна метода, итд.;

- *тест у истраживањима*, која је веома раширена и врло коришћена метода у укупној истраживачкој пракси. Њено најраспрострањеније значење је провера, метода провере способности знања, умења и психофизичких реакција. У друштвеним наукама најчешће је коришћена у педагошким истраживањима и као средство провере знања ученика. Назив тест, односно тестирање, као процедура остваривања теста, изведен је из латинске речи *testorari*, чије је основно значење посведочити, доказати;

- *биографска метода* – чија је основна идеја да се на основу личних докумената, који имају сва битна својства ваљаних извора, сазна и субјективна компонента објективних ситуација.²³ Посебне значајне технике за прикупљање података су *анкета*, *интервју* и *тест као техника испитивања*.

Анкета је посебна метода за прикупљање података помоћу које истраживач може доћи до података о ставовима и мишљењима испитаника. Ставови и мишљења мисаоне су чињенице. Оне се „разликују од мишљења о чињеницама (које често нису достојне поверења)“. Зато мишљење о чињеницама треба проверавати чињеницама мишљења, јер се до мисаоних чињеница других људи не може доћи само на основу сопственог мишљења. То није могуће ни помоћу методе посматрања, али је могуће сазнати помо-

²¹ Гуд, Виљем и Хет, Пол, *Методи социјалног истраживања*, Вук Караџић, Београд, 1966, стр. 454.

²² Мужих, В, *Методологија педагошких истраживања*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1968, стр. 74.

²³ Славомир Милосављевић и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 548–583.

ћу питања и одговора. Међутим, анкета у научном истраживању није само постављање питања и тражење одговора на та питања. То је постављање одређених питања одређеној врсти и броју људи, на одређени начин, како би се добили истинити одговори. Од великог броја различитих дефиниција анкете најприхватљивија је Мозерова: „Анкета је технички поступак за прикупљање чињеничног материјала комбинацијом статистичке методе узорка с методом интервјуа или упитника“.²⁴ У ширем смислу анкета је свако прикупљање података уз помоћ постављања питања. Међутим, питања се могу постављати на различите начине и о различитим стварима, па у вези с тим треба разликовати: анкету (у ужем смислу), интервју и тест. У ужем смислу анкета је писмено прикупљање података о ставовима и мишљењима на репрезентативном узорку испитаника помоћу упитника.

Интервју је врста анкете у којој се уз помоћ посебно конструисаних питања прикупљају подаци о знању, способностима и интересима испитаника. У поређењу са методом запажања у анкети је продужен пут до података. Уз истраживача обавезно се јавља *испитаник*, а редовно и *анкетар*. Додамо ли томе и наручиоца истраживања у анкетном истраживању јављају се четири улоге које могу обављати четири различите особе, и то: *наручилац*, *истраживач*, *анкетар* и *испитаник*.

У овој фази истраживања треба дати одговор на питање: који су основни извори података за истраживање које се спроводи? Подаци могу бити различити (документација, мишљење и ставови, пракса...), а деле се у две велике групе – *примарне* и *секундарне*. Код примарних података, које истраживач сам прикупља, треба навести: инструменте истраживања (опис, начин конструкције и њихово баждарење); организацију, фазе истраживања; узорак, како је изабран, његову структуру (састав) и величину; начин обраде и интерпретације добијених података (статистичка и дескриптивна интерпретација). Код секундарних података, оних који већ постоје, треба систематизовано приказати те изворе, нпр.: постојећа теоретска мисао из подручја истраживања (монографије, уџбеници, чланци ...); нормативна, доктринарна програмска документа; материјали са научних скупова, семинара и стручних скупова; научна истраживања (резултати), статистички годишњаци, мемоари, дневници и сл.

Након одређивања метода за прикупљање података истраживач се, ако је то потребно, одлучује и за *теренски* део истраживања. Након завршеног истраживања истраживачки тим или истраживач приступа *сређивању и обради података*, а затим следи *интерпретација података*. Најважнији моменат о којем треба водити рачуна у интерпретацији резултата истраживања јесте довођење података у везу са хипотезама које је истраживач поставио и установио да ли их подаци потврђују или одбацују; затим треба дове-

²⁴ Мозер. Ц. А.: *Методи анкетирања у истраживању друштвених појава*, Култура, Београд 1962, стр. 5.

сти податке истраживача у везу са подацима сличних истраживања; довести добијене податке у везу са примењеним поступцима у истраживању и проверене хипотезе у везу са теоријом од које је истраживач пошао у истраживању. И, на крају, научни рад завршава његовим објављивањем, па последњу фазу у научном раду сачињава *писање научног извештаја*. Научни извештај о спроведеном истраживању састоји се од више делова.

Наслов треба да буде истовремено концизан, прецизан и изразит, то јест да у прецизном и сажетом облику одражава и изражава што адекватније и потпуније садржину и предмет научног дела. По њему рад треба да се разликује од других радова, као што се један човек по свом имену и презимену разликује од других људи. Наслов треба да буде кратак и упућује читаоца на његов садржај. Након наслова у процесу писања научног рада даје се сажетак.

Сажетак је кратак опис рада који читаоцу даје општу информацију на основу које би могао сазнати да ли рад спада у подручје његових интересовања. На основу тога читалац одлучује да ли ће рад читати или неће. Дакле, сваки обиман и значајан научни рад има резиме на једном од универзално распрострањених страних језика. Циљ му је да страну научну јавност упозна, у сажетом облику, са битним садржајем научног рада: са новим сазнањима, закључцима и резултатима научних истраживања.

Увод и проблем је део у којем се раслојава проблемска ситуација из које се издваја одређени проблем који се прецизно формулише. Након тога се образлаже избор и упозорава на теоријску и практичну важност истраживања тог проблема, затим се дефинишу кључни појмови и повезује то истраживање с претходнима, како би се на основу њих поставиле хипотезе које ће се проверавати у истраживању. Овде сажето треба образложити све што је важно у теоријском делу пројекта истраживања. Циљ истраживача је да читаоца припреми, односно „уведе“ у проблеме који су предмет дела и да код њега пробуди интересовање. У уводу се, по правилу, елаборира кратак историјат питања, настанак и главне етапе у његовом развоју и решавању, однос изабраног проблема према ранијим истраживањима, обим и границе личног истраживања. У уводу аутор објашњава и прецизира проблем који жели да обради, износи разлоге који су га подстакли да предмет обради, сумира основне изворе информација, осврће се на методу коју је примењивао у обради теме.

Разрада представља темељ дела и заузима највише простора, образлаже се, темељито и документовано. Прикупљена грађа, ради поткрепљивања тезе која је постављена у уводу, мора да се обради, образложи и докаже. Сходно свом обиму разрада проблема може да има више поглавља. У овом делу истраживач описује поступке које је користио у емпиријском делу пројекта истраживања од идентификације и операционализације варијабли, узорка и нацрта истраживања, описа и разраде метода за прикупљање података, као и њихове примене. У разради се наводе резултати и образлаже њихова обрада. Поред тога, јасно се казује шта су резултати, а шта њихова интерпретација. У интер-

претацији се мисаоно повезују теоријска полазишта, емпиријски поступци и резултати који су добијени. Интензивно промишљање у разради може довести до занимљивих идеја. Те нове идеје треба регистровати и упозорити да се ради о идејама које су подстакнуте истраживањем, да би се разликовале од идеја које су подстакле истраживање. Ако се о томе не води рачуна истраживач може лако прећи на друге проблеме.²⁵ Према томе, стваралачки допринос у интерпретацији резултата је проналажење логичких веза међу добијеним резултатима и резултатима које су други добили у сличним ситуацијама и повезивање тих резултата са законима и теоријама одговарајуће науке. Као што стари резултати утиру пут новим сазнањима, тако и нови резултати дају ново светло старим резултатима. Због тога интерпретација резултата не може бити коначна, јер нови резултати могу бити основа за нову синтезу, парадигму, а то може бацити сасвим друго светло на старе резултате.²⁶

Закључак је скраћена интерпретација у којем се саопштавају хипотезе, подаци и параметри који је потврђују или одбацују. У закључку се може истаћи потреба за другим истраживањима, која је настала под утицајем спроведеног истраживања. У закључку се наговештавају и могуће практичне користи од резултата истраживања. Он, дакле, представља завршни део, круну читавог рада, синтезу свега онога што је претходно анализирано. За закључак би се могло рећи да представља тренутак синтезе, после читавог једног живота анализе. Основно што се захтева од доброг закључка јесте да произилази из самих истраживања и да синтетички изложи опште резултате до којих се дошло на основу испитивања и анализа. У закључку се даје завршно мишљење и судови којима треба да ковергирају сва претходна рашчлањивања и разматрања. Поред тога, образлаже се и због чега рад представља допринос науци.²⁷

Библиографија представља литературу којом се истраживач користио у истраживању. Она може бити сређена на различите начине – по азбучном реду или се категорише (основа, помоћна, изворна грађа, оригинални радови, уџбеници и слично).

Стварни и именични регистар доноси се у већим синтетичким радовима и уџбеницима, што помаже при сналажењу у тексту.

Прилози садрже важнији истраживачки материјал који није неопходан у главном тексту рада, као нпр. примењени инструменти, изглед протокола, сумарне табеле и слично. У прилозима се даје само оно што је нужно за научни рад – из-

²⁵ Свако научно истраживање чврста је логичка целина и део је науке која је већа логичка целина. Због тога у интерпретацији резултата није довољно само доводити податке у везу са хипотезама, већ резултате целокупног истраживања треба доводити у везу са другим сличним резултатима и са теоријским замислима с којима су они у вези. Спроведено истраживање не сме бити изолована целина, већ треба да буде укључено у логички систем науке којој припада (Мирослав Вујевић, *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб, 1988, стр. 127).

²⁶ Кун Томас, *Структура научних револуција*, Нолит, Београд, 1974, стр. 56.

²⁷ Митхат Шамић, *Како настаје научно дјело*, Свјетлост, Сарајево, 1988, стр. 75.

вештај. Научни извештај треба разликовати од пројекта истраживања и од истраживачке документације. Научни извештај се објављује, а документација о истраживању се чува, јер у њој увек има више него што се у извештају може објавити. Објављени извештај може подстаћи дискусију међу научницима која може упозорити на нове идеје, па се документација може и даље користити.

Писање цитата посебан је проблем у научном извештају. Многи се цитатима користе да би доказали истинитост својих замисли. Међутим, то цитати не могу бити, чак и ако потичу од највећих ауторитета у науци. Ипак, они могу придонети јасноћи и богатству текста.²⁸

Закључак

Научни истраживач, ма које струке био, а поготову хуманистичких наука, треба да буде у исти мах писац који ће знати да за своју мисао нађе адекватан израз и облик, да је искаже јасно и прецизно, једноставно и концизно, без монотоније и клишеа, без синтетичких, морфолошких и ортографских грешака. Наравно, занимљивост излагања, концизност, живост и снага стила умногоме зависе од дара истраживача. Али, ако се пред обичног истраживача не могу поставити тако високи захтеви, то јест да буде истовремено и велики научник и сјајан стилиста, од њега се може тражити и очекивати да пристojно влада писаном речју, да пише стилски коректно и граматички правилно; једном речју, да зна да за садржину нађе адекватан облик, израз, јер садржина и облик једног написа уско су међу собом повезани и дубоко се међусобно прожимају. Неки научни рад постоји само утолико уколико је сирова грађа, до које је истраживач дошао путем истраживања, уобличена у неки напис, добила свој адекватан облик, израз и тиме постала „финални производ“. Према томе, дотеривање изражајног облика неког рада не значи, како би неко могао да претпостави, додавање раду извесног естетског елемента који му није неопходан, него је то, у ствари „средство помоћу кога само дело и постоји“.²⁹ Рад који пледира да добије квалификатив научноистраживачки мора да полази од једног одређеног проблема и да се заснива на

²⁸ Цитати се користе када некој хипотези дајемо важност, па износимо мишљења која су повезана с њом. Свакако, не сме се изгубити из вида да њена провера није у цитирању истомишљеника. Цитат може послужити за илустрацију мисли неког другог истраживача. Ту често настају проблеми, јер цитати представљају истргнуте фрагменте који тако издвојени могу попримити сасвим другачија значења. До тога најчешће долази у полемикама. Цитат може послужити и као илустрација времена и места настанка неке занимљиве мисли. Свака мисао има своју историју, па неке могу бити значајне по свом утицају на научну мисао, иако саме по себи нису толико значајне. Цитира се и оно што је лепо речено у вези с проблемом којим се бавимо. лепе изреке могу добро послужити за илустрацију онога што се жели рећи, ако се добро уклопе у контекст. Поред тачности, прецизности и јасноће лепота говора знатно придонosi информативној вредности научног извештаја. Међутим, не сме се испустити из вида да је лепота говора средство да се каже оно што се жели рећи (Мирослав Вујевић, *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб, 1988, стр. 128).

²⁹ Митхат Шамић, *Како настаје научно дело*, Свјетлост, Сарајево, 1988, стр. 102.

чињеницама до којих се долази истраживањем. Рад не може, према томе, бити чисто спекулативног карактера, што значи да се не може заснивати на празном спекулисању и теоретисању, без солидне чињеничне подлоге. Дакле, процес истраживања је комплексна истраживачка активност, која се, поред одговарајуће примене метода мишљења, теорије и метода емпиријске верификације користе већим бројем активности које помажу у доласку до новог сазнања. Те активности нису униформне, већ се прилагођавају обележјима конкретног проблема истраживања, па се оправдано може говорити о методама обављања тих активности. Колико год је наука у историји била потискивана и манипулисана она и научни радници представљају ауторитет у свим друштвима и у свим слојевима друштва. Наука се темељи на знатижељи и логички јединственом систему мисли. То су опште карактеристике човекове врсте. Због тога је наука интеркласна, интернационална, интеркултурна и општечовечанска. Због специфичности друштвених појава треба имати у виду да све активности које се описују нису нужне него само могуће у конкретном истраживању. Исто тако, разрада и примена тих активности не сме бити шаблонска, већ треба максимално потицати стваралачку мисаону активност. Према томе, у целовитом истраживачком поступку могуће су следеће активности: идејна замисао, избор и формулисање проблема истраживања; одређивање подручја научне анализе; дефинисање појмова и појмовна анализа; одређење предмета рада; циљеви истраживања; идентификација и класификација варијабли; операционализација варијабли; утврђивање нацрта истраживања: временско и просторно одређење рада; постављање хипотеза; методе истраживања; извори података; сређивање и обрада података; интерпретација података; писање научног извештаја.

Литература

1. Богдановић, М., *Методолошке студије*, ИПС, Београд, 1993.
2. Брачар, С. К., *Преиспитивање правне методологије*, Наговештај државноправног интегрализма, Научна књига, Београд, 1994.
3. Ватарело, А. Ж., *Проблем у друштвеним истраживањима*, Критика традиционалне методологије, А. Ж. Батарело, Загреб, 1990.
4. Вујевић, М., *Увод у знанствени рад*, Информатор, Загреб, 1988.
5. Гуд Вилијем, Пол Хет: *Методи социјалног истраживања*, Вук Караџић, Београд, 1966.
6. Зајечаревић, Г., *Основи методологије науке*, научна књига, Београд, 1977.
7. Илић, М., *Научно истраживање. Општа методологија*, Филолошки факултет, Београд, 1994.
8. Кун Томас, *Структура научних револуција*, Нолит, Београд, 1974.

9. Милосављевић, С., *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980.
10. Марковић, М., *Логика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
11. Милосављевић, С., Радосављевић, И., *Основи методологије политичких наука*, треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006.
12. Мозер, Ц. А., *Методи анкетирања у истраживању друштвених појава*, Култура, Београд, 1962.
13. Милић, В., *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1965.
14. Марковић, М., *Дијалектичка теорија значења*, БИГЗ – Генеке штампа, Просвета, СКЗ, Београд, 1994.
15. Macneill Patrik, *Research methods*, Routledge, Лондон, 1991.
16. Михаиловић, Д., *Методологија научних истраживања*, Факултет организационих наука, Београд, 1999.
17. Печујлић, М., *Методологија друштвених наука*, Савремена администрација, Београд, 1989.
18. Пејчић, Б., *Методологија емпиријског научног истраживања*, хрестоматија, Дефектолошки факултет, Београд, 1995.
19. Печујлић, М., Милић, В., *Методологија друштвених наука*, ДБ Графика, Београд, 1995.
20. Пешић, М., *Увод у социологију*, РО Институт за политичке и међународне студије, Београд, 1985.
21. Пешић, М., *Социолошке теорије*, Институт за политичке студије, Београд, 1994.
22. Ристић, Ж., *О истраживању, методу и знању*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1995.
23. Стојак Руди, *Метода анализе садржаја*, Институт за проучавање националних односа и ДП Графичар, Тузла, 1990.
24. Сакан, М., *Хипотезе у науци*, друго издање, Прометеј, Нови Сад, 2005.
25. Шамић, М., *Како настаје научно дјело*, Свјетлост, Сарајево, 1988.
26. Шешић, Б., *Основи методологије друштвених наука*, друго издање, Научна књига, Београд, 1977.

УДК: 327.56::351.88(4-672EU)
355.02(436)
327.56::351.88(436)*1955/..*

САМА, А ИПАК ЗАЈЕДНО – О ВОЈНОЈ СТРАТЕГИЈИ НЕУТРАЛНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ У НОВОЈ ЕВРОПИ ПРИКАЗАНО НА ПРИМЕРУ АУСТРИЈЕ*

Horst Pleiner, Andreas W. Stupka

Академија националне одбране Републике Аустрије
Институт за друштвене и хуманистичке науке

У овом раду анализира се развој политике безбедности Аустрије од 1955. године, када се завршава период окупације победничких сила из Другог светског рата, до данашњег доба које карактерише интегрисање у континент под покровитељством Европске уније. Описани су услови општег политичко-безбедносног оквира у Европи у том периоду и у поглављу 1 објашњава се концепција стратегије. У поглављу 2 разматра се специфична улога Аустрије као неутралне државе у периоду хладног рата. У поглављу 3 истражују се стратегијски приступи у Аустрији током фазе промена, однос према НАТО-у, као и приступање Аустрије Европској унији у својству неутралне државе. У поглављу 4 оцењује се могуће војностратегијско позиционирање Европске уније и њених држава чланица, које су себи поставиле циљ да у догледној будућности изграде заједнички систем одбране. Тај циљ захтева промену начина размишљања које се фокусира на једну националну државу, па је крајњи циљ овог рада да укаже на то.

Кључне речи: *политика безбедности, стратегија, Аустрија, неутралност, Европска унија, национална одбрана, хладни рат, оружане снаге, НАТО.*

Насупрот данашњој ситуацији, „пре“ је све што је било везано за политику безбедности и стратегију изгледало тако једноставно. То „пре“ односи се на период после Другог светског рата до престанка постојања биполарног света 1989. године, што се генерално назива ером хладног рата. Главни протагонисти налазили су се у Вашингтону и Москви, док је главно бојно поље, то јест ратиште, била Европа. Ту су се сукобљавали либерални, тржишном

* Са енглеског језика текст превела Душанка Пивљанин.

привредом покретани Запад, такозвани слободни свет, и комунистички, планском економијом усмеравани Исток, свет обећане слободе. Од та два света, први је био уједињен у Организацију Северноатлантског пакта (НАТО), док је други био интегрисан у њен пандан, Варшавски уговор, а и један и други били су спремни да се сваког момента супротставе свакој агресији оног другог. Масовне армије, ваздушне флоте и нуклеарни стратегијски пројектили држани су у приправности како би се осигурала надмоћ над противником. Политичке разлике изгледале су непремостиве и чинило се да постоји само једно решење за ту затегнуту ситуацију: надвладати противника тако што ће се остварити тотална победа или, другим речима – његово тотално уништење са коначним исходом наметања владавине светом једне од те две идеологије.

Да би се то учинило, ангажована су сва расположива средства, од појачаног ухођења и шпијунаже, преко наоружавања конвенционалним и субконвенционалним оружјем, до нуклеарног штита који се састоји од ракета *Pershing 2* и *SS-20*. Све је служило само једној сврси – да се противник одврати или да се уништи чим би акција била покренута. Ако се то све посматра у ретроспективи, готово да изгледа смешно када се користе термини као што су потенцијали за други или трећи удар, имплицирајући могућност одмазде истим снагама и средствима након нуклеарног удара. Један прорачун из 1983. године треба да покаже следећи хорор сценарио: „Ми не знамо како би се водио нуклеарни рат. У том сценарију (напомена аутора: ово је само пример прорачуна, док су стварни нуклеарни капацитети много пута већи од броја који је овде дат) врши се детонација 14.747 бојних глава – то је мање од половине експлозивне моћи коју су поседовале САД и СССР. Од 1,3 милијарде урбане популације на северној полулопти, 750 милиона би одмах погинуло, 340 милиона би било тешко повређено. Број оних који би нестали у пожару или врелини који би уследили након удара, не може се израчунати. Непосредно након нуклеарних удара атмосферска вода би била смртоносна. Акумулације воде за пиће биле би загађене и после неколико година. Пољопривреда би била уништена, индустријска друштва доживела би тежак ударац. Трећина преживелог становништва патила би од озбиљних менталних поремећаја. Системи за снабдевање енергијом и храном, за комуникације, одлагање отпада и здравство потпуно би се распади. Северно од северног тропског појаса мали део преживелог становништва можда би могао да избегне болести и глад. Најтеже би биле погођене сиромашне земље, које зависе од иностране технологије и снабдевања храном. Ту би данак смрти могао да однесе више од две милијарде живота. (Напомена: број становника у свету осамдесетих година 20. века процењивао се на око 4,5 милијарде)“.¹ Закључак ове дилеме је да би Европа била потпуно уништена у тој фази тоталног рата, где би обе стране гвоздене завесе биле једна-

¹ Kidron, Michael; Smith, Dan: Die Aufrüstung der Welt – Ein politischer Atlas, Reinbek bei Hamburg, 1983, Sheet 8.

ко погођене. Ширење тог рата не би се могло задржати; он би, у ствари, био ван контроле, јер би био подигнут на виши степен због ангажовања снага и средстава. Све то, међутим, настало би због стратегије чији је циљ тотална реализација надмоћи једне од сила. Не би могло да буде победника, а опстанак би и те како био доведен у питање.

О општој концепцији стратегије

Оба противника била су свесна да, у случају оружане конфронтације, не би било излаза, због чега су максимално водили рачуна да избегну сукоб. Трка у наоружању се настављала водећи ка узајамном одвраћању и ратовима помоћу снага других мањих држава, који су се прво водили као ослободилачки ратови за време деколонизације, а затим као народни ратови, опет ради ослобађања, али од капиталистичке клептократске тираније, с једне стране, или од комунистичког варварства, с друге стране. Сваки од тих актера само по једанпут је директно учествовао у таквим сукобима – Сједињене Државе у Вијетнаму и Совјетски Савез у Авганистану – где су оба сукоба изазвала огромне губитке у животима људи главног актера. Осим тога, лако је укратко приказати стратегију ових готово пет деценија крајње тензије за оба блока: припремити се за конфронтацију која све окончава, а истовремено, пазити да се то никада не догоди. Нуклеарно оружје постало је „политичко“ оружје, те је, тако, стратегија везана за то добила филозофску димензију. „Незамисливо“ је требало промислити, а, у исто време, требало је избећи ескалацију.

Та једноставност концепције стратегије у војно-политичком смислу за време ере хладног рата имала је саму концепцију да се увећа, дајући јој свеобухватније значење. У последње четири деценије, поготово на немачком говорном подручју, концепција стратегије је на неки начин постала врста израза који је ушао у моду и употребљавао се са бројним значењима. Често, корисници термина стратегија нису ни били свесни првобитног значења и хијерархијске корелације. Стога је свака најмања локација неког далеког попришта борбе или кризно подручје називано „стратешком“ тачком, одлуке благајника клубова или директора филијала великопродајних тржишних ланаца подизане су на „стратешки“ статус, а они који само летимице читају економске, финансијске и пословне странице приличног броја познатих новинских листова наћи ће обиље „стратешких“ аспеката.

Дакле, постоје безбројне дефиниције термина стратегија, а све су оне допринеле извесној конфузији у његовој употреби. Постојале су, а и сада још постоје, знатне разлике у тумачењу између англоамеричког схватања тог термина и употребе на немачком говорном подручју. Разумевање је још више

искомпликовано разликом између немачког и енглеског појма „операција“. Карл фон Клаузевиц, који је много цитиран, непрестано тумачен и све више модификован последњих година да би се уклопио у садашњост и у будућност, удубљивао се и копао по тактици, па, уз то, и по стратегији. Пошто су његове напомене о стратегији, које су смештене у сиву зону политике помешане са војним разматрањима на највишем нивоу и које, због одабране врсте филозофског размишљања, постављају високе захтеве пред аналитичке способности и дисциплину читаоца који доследно мисли, уступају место слободним и наменским, боље рећи прагматичним, тумачењем садржаја и суштине термина стратегија! Међутим, то замагљује значење и релевантност концепције стратегије, чинећи њено јасно разумевање немогућим и, на тај начин, и њену циљану употребу, као смернице мишљења, немогућом.

У Аустрији је, такође, тумачење прилагођавано одређеној основној концепцији, а након разматрања дефиниција стратегије, односно војне стратегије, током свих ових деценија помоћу релевантних смерница и инструктивних летака, човек ће се у потпуности сложити с тим. То, такође, важи и за неке друге оружане снаге, а и неке гуруе стратегијског мишљења; сви су они некако „савијали“ дефиницију стратегије сходно својим потребама.

Зашто је ова несумњиво критичка анализа вишеаспектне примене очито прилагодљиве и делимично аморфне концепције стратегије овде и сада неопходна? Ради се о прихватању и правилној употреби стратегије као једног ешелона командовања, као и прихватању и примени одлука. Стратегија је сигурно карактеристика највишег нивоа руковођења у држави, у економији, па, према томе, и у области војске, без обзира на то да ли нека стратегија може да се разазна, или се практикује или спроводи на том ешелону. Стратегија је повезана и са компонентом времена, укључује извесну дуготрајност и континуитет и, на тај начин, треба и да се примењује доследно, бар у оквиру једног истог „стратегијског“ циклуса.

Готово увек то доводи до питања, које некима може да изгледа јеретичко, да ли би требало, или морало, да се стратегија цени и поставља на исти ниво или чак изнад политике. Једино све док политика буде потчињена цивилним саветницима и надлежним особама о деловању и развоју државе и све док је стратегија спутана искључиво ограниченим оквирима војске, добро познато начело примата политике и, отуда, моћи политичког одлучивања, може да се оправда. Уколико би се, међутим, одабрао свеобухватнији приступ стратегији, цивилне надлежне особе или постојеће снаге би следиле стратегију, а то некако препушта место схватању да, када се разматрају значења политике и стратегије на логично-доследан начин, политика и стратегија у потпуности могу да буду идентичне. Могуће је да поменута диференцијација између политике и стратегије има корене у случајном или намерном неразумевању формулација које су дате у главном Клаузевицевом делу, јер је оно било, и још увек је, некако погодно за став цивилних

снага које стоје наспрам војних као најјачег средства државне моћи, па се та диференцијација, према томе, веома често примењује без детаљне анализе и усмерава на војску.

Али, да ли је то оно што је Клаузевиц заиста мислио? Он није никад доводио у питање полагање права суверена на моћ. Суверен је био надлежан за сваки аспект политике; његова замисао је била коначна одлука и сви други инструменти државе били су њему подређени. Клаузевиц, међутим, јасно истиче да, када се доноси одлука о започињању рата као наставка политике другим средствима (и са другим ризицима) или у питањима командовања, командант дефинитивно мора да буде укључен у то и да се његова добро заснована експертиза мора чути и, такође, узети у обзир. Улазак Аустроугарске монархије у Први светски рат и његове ужасне последице показао је да резултат тога може да буде инсистирање на војним решењима ако војном команданту недостаје визија о свеукупним стратегијским питањима и ако се они који су одговорни за цивилну спољну политику потчине том пориву. На том нивоу неопходно је стратегијско размишљање. Први светски рат је јасно показао куда води свођење стратегије на чисто војно питање – иако је највиши војни ниво путем „Врховне команде КоВ“ под Лудендорфом преузео апсолутну моћ у немачком царству када није било излаза из те војне пат позиције и када су озбиљне свеукупне стратегијске грешке ипак прављене. Нико није имао појма какве катастрофалне последице може да има испровоцирани улазак Сједињених Држава у рат и нико није успео да нађе стратешке приступе формулисању мира и војних циљева, што је могло да буде постављено као полазиште за окончање жестоке борбе и да се мир не мора наметнути путем извојевања победе. У недостатку стратегије за стварање предуслова за такав наметнут мир постигнут победом, када је војни неуспех почињао да буде очигледан, Врховна команда КоВ одмах је за то просто оптужила неприправне цивилне снаге. Хабзбуршка монархија, која је због оскудности ресурса постала зависна од немачког царства, такође је повучена у вртлог пропасти.

Клаузевиц указује на хијерархијску структуру политике, стратегије и тактике. Многи елементи, међутим, које Клаузевиц разматра у оквиру стратегије очигледно упућују на оперативни аспект у данашњем смислу. Отуда, један део стратегије је део политике, а други део је део војног ешелона (нивоа) оперативне команде. Зато су уведене помоћне конструкције, као што су „велика стратегија“ и „војна стратегија“, поготово у англоамеричким земљама. Према томе, на највишем нивоу политика и стратегија могле би да се схвате као једно, као један систем, који не зависи од појединачне области примене, без обзира на то да ли је то у области међународних односа, у области економије, или у области безбедности и њеног одржавања. Подвргавајући стратегију искључиво рату и војсци имало је за последицу неуспех, што може да буде и данас

случај, а ипак искључиво подвргавање политици може, такође, да створи проблеме. Развој ситуације у Ираку од 2003. године може се узети као веома неугодан пример за то. Стратегија је много више, она је битнија, чак и ако је то подвргавање било оправдано у периодима када је рат посматран на омаловажавајући начин као наставак политике другим средствима; у стварности, то гледиште је застарело већ више од сто година.

Ако се стратегија дефинише као „планирана припрема и координисана примена свих средстава од стране државних лидера и коришћење свих могућности како би се осигурали политичко-безбедносни циљеви *vis-à-vis* свих претњи“, током хладног рата постојао је широк опсег стратешких мера. С једне стране, војна национална одбрана унутар блокова великих сила, односно политичко-безбедносни војни део укупне стратегије, ишао је ка побољшању како би се припремио за „апсолутно финале“.² У Европи није постојала никаква опција за ратне инциденте испод тог прага због те специфичне констелације. С друге стране, друштвима која су живела испод тог Демокловог мача тоталности све већег сукобљавања требало је осигурати живот који је могао да се избори са убичајеним претњама, што је захтевало функционалне здравствене системе, ефикасну помоћ у несрећи, обезбеђивање обиља адекватним снабдевањем становништва као и, бар у западној Европи, све друштвене и политичке слободе, тако да је, упркос несрећи која се наслућивала, свако могао да извуче највише из те очигледно неизбежне ситуације. У клину између блокова великих сила налазиле су се такозване неутралне земље – Финска, Шведска, Аустрија и Швајцарска, као и две несврстане земље – Југославија и Албанија. Оне су, такође, биле свесне страшног исхода евентуалног нуклеарног рата. Међутим, биле су рангиране само као секундарни циљеви. Главна зона операција налазила се у немачким низијама, где су Исток и Запад директно стајали један наспрам другог. Уз изузетак крајњег севера и југа Европе, на целом осталом делу неутралне и несврстане земље лежале су између њих као тампон. Оне су настојале да убеди потенцијалне агресоре са истока и запада да ће прелажење преко њихових територија узети непотребан данак у снагама и времену, који су били неопходно потребни за главну операцију. Цена коју би требало платити за улазак и прелажење рачунала би се животима, што је тежак данак који би се могао избећи. Неутралне и несврстане земље улагале су напоре, мада у различитим размерама, да имају одговарајуће наоружање, иако су њихове стратегије биле искључиво одбрамбене, усмерене на ефикасно одбијање и спречавање преласка или коришћења њихове територије као рејона прикупљања трупа било НАТО-а било Варшавског пакта.

² Stupka, Andreas W.: *Strategie denken [Thinking Strategy]*, Vienna, 2008, p. 41.

У том стратегијском сврставању Аустрија је на неки начин имала посебну улогу и показала посебну недоследност. С једне стране, она није спроводила своју војну националну одбрану са таквом одлучношћу као што су то радиле друге неутралне или несврстане земље, а са друге стране, такозвана „активна неутрална политика“ Аустрије установила је ту земљу, након Женева и Њујорка, као трећу званичну локацију штаба Уједињених нација, начинивши је местом преговора између Истока и Запада, као што су били састанци Кенедија и Хрушчова и Брежњева и Картера одржани у Бечу. Савезни канцелар Бруно Крајски јасно је изразио своје мишљење када је, очичито отварања Штаба УН у Бечу 22. августа 1979. године, рекао да би „велика армија била скупља и мање корисна (од самог Штаба)“.³ Према другој верзији те изјаве, канцелар је рекао да „овај Штаб у Бечу вреди више него две оклопне дивизије“. Крајски није једини који је имао такво мишљење. Посебан пут Аустрије у оквиру стратегијског сврставања за време периода хладног рата описује се у следећем поглављу.

Стратегијска мисао у Аустрији у периоду хладног рата

Након десетогодишње иностране окупације Аустрије после Другог светског рата од стране савезничких сила, државни суверенитет Аустрије поново је успостављен 1955. године, али не без извесних наметнутих услова. Постављен је захтев да задржи „сталну неутралност“ у погледу свих међудржавних питања, „према моделу Швајцарске“, што је требало да спречи будуће – мада сасвим невероватно – поновно уједињење с Немачком или приступање једном од блокова великих сила. Детаљније истраживање предисторије декларације о неутралности открива да су Аустријанци одговорни за то били само маргинално свесни низа последица које ће тај статус донети. Социјалдемократска партија била је прилично резервисана и залагала се за другачији статус – статус несврстане државе. Штавише, Уговор о аустријској држави (*Austrian State Treaty*) из 1955. године садржао је и одредбу у којој се захтевало да аустријске оружане снаге не могу да имају ракетно оружје, која је застарела *de facto* тек по окончању хладног рата 1987. године и којом је предупређена савремена ваздухопловна одбрана и противтенковско оружје, чиме је онемогућено стварање ефикасне војне националне одбране, као и испуњавање захтева за спречавање уласка иностраних снага на аустријску територију. Поред тога, ни један официр који је у немачком Вермахту добио чин пуковника није имао право да ступи у аустријске

³ Helmar Dums „Der Wiener Magnet für die Welt“ у: „30 Jahre UNO-City“, специјални додатак дневним новинама „Presse“ од 28. августа 2009, страна 1.

оружане снаге, што је била још једна препрека у стварању војног кадра који је могао да добро осмисли ствари, али и на политичко-стратегијском нивоу, што је изазвало велике проблеме у планирању и организовању армије на основу статуса неутралности. Поред свега тога, Аустрија је требало да све то постигне сама, без икакве помоћи – као свака друга неутрална држава.

Као што је поменуто, током 1955–56. године ни велики број политички надлежних особа, ни виши војни кругови у Аустрији нису били заинтересовани нити су имали некретну слику концепције, а поготово не приступе концепцији једне мале неутралне земље. Међутим, чак и да се кренуло путем по „моделу Швајцарске“, као полазном тачком, није на крају узето у обзир које ће мере то захтевати у целокупном државном и политичком контексту, као стварне смернице за деловање и организацију (како за спољну тако и за политику безбедности, али и за војну компоненту), па је то остало, у најбољем случају, мање важно питање. Постојећа веза између доследне политике неутралности и њене војне примене у оквиру превентивних дужности које једна неутрална држава треба да извршава, није стварно схваћена – у сваком случају није узета као полазна тачка за извођење даљих закључака. То је разлог што је у области војске постојао фокус на одбрани у погледу примене преферираног начина размишљања о најгорем случају. Ипак, већ је први генерални инспектор оружаних снага, пешадијски генерал Ервин Фусенегер (*Erwin Fussenegger*), 1957. године схватио да је аустријска војска „миљама далеко“ од могућности да обави тај задатак. Што се војске тиче, војни потенцијал Швајцарске сматран је моделом који треба следити и визионарским дугорочним циљем. Међутим, већ у првим проценама јасно је предочено да ће у Аустрији бити изузетно тешко добити исту политичку подршку за такве трошкове. Било је веома погодно што су, у почетку, опрему за приближно две дивизије обезбедиле претходне окупационе силе, посебно Сједињене Државе, и да почетне трошкове за опремање аустријских оружаних снага није морала да покрије држава. Та неизвесност у одређивању задатка аустријским оружаним снагама јасно се може видети у различитим формулацијама Закона о одбрани. У почетку, била је поменута само „заштита државних граница“ и није прављена никаква веза са обезбеђењем неутралности. Политичари нису били заинтересовани за примену аустријских оружаних снага као релевантног инструмента неутралности, нарочито на ту битну функцију. Није реализован ни важан услов поседовања адекватних ваздухопловних снага за извршење превентивних задатака у аустријском ваздушном простору, нити су одређени одговарајући приоритети. Управо та област била је посебно осетљива за неутралну Аустрију, као што је и показала понуда за подршку од СССР-а поводом Либанске кризе 1958. године.

Већ би криза око Мађарске, у октобру 1956. године, пружила малој и неутралној Аустрији, која се налазила између огромних војних блокова, добру прилику да развије стратегијску концепцију која би била корисна и одржива с обзиром на ангажоване ресурсе, а коју су могли усвојити политичари и ко-

ја би била основа за доношење потребних тактичких и организационих закључака. Уместо тога, ослањало се на искуства стечена у Другом светском рату, одбрана је била ограничена на обезбеђивање и контролу државне границе, а када су се појавили показатељи да војна конфронтација у Мађарској може да се прошири, издата су наређења за задржавајућа дејства према Западу, а да то претходно није размотрено са политичарима или те мере усмерене ка неутралности или политичко-стратешком циљу. Чак и тада су се испољиле знатне разлике између спољне и одбрамбене политике, генерално гледајући, па су наредни покушаји које је предузео државни секретар Карл Стефани да изради план националне одбране били ограничени првенствено на „војску“, а свим другим компонентама, као, на пример, привреди, додељена је функција искључиво у том контексту. Настојања министра спољних послова Бруна Крајског да усмери спољну политику и оружане снаге ка истом циљу на крају су довела само до знатних резерви тадашњег министра и каснијег савезног секретара према високим представницима оружаних снага, који су и даље били спутани својим начином размишљања о „најгорем случају“ и били разлог што су још прилично дуго времена спољна и одбрамбена политика биле строго раздвојене.

Последице тих ограничених разматрања без алтернатива у области војске били су готово стална фрустрација у оружаним снагама која је доводила до низа унутрашњих и спољних тензија према јавности и политичарима. Војска је сматрала да је ускраћена за средства која су јој била потребна за успешно извршење задатака, схватала да су јој могућности недовољне у односу на савремене противнике на бојишту, а ипак је спроводила оперативна разматрања и тактичке процедуре, у чију корисност нису могли стварно да верују не само надлежне особе на највишем нивоу него ни обични потпоручници. Не треба ни помињати јавност која је то све посматрала! Управо због тога политички естаблишмент и војска нису могли да пренесу широкој јавности значајну улогу коју су оружане снаге имале као корисна војна компонента у спровођењу и осигуравању неутралности и, тако, оправдају безусловну подршку и објасне народу да трошкови за тај инструмент служе да се ефикасно обезбеди неутралност јавности, па, зато, и те како имају смисла.

Војска је очекивала да подршка са запада, односно од НАТО-а, буде решење за тај натегнути чин мотивисања и постављања циљева. Без реализовања провере у погледу капацитета или оперативних могућности – или чак започињања „опипавања пулса“ – ширена је идеја о „узајамно повезаној“ одбрани на линији Вилах–Салцбург и учешће „зелених“ ваздухопловних снага узето је здраво за готово. Касније је то замењено помињањем „ступања на снагу међународног безбедносног механизма“ и веома много је очекивано од Уједињених нација у нади да ће се резолуцијом те организације агресор натерати да одмах обустави операције или, чак, да се брзо повуче.

То је, коначно, довело до очигледног потискивања стратегијског проблема – војска се ограничила само на рад на оперативним и тактичким проблемима. Надлежни војни лидери, међутим, чврсто су одлучили да се 1938. година не сме никада више поновити. Када су трупе нацистичке Немачке умарширале у Аустрију политичари су наредили аустријској војсци да остане у касарнама – па је Аустрија окупирана без пружања икаквог отпора.

Међутим, било је приступа развоју стратегијске концепције. Од 1957. године, почевши са радном групом, требало их је разрадити као одговарајући план националне одбране, који је био усмерен на одбрану земље од превентивних операција НАТО-а у западној Аустрији и на одбијање напада из Мађарске и/или Чехословачке. Та замисао захтевала би јаке снаге у Тиролу и на истоку земље. Оперативна примена је требало да буде извршена уз помоћ јаких снага за заштиту границе, како би се осигурала граница, након чега би уследила задржавајућа дејства, док би мобилисане бригаде затим обезбедиле главне снаге за супротстављање непријатељу који напредује. Дејства је требало да се наставе док властите снаге не буду исцрпљене или док не стигне помоћ споља. То је посматрано углавном као војни допринос за стварање повољне основе за будуће преговоре након евентуалног сукоба. Међутим, то је био чисто војни план, неповезан са широм политиком неутралности и некако није узимао у обзир стварне релативне јачине снага.

Ти нацрти плана националне одбране имали су стратегијску димензију, укључивали аспекте цивилне заштите и, у мањем степену, економску компоненту. На тај начин додато је још аспеката у смислу опстанка становништва у сукобу и функционисања државе, која, иако је неутрална, не треба да беспомоћно попусти пред свим покушајима изнуде. Међутим, након тих приступа није уследило ништа даље, а разрађене шеме нису стриктно спровођене од 1959. године, јер су политичари постали несигурни у погледу стратегијских циљева, те нису дали адекватне одговоре за неутралну државу и њене оружане снаге, као и конкретну дефиницију адекватних и остваривих задатака.

Након Мађарске кризе, која је Аустрију дотакла само маргинално, политичке и војне надлежне особе сложили су се да у случају напада Варшавског пакта Запад не би пожурио у помоћ Аустрији и да би земља била препуштена сама себи. Тако је тадашњи министар спољних послова Бруно Крајски тврдио да једна мала неутрална земља мора да буде јако заинтересована за Организацију Уједињених нација, као и да допринесе акцијама УН за избегавање рата. Развој догађаја у Конгу 1960. године и захтев Уједињених нација у јулу 1960. за упућивање аустријског контингента пружио је прилику да се крене у том политичко-стратегијском, а свакако веома позитивном правцу и, на тај начин, директно и индиректно, доприносе безбедности и самосталности Аустрије. Дана 2. децембра 1960. године припадници аустријских оружаних снага су први пут напустили територију Републике ради ангажовања у мултинационалној операцији Уједињених нација за очува-

ње и наметање мира и обезбеђивање хуманитарне помоћи угроженом становништву. Тај стратешки курс је деценијама доследно спровођен, па иако је у периоду хладног рата био ограничен на оквир Уједињених нација, ипак су бројни контингенти и учешћа ојачали спољну и политичко-безбедносну позицију Аустрије, што јој је обезбедило статус који је био изнад њених стварних могућности. Постављање једног аустријског дипломате на место генералног секретара Организације Уједињених нација треба схватити као признање настојањима Аустрије у том смислу. На том пољу Аустрија је успела да обезбеди своју позицију пружајући добре услуге и конкретан војни и хуманитарни допринос, што је важно за једну малу неутралну државу. Штавише, Аустрија је видела да су се повећале њене шансе да ће, у случају напада на њу, добити подршку међународног механизма безбедности.

Након реорганизације Министарства одбране 1962–63. године, организација снага прилагођена је стратегијско-оперативним захтевима, тако што су три или четири бригаде биле држане непосредно на располагању и без мобилизације, тако да 120 чета буде у приправности за прве мере подршке граничним јединицама, које су за случај претње уведене 1960. Међутим, иако то није било формулисано у том смислу, био је то инстинктивни приступ извршавању превентивних дужности једне неутралне државе, мада је све то посматрано из војне перспективе, а не у контексту политичко-стратешки конципиране политике неутралности.

Коначно, 1965. године усвојена је доктрина одбране као стратегијска надградња, која је садржала дефиницију стратегијских ванредних ситуација и њима подредила задатке и циљеве. Снижавањем процене нивоа претње, то јест од ванредне ситуације на претњу по неутралност и одбрану Аустрије, нација је могла да се припреми на систематичан начин, иако то чак није још ни било повезано са изричитом политиком неутралности. Изгледа да политичари нису стварно веровали у реалне шансе за пролаз ситуације националне одбране, као директиве тадашњег министра одбране Георга Прадера да се та ситуација уклони из „Оперативне директиве бр. 1“ за израду планова операција оружаних снага. Тако су оперативни планови усмерени на појединачне суседне државе (изузимајући Лихтенштајн и Швајцарску), а израђивачи планова настојали су да разраде стратегијско-политичке почетне ситуације за такве оперативне ситуације на остварљив начин. Али, када су схватили стварне услове, нису могли да не истакну свеобухватну везу савеза који су окруживали Аустрију. Ипак, неопходни закључци које је требало извући из те ситуације и последице за малу државу Аустрију, као и њене апсолутно ограничене капацитете, нису узети у обзир.

Операцију оружаних снага поводом кризе око Чехословачке у августу 1968. године треба сматрати врхунцем и јасно видљивим знаком те политичко-стратешке, као и војностратешке беспомоћности. Влада у то време није могла да прогласи „кризну ситуацију“, чак иако је то дефинитивно била кризна ситуација.

ција, па је свела ту ситуацију на „критичну“, вероватно из бојазни од реакције СССР-а или Варшавског пакта или, можда, због економских разлога и унутрашњеполитичког опреза и потребе да се предузму мере садржане у доктрини одбране за такву ситуацију – које је сама влада и усвојила и планирала за такав сценарио. Стога оружане снаге, које у сваком случају нису ни биле у могућности да воде такву одбрамбену операцију, поготово у области Вајнвиртел (*Weinviertel*) и бечком басену са њиховим отвореним простором, нису биле распоређене на граници, а евентуално неслагање војске спречено је слањем неких трупа у импровизоване штабове ван њихових матичних гарнизона. Оружане снаге биле су потпуно онемогућене да врше своје дужности „заштите граница“, како је предвиђено Законом о одбрани, јер ни јединице за заштиту границе нису ангажоване, те су службеници царине и припадници жандармерије цео терет тог задатка морали сами да поднесу. Међутим, и ангажовање оружаних снага, 6. септембра 1968. године, за заштиту важних аеродрома у Аустрији може се схватити једино на такав начин да се кршење неутралности или, чак, агресија не би толерисали без симболичног отпора. Операција је завршена политичким актом министра одбране Георга Прадера, којим је проглашено да „су предузете праве мере и да је ионако све добро прошло“. То треба да послужи као идеалан пример стратегијске суптилности, а накнадно изражене оштре критике и сумње оцењене су у војсци као некоректне, чак иако је то била легитимна завршна тачка периода нижег стратегијског приоритета. Било би потпуно у складу са превентивним задацима једне неутралне земље да је изричито истакла амбасадору СССР-а приликом дипломатског састанка са канцеларом „уз уверавања о сигурности“ да је Аустрија апсолутно обавезна да извршава превентивне дужности и да је развој ситуације у Чехословачкој непредвидљив. Јер, ко је могао да гарантује да се јединице Чехословачке народне армије неће супротставити совјетским трупам или покушати да користе територију Аустрије за маневрисање или у потпуности уђу на њену територију? Врло је вероватно да би, истицањем значаја распоређивања оружаних снага близу границе због извршавања задатка неутралности, становништво поздравило такво распоређивање и прихватило оружане снаге као и њихове потребе. Наравно, то је само ретроспективно размишљање, али уз мало одважности политички и војни лидери могли су искористити јединствену шансу. Нажалост, о таквим разматрањима није чак ни расправљано.

Од 1967. године и у оружаним снагама развијани су приступи оперативним концепцијама, који су били одрживи и обећавајући чак и за једну малу земљу, а за које је било карактеристично ново тактичко сврставање које је требало да превазиђе размишљање из периода Другог светског рата и да буде прилагођено променама у војној технологији и оперативном планирању, које су до тада настале. Те нове тактичко-оперативне процедуре требало је да јасно ставе до знања нападачу да ће напредовање кроз Аустрију

имати за последицу знатне губитке у људству, средствима и, поготово, времену, те да улазак на територију Аустрије не значи да ће успех бити постигнут брзо и лако. Намера је била да цене уласка и остајања у земљи допуњују једна другу и имају задржавајуће дејство, или да бар натерају нападача да двапут размисли о томе да ли је у стању да брзо оствари *fait accompli* и, тако, искористи могућности те земље.

Генерал Емил Шпаноки (*Spannocchi*), који је касније постао командант копнених снага, детаљно је радио на тим стратегијским приступима, процењивао одговарајуће публикации и утврдио да су теорије о герилском ратовању, као, на пример, оне које су изложили Мао Цедунг, Че Гевара или Ђап, биле кључ за концепцију „одбрана без борбе“. То значи да је путем дељења јединица на мале елементе нападачу требало да буде ускраћена шанса да примени своју супериорну војну технологију како би одлучујуће скршио одбрамбену моћ. Ипак, помоћу великог броја чарки са мањим групама јединица, мобилност, командовање и управљање, снабдевање и везе непријатеља требало је да буду нарушени тако да се задрже и изнуре непријатељеве снаге и, нарочито, да се постигне могућност пружања сталног отпора, ако је могуће, на целој аустријској територији. На тај начин, посебна пажња посвећена је фазама ослободилачког ратовања, како их је описао Мао Цедунг. Закључак Шпанокија био је да би се припремањем такве врсте ратовања у доба мира могло проћи без прве фазе рата према учењима Мао Цедунга, односно организовањем отпора као последице притиска агресора, те нанети нападачу одмах од почетка тешке губитке због уласка, као и тешке губитке због останка. Стриктним спровођењем те замисли ствара се ефекат одвраћања ако противник очекује изнуравање својих снага и успоравање дејстава док настоји да се креће кроз Аустрију. Међутим, захтев да се извршавају превентивни задаци остао је без разматрања и концепција је, у најбољем случају, усвојила војни напад и ефекте на становништво, привреду, инфраструктуру, итд. повезане с њим. Ипак, фокус на „одвраћању“ представљао је војностратејски напредак и полазиште за увођење одозго наложене политике неутралности, иако је првобитна концепција касније учињена ефикаснијом стварањем јаче брањених кључних зона и подручја прилагођених захтевима демонстрирања и „ефекта одвраћања“ на реалнији начин, које нису увек позитивно прихватили заговорници концепције „чисте“ одбране територије.

Од 1970. године дошло је до промене унутрашњополитичке ситуације због победе на изборима Социјалдемократске партије и нове владе на чијем челу је био канцелар Бруно Крајски. Због ранијих активности у спољнополитичком сектору он је сматрао да су дипломатија и спољна политика од одлучујуће важности, истицао значај учешћа у међународном оквиру Уједињених нација, те улогу медијатора и провајдера добрих услуга сматрао својим приоритетом на спољнополитичком плану. Његова већ поменута изјава

из 1979. године у вези са Штабом УН у Бечу да он „вреди као две оклопне дивизије“ јасан је показатељ његовог целокупног става, а поента није могла да буде изражена краће и сажетије. С обзиром на превентивне дужности мале неутралне земље, коју је Крајски у потпуности схватио, била је потребна нова концепција војне националне одбране. Генерал Шпаноки, са својом концепцијом, постао је човек тренутка и гарант прогресивног мишљења, као и новог почетка за канцелара, чиме је себи обезбедио велики простор за маневрисање, иако, међутим, са ограниченом финансијском подршком. У једном војнонаучном раду, који је касније делимично објављен у часопису *Österreichische Militärische Zeitschrift (ÖMZ Journal)*, описане су конкретне основне идеје, јасно дајући до знања да нападач не би могао брзо да прође кроз Аустрију или лако уништи слабе снаге у конвенционалној борби, а то је била потпуно нова ситуација у случају да Аустрија треба да буде укључена у неку офанзивну операцију, бар на копну. То је очигледно, први пут, обезбедило војностратегијски простор за маневар једној малој неутралној земљи да се држи ван већег сукоба и остане неугрожена њиме или, бар, да спречи или сведе на минимум штету учињену становништву. Та такозвана стратегија одвраћања представљала је кредибилну опцију, коју су радо прихватили и политичари. Њен ефекат је још појачан када је, у пролеће 1974, један аустријски недељни лист објавио нешто што је постало познато као План Поларка, што је требало да представља оперативни план Варшавског пакта за војну интервенцију покренуто из Чехословачке против Југославије, преко Аустрије, а пренели су га амерички извори једном аустријском новинару. У основи настојања да се повећа притисак за примену мера за јачање ефикасности оружаних снага Аустрије могао је да буде страх да ће објављена концепција свеобухватне одбране територије бити мала препрека за модерног нападача са Истока, омогућавајући му да се пробије кроз предгорје Алпа и уђе у бок НАТО-а у јужној Немачкој, што би отежало успостављање довољно јаке одбране НАТО-а и Француске у тој зони или би је чак онемогућило. План је, наводно, добијен од једног генерала Чехословачке народне армије, који је у пролеће 1968. пребегао из Чехословачке у Аустрију, а касније стигао у Сједињене Америчке Државе.

Међутим, политичари нису даље следили ту стратегијску концепцију, а, поготово, нису обезбедили потребна финансијска средства. Штавише, војни рок је скраћен са девет на шест месеци, што је било обећање дато на изборима. Тиме је знатно неутралисана политички прихваћена и званично подржана концепција стратегије одвраћања. Очигледно, политички надлежне особе још су много спремније подржавали дипломатску стратегију него војне мере, а само у мањој мери координисану интеракцију између њих.

Канцелар Крајски је током седамдесетих година 20. века доследно спроводио своје спољнополитичке идеје, те, према томе, његову релевантност

као стратегијског мислиоца треба сматрати изванредном. Он је указао на дипломатске могућности једне мале неутралне земље и спољну политику учинио одлучујућим стратегијским фактором. Такође, радио је на развоју плана националне одбране и успостављању управљања кризом повезаним с тим планом, упоредо са координацијом разних поддомена такозване свеобухватне националне одбране. Поред ситуација кризе, неутралности и одбране, обухваћена је била и ситуација „предстојећег напада“, који би могао да произађе било из кризне ситуације или ситуације неутралности, као и без одређене везаности за време. Та концепција, уколико би се применила у потпуности, заиста је могла да задовољи стратегијске изазове мале неутралне земље у кризи и послужи војсци. Међутим, тај план националне одбране завршен је тек када је његова војностратегијска позадина са конфликтном ситуацијом између великих алијанси почела да се руши, тако да је због тадашњег убрзаног развоја стратегијске ситуације план изгледао као застарео, и то само неколико година након његовог усвајања.

У току реализације те војностратегијске концепције одбране територије генерал Шпаноки је схватио да тактика „1.000 слабих убода“ герилских снага и командоса, коју је он првобитно фаворизовао, реално не може ефикасно да задржи или ослаби непријатеља. Помоћу те тактике није се могао очекивати користан ефекат одвраћања, јер циљ нападача не би био да преузме контролу над Аустријом и остане у земљи, него да изврши брзи продор на територију супротстављене алијансе. У таквим условима, очекивани случај брзог напредовања снага Варшавског пакта кроз предгорје Алпа на југ Немачке и, тако, на слабије крило НАТО-а, вероватно би изазвао одговор НАТО-а против таквих снага већ на територији Аустрије. Током осамдесетих година 20. века француско-немачки маневар „*Kecker Spatz*“ потврдио је ту сумњу, јер је открио шокирајућу опцију превентивног нуклеарно-стратегијског удара. Ако је становништво Аустрије требало поштедети такве претње, земља је дефинитивно морала да појача мере одвраћања!

То је учињено тако што су у такозваним кључним зонама концентрисане јаче јединице. Њихов задатак био је да колико је могуће боље блокирају одлучујуће рејоне дуж главних комуникацијских праваца и потенцијалном противнику ставе до знања да би пролазак кроз земљу захтевао много времена и, поготово, изазвао знатне губитке и дезорганизацију. Дефинисање тих зона и распоређивање територијалних, мобилних и механизованих снага било је стриктно подређено стратегијском циљу одбране. Ефекат одвраћања постао је одлучујући фактор и, отуда, стратегија одвраћања реални елемент политике неутралности.

Седамдесетих година 20. века генерал Вилхелм Кунтнер (*Wilhelm Kuntner*) био је постављен за војног представника Аустрије у тек започетим преговорима између Истока и Запада у оквиру Конференције за европску безбедност и сарадњу (КЕБС) (*Conference for Security and Cooperation in Euro-*

ре – CSCE). Кунтнер је успео да истакне битна стратешка питања и задобио је међународно признање свих који су учествовали. Пошао је од становишта да, поред других аспеката, пре свега на војном пољу, мере изградње поверења и безбедности треба да дају одлучујући допринос стратегијској равнотежи и стабилизацији у Европи. Смањење забринутости због изненадног напада система супротстављене алијансе, одустајање од сакривених концентрација снага у оквиру такозваних или стварних маневара и откривање бројности трупа и система оружја били су за то суштински аспекти. Као представник неутралне земље Кунтнер је успео у томе да буде стратегијски арбитар, поступајући неутрално према свим странама учесницама, и да буде медијаторски преговарач, као и да пренесе различита мишљења. Резултат тога, на крају, била је серија компромиса који су имали далекосежне стратешке ефекте. Ти напори успели су да ојачају осећај безбедности и створе стабилност успостављањем извесне равнотеже. Тако је остварен одлучујући допринос безбедности Аустрије помоћу дипломатије и војне дипломатије. Генерал Кунтнер је схватио и спровео у праксу те аспекте како нико други није могао, пропагирао их и устрајно радио на њима.

На тај начин, мере изградње поверења у оквиру Конференције за европску безбедност и сарадњу представљале су допринос од виталног значаја за преобликовање Европе. Наравно, Сједињене Државе и НАТО су са својом двоструком стратегијом гомилања ракета *Pershing 2* и крстарећих ракета упоредо са преговорима, на неки начин, обезвредиле конвенционалне војне напоре СССР-а и Варшавског пакта, а, наравно, тадашњи амерички председник Роналд Реаган, својом агресивном политиком, пре свега кроз изазове постављене у Стратегијској одбрамбеној иницијативи, и њеном финансијско-економском димензијом у односу на другу страну, присилио је супротну страну да попусти. Ипак, споразуми КЕБС-а били су суштински важан друштвено-психолошки допринос, чији је циљ био да СССР попусти уз помоћ мирољубивих средстава. Изванредна путања Аустрије за време периода хладног рата показује, да стратегија заједно са кредибилном војном националном одбраном са ефектом одвраћања, која ефикасно осигурава мир, пружа једној малој неутралној земљи опције да учествује у геостратегијским димензијама. Организације као, на пример, Конференција за европску безбедност и сарадњу и Уједињене нације, представљају погодне платформе за такав приступ. У то време на политику неутралности је у Аустрији гледано на уједначенији начин, па су потребне политичко-стратегијске одлуке, сходно томе, спровођене у пракси. Допринос одвраћања био је уграђен у схватање да све политичко-стратегијске мере и одлуке мале неутралне земље у случају ванредних ситуација морају да буду донесене на основу целокупне постојеће ситуације у складу са европским оквиром, те да „остајање изван тога“, или бар свођење последица на минимум, мора да буде главни циљ.

Стратегија и стратешка мисао можда су биле једноставне за два велика блока у прошлости, али, ипак, једна мала неутрална земља морала је неизоставно да развије свеобухватне стратегије ако је желела да чува мир за своје становништво и да не буде гурнута у дубине међународне небриге.

Стратегијска мисао у Аустрији у фази промена

Период развоја у историји европског континента након пропасти биполарног света био је, и још увек је, „фаза промена“. Прошли су дани релативног мира под Дамокловим мачем тоталног уништења. Отприлике од 1990. године рат је попримио другачији облик и распадом бивше Југославије се вратио на сцену. Аустрија је била директно погођена и по први пут је разматрана ситуација „одбрамбених операција у ограниченим областима“, у складу са концепцијом „одбране територије“. На крају, то је остала безбедносна операција на граници са Словенијом, која је једнострано прогласила своју независност. Одједном, Аустрија се суочила са ескалацијом ситуације, за коју је већ било предвиђано да ће се догодити после Титове смрти, па је била припремљена у војнооперативном планирању под називом „Оперативни сценарио Југославија“. Чак и тако, њена политичка жестина и драматичне последице нису се могле предвидети. Војска се директно суочила са извршавањем превентивних дужности и, први пут, урадила то са силом и видела да, уз само неколико изузетака, операцију у потпуности подржавају становништво и медији.

Почетком деведесетих година 20. века практично су сви источноевропски комунистички режими пропали, па чак је и Совјетски Савез престао да постоји и Комунистичка партија Совјетског Савеза била забрањена, а промена тренда добила је димензију коју је било немогуће предвидети. У већини бивших комунистичких република народне револуције су настављене мирно – појединачним народима било је доста безвредних обећања о бољем животу и обмана којима су се служиле старе структуре власти и друштвене структуре, тако да нико не би, осим саме номенклатуре, пустио сузу за изгубљеним „рајем радника и сељака“. Ипак, многим од тих земаља је било јасно да, ради очувања новостечене слободе, може да постоји само једна алтернатива савезу Варшавског пакта: приступање у други савез – НАТО. Неутралност је разматрана само, ако је уопште и разматрана, као привремена опција. Моћни НАТО стајао је као гарант мира и безбедности, јер се тај савез састојао од држава које су победиле у хладном рату и које су нудиле највише стандарде живљења у миру и хармонији.

У Аустрији се, такође, о приступању НАТО-у озбиљно расправљало током деведесетих година 20. века које су обиловале значајним догађајима. Многи су независност сматрали застарелим остатком из већ завршене ере хладног рата;

штавише, Русија је била ослабљена и њен вето, као бивше потписнице Бечког државног уговора из 1955. године, није се под Борисом Јељцином чинио много вероватним. Аустријско становништво такође је гледало на НАТО као на тему вредну расправе, што је за Аустрију сензационално, пошто је за последњих 50 година аустријског политичког система неутралност била проглашена у свим школама и од стране војске, као стуб аустријске политичко-безбедносне позиције – а и била је у срцу Друге републике и, самим тим, стекла карактер који јој је давао идентитет. Гарантовање неутралности од стране савезничких сила из Другог светског рата је, на неки начин, аустријско јавно мњење подсећало на идеал живљења, који је неутралности приписивао ефекат гарантовања безбедности и заштите, баш као амајлија која се носи да отера зле духове. Чак су и неки политичари били обузети идејом да ће магична формула „Ми смо неутрални!“ одбити све зле намере непријатеља против те земље или га чак спречити да је нападне. Током тих пет година интензивних дискусија, у одсуству идеолошки супротстављене екстремне левеце, за коју НАТО није био ништа друго него агресивни, империјалистички, ратнохушачки војни блок, НАТО је сматран чврстим савезом за заштиту вредности западне заједнице. Стратешка процена започета је са логички неумитног становишта да, након биполарне поделе континента, европске нације треба да почну да напредују заједно у свим областима. Са политичко-безбедносне тачке гледишта, неке јавне личности са политичке и научне сцене Аустрије виделе су НАТО као сасвим погодан оквир за такав план.

Аустријски политичари, међутим, нису могли да дођу до договора и „Извештај о опцијама аустријске политике безбедности“, који су израдили државни службеници, нису прихватиле на политичком нивоу две страначке коалиције 1998. године. НАТО опција је била камен спотицања и, са њом, врата могућности су поново затворена. О питању да ли би приступање НАТО-у учинило оружане снаге рентабилнијим, уколико би биле планиране и организоване искључиво према НАТО-у, него да задрже прилично конзервативни постојећи систем, није се објективно расправљало већ је више третирано идеолошки. Политичке препирке с краја деведесетих година 20. века и санкције, које је увела Европска унија, коначно су докрајчиле идеју о могућем чланству у НАТО-у, док су се јавне расправе завршиле. Коначни ударац тој идеји задат је када је НАТО у септембру 2001. године активирао савез и објавио рат против тероризма. Године 2002. усвојена је „Доктрина безбедности и одбране Аустрије“, у којој се наводи да *„се процес проширења НАТО-а сматра доприносом промовисању безбедности и стабилности у Европи, што је такође у политичко-безбедносном интересу Аустрије. Безбедносна и одбрамбено-политичка корист од чланства у НАТО-у непрестано се оцењује у Аустрији у светлу политичко-безбедносних дешавања и има се на уму опција приступања“*.⁴ У исто време,

⁴ Österreichisches Bundeskanzleramt [Кабинет канцелара Аустрије] (уред.): Доктрина безбедности и одбране Аустрије, Беч, 2002, стр. 12f.

међутим, та опција је повезана са народним референдумом. Поред тога, о доктрини су одлучивале само странке у коалиционој влади (Народна странка, Слободарска партија), а није усвојена (политичко-моралном) уставном већином, која би била потребна за такво стратегијско сврставање земље. Након периода од 150 година, у којем је сопствена слика Аустрије sukcesивно кварена због изгубљених ратова, смањивања националне територије, злочиначког нацистичког режима и стране окупације, Аустријанцима се смучило вођење ратова, осим ако за то постоји апсолутна потреба. Аустријанац стварно воли да буде у позицији неутралног, који покушава да се држи подаље од свега и, евентуално, зграби прилику када му се она укаже, да делује као посредник или пружа хуманитарну помоћ. Данас, приступање НАТО-у не долази у обзир.

Ипак, Аустрија је због политичког савеза дошла у политичко-безбедносну ситуацију коју су у њеној стратешкој димензији једва могли да предвиде политичари из 1995. године и ранијег периода. Аустрија је 1. јануара те године постала чланица Европске уније и без даљег оклевања ратификовала њен Споразум из Мاستрихта из 1992. године. У том документу већ се помиње заједничка спољна и безбедносна политика (ЗСБП), што, на крају, у далекој будућности, треба да доведе до заједничке одбране.⁵ Тај савез је требало да изнесе Западноевропска унија (ЗЕУ), која је истовремено требало да буде установљена као војни крак Европске уније и европски стуб НАТО-а. За Аустрију и њено приступање Европској унији, међутим, значајне теме биле су економско-политичке и, поготово, страх од заостајања за Европом. Политичко-безбедносни и стратешки аспекти таквог корака сматрани су мање значајним и, самим тим, република је, упркос томе што је неутрална, ступила у „политички“ савез, без обзира на то што је он требало да има и војну компоненту. Штавише, Аустрија је усвојила тзв. Петерсбуршке одредбе, које се односе само на чланице Западноевропске уније и које су, затим, преузете као задаци Европске уније у оквиру ЗСБП. Те одредбе утврђују да ће појединачне чланице учествовати у читавом спектру операција, почевши од хуманитарних, преко подршке миру, до операција наметања мира, као и ангажовања војних снага и средстава. У Аустрији је због тога усвојен амандман Устава као члан 23ф, у којем се тај исти пасус о ЗЕУ поставља као уставна одредба. Поред тога, Закон о неутралности је и даље на снази, што изазива правни ход по жици који нити може нити треба да разуме широка јавност, јер то не мења необичну политичко-стратегијску ситуацију, са неутралном Аустријом као чланицом политичко-безбедносног савеза, чија се интеграција непроменљиво наставља.

⁵ Видети „Споразум из Мастрихта / Уговор о Европској унији“ од 7. фебруара 1992, (Наслов V) Члан J.4.

Стратегијско сврставање унутар Европске уније

Фаза политичко-безбедносних промена у Европи, односно Европској унији, још није завршена, јер још увек постоје бројне ствари чији се учинак не може измерити, које треба прво да буду разјашњене. Са политичко-безбедносне и стратешке тачке гледишта, мора да се створи заједнички уставни режим, који ће регулисати политичко-безбедносно сврставање и војностратегијске аспекте који из њега проистичу. У међувремену, постало је неопходно, посебно у политичко-безбедносној области, да се преиспитају појединачни чланови у вези са учешћем у политичко-безбедносним војним мерама. За стабилизационе и мировне операције ЕУ које се врше у суседним земљама тај принцип је до сада деловао релативно глатко, углавном због постојеће солидарности држава чланица једних према другима, иако су, међутим, те операције биле ограничене по времену и, с обзиром на интензитет, испод су прага једне директне војне борбене операције са циљем да се наметне мир.

Према томе, за све операције ван територије Уније увек постоји одређени степен неизвесности који се односи на питање да ли ће тај степен солидарности икада бити поново достигнут у свим будућим операцијама. Штавише, потребан је релативно дуг процес одлучивања у оквиру појединачних националних држава, као што је, поред осталог, показало размештање снага Европске уније у Чаду 2008. године. Борбени састав и ефикасност снага ЕУ умањују ти фактори неизвесности, због чега се чини да је неопходно увести један елемент снага на нивоу ЕУ, који ће као армија ЕУ бити потчињен само телима Уније и користиће се за брзе операције ван територије Уније.

Према томе, било би неопходно да се установи тело на нивоу ЕУ које би морало да буде еквивалентно националном министарству одбране како би се створила војна организација која му је подређена, за које би језгро могао да буде већ постојећи војни штаб Европске уније. Припадници армије Европске уније структуриране у њему морали би да буду регрутовани од наменски створене организације за регрутовање и стављени ван контроле националне државе. Појединачни војници би, без обзира на ситуацију у земљама из којих долазе, подлежали истим правним и платним одредбама, како је већ предложио бивши председник Европског парламента Ханс-Герт Петеринг, уз покретање такозваног „Пројекта SAFE“. *„Ако хоћемо да достигнемо те циљеве, потребна нам је спона између данашњег стања, за које су карактеристичне делимично интероперабилне, али чисто национално организоване снаге и будућег циља да имамо праву Европску војску“*. SAFE је скраћеница за „Синхронизоване оружане снаге Европе“ (*Synchronised Armed Forces Europe*) и требало би да прво буде примењен у Еврокорпусу. Тај пројекат предвиђа јединствену и једнаку плату, јединствен дисциплински кодекс и могућност да сваки способан грађанин Европске

уније ступи у војску.⁶ Према томе, *SAFE* је прелазни корак ка европској војсци и требало би да га подрже све земље чланице.

Такве оружане снаге на нивоу Европске уније, на које се треба усмерити као на политичко-безбедносни стратешки циљ, биће само део укупних снага у Европи, јер та војска може да се користи само као прва мера одбране у случају напада на територију Европе, ако је расположива генерално као затворена борбена формација и уколико није одређена за операције у прекоморским земљама. Борбена моћ те формације као одбрамбеног инструмента биће ограничена због њеног ограниченог обима. Такве снаге, које ће пре бити намењене мировним операцијама и интервенцијама свих врста, вероватно неће бити опремљене системима тешког наоружања, као што је моћно тенковско оружје или по дубини ешалониран систем противваздухопловне одбране.

Сходно томе, други део одбрамбених јединица морао би да буде обезбеђен унутар Европе, за шта би са аспекта практичности требало да се побрину националне државе и за које би одговорност требало да задрже саме те државе. Ти елементи структурирани као резерве морали би, пре свега, да се користе за одбрану домовине, али би требало и да буду у стању да појачају снаге на нивоу Уније ако је то потребно. Концепција Националне гарде Сједињених Држава представља пример националне одбране који је пројектован на такав начин. То је, у основи, ешелониран национални систем одбране, какав је постојао у многим европским земљама пре Другог светског рата. За аустријску, односно средњоевропску област, у време аустроугарског царства то се огледало у подели на царску армију и царску морнарицу, као ефикасне стајаће државне снаге, са једне стране, и аустријски *Ландвер* (*Landwehr*) или мађарски *Хонвед*, са друге стране, односно јединице милиције (народне војске), које су чиниле другу линију одбране и требало је да буду мобилисане искључиво у случају непосредне одбране државе и које су, ако је потребно, могле да буду појачане *Ландштурмом* (*Landsturm*) као трећом и последњом линијом одбране, где је општи отпор освајачу укључивао све мушкарце старости од 17 до 42 године који су били способни за службу и нису служили у регуларним снагама или снагама милиције. Та организациона концепција морала би да буде прихваћена од Европске уније, што би омогућило економичну националну одбрану у погледу обезбеђивања снага, за разлику од скувих свеобухватних стајаћих снага.

Што се тиче војностратешке/оперативне конструкције такве одбране и њених могућности за појединачну националну државу, концепција одбране територије, која је у основи одбрамбена и не угрожава суседне земље, заједно са њеним аспектом „одвраћања“ могла би да буде поново узета у обзир, јер би пуно обећавала, посебно за европску ситуацију релативне разграничености појединач-

⁶ Видети говор Ханса-Герт Петеринга на Седмој конференцији о безбедности у Берлину на тему „Neue Entwicklungen und Ansätze für ein Europa der Verteidigung“ [Нови развоји и приступи јединственој одбрани Европе], Берлин, 10. новембра 2008.

них теренских сектора и географских подручја. Наиме, то би омогућило појединачним земљама чланицама Европске уније да и даље индивидуално организују своју националну одбрану, у складу са условима планинских области, равница, приобалних подручја, итд. Ипак, то захтева заједничку канцеларију за координацију одбрамбених напора на нивоу Уније и, штавише, јасно је да би релевантност министарстава одбране морала да се пребаци на органе Европске уније.

Сва мишљења презентирана у последњем делу овог рада су и даље нерешена све док земље чланице Европске уније не успеју да одлуче, или се договоре око заједничког политичко-безбедносног програма за интегрисање послова одбране. До тог тренутка наставиће се фаза промена и свака појединачна национална држава бринуће се о својој одбрани и потребним операцијама у прекоморским земљама. Међутим, већ можемо видети да је тај систем индивидуалне одговорности националних држава неефикасан и веома скуп с обзиром на стратегију Европске уније, због чега се велики број земаља *de facto* одриче одржавања ефикасне националне одбране, концентришући се искључиво на обезбеђивање снага за реаговање за међународне операције. Тај став би се могао показати као изузетно контрапродуктиван с обзиром на изненадне претње и могао би гурнути Европу у нову неизвесност. Крајње је време да се донесу политичко-безбедносне стратегијске одредбе. Предвиђајући политичко-безбедносну ситуацију у Европи Ото фон Хабзбург је једном приликом изјавио: „Не постоји ништа опасније него бити богат и слаб у исто време. Богатство изазива завист, а слабост рађа нагон за агресијом“.⁷ Наведени циљеви су још далеко од тога да постану стварност, као што одлука да се не употребљавају врло хваљене борбене групе (*Battle Groups*) показује да су ти елементи, специфични за Европску унију, још далеко од циља који стоји иза тога. Наравно, питања избегавања дуплирања и, поготово, трошкова везаних за њих, имају одлучујућу улогу за већину земаља Европске уније, које су у исто време и чланице НАТО-а. Пре него што се даљи планови Европске уније буду могли спровести у пракси, циљеви треба да буду јасно дефинисани у оквиру НАТО-а и Европске уније, па чак се траже и озбиљне дискусије о даљем постојању НАТО-а. Реално гледано, ова разматрања нису од тренутног интереса, а повратак Француске у НАТО, уз истовремену доделу два виша штаба француским представницима, посредно истиче, сâмо по себи, пад поверења у ефикасност безбедносне и одбрамбене политике Европске уније. Само координисана расподела задатака снагама НАТО-а и Европске уније учинила би могућим стварање ефикасних војних структура које се не заснивају на застарелим схватањима, него су јасно усмерене ка садашњим и, поготово, будућим изазовима. Тиме би се ограничили трошкови – и за мале земље – путем секторских доприноса и, што је још важније, обезбедила би се стварна корист. При томе, мораће, у извесној мери, да дође до ускла-

⁷ Cf. Habsburg, Otto von: Europa – Sicherheitspolitik in stürmischen Zeiten, Österreichische Militärische Zeitschrift [ÖMZ Journal] 3/2002, p. 265.

ђивања са Сједињеним Државама, све док су њихови стратегијски капацитети за распоређивање снага НАТО-а или Европске уније неопходно потребни и док трошкове сnose само Сједињене Државе. Чини се да је развој самосталних стратегијских капацитета у оквиру Европске уније још увек далек процес. То показује пример развоја транспортних авиона А-400 М и знатни проблеми везани за њега, чак иако је то само „споредна компонента“.

Ипак, постоје још бројни други аспекти који су у сукобу са „транснационалном“ војном компонентом Европске уније, почев од правних питања и питања међународног права до расправа о престанку суверенитета, итд. О томе би, свакако, требало да се размишља као о политичко-стратешком циљу и да се анализира на прави начин. При томе би се могла узети у обзир и неконвенционална решења. Зашто није могуће на нивоу Уније ангажовати једно од цивилних „војних и безбедносних предузећа“ које би обезбедило „снаге за реаговање“ за хуманитарне или сличне операције, утврдило смернице за друштвени и правни статус својих запослених, дефинисало свој статус по међународном праву, створило механизам контроле и, на крају, после усклађивања те операције понаособ са странама које су укључене у сукоб, упутило их да изврше операцију. То је заиста јеретичка идеја, али у време када цивилни предузетници преовладавају и у погледу унутрашње политичке деликатности ангажовања оружаних формација појединих земаља Европске уније и проблема обезбеђивања потребних снага и средстава који су повезани са њом (треба се подсетити размештања у Чаду или проблема цивилних жртава након употребе оружаних снага у Авганистану), потрага за другим решењима би дефинитивно имала смисла и један број дилема би на тај начин могао да се избегне.

Стратегијско размишљање је поново потребно и требало би да уроди плодом у својој средњој и дугорочној димензији на националном, као и на међународном нивоу. То значи да ни предстојећи избори било које врсте, ни свакодневна политика, не би требало да ометају главну замисао. То се односи како на земље чланице Европске уније у оквиру НАТО-а, тако и на мање земље које нису чланице НАТО-а. Потребне су идеје и доследне анализе, а морале би да се користе и стратегијске мреже. У сваком случају, свитање новог, другачијег доба је неизбежно.

Закључак

Стратегијска мисао у Аустрији у доба хладног рата пошла је путем који је само полако водио ка применљивој политичко-безбедносној концепцији и достигла врхунац осамдесетих година 20. века са оним што је названо „одбрана територије“. Пре тога, након искустава стечених у претходним ратовима и периоду окупације, Аустрија је оклевала да ефикасно повећа оружану моћ, што је била дужна да учини као трајно неутрална држава. Вешто користећи дипломатску стратегију,

установивши Беч као локацију за организације Уједињених нација и извршавајући операције УН за подршку миру, политичари су намеравали да позиционирају Аустрију у свету и, тако, осигурају да земља буде безбедна. Војна компонента националне одбране сматрана је секундарном због претпостављене узалудности одбрамбених напора с обзиром на супериорније армије Варшавског пакта. Са војностратегијском концепцијом „одбране територије“ то се из основа променило. Пионири те врсте националне одбране, на пример Мао или Тито, инспирисали су аустријску војску да уведе ту концепцију, која је обезбеђивала и могућност супротстављања супериорнијем непријатељу. Циљ је био, у почетку, да се непријатељ успори и, затим, да му се наплати висок данак због задржавања у Аустрији. Уз ту војностратегијску концепцију и војнодипломатску шему интензивних доприноса мировним напорима у оквиру Уједињених нација, мала неутрална држава Аустрија развила је свеобухватну националну одбрану, која је њен опстанак учинила могућим и у случају рата између два блока.

После хладног рата Аустрија се нашла у периоду преоријентације, што ју је приближило концепцији заједничке одбране под покровитељством НАТО-а. Као што је познато, са војне тачке гледишта ту фазу је карактерисала извесна одсутност оријентације коју је, међутим, делила и већина европских земаља. Интеграција и убирање мировних дивиденди из периода хладног рата узроковало је да многе земље смање своје одбрамбене напоре, увођење професионалне војске сматрало се пожељним и, штавише, многе земље настојале су да уђу у НАТО. У тој фази жестоких расправа Аустрија је остала верна својој неутралности и чак наставила општу регрутацију као једини облик одбране који стварно одговара демократском систему. Када је ступила у Европску унију као неутрална држава, то је са собом носило и солидарност са другим земљама Европске уније у смислу планске заједничке одбране. Тај развој ситуације још није завршен, јер захтева ново позиционирање стратегијске концепције, што би за последицу могло да има усвајање организације какву користе Сједињене Државе. По тој концепцији, на нивоу Европске уније постојале би њене оружане снаге за сва питања заједничке екстерне пројекције ради извршавања операција подршке миру и других операција. Стварна национална одбрана треба да остане одговорност националних држава, која би се могла ослањати на концепцију одбране територије, и која би са својом структуром резервне компоненте била у могућности да брани безбедност појединачних држава па, тако, и целе Уније.

Литература

1. Helmar Dumbs „Der Wiener Magnet für die Welt“, „30 Jahre UNO-City“, специјални додатак у дневним новинама „*Presse*“ од 28. августа 2009.
2. Habsburg, Otto von: Europa – Sicherheitspolitik in stürmischen Zeiten, Österreichische Militärische Zeitschrift [ÖMZ Journal] 3/2002.

3. Kidron, Michael; Smith, Dan: Die Aufrüstung der Welt – Ein politischer Atlas, Reinbek bei Hamburg, 1983.
4. Österreichisches Bundeskanzleramt [Austrian Chancellery] (уред.): Безбедност и доктрина одбране Аустрије, Беч, 2002.
5. Говор Ханс-Герта Петеринга на Седмој конференцији о безбедности у Берлину на тему „Нови развоји и приступи јединственој одбрани Европе“, Берлин, 10. новембра 2008.
6. Stupka, Andreas W.: Strategie denken, Беч, 2008.
7. „Споразум из Мастрихта / Уговор о Европској унији“ од 7. фебруара 1992.

Хорст ПЛАЈНЕР (*Horst Pleiner*)

Рођен 1941; генерал (у пензији); 1960–1963, Терезијанска војна академија; 1963–1969, Пешадијска школа у Салфелдену; 1969–1972, генералштабни курс; 1972–1975, наставник у Академији националне одбране; 1975–1978, начелник 8. генералштабног курса у Академији националне одбране; 1978, МО – Оперативно одељење; 1979–1980, командант Милицијског школског пука 32; 1980–1990, МО – Одељење за командовање; 1990–1999, МО – Генералштабно одељење Б; 2000–2002, Главни инспектор оружаних снага; у пензији од априла 2003. године.

ММг. Др. Андреас В. ШТУПКА (*Andreas W. Stupka*)

Рођен 1963; пуковник (ГШ); 1982, ступио у оружане снаге Аустрије; 1984–1987, официрска обука у Терезијанској војној академији у Винер Нојштату; 1987–1994, официр противваздухопловне одбране и пешадије; 1994–1997, генералштабна обука у Академији националне одбране у Бечу; од 1997. главни инструктор и начелник генералштабног курса у Академији националне одбране; дипломирао политичке науке и филозофију на Бечком универзитету, 2002, стиче диплому др. фил.; обука за новинара, Академија медија у Салцбургу; од марта 2001. главни уредник аустријског војног часописа ÖMZ; 2003–2004, командант батаљона; 2005–2006, командант/UNDOF; од септембра 2008. начелник Института за хуманистичке и друштвене науке (IHSW) при Академији националне одбране.

УДК: 327.56:351.88(4-672EU)
355.02(436)
327.56:351.88(436)*1955/...

ALONE, BUT YET TOGETHER: ON THE MILITARY STRATEGY OF A NETURAL NATION STATE IN THE NEW EUROPE AS SHOWN BY THE EXAMPLE OF AUSTRIA

General (Ret.) *Horst Pleiner*, Colonel (GS) *Andreas W. Stupka*

National Defence Academy, Republic of Austria
Institute of Human and Social Sciences

The present paper analyses the development of the Austrian security policy starting in 1955 with the end of the occupation period by the victorious powers of World War II until the present era of integration of the continent under the aegis of the European Union. In so doing, it dwells on the general security-political framework conditions in Europe during that period and explains the concept of strategy in Chapter 1. Chapter 2 deals with Austria's specific role as a neutral state in the Cold War period. Chapter 3 examines the strategic approaches in Austria in the phase of change, the approach to NATO and the accession to the European Union as a neutral state. Chapter 4 assesses the possible military-strategic positioning of the European Union and its member states, which have set themselves the goal of building up a common defence in the foreseeable future. This requires that the nation-state-centred thinking is changed – to indicate this is the ultimate goal of the paper.

Key words: Security policy, strategy, Austria, neutrality, European Union, national defence, Cold War, armed forces, NATO.

Contrary to today's situation, "before" everything related to security-policy and strategy seemed to be so simple. This "before" applies to the post-WW II period until the end of the bi-polar world in 1989, which generally is referred to as the "Cold War" era. The main protagonists were located in Washington and Moscow, whereas the major battlefield, that is the theatre of war, was Europe. This was where the liberal, market economy driven West, the so called free world, and the communist, planned economy directed East, the world of promised freedom, clashed. The first of the two was united in the North Atlantic Treaty

Organisation (NATO), while the latter was integrated into its counterpart, the Warsaw Pact -and both of them ready to counteract any aggression by the other at any moment. Mass armies, air fleets and nuclear strategic missiles were maintained in order to ensure superiority over the opponent. The political differences appeared unbridgeable and there only seemed to be one solution to resolve this strained situation. To overcome the opponent by way of achieving total victory – or in other words – his total annihilation with the final result of imposing world rule by one of the two ideologies.

In order to do so, every means available was mustered, ranging from extended spying and espionage, through conventional and sub-conventional armament efforts, to the nuclear shield consisting of Pershing 2 and SS 20 missiles. Everything served merely one purpose – to deter the opponent or destroy him as soon as action would have started. Viewing all this in retrospective, it almost appears ridiculous, when terms such as second and third strike capabilities are used, implying the capacity to retaliate with the same assets after a nuclear strike. A calculation from 1983 is to show this horror scenario: “We do not know how a nuclear war would be fought. In this scenario [author’s note: this is merely a calculation example, while the real nuclear capacities are many times over the number given here] 14,747 warheads are detonated – this is less than half of the explosive force that the USA and the USSR have. 750 million out of the 1.3 billion of the urban population of the northern hemisphere would be killed instantly. 340 million would be seriously injured. The number of those who would perish due to the ensuing fire or heat cannot be calculated. Immediately after the nuclear strikes the rain water would be lethal. The drink water reservoirs would continue to be polluted for several years. Agriculture would be destroyed, industrial societies would take a heavy beating. One third of the surviving population would suffer from serious mental disorders. The energy and food supplies, communications, the waste disposal and health systems would break down completely. North of the Northern tropic a small portion of the surviving population might be able to escape diseases and hunger. The poor countries, which depend on foreign technology and food supplies, would be affected most heavily. There, the death toll might amount to more than two billion. [Note: in the 1980’s the estimated world population was 4.5 billion.]”¹ The conclusion of this dilemma is that Europe would have been completely annihilated in that phase of the total war, with both sides of the Iron Curtain being affected equally. Such a war would have become uncontrollable, indeed, out of control because it would have been raised to a higher power due to the employment of assets; all this, however, deliberately brought about by the strategy of total implementation of one’s supremacy. There could be no winner left and survival was more than questionable.

¹ Kidron, Michael; Smith, Dan: Die Aufrüstung der Welt – Ein politischer Atlas [Global Armament – A Political Atlas], Reinbek bei Hamburg, 1983, Sheet 8.

On the general concept of strategy

Both opponents were aware that there was no way out in the event of an armed confrontation, which is why they were extremely careful as to avoid an engagement; the arms race went on, leading to mutual deterrence and proxy wars, first waged as wars for liberation in the course of decolonisation and, later on, as people's wars, again with the aim of liberating, this time, however, from capitalist kleptocratic tyranny on the one hand or from communist barbarism on the other. Both actors were involved directly in such conflicts only once each, the USA in Vietnam and the Soviet Union in Afghanistan – with both confrontations causing a bloody death toll on the part of the major actor. Other than that, the strategy of these approximately five decades of utmost tension for both blocks is easy to outline: to get prepared for the all-ending confrontation and, at the same time, to make sure that this would never happen. Nuclear weapons became “political” weapons and, thus, the strategy connected to this acquired a philosophical dimension. The “unthinkable” was to be thought and, simultaneously, an escalation was to be avoided.

This simplicity of the strategy concept in the political-military sense during the Cold War era had the concept itself to get augmented, giving it a more comprehensive meaning. In the past four decades and particularly in the German-speaking area, the concept of strategy in a way has come to be a sort of vogue expression for everyday use and has been used with numerous meanings. Frequently, the users of the term strategy were not aware of the original meaning and the hierarchic correlation. Hence, every diminutive location at a far-off combat site or crisis area was called a “strategic” point, decisions by treasurers of clubs and by branch managers of wholesale market chains were elevated to “strategic” status, and those skimming through the economic, financial and career-related pages of quite a number of reputed papers will find plentiful “strategic” aspects.

Well, there are innumerable definitions of the term strategy, yet they all contributed to a certain confusion in its use. There were, and still are, considerable differences in interpretation between the Anglo-American understanding and the German speaking area of usage. The understanding is complicated even more by the difference between the German term “Operation” and the English term “operation”. Carl von Clausewitz, much cited, constantly interpreted and increasingly modified in recent years to make him fit into the present and the future, delved into tactics and, moreover, into strategy. Since his remarks on strategy, which are located in the grey area of politics mingled with top-level military considerations and which, due to the selected type of philosophical reflection, make high demands on the analytical capabilities and the discipline of a consistently thinking reader, give way to a free and purpose-oriented, which is to say pragmatic, interpretation of the content and the essence of the term strategy! Howe-

ver, this blurs the meaning and the relevance of the concept of strategy, rendering its clear understanding impossible and, in this way, making its targeted employment as a guideline of thinking impossible.

In Austria, too, the interpretation was adjusted to the specific underlying conception, and upon considering the respective definitions of strategy and military strategy throughout the decades by means of the relevant guidelines and instruction leaflets, one will strongly consent. This also applies to other armed forces and to quite some gurus of strategic thinking; they all have somehow “bent” the definition of strategy according to their needs.

Why is this clearly critical analysis of a multi-faceted application of an apparently adaptable and partly amorphous concept of strategy necessary here and now? This is all about the reception and the correct use of strategy as an echelon of command as well as of decisions. Strategy certainly is a characteristic of the highest level of leadership in a state, in the economy and, thus, also in the military field, no matter whether a certain strategy can be discerned or is practised or pursued on that echelon. Strategy is also linked to a time component, includes a certain longevity and continuity and, in this way, also needs to be applied consistently, at least within one and the same “strategic” cycle.

This almost invariably results in the question, which to some may well appear to be heretic, whether strategy should be – or must be – rated and placed equal to, or even above, politics. Only as long as politics is subjected to civilian shapers and decision-makers of state action and development and as long as strategy is fixated exclusively in the straightjacket of the military field, the well-known principle of the primacy of politics and, hence, the power of political decision-making may be justified. Should, however, a more comprehensive approach to strategy be selected, the civilian decision-makers or the existing powers will follow a strategy, and this somehow gives way to the realisation that, when considering the meanings of politics and strategy in a logical-consistent manner, politics and strategy may well be identical. The above-mentioned differentiation between politics and strategy may have its origin in an accidental or deliberate misunderstanding of the formulations given in the main work of Clausewitz as it was – and still is – somehow convenient for the attitude of the civilian powers that stand vis-à-vis the military as the strongest asset of state power, and the differentiation is, therefore, applied very often without thorough analysis and pointed out to the military.

But is this what Clausewitz really meant? He never questioned the claim to power of the sovereign. The sovereign was in charge of every aspect of politics, his was the final decision and all other instruments of the state were subjected to him. Clausewitz, however, clearly expresses that, when preparing a decision as to starting a war as a continuation of politics by other means (and with other risks) or in matters of command, the commanding general definitely has to be involved and that his well-founded expertise has to be heard and also be taken into consideration. The Austro-Hungarian Monarchy's entrance into World War I

along with its horrific consequences has shown that this may result in an insistence on military solutions if the military commander lacks vision in overall strategic questions and if those responsible for civilian foreign politics subject to this urging. Strategic thinking is indispensable on this echelon. World War I clearly demonstrated where the reduction of strategy to the purely military lead, even though the highest military echelon by way of the "Supreme Army Command" under Ludendorff took over absolute power in the German Empire, when there was no way out of this military stalemate and when grave overall strategic mistakes were made nonetheless. No one had any idea which disastrous consequences the USA's provoked entry into the war could have and no one succeeded in finding strategic approaches to formulating peace and war objectives, which might have been established as the starting point for finishing the violent struggle without having a peace enforced through victory. In absence of a strategy for creating the preconditions for such an enforced peace through victory, when the military failure started to become evident, the Supreme Army Command abruptly and simply blamed the unprepared civilian powers. The Habsburg Monarchy, which due to the scarcity of resources had become dependent on the German Empire, was also drawn into the maelstrom of collapse.

Clausewitz refers to the hierarchic structure of politics, strategy and tactics. Many elements, however, that Clausewitz considers within the framework of strategy obviously point towards the operational aspect in today's sense. Hence, one portion of strategy is a part of politics and the other portion is a part of the military echelon of operational command. Hence, auxiliary constructions, such as the "grand strategy" or the "military strategy", have been introduced in particular in the Anglo-American countries. Therefore, on the top echelon politics and strategy could actually be understood as a unit, as one system, which is independent of the respective field of application, no matter whether this is in the field of international relations, in the economic field or in the field of security and its maintenance. Subjecting strategy exclusively to war and the military resulted in failure, which may also be the case today, yet the exclusive subjection to politics may cause problems as well. The development in Iraq since 2003 can be used as an adverse example for this. Strategy is much more, it is more essential, even if this subjection may have been justified in periods when war was viewed yet in a downplaying manner as the continuation of politics by other means; in reality this view has been outdated for more than a hundred years.

If strategy is defined as "the planned preparation and coordinated application of all means by the state's leaders and the exploitation of all possibilities in order to ensure the security-political objectives vis-à-vis all threats", there was a wide range of strategic measures during the Cold War. On the one hand military national defence within the power blocs and/or the security-political military portion of an overall

² Stupka, Andreas W.: Strategie denken [Thinking Strategy], Vienna, 2008, p. 41.

strategy went towards improvement in order to prepare the “absolute finale”. There was no option for war incidents within Europe below that threshold due to this specific constellation. On the other hand the societies living below this sword of Damocles of the totality of escalating pursuance of conflict were to be ensured a life that was capable of dealing with the usual threats, which required working health systems, efficient disaster relief, the securing of affluence by an adequate supply of the population, and at least in Western Europe all social and political liberties, so that despite the looming disaster everyone could make the best out of this apparently inescapable situation. In between the power blocs the so called neutral countries, that is Finland, Sweden, Austria and Switzerland, and the two non-aligned countries, Yugoslavia and Albania, were wedged. They, too, were aware of the horrific outcome of a nuclear war. However, they were all rated merely as secondary targets. The main area of operations was located in the German lowlands, where the East and the West were directly facing each other. With the exception of the extreme north and south of Europe, everywhere else the neutral and the non-aligned countries lay between them as buffers. They strove to convince potential aggressors from the East and the West that crossing their territories would take an unnecessary toll on the troops and amounts of time, which were more urgently needed for the main operation. The price to be paid for entering and crossing was to be exacted in blood, a heavy toll that could be avoided. The neutral and the non-aligned countries made efforts, albeit to different extents, to have adequate armament, even if their strategy was exclusively defensive, directed at efficient repelling and preventing their territory from being crossed or used as an assembly area either by NATO or Warsaw Pact troops.

In this strategic alignment Austria in a manner played a special role and shows a particular inconsistency. On the one hand Austria did not pursue its military national defence with such decisiveness as other neutral or non-aligned countries did, and on the other Austria's so-called “active neutrality policy” established the country, after Geneva and New York, as the third official headquarters location of the United Nations, making it the venue of negotiations between East and West, such as the meetings of Kennedy and Khrushchev and of Brezhnev and Carter held in Vienna. The Federal Chancellor, Bruno Kreisky, clearly expressed his opinion, when he said on the eve of the opening of the Vienna UN Headquarters on 22 August 1979 that “a big army would be more expensive and less useful [than the Headquarters itself]”. According to another version of the statement, the Chancellor said that “this Vienna Headquarters is worth more than two armour divisions”. Mr. Kreisky was not the only one who was of this opinion. The Austrian special path within the strategic alignment during the Cold War period is to be described in the following chapter.

³ Helmar Dums „Der Wiener Magnet für die Welt“ [The Viennese Magnet for the World] in: „30 Jahre UNO-City“ [30th anniversary of existence of the Vienna Headquarters of the UN], special supplement of the „Presse“ daily newspaper of 28 August 2009, page 1.

The strategic thinking in Austria in the Cold War period

After ten years of foreign occupation after WW II by the allied powers Austrian national sovereignty was restored in 1955, however not without certain imposed conditions: There was the requirement to maintain “permanent neutrality” vis-à-vis all inter-state matters, “according to the model of Switzerland”, which was to prevent a future – albeit highly unlikely – reunification with Germany or an accession to one of the power blocs. A more thorough examination of the prehistory of the declaration on the neutrality reveals that those responsible on the part of Austria were only marginally aware of the range of consequences that this status would entail. The Social Democratic Party had considerable reservations and would have preferred a different status – that of a non-aligned state. Moreover, the Austrian State Treaty of 1955 included a provision dictating that the Austrian Armed Forces were not allowed to have any missile weapons, which became obsolete *de facto* only with the end of the Cold War in 1987 and which precluded modern aerial defence and anti-tank weapons, thus making it impossible to ensure efficient military national defence as well as to fulfil the requirement to prevent foreign forces from entering Austrian territory. In addition, no officers who had attained the rank of colonel in the German Wehrmacht were entitled to enlist in the Austrian Armed Forces, which was another obstacle in establishing a defence staff that was able to think things through as well as on the political-strategic level, and caused great problems in planning and organising the army on the basis of the status of neutrality. Above all, Austria was required to achieve all this on its own, without any support whatsoever – just as any neutral state.

As indicated above, in 1955/56 neither the bulk of the political decision-makers nor the higher military echelons in Austria were interested in or had a concrete picture of – let alone approaches to – a concept for a small neutral country. Even if the passage “according to the model of Switzerland” was taken as a hook and point of departure, however, which measures this would entail in the overall state and political context as an actual guideline for acting and organisation (both for foreign and security policy, but also for the military component) was not taken into account in the end and remained, at best, a minor matter. The existing connection between a consistent policy of neutrality and its military implementation within the framework of the preventive duties required by the neutral state was not really understood – in any event it was not made the starting point for further deductions. This is why in the military field there was a focus towards defence as regards the implementation of the preferred mindset of the worst case. Yet, already the first Inspector General of the Armed Forces, Infantry General Erwin Fussenegger, realised in 1957 that the Austrian military was “miles away” from being able to accomplish this task. On the part of the military, the military poten-

tial of Switzerland was considered as a model to follow and a visionary long-term objective; however, already in the first assessments it was made clear that it would be extremely difficult to obtain the same political support for such expenses in Austria. It was very convenient that, initially, equipment for approximately two divisions was provided by the former occupying powers, especially the USA, and that the starting costs for equipping the Austrian Armed Forces did not need to be covered by the state. This uncertainty in the task assignment to the Austrian Armed Forces can be clearly seen in the various respective formulations of the Defence Act. Initially, there was only "the protection of the national borders" mentioned and no connection made to ensuring neutrality. The politicians were not interested in applying the Austrian Armed Forces as the relevant tool of neutrality, especially to this essential function. Neither was the relevance of having adequate aerial forces for carrying out the preventive tasks in the Austrian airspace realised nor an appropriate prioritisation made. This was exactly the sphere that was particularly delicate for neutral Austria, as the support offer by the USSR on the occasion of the Lebanon Crisis in 1958 showed.

Already the Hungary Crises of October 1956 would have offered the small and neutral Austria, which was located between the huge military blocs, a good opportunity to develop a strategic concept that would have been useful and viable with regard to the resources involved and that might have been accepted by politicians and been the basis for making the required tactical and organisational deductions. Instead, the experiences made in recent World War II were relied on, defence was limited to securing and monitoring the national border, and when there were indications that the military confrontation in Hungary might spread, orders were given for delaying action towards the west, without having sought coordination with politicians or having geared these measures towards neutrality or a political-strategic objective. Even then considerable differences showed between the foreign and the defence policies in general terms and the subsequent attempts made under State Secretary Karl Stephani to develop a national defence plan were limited primarily to "the military", and all other components, such as the economy, were assigned a function exclusively in this context. Attempts by the Minister of Foreign Affairs, Bruno Kreisky, to direct the foreign policy and the Armed Forces towards the same objectives in the end resulted only in considerable reservations of the then Minister and later Federal Chancellor towards the higher representatives of the Armed Forces, who were still caught up in their "worst case" mindset, and were the cause that for quite some time the foreign and the defence policies were strictly separated.

From these limited considerations without alternatives in the military field resulted an almost permanent frustration in the Armed Forces and a series of internal and external tensions towards the public and politicians. The military considered themselves to be deprived of the means they required for successful task

accomplishment, realised that they had insufficient capabilities vis-à-vis other up-to-date opponents on the battlefield, and yet pursued operational considerations and tactical procedures, the usefulness of which not only the top-level decision-makers but also the common second lieutenants could not really believe in. Let alone the watching public! This was why the political establishment and the military were unable to convey to the broad public the significant role that the armed forces played as a useful military component in handling and ensuring neutrality and, thus, to justify unconditional support and to explain to the people that the expenses for this instrument served to effectively ensure the neutrality of the public and, hence, made good sense.

The military expected support from the West, that is NATO, to be the solution to this tightrope act of motivation and objective setting. Without checking this with regard to capacities or operational possibilities – or even starting putting feelers out – the idea of “interconnected” defence at the line Villach-Salzburg was propagated and participation of the “green” aerial forces taken as granted. Later on, this was replaced by referring to the “entering into effect of the international security mechanism” and high expectations were placed in the UN, hoping that a resolution by this organisation would cause an aggressor to stop operations immediately or even to withdraw fast. Eventually, this led to a clear suppression of the strategic problem – the military limited themselves to merely working on operational and tactical problems. The military leaders in charge, however, stood firm that the year 1938 must never ever happen again. This was when the troops of Nazi Germany marched into Austria and the politicians ordered the Austrian military to remain in their barracks – in this way Austria was occupied without putting up any resistance.

But there were approaches to developing a strategic concept. As of 1957, starting with a working group, they were to be elaborated as a proper national defence plan. It was directed at defending the country from preventive NATO operations in western Austria and at repelling an attack from Hungary and/or Czechoslovakia. This scheme would have required strong forces in Tyrol and in the east of the country. The operational implementation was to be carried out with the help of strong border protection troops to secure the border, followed by delaying action, while mobile brigades subsequently would provide the bulk of the forces to oppose the advancing enemy. Action was to continue until own assets and forces were exhausted or until help from the outside would arrive. This was seen as a chiefly military contribution to lay a favourable basis for future negotiations after a possible conflict. However, this was a purely military plan, unconnected with a greater neutrality policy and somehow irrespective of the actual relative strengths.

These drafts of a national defence plan had a strategic dimension, integrating aspects of civil protection and, to a minor degree, an economic component. In this way, additional considerations were added in the sense of the survival of the population in a conflict and the functioning of a state, which, even if it is neutral, was not to give in helplessly to all attempts at extortion. However, nothing followed these

approaches and the elaborated schemes were not pursued forcefully as of 1959, since the politicians had become uneasy at the strategic objectives, without providing adequate answers to the neutral state and its armed forces, though, and without the concrete definition of adequate and accomplishable tasks.

After the Hungary Crisis, which had affected Austria only marginally, the political and military decision-makers agreed that in the event of an attack by the Warsaw Pact the West would not have rushed in to assist Austria and that the country would have been on its own. In continuation of the line of thought, the then Minister of Foreign Affairs, Bruno Kreisky, maintained that a small neutral country was to be strongly interested in the United Nations Organisation as well as to contribute to UN actions to avoid war. The developments of 1960 in Congo and the request by the UN of July 1960 to deploy an Austrian contingent provided the opportunity to start into this political-strategic, and certainly very positive, direction and, in this way, both directly and indirectly made a contribution to the security and independence of Austria. On 2 December 1960 for the first time members of the Austrian Armed Forces left the territory of the Republic in order to engage within the framework of a multinational UN peacekeeping and peace enforcement operation and to provide humanitarian aid to the affected population. This strategic course was consistently pursued over decades, even if during the Cold War it was limited to the framework of the United Nations, yet the numerous contingents and participations strengthened Austria's foreign and security-political position, giving Austria a standing that was superior to its actual capacities. The appointment of an Austrian Diplomat as Secretary-General of the United Nations Organisation is to be understood as the recognition of Austria's endeavours in this regard. In this field, Austria had managed to position itself by providing good services and concrete military and humanitarian contributions, which is important for a small neutral state. Moreover, Austria saw its chances increased that in the event of an attack support by the international security mechanism would be granted.

After restructuring the Ministry of Defence in 1962/63, the force organisation was adapted to the strategic-operational requirements by keeping three and four brigades available instantly and without mobilisation, in order to have 120 companies ready for first measures to support the border guards, which were being enforced as of 1960, in the case of a threat. Even if it was not formulated in that sense, however, this was an instinctive approach towards carrying out the preventive duties of a neutral state, although this was only seen in the military perspective and not in the context of a politically-strategically conceptualised neutrality policy.

After all, in 1965 a defence doctrine was enacted as a strategic superstructure, which included the definition of strategic contingencies and subordinated tasks and objectives to them. With the downgrading of the threat level, i. e. from the contingency situation to that of a threat to Austria's neutrality and defence,

the nation was able to prepare in a systematic way, even if this was still not linked to an explicit neutrality policy. It seems that the politicians did not really believe in realistic chances for coming through a situation of national defence, as the directive of the then Minister of Defence, Georg Prader, to remove this situation from the "Operational Directive No 1" for the preparations of Armed Forces operations planning. Thus, the operational plans were directed towards the respective individual neighbouring states (with the exception of Liechtenstein and Switzerland) and the developers attempted to work out the strategic-political starting situations for such operational situations in a plausible manner, however, upon realising the authentic conditions they could not help pointing out the comprehensive connection of the alliances surrounding Austria. Yet, the necessary conclusions to be drawn from this situation and the consequences for the small state of Austria as well as its absolutely limited capacities were not taken into account.

The Armed Forces' operation on the occasion of the Czechoslovakia Crisis in August 1968 is to be considered as the peak and a clearly visible sign of this political-strategic and also military-strategic helplessness. The government at that time was unable to declare the "crisis situation", even if this definitely was a crisis situation, and by limiting the situation to "critical", possibly out of fear of a reaction of the USSR or the Warsaw Pact or perhaps out of economic reasons and inner-political caution and the necessity to take measures included in the defence doctrine for such a situation – enacted by the government itself and planned for such a scenario. Hence, the Armed Forces, which were unable to conduct such a defensive operation at any rate, in particular in the Weinviertel area and the Vienna basin with their open spaces, were not deployed to the border and possible annoyance on the part of the military was averted by sending some troops to improvised quarters outside their home garrisons. The Armed Forces were totally barred from carrying out their duties of "protecting the borders" as laid down in the Defence Act, since also the border protection units were not employed and, thus, the customs officials and the gendarmerie officers had to bear the brunt and the burden of the task on their own. But also the employment of the Armed Forces on 6 September 1968 to protect important airfields in Austria can only be understood in such a way that a violation of the neutrality or even an aggression would not be tolerated without symbolic resistance. The operation was concluded with a political act by the Minister of Defence, Georg Prader, declaring that "the right measures were taken and everything went well anyhow" is to serve as an ideal example of strategic subtlety, and the subsequent harsh criticism and doubts expressed were regarded as unfair within the Forces, even if that was a legitimate final point of a period of lower strategic priority. It would have been perfectly in line with the preventive duties of a neutral country to expressly point out to the ambassador of the USSR on the occasion of his "reassuring" diplomatic meeting with the Chancellor that Austria was absolutely under obligation to carry out the preventive duties and that the development of the situ-

ation in Czechoslovakia was unpredictable. For who could guarantee that units of the Czechoslovak People's Army would not resist the Soviet troops or try to use Austrian territory to manoeuvre or enter into Austrian territory altogether? It is very likely that, by making a point of deploying the Armed Forces close to the border in carrying out the neutrality task, the population would have appreciated the deployment and acknowledged the Armed Forces as well as its requirements. Of course this is merely a statement in retrospect, but with some courage the political and military leaders might have seized a unique chance. Unfortunately, such considerations were not even discussed.

As of 1967 also within the Armed Forces approaches to operational concepts were developed, which were viable and promising even to a small country, characterised by a new tactical alignment that was to overcome World War II thinking and to be adapted to the changes in military technology and operational planning, which had taken place so far. These new tactical-operational procedures were to make it clear to an attacker that an advance through Austria would result in considerable losses of personnel, assets and, particularly, time and that entering Austrian territory did not mean that success would be achieved fast and easily. The prices to be paid for entering and staying were intended to complement each other and to have a deterring effect, or at least make an attacker think twice about being able to create a fait accompli fast and, hence, exploit the possibilities of the country.

General Emil Spannocchi, who later became Army Commander, thoroughly dealt with these strategic approaches, assessed respective publications and found that the theories on guerrilla warfare, such as those presented by Mao Zedong, Che Guevara or Giap, were the key to a concept of "defence without battle". This means that by breaking down the units into small elements the attacker was to be deprived of the chance to bring to bear his superior military technology in order to decisively wear down the defensive power. Yet, through a large number of skirmishes the enemy's mobility, command and control, supply and communications were to be affected in order to contain and attrite enemy forces and, especially, to be able to offer continuous resistance in the entire Austrian territory, if possible. In so doing, particular attention was paid to the phases of liberation warfare as described by Mao Zedong. The conclusion of Spannocchi was that, by preparing such a type of warfare in peacetime, one could do without the first phase of war according to Mao's teachings, that is organising resistance as a result of suppression by the aggressor, and exact from the attacker right from the beginning a high toll of entry as well as a high toll of staying. Pursuing this tactics vigorously creates a deterring effect if the opponent has to expect the wearing down of his forces and the delaying of his operations when he tries to move through Austria. The requirement, however, to carry out the preventive duties remained without consideration and the concept at the most accepted a military attack and the effects on the population, the economy, the infrastructure, etc. lin-

ked to it. Yet, the focus on “deterrence” was a military-strategic advance and the starting point for introducing a superordinated neutrality policy, even if the original concept was later made more efficient by preparing stronger defended key zones and areas adapted to the requirements of demonstration and the “deterrence effect” in a more realistic manner, which was not always taken positively by the advocates of the “pure” area defence concept.

As of 1970 the inner-political landscape underwent a change due to the election victory of the Social Democratic Party and the new government headed by Chancellor Bruno Kreisky. Due to his former activities in the foreign political sector he considered diplomacy and foreign policy to be decisive, stressed participation within the international framework of the UN, and saw his priority in the foreign political field as a mediator and provider of good services. His statement of 1979 regarding the Vienna UN Headquarters mentioned above that “the Vienna Headquarters is as good as two armour divisions” is a clear indicator of this overall attitude, and the point could not have been made any shorter and more concise. With regard to the preventive duties of a small neutral country, which Kreisky had realised fully, a new concept of military national defence was called for. General Spannocchi, with his concept, became the man of the hour and a guarantor of progressive thinking as well as of a new beginning to the Chancellor, thereby winning himself ample room for manoeuvre, even if, however, with limited financial support. In a military scientific paper, which was later published in part in the *Österreichische Militärische Zeitschrift* (ÖMZ Journal), the specific basic ideas were described, making it clear that an attacker would not be able to pass through Austria fast or easily destroy weak forces in conventional combat, and that this was a completely new situation in the case that Austria was to be included in an offensive operation, at least on the ground. For the first time, this apparently provided the military strategic room for manoeuvre to a small neutral country for keeping out of a major conflict and remaining quite unaffected by it or, at least, for preventing or minimising damage to the population. This so-called deterrence strategy was a credible option, which was gladly embraced also by the politicians. This effect was further enhanced when in spring 1974 an Austrian weekly paper published what came to be known as the Polarka Plan. This was supposed to be the operations plan of the Warsaw Pact for a military intervention launched from Czechoslovakia against Yugoslavia and through Austria, and was passed on from American sources to an Austrian journalist. At the root of this attempt to mount pressure for the implementation of measures to strengthen the efficiency of the Austrian Armed Forces may well have been the fear that the published concept of comprehensive area defence would offer little resistance to a modern Eastern attacker, making it possible for him to thrust through the foothills of the Alps into the flank of NATO in southern Germany, which would make the setting up of a sufficient defence by NATO and France in the area more difficult

or even prevent it. The plan was allegedly provided by a general of the Czechoslovak People's Army, who had fled in spring 1968 from Czechoslovakia to Austria and later landed up in the USA.

The politicians, however, did not follow up accordingly to this strategic concept and, especially, did not provide the required financial resources. What is more, the national service period was reduced from nine months to six, which was the result of an election pledge put into practice. This quite neutralised the politically accepted and officially supported concept of a deterrent strategy. Obviously, the political decision-makers still backed a diplomatic strategy much rather than military measures, and to only a small extent a coordinated interaction of both.

Chancellor Kreisky pursued his foreign-political ideas in a consistent manner during the 1970s and, thus, his relevance as a strategic thinker is to be considered as extraordinary. He indicated the diplomatic possibilities of a small neutral country and made foreign policy the decisive strategic factor. He also pursued the development of a national defence plan and the establishment of national crisis management linked to it, together with a coordination of the various subdomains of the so-called Comprehensive National Defence. In addition to the crisis, the neutrality and the defence situations, also the situation of an "impending attack" was included, which might arise either from the crisis or the neutrality situation as well as extemporarily. This concept, if implemented fully, indeed could have met the strategic challenges of the small neutral country in a crisis and served the military. However, this national defence plan was only finished when its military strategic background with the conflict situation between the large alliances started to crumble, so that the then accelerating strategic development made the plan appear obsolete only a few years after its adoption.

In the course of the implementation of the military-strategic concept of area defence General Spannocchi realised that the tactics of "1,000 pinpricks" by guerrilla forces and commandos originally favoured by him could not really effectively have impeded or worn down the enemy. There was no useful deterring effect to be expected through it, because an attacker's goal would not be to take control of Austria and stay in the country, but the quick thrust into the territory of the opposing alliance system. Under such conditions, the expectable event of a quick advance of Warsaw Pact forces through the foothills of the Alps into the south of Germany and, thus, into the softer flank of NATO would likely trigger a response by NATO against such forces already on Austrian territory. In the 1980s the Franco-German manoeuvre "Kecker Spatz" confirmed that suspicion, since it revealed the shocking option of a preventive nuclear-strategic strike. Should Austria's population be spared such a threat, the country's deterring measures definitely needed to be increased!

This was done by concentrating stronger units in so called key zones. Their task was to block decisive areas along main communication routes as well as possible and to make it clear to the potential opponent that passing through wo-

uld require much time and, in particular, considerable losses and disorganisation. The definition of these zones and the assignment of territorial, mobile and mechanised forces were strictly subordinated to the strategic objective of defence. The deterring effect became the decisive factor and, hence, the deterrence strategy a real element of the neutrality policy.

In addition, General Wilhelm Kuntner definitely is worth mentioning. In the 1970s he was appointed as Austria's military representative to the recently initiated negotiations between the East and the West within the framework of the Conference for Security and Cooperation in Europe (CSCE). Kuntner managed to address the essential strategic questions and earned himself international recognition by everyone involved. He started from the viewpoint that, in addition to other aspects, above all in the military field confidence and security-building measures were to make the decisive contribution to the strategic balance and stabilisation in Europe. The reduction of worries regarding a surprise attack by the opposing alliance system, the abandonment of covered force concentrations within the framework of so-called or real manoeuvres and the disclosure of troop strengths and weapons systems were the essential aspects for this. As a representative of a neutral country, Kuntner succeeded in being a strategic arbitrator, acting neutrally towards all parties, and in being a mediating negotiator as well as in conveying different opinions; in the end this resulted in a series of compromises that had far-reaching strategic effects. The efforts managed to strengthen the sense of security and to create stability by establishing a certain balance. Thus, a decisive contribution to Austria's security was made by means of diplomacy and military diplomacy. General Kuntner understood and put into practice these aspects as no other could, propagated them and worked for them relentlessly.

In this way, the confidence-building measures within the Conference for Security and Cooperation in Europe were a vital contribution to the reshaping of Europe. Of course, the USA and NATO with their double strategy of stocking up on Pershing II and cruise missiles in conjunction with negotiations in a way devalued the conventional military efforts of the USSR and the Warsaw Pact and, of course, the then U. S. President, Ronald Reagan, with his aggressive policy, above all through the challenges posed by the Strategic Defence Initiative and its financial-economic dimension on the counterpart, forced the opposing party to yield; still, the CSCE agreements were an essential social-psychological contribution in order for the USSR to give in by peaceful means. Austria's extraordinary path during that Cold War period shows that strategy together with a credible military national defence in the sense of a deterring effect, which effectively ensures the peace, gives a small neutral country options to participate in geo-strategic dimensions; organisations such as the Conference for Security and Cooperation in Europe and the United Nations are suitable platforms for such an approach. At that time the neutrality policy was perceived in a more uniform way in Austria, and the required political-strategic decisions were put into practice ac-

cordingly. The contribution of deterrence was embedded in the understanding that all political-strategic measures and decisions of the small neutral country in the event of a contingency had to be taken on the basis of the existing overall situation in harmony with the European framework, and that “staying out” or at least minimising the consequences had to be seen as the main goal.

Strategy and strategic thinking may have been simple for the two major blocks in past times, yet, a small neutral country invariably had to develop comprehensive strategies if it wanted to safeguard the peace for its population and not be hurled into the depth of international neglect.

The strategic thinking in Austria during the phase of change

The subsequent era of development in the history of the European continent after the collapse of the bipolar world was, and still is until the present day, the “phase of change”. Gone were the days of relative peace under the sword of Damocles of total annihilation. Approximately as of 1990 the war had taken on a different shape. At the latest since the break-up of the former Yugoslavia it had returned. Austria was directly affected by it and for the first time the situation of a “defensive operation in limited areas” according to the Area Defence concept was considered – in the end this remained a security operation at the border to Slovenia, which unilaterally had declared its independence. All of a sudden, Austria was confronted with the escalation of a situation, which already had been anticipated to happen after Tito’s death and been prepared in military operational planning under the name of “Operational Scenario Yugoslavia”; even so, its political vehemence and dramatic consequences could not have been predicted. The military were directly confronted with carrying out their preventive duties and, for the first time, did so with force and saw that, with only a few exceptions, the operation was fully endorsed by the population and the media.

In the early 1990s, basically all Eastern European Communist regimes had collapsed, even the Soviet Union had ceased to exist and the Communist Party of the Soviet Union had been banned; the change in trend had acquired a dimension which had been impossible to foresee. In most former Communist People’s Republics the revolutions had proceeded peacefully – the individual peoples had had enough of the worthless promises of a better life and of being deceived by the old power structure and societal structure, so that no one, except the nomenclature itself, would shed tears for the workers’ and farmers’ paradises gone by. Yet, many of these countries had it clear that, in order to preserve their newly gained freedom, there could be only one alternative to the Warsaw Pact alliance: the accession into another alliance – NATO. Neutrality was considered, if at all,

only as a temporary option. Powerful NATO stood as a guarantor of peace and security, as the alliance comprised the states that had won the Cold War and that offered the highest standards of living in peace and harmony.

Also in Austria the accession to NATO was seriously discussed in the period of the eventful 1990s. Many considered neutrality to be an obsolete relic from the already bygone Cold War era; moreover, Russia was weakened and its veto as a former signatory state of the Vienna State Treaty of 1955 did not seem very likely under Boris Yeltsin. The Austrian population too saw NATO as a worthwhile discussion topic, which is sensational for Austria, as for the past 50 years of the Austrian political system neutrality had been proclaimed in all schools and by the military as a pillar of Austria's security-political position – and it was at the heart of the Second Republic and, thus, acquired an identity-giving character. Being guaranteed neutrality by the allied powers of World War II had somehow evoked a living ideal in the Austrian public opinion, which attributed a security-giving and protective effect to neutrality, just like a talisman worn to ward off evil spirits. Even some politicians were caught by the idea that the magical formula of “We are neutral!” would ward off any malicious intentions against the country from an enemy or even prevent him from attacking it. During these five years of intensive discussions, in the absence of the ideologically dissenting extreme Left, for which NATO was nothing but an aggressive, imperialistic, war-mongering military bloc, NATO was considered as a solid alliance to protect the Western community of values. The strategic assessment started from the logically stringent position that, after the bi-polar division of the continent, the European nations should begin to grow together in all fields. From the security-political military point of view, some public figures in Austria's political and scientific scenes saw NATO as a quite suitable framework for such a plan.

Austria's politicians, however, could not arrive at an agreement and the “Options Report for the Austrian Security Policy”, developed by civil servants, was not accepted on the political level by the two coalition parties in 1998. The NATO option was the stumbling block and, with this, the window of opportunity had closed again. The question whether the accession to NATO would have made the Armed Forces, if planned and organised specifically towards NATO, more cost-efficient than continuing the rather conservative existing system was not objectively discussed but much rather treated ideologically. The political squabbling of the late 1990s and the sanctions by the European Union eventually did away with the idea of a possible NATO membership, while the public discussions ended. The final blow for the idea was when NATO activated the alliance and declared war on terrorism as of September 2001. In 2002 an “Austrian Security and Defence Doctrine” was enacted, laying down that *“The extension process of NATO is considered as a contribution to the promotion of security and stability in Europe, which is also in the security-political interest of Austria. The security and defence-political benefit of a NATO membership is continuously assessed by*

Austria in the light of the security-political developments and the option of accession borne in mind".⁴ At the same time, however, this option was linked to a popular referendum. In addition, this doctrine was decided upon merely by the coalition government parties (People's Party, Freedom Party) and not enacted through (a political-moral) constitutional majority, which would have been required for such a strategic realignment of the country. After a period of 150 years, in which the Austrian self-image has been successively reduced by way of lost wars, diminutions of the national territory, a criminal Nazi regime and foreign occupation, the Austrians have become sick of waging wars, unless this is absolutely called for. The Austrian really likes being in the position of the neutral who is trying to keep out of everything and, maybe, seizes the opportunity when it presents itself by acting as a mediator or providing humanitarian aid. Nowadays, an accession to NATO is out of question.

Yet, it was due to a political alliance that the country got into a security political situation that in its strategic dimension could hardly have been anticipated by the politicians of 1995 and before. Austria had joined the European Union on 1 January of that year and without more ado had ratified the EU's Maastricht Treaty of 1992. This document already refers to a common foreign and security policy (CFSP), which in the end, in a faraway future was to result in a common defence.⁵ This alliance was to be borne by the Western European Union (WEU), which simultaneously was to be established as the military arm of the EU and the European pillar of NATO. For Austria and its accession to the EU, however, the topics that counted were economo-political ones and, in particular, the fear to lag behind in Europe. The security-political and strategic aspects of such a step were viewed as less significant and, thus, the republic, despite being neutral, joined a "political" alliance, even if it was to have also a military component. What is more, Austria adopted the so-called Petersberg provisions, which apply to members of the WEU only and which, subsequently, were taken over as EU tasks within the framework of the CFSP. The provisions stipulate that the individual members will participate in the entire spectrum of operations, ranging from humanitarian, through peace support, to peace enforcement operations as well as the employment of military assets. In Austria this resulted in the amendment of the Constitution by Article 23f, in which this same WEU passage is laid down as a constitutional provision. Moreover, the Act of Neutrality still is valid, provoking a legal tightrope walk that cannot and is not to be understood by the general public, as it does not change the curious political-strategic situation, with neutral Austria as a member of a security-political alliance, the integration of which invariably continues.

⁴ Österreichisches Bundeskanzleramt [Austrian Chancellery] (eds.): *Austrian Security and Defence Doctrine*, Vienna, 2002, p. 12f.

⁵ See the "Maastricht Treaty/Treaty on the European Union" of 7 February 1992/Title VI/Article J.4.

The strategic alignment within the European Union

The phase of the security-political change in Europe and/or for the EU has not yet finished, as there are still numerous imponderabilities, which have to be clarified first. From the security-political and strategic point of view a common constitutional regime has to be created, which will regulate the security-political alignment and the military-strategic aspects resulting from it. Meanwhile, it has become necessary especially in the security-political area to question the individual members with regard to participation in security-political military measures. For the EU stabilisation and peacekeeping operations conducted in the neighbourhood this principle has worked relatively smoothly so far, due to the mostly existing solidarity of the member states towards each other; even if, however, these operations were limited in time and with regard to the intensity below the threshold of a direct military combat operation in order to enforce the peace.

Therefore, for all operations outside Union territory there is always a certain degree of uncertainty as to whether this degree of solidarity will ever be reached again in all future operations. Moreover, a relatively long decision-making process is required within the individual nation states, as among others the deployment of EU Forces in Chad showed in 2008. Fighting strength and efficiency of an EU force are reduced by those uncertainty factors because of which it appears to be necessary to introduce a force element on the EU level, which as an EU army will be subordinated only to Union bodies and be used for rapid operations outside Union territory.

Therefore, it would be necessary to establish a body on the EU level which would have to be the equivalent of a national ministry of defence in order to create a military organisation subordinated to it, for which the already existing EU Military Staff could be the nucleus. The troops of an EU army structured in it would have to be recruited by a specifically created recruitment organisation and placed outside nation state control. The individual soldiers, regardless of the situation in their countries of origin, would be subject to the same legal and pay provisions, as proposed already by the former President of the EU Parliament, Hans-Gert Pöttering, with the initiation of the so-called "SAFE project". *"If we are to reach these goals, we need a link between today's situation, which is characterised by partly interoperable, but purely nationally organised forces, and the future goal of having a real European Army"*. SAFE stands for "Synchronised Armed Forces Europe" and would have to be applied in the Eurocorps first. This project envisions unified and equal pay, a unified disciplinary code and the possibility to enlist for every EU citizen fit for it.⁶ Thus, SAFE is an intermediate step towards a European army and would have to be supported by all member states.

⁶ Cf. the speech by Hans-Gert Pöttering on the occasion of the Seventh Berlin Security Conference on the topic of *Neue Entwicklungen und Ansätze für ein Europa der Verteidigung* [New Developments of, and Approaches to, a Europe of Defence], Berlin, on 10 November 2008.

This armed force on the EU level, which is to be aimed at as the security-political strategic goal will only be a part of the overall forces in Europe, since this army could only be used as a first defence measure in the event of an attack against European territory, if it is available in general as a closed combat formation and unless committed in operations overseas. Their fighting power as a defensive instrument will be limited due to its limited size. Such forces, which will be aimed rather at peace support operations and interventions of all types, will hardly be fitted with heavy weapons systems, such as a powerful tank weapon or an echeloned, in-depth airspace defence system.

Accordingly, a second portion of defensive units would have to be provided within Europe, which would have to be borne by the nation states as a matter of practicality and for which the states should retain the responsibility. These elements structured as reserves would principally have to be used for homeland defence, they should, however, be able to reinforce the forces on the Union level if required. The USA National Guard concept is an example for a national defence that is designed in such a way. This is basically the echeloned national defence system, as it was in place in many European countries before World War II. For the Austrian/Central European area during the Austro-Hungarian Empire this is reflected in the division into the Imperial Army and the Imperial Navy as the effective standing forces of the state on the one hand and the Austrian *Landwehr* or Hungarian *Honved* on the other, i. e. militia units, which formed the second line of defence, were to be mobilised exclusively in the event of direct national defence and which, if need be, could be reinforced by the *Landsturm* as the third and last line of defence, the general resistance to an invader comprising all males aged 17–42 who were fit for service and did not serve in regular or militia forces. This organisational concept would have to be adopted by the EU, allowing for an economic national defence with regard to the provision of forces, as opposed to costly comprehensive standing forces.

With regard to the military-strategic/operational design of such a defence and its possibilities for the individual nation state, the area defence concept, which is basically defensive and non-threatening to its neighbours, together with its aspect of “deterrence” might be taken into consideration again, since it would be extremely promising particularly for the European situation of relative delimitation of individual terrain sectors and geographical areas, as this would allow the individual EU member states to continue organising individually their national defence, as dictated by the requirements of mountainous areas, plains, coastal areas, etc. Yet, this requires a common coordination office for defence efforts on the Union level and, moreover, the relevance of ministries of defence would clearly have to be shifted towards EU bodies.

All the thoughts presented in the last part of the paper are still up in the air until the EU member states manage to decide or agree on a common security-

political programme to integrate defence efforts. Until that moment the phase of change will continue and each individual nation state will take care of its own defence and the required oversea operations. However, we can see already that this system of individual nation state responsibility is inefficient and cost-intensive with regard to EU strategy, which is why numerous countries de facto relinquish the maintenance of an efficient national defence while concentrating exclusively on the provision of response forces for international operations. This attitude could prove to be extremely counter-productive with regard to sudden threats and might plunge Europe into a new uncertainty. It is high time that security-political strategic provisions were made. Otto von Habsburg once commented on this, anticipating the security-political situation in Europe: "There is nothing more dangerous than being rich and weak at the same time. Wealth causes envy and weakness breeds the urge of aggression".⁷

These objectives are still far from becoming reality, as the decision of not to employ the highly praised Battle Groups shows that these EU-specific elements are still far from the underlying objective. Of course, issues of avoiding duplications and, especially, the costs linked to them play a decisive role for the bulk of the EU countries, which at the same time are also NATO members. Before further EU plans can be put into practice, objectives need to be clearly defined within the framework of NATO and the EU and even serious discussions about the continued existence of NATO are called for. Viewed realistically, these considerations are not of current interest and France's return to NATO along with the simultaneous allocation of two higher headquarters to French representatives indirectly underlines the diminishing confidence in the efficacy of an EU security and defence policy in its own right. Only a coordinated allocation of tasks to NATO and EU forces would make it possible to come up with effective military structures that are not based on outdated conceptions, but are clearly directed towards current and, in particular, future challenges. This would limit the costs – also for small countries – by way of sectoral contributions and, moreover, provide an actual benefit. In so doing, the USA will have to be complied with to some extent as long as its strategic capacities for a deployment of NATO or EU forces are indispensable and the costs are borne merely by the USA. The development of independent strategic capacities within the framework of the EU seems to be a process that is still far, far off. This is illustrated by the development of the transport aircraft A-400 M and the considerable problems linked to it, even if it is merely a "side component".

Yet, there are still numerous other aspects conflicting with a "trans-national" military EU component, ranging from legal issues or such of international law to discussions about the cessation of sovereignty, etc. This definitely would have to be thought about as a political-strategic objective and to be analysed in a genui-

⁷ Cf. Habsburg, Otto von: Europa – Sicherheitspolitik in stürmischen Zeiten [Europe – Security Policy in Times of Turmoil], in: Österreichische Militärische Zeitschrift [ÖMZ Journal] 3/2002, p. 265.

ne manner. In so doing, also unconventional solutions might be taken into consideration. Why is it not possible on the Union level to commission one of the civilian “military and security enterprises” to provide a “response force” for humanitarian or similar operations, establish guidelines for the social and the legal status of its employees, define its status under international law, create a control mechanism and eventually, after according the operation with the respective conflicting parties involved, have it carry out the operation. This is truly a heretic idea, however in an era when such civilian contractors abound and in view of the internal political delicacy of the employment of armed formations by individual EU nations and the problems of providing the forces and assets required linked to it (just consider the deployment to Chad or the problem of civilian victims after the use of armed force in Afghanistan), searching for other solutions would definitely make sense and a number of dilemmas could thus be avoided.

Strategic thinking is called for again and should come to bear in its medium and long-term dimension on the national as well as on the international level. This means that neither imminent elections of any type nor day-to-day politics should interfere with the grand scheme. This applies to EU member states within NATO as well as the smaller non-NATO members. Ideas and consistent analyses are needed, strategic networks would have to be used; in any event the dawn of a new, different age is indispensable.

Conclusion

The strategic thinking in Austria in the Cold War era was embarked on a course that only slowly led to a practicable security-political concept and that had its heyday with what was termed “area defence” in the 1980s. Before that, after the experiences made in the preceding wars and the occupation period, Austria was hesitant in efficiently building up that armed might, which it was obliged to do as a permanently neutral state. By skillfully using diplomatic strategy, establishing Vienna as the location of U. N. organisations and carrying out U. N. peace support operations, the politicians intended to position Austria in the world and, thus, to ensure that the country was safe. The military component of national defence was considered as secondary due to the supposed futility of a defensive effort regarding the superior Warsaw Pact armies. This changed fundamentally with the military-strategic concept of “area defence”. Pioneers of this type of national defence, e. g. Mao or Tito, inspired the Austrian military to introduce this conception, which also provided the possibility to resist a superior enemy. - The objective was, initially, to delay the enemy and, subsequently, to extract a high toll for his staying in Austria. With this military strategic concept and the military-diplomatic scheme of intensively contributing to peace efforts within the U. N., the neutral small state of Austria developed a comprehensive national defence, which made its survival possible also in the event of war between the two Blocs.

After the Cold War, Austria found itself in a period of re-orientation, which moved it closer to a common defence concept under the aegis of NATO. Admittedly, from a military point of view this phase was characterised by a certain absence of orientation that, however, was shared with most European countries. The integration and the reaping of the peace dividend from the Cold War period caused many countries to reduce their defence efforts, the introduction of professional armies was considered desirable and, moreover, many countries were pushing into NATO. In this phase of vehement discussions Austria remained true to its neutrality and even continued general conscription as the only form of defence that is really appropriate for a democratic system. When Austria joined the European Union as a neutral state, this also entailed solidarity with the other EU countries in the sense of a planned common defence. This development has not been concluded yet, requiring a new positioning of the strategic conception, which might result in adopting the structure used by the United States. According to this conception, on the European Union level there would be EU armed forces for all matters of common external projection in order to carry out peace support operations and other operations. Actual national defence should remain the responsibility of the nation states, which might draw upon the area defence concept, which with its reserve component structure would be able to safeguard the security of the individual countries and, thus, of the entire Union.

Literature

1. Helmar Dumbs "Der Wiener Magnet für die Welt" [The Viennese Magnet for the World] in: "30 Jahre UNO-City" [30th anniversary of existence of the Vienna Headquarters of the UN], special supplement of the "Presse" daily newspaper of 28 August 2009.
2. Habsburg, Otto von: Europa – Sicherheitspolitik in stürmischen Zeiten [Europe – Security Policy in Times of Turmoil], in: Österreichische Militärische Zeitschrift [ÖMZ Journal] 3/2002.
3. Kidron, Michael; Smith, Dan: Die Aufrüstung der Welt – Ein politischer Atlas [Global Armament – A Political Atlas], Reinbek bei Hamburg, 1983.
4. Österreichisches Bundeskanzleramt [Austrian Chancellery] (eds.): Austrian Security and Defence Doctrine, Vienna, 2002.
5. Speech by Hans-Gert Pöttering on the occasion of the Seventh Berlin Security Conference on the topic of Neue Entwicklungen und Ansätze für ein Europa der Verteidigung [New Developments of, and Approaches to, a Europe of Defence], Berlin, on 10 November 2008.
6. Stupka, Andreas W.: Strategie denken [Thinking Strategy], Vienna, 2008.
7. "Maastricht Treaty/Treaty on the European Union" of 7 February 1992.

Horst PLEINER

Born in 1941; General (Ret.); 1960–1963 Theresan Military Academy; 1963–1969 Saalfelden Infantry School; 1969–1972 General Staff Course; 1972–1975 instructing officer at the National Defence Academy; 1975–1978 commanding officer of 8th General Staff Course at the National Defence Academy; 1978 MoD – Operations Division; 1979–1980 commanding officer of Militia Training Regiment 32; 1980–1990 MoD – Command Division; 1990–1999 MoD – General Staff Division B; 2000–2002 Inspector General of the Armed Forces; since April 2003 retired.

MMag. Dr. Andreas W. STUPKA

Born in 1963; Colonel (GS); 1982 enlistment in the Austrian Armed Forces; 1984–1987 officer training at Theresan Military Academy in Wiener Neustadt; 1987–1994 airspace defence and infantry field officer; 1994–1997 General Staff training at Vienna National Defence Academy; as of 1997 chief instructing officer and commanding officer of General Staff Course at National Defence Academy; university degree in political sciences/philosophy from University of Vienna, 2002 graduation as Dr. phil.; training as a journalist/Salzburg Media Academy; as of March 2001 editor in chief of Austrian military journal ÖMZ; 2003–2004 battalion commander; 2005–2006 Chief of Staff/UNDOF; since September 2008 Head of Institute, Human and Social Sciences (IHSW) at National Defence Academy.

ПРОМЕНА ШВАЈЦАРСКЕ ПОЛИТИКЕ
БЕЗБЕДНОСТИ*

Nicole Herzog

Влада Швајцарске усвојила је, у јануару 2010. године, нови безбедноснополитички извештај о политици безбедности и одбране Швајцарске. Иако су очекивања од тог документа који, у ствари, представља стратегију националне безбедности и одбране, била велика, већ сада многи сумњају у његову вредност. Наиме, види се да се његови аутори нису сагласили о многим питањима, мада извештај треба да скицира пут којим ће, у следећих десет до петнаест година, ићи швајцарска политика безбедности и војска као њен безбедноснополитички инструмент.

Овај чланак не поставља нове научне тезе, нити презентује нова научна сазнања. Он из перспективе посматрача описује утиске и размишљања о вођеним дискусијама и даје преглед важних аспеката скупштинских дебата. За сада тако изгледају национални, а не само глобални, безбедносни интереси, који унутрашње и државнополитичке особености Швајцарске стављају у центар пажње. Чињеница је да се у безбедноснополитичким дебатама у Швајцарској мало постигло, што је последица различитих узрока.

Овај текст је превод изворног текста који је публикован у часопису *Military Power Revue der Schweizer Armee Nr. 3/2009*.

Кључне речи: *Швајцарска, стратегија националне безбедности, одбрана.*

Глобална безбедност

У последњих двадесетак година одиграва се процес глобализације и умрежавања свих области цивилизације који је по својој брзини и интензитету јединствен. То је процес који ће у свом будућем току имати како

* Текст „Schweizer Sicherheitspolitik im Wandel“ који је написао Никол Херцог (Nicole Herzog), nicole.herzog@stud.unibas.ch, са немачког језика превео је мр Здравко Зељковић, пуковник у пензији.

позитиван тако и негативан утицај на друштва широм света. Неки негативни утицаји на глобалну безбедност значајније ће утицати и биће упечатљивији. Ти феномени су: глобално загревање и климатске промене; промена односа снага између држава; распад државног поретка у неким државама; јачање насилног потенцијала неких недржавних чинилаца и пораст рањивости модерних друштава. Кључна ствар је да је заштитно дејство глобалне умрежености ослабљено због граница и географских дистанци. Швајцарска је једна од најглобализованијих земаља света и због тога је изложена нарастајућим безбедноснополитичким последицама глобализације. Тако, на пример, конфликти који се дешавају у географски удаљеним регионима могу да угрозе националну безбедност Швајцарске. Ризици и претње који су раније привлачили малу међународну пажњу и најчешће се ограничавали на локални или регионални ниво данас имају већи потенцијал, попримају глобалне размере и озбиљно угрожавају целокупну међународну заједницу.

Њихово унилатерално сузбијање није више могуће, што се показује не само на примеру Ирака и Авганистана, где САД са великим напорима и уз помоћ својих савезника постиже скромне резултате. То није довољно да се од заједничких напора профитира привредно, политички и друштвено. Негативне последице морају се, такође, заједнички поднети. Многе земље су то схватиле и отвориле се за свестрану сарадњу којој стреме наши суседи и чланице ЕУ – ка Европској политици безбедности и одбране (ЕПБО) у оквиру Заједничке спољне и безбедносне политике (ЗСБП), како би гарантовали европску безбедност и у улози глобалног играча дали прилог глобалној безбедности.

Окружење које се мења

Последњи безбедноснополитички извештај Швајцарске (1999/2000), с обзиром на тада наступајућу глобализацију и њене последице, предвиђао је „безбедност кроз сарадњу“. Према том извештају Швајцарска је требало да сарадњом унутар земље тежи јачању координације и сарадње са иностранством. То би значило проширивање сарадње са другим државама у оквиру међународних организација ради очувања мира и стабилизације нестабилних региона, али да то не доводи у питање неутралност Швајцарске.

Од израде последњег безбедноснополитичког извештаја оквир услова се битно променио. Опасност која долази од недржавних чинилаца избија све више у центар светске пажње – терористички удари у Њујорку, Вашингтону, Балију, Истанбулу, Мадриду, Лондону и Бомбају. Постоји опасност да би тако организоване групе терориста могле доћи у посед оружја за масовно уништавање, а могућност да га употребе још више појачава ту опасност. Претња од тероризма и пролиферација оружја за масовно уништавање последњих су година нашле своје место у изради „белих књига“ о политици безбедности и одбране.

Последњих година, више него раније, дешавају се природне катастрофе са разорним дејством на људе, животиње и околину. О томе у науци, као и у политици, већ постоји широк консензус. Глобално климатско отопљавање узрокује катастрофе које су, поред осталог, и резултат људских активности. Такође, последњих година је порастао страх од светске пандемије. Због густе насељености, а пре свега због брзог кретања људи и роба, потенцијално опасне епидемијске болести могу се брзо ширити. Коначно, то се више не може тако лако зауставити на локалном/регионалном нивоу, што се најбоље могло видети почетком 2009. године када је дошло до ширења релативно „безазлено“ вируса грипа АН1Н1.

Од почетка друге половине 2008. године свет се бори и са финансијском и са привредном кризом која је, посебно у првој фази, за многе државе представљала безбедносни ризик. Неке државе су у првим месецима кризе усвојиле финансијске спасилачке „пакете“, које су обухватиле мере помоћи и заштите националне привреде које све више личе на протекционизам. Политизација привреде само је једна од многих последица светске кризе, што се односи и на Швајцарску. Велике светске привредне силе сада ће, више него пре, узети ствар у своје руке и у следећим годинама много више утицати на светски привредни поредак, на пример у виду Г-20.

Овде долазимо до теза да су: „промена односа снага“ и „политика силе“ поново у игри. Шта то може да значи? Да ли је Швајцарска последњих месеци то морала на тако упечатљив начин да осети? Најпознатији и најактуелнији примери за то су: вербални напад Штајнбрука, спор са Либијом, претеће оптужбе пореских власти САД због утаје пореза *UBS (Union Bank of Switzerland)* чиме се узрокује делимична релаксације тајности банковних рачуна. На Швајцарску ће се вршити још већи притисак, који неће бити војни, али ипак такав који ће задирати у швајцарске националне интересе. Поставља се питање: „Каква ће бити Швајцарска у будућности, на које претње ће реаговати и које националне интересе ће штитити и како“?

Безбедносни интереси Швајцарске

У Швајцарској постоји широки консензус по питању ризика који представљају претњу за земљу. Али, када се тражи одговор на питање: како на најбољи начин Швајцарска треба да им се супротстави и какву улогу при томе има војска – узбуркају се духови. Такође, на питање: који су то национални интереси, добија се читав спектар одговора, а управо је то питање од одлучујућег значаја. Последњи безбедноснополитички извештај 1999/2000. био је по питању анализа претњи излазно конципиран чиме је могао бити припремљен пут за значајнију промену стратегије, од аутономне одбране зе-

мље ка „безбедности кроз сарадњу“. Међутим, са данашњег становишта тај извештај био је превише фокусиран на анализу општих претњи, уопште се не бавећи сваком од њих појединачно. Такође, није био довољно јасан по питању сарадње унутар земље и није дао примере како би она требало да изгледа.¹ То је довело до тога да је у теоретској конструкцији деградиран – на неки начин је пропао. Последњих година примењиван је само уз оgrade и само у појединим областима или се користио само за одређене анализе – као на пример *Euro 08*. Дакле, после извештаја 1999/2000. није дошло до значајније промене курса у већ застарелој стратегији безбедности.

За Швајцарску је од суштинске важности да: познаје своје структуре и вредности за оптимално функционисање државе, привреде и друштва; пронађе слабе тачке; догради политику безбедности; одбрани Швајцарску или спречи и отклони претње њеној безбедности. Другим речима, Швајцарској је потребна специјално конципирана стратегија безбедности која произилази из дефиниције њених националних интереса.

Савезни устав је упориште за дефинисање и одбрану националних безбедносних интереса. У члану 2 наведени су следећи интереси: „заштита слободе и права народа; очување независности и безбедности земље; унапређење заједничког благостања; трајан развој унутрашњег јединства о једнаким шансама грађана и грађанки и мултикултуралности; трајно ангажовање на очувању природних животних услова као и мирољубиви и праведни међународни поредак“.

Члан 2 савезног устава Швајцарске конфедерације од 18. априла 1999. године:

1. *Швајцарска конфедерација штити слободу и права народа и чува независност и безбедност земље.*
2. *Она унапређује заједничко благостање, трајан развој и унутрашњу солидарност и мултикултуралност земље.*
3. *Она се залаже за трајно очување природних животних услова као и за мирољубив и праведан међународни поредак.*

При томе, разликују се безбедносни интереси, национални интереси и вредности и у њима се говори, на пример, о привредном просперитету и добробити становништва, запослености и тржишном приступу слободног друштва, функционисању политичких институција, једнаким шансама, иденти-

¹ Bulletin 2009 zur Schweizerischen Sicherheitspolitik. Zur Erarbeitung des neuen sicherheitspolitischen Berichts, Andreas Wenger und Daniel Möckli, Center for Security Studies, ETH Zürich S.10.

тету, солидарности и мултикултуралности. Анализа изложених ставова намеће многа питања, као, на пример, може ли заштита благостања бити предмет безбедносне политике од политички мотивисаних претњи споља, или спада ли муком стечено благостање у домен задатака привреде и привредне политике. Одвајање националних и безбедносних интереса због тога је важно, како би се омогућило да се спектар безбедносних питања редуцира и концентрише на најбитније и за безбедносну политику одлучујуће.

„Нова“ политика безбедности Швајцарске требало би да се фокусира на најважније безбедносне интересе, на којима треба да изграђује и развија стратегију безбедности. То су: пре свега, заштита земље и њеног становништва, као и критичне националне структуре, а затим безбедност снабдевања и преживљавања привреде, те друштвена сигурност и политичка стабилност. Према томе, швајцарска политика безбедности има следеће задатке: да обликује, организује, координира, односно води превенцију и одбрану, односно предупредује и елиминира претњу од организованог насиља стратегијских размера које угрожава безбедносне интересе Швајцарске, као и сузбијање егзистенцијалних опасности и сметњи унутрашњем реду и поретку. Дакле, треба да тежи тесној сарадњи са иностранством у превенцији међународних криза и сукоба.²

Нови безбедносполитички извештај требало би да дефинише безбедносну политику и, сходно томе, понуди нови правац развоја.

Анализа окружења

Глобални ризици и претње заузимају важно место у новом безбедносполитичком извештају 2009/2010. године и они неће моћи бити игнорисани и остати без утицаја на положај и безбедност Швајцарске. Међутим, ни унутрашња безбедност не сме бити запостављена. Другим речима, мора се пронаћи равнотежа по питању њене безбедности изнутра и споља. И овде се доводе у питање њени безбедносни интереси: „Како и где унутар земље се они непосредно испољавају? Како и где Швајцарска може да делује и како да поступа?“

Швајцарска је у угодном положају и налази се у срцу стабилног простора. Европској унији и НАТО-у треба захвалити што је ратни сукоб у Европи, или бар на простору ЕУ, постао веома мало вероватан. То се може закључити из „белих књига“, на пример Немачке, Шведске, Француске или из доктрине одбране и безбедности Аустрије. У безбедносполитичким

² Bulletin 2009 zur Schweizerischen Sicherheitspolitik. Zur Erarbeitung des neuen sicherheitspolitischen Berichts, Andreas Wenger und Daniel Möckli, Center for Security Studies, ETH Zürich, S.21.

размишљањима тих држава сценарио једног конвенционалног рата у Европи битно је изгубио на значају. Са друге стране, то не изгледа тако када је у питању критична национална инфраструктура. Швајцарска има јако разгранату и високо технологизовану информатичку инфраструктуру од које зависе јавна управа, привреда, саобраћај и комуникације. Ометање или напад (сајбер рат) великих размера на те системе могао би имати фаталне последице.

**Бела књига о политици безбедности Немачке
и будућности оружаних снага, 2006.**

„ЕУ се залаже за политичку стабилност, безбедност и благостање Немачке и других њених суседних држава. Она се развила у признатог чиниоца у међународном кризном менаџменту са нараслим спољним и безбедносполитичким способностима. Европска политика безбедности и одбране као интегрални део заједничке спољне и безбедносне политике дефинисала је војне и цивилне циљеве и изградила политичко-војне структуре за учешће у операцијама; формирала Европску одбрамбену агенцију и израдила стратегију безбедности. Европа је са тим остварила претпоставке, да у будућности ефективно преузме свој део одговорности за глобалну безбедност и допринесе изградњи једног сигурнијег света. Првенствени циљ немачке политике безбедности је јачање стабилности европског простора кроз учвршћивање и изградњу европских интеграција и кроз активну политику добросуседства ЕУ са државама Источне Европе, Јужног Кавказа, Централне Азије и Средоземља. Истовремено, то важи и за развијање и продубљење трајног безбедносног партнерства са Русијом“. (стр. 10)

**Одбрана и национална безбедност,
Бела књига, Француска, 2008.**

„Што се Француске тиче, она жели да игра водећу улогу у пројекту поступног политичког уједињења Европе, који не значи униформизам већ здруживање, дељење заједничких судбина и нада. Француска ће се залагати за јединственију, јачу и афирмисану Европску Унију у областима безбедности и одбране, нарочито у одговору на нове ризике и претње по човечанство. Европски потенцијал мора бити ојачан, брањен и вреднован заједничким снагама, сви морају имати користи од европског напретка и демократије, европске државе морају преузети одговорност на међународној сцени“. (стр. 81)

Доктрина безбедности и одбране, Аустрија, 2001

„Витални интерес безбедности Аустрије представља то да заједно са ЕУ прати њене безбедносне интересе и то чини основу њене политике безбедности. Одатле произилазе политичко-стратегијски циљеви, који су кроз заједничку државну стратегију као и кроз делове стратегије уграђени у све политичке сфере“. (стр. 1)

„Безбедност Аустрије и Европске уније су недељиво повезане једно са другим. Аустрија данас своју безбедносну политику у најбитнијем остварује у оквиру ЕУ“. (стр. 2)

„Једна егзистенцијално претећа агресија против Аустрије са конвенционалним оружаним снагама замислива је само у случају темељне стратегијске промене политичке ситуације у Европи. Тако нешто, на основу садашњих војностратегијских процена није могуће у наредних 7–10 година. Упркос садашње мале вероватноће, ипак се она не може искључити“. (стр. 4)

Наша будућа одбрана – фокус шведске политике одбране 2005–2007, Нацрт шведске Владе, 2004.

„Развој заједничке политике европске безбедности и одбране мења предуслове шведске политике одбране. Европска унија је од суштинског значаја за безбедност Шведске. Проширење Европске уније ојачало је безбедност Европе ... [...] Солидарност је широко прихваћена међу државама чланицама Европске уније ... [...] Клаузула солидарности, која је део новог европског устава, осликава солидарност укоренеу у политичком савезу који чини Унија. Од сваке државе чланице понаособ зависи колико ће да примени у пракси ту политичку солидарност и да доноси одлуке на националном нивоу у погледу њеног доприноса у случају терористичког напада или било које друге претње. То важи како за Шведску, тако и за све остале државе чланице.“ (стр. 8)

Ти системи нису имуни на сваки покушај манипулације и шпијунаже. При томе, нападачи могу бити појединци, групе, али и државе. И начин напада је атрактиван: систем се може напасти са велике географске удаљености уз мале трошкове и мали ризик откривања, али се могу причинити и знатне штете или на сасвим једноставан начин доћи до корисних финансијских информација. Швајцарска мора већ сада бити спремна да таквим нападима одоли. Основане су претпоставке да са сталним технолошким напретком њихов интензитет расте.

Безбедносни интерес Швајцарске јесте да су јој путеви снабдевања сигурни. Ометање снабдевања важном робом у дужем периоду (било оно намерно или ненамерно изазвано), могло би швајцарском становништву и привреди нанети велику штету. Виновници такве једне штете могли би бити географски веома удаљени. Тако, на пример, оружани конфликти и/или распад државних структура у одређеном региону света могли би да ометају производњу добара и/или прекину путеве транспорта. Није сасвим безазлена ни опробана пракса условљавања неких држава уз помоћ економских средстава. У области снабдевања енергентима за то има низ примера, као, на пример, прекид испоруке петролеја и земног гаса у источној Европи. Таква средства притиска могу бити коришћена и у другим привредним и финансијским областима.

Међународни тероризам, нарочито онај који би извршиле исламске групе, и организовани криминал представљају претњу за безбедност Швајцарске. Додуше, за међународни тероризам она није примарни циљ, али је окружена државама, као нпр. Немачком, Француском и Италијом, чије се трупе налазе у Авганистану у оквиру *ISAF* (Међународне снаге за помоћ у безбедности), а које исламистичке организације сматрају крсташким државама, па би могле постати циљ терористичких напада. Организовани криминал у виду трговине дрогом, оружјем и људима, затим корупција и прање новца одавно су постали глобални феномен и због тога све озбиљнија претња за државу, привреду и друштво, како другде, тако и у Швајцарској. У поређењу са другим државама, организовани криминал у Швајцарској још није достигао забрињавајући ниво, али то би се могло лако променити.

У непосредне претње спадају и природне и цивилизацијски условљене катастрофе, епидемије и заразе. Оне могу директно задесити Швајцарску и у свом настанку делимично имају глобалне узроке. Природне катастрофе, као, на пример, олује, поплаве, лавине, сушни периоди и шумски пожари, могу као и цивилизацијски условљене катастрофе (Чернобил, хемијски пожар у *Schweizerhalle*) угрозити безбедносне интересе Швајцарске. Обе врсте катастрофа могле би нанети знатне штете, како због велике густине насељености, тако и због високе динамике коришћења карактеристичних за Швајцарску. Епидемије и заразе би се, услед недовољне припремљености становништва, могле брзо раширити. Према неким предвиђањима, природне катастрофе ће следећих година, услед глобалног климатског отопљавања, расти, како по интензитету, тако и по квантитету. Да би се с тим претњама могло ухватити у коштац, да би се организовала превенција, одбрана и савладавање тих претњи потребна је свестрана сарадња унутар земље и осмишљена сарадња са иностранством.

Свеобухватна политика безбедности Швајцарске

С обзиром на растуће комплексне и слојевите глобалне ризике и претње, безбедноснополитички извештај 1999/2000. користио је појам „опсежна сарадња“ за безбедносну сарадњу унутар земље и тиме назначио потребу јаче сарадње и координације између савезних министарстава и других органа на савезном нивоу, кантона, општина и приватних организација. Та идеја је последњих година развијана и биће унета у нови безбедноснополитички извештај под појмом „безбедносни савез“. Иако није нова, она је сада добила на значају.

Појам „савез“ је свесно изабран. По свом основном значењу јачи је од појма „сарадња“ који благо сугерише на неодређеност или неповезаност. У „безбедносном савезу“ би све актере, области и инструменте требало учинити одговорнијим за ефикаснију сарадњу. Циљ је да „безбедносни савез“ што је могуће пре и адекватније реагује на угрожавање и повреду швајцарских безбедносних интереса и нормализује стање – да што пре оспособи и успостави функције државе и друштва. Али, зато би сви морали говорити истим „језиком“. Другим речима, не би се смело остати само на регулисању надлежности – ко, када и где ради, већ би се сви релевантни безбедноснополитички чиниоци морали заједнички и обучавати. За гарантовање способности за брзе и ефикасне реакције и поступање у Швајцарској као целини било би корисно заједнички увежбавати најважније актере. Један такав безбедноснополитички савез добро би дошао класичном безбедносном инструменту – „војсци“. Она би у том савезу добила савремену и јасно дефинисану улогу и задатке.

Идеја о безбедносном савезу предвиђа сарадњу између цивила и армије уз цивилно руковођење. Цивилна страна би при томе профитирала од искуства војног кризног менаџмента и средстава којима војска располаже. С друге стране, војска би на такав начин јачала свој углед у друштву као ослонац цивилних власти, што она и јесте. Војска ће и у будућности, као и у прошлости, бити ангажована, јер располаже одређеним способностима и савременим знањима о наоружању и опреми које недостају цивилној страни, а које су у ванредним ситуацијама од суштинског значаја за заштиту државе и њеног становништва. Војска подржава цивилне власти, а с обзиром на ангажоване снаге и средства и у будућности ће се све више користити. Због таквог ангажовања армија има репутацију помоћне полиције.

Управо због тога задаци војске морају бити нови и, пре свега, прецизније формулисани. Модерна војска данас нема више само задатак обезбеђења простора и одбране од једног симетричног конвенционалног напада од треће државе. То, наравно, остаје њен суштински задатак, али су се последњих година потребе и окружење променили. Војска је то разумела и, према својим могућностима, даље се развијала – посебно у ситуацијама као што су помоћ у катастрофа-

ма, солидарно ангажовање и осигурање егзистенције. Јавност још увек показује застарелу представу о војсци и очувању њених класичних задатака и није у стању да потпуно разуме њену савремену улогу. Забрињавајуће је негодовање јавности и делимично политичара када се говори о издацима за војску. Неки нови ангажмани војске наилазе на неразумевање, па се неке групе залажу чак и за њено потпуно укидање. Ипак, војска се даље развија у областима у којима би најхитније могла бити употребљена, а њих ће одредити држава и друштво.

У прошлости је долазило до сарадње између федералних органа, кантона и општина, која је одлично функционисала, што се показало на примеру европског фудбалског првенства 2008. године. Ипак, ту се радило о селективној, локално ограниченој сарадњи, где је за припрему било на располагању доста времена. Али, како би то изгледало када би се десио изненађујући, непредвидиви, непосредно угрожавајући догађај за националну безбедност, који би једним ударцем паралисао целу Швајцарску? Узмимо, као пример, ланац терористичких удара великих размера у центрима швајцарских великих градова са биолошким или хемијским оружјем. За један такав случај Швајцарска данас није најбоље припремљена.

У новом извештају се говори о „сарадњи“ са иностранством. Она треба да буде примерена швајцарским националним интересима и да их следи. На пример, војно учешће у међународним напорима за мир и стабилност у географски удаљеним конфликтима јесте у интересу Швајцарске, јер, као што је већ поменуто, они могу имати озбиљан негативан утицај на њену безбедност. То би био израз једне стварне и праве солидарности, коју ће, уосталом, њени партнери и пријатељи све више захтевати. Како ће то учешће изгледати одређене политика, која ће увек и поново морати да балансира између принципа неутралности и других безбедноснополитичких питања Швајцарске.

У средишту нове политике безбедности, сходно томе, требало би да се налази свеобухватан „Безбедносни савез Швајцарске“, који кроз једну осмишљену сарадњу са иностранством гарантује безбедност и стабилност Швајцарске и даје допринос регионалној и глобалној безбедности и стабилности.

Политика безбедности у швајцарској политици „Политичка самоблокада“³

Када се последњих година говорило о швајцарској политици безбедности, најчешће се помињао њен даљи развој или превазиђеност, смисленост и бесмисленост њеног постојања. Дебате о војсци у парламенту су неплод-

³ Bulletin 2009 zur Schweizerischen Sicherheitspolitik. Zur Erarbeitung des neuen sicherheitspolitischen Berichts, Andreas Wenger und Daniel Möckli, Center for Security Studies, ETH Zürich, S.9.

не и показују јаку унутрашњу поларизацију. Партије их користе за сопствену промоцију, не обухватају суштину, већ се баве структурним и организационим детаљима, пре свега због финансијско-политичких мотива.⁴

Притисак да се штеди односи се на сва федерална министарства савеза, али је јавност посебно осетљива и бурно реагује на новости из Министарства одбране и спорта (МОиС), на пример када се ради о издацима за војску и новим кредитима за наоружање и опрему. Политичке партије се заиста брину да стално има политички запаљивог материјала. По питањима изградње војске неће бити сагласности. Главна питања – одбрана и подршка цивилним властима – уграђена су у савезни устав, али како тачно изгледа плаћање тих задатака, остаје да се одлучи у политичкој сфери. Идеолошке борбе не дозвољавају стварну, конкретну и програмску дискусију. Издаци МОиС опет ће бити предмет ситничавих расправа, иако је пре неколико година то потврђено у новом Војном закону. Војсци стоји на располагању буџетски оквир од 4,3 милијарде швајцарских франака, а са реализацијом од 3,6 милијарди франака то је много испод – изгласавши га на референдуму са надмоћном већином од 73% гласова.

На нивоу савезних министарстава, посебно МОиС, МСП (Министарство спољних послова) и МПП (Министарство правде и полиције) не изгледа ништа боље. Додуше, последњих година у појединим областима селективна сарадња је напредовала. Сарадња по безбедносполитичким питањима могла би ипак бити континуирана, обимнија, а самим тим ефектнија и бржа. То захтева дефинисање пресека, односно једно централно место (нпр. један безбедносни сектор) у које би се стицали сви „конци“. Било би то место на којем би се сусретали сви актери, који су једнако образовани и обучени, који говоре истим језиком и који су у стању да у најкраћем времену сачине преглед, координирају безбедносполитичке инструменте на свим нивоима, организују и гарантују превенцију, одбрану или сламање организованог насиља стратегијских размера против безбедносних интереса Швајцарске. Будућа тесна сарадња између министарстава, већ сада, у изради новог безбедносполитичког извештаја, трпи ударце. То се најбоље види на примеру МСП које је у изради извештаја учествовало само са једним кратким поглављем.

Странацка политика и департаментализам ипак нису једине тешкоће на путу ка новој политици безбедности Швајцарске. Ту су и државнополитичке карактеристике Швајцарске, као што су: непосредна демократија, федерализам, политика неутралности и милицијска традиција, које додатно отежавају напредак у безбедносполитичкој дебати. Прве две карактеристике проширују круг несугласица, дакле оних које знатно продужавају и отежавају доношење одлука. Последње проширење спектра интерпретација и аргументација јесте оно што неретко води идеолошким борбама.

Неспорно је да државнополитичке особености Швајцарске имају своје предности. Уз демократски легитимитет, лаганост и поступност у току про-

⁴ Ibidem S.9.

налажења решења, брзи непромишљени недемократски поступци су практично искључени. То води ка једном крајње стабилном, транспарентном и демократском систему. Али, државнополитичко функционисање такође може бити сметња, посебно ако би ваљана расправа била императив.

Једна принципијелна и трезвена безбедносполитичка дебата чији би циљ био, узимајући у обзир све секторе и органе на различитим нивоима (савез, кантон, општина), заједничка израда свеобухватне политике безбедности Швајцарске, под овим околностима, чини се немогућом. Она ће буквално од свих страна бити оспоравана. Расправљаће се селективно, само о мање битним стварима и реакцијама на одређене догађаје. Другим речима: швајцарска политика безбедности каска за догађајима. Зато се поставља оправдано питање: како Швајцарска са једним таквим „ставом“ о политици безбедности у будућности може довољно добро да се припреми за главне безбедносно- политичке последице глобализације.

Важност новог безбедносполитичког извештаја

Насупрот владајућем мишљењу да се новим безбедносполитичким извештајем неће добити ништа ново, ипак су његови аутори имали прилику да у заједничким дебатама сучеле најзначајније ставове и коначно се усмере у правцу проналажења прагматичног и савременог решења. Међутим, извештај сам по себи неће бити решење и разочараће све који су од њега унапред много очекивали. Он превасходно мора да служи за то да се политички супротстављене старне доведу за сто и да се принуде да коначно преузму одговорност и омогуће руководству принципијелну дебату. Циљ је да, на крају, дебата резултира минималним консензусом у форми каталога смерница за будућност, да сарадњом у мењању политике безбедности уследе оптимална решења која ће моћи гарантовати безбедност Швајцарске, како данас, тако и сутра.

Литература

1. Bulletin 2009 zur Schweizerischen Sicherheitspolitik: Zur Erarbeitung des neuen sicherheitspolitischen Berichts, Andreas Wenger und Daniel Möckli, Center for Security Studies, ETH Zürich,
2. Sicherheit 2009: Aussen-, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbildung im Trend, (Tresch/Wenger/Würmil/Pletscher/Wenger), Center for Security Studies, ETH Zürich,
3. SIPOL WEB. <http://www.sipol09.ethz.ch>
4. CSS Analysen zur Sicherheitspolitik.

ТЕРИТОРИЈАЛНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ НА АРКТИКУ

Марко Филијовић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

У подручју Арктика откривене су велике залихе енергента. Услед климатских промена последњих година забележено је знатно смањивање дебљине леденог покривача, што, заједно са техничко-технолошким напретком, олакшава истраживања и експлоатацију енергетских извора у тој области чини све исплативијом. То је, с обзиром на константан пораст потражње за енергентима, један од разлога актуелизације питања територијалног разграничења арктичких држава – Канаде, Русије, Сједињених Америчких Држава, Данске и Норвешке.

Кључне речи: Арктик, међународно право, територијални спорови.

Увод

Од када постоје државе постоје и несугласице око тога докле се протеже чија територија. Предмет спора били су, по правилу, простори који пружају добре услове за живот, односно они који из неког разлога имају посебну вредност за две или више држава које га због тога упорно својатају као нешто без чега се „не може“ – проглашавају га „неутођивим“. Због тога, када се и данас помене питање територијалних спорова између држава, вероватно ће мало ко да помисли на ледена пространства Арктика. Уосталом, отуда до сада нису стизале вести ни о каквим сукобима, нити су тамошње линије разграничења помињане као сметња добросуседским односима, па чак ни то ко је коме тамо комшија. Једноставно, спорови око „међа“ на незалеђеним просторима били су довољно чести и довољно озбиљни да је исцртавање коначних граница на физички непосредним и тешко доступним пределима Арктика могло да се остави за нека друга времена када се реше важнији, тзв. „горући“ проблеми. Чини се да је то време дошло и пре него што су „стари“ проблеми решени. Неке нове околности учиниле су да се донекле измене критеријуми приоритета, па је и питање територијалног разграничења држава на простору Арктика добило другачији третман – са листе питања која могу да „чекају“ доспело је на листу перспективно „врућих питања“.

О актуелизовању „права власништва“ над поседима око Северног пола сведочи све већа заступљеност те теме у референтним публикацијама, али и осетно повећање активности појединих земаља у прибављању доказа оправданости потраживања (Русија, Канада, САД, Данска, Норвешка). Евидентно је, такође, да то питање не оставља равнодушним ни земље које не гравитирају према Арктику. О томе убедљиво сведоче бројна реаговања на вест о истраживањима подморја Северног леденог океана, које је обавила експедиција руске морнарице током 2007. године, а чије су налазе о рељефу морског дна од руских обала према Северном полу многи били спремни да окарактеришу као исказивање територијалних претензија Русије на просторе на које она наводно нема право, бар не веће него неке друге арктичке земље.

Можда је претерано рећи ако се у назначеним спорењима препознаје нека нова „Велика игра“ попут оне која се одавно води на просторима око „Пута свиле“, односно „Пута енергената“, али је сигурно да ће се у тој игри, каквог год карактера и размера она била, у главним улогама наћи велики играчи. Уосталом, Русија и Сједињене Државе већ су, свака на свој начин, најавиле учествовање од самог почетка. Да ли то само по себи говори о нивоу надметања које је већ добило неофицијелни назив „арктички процес“. У вези с тим индикативно је, на пример, да је једном тематском броју часописа „*Heartland*“ из 2008. године, у којем су објављени радови посвећени тој тематици, додељен несумњиво провокативан назив „Поларна игра“. Јасно је какве асоцијације реч „игра“ у датом контексту изазива. Остаје да се види да ли ће она бити „велика“ и захваљујући коме, односно чему може заврети такав атрибут. Шта, за сада, указује на такав развој догађаја?

Актуелизовање територијалних спорова на Арктику

Због све веће потрошње енергената на глобалном нивоу, с једне стране, и смањивања издашности постојећих извора, с друге, евидентно је да проблем тзв. „енергетске глади“ постаје све израженији. С обзиром на то да су, упркос повећању степена експлоатације, многи постојећи доминантни извори енергената (нафте и гаса) недовољни да подмире нарастајуће потребе модерног света, и да технологија добијања енергије из алтернативних извора још није на таквом нивоу да може да подмири антиципирани енергетски дефицит, и даље остаје изузетно актуелна потреба откривања и експлоатације нових извора нафте и гаса. Арктик је управо једно од подручја на којем су потврђене велике залихе тих енергената које су због отежаних услова истраживања, а затим и експлоатације и транспорта остале практично нетакнуте. Та околност, у условима прогнозираног пораста „енергетске глади“, има неминовно за последицу повећано интересовање арктичких држава за проширивање поседа са ексклу-

живним правом на експлоатацију природних ресурса. Услед тога, питање приступа енергетским изворима на Арктику добија геоекономско и геополитичко значење, са неизбежним геостратешким импликацијама. Таквом развоју догађаја доприносе, несумњиво, и климатске промене. Наиме, последњих година забележено је знатно смањивање дебљине леденог покривача на Арктику, што, заједно са техничко-технолошким напретком, олакшава истраживања и перспективно чини све исплативијом експлоатацију енергетских извора у тој области. У датом сплету околности отварање питања територијалног разграничења на Арктику, последњем до краја неиспарцелисаном подручју, а уз то природним ресурсима богатом делу Земљине кугле, постало је просто неизбежно.

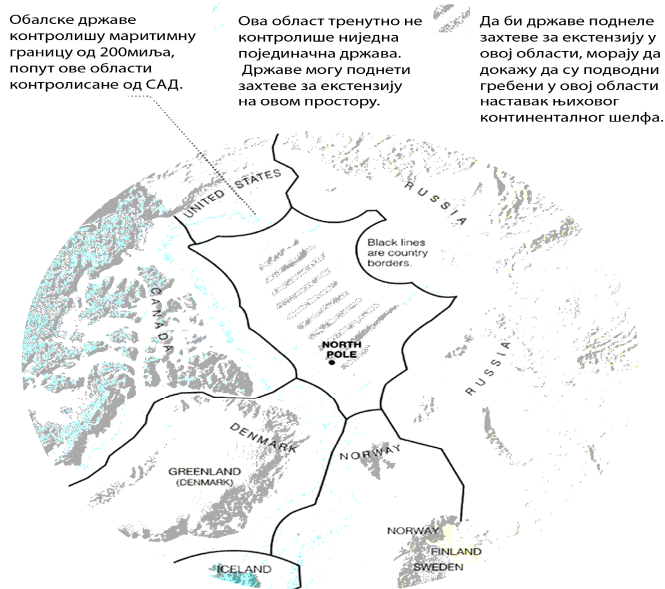
Арктик се географски дефинише као простор око Северног пола, најсеверније тачке на Земљиној кугли, са које се у било ком правцу може ићи само на југ. Географска граница Арктика одређена је изотермом 10°C .¹ Као што се види на слици 1, Арктик укључује делове држава Русије и Канаде, затим подручја Аљаске, Гренланда, Исланда, Лапоније, Свалбарда, као и Арктички океан. Гледано по критеријуму јединствености копнене масе Арктик није континент. Међутим, није реткост да се назива „континентом“. Тада он не обухвата подручја северноамеричке, европске и азијске главне континенталне масе.

Извор: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Arktik>
Слика 1 – Географска граница Арктика

¹ Изотерма – линија која повезује места са истом температуром.

Зашто је Арктички регион напoкoн актуелизован? Каког је карактера проблематика везана за Арктик? Узимајући у обзир актуелну „енергетску глад“ у свету, услед глобалних климатских промена и глобалног загревања, један „заборављени“ простор поново постаје актуелан. „Незванични континент“ или Арктик, који је до недавно био под ледом, престаје да буде неприступачан и непроходан, јер се наслага леда великом брзином топе и отварају могућност „лакшег приступа“ том простору, па тиме и интензивирање истраживања истог. Сprovedена истраживања показала су да арктички регион обилује залихама енергената и појединих руда и минерала који се налазе испод ледене површине. Научна агенција америчке владе *U. S. Geological Survey* (2008) објавила је да се на Арктику налази око 90 милијарди барела нафте² и 25% светских резерви гаса,³ чија се вредност процењује на 1 трилион US\$.⁴ Управо због тога, а у контексту сверастућих потреба за енергентима, „ничија земља“ постала је предмет интересовања, најпре географски најближих јој држава, али и међународне заједнице у целини. Геополитика ступа на сцену.

Извор: http://3.bp.blogspot.com/_EHUiUFjAag/RrNQtou3vQI/AAAAAAAAAIA/HPo16ld-Dlc/s1600-h/artic1.gif

Слика 2 – Надлежности држава на простору 200 миља удаљеном од државних обала и територија која није ни под чијом надлежношћу

² Процењује се да наведене количине могу да подмире укупну светску потрошњу током три године.

³ Поред нафте и гаса процењено је да се на Арктику налазе и значајне количина руде злата и цинка, као и позамашне залихе дијаманата.

⁴ CQ *Global Researcher*, Vol. 2, No. 8., Sage Publications, 2008, ca: www.globalresearcher.com од 21. 07. 2009.

Ослањајући се званично на међународно право, Русија, САД, Канада, Данска (Гренланд) и Норвешка изразиле су интересовање за коначно административно одређење граница на арктичком простору. Проблематика која произлази из актуелне ситуације почива на неколико ствари. Најпре, међународним правом одређене су јурисдикције сваке појединачне државе које се односе на простор 370 км (200 миља) од обале, док конкретну надлежност над преосталом територијом не поседује ни једна држава или група држава, што је приказано на слици 2.

Управо на том простору налази се значајан део прогнозираних залиха. Друго, енергетска криза у различитим облицима (актуелна и потенцијална) формирала је свест о значају енергената на свим континентима.⁵ Треће, поједине државе укључене у „арктички спор“ посматрају решавање тог питања као коначно просторно одређење сопствене територије.⁶

Свака од држава има сопствено тумачење одредби међународног права и права мора којим „доказује“ право на суверенитет над одређеним простором, односно право експлоатације природних ресурса у подморју. Управо размимоилажења у правним тумачењима производе неслагласности које су временом (од 2001. године) довеле до појачавања тензија и укључивања међународних форума у решавање тих спорова. Повећању тензија доприноси, свакако, и тзв. милитаризација Арктика, у највећој мери од стране Русије, Канаде и Данске. Процес милитаризације огледа се у концентрацији војних снага арктичких држава чије снаге прате истраживачке и економске активности у том региону.⁷

Свака од држава учесница у процесу одредила је најпре простор на којем сматра да има легитимно право да оствари (реални/свеобухватни) суверенитет, а затим и изворишта/налазишта енергената као објекте одбране (*Hubbert*, 2008; *Rozzof*, 2009). Колики је програмирани потенцијал тих изворишта говори и чињеница да се процес око спорне територије интензивирао већ у овом периоду, иако се сматра да ће технологија за црпљење енергената из изворишта бити реална тек после 2025. године (*Kreutzer*, 2008). Поред тога, услед отапања леда отвориле су се и нове поморске транспортне руте: Северозападни пролаз (*Northwest Passage*) и рута кроз Северно море (*North Sea Route*).⁸ Отварањем тих пролаза покренуто је питање надлежности, пре свега између Канаде и САД око коришћења Северозападног пролаза, а у мањој ме-

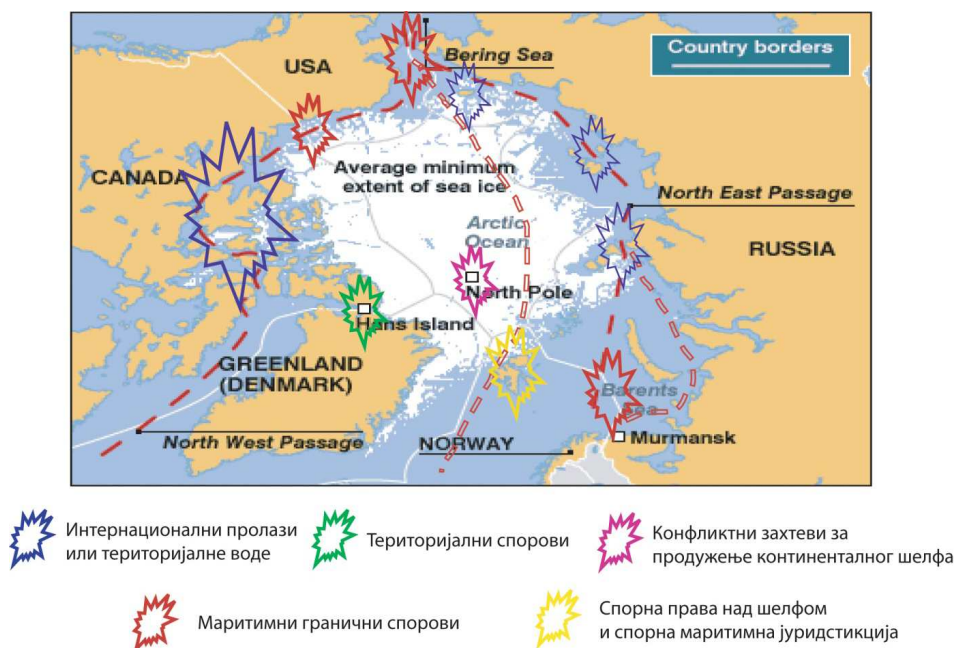
⁵ Campbell J. C., *Forecasting Global Oil Supply 2000-2050*, M. King Hubbert Center For Petroleum Supply Studies, Petroleum Engineering Department, Colorado School Of Mines, 2002.

⁶ Најдиректнија у изјавама таквог карактера је Русија, а следе је Канада и, у мањој мери, Данска.

⁷ Наравно, свака од укључених држава поседује легитимно право одбране сопствених граница, па стационарање војних снага, тј. снага одбране у том региону сматра оправданим.

⁸ Према неким проценама ти пролази би могли да имају геополитички значај какав је својевремено имао Суецки канал (*Boswell*, 2009).

ри између САД и Русије око коришћења руте кроз Северно море. Све то, такође, активирало је решавање неких спорова који су „дуже време били занемарени“, попут оног око острва Ханс између Канаде и Данске, и поновно испитивање маритимне јурисдикције над Свалбардом. Спорови око маритимних граница постоје између Норвешке и Русије (Баренцово море), затим Канаде и САД (Бафорово море), као и САД и Русије (Берингов пролаз). Међутим, највећа пажња усмерена је на решавање питања неподељеног простора на Арктику и сматра се да ће решавање тог питања у великој мери утицати на исход осталих спорова (ECON, 2007). Сви актуелни правни спорови између арктичких држава приказани су на слици 3.

Извор: ECON, Arctic Shipping 2030: From Russia with Oil, Stormy Passage, or Arctic Great Game?, *ECON Report 2007-070*, 2007, str. 17

Слика 3 – Територијални спорови на Арктику

Као што се види на слици 3. тренутно постоји десет територијалних спорова, сврстаних у неколико категорија. Спорови су груписани у категорије због различитости њихове природе,⁹ па тиме и различитог начина правног решавања. Чини се да је најбољи преглед и категоризацију свих

⁹ ECON (2007) сматра да је то због постојања различитих облика суверенитета.

актуелних спорова на Арктику представила норвешка консултантска кућа *ECON* (огранак *Pöyry Plc*) у свом извештају 2007. године. Она дели спорове на пет следећих категорија: 1. интернационалне морске теснаце, 2. принципе за цртање граница, 3. територијалне спорове, 4. специјалне режиме, што је према извештају најзначајнија категорија, 5. спорни континентални шелф.¹⁰

У прву групу (категорију) спадају спорови између Канаде и САД око управљања Северозападним пролазом,¹¹ као и три спорне локације дуж обала Русије, тј. по питању руте кроз Северно море.¹² У другу групу спадају спорови око маритимних граница, тзв. „спорних области“ (*disputed area*), као што су спорови између Канаде и САД, САД и Русије, и Русије и Норвешке.¹³ У трећу групу спада спор око острва Ханс, између Канаде и Данске (Гренланда), а у четврту питање јурисдикција Норвешке над Свалбардом, где његов специјални режим отвара питања надлежности Норвешке, посебно питање рибарења у водама око Свалбарда. У пету и најзначајнију групу спада спор око континенталног шелфа, како због његовог енергетског потенцијала, тако и због тога што би се његовим коначним решавањем одредила граница арктичких обалских држава. У суштини, у извештају *ECON*-а се наводи да се у свим групама, осим четврте, у основи спорова налази енергетско питање.¹⁴ Пошто је, како је претходно наведено, спор око континенталног шелфа централни и значајнији од свих осталих (*ECON* 2007), тежиште овог рада је управо на том питању.

Проблематика којом се бави овај рад је, дакле, вишеструка, где основу чини неадекватност међународног права да на потпун и „чист“ начин реши арктичко питање без даљег заоштравања ситуације. Додатни проблем јавља се у све већој оскудици енергената широм света, тј. њиховој потражњи, па ово питање укључује, поред поменутих пет држава, и ширу међународну заједницу, дакле већи број држава и организација држава, а тиме и њихове међусобне односе на глобалном и регионалном плану. У складу са виђењима појединих аутора о повратку хладноратовске гео-

¹⁰ *ECON, Arctic Shipping 2030: From Russia with Oil, Stormy Passage, or Arctic Great Game?, ECON Report 2007-070*, 2007, стр. 16–17, са: www.econ.no од 05. 08. 2009.

¹¹ Питање које се поставља јесте да ли је он под јурисдикцијом Канаде, узимајући у обзир канадску ЕЕЗ (Ексклузивну економску зону), или пролаз треба посматрати као „интернационални морски теснац“, при чему Канада не би имала надлежност у регулисању прописа његовог коришћења, већ би он био под ингеренцијом Међународне маритимне организације (*International Maritime Organization*).

¹² Исти је случај као и са питањем Северозападног пролаза, али у мањој мери актуелизован.

¹³ Док се Русија залаже за секторски приступ, који подразумева исцртавање граница повлачењем лонгитудалних линија од Северног пола, остале државе заговарају тзв. принцип медијана (*median principle*), исцртавање линија које прате обалу и на тај начин утврђивање граница.

¹⁴ Истог мишљења је и Расел (*Russell, A. L., Carpe DIEM, Seizing Strategic Opportunity in the Arctic, JFQ, issue 51, 2008, стр. 97*).

политике и империјалних тежњи у међународне односе, постоје мишљења да развој ситуације у арктичком региону може да доведе и до оружаных сукоба, не искључујући ни могућност да они ескалирају у општи рат за ресурсе. Ипак, преовлађују процене које искључују такве катастрофичне сценарије. Као аргумент у прилог оптимистичких прогноза исхода „арктичког процеса“ наводи се да је мирним окончањем хладног рата наступила нова ера у међународним односима и да се, у духу тог новог глобалног безбедносног амбијента, сви актери у „Поларној игри“ залажу за решавање поменутих спорова мирним путем – на основу међународног права.

„Арктички процес“ и међународно право

Када се разматра проблем територијалног разграничења на Арктику са становишта међународног права има се, пре свега, у виду право мора. Историјски гледано, право мора засновано је још у 17. веку (тзв. „*cannon-shot-rule*“), које је подразумевало да државе контролишу воде у удаљености од три миље од своје обале. Тачније, 1609. године, холандски филозоф Хуго Гроциус написао је *Mare Liberum* које је установило право држава да слободно користе међународне воде за потребе слободне трговине.¹⁵ Међутим, средином 20. века државе почињу да проширују своју маритимну територију ради експлоатације природних ресурса. У том периоду наступају кључни моменти у развоју права мора. Наиме, 1945. године амерички председник Хари С. Труман проширује јурисдикцију САД над „свом нафтом, гасом и минералима који се налазе на континенталном шелфу“. Затим, 1970. године, да би спречила даље загађење својих вода, Канада проширује своје ингеренције на 100 наутичких миља од обале.¹⁶ Следи је Исланд, који своју маритимну границу проширује на 200 миља од обале и тиме изазива три сукоба са Британијом, која као одговор шаље ратне бродове као пратњу и заштиту својим путницима од исландске обалске страже у спорним водама.¹⁷ Управо те тензије условиле су потребу за глобалном правном регулацијом мора (тзв. маритимних територија). Значајан допринос успостављавању права мора био је говор амбасадора Малте при Уједињеним нацијама, Арвида Пардоа 1967. године, који је покренуо петнаестогодишњу

¹⁵ „Documents on the law of the sea: historical perspective“, UN, ca: www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_historical_perspective.htm#Historicalpercent20Perspective од 23. 07. 2009.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Woodard, C., Oceans in Crisis, CQ *Global Researcher*, Oct. 2007, str. 237–264.

расправу, што је кулминирало потписивањем тзв. *UNCLOS*-а¹⁸ 1982. године.¹⁹ Још један значајан моменат десило се пет година касније када је лидер тадашњег Совјетског Савеза, Михаил Горбачов објавио да би Арктик требало да буде трансформисан у „зону мира“.²⁰

UNCLOS је дао легитимно право обалским државама (*coastal countries*) да експлоатишу све ресурсе у тзв. „ексклузивној економској зони“ (ЕЕЗ), што подразумева простор 200 наутичких миља од обале (*from the baseline*).²¹ Међутим, истим документом регулисано је да државе могу „продужити“ контролу и изван границе од 200 миља ако се њихов континентални шелф²² пружа даље од утврђене границе.²³ На тај начин међународно право које се односи на право мора, решавање арктичког питања омогућава на само један начин, а то је утврђивање наставака континенталне масе свих обалских држава на Арктику.²⁴ Да би се појаснио појам наставак континенталне масе, тј. континенталног шелфа, дат је његов приказ на слици 4, са објашњењем пропозиција које утврђује *UNCLOS*.²⁵

¹⁸ Конвенција Уједињених нација о праву мора (The United Nations Convention on Law of the Sea – *UNCLOS*) јесте споразум који је усвојила Трећа конференција Уједињених нација о праву мора (*UNCLOS III*) и она је отворена за потписивање, заједно са Завршним актом Конференције, 1982. године. Ступила је на снагу 1994. године, а установила је тзв. ексклузивни економски појас (од 200 миља удаљености од обале) који је постојао у међународном праву, али није био на одговарајући начин дефинисан (http://hr.wikipedia.org/wiki/Конвенција_о_праву_мора, преузето, 15. 07. 2009) Листа потписница *UNCLOS* налази се на адреси http://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm.

¹⁹ Говор амбасадора Малте при УН, Арвида Пардоа од 1. новембра 1967. на: www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/pardo_ga1967.pdf преузето: 23. 07. 2009.

²⁰ У то време морнарице СССР и САД су интензивно спроводиле хладноратовске маневре у региону како би истакле своју борбену готовост. (Према: Taubman, P., *Soviet Proposes Arctic Peace Zone*, *The New York Times*, Oct. 2., 1987. са: <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9B0DE0DC173CF931A35753C1A961948260> преузето: 23. 07. 2009).

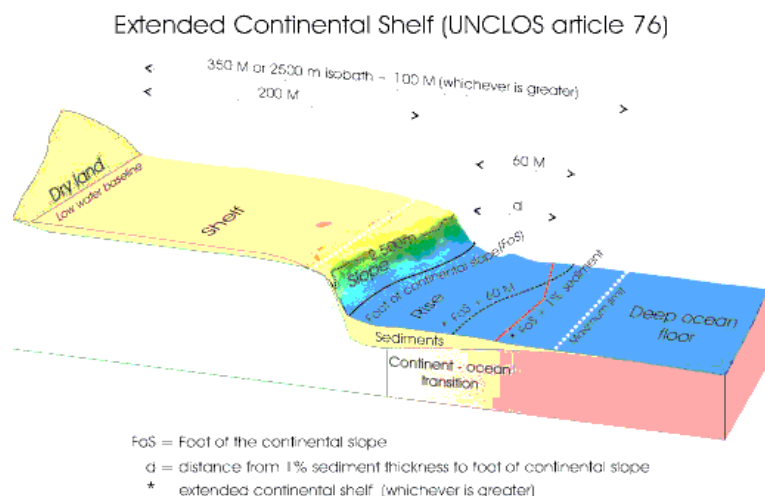
²¹ Без обзира на пружање континенталног шелфа конвенција гарантује право на утврђену границу од 200 наутичких миља.

²² Континентални шелф подразумева наставак – продужетак континенталне масе испод нивоа мора.

²³ Према: „*Documents on the law of the sea: historical perspective*“, UN, са: www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/convention_historical_perspective.htm#Historicalpercent20Perspective од 23. 07. 2009.

²⁴ Према *UNCLOS*, члан 76, параграф 8.

²⁵ Дијаграм показује основу помоћу које обалске државе могу потраживати екстензију више од загарантованих 200 миља ексклузивне економске зоне (ЕЕЗ). „Зона на коју се односи тврдња“ (*claimable area*) или тзв. „екстензивна зона“ износи 60 наутичких миља од тзв. „основе континенталног шелфа“ (*foot of the continental shelf/slope*), или дистанца између „основе“ и дела морског (океанског) дна које садржи 1% седимената. Максимум екстензије, без обзира на коришћену методу, износи 100 миља. (Према: www.teara.govt.nz/266318/di6968gns.jpg преузето 31. 07. 2009). Утврђивање граница пружања континенталног шелфа још увек подразумева непрецизну науку, па поред арктичког постоје и други спорови, као што су они у Мексичком заливу, Беринговом мору и Антарктику.

Извор: Jares, V., *The Continental Shelf beyond 200 M, the work of the Commission on the Limits of the Continental Shelf, and the Arctic*, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS), Office of Legal affairs, United Nations, 2006.

Слика 4 – Континентални шелф и пропозиције које утврђује UNCLOS

У овом конкретном случају свака од држава чија се територија пружа према Северном полу тврди да поседује ингеренције и неotuђиво право над појединим деловима арктичког региона у односу на подводне продужетке сопствених територија. Пре свих, Русија је 2001. године поднела захтев за екстензију на четири одвојене области у Арктичком океану. Комисија за континентални шелф УН (*UN Continental Shelf Commission*) тада је тражила додатне доказе, па је Русији дат период од 10 година за допуну доказних материјала.²⁶ Норвешка је 2006. године, такође, приступила тзв. „процесу присвајања“ (*claims process*) када је поднела захтев за екстензију ингеренција над појединим областима Баренцовог мора, Норвешког мора и Арктичког океана, при чему јој је суверенитет над Свалбардом знатно помогао (Beary, 2008).²⁷ Екстензија јој је званично одобрена 2009. године.²⁸ Канада и Данска су, такође, потписале и ратификовале *UNCLOS*. У складу са пропозицијама *UNCLOS*-а Русија има рок за достављање доказа до 2011. године, Канада до 2013. године, а Данска до 2014. године. Са друге стране, САД

²⁶ „Russia's 2001 submission to the Commission on the Limits of the Continental Shelf“, ca: www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_rus.htm преузето: 21. 07. 2009.

²⁷ „Continental Shelf Submission of Norway in respect of areas in the Arctic Ocean, the Barents Sea and the Norwegian Sea, 2006“, ca: www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_nor.htm преузето: 23. 07. 2009.

²⁸ Boswell, R., *Pushing to the Pole before Arctic seabed deadline*, ca: <http://www.canada.com/technology/Pushing+Pole+bef+ore+Arctic+seabed+deadline/1606705/story.html> преузето 01. 08. 2009.

су још за време Реганове администрације *UNCLOS* окарактерисале као противан америчким економским и безбедносним интересима.²⁹ Тек октобра 2008. године Комисија Сената за спољне послове Сједињених Држава (*US Senate Committee on Foreign Relations*) одобрава *UNCLOS*, али га не ратификује. Најадекватнији приказ становишта САД по питању *UNCLOS*-а пружа изјава једног од заговорника *UNCLOS*-а, Ричарда Г. Лугара, који наводи да: „...за разлику од неких међународних уговора попут Кјото Протокола и сл., где неучествовање САД чини такве уговоре фактички неефективним, право мора (*Law of the Sea*) ће наставити да формира основе маритимног права, без обзира да ли су САД један од актера“.³⁰ Лугар тиме практично објашњава да САД примењују право мора (*Law of the Sea*) у пракси, иако га нису ратификовале. Још један од великих заговорника потписивања *UNCLOS*-а у САД је садашњи потпредседник Џосеф Р. Бајден, који сматра да потписивање *UNCLOS*-а може омогућити САД да прошири своје границе на Аљасци до 600 миља од обале.³¹ Међутим, без обзира на нератификовање *UNCLOS*-а, САД прикупљају доказе за своје тврдње о наставку континенталне масе Аљаске у правцу Северног пола.

Поред *UNCLOS*-а, као правног инструмента, постоје и други међународни уговори који могу послужити у решавању арктичког питања. Године 1996. осам држава основале су Арктички савет (*The Arctic Council*),³² који се дефинише као међувладин форум високог нивоа (*high-level intergovernmental forum*) који се бави питањима Арктика. Осим неких питања која се тичу климатских промена, загађења и одрживог развоја, Арктички савет није до сада имао пуно успеха у решавању граничних спорова.

Као пример за то наводи се још један правни инструмент – Илусатска декларација, која је донета 2008. године између тзв. арктичких држава. Та декларација укључила је само поменутих пет држава (Канаду, Русију, САД, Данску и Норвешку), док је остале чланице Арктичког савета искључила из преговора који су довели до њеног доношења.³³ Иако се објашњава да она

²⁹ Погледати: www.oceanlaw.org/downloads/references/reaganPresidentialStmnt-Jan82.pdf

³⁰ Senate Committee on Foreign Relations, hearing on Convention on the Law of the Sea, Oct. 4. 2008, за детаљније информације: <http://foreign.senate.gov/hearings/2007/hrg071004a.html> преузето: 26. 07. 2009.

³¹ Бајден је, такође, изјавио да су „...нафтна и гасна индустрија једногласне по питању подршке потписивања *UNCLOS*-а“ (Према: *Biden statement*, Oct. 31.2007. погледати: http://biden.senate.gov/press/press_relases/relase/?id=15d_1b23_d-404-4e3b-8727-932dd-1352bd2 преузето: 26. 07. 2009).

³² У питању су Канада, Русија, Норвешка, Данска, Исланд, САД, Шведска и Финска. Претеча установљавању Арктичког савета било је потписивање тзв. АЕПС-а (*Arctic Environmental Protection Strategy*) 1991. године.

³³ Упркос томе што је дански министар спољних послова објаснио да је питање Арктика уједно одговорност најпре ових пет држава и да Илусатска декларација ни у ком случају не доводи у питање надлежност Арктичког савета, поједини су окарактерисали тај потез као креирање нове владе Арктика, попут арктичког Г-5 (*Canwest News Service* 2008). (Према: http://www.canada.com/topics/news/world/story.html?id=d0135cd8-c15a-48a3-9579-0df5f8e185_c1 од 23. 07. 2009).

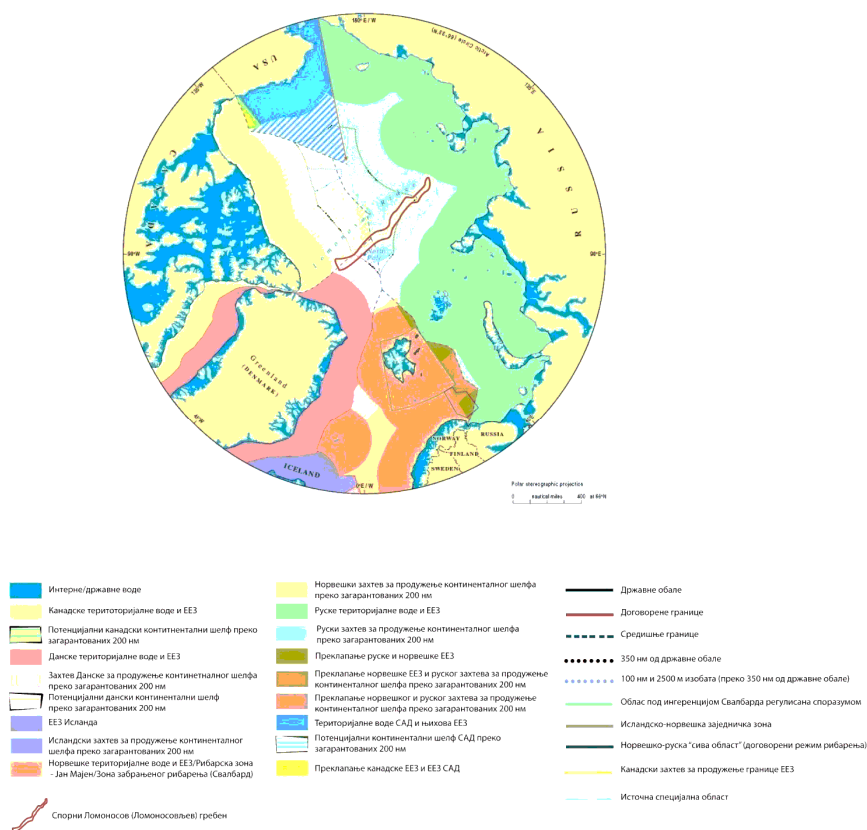
регулише питања климатских промена, заштите природне средине, мари-тимне безбедности и поделу одговорности уколико заживе поморске трасе у региону, није до краја јасно на који начин декларација решава питања ад-министративних граница, осим што тврди да ће се оне решавати на основу међународног права. Према појединим аналитичарима, њен успех и значај огледа се у смиривању насталих тензија у арктичком региону, где се, пре свега, мисли на актуелну милитаризацију региона од стране држава потпи-сница те декларације. Међутим, постоје и они који сматрају да она само ствара привид смиривања ситуације, док ће се милитаризација наставити (Huebert, 2008). Професор политичких наука на Универзитету у Калгарију и експерт за питања Арктика, Рон Хуберт (Ron Huebert), тврди да је за реша-вање арктичког питања потребна нова конвенција. Према његовом мишље-њу, „...нова конвенација (*new treaty*) мора да укључи свих осам арктичких др-жава, а не само оних пет чије се границе на мору укрштају“. Хуберт даље наводи да „нова конвенција мора да садржи и механизме за решавање те-риторијалног конфликта (*conflict-resolution mehanism*)“. Са њим се слаже и Грег Стјуарт (Craig Stewart), директор WWF-а (*World Wildlife Fund*), који про-ширује евентуалну конвенцију са тзв. „интергративним планским концеп-том“, који ће регулисати све активности – рибарење, транспорт и екплоата-цију енергената – где ће све стране у процесу (при чему подразумева и све староседеоце Арктика) бити укључене. Као пожељан модел за тако нешто он наводи тзв. *Oceans Act* који је Канада донела 1996. године. Са тим се слаже и потпредседница Европског парламента Дајана Волис (*Diana Wal-lis*), када каже да би „Интернационална арктичка конвенција“ била одговара-јућа. Међутим, Русија се противи било каквом мешању ЕУ по питању Аркти-ка, наводећи да је Арктик искључиво одговорност арктичких обалских држа-ва (*arctic coastal states*). Са руским ставом слаже се и Оран Јанг (*Oran Young*) професор међународног менаџмента у области животне средине са Универзитета у Калифорнији, када објашњава да је „идеја о арктичкој кон-венцији утопистичка – како политички, тако и правно“. ³⁴ Нешто другачији приступ има Ганар Сендер (*Gunnar Sander*), саветник за питања Арктика при ЕЕА (*European Enviromental Agency*), који саветује да се уместо тзв. Арктичке конвенције (*Arctic treaty*) утврди „регионални протокол“ који би био потребна допуна *UNCLOS*-у. ³⁵

Међутим, без обзира на различита схватања развоја тренутне ситуације на Арктику, званично су све државе укључене у процес приступиле прику-пљању доказних материјала за потврђивање сопствених захтева о продужетку континенталног шелфа у складу са *UNCLOS*-ом.

³⁴ <http://www.alde.eu/index.php> 07. 07. 2009.

³⁵ Сендер објашњава да постоји већ 12 регионалних конвенција о мору у оквиру *UNCLOS*-а, па да би било могуће да се и то питање на тај начин реши. (Према: *Исто*)

Да би се употпунило објашњење и на адекватан начин приказало тренутно стање арктичког спора, на слици 5. дат је приказ територијалних захтева које су арктичке државе поднеле Комисији за континентални шелф (осим САД за које се сматра да ће поднети захтев за територију приказану на слици 5), као и пројектована највероватнија решења чији ће коначни исход зависити, како од међународноправне одлуке, тако и од политичког договора (Pratt, 2009).³⁶

Извор: www.durham.ac.uk/ibru

Слика 5 – Територијални захтеви арктичких држава и претпостављена (могућа) решења

На слици 5, коју је израдио Дурхам Универзитет из Велике Британије, јасно се види спор Данске, Канаде и Русије око центра Арктика, испод којег се пружа Ломоносовљев гребен, за који се сматра да садржи највећи про-

³⁶ Мартин Прат (Martin Pratt) директор је Јединице Дурхам (Durham) Универзитета за интернационално истраживање граница (IBRU).

ценат програмираних залиха енергената. Сви остали спорови на Арктику, сматра Циск (2008), могу подлећи под ингеренцију Међународног суда и у том смислу мала је вероватноћа да ће се они решавати оружаном сукобом. Међутим, због процењеног енергетског потенцијала и карактеристичне географске позиције, спор око Ломоносовљевог гребена поседује значај који може укључити и оружане сукобе (Rozzof, 2008). С тим у вези, Циск (2008, 2009) наводи да иако Русија и други актери у региону процењују да је потенцијал за избијање свеопштег сукоба за енергенте низак, не треба искључити ограничене конфликте, пре свега око енергетских изворишта (оних значајнијих).

Закључак

Не тако давно, песник Јуван Шесталов из племена Манси³⁷ написао је: „Енергетска глад у свету биће решена нафтом и гасом са севера“. Али, ко ће у потпуности контролисати хидрокарбонске депозите на Арктику још увек није познато. Према речима енергетског аналитичара Вафера (Weafer, 2008) дефинисање „нових – енергетских граница“ биће засновано на платформи међународног права.³⁸ Истовремено, неки тврде да је процес милитаризације региона у јеку, и да је на виделу повратак хладноратовских спољнополитичких шаблона. На другој страни дају се оцене да је само у питању коначно територијално административно одређење граница арктичких држава и да процес подразумева искључиво легитимно право држава на одбрану националних граница. Чини се, ипак, да је најближе истини став да проширење маритимних јурисдикција представља императив свих укључених актера и да класично геополитичко понашање поново избија на видело, наравно, у донекле измењеном руху, сагласно савременој безбедносној архитектури. Иако замагљене питањима тзв. ниске политике (Wittkopf, Kegley, 2006) која се тичу еколошких изазова и, у том смислу, покушаја да се укључи шира међународна заједница (посебно наднационалне организације попут НАТО и ЕУ), различите варијације реалистичког приступа међународним односима то оспоравају. Тако, на пример, спор око Ломоносовљевог гребена има очигледно тенденцију да се заоштрава, док уплитање шире међународне заједнице само појачава националне апетите и потенцира милитантни елемент, чији даљи динамизам покреће страховања појединих аналитичара од свеопштег сукоба за ресурсе. Стрепње од реинкарнације

³⁷ Манси је мало номадско племе које живи у северном делу руског Урала. (Према: Penkova, T., *Russia in the Arctic race, ISPI Policy Brief*, n – 124, March, 2009, стр. 1).

³⁸ Krauss, C., Lee Mayers, S., Revkin, C.A., Romero, S., *The Big Melt - As Polar Ice Turns to Water, Dreams of Treasure Abound, New York Times*, Oct. 10, 2005, ca: www.nytimes.com преузето 17. 09. 2009.

класичног империјалистичког размишљања додатни су показатељ повратка геополитичког фактора у планирању и спровођењу спољнополитичких агенди, чији је циљ, у овом случају – контрола хидрокарбонских депозита.

Гледано у целини, може се рећи да је ситуација на Арктику веома комплексна и да позивање на одредбе међународног права (пре свега, одредбе права мора), уз њихову недореченост, односно њихове различите интерпретације, не обећава изналажење задовољавајућег решења за постојеће спорове. У том смислу, посебну пажњу заслужује разматрање већ видно испољене тенденције милитаризације региона. Чини се да досадашња искуствена сазнања нуде довољно доказа за закључак да, уколико се заиста жели да решење проблема територијалног разграничења на Арктику буде утемељено на међународном праву, неопходне су одређене измене и допуне моритимног права. У противном, узимајући у обзир предстојећу енергетску кризу, процес (даље) милитаризације региона може створити услове који у одређеном моменту могу довести до ескалације конфликта међу арктичким државама, са великим изгледима да се они прелију преко њихових граница.

Литература

1. Bennet, M., *Russia plans military and economic development in Arctic*, 2009, ca: <http://arctic.foreignpolicyblogs.com/2009/03/31/russian-development-plans-in-arctic/>
2. Bžežinski, Z., *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 2001.
3. Bžežinski, Z., *Druga šansa Amerike – Tri predsednika i kriza američke supersile*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
4. ECON, *Arctic Shipping 2030: From Russia with Oil, Stormy Passage, or Arctic Great Game?*, ECON Report 2007-070, 2007.
5. Jares, V., *The Continental Shelf beyond 200 M, the work of the Commission on the Limits of the Continental Shelf, and the Arctic*, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS), Office of Legal affairs, United Nations, 2006.
6. Krauss, C., Lee Mayers, S., Revkin, C.A., Romero, S., *The Big Melt - As Polar Ice Turns to Water, Dreams of Treasure Abound*, New York Times, Oct. 10, 2005.
7. Penkova, T., *Russia in the Arctic race*, ISPI Policy Brief, n – 124, March, 2009.
8. Rozoff, R., *Arctic: Canada Leads NATO Confrontation With Russia*, Global Research, August 5, 2009.
9. Rozoff, R., *Militarization of the Arctic. Canada: Battle Line In East-West Conflict Over The Arctic*, , June 3, 2009.
10. Russell, A. L., *Carpe DIEM, Seizing Strategic Opportunity in the Arctic*, JFQ, issue 51., 2008.

11. <http://hr.wikipedia.org>
12. <http://www.globalresearch.ca>
13. <http://3.bp.blogspot.com>
14. <http://query.nytimes.com>
15. <http://www.canada.com>
16. <http://www.alde.eu>
17. Campbell J. C., *Forecasting Global Oil Supply 2000-2050*, M. King Hubbert Center For Petroleum Supply Studies, Petroleum Engineering Department, Colorado School Of Mines, 2002.
18. Woodard, C., Oceans in Crisis, CQ Global Researcher, Oct. 2007.
19. www.un.org
20. www.teara.govt.nz
21. www.oceanlaw.org
22. www.whitehouse.org
23. www.durham.ac.uk

ЗАШТО ЈЕ ПОЉСКА ИЗАБРАЛА АВИОН F-16?^{*}

Barre R. Seguin

Овај рад даје свеобухватну синтезу процеса селекције ловачког авиона у Пољској, оцењује доминантна питања, те одговара на питање: „Зашто је Пољска изабрала авион F-16?“ Поред тога што даје одговор на питање, чланак баца светло на важност тог пољског тендера за будуће велике иностране купопродаје војне опреме и наоружања. Посебно се процењује применљивост поука из ове пољске куповине на остале велике продаје војног материјала.

Овај текст је превод изворног текста који је публикован јуна 2007. у *Occasional Paper Series No 11*, у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

Кључне речи: Пољска, САД, авион F-16, тендер, наоружање и војна опрема.

Увод

Пољски министар одбране Јиржи Смајдзински (*Jerzy Szmajdzinski*) објавио је 27. децембра 2002. године одлуку Пољске да од фирме Локид Мартин (*Lockheed Martin*) купи 48 најсавременијих ловачких авиона F-16. Тај „посао столећа“, како га је назвао Кристофер Р. Хил (*Christopher R. Hill*), амерички амбасадор у Пољској, закључен је 18. априла 2003. године уговором који су потписали пољски и амерички званичници и виши представници фирме Локид Мартин.¹ Уговори су обухватили три одвојена, али повезана споразума: о продаји 48 авиона F-16 52+, о пакету *offset*² аранжмана за инвестирање у Пољску током десетогодишњег периода, те о повољном финансирању уз ниску камату које је субвенционисала влада Сједињених Држава.³

^{*} Са енглеског језика текст превела Душанка Пивљанин.

¹ Tagliabue, „Lockheed Wins Huge Sale“, p. 4.

² „Offset“ је стручни термин у области уговарања и набавке који означава споразум између две владе или неке владе и иностраног добављача за инвестирање у индустријску или образовну базу те земље.

³ Tagliabue, „Lockheed Wins Huge Sale“, p. 4.

У одлуци Пољске да купи авионе F-16 испреплетене су димензије могућности и интероперабилности, као и економска и политичка димензија. Основна питања која су навела Пољску да се одлучи на куповину авиона F-16 укључивала су техничку анализу конкурентних ваздухоплова, цену финансирања, *offset* аранжмане и политику. Средства јавног информисања и пословни кругови, нарочито у Пољској, приказивали су тај посао првенствено економским терминима, истичући повољно финансирање које су понудиле Сједињене Државе и *offset* споразум без преседана. Пољски званичници и политичари одсликавали су за своје бираче слику уравнотежености одлуке, која веће тежиште ставља на цену, тактичке и оперативне критеријуме, него на *offset* аранжмане. Академици, научници и званичници понуђача који су изгубили, односно фирме Дасо (*Dassault*) и *Saab/BAE*, дали су у својој оцени процеса одлучивања већу тежину политици него могућностима ваздухоплова или економији. Хипотеза овога рада јесте да су, иако су могућности, интероперабилност и економски интереси имали важну улогу, у одлуци Пољске да купи авионе F-16 ипак били доминантни политички разлози.

Овај рад даје свеобухватну синтезу процеса селекције ловачког авиона у Пољској, оцењује доминантна питања, те одговара на питање: „Зашто је Пољска изабрала авион F-16?“ Почиње кратким истраживањем стања у Пољској у погледу војних ваздухоплова и производног потенцијала војне ваздухопловне индустрије од отприлике 1990. до 2002. године, потребе за савременим ловачким авионом, те процеса набавке војне опреме у Пољској. Затим, анализира реформу у области набавки повезаних са одлуком за куповину F-16, говори о институционалним структурама за куповину војних ваздухоплова, творцима одлуке за куповину F-16 и, коначно, о онима који су донели ту одлуку. С обзиром на централну улогу коју су имали у процесу одлучивања, упоређују се могућности три конкурентна авиона: F-16 фирме Локид Мартин, JAS-39 *Gripen* фирме *Saab/BAE Systems* и Мираж 2000–5 Mk II фирме Дасо, те разматрају аспекти интероперабилности. Ова студија, затим, даје кратак преглед финансијске конструкције те три понуде, с тим што обухвата и економска питања и притисак који су вршиле америчка, француска и шведска влада и индустрија, као и дубинску анализу индустријских *offset* аранжмана. На крају, истражују се политичка питања повезана са куповином авиона F-16.

Поред тога што даје одговор на питање „Зашто је Пољска изабрала авион F-16?“, чланак говори о важности тог пољског тендера за будуће велике иностране купопродаје војне опреме и наоружања (*foreign military sales – FMS*). Посебно се процењује применљивост поука из ове пољске куповине на остале велике *FMS*.

Производња ваздухоплова и потребе

Када је пала „гвоздена завеса“ Пољској је остало прилично јако ваздухопловство, које је, међутим, пропадало. Године 1990. имала је укупно око 800 борбених ваздухоплова.⁴ Тај број је 1998. брзо смањен на 300, са циљем да се до 2002. године сведе на 100.⁵ Флота ловачких авиона који су били у све лошијем стању и планирани циљ од 100 летелица утицали су на надлежни у Пољској, крајем 2002, донесу одлуку да се купи F-16. Од ловачких ваздухоплова које је Пољска имала у свом наоружању 1990. године само неколицина је имала релативно модерне борбене могућности: двадесет два авиона МиГ-29 и готово 100 Су-22.⁶ Поред ограниченог броја борбених ваздухоплова, пољски ваздухопловни производни капацитети били су, такође, у лошем стању.

У периоду после хладног рата постојеће пољске ваздухопловне компаније уситњене су и њихови потенцијали су пропадали. Од компанија које су пребродиле распад Совјетског Савеза, компанија *PZL-Mielec* постала је највећи произвођач ваздухоплова. Уговори компаније *Mielec* обухватали су модернизацију транспортних ваздухоплова М-28 *Bryza/Skytruck*, 10 авиона М-28 за Ваздухопловство Пољске, уговоре за продају авиона М-28 у прекоморским земљама и испитивање пакета надградњи авиона М-28 за Морнарицу Пољске. Поред тога, компанија *Mielec* неуспешно се борила за производњу усавршеног авиона за обуку *PZL* М-93М, али на крају финансијска средства ипак нису добијена, а 93М је била конфигурација морнаричке авијације. Конфигурација авиона за морнаричку авијацију није обезбеђивала могућности или конфигурацију коју је Ваздухопловство Пољске тражило за усавршени авион за обуку. Други пројекти ваздухоплова обећавали су још мање.⁷

Није постојала здрава и јака ваздухопловна индустријска база на којој би се у Пољској производио ловац четврте генерације. У ствари, према речима бригадног генерала Анатола Чабана, пилота пољског ваздухопловства од 1978. и члана Генералштаба пољских оружаних снага, Пољаци нису имали индустријску базу да самостално производе ловачке авионе.⁸ На плану изво-за компанија *Mielec* покушала је да прода Индији усавршену верзију *Iskra-II* млазног авиона за обуку Ирида (*Iryda*), уз могућност да се у будућности изврши трансфер производње једној индијској ваздухопловној компанији. На до-маћем плану компанија *Mielec* вршила је притисак на пољску владу да купи модернизовану верзију авиона Ирида. Као одговор на тај притисак, Врховни

⁴ Simon, "Poland and NATO", p. 90.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Holdanowicz, "Polish Defense Industry: Living on the Edge".

⁸ Чабан, лични разговор са аутором.

суд Пољске одлучио је да Министарство одбране може да набави ваздухоплов који најбоље одговара захтевима,⁹ чиме је отворен пут за избор F-16.

На другим местима у оквиру пољске индустрије постојала је минимална могућност производње ваздухоплова. Као водећа компанија до 2002. године *PZL-Swidnik* је производила средње хеликоптере *Sokół*, испоручивши последње поруцбине Копненој војсци Пољске 2001. године. Ваздухопловство Пољске такође је склопило уговор за куповину 47 лаких хеликоптера за обуку PZL SW-4. Поред тога, компанија Швидник имала је приходе од програма међународне сарадње.¹⁰ Међутим, на крају, пошто није имала индустријску базу довољну за производњу модерног ловачког авиона, Пољска је била присиљена да то што јој је потребно потражи ван својих граница.

На унутрашњем плану постојало је јако оправдање за скупо инвестирање у ловачки авион. Због националног поноса Пољска, као земља која је ступила у НАТО 1999. године, више није желела да се осећа као другоразредни рођак других западних ваздухопловстава. Такође, желела је да та куповина одражава скору војну трансформацију земље.¹¹ Штавише, нису јој били потребни само интероперабилни ваздухоплови који су задовољавали стандарде НАТО-а,¹² него је морала да буде у могућности да упуту 48 модерних млазних ловаца у НАТО снаге за реаговање (*NATO Reaction Forces – NRF*).¹³ Постојећи пољски ловци били су скупи за одржавање и коришћење, нису били интероперабилни са НАТО, а није их ни било довољно да испуне обавезу за учешће у *NRF*. Пољски званичници сматрали су да ће модернизација опреме, а поготово авиони F-16, утицати на побољшање позиције Пољске у НАТО-у и професионализацију њихове војске.¹⁴

Увелико се сматрало да уколико се ваздухопловцима не обезбеде одговарајућа средства за обављање њиховог посла, никакав опсег институционалних промена неће бити довољан.¹⁵ Нови млазњаци подразумевали су и боље обучен кадар. Тако би увођење четврте генерације борбених ваздухоплова имало ланчани ефекат на обуку и задржавање кадра, укључујући и побољшање укупне оспособљености ловачког пилотског кадра.¹⁶ Најзад, председник владе Пољске Лесек Милер истакао је да ће куповина модерних ловачких авиона учврстити савезнички кредибилитет Пољске и „стратегијско партнерство са најразвијенијим демократским државама света“ и

⁹ Министарство трговине Сједињених Држава, Дирекција за индустрију и безбедност, „Пољска“.

¹⁰ Holdanowicz, „Polish Defense Industry: Living on the Edge“.

¹¹ Glowacki and Sobzack, „Poland Opts for F-16s“.

¹² Bollyn, „Why Eastern Europe Supported War“.

¹³ Simon, „Poland and NATO“, p. 90.

¹⁴ Michta, „Modernizing the Polish Military“, p. 44.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid, p. 45.

омогућити јој да „ефикасно брани [наш] ваздушни простор и реагује ефикасно на терористичке претње из ваздушног простора“.¹⁷

Колико год су заговорници елоквентно оправдавали потребу Пољске за модерним вишенаменским ловачким авионом четврте генерације, истом таквом жестином су и противници изражавали своје негодовање. У августу 2002. године Анџеј Каркоска, бивши државни секретар одбране, објавио је чланак под насловом „Летети или мислити?“. Иако је на почетку био велики присталица да Пољска набави модеран ловачки авион, Каркоска је потпуно променио став и тврдио да је ранију претњу са истока заменила опасност од тероризма која не оправдава велико улагање у нове скупе млазне ловце. Уместо тога, Каркоска се залагао за куповину коришћених ловачких авиона. Његово мишљење одбацио је заменик министра одбране Земке у чланку под насловом „Размишљање и летење“. У њему Земке доказује да би коришћени ловци коштали упола мање него нови ловци, али би имали још краћи очекивани век употребе од половине у смислу сати налета и не би били ни близу тако технички напредни. Уместо тога Земке је подржао план да се купе нови ловци по повољном уговору по којем се главни део финансијских обавеза одлаже до после 2009. године, када ће бити отплаћени кредити из периода седамдесетих година 20. века.¹⁸ Када се указала потреба за набавком модерног млазног ловачког авиона Пољска је започела процес поруџбине и набавке који је у почетку био прожет корупцијом.

Процес набавке

Да би се схватило како је донета коначна одлука о набавци ловца F-16 прво се мора анализирати процес који је водио ка најужем избору (*downselect*).¹⁹ Стога је потребно знати како се одвијају процеси набавке у Пољској. Наиме, на војне издатке утичу јавне и друштвене институције, укључујући Министарство одбране, Сејм, Сенат,²⁰ Комисију националне одбране, Нај-

¹⁷ Кабинет председника владе, Република Пољска, „Потписивање споразума о испоруци“.

¹⁸ Simon, "Poland and NATO", p. 135.

¹⁹ „Downselect“ је стручни термин у области уговарања и набавке који значи одлучити се за коначну понуду од две или више понуда.

²⁰ Пољска је демократска земља са председником на челу државе. Њен устав датира из 1997. године. Председник се бира народним гласањем сваких пет година. На челу Савета министара, или кабинета, налази се председник Владе (премијер), који предлаже, а председник државе именује чланове кабинета. Кабинет се именује из већинске коалиције у законодавном доњем дому. Пољски гласачи бирају дводомни парламент који се састоји од доњег дома, Сејма са 460 чланова и Сената са 100 чланова. Сејм се бира по систему пропорционалног представљања по *d'Hondt*овој методи. Сенат се бира по методи блок-гласања непотпуне већине код које се из сваког бирачког тела бира неколико кандидата са највећом подршком. Уз изузетак мањинских

вишу комору за контролу (*Najwyższa Izba Kontroli – NIK*), те средства јавног информисања. Оружане снаге Пољске уобличују и образлажу захтеве. Парламент креира буџет. Целокупан буџет подлеже ригорозној контроли јавности путем публикавања прегледа рачуна. Буџет контролише Дирекција за контролу у Министарству одбране, а извршење буџета испитује *NIK* и анализира Парламент.²¹ Упркос тако очигледно широком надзору, процесима набавке у Пољској који су претходили тендеру за F-16 недостајала је транспарентност, а било је и елемената корупције.

На самом почетку пољски званичници инсистирали су да процес за избор ловачког авиона четврте генерације буде транспарентан, кредибилан и свеобухватно ригорозан. Заменик министра одбране Серемјетјев је 5. марта 2001. године формирао међуминистарску комисију која је требало да испланира предстојећи процес набавке. Министар одбране Коморовски је као испомоћ формирао још један тендерски тим стручњака на челу са пуковником Влодзимјержом Плахом (*Włodzimierz Plach*), замеником начелника Управе оружаних снага за снабдевање. Коморовски се толико бринуо за транспарентност да је наложио тендерској комисији да никако не искључи учешће припадника опозиције.²²

У тендерској комисији Коморовског била су два посматрача из Сејма, Станислав Гловацки из партије Изборна акција Солидарност (*Akcja Wyborcza Solidarność – AWS*) и Јержи Смајдзински (*Jerzy Szmajdzinski*) из Савеза демократске левце (*Sojusz Lewicy Demokratycznej; SLD*). Поред тога, био је један посматрач из кабинета председника Кваснијевског. Кад је ушао у комисију, Смајдзински је изразио забринутост због „ратног стања“ које је приметио између Коморовског и Серемјетјева око тога која ће комисија, међуминистарска или тендерска, донети коначну одлуку о најужем избору. То „ратно стање“ решено је тако што је одређено да ће Плахов тим, с обзиром на њихову стручност, проценити борбене могућности и техничке аспекте сваког ловца који учествује у конкуренцији, а Серемјетјевљева међуминистарска група ће донети коначну одлуку. Говорећи о куповини, заменик председника владе и министар финансија Јануш Стајнхоф (*Janusz Steinhoff*) изјавио је: „Један од најважнијих елемената који ће утицати на коначни избор биће услови компензовања те куповине наруџбинама уговореним са пољским фабрикама.“²³ Тиме су умногоме одређени приоритети и основна правила за понуде које су биле у конкуренцији.

етничких партија, у Сејм могу ући само кандидати политичких партија које добију најмање 5% укупних националних гласова. На заједничком заседању чланови Сејма и Сената чине Народну скупштину (*Zgromadzenie Narodowe*).

²¹ Ministry of National Defence. Republic of Poland. „Basic Information on the MoND Budget for 2001–2006”.

²² Simon, „Poland and NATO”, p. 117.

²³ Ibid, p.118.

Сејм је у јуну 2001. године донео закон о спецификацијама уговора, конкретно за куповину ловачких ваздухоплова. У закону је укратко описан захтев за 16 коришћених ловачких авиона до 2003. и још 44 нова млазна ловца до 2006. године. У спецификацијама је, такође, наведено да отплате неће прелазити 0,5 процената бруто домаћег производа (БДП) Пољске годишње. Законом је захтевано да офсет аранжмани буду договорени у року од четрдесет пет дана по потписивању уговора. У случају да офсет аранжмани не буду уговорени, уговор ће бити поништен. У реаговању на тај закон, и Серемјетјев и Смајдзински изразили су забринутост због тешкоће да се *offset* аранжмани уговоре у периоду од четрдесет пет дана како је предвиђено законом.²⁴ Као датум објављивања победничке понуде одређен је 10. септембар 2001, а 14. септембар 2001. као дан потписивања уговора. Међутим, показало се да су ти датуми сувише оптимистички, с обзиром на скандал око корупције који је избио у вези са процесима набавке и поруџбеним напозима у Министарству одбране.

Усред агресивног динамичког плана набавке ловачких ваздухоплова избио је скандал око корупције у вези са војним набавкама и пореметио крајњи рок доношења одлуке. Председник владе Бузек суспендовао је заменика министра одбране Серемјетјева, 7. јула 2001. године, и именовао посебну комисију да испита сумњиве налоге за набавку у Министарству одбране. Разлог суспензије вртео се око блиских веза Серемјетјева са Збигњевом Фармусом, који је ухапшен 10. јула док је покушавао да побегне из Пољске након што је оптужен за илегални приступ државним и НАТО тајнама без одговарајућег овлашћења. Поред тога, Војна служба информисања (*Wojskowe Służby Informacyjne – WSI*) претходно је одбила да Фармусу изда безбедносну дозволу. Међутим, већа оптужба против Фармуса била је корупција. Оптужен је за продају интерних података учесницима у тендеру и тражењу мита у замену за уговоре.²⁵ Против Фармуса покренут је поступак под оптужбом за корупцију 8. августа 2001. године. Случај против Серемјетјева откривен је када је министар одбране Коморовски признао да је поступак против Серемјетјева покренуо још у октобру 2000. године.

Упоредо са развојем догађаја у овом случају, председник владе Бузек задужио је заменика председника владе Јануша Штајнхофа и министра одбране Коморовског да врше надзор над свим јавним тендерима за војну опрему. Објављивање најужег избора вишенаменског млазног ловца сместа је одгођено и уследиле су кадровске смене. Коморовски је одлучио да уместо пуковника Јануша Зволинског постави пуковника Павела Новака, а генерал Јарослав Бјелецки добио је надлежност над набавком војне опреме у Министарству одбране. Истовремено, бригадни генерал Роман Басук

²⁴ Simon, „Poland and NATO“, p. 118.

²⁵ Ibid, p. 121.

из Ваздухопловства (*Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej – WLOP*), начелник логистичке команде, именован је уместо Серемјетјева за председавајућег мешовите тендерске комисије.²⁶ Реорганизација у Министарству одбране, као последица скандала око Серемјетјева и Фармуса, убрзала је не само кадровске промене, него и реформу.

Упркос приближавању септембарских избора Коморовски је генералном директору Јакубу Пинковском дао задатак да му поднесе предлоге у погледу трансформације Министарства одбране. Пинковски и пензионисани генерал-мајор Мариан Робелек, сарадник Коморовског, заједно су предали своју концепцију трансформације. У њиховој концепцији оружане снаге ће саме вршити обуку и обезбедити борбену готовост. Снабдевање снага опремом, наоружањем и пружање логистичке подршке изашло би из надлежности Министарства одбране. Те помоћне функције биле би извршаване у координацији са Управом за ресурсе одбране у оквиру Генералштаба. Даље, Управа за политику наоружања у саставу Министарства одбране, на чијем челу је раније био Серемјетјев, олакшавала би планирање у Генералштабу тако што би фокусирао рад на правце глобалног наоружања и подносила анализе. Највећа промена која је утицала на набавку ловачког авиона била је оснивање посебне агенција цивилних лица ван кабинета министра одбране да доноси одлуке о набавкама.²⁷

Док су трансформационе идеје презентоване и по њима деловано, трагичан удес једног војног авиона још више је утврдио приоритет Пољске да набави нови ловачки авион. У септембру 2001. године један авион TS 11 Искра срушио се и пилот је погинуо. Авион Искра, који је радила компанија *Mielec*, производио се од 1963. године. У једној контроверзној одлуци министар одбране Коморовски одредио је да та летелица и даље лети и да приоритет неће бити њена замена авионом I-22 Ирида, него, уместо тога, набавка ловачког авиона. Пољска је већ до тада потрошила 300 милиона долара на авион Ирида, али, чак и у светлу трагедија са авионом Искра, Коморовски је објавио да је приоритетно фокусирање на борбене могућности Ваздухопловства Пољске, које неоспорно било у „жалосном“ стању.²⁸ Жељу Коморовског да трансформише Министарство одбране, као и да борбене могућности војне авијације учини приоритетом, делио је и његов наследник на функцији Јержи Смајдзински, после избора у септембру 2001.

Преузевши дужност министра одбране, Смајдзински је изјавио да „не би било мудро да одустану од куповине вишенаменског авиона због буџетских ограничења“.²⁹ Поред тога, шестогодишњем плану модернизације била је

²⁶ Ibid.

²⁷ Simon, "Poland and NATO", p. 123.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

потребна ревизија како би се „елиминисао, реорганизацијски хаос“, а министарство и команде је потребно реформисати и смањити“.³⁰ „Реформа“ је започела у свим министарствима, уз смањење од 6,5 процената од додељеног буџета за 2002. годину на нивоу управе, али је модернизација опреме остала приоритет број један.³¹

Та „такса“ наметнута свим министрима значила је смањење за око 1,1 милијарду злота (374 милиона долара) за Министарство одбране. Поред тога, Министарство одбране пренело је у 2002. годину дуг од око 400 милиона злота (136 милиона долара). Ужасна финансијска ситуација у том министарству, као и у влади уопште, значила је поновну процену тендера и потенцијално још смањења. Међутим, новоименовани министар одбране и даље је снажно подржавао тендер за вишенаменског млазног ловца. Брзо је окупио тим експерата из Министарства одбране и Министарства економије како би радио на условима уговора и очекивањима од *offset* аранжмана. Истовремено, најавио је реформу набавке и прогласио да ће сви тендери бити преиспитани у погледу нерегуларности и корупције. Куповину више неће вршити војни команданти. Агенција за војну имовину (*Agencja Mienia Wojskowego – АМВ*) именована је за агенцију одговорну за све тендере.³²

Упоредо са текућом реформом набавног процеса дошло је до још једног развоја ситуације који је веома угрожавао рок за набавку вишенаменског суперсоничног млазног ловца. У пролеће 2002. године Немачка је понудила Пољској 23 авиона МиГ-29 интероперабилна са НАТО, који би били додати постојећој пољској флоти од 22 авиона МиГ-29, практично бесплатно (1 евро).³³ Због малог броја авиона МиГ-29 Пољска није могла да повуче из употребе своје авионе МиГ-21. Међутим, овај посао са Немачком дао је кредибилитет аргументу, који је изнео заменик министра одбране Јануш Земке да би Пољска могла да одгоди куповину вишенаменског ловачког авиона од датума почетне испоруке у 2006. до 2008. године (по плану, авиони МиГ-29 требало је да лете до 2008). Смајдзински је додао да авиони МиГ-29 омогућавају Пољској да редукује куповину вишенаменског ловца са 60 на 48 авиона. Под претњом још већег одлагања рока набавке вишенаменског ловца, Смајдзински је најавио модернизацију оклопних транспортера за људство, противоклопних вођених ракета и хеликоптера Ми-24, као своје приоритете за набавку. Такође је, у обраћању Сејму у јануару 2002. године, прогласио школски борбени авион Ирида „пропалим пројектом“, још једним ударцем за Ваздухопловство Пољске.³⁴ Међутим, аргументи које је изнео командант

³⁰ Ibid, p. 124.

³¹ Michta, "Modernizing the Polish Military", p. 44.

³² Simon, "Poland and NATO", p. 132.

³³ Michta, "Modernizing the Polish Military", p. 45.

³⁴ Simon, "Poland and NATO", pp. 132–133.

Ваздухопловства и противваздухопловне одбране, генерал-мајор Олсевски, ојачали су подршку за набавку новог ловачког авиона.

Олсевски је тврдио да су оперативни трошкови авиона МиГ-29, мерени као цена по часу налета, већи од трошкова авиона МиГ-21 више од десет пута. Оперативни трошкови модерног, вишенаменог млазног ловца четврте генерације знатно су мањи него за авион МиГ-29. Резултат интерне поновне анализе и расправе о приоритетима набавке у Министарству одбране и другим владиним министарствима била је Земкеова најава у мају 2002. Он је у главним цртама изложио приоритет набавке 48 вишенамених ловачких авиона у износу од 3,5 милијарде долара, који ће бити исплаћен ван нормалног буџета одбране (1,95 посто од БДП). Средином новембра 2002. тендерска комисија отворила је понуде и отпочео је процес техничке анализе. Већања су била тајна, али су остала под покровитељством *WSI*.³⁵ Због тајности већања објављено је мало података о начину одлучивања.

Оно што се сазнало о процесу селекције јесте да је одлуку донела тендерска комисија, у чијем саставу је био одбор за процену од 23 члана. Коришћен је прилично компликован систем додељивања поена, који је обухватао 45 поена за најбољу цену, 20 поена за оперативну погодност, 20 поена за усаглашеност са тактичким и техничким захтевима, а 15 поена за *offset* аранжмане. Мада стварни резултати нису објављени, спекулише се да је F-16 добио 96 од могућих 100 поена, JAS-39 *Gripen* фирме Saab/BAE добио је 93, а нешто нижи скор имао је Мираж 2000–5 Mk II фирме Дасо (*Dassault*).³⁶ Упркос тајним већањима, председник владе Милер изјавио је да се „целокупан, комплексан процес бирања авиона одвијао у условима потпуне транспарентности и непристрасности, а при том је сачувана и објективност која је посебно неопходна у аналитичком раду“.³⁷ Међутим, из броја бодова не види се зашто су Пољаци изабрали F-16.

Перформансе и интероперабилност

За анализирање зашто су изабрали F-16 потребна је кратка анализа и поређење могућности три конкурентна авиона. Три финалиста на пољском тендеру били су F-16C/D *Block 52+* фирме Локид Мартин, JAS-39 *Gripen* фирме Saab/BAE Systems и Мираж 2000–5 Mk II фирме Дасо. Стварни детаљи о томе шта су фирме Saab/BAE Systems и Дасо понудиле нису познате јавности. Према томе, нека поређења могућности заснивају се на претпо-

³⁵ Ibid, p. 135.

³⁶ Glowacki and Sobzack, "Poland Opts for F-16s".

³⁷ Кабинет председника владе, Република Пољска, „Потписивање споразума о испоруци“.

ставци, узетој из неколико извора, да су такмичари понудили највеће могућности које су тада биле расположиве. У табели 3.1. приказани су резултати уопштеног поређења перформанси та три ловачка авиона.

Табела 3.1 – Поређење перформанси ловачких авиона³⁸

	F-16C/D 52+	Мираж 2000–5 MkII	JAS-39 Gripen
Макс. брзина у хоризонталном лету (на висини)	Преко 2,0 маха	2,2 маха	Надзвучна на свим висинама
Макс. брзина у хоризонталном лету (на нивоу мора)	>1,0 маха	1,2 маха	>1,0 маха
Практични плафон лета	>15.240 m	18.290 m	нема података
Долет (профил напада високо-ниско-високо)	676 наутичких миља	650 наутичких миља	432 наутичких миља
g-ограничења	+9,0	+9,0/-3.2	+9,0
Максимална маса спољног терета	7.226 kg	6.300 kg	Приближно 6.000 kg

Пољска је разматрала следеће мисије као део матрице одлучивања да би одлучила којег ловца четврте генерације да купи:

1. Ваздух–ваздух – противваздухопловна одбрана копна и мора и пратња пријатељских ваздухоплова;

2. Ваздух–земља – изолација рејона борбених дејстава помоћу авијације, изолација бојишта и непосредна ваздушна подршка;

3. Ваздух–море – функција као део ваздухопловних операција поморских снага;

4. Подршка извиђањем из ваздушног простора – изнад земље и мора, укључујући и извиђање времена.³⁹

Захтеви за ваздухоплове обухватали су способност откривања, праћења и дејствовања по циљевима у ваздушном простору у свим метеоролошким условима и условима видљивости. Поред тога, од вишенаменског ловачког авиона се захтевало да открива, прати и прецизно дејствује по циљевима на копну и мору, и са вођеним и са невођеним убојним средствима, као и да врши извиђање са трансфером у реалном времену између оптичких, оптичко-електронских и радио-електронских уређаја до командних места на земљи.⁴⁰

Као део техничке анализе за сваки ваздухоплов у конкуренцији пуковник Јан Бласчик из Ваздухопловства Пољске упоредио је и проценио могућно-

³⁸ Jackson et al, "Jane's All the World's Aircraft", p. 118, p. 440, and p. 651.

³⁹ Konopka, "Polish Military Aviation 1990–2003", pp. 161–162.

⁴⁰ Ibid.

сти ловачких ваздухоплова према различитим критеријумима. За упоређивање резултата користио је релативну скалу. Бласчик је пондерисањем и комбиновањем резултата у свакој од категорија перформанси израчунао комбиновани резултат. Поред три ваздухоплова у конкуренцији, Бласчик је у своју анализу укључио и три борбена авиона који су били у оперативној употреби у Ваздухопловству Пољске: МиГ-29 *Fulcrum* А, Су-22М4 *Fitter* и МиГ-21бис *Fishbed* N. Све авионе оцењивао је у следећим категоријама:

1. Технички/тактички параметри (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
2. Способност маневрисања (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
3. Наоружање (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
4. Електронска опрема авиона (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
5. Динамичка својства (свеукупно).
6. Способност преживљавања на бојишту.
7. Електронски рат – самоодбрамбена својства.
8. Оперативни трошкови (радни сати, потребе одржавања).
9. Комбиновани фактор свега претходно наведеног.⁴¹

Авион F-16 био је први на листи у области дејстава ваздух–ваздух и ваздух–земља у категорији авионске електронске опреме и категорији наоружања, као и по укупној оцени. Мираж и *Gripen* су били први у другим категоријама. На пример, Мираж је добио одличну оцену за електронске противмере и перформансе, док је *Gripen* имао најниже трошкове одржавања. Сва три авиона имала су сличну оцену у већини категорија и представљали су велику надградњу у односу на МиГ-29 *Fulcrum* А, Су-22М4 *Fitter* и МиГ-21бис *Fishbed* N. Авион МиГ-29 је рангиран нешто ниже у категорији ваздух–ваздух по техничким/тактичким параметрима. Међутим, због недостатка наоружања могућности за електронска дејства и високих захтева у погледу одржавања пласирао се знатно иза остала три ваздухоплова у укупној оцени. Друга два једнонаменска авиона имала су 4 до 5 пута гори пласман у својим специјалностима по упоредним показатељима.⁴²

Авион F-16C/D 52+ био је најсавременија верзија ловца у НАТО-у.⁴³ У вези са могућностима својственим авиону F-16 који је понуђен Пољацима, г-дин Мак Стивенсон (*Mac Stevenson*), потпредседник за пословни развој у фирми Локид Мартин, приметио је: „Авион који ће добити пољска влада најбољи је F-16 који лети. Они добијају најновију опрему у области савременог електронског рата, најновије у области система оружја. Перформансе тог авиона нигде нису превазиђене. Тај авион има могућности које, у ствари, превазилазе могућности авиона F-16 у саставу Ваздухопловства Сједињених Држава“.⁴⁴ Заиста, то је потврђено и у извештају Конгресу САД о понуђеној продаји.

⁴¹ Błaszczuk, „Walory techniczno-bojowe samolotów wielozadaniowych F-16C, JAS 39 Gripen, Mirage 2000-5”.

⁴² Ibid.

⁴³ Aviation Week and Space Technology, „Systems Testing to Begin for Polish F-16”.

⁴⁴ Bollyn, „Why Eastern Europe Supported War”.

Поред платформе авиона F-16C/D 52+, најновијег ловачког авиона са 8.000 сати налета, Сједињене Државе су понудиле Пољацима мноштво најновијих, технолошки напредних система оружја, као што је наведено у табели 3.2.

Табела 3.2 – Извештај Конгресу, 8. јуни 2001⁴⁵

Број позиције	Количина	Опис*
1	44	F-16C/D Block 50/52
2	нема података	Избор између мотора F100-PW-229 или F110-GE-129
3	нема података	Радар за управљање ватром APG-68
4	384	Усавршена ракета ваздух-ваздух средњег домета AIM-120C (AMRAAM)
5	384	Ракете са самонавођењем на извор топлоте <i>Sidewinder</i> AIM-9
6	816	Ракете ваздух-земља <i>Maverick</i>
7	232	Комплекти убојних средстава за здружени директни напад (JDAM)
8	232	Ласерски вођене бомбе GBU-16 од 1.000 фунти
9	232	Ласерски вођене бомбе класе GBU-10 од 2.000 фунти

* Напомена: Пољацима је, такође, понуђена опрема, подршка и обука.

Док су преговори трајали, Сједињене Државе су понудиле још један авион, могућности и наоружање као што је садржано у извештају Конгресу 22. јула 2002. године и приказано у табели 3.3.

Табела 3.3 – Извештај Конгресу, 22. јули 2002⁴⁶

Број позиције	Количина	Опис*
1	4	F-16C Block 50/52
2	нема података	Радар за управљање ватром APG-68(v)9 из програма иностране купопродаје војне опреме и наоружања (FMS)
3	178	Ракете са самонавођењем на извор топлоте AIM-9X <i>Sidewinder</i>
4	280	Ракета ваздух-земља AGM-154A/C за дејство са безбедне даљине
5	140	Кластер бомбе CBU-97 са уређајем за избацивање убојних средстава са корекцијом за ветар (WCMD)
6	214	Вођене авиобомбе GBU-22/24 <i>Paveway III</i>

* Напомена: Ова додатна понуда укључивала је и резервне делове и другу опрему.

⁴⁵ Извештаји Конгресу о предстојећим трансферима америчког оружја.

⁴⁶ Извештаји Конгресу о предстојећим трансферима америчког оружја.

Детаље о понудама Француске и Шведске/УК било је теже утврдити. Према речима Ива Робинса (*Yves Robins*), заменика председавајућег за међународне послове за фирму Дасо-Бреге (*Dassault-Breguet*), Пољској је понуђена „... нова генерација Миража 2000, опремљених најквалитетнијом опремом, као на пример, крстарећим ракетама домета 3.000 километара. У оквиру НАТО-а Пољска би се могла наћи у ексклузивној групи од пет земаља које имају крстареће ракете“.⁴⁷ Поред тога, извозна верзија Миража 2000–5 Mk II имала је модуларну авионску електронску опрему, ласерски жироскоп инерцијални навигациони систем, побољшане електронске противмере и проширен даталинк авион-ракета. Извозна верзија обухватала је и могућности које су детаљније приказане у табели 3.4.

Табела 3.4 – Извозна верзија авиона Мираж 2000–5 Mk 2⁴⁸

Број позиције	Опис/Могућност*
1	Подвесни контејнер опреме за ласерско обележавање циља <i>Damocles</i>
2	Нахар навигациона ИЦ опрема за дејства у предњој полусфери (у пилону <i>Damocles</i>)
3	Надограђена верзија RDY радара, RDY2, са могућношћу трагања ваздух–море и праћења више циљева, снимање терена у режиму DBS високе резолуције и трагање и праћење покретних циљева на копну
4	Вишеканални систем за снимање записа
5	Нишански систем / систем за праћење монтиран на кациги
6	Могућност ношења шест MICA ракета ваздух–ваздух плус убојна средства ваздух–површина

* Напомена: плус најсавременији системи оружја

Када се ради о перформансама и оперативним трошковима током века употребе, *Gripen* је по свим тачкама био одличан авион. Мотор је био дериват GE F404 који се користи у Боинговом F/A-18 *Hornet* и у другим платформама. Веома разноврсна међународна опрема успешно је испитана и интегрисана у тај млазни ловачки авион. Опрема је обухватала сензоре, подвесне контејнере са опремом за извиђање циљева (са контејнером *LITENING III* као стандардном опцијом), као и мноштво система оружја. Пример модерног наоружања интегрисаног са тим ваздухопловом била је ракета ваздух–ваздух великог домета Метеор, MBDA, са набојно-млазним погоном.⁴⁹ *Gripen* је, ме-

⁴⁷ Stylinska, "Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins".

⁴⁸ Jackson et al, "Jane's All the World's Aircraft", p. 115.

⁴⁹ Defense Industry Daily, "The JAS-39 Gripen: Sweden's 4th Generation Wild Card".

ђутим, изгубио на неколико високопрофилних конкурентних извозних тендера и није био темељ ловачке флоте НАТО-а. Што се тиче могућности, извозна верзија Gripena вероватно је обухватала позиције приказане у табели 3.5.

Табела 3.5 – Извозна верзија авиона JAS 39 Gripen⁵⁰

Број позиције	Опис/Могућност*
1	Дисплеји са пуним распоном боја
2	Нишан монтиран на кациги
3	Процесор модуларног авионског компјутерског система за радар PS-05 за управљање ватром
4	Систем за трагање и праћење <i>Saab Dynamics IR-OTIS IR</i>
5	Сонда за попуну горивом у ваздуху
6	Побољшани системи за електронски рат (EW) / Интегрисани комплет опреме за EW
7	Новопроекттована задња кабина за дужности командовања и управљања
8	Радио-уређаји по НАТО стандарду и пилони НАТО
9	Систем за генерисање кисеоника у авиону (OBOGS)

*Напомена: плус најсавременији системи оружја

Поред тога што је F-16 избио на врх у Бласчиковим техничким проценама, бригадни генерал Анатол Чабан је рекао да је F-16 добар избор за куповину, са знатним борбеним искуством. Авион F-16 је нашироко рекламиран и купован, тако да је био у употреби у укупно 24 земље, а произведено је преко 4.000 примерака. Напоменуо је да је F-16 рађен и испитиван много година са аспекта дејстава, одржавања, логистике и века употребе. Чабан је сматрао да је америчка подршка у погледу приступа обуци и искуства са F-16 од критичне важности за оспособљавање релативно великог броја пилота и особља за одржавање у кратком периоду.⁵¹ Када је говорио о интероперабилности, није детаљно приказао конкуренцију F-16.

Чабан је сматрао да је усаглашеност опреме значајна како би Пољска испунила своју улогу савезника НАТО-а. Сам авион посматрао је само као платформу која мора да функционише као део система да би примала и давала информације. По Чабановом мишљењу, француски и шведски авион не би могли у потпуности да раде у оквиру тог информационог система, па, према томе, нису у потпуности интероперабилни са НАТО. Пре свега, Пољ-

⁵⁰ Jackson et al, "Jane's All the World's Aircraft", p. 115.

⁵¹ Чабан, лични разговор са аутором.

ској је био потребан ловачки авион који задовољава НАТО стандарде.⁵² Авион Ф-16 је омогућавао интероперабилност Пољске са НАТО. Коментаришући продају, Брус Лемкин (*Bruce Lemkin*), заменик подсекретара за међународне послове Ваздухопловства САД, изјавио је да „ће ти авиони F-16 обезбедити темељ интероперабилности који ће нам омогућити да изводимо операције као НАТО и коалициони партнери“.⁵³

Уговори и производне могућности за сва три конкурента давали су уверавања да ће испоручена платформа бити интероперабилна са НАТО, ефектно издвајајући питање интероперабилности из матрице за одлучивање. Поред тога, перформансе и могућности та три млазна ловца, као ловачких авиона четврте генерације, биле су релативно упоредиве. Међутим, на крају, F-16 је однео победу у техничкој евалуацији спроведеној за потребе одлучивања по тендеру. Када је F-16 постао победник са техничког аспекта, Пољаци су почели преговоре за повољно финансирање, укупну цену уговора и *offset* аранжмане са Локид Мартином и америчком владом, као и са другим конкурентима.

Финансирање и цена

Као што је речено могућности су носиле 40 од 100 поена у процени тендерске комисије. Преосталих 60 односило се на цену и *offset* аранжмане.

Према речима Јануша Земкеа, заменика министра одбране, разлике између те три понуде биле су 10 процената или још мање.⁵⁴ Пољска није објавила јединачне набавне цене (цена последњег производног уговора, без већине трошкова истраживања и развоја и подршке, подељено са уговореним бројем авиона), него је јединачна набавна цена за JAS-39C *Gripen* процењена на 68,9 милиона долара, укључујући порез на додату вредност.⁵⁵ Пуковник Петер Подбјелски,⁵⁶ из америчке Канцеларије за сарадњу у области одбране у Варшави, додао је још да је матрица за оцену цене, могућности платформе и пакета наоружања за та три ваздухоплова дала мало одступање. Он се сећао да је разлика уговорне цене између највише и најниже понуде била мања од 500 милиона долара.⁵⁷ Уз релативно малу разлику између највише и најниже уговорне цене конкуренти су покушали да посао засладе привлачним финансијским условима.

⁵² Bollyn, "Why Eastern Europe Supported War".

⁵³ Defense Security Cooperation Agency, "Ceremony Marks Rollout of First F-16s for Poland".

⁵⁴ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁵⁵ Defense-aerospace.com, "Sticker Shock: Estimating the Real Cost of Modern Fighter Aircraft".

⁵⁶ Пуковник КоВ САД (у пензији) Петер Подбјелски радио је у Канцеларији за војну сарадњу при Амбасади САД у Варшави за време и након периода током којег је Пољска одабрала F-16.

⁵⁷ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 19. октобра 2006.

Непосредно пре него што ће пољска тендерска комисија донети одлуку о најужем избору, Министарство одбране Сједињених Држава понудило је Пољској зајам од 3,8 милијарде долара са роком отплате од 15 година у вези са понудом за продају авиона F-16. Тај финансијски моменат био је изванредно важан, с обзиром на ангажовање и финансијску помоћ шведске и британске владе за Грипена, као и финансијску подршку француског конзорцијума за Мираж 2000.⁵⁸ Велики део услова финансирања које је одобрио амерички Конгрес били су политички.

Бушова администрација требало је да буде креативна и превазиђе ограничења која су наметали постојећи финансијски програми владе Сједињених Држава. Насупрот европском моделу, у Сједињеним Државама није постојала одговарајућа установа за извозне кредите која би давала државне зајмове или гаранције. Постојећа америчка Извозно-увозна банка није се бавила пословима типа пољске куповине авиона F-16. Гарантно тело за зајмове за извоз војне опреме (*Defense Export Loan Guarantee – DELG*), које је формирано 1996. године да обавља исту функцију за купопродаје војне опреме какву је Извозно-увозна банка обављала за друге послове, није било конкурентно због скупих финансијских услова.⁵⁹ Та ограничења је требало креативно превазићи да би се понуда авиона F-16 учинила конкурентном.

Заобилазно решење нађено је у Одељку 23 Закона о контроли извоза оружја који је омогућавао Сједињеним Државама да Пољској одобре кредит директно из Трезора САД. То је омогућило Војној агенцији за безбедносну сарадњу (*Defense Security Cooperation Agency – DSCA*) да одобри стопостотни кредит уместо 85-постотне гаранције дозвољене по *DELG*. Каматна стопа која је могла да буде одобрена заснивала се на десетогодишњој меници Трезора САД уместо на тржишној стопи, што је финансирање чинило атрактивнијом. У складу са жељом Пољске да одложи отплату главнице до каснијих година, амерички Конгрес одобрио је веома конкурентан тринаестогодишњи зајам са фиксном ратом уз одгађање отплате главнице за 8 година. Процењено је да би америчка каматна стопа била близу пет процената.⁶⁰

Поред тога, на основу сагласности Конгреса, *DSCA* је знатно снизила финансијске таксе и добила кредитно писмо од једне комерцијалне банке да служи као гаранција за добро извршење посла, што је олакшало Пољској да задовољи захтев за субвенције у случају неплаћања. Најзад, као део понуде, Пољској је било дозвољено да отплати зајам повећавањем првих рата отплате, што је у суштини довело до „смањења таксе на каматну стопу зајма”.⁶¹ Дакле, креативност финансијске понуде владе Сједињених Држава учинила је понуду за авионе F-16 атрактивнијом.

⁵⁸ Evans, "The Financing Factor in Arms Sales", p. 539.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Penney, "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest".

⁶¹ Evans, "The Financing Factor in Arms Sales", p. 542.

Мада се детаљни подаци о финансијским пакетима за *Gripen* и *Мираж* не могу лако добити, доступне информације указују на једнако уносне финансијске услове. Финансијски услови које је понудио Грипенов тим укључивали су знатну подршку и помоћ владе кроз гаранцију извозног кредита. Конзорцијум европских банака омогућио је шведском *Exportcreditnand* и британском Сектору за гаранције извозних кредита да заједно понуде стопостотно покриће за петнаестогодишње зајмове по конкурентној стопи од 4,5 процента. Француска влада се у почетку сагласила да подржи 85 процената за понуду *Миража*, али је касније пристала да подржи 100 процената финансијских услова по ниској каматној стопи од 3,4 посто.⁶² Када се повољно финансирање склопило за све три понуде, пажња и приоритет Пољске окренути су ка предложеним *offset* аранжманима.

Offset аранжмани

Да би се у потпуности разумела улога коју су *offset* аранжмани имали у целом тендеру потребно је имати основно радно знање о *offset* аранжманима, као и о очекивањима Пољске у погледу *offset* аранжмана. „*Offset* термини“ дефинишу се на следећи начин за употребу у овој анализи:⁶³

- *offset* споразум – споразум потписан између министра за економске послове, у име државног трезора, и страног добављача;
- страни добављач – страни уговарач који испоручује оружје или војну опрему;
- давалац *offset* аранжмана (*Offsetor*) – страни добављач или предузеће које делује у име тог добављача у директној сарадњи са корисником *offset* аранжмана (*offsetee*);
- прималац/корисник *offset* аранжмана (*Offsetee*), што укључује пољске компаније, универзитете, центре за истраживање и развој (*R&D*), или субјекте из јавног сектора;
- *offset* обавезе – обавезе страног добављача (*offsetor*) према примаоцу/кориснику *offset* аранжмана (*offsetee*);
- директан *offset* аранжман – *offset* обавезе које извршавају компаније војне индустрије, чији је циљ производња, оправке, сервисирање, истраживање и развој, те трговина у области наоружања;
- индиректни *offset* аранжман – *offset* обавезе које се односе на било које друге компаније регистроване у Пољској.

⁶² Ibid, стр. 539, фуснота 3.

⁶³ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

Пољска је 10. септембра 1999. године усвојила законе о одређеним компензационим уговорима (*offset* споразумима и реализацији *offset* обавеза), закљученим у вези са уговорима о испоруци за потребе националне одбране и безбедности. Очекивања и циљеви Пољске у погледу *offset* аранжмана укључивали су развој пољске индустрије, а посебно војне индустрије. Поред тога, од *offset* аранжмана се очекивало да олакшају: приступ новим извозним тржиштима за пољску индустрију; повећање постојећег извозног потенцијала; трансфер нових технологија, те побољшања у организацији. Пољска је предвиђала да *offset* аранжмани обезбеде развој научноистраживачког рада, развој пољских универзитета и центара за истраживање и развој, као и стварање нових радних места у Републици Пољској, поготово у регионима погођеним незапосленošћу.

Пољске законе у вези са *offset* аранжманима регулисало је неколико принципа.⁶⁴ Законодавство Пољске захтевало је да се *offset* аранжман обавезно закључи ако вредност уговора за испоруку наоружања или војне опреме прелази 5 милиона евра за једног страног добављача током трогодишњег периода. По закону, укупна *offset* вредност није могла да буде мања од еквивалентне вредности уговора о испоруци. Укупна *offset* вредност директних *offset* обавеза није могла да буде мања од половине вредности *offset* споразума. *Offset* споразум морали су да потпишу министар за економске послове у име државног трезора и страни добављач, да буде закључен у складу са пољским законом, те да буде потписан најкасније 60 дана после дана потписивања уговора о испоруци. Период *offset* аранжмана није могао да буде дужи од десет година. Споразум је морао да одобри Савет министара и да буде под надзором министра за економске послове. Стране нису могле да се повуку из *offset* споразума или да га раскину. Закон је, такође, увео формулу за процену вредности *offset* аранжмана.⁶⁵

Према Подбјелском, пажњу страних уговарача привукле су националне преференције Пољске у области потреба за *offset* аранжманима. Закон о *offset* аранжманима увео је идеју о *offset* мултипликаторима, где је усвојена следећа формула:

Offset вредност = номинална вредност X мултипликатор

Мултипликатор се кретао од 0,5 до 2, или 2 до 5 (што је требало применити у случајевима које оправдавају економски интереси или интереси националне безбедности и одбране државе). У случају неизвршења неке *offset* обавезе висина пенала у корист државног трезора износила је 100% од вредности неизвршене *offset* обавезе. У случају неодговарајућег изврше-

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

ња *offset* обавезе, висина пенала у корист државног трезора није могла да буде већа од вредности неодговарајуће извршене обавезе. Закон о *offset* аранжманима је, такође, увео посебни помоћни механизам који се могао усвојити у случају знатне измене околности, као, на пример: промене пословних услова, промене закона, банкротства или неповољне финансијске ситуације. Када би дошло до неке знатније промене, објекат, вредност или динамика извршења *offset* обавезе могли су да буду измењени.⁶⁶

Закон о *offset* аранжманима забринуо је његове потенцијалне даваоце (*offsetors*). Конкуренти су изразили забринутост у погледу следећих питања:

1. Закон о *offset* аранжманима присиљавао је стране даваоце *offset* аранжмана (*offsetors*) да већину *offset* пројеката усмере на постојеће и, у то време, неререформисане пољске војне компаније, са њиховим неефикасним структурама трошкова и наслеђеним управљањем совјетског стила.

2. Пољски закон о *offset* аранжманима није био у потпуној сагласности са заједничким међународним стандардима за *offset* процедуре, праксу и прописе.

3. Систем пенала за неизвршење *offset* обавеза, у којем пенали могу потенцијално да буду већи од 100% вредности таквих обавеза.⁶⁷

Пољска је била једина земља са тако великим пеналима. У целој међународној заједници пенали су се обично кретали између 0 и 10%. Према пољском закону о *offset* аранжманима, даваоци *offset* аранжмана (*offsetors*) добијају пенале не само за неизвршење (на пример, давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) са обавезом да испоручи предмет *offset* аранжмана у вредности од 100 долара успе да изврши вредност *offset* аранжмана од 99 долара у прописаном периоду), него и ако не испоручи 100% обавезе. У претходном примеру, давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) био би обавезан да плати (у готовини државном трезору) 100 долара без обзира на трошкове које је имао при испоруци обавезе у вредности од 99 долара. Давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) могао је да добије пенале на почетку реализације пројекта тако што је присиљен да испуни све обавезе инвестирања. На пример, ако се давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) обавезе да ће инвестирати 100 долара у директан *offset* пројекат како би постигао дефинисани резултат, али инвестира само 50 долара у тај пројекат и постигне тај дефинисани резултат инвестирања, давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) мора и даље да плати државном трезору преосталих 50 долара. Конкретно, тај део закона одвраћао је потенцијалне даваоце *offset* аранжмана (*offsetors*), јер је сматран дестимулативним за ефикасност.⁶⁸

⁶⁶ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

Пре усвајања закона о *offset* аранжманима, 10. септембра 1999. године, и закључења *offset* аранжмана са фирмом Локид Мартин, Пољаци су успели да потпишу три *offset* споразума из области одбране, који су приказани у табели 5.1.

Табела 5.1 – Пољски *offset* споразуми пре *offset* аранжмана са фирмом Локид Мартин

Бр.	Страни добављач	Предмет	Датум потписивања	Вредност (укључујући мултипликаторе)
1	<i>EADS Construcciones Aeronáuticas</i> (Шпанија)	Испорука транспортних авиона С295М за Ваздухопловство Пољске	28. август 2001.	212,04 милиона долара
2	<i>GEIE Eurptorp</i> (Француска)	Испорука лаких торпеда за Морнарицу Пољске	13. децембар 2001.	26,99 милиона евра
3	<i>THALES Nederland B. V.</i> (Холандија)	Испорука система за бродове класе ОРКАН за Морнарицу Пољске	21. децембар 2001.	76,28 милиона евра
4	<i>Lockheed Martin Corporation</i> (САД)	Испорука ловаца F-16 за Ваздухопловство Пољске	18. април 2003.	6,028 милијарди долара

* Пољска је тражила од фирме Локид Мартин да служи као координатор за све америчке индустрије (*Pratt & Whitney*, *Raytheon* и др.) чије су *offset* обавезе произлазиле из програма F-16. Тим захтевом је рационализован процес *POLISH* по којем је требало закључити посебне *offset* споразуме са десетинама америчких индустрија.⁶⁹

Након усвајања Закона о компензацијама (*offset* аранжманима), требало је готово две године за реализовање управног процеса како би се закључио први *offset* споразум. Прве две групе преговора о *offset* аранжманима нису се завршиле споразумима. Грешка су начинили Пољаци, који нису могли да израде јединствене процедуре и процесе како би осигурали успешне преговоре. Један од истакнутих неуспеха била је неспособност Министарства економије да закључи *offset* споразум са *ITT*, у вредности мањој од 12 милиона долара. Њорсокак у тим преговорима постојао је све време током разговора са фирмом Локид Мартин, првенствено због мењања захтева које је дефинисао све већи број интересних група.⁷⁰ У таквој ситуацији насталој због пољског закона о *offset* аранжманима почели су преговори о *offset* аранжманима у вези са куповином вишенарменског ловца четврте генерације.

Почетни захтев за понуду (*Request for Proposal – RFP*) за куповину вишенарменског ловачког авиона упућен је владама Француске, Шведске, Уједињеног Краљевства и Сједињених Држава. У том *RFP* идентификован је тендер у две

⁶⁹ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁷⁰ Ibid.

фазе и тражена 24 нова вишенаменска ловачка авиона и 12 из постојећег арсенала (коришћених), као и понуда за *offset* аранжман једнаке вредности као и целокупни програм за авионе, односно 100%.⁷¹ За разлику од осталих влада, Сједињене Државе нису учествовале ни у каквим *offset* аранжманима и споразумима, што се заснива на америчким законима и прописима. Што се тиче *offset* аранжмана, амерички амбасадор Хил је то питање више пута истицао изјавивши да америчка влада „њих не организује, нити их подстиче“.⁷² Према томе, Сједињене Државе су обавестили Пољску да ће препоручити америчким индустријама да испуне обавезе по *offset* аранжманима, али неће учествовати у томе да осигурају да те *offset* обавезе буду испуњене. Тај став изазвао је забринутост пољских званичника и њихових преговарача, јер су француска, шведска и британска влада активно подржавале, обезбеђивале гаранције и промовисале своје понуде за авионе и *offset* аранжмане.⁷³

У *RFP* нису биле спецификоване потребе Пољске у погледу *offset* аранжмана. Понуђачи су морали да се ослоне на саговорнике, који су давали различита тумачења. Без обзира на конференције са понуђачима и тражење информација од пољског тима за куповину F-16, није било готово никакве стратешке визије о томе шта *offset* значи и шта се може учинити са једним *offset* аранжманом. Без јасне, недвосмислене пољске изјаве о *offset* аранжману, дефиниција је била препуштена погрешном тумачењу пољских закона о *offset* аранжманима. Одговори на *RFP* помогли су да се обликују техничка питања за наредну фазу два *RFP*. Што је посебно значајно, Пољаци су конкурентске понуде за *offset* аранжмане окарактерисали као прилично недовољне. Тиме је замаскирана чињеница да су пољске власти лоше припремљене да се ухвате у коштац са величином и опсегом тог потенцијалног програма *offset* аранжмана. Мада је за потписивање *offset* споразума било задужено Министарство економије, оно се није показало способним да идентификује, управља и уобличава захтеве који би могли да имају користи од ових аранжмана.⁷⁴

У другој фази *RFP* Пољска је променила спецификацију са комбинације од 36 нових и коришћених авиона на 48 нових авиона, а задржала захтев за 100% *offset* аранжман. Свака од француске, британско-шведске и америчке понуде *offset* аранжмана била је већа од 10 милијарди долара према процени односног понуђача. Оцењујући их, Пољаци су сваку понуду *offset* аранжмана проценили нижом. На пример, ако је понуђач дао 12 милијарди долара у предложеним *offset* аранжманима, Пољска је његову вредност проценила на 7 милијарди долара. Та поновна процена заснивала се или на одбацивању неких понуда за *offset* аранжман или на нижем валоризовању

⁷¹ Ibid.

⁷² Tagliabue, "Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal".

⁷³ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁷⁴ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

вредности преосталих понуда. Таквој поновној процени допринели су и ниски мултипликатори које је понудила Пољска.⁷⁵

Нажалост, о понудама *offset* аранжмана фирми Дасо и *Saab/BAE* доступно је врло мало података, јер су Пољаци укључени у процену и евалуацију *offset* понуда потписали изјаве о неоткривању података. Поред тога, тимови фирми *Saab/BAE* и Дасо, у сарадњи са шведском, британском, односно француском владом, своје програме и *offset* понуде означили су степеном тајности. Међутим, чланци из отворених извора ипак омогућавају извештај увид у понуде.

Укупне *offset* понуде фирме Дасо процењене су на 82, од чега је 65 било за војне и ваздухопловне компаније. Као део тих понуда, фирма Дасо је понудила завршну монтажу Миража 2000 у *Mielecu*. Такође, понудила је да *Mielec* и *Swidnik* буду искључиви добављачи компонената за Мираж 2000 и да *Swidnik* повећа број компонената које израђује за пословни млазни авион Фалкон (*Falcon*) и уводнике за Рафал. Фирма Дасо понудила је и да постане део програма *Iryda/Iskra 2*, као и рада на протоку у фабрикама мотора *Hydral*, *WZL-2*, *Kališ* и *Rzešov*, са специјализацијом у хидраулици.⁷⁶

Фирма Дасо је своје понуђене *offset* аранжмане проценила на 3,8 милијарде долара, док је Пољска, према речима заменика министра економије Анджеја Сараварског, одредила да је вредност након верификације 2,1 милијарда долара.⁷⁷ Тешко је проценити како су дошли до тих бројева због ограниченог броја доступних информација. Шпекулише се да се до бројева дошло употребом мултипликаторских фактора (дефинисаних у претходном тексту), с тим што су они били у корист *offset* аранжмана за високе технологије.⁷⁸

Упркос томе што су од три *offset* понуде имали најнижу процењену вредност, Ив Робинс (*Yves Robins*), заменик председавајућег за међународне послове у фирми Дасо-Бреге (*Dassault-Breguet*), бранио је понуду фирме Дасо: „Ево шта желимо да кажемо: пољска влада захтева 100-процентни *offset* аранжман. Ми гарантујемо да ће бити чак и виши. Али данас не можемо да кажемо колико виши. Оно што ми предлажемо је то да повежемо пољску индустрију са успешним авионским производним програмима као што су Мираж 2000, Рафал, Ербас и Фалкон. Планирано је да ти програми трају 20 до 30 година. Може ли неко да каже данас колико набавке ће бити реализовано током тих 30 година? Очигледно, то нико не може ... Наша понуда индиректног *offset* аранжмана је велика и обухвата разне понуде. Она, такође, предвиђа сарадњу у, између осталог, градњи бродова и индустрији челика, као и помоћ у управљању путевима и њиховом одржавању“.⁷⁹

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Penney, "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest".

⁷⁷ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁷⁸ Glowacki and Sobzack, "Poland Opts for F-16s".

⁷⁹ Stylinska, "Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins".

Шведска (*Saab/BAE*) *offset* понуда у почетку је процењена као највећа. Понуда је обухватала завршну монтажу Gripena у економски угроженом делу Пољске са потенцијалним отварањем 50.000 директних и индиректних радних места и искључиву испоруку неких ваздухопловних конструкција од *Mieleca* и *Świdnika*.⁸⁰ Други понуђени *offset* аранжмани односили су се на Ваздухопловну индустрију ETC-PZL, произвођаче симулатора, и на WZL-2 за регионални центар за одржавање заједно са *Saab Aerotech Telub*.⁸¹

Шведско-британски понуђач проценио је вредност *offset* аранжмана на 7,48 милијарди долара, с тим што је цена тендерске понуде била процењена на 3,15 милијарди долара. Након верификације и примене *offset* мултипликатора, заменик министра економије Анджеј Сараварски изјавио је да је Пољска својом проценом вредност понуде спустила на 4,7 милијарди долара.⁸² Пољска процена *offset* понуде фирме *Saab/BAE* изазвала је следећи коментар Бјорна Магнусона (*Björn Magnusson*), оперативног директора *Saab/BAE* за Пољску: „Били смо веома разочарани кад смо видели да је америчка понуда *offset* аранжмана оцењена бољом од наше“.⁸³

Понуда *offset* аранжмана коју је поднела фирма Локид Мартин процењена је на 9,8 милијарди долара,⁸⁴ с тим да је тендерска понуда била 3,58 милијарди долара за 48 вишенаменских ловачких авиона F-16 C/D Block 52+. Принцип рада био је да Пољска одабере *offset* аранжмане из те понуде који ће бити једнаке вредности као вредност програма авиона (3,58 милијарди долара). Пољаци су 21. јануара 2003. године обавестили мешовити тим Сједињених Држава и фирме Локид Мартин да је нови захтев за 100% *offset* аранжман 6,028 милијарди долара, вредност на коју је Пољска редуковала понуду након верификације и примене *offset* мултипликатора по пољском закону. Захтев за *offset* аранжмане тако је постао 170% (од вредности програма) и највећи у историји трговине. Мак Стивенсон (*Mac Stevenson*), потпредседник за пословни развој у фирми Локид Мартин, изјавио је: „Ми смо Пољској понудили више процената *offset* аранжмана него што смо понудили и где у свету“.⁸⁵ Пољска комисија за *offset* аранжмане одобрила је пуних 61% *offset* понуде, за укупно 104 обавезе од којих се 49 односи на индиректне *offset* инвестиције у цивилни сектор.⁸⁶ Примери понуђених *offset* аранжмана наведени су у табели 5.2.

⁸⁰ The Economist, "We Still Rather Like the Americans".

⁸¹ Penney, "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest".

⁸² The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁸³ Kosc, "Poland Turns to U.S. for Fighter Jets".

⁸⁴ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁸⁵ Bollyn, "Why Eastern Europe Supported War".

⁸⁶ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

Табела 5.2 – *Offset инвестиције, Продаја авиона F-16 Пољској*⁸⁷

#	Број	Назив <i>offset</i> пројекта	Провајдер <i>offset</i> пројекта	Прималац <i>offset</i> пројекта
1	1–100	Развој општедржавног професионалног, мобилног радиолинк система на стандарду TETRA	<i>Motorola, Inc.</i>	<i>ZR Radmor S. A., Gdynia, ComputerLand S. A., Prokom S. A.</i>
2	1–105	Подршка за добијање FAA сертификата и за продају ваздухоплова M-28 и M-18 на северноамеричком и јужноамеричком тржишту. Развој програма за изведене типове ваздухоплова. Сарадња у области склапања делова за друге типове ваздухоплова које производи <i>PZL Mielec</i> .	<i>Addison Equipment Company; AvCraft Aviation</i>	<i>Polskie Zakłady Lotnicze sp. z o. o., Mielec</i>
3	1–107	Трансфер технологије са ексклузивним правима за производњу ваздухопловних турбина за домаће тржиште и извоз, ради постизања норми ЕУ.	<i>Winvid, Белгија</i>	<i>CNPEP Radwar S. A., Warsaw PZL-Świdnik S. A., Świdnik</i>
4	1–110	Ињекција капитала за реструктурирање и модернизацију <i>WSK PZL-Rzeszow S. A.</i> и куповину роба и услуга.	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, USA</i>	<i>WSK PZL-Rzeszow S. A., Rzeszow</i>
5	1–112	Стварање Истраживачког центра за материјал (<i>Material Research Center</i>) у Ваздухопловном институту.	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, SAD</i>	<i>Instytut Lotnictwa, Warsaw</i>
6	1–114	Куповина авионских делова од <i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o.</i>	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, SAD</i>	<i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o., Mielec</i>
7	1–115	Модернизација Војног ваздухопловног завода (<i>Military Air Facility</i>) бр. 4 како би се омогућило спровођење испитивања мотора F-100-PW-229	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, SAD</i>	<i>Wojskowe Zakłady Lotnicze Nr 4, Warsaw</i>
8	1–132	Куповина авионских компоненти од <i>PZL-Świdnik S. A.</i>	<i>Textron (Cessna Aircraft)</i>	<i>PZL-Świdnik S. A., Świdnik</i>
9	1–133	Куповина авионских компоненти од <i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o.</i>	<i>Textron (Cessna Aircraft)</i>	<i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o., Mielec</i>
10	1–134	Куповина хеликоптерских компоненти од <i>PZL-Świdnik S. A.</i>	<i>Textron (Cessna Aircraft)</i>	<i>PZL-Świdnik S. A., Świdnik</i>

Напомена: Ова табела приказује део почетне, некомплетне листе од преко 40 пројеката које је Пољској презентирала фирма Локид Мартин. Требало је да стране које су директно укључене у одређене трансакције о свакој преговарају и усагласе се. Од компанија је тражено да финализују споразуме у року од 120 дана од 18. априла 2003. године, дана потписивања целокупног оквирног споразум између фирме Локид Мартин и Пољске. Период реализације пројекта био је период наредних 10 година.⁸⁸

⁸⁷ U.S. Congress, "Opening Statement of Chairman Duncan Hunter ... Impacts of Defense Trade Offsets".

⁸⁸ Ibid.

Председник сектора Локид Мартин Аероспејс одговорио је пољским саговорницима да има план да иде даље. За тај план било је потребно ангажовање и фирме Локид Мартин и пољске владе. Локид Мартин, рекао је он, прихвата изазов и истовремено тражи помоћ Пољске, у погледу мултипликатора и пенала, како би посао био успешан. Пољаци су се сложили. Коначно, а тек након ужег избора авиона F-16, министар за науку Мајкл Клајбер (*Michael Kleiber*) одређен је да идентификује пољске програме и пројекте високе вредности ради разматрања за *offset* аранжмане, а Агенција за индустријски развој (*Agency for Industrial Development – ARP*) одређена да преговара о *offset* споразуму.⁸⁹

Чак и тада, друге интересне групе нису дозволиле да се процес одвија глатко. Сваки учесник у *offset* понудама поднео је, што је уобичајена пракса у индустрији, понуде које су кумулативно превазилазиле вредност програма вишенаменског ловачког авиона. Намера је била да се Пољској обезбеди списак понуда за избор из којег могу да одаберу понуде које дају најбоље предности и прилике (видети табелу 5.2).⁹⁰

Offset обавеза од 6,028 милијарди долара представљала је велику финансијску обавезу за Локид Мартин. Поред тога што је требало да координира *offset* аранжмане у име својих индустријских партнера, од фирме Локид Мартин тражено је да покрије вредност опреме коју је обезбедила влада САД, која је процењена на око 150 милиона долара. Пољски лидери пристали су да помогну, али то је била новост за пољске преговараче. Иако су се Пољаци показали као вешти преговарачи, преговори су више него једном приликом били близу прекида. Као што су Пољаци показали, више су се држали форме него суштине.⁹¹

Пољаци су упорно покушавали да увуку владу Сједињених Држава у процес са *offset* аранжманима. Амерички прописи били су мање важни. Пољска је хтела америчке писане гаранције да ће Локид Мартин испунити своје *offset* обавезе. Сједињене Државе нису хтеле, и нису могле, да понуде писане гаранције како би спречиле наметање финансијских *offset* обавеза. Са циљем да подвуче то питање Хантер (*Hunter*) који је био председавајући Комисије за оружане снаге Представничког дома САД, писао је: „Влада Сједињених Држава не може да улази у *offset* споразуме, да их подстиче или финансира. Одлука да ли ће се ангажовати у *offset* аранжманима, као и одговорност за преговарање и реализацију *offset* аранжмана, јесте на компанијама које у то улазе.“⁹² На крају, подаци о томе како фирма Локид Мартин испуњава своје *offset* обавезе говоре сами за себе. То је било најдаље што је америчка влада била вољна да иде.

Изгледало је да су напори фирме Локид Мартин да осигура споразум у погледу обима и да донесе одлуку с ким ће закључити *offset* аранжман били завршни.

⁸⁹ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁹⁰ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁹¹ Ibid.

⁹² U.S. Congress, House of Reps, Committee on Armed Services, “Full Hearing on Impacts of Defense Trade Offsets”.

Разне интересне групе, укључујући Кабинет председника и премијера, убацили су се да промовишу повољне пројекте и уверавања да ће њихова политичка област имати користи од *offset* аранжмана. Решеност министра за науку да одабере и прогласи пет најбољих показала се неостваривом. Најспорније питање које се појавило била је финансијска обавеза фирме Локид Мартин, дуг од 6,028 долара, када је *offset* аранжман потписан на Велики петак, 18. априла 2003. године. Посао столећа за Пољаке претио је да угрози опстанак фирме Локид Мартин.

Амерички амбасадор понудио је свој кабинет за разговоре о приступима који ће задовољити непосредне потребе и Пољака и фирме Локид Мартин. Резултат тога био је усаглашен оквир који је омогућавао фирми Локид Мартин да смањи почетну *offset* обавезу, а да себе финансијски не оптерети, тако да пропорционално распореди *offset* обавезе на период имплементације од 10 година. Како све *offset* обавезе неће бити одмах реализоване, обрачунавање се могло одложити. Пољаци су и даље могли да потражују пуну вредност од својих 100% *offset* аранжмана.⁹³

Најургентнији детаљи усаглашени су у 4 сата ујутро, 18. априла 2003. До поднева је потписан споразум о иностраној купопродаји наоружања и војне опреме (*Foreign Military Sales case*), зајам за финансирање купопродаје наоружања и војне опреме (*Foreign Military Financing loan*) и *offset* споразум.⁹⁴ Колико год да је *offset* споразум био важан за закључење уговора, економика није представљала најважнији фактор у коначној одлуци Пољака да купе авионе F-16.

Политика

Убрзо након што је Пољска објавила да би купила авионе F-16, Чарлс Еделстин (*Charles Edelstenne*), извршни директор фирме Дасо, ставио је свима до знања да сматра да је то што је избор пао на америчког ловца уместо неког европског, политичка одлука. „Политички фактор био је доминантан, много доминантнији од квалитета материјала и цене. Већ дуго имам осећај да они (Пољска) у великој мери фаворизују зближавање са Американцима. Тако да то и није изненађење“,⁹⁵ истакао је Еделстин. Иако није тако гласно саопштио своја размишљања, тим фирме *Saab/Bae* је, такође, изразио разочарење коначном одлуком. Та осећања су указала на основну политичку струју уместо финансија, *offset* аранжмана и могућности у одлуци да се купи F-16. Политика је била главни оквир у контексту европских и америчких односа какви су постојали у то време.

⁹³ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Carr, International Affairs.

Када је Пољска 27. децембра 2002. године објавила планове о куповини авиона F-16, амбасадор Хил је, коментаришући тај договор, изјавио: „Он представља више од авиона. То је фундаментални избор у погледу *стратешких политичких* и војних односа“. ⁹⁶ Та изјава је, заиста, указала на значај политике. Каи Олаф Ланг, специјалиста за Средњу и Источну Европу на Немачком институту за међународне и безбедносне послове, детаљније је образложио:

„Пољска политичка елита види будућност земље тако да се она ослања на два стуба: на блиске односе са Сједињеним Државама и у Уговору Европске уније из Нице, који гарантује Пољској скоро исти значај (утицај) у европским пословима као и Француској или Немачкој. Пољаци гледају на Сједињене Државе као на једину реалну гаранцију ако нешто крене по злу са Русијом. Уговор из Нице, са друге стране, њихов је начин да спрече Немачку и Француску да контролишу Европу“. ⁹⁷

Кратка анализа пољске историје потврђује ту тврдњу. Пољаци су прошли дугу и тешку историју инвазија и окупација, како од источних, тако и од западних суседа. Као и већина европских земаља Пољска је јако оптерећена својом историјом и наслеђем. Таква историја утицала је на многе аналитичаре да поставе питање да ли Пољаци себе сматрају Европљанима. Међутим, већина Пољака је на референдуму подржала чланство у Европској унији, ефикасно стишавши питања о пољском идентитету. Ипак, Пољска нелагодност због историје, нарочито с обзиром на Немачку и Русију, изазива извесно оклевање да се идентификују са било којом од те две земље. ⁹⁸

Историјски гледано, Пољска је научила да се не ослања на европска обећања. Пољску су брутално распарчали и Руси и Немци након што су јој и Велика Британија и Француска гарантовале сигурност тридесетих година 20. века. Бивши пољски амбасадор у Немачкој Јануш Рајтер (*Janusz Reiter*) изразио је размишљање: „За западноевропске интелектуалце, антиамериканизам је као побуна против једног од својих родитеља... жеља за еманципацијом. У Пољској је антиамериканизам био средство комунистичке власти и оставља веома горак укус. Људи заборављају колико другачије та питања изгледају са становишта (из угла) источне Европе“. ⁹⁹

Лоша искуства из прошлости, али и жеља да игра активнију улогу у НАТО-у и европским пословима, навели су Пољску да снажне односе са Сједињеним Државама начини каменом темељцем своје стратегије националне безбедности. Сједињене Државе су подржале тај став. У саопштењу за јавност Беле куће од 17. јула 2002. године наводи се: „Сједињене Државе и Пољска ће имати користи од ближе војне сарадње. Штавише, та сарадња показатељ осталим НАТО саве-

⁹⁶ U.S. Diplomatic Mission to Warsaw, “Polish F-16 Roll-out Attended by Polish and U.S. Dignitaries”.

⁹⁷ Moran, “For Poles, the Choice was Easy”.

⁹⁸ Poland versus the USA – The Culture Clash, “Polish versus the USA – The Culture Clash”.

⁹⁹ Moran, “For Poles, the Choice was Easy”.

зницима и нацијама које стреме чланству у Алијанси какве су могућности и користи од модернизовања и трансформисања одбрамбених могућности“.¹⁰⁰

Коментаришући однос Пољске са Сједињеним Државама пољски амбасадор у Америци изјавио је: „Развој пољско-америчких односа приоритет је пољске владе још од пада комунизма. По традицији, односима доминира снажна сарадња у области међународне безбедности. То одражава приближавање у процењивању изазова са којима се суочава међународна заједница, као и заједничких вредности на којима се граде политике обе земље“.¹⁰¹ Пољска ревностно подржава трансформацију Ирака у демократску земљу коју предводе Сједињене Државе. Грудзински је такође навео НАТО као „кључни елемент сарадње у области одржавања безбедности у трансатлантском подручју“.¹⁰² У својим објављеним запажањима он је поново навео јачање трансатлантских веза као један од стубова пољске спољне политике.

Још више наглашавајући значај америчко-пољских односа у Пољској политици безбедности, Грудзински је тврдио да Пољска неће бити доведена у ситуацију да пољска влада мора да бира између јединствене стратешке сарадње са Сједињеним Државама и „лојалног“ става према Европској унији. Грудзински је сматрао да је пољском односу са Сједињеним Државама суђено да буде „лакмус тест квалитета трансатлантске алијансе“,¹⁰³ па су, због тога, пукотине које су настале у том односу изазвале велику бригу за Пољску. Међутим, сврставање Пољске са Сједињеним Државама у формулисању политике безбедности није било једносмерно. У лето 2002, пре пољске одлуке да купи авионе F-16, председник Сједињених Држава, Џорџ В. Буш указао је част пољском председнику Квашњевском и његовој супрузи и угостио их на званичној вечери, која је била тек друга таква вечера у периоду тадашњег осамнаестомесечног мандата председника Буша.¹⁰⁴ Та званична вечера уследила је после посете председника Буша Пољској, где су га топло дочекале масе пуне ентузијазма. За време посете Пољској, око годину дана касније, председник је изјавио да Сједињене Државе немају већег пријатеља у Европи од Пољске. Такође је изразио своје задовољство проширеним пољско-америчким односом.¹⁰⁵ У другим престоницама држава Европске уније Буш је дочекан протестима и критикама, а политичари и новинари су му држали придики и исмевали га.¹⁰⁶

Током серије састанака у оквиру званичне посете председника Квашњевског Вашингтону, и као што се видело у званичним саопштењима за штампу, два лидера су се договорили да развију ближе војне односе, који би користили обема

¹⁰⁰ The White House, “U.S. – Poland Military Cooperation Initiative”.

¹⁰¹ Grudzinski, “Poland’s Accession to the European Union and Its Impact on U.S.-Polish Relations”.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Politics: Present Polish-American Relations, “Polish Politics-Present Polish-American Relations”.

¹⁰⁵ U.S. Diplomatic Mission to Warsaw, “Gdansk Refinery Upgrade Signing Ceremony”.

¹⁰⁶ Politics: Present Polish-American Relations, “Polish Politics-Present Polish-American Relations”.

земљама. Договорено је да се формира радна група за војну сарадњу која ће истражити конкретне области за снажну сарадњу. Међу специфичним ставкама био је споразум о војној сарадњи у области модернизације пољског процеса набавке војне опреме.¹⁰⁷ Та серија састанака одржана је у јулу 2002. године, пет месеци пре одлуке о куповини авиона F-16. Као резултат тога Буш је оптужен да је лично вршио политички притисак у договорима о наоружању у којима су бивше државе чланице источног блока прешле на америчке системе оружја.¹⁰⁸

На основу претходно поменутих споразума о сарадњи амерички експерти помогли су да се Пољаци обуче у процедурама набавке. Француска и Велика Британија су, такође, учествовале у томе. Резултати курсева обуке су, међутим, били минимални. Узрок недостатка промене била је преференција пољског Министарства одбране за инострану војну помоћ, углавном у форми америчких субвенција за инострану купопродају војне опреме и наоружања, а не за процес отворене селекције. Америчка Агенција за сарадњу у области одбране и безбедности (*US Defense Security Cooperation Agency*), након тих почетних курсева обуке, извела је још један круг обуке који се фокусирао на обучавање пољских званичника за то како да воде процес набавке, а не само да примењују модел набавке попут америчког. Крајњи циљ био је да се обезбеди стабилност и транспарентност за сектор одбране Пољске. Тај циљ сматран је пресудним у светлу текућих одлука о набавци ловца и одражавао је све јаче америчко-пољске односе.¹⁰⁹

Спекулисало се да блискост нових пољско-америчких односа, пољска подршка рату који је Америка водила у Ираку, те продаја авиона F-16 Пољској нису били случајни. Када су се Сједињене Државе окренуле ка Европи да створе коалицију оних који су вољни да „ослободе“ Ирак, многе од „стarih европских нација“ биле су против рата. То разилажење у мишљењу међу традиционалним савезницима проузроковало је трансатлантску кризу, која је довела до тога да Сједињене Државе потраже подршку међу другим европским државама. Нашле су подршку нарочито у Пољској. Сједињене Државе су рат у Ираку користиле као тест, како би одредили на кога могу да рачунају, с тим што су Велика Британија, Италија, Шпанија и Пољска стале уз Сједињене Државе, а Немачка и Француска су им се супротставиле. Одлука да подрже Сједињене Државе, као и одлука да купе авионе F-16, имала је дугорочне импликације за Пољску.¹¹⁰

Први резултат пољске одлуке да подржи Сједињене Државе био је метеорски успон статуса Пољске као партнера. То што се Пољска сврстала са Великом Британијом, Италијом и Шпанијом у подршци Сједињеним Државама осигурао јој је глас и значај у обликовању оштећених трансатлантских односа и у

¹⁰⁷ The White House, “U.S. – Poland Military Cooperation Initiative”.

¹⁰⁸ Sennott, “Arms Deals Criticized as Corporate U.S. Welfare”.

¹⁰⁹ Holdanowicz, “Polish Defence Industry: Living on the Edge”.

¹¹⁰ Reiter, “Poland: Toward a More Perfect Union – or a Superpower Alliance?”

будућем изгледу европског модела политичке безбедности. Тај став осигурао је Пољској, такође, дугорочно место у жустро расправљаним питањима, чиме је та одлука, заједно са одлуком да купе F-16, резултирала одлуком да се ојачају место и утицај Пољске у наредној деценији, као и да се ојачају пољско-амерички односи.¹¹¹ Пољска је била једина источноевропска држава укључена у копнене операције у Ираку, а њено подржавање Сједињених Држава, заједно са коначном одлуком да се купи авион F-16, а не понуђене европске авионе, изазвало је срџбу суседних земаља чланица Европске уније. Јануш Рајтер је прокоментарисао: „Дебата о рату навела нас је да се запитамо да ли је ико имао на уму наше интересе. Од нас се очекивало да слушамо упутства од Немаца и Француза – и да „ћутимо“. Али, Французи и Немци су окружени демократским државама. Ми се граничимо са Украјином, Белорусијом и Русијом. То је много другачије суседство. Начин на који смо третирани стварно је покренуо питање поверења. Ако натерате људе у Пољској да бирају између Сједињених Држава и Европе на плану безбедности, изабраће Сједињене Државе. Зашто? Због историје, али и због осећаја да је у области политике безбедности Европа још увек само обећање. Сједињене Државе су реалност“.¹¹²

Сједињене Државе учиниле су највише да ослободе централну Европу од руских стега, као и да финансирају прве године посткомунистичке транзиције. Резултат тога било је осећање захвалности многих нових посткомунистичких централноевропских држава.¹¹³

Блискост са Сједињеним Државама такође је нудила Пољској и мањим европским земљама средство за стварање противтеже утицају Немачке и Француске у оквиру ЕУ. Плашили су се удаљавања Сједињених Држава од Европе због Ирака, као и немачко-француске алијансе која је остатку Европе диктирала политику Европске уније, захваљујући њиховој величини и способности да усмеравају политички утицај.¹¹⁴ Као што је медијски консултант Гунар Улбрих (*Gunnar Ulbrich*) приметио: „Те земље не желе да у потпуности падну под контролу Немачке и Француске. Оне желе да задрже одређену везу са Сједињеним Државама да би им помогле да прокрче свој пут у Европску унију. Иначе, оне немају никакво прибежиште, а правила и регулатива које су усвојиле велике земље, било да се ради о медијима, медицини или европској војсци, намећу се 100% на остале“.¹¹⁵

Већ поменута геостратешка политика значајно је утицала на одлуку Пољска да купе F-16. Према једном пољском коментатору¹¹⁶ „уговор није добила фирма Локид Мартин, добила га је америчка влада, а притисак и подршка до-

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Moran, "For Poles, the Choice was Easy".

¹¹³ The Economist, "We Still Rather Like the Americans".

¹¹⁴ Moran, "For Poles, the Choice was Easy".

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Gregory Filipowicz, Dedefensa.org, "An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq".

лазили су са највиших нивоа. Створили су програм на који је, *политички* и економски, било веома тешко рећи не“. ¹¹⁷ Као што је виши уредник Нове републике Џон Б. Џудис (*John B. Judis*) рекао, уговор о продаји F-16 везан је за пољску подршку у Ираку као „услуга за услугу (реципрочни аранжман)“. ¹¹⁸ Према томе, купопродаја се најбоље тумачи кроз политичке оквире, с тим да је учешће Пољске у Ираку размењено за инвестирање Сједињених Држава у Пољској.

Поред тога, избор F-16 био је пример експанзије НАТО-а ка истоку, преоријентације коју су фаворизовале Сједињене Државе и одраз америчког утицаја над бившим европским комунистичким земљама чланицама источног блока. Тендер за F-16 показао је способност америчке владе да испољи утицај у „новој Европи“ индиректно преко купопродаје наоружања и директно преко НАТО-а. ¹¹⁹ То наводи на питање да ли би економски фактори (куповина F-16 и *offset* аранжмани) испливали без политичких „услуга за услугу“ (договор да Пољска подржи рат у Ираку).

Иако је штампа спекулисала да постоји веза између Ирака и куповине авиона F-16, пољски званичници су то негирали, тврдећи да подршка рату у Ираку није ни на који начин повезана са економском користи. Пољски министар спољних послова *Włodzimierz Cimoszewicz* је тврдио: „Наше одлуке нису донесене на основу тактичких разматрања. Ми нисмо калкулисали шта можемо добити тим избором. Нисмо очекивали да ћемо политички профитирати или остварити економске користи. Одлука да подржимо инвазију на Ирак највећим делом се заснивала на нашем разумевању правог значења алијансе и солидарности“. ¹²⁰ *Cimoszewicz* је такође навео да, иако то није био покретачки фактор, политичке, економске и друге користи јачања блиских војних односа са Сједињеним Државама су веома цењени. ¹²¹

Одлука да се купи авион F-16, када се посматра неvezано за геостратешку политику и Ирак, могла је изгледати сасвим другачије. Према мишљењу једног од аналитичара европске одбрамбене економије, „може се рећи без бојазни од противречности да се, да није било напада од 11. септембра 2001, убедљивости Сједињених Држава која је уследила, те притисака вршених на европске земље, купопродаја авиона F-16 не би одиграла у тој форми. Постојао би изнијансиранији аранжман, одвојено за европски и амерички ваздухоплов или са могућношћу продаје само европског ваздухоплова, или сасвим једноставно одлагање сваке акције“. ¹²² Према томе, Пољаци су, при одлуци да купе F-16, у ствари, потписали и „међународни уговор“ са Сједињеним Државама, са значајним политичким ди-

¹¹⁷ Dedefensa.org, „An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq“.

¹¹⁸ Bollyn, „Why Eastern Europe Supported War“.

¹¹⁹ Dedefensa.org, „An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq“.

¹²⁰ Little, „U.S. Dollars Wooed Ally in Iraq Coalition“.

¹²¹ Ibid.

¹²² Dedefensa.org, „An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq“.

мензијама везаним за политичке аспекте од „великог националног значаја“.¹²³ Иако је геостратешка политика припремила ситуацију за продају, свака држава која се надметала покушала је, такође, да политички утиче на одлуку Пољске. Говорећи на тему политичког утицаја, В. Лузак, пољски војни новинар, истакао је: „Опште је познато да се пољска влада суочавала са интензивним притисцима Париза и Вашингтона да изабере њихове авионе. За Пољску, усклађивање са НАТО-ом било је од веће важности него удовољавање својим пријатељима из Европске уније, а F-16 је обавезна ставка НАТО-а што се тиче борбених ваздухоплова. Наравно, могуће је да је било извесног наговарања из Вашингтона, као што се дешава у већини погодби око војне опреме“.¹²⁴

Французи су, такође, одмах повезали купопродају са војном помоћи Сједињених Држава Пољској, а и Французи и Немци су изразили незадовољство том одлуком.¹²⁵

Ив Робинс, заменик председника за међународне послове у фирми Дасо-Бреге, изјавио је: „За пољску безбедност нема никаквог посебног значаја да ли ћете изабрати европски или амерички борбени ваздухоплов. Али, одлуком да купите европску летелицу дали бисте јасан сигнал да желите да учествујете у нашој заједничкој одбрамбеној политици“.¹²⁶ У суштини, Пољска је, са позивом да приступи ЕУ, била под притиском европских земаља које су је оптуживале да ће издати суседе ако изабере F-16.¹²⁷ Европски конкуренти такође су покушавали да убеди Пољску да би већа усклађена способност европске одбрамбене индустрије, укључујући пољску куповину европског ловачког авиона, знатно повећала потенцијал европске одбрамбене индустрије у поређењу са производњачима из Сједињених Држава и других неевропских земаља.¹²⁸

Анализе и закључци

На крају, фактори оперативне могућности, интероперабилности, економије и политике морају се анализирати у смислу њиховог појединачног значаја за одређивање зашто су се пољски званичници одлучили за F-16. Јунуз Земке, заменик министра одбране и председавајући комисије за тендер, предложио је да се одлука заснива 45% на цени, 40% на тактичким и оперативним критеријумима, а 15% на *offset* аранжманима.¹²⁹ Поред тих критеријума, Земке је изразио задовољство финансијским условима, али није укључио услове подељене на про-

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ahmedullah, "Arms Sales: The U.S.-French Tug of War".

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Stylinska, "Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins".

¹²⁷ Sennott, "Arms Deals Criticized as Corporate U.S. Welfare".

¹²⁸ Piatkowski, "Polish Defence Industry and European Integration".

¹²⁹ Simon, "Poland and NATO", p. 135.

центе које је користила тендерска комисија да би дошла до коначне одлуке. Иако су проценти које је истакао Земке можда приближни тежини коју је тендерска комисија доделила током већања, они, ипак, не откривају целу причу.

Што се тиче оперативних могућности и интероперабилности, постојало је релативно мало разлика између три ваздухоплова. F-16 је, међутим, био ослонац инвентара борбених ваздухоплова земаља чланица НАТО, јер је 2002. године осам земаља НАТО-а имало F-16 у наоружању. Популарност F-16 у оквиру НАТО-а можда је имала извесну улогу у пољском избору. Према Јиржију Смајдзинском тај избор био је „оптимално решење за војну безбедност државе која испуњава своје обавезе као савезник“.¹³⁰ Пољски новинар Павел Вроњски, подржавајући чињеницу да између те три платформе постоји неколико разлика, прокоментарисао је: „Пољска понуда била је јединствена по томе што је увидела ривалитет између три практично упоредива ваздухоплова која су испуниле наше захтеве. Уосталом, ни француски Мираж 2000–5 ни *Gripen* нису инфериорни“.¹³¹ Како су сва три ваздухоплова обезбеђивала могућности које је Пољска тражила од ловачког авиона четврте генерације, аспекти оперативне могућности и интероперабилност нису биле главни фактор у пољској одлуци.

Економски фактори су, међутим, имали већу улогу у одлуци. Земке је нагласио значај економских фактора, истичући да су „*offset* аранжмани који су биле понуђени били кључни фактор који је утицао на владин избор“.¹³² Смајдзински је поновио Земкеову поенту, говорећи да ће поруџбина млазњака и *offset* споразум „донети Пољској економски и технолошки стимуланс“.¹³³ Међутим, Вроњски је у чланку изразио и своје мишљење да се Пољаци „не смеју да заваравати да ће *offset* аранжмани који прате уговор о авионима излечити све бољке пољске индустрије“.¹³⁴ С обзиром на то да су економски фактори имали тако битну улогу у коначној одлуци, понуда фирме Дасо, процењена реално на око 2,1 милијарду долара, била је много мање конкурентна него понуде фирми *Saab/BAE* и Локид Мартин. Чак, како је процењено, понуда фирме Дасо није испунила 100% пољских правних захтева у погледу *offset* аранжмана.

Тим фирме Дасо је, међутим, саставио атрактиван финансијски пакет и имао је конкурентне цене. Али, уз разлику међу понудама од 10 процената или мање, приближних јединачних трошкова набавке, релативно малу разлику између могућности платформи и пакета оружја, чак и мање од 500 милиона долара разлике у уговорној цени између највише и најниже понуде, понуда *offset* аранжмана коју је дао тим фирме Дасо ефектно је елиминисала Мираж 2000–5 Mk2 са економског аспекта. Тако је остало да се са економског аспекта изанализирају понуде фирми *Saab/BAE* и Локид Мартин.

¹³⁰ Kosc, “Poland Turns to U.S. for Fighter Jets”.

¹³¹ Wronski, “Planes and the Polish Cause”.

¹³² Kosc, “Poland Turns to U.S. for Fighter Jets”.

¹³³ Tagliabue, “Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal”.

¹³⁴ Wronski, “Planes and the Polish Cause”.

Offset понуде преостала два тима биле су релативно сличне како су и сами конкуренти проценили. Када су Пољаци применили *offset* мултипликаторе, уз додатни тежински фактор, вероватно додељен техничким индустријама, понуде су и даље биле релативно сличне, са приближно 4,7 милијарди долара за понуду фирме *Saab/BAE* и 6 милијарди долара за понуду фирме Локид Мартин. Финансијски услови били су релативно слични у обе понуде, с тим што је уговорна цена за *Gripen* била нешто мало мања од F-16. Обе *offset* понуде гарантовале су значајне директне и индиректне инвестиције у пољску индустрију, а обе су обезбеђивале знатан број нових радних места за пољске грађане.

Конечан износ од 4,7 милијарди долара, насупрот 6 милијарди долара, био је мање релевантан, јер су бројеви могли ићи у корист или тима фирме *Saab/BAE* или Локид Мартин, у зависности од пољске процене понуде и коришћеног мултипликатора. Поред тога, иако су велике бројке (милијарде долара) биле корисне политичарима да их представе пољској јавности, бројеви су мало значили док се нису реализовали кроз стварне инвестиције и усаглашеност са *offset* споразумом. Са релативно упоредивим понудама фирми *Saab/BAE* и Локид Мартин са економске тачке гледишта, пресудни фактор за одлуку представљали су политички разлози. Као додатак економским и техничким користима од куповине авиона F-16, Смајдзински је прокоментаришао да ће *offset* аранжман „... ојачати наше везе са Сједињеним Државама“.¹³⁵

Политика је имала доминантну улогу у одлуци пољске владе да купи F-16. Смајдзински је покушао да оповргне тај закључак, наводећи да је одлука заснована „на квалитету авиона, а не на политици“.¹³⁶ Чињенице су говориле другачије. Пољаци су били јако свесни колико је трпела њихова земља током двадесетог века. Пољска је остала неповерљива према Русији на истоку, Белорусији на северу и Немачкој на западу. Сједињене Државе и чланство у НАТО-у представљали су гаранцију Пољској за трајну слободу од доминације и јарма Русије. Авион F-16 је био симбол пољских односа како са Сједињеним Државама тако и са НАТО-ом. Пољска је подржала америчку политику према Ираку, што је створило раскол између Варшаве и Париза отприлике у исто време када је Пољска одлучивала о ловачком авиону који ће да купи.

Као прокламовани стуб националне безбедности Пољска је подржала Споразум ЕУ из Нице и готово еквивалентан глас који јој је обезбедио место у оквиру ЕУ. Пољска је желела да спречи да француско-немачка веза у оквиру ЕУ постане довољно снажна да може да диктира политику осталим чланицама ЕУ. У исто време, један од стубова пољске националне безбедности био је трансатлантски билатерални однос. Схватајући важност тог односа за пољску националну безбедност многи новинари су спекулативно довели у везу подршку Пољске рату у Ираку и одлуку да се купи F-16.

¹³⁵ Tagliabue, "Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal".

¹³⁶ Kosci, "Poland Turns to U.S. for Fighter Jets".

Подршка Пољске рату у Ираку, међутим, није нужно била повезана са одлуком да се купи F-16. Иако су се разговори на највишим нивоима и америчке и пољске владе о Ираку и куповини F-16 одвијали у отприлике истом временском оквиру, не постоји убедљив доказ да је пољска подршка за Ирак била „услуга за услугу“ за инвестиције Сједињених Држава у Пољску преко погодбе за F-16. Пољска је покушавала више да се укључи у међународну заједницу и да игра већу улогу. Као део те жеље да буде више укључена, према речима амбасадора Грудзинског, „учешће у тој операцији Пољска сматра инвестицијом у националну безбедност. Наш допринос операцијама у Ираку шаље, такође, снажну поруку да је Пољска поуздан савезник достојан поверења и да озбиљно схвата своје међународне обавезе“.¹³⁷ Пољска визија да буде значајнији међународни играч, заједно са подршком рату у Ираку, природно је ојачала везе са Сједињеним Државама.

Генерал-пуковник Том Волтерс (*Tome Walters*), директор Америчке о агенције за сарадњу о области одбране, оснажио је закључак да је коначно одлука била у великој мери политичке природе истичући да су чак и финансијски договори били једино политички. Генерал Волтерс је истакао: „Ми, за сада, не намеравамо да одобравамо владине позајмице било којој другој земљи осим Пољској“.¹³⁸ Тиме је имплицирано да је пољски споразум био јединствен, како економски, тако и политички. Додатна импликација била је да се пољска куповина авиона F-16 највероватније у будућности неће поновити у погледу финансирања, *offset* аранжмана и политике. Стога, поуке из јединствености пољског тендера за F-16 нису у потпуности применљиве на друге велике купопродаје војне опреме и наоружања.

На крају, према речима пуковника Петера Подбјелског, „Ми [САД] смо могли да изгубимо на тендеру“.¹³⁹ Подбјелски је додао да су Пољаци приватно пренели америчком тиму да је понуда дата у првој фази тендера била слаба, без обзира на лош квалитет француске и британско-шведске понуде. Амерички тим чуо је поруку јасно и гласно. Та порука је била катализатор за енергичнији одговор америчког тима у другој фази надметања. Када је значајан *offset* пакет био понуђен да оправда куповину пред пољским бирачким телом, а тај пакет ишао је у пару са атрактивним и креативним финансијама које је покретала политика са највиших нивоа на америчкој страни, коначна одлука је постала политичка.¹⁴⁰ Генерал мајор Чабан сложио са с тим закључком, коментаришући да је коначна одлука била политичка, али се он, као пилот, сложио са одлуком политичара у вези са коначним избором авиона.¹⁴¹

¹³⁷ Grudzinski, "Poland's Accession to the EU and Its Impact on U.S.-Polish Relations".

¹³⁸ Evans, "The Financing Factor in Arms Sales: the Role of Official Export Credits & Guarantees", p. 560.

¹³⁹ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 19. октобра 2006.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Чабан, лични разговор са аутором.

Литература

1. Ahmedullah, Mohammed. "Arms Sales: The U.S.-French Tug of War." Bulletin of the Atomic Scientists. Vol. 59, No. 05. September/October 2003. http://www.thebulletin.org/article.php/art_ofn=so03ahmedullah (accessed August 29, 2006).
2. Aviation Week and Space Technology. "Systems Testing to Begin for Polish F-16." New York. Volume 164. Issue 12. March 20, 2006. p. 19.
3. B. Glowacki and G. Sobzack. "Poland Opts for F-16s." Flug Revue. FR 3/2003. <http://www.flug-revue.rotor.com/FRheft/FRH0303/fr0303a.htm> (accessed August 29, 2006).
4. Blaszczyk, Jan. "Walory techniczno-bojowe samolotów wielozadaniowych F-16C, JAS 39 Gripen, Mirage 2000-5 a jakość samolotów bojowych WLOP." Czesze I w numerze March 2003.
5. Bollyn, Christopher. "Why Eastern Europe Supported War." Rumor Mill News Agents Forum. <http://www.thetruthseeker.co.uk/article.asp?ID=746> (accessed August 29, 2006).
6. Carr, David. International Affairs. Military Affairs. New Jerzy. December 30, 2002.
7. Czaban, Anatol, Brigadier General, General Staff of Polish Armed Forces, Military Intelligence Directorate, Deputy Chief P-2. Personal Interview with author, George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch, Germany. September 5, 2006.
8. d'E, B. "Poland Prefers US Fighter Planes." Paris La Tribune (Internet Version-WWW). December 30, 2002. <https://www.opensource.gov/> (accessed September 5, 2006).
9. Dedefensa.org. "An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq." June 11, 2005. http://www.dedefensa.org/article.php?art_id=2137 (accessed August 29, 2006).
10. Defense-aerospace.com. "Sticker Shock: Estimating the Real Cost of Modern Fighter Aircraft." www.defense-aerospace.com. 2006.
11. Defense Industry Daily. "The JAS-39 Gripen: Sweden's 4th Generation Wild Card." August 25, 2006. <http://defenseindustrydaily.com/> (accessed October 19, 2006).
12. Defense Security Cooperation Agency. News Release. *Poland – F-16 Fighter Aircraft*. Transmittal No. 02-49. July 22, 2002. <http://www.dsca.osd.mil>.
13. Defense Security Cooperation Agency. Press Release. *Ceremony Marks Rollout of First F-16s for Poland*. September 15, 2006. <http://www.dsca.osd.mil/PressReleases/by-date/2006/091506b.htm> (accessed December 18, 2006).

14. Evans, Peter C. "Appendix 13E. The Financing Factor in Arms Sales: The Role of Official Export Credits and Guarantees." *Military Spending and Armaments*, 2002. pp. 539–560.
15. Grudzinski, Przemysław. "Poland's Accession to the European Union and Its Impact on United States-Polish Relations." *Council of American Ambassadors, The Ambassadors Review*. Fall 2004. <http://www.americanambassadors.org/> (accessed December 18, 2006).
16. Holdanowicz, Grzegorz. "Polish Defence Industry: Living on the Edge." *Jane's Defence Weekly*. April 16, 2003. <http://www8.janes.com/> (accessed September 5, 2006).
17. Home.att.net. "F-16 for Poland." May 15, 2004. http://home.att.net/~jbaugher4/f16_48.html (accessed August 29, 2006).
18. Jackson, Paul, Kenneth Munson, and Lindsay Peacock, eds. 2002. *Jane's All the World's Aircraft*. Surrey, UK: Jane's Information Group Limited.
19. Jaxa-Malakowski, Ryzsard. "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest." *Flight International*. November 19, 2002. <http://web.lexis-nexis.com>. (accessed October 16, 2006).
20. Konopka, Lech. "Polish Military Aviation 1990-2003." *Dom Wydawniczy Bellona*. Warsaw. 2003.
21. Kość, Wojciech. "Poland Turns to U.S. for Fighter Jets." *Transition on Line. Business Week. European Leadership Forum. Week in Review*: December 24, 2002 to January 6, 2003. <http://www.tol.cz/> (accessed September 5, 2006).
22. Little, Robert. "U.S. Dollars Wooed Ally in Iraq Coalition." *Information Clearing House*. <http://www.informationclearinghouse.info/article7097.htm> (accessed August 29, 2006).
23. Michta, Andrew A. "Modernizing the Polish Military." *Defence Studies, A Frank Cass Journal*. ISSN 1470-2436. Volume 2. Number 2. Summer 2002. pp. 40–49.
24. Ministry of National Defence. Republic of Poland. *Basic Information on the MoND Budget for 2001-2006*. MoND Budget. http://www.wp.mil.pl/stro-na.php?idstrona=126&idn=2_4 (accessed August 29, 2006).
25. Moran, Michael. "For Poles, the Choice was Easy." *MSNBC.com*. January 27, 2004. <http://www.msnbc.msn.com/id/4038199/print/1/displaymode/1098/> (accessed August 30, 2006).
26. Notifications to Congress of Pending U.S. Arms Transfers. http://www.fas.org/asmp/profiles/notif_db.php/ (accessed October 16, 2006).
27. Piatkowski, Krystian. "Polish Defence Industry and European Integration." *Military Technology*. Bonn. August 2004. Volume 28. Issue 8. p. 50.
28. Penney, Stewart. "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest." *Flight International*. November 19, 2002. <http://www.accessmylibrary.com/comsite5/bin> (accessed December 22, 2006).

29. Podbielski, Peter. E-mail message to author. October 18, 2006.
30. Podbielski, Peter. E-mail message to author. October 19, 2006.
31. Poland, Hungary, and Czech Republic versus War in Iraq – Polish Culture. “Eastern Europe’s Contribution to the War in Iraq.” <http://culture.polishsite.us/articles/art95fr.htm> (accessed October 19, 2006).
32. Poland versus the USA – The Culture Clash – Polish Culture. “Polish versus the USA – The Culture Clash.” <http://culture.polishsite.us/articles/art112fr.htm> (accessed October 19, 2006).
33. Politics: Present Polish-American Relations – Polish Culture. “Polish Politics – Present Polish-American Relations.” <http://culture.polishsite.us/articles/art103fr.htm> (accessed October 19, 2006).
34. Reiter, Janusz. “Poland: Toward a More Perfect Union – or a Superpower Alliance?” *The WorldPaper*. May 2003. http://worldpaper.com/archive/2003/may_15/may2.html (accessed August 29, 2006).
35. Simon, Jeffrey. *Poland and NATO*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2004.
36. Sennott, Charles M. “Arms Deals Criticized as Corporate US Welfare.” *Boston Globe*. January 14, 2003. <http://www.commondreams.org/cgi-bin/print.cgi?file=/headlines03/0114-02.htm>. (accessed August 29, 2006).
37. Stylinska, Teresa. “Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins.” *Warsaw Rzeczpospolita* (Internet Version-WWW). December 23, 2002.
38. Tagliabue, John. “Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal.” *The New York Times*. Late Edition, East Coast. New York, NY. April 19, 2003. C. 4.
39. The Chancellery of the Prime Minister Republic of Poland. “Signing of Agreement for Delivery of F-16 Aircraft.” April 18, 2003. http://www.kprm.gov.pl/english/2130_5889.htm (accessed August 29, 2006).
40. The Economist. “We still Rather Like the Americans.” January 30, 2003. http://www.roembus.org/English/news/international_media/2003/economist_30-01-2003 (accessed October 19, 2006).
41. The Members of Europe, the North Atlantic Treaty Organization and the Eurasia Division, and Deputy Under Secretary of the Air Force, International Affairs. “Transforming Poland’s Military: A Focus on Western Concepts, Training, and Hardware.” *The DISAM Journal*. Fall 2005.
42. The Warsaw Voice Online. “F-16 Rebate?” March 4, 2003. <http://www.warsawvoice.pl/printArticle.php?a=1866> (accessed August 29, 2006).
43. The Warsaw Voice Online. “Offsets: The Big Payback” January 5, 2003. <http://www.warsawvoice.pl/archiwum.phtml/5624> (accessed December 19, 2006).
44. The White House. Office of the Press Secretary. *U.S. – Poland Military Cooperation Initiative*. Fact Sheet. July 17, 2002. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/07/20020717-8.html> (accessed August 30, 2006).

45. United States Congress. House of Representatives. Committee on Armed Services. *Opening Statement of Chairman Duncan Hunter Full Committee Hearing on the Impacts of Defense Trade Offsets*. 108th Congress, 2d Session, H.A.S.C. No. 108-39, June 17, 2004.

46. United States Department of Commerce. Bureau of Industry and Security. *Poland*. <http://www.bis.doc.gov/defenseindustrialbaseprograms/OSIES/Export-MarketGuides/european/poland.pdf> (accessed October 19, 2006).

47. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Agreement Signed for \$690 Million Gdansk Refinery Project as Part of F-16 Offset Program*. Embassy News. Embassy Events 2003. September 18, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/refinery.html> (accessed September 28, 2006).

48. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *F-16 Delegation Visits Poland ... With Planes*. Embassy News. Embassy Events 2003. January 9, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/pr010903.html> (accessed December 18, 2006).

49. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Final Agreements on Purchase of F-16 Signed*. Embassy News. Embassy Events 2003. April 18, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/offset.html> (accessed September 28, 2006).

50. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Gdansk Refinery Upgrade Signing Ceremony*. Embassy News. Embassy Events 2003. September 18, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/abraham.html> (accessed September 28, 2006).

51. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Poland Chooses the F-16 Fighting Falcon*. Embassy News. Embassy Events 2002. December 27, 2002. http://poland.usembassy.gov/poland/12_27_02.html (accessed December 18, 2006).

52. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Polish F-16 Roll-out Attended by Polish and U.S. Dignitaries*. Embassy News. Embassy Events 2006. September 18, 2006. http://poland.usembassy.gov/poland/f16_flight.html (accessed December 18, 2006).

53. Wikipedia. *Poland*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Poland#Politics> (accessed March 15, 2007).

54. Wroński, Paweł. "Planes and the Polish Cause." *Warsaw Gazeta Wyborcza*. December 28, 2002. p. 3.

ЖЕНЕ У ОРУЖАНИМ СНАГАМА РЕПУБЛИКЕ МАЂАРСКЕ – ИСКУСТВА И ПОУКЕ*

Klara Spinosé Kecskeméthy

Универзитет националне одбране „Зрињи Миклош“,
Будимпешта, Република Мађарска

У Мађарској су промене наступиле не само услед придруживања Северноатлантском савезу, већ је променом режима и променама у структури и систему вредновања у војсци морало да дође до спровођења принципа пружања једнаких могућности. Већина војних руководилаца признала је да запошљавање жена у војсци, у појединим областима, има своје предности, тако да се може дозволити женама да обављају традиционално мушке дужности. У поређењу са другим земљама НАТО-а, у Мађарским одбрамбеним снагама релативно је висок проценат учешћа жена професионалних војника (официри, подофицири или војници по уговору) у многим областима. Укупан проценат жена професионалних припадника и војника по уговору је 19,6% и чини високу стопу у појединим чиновима. Иако још нема жена команданата (са чином адмирала или комодора), жене су заступљене у свим другим официрским чиновима.

Кључне речи: *жене у војсци, Мађарска, равноправност полова, НАТО.*

*„...Они који говоре о женама увек лепо, не познају их добро;
они који о њима увек лоше говоре, уопште их не познају...“*
(Графит на Интернету)

Историјски преглед

У прошлим вековима улога жена често је била ограничена оним што је друштво у којем доминирају мушкарци од њих очекивало или желело да оне буду. То се већином није заснивало на јасној процени њихових ин-

* Текст „Women in the Armed Forces of Republic of Hungary – Experiences and Lessons Learned“ by Prof. Col. Klara Spinosé Kecskeméthy са енглеског језика превела је Љиљана Брчић.

дивидуалних могућности и способности. Након што су жене индивидуално или као група покушале да скрену пажњу на *status quo* њихове улоге се проширују, тако да данас могу слободно да изаберу нетрадиционална занимања и професије којима су некад доминирали мушкарци.

Можда ни у једној другој области није постојао такав отпор према учењу жена као у војсци. Ту, као ни у једном другом подручју рада, устаљене идеје о особинама и способностима полова учиниле су војску претежно мушком и под командом мушкараца све до почетка 20. века.

Од прошлих времена улога жена у војној служби се постепено ширила. О доприносима жена није се писало нити су оне биле награђиване. Историчари су више волели да пишу о женама чије су се активности уклапале у друштвени модел „женственог“ понашања.

Ако су сви људи створени једнаки зашто то не важи за жене? Амерички и британски покрети за стицање права гласа су иницирали борбу за еманципацију жена међу елитом образованих жена (али и неких мушкараца) широм света. Пошто су образоване жене у свету покренуле захтев за добијање права гласа, мушка популација у свим земљама се снажно одупирала, што се завршило тиме да је већина жена у свету добила то основно грађанско право тек у последњих 60 година.

Жене су почеле да стичу право гласа на изборима и право да се кандидују откад је Нови Зеланд постао прва земља у којој је женама признато право да гласају, 1893. године, а до 1920. године већ десет земаља је дало женама бирачко право. У многим европским земљама женама није било дозвољено да гласају све до окончања Другог светског рата, укључујући Француску, Грчку, Италију и Швајцарску. У Латинској Америци женска политичка права прво су призната у Еквадору, 1929. године, док у Мексику жене нису могле да гласају све до 1953. године. У Азији су прво стекле право на гласање у Монголији, 1923, а 1945. осигурале су право гласа у Јапану и Јужној Кореји. У бившим европским колонијама у Африци и Азији жене су добиле бирачко право када су државе стекле независност.

У позадини тих позитивних промена стоји успон женских покрета широм света, који су учврстили женску свест о властитом политичком потенцијалу и довели до нових решења која су жене спремне да покрену. Ту је и спремност политичких партија и држава, којом се женама олакшава приступ политици, као и политичко окружење после хладног рата, које је пружио прилике за нове стилове руковођења и које је преуредило политичке приоритете.

Делокруг послова које жене могу да обављају у војсци мењао се деценијама, и наставља да се развија откад су земље које припадају Северноатлантском савезу зашле у 21. век. Међутим, у појединим земљама постоје разлике. Вођена је жива расправа о одговарајућој улози за жене у војсци. Иако је присуство жена у свим видовима војске променило стајалишта о томе шта жена-војник може да ради, неколико питања још остаје отворено. Да

ли би све војне дужности требало да буду без ограничења у погледу полне припадности? Да ли жене треба да се суочавају са истим ризицима, узимајући у обзир последице по здравље? Да ли жене треба да служе у борбеним јединицама или специјалним снагама као што су маринци или подморничари? Треба ли жене распоређивати у мировне мисије или војне операције? Током осамдесетих година 20. века у Сједињеним Америчким Државама популарни војни регрутни слоган за потенцијалне војнике гласио је „Буди све оно што можеш да будеш – у војсци“. Током прошлих времена у многим земљама женама је пружена могућност да ступе у војну службу.

До 2000. године женама је пружено више прилика као никад пре тога. У току мање од једног века жене војна лица начиниле су велики корак у односу на друге далекосежне промене што се тиче женских права, политичке моћи и приступа професијама и активностима које им некада нису биле доступне. Жене у војсци, у оквиру сваког рода и службе, срушиле су митове и ставове о томе шта могу и треба да раде.

Жене које су биле потпуно незадовољне конвенционалним улогама бориле су се за службу у војсци као медицинске сестре, војници, лекари, новинари, психолози, контролори лета или наставници у војним академијама и колеџима.

Као и у многим другима областима живота, улога жена у војсци се мењала постепено, као што су се мењала схватања о њиховим менталним и физичким способностима. У неким случајевима промене су биле изнуђене у судовима, доношењем нових законских прописа који промовишу једнака права на образовање и запослење, као и новим законима и политиком управљања у самој војсци.

Расправе о одговарајућим улогама за жене у војсци често су представљале „вруће теме“, о којима су и мушкарци и жене заузимали различите ставове. Жене које се нису слагале са конвенционалним стереотипима бориле су се за место у војсци. Оне су се бориле, како за место на бојном пољу, тако и за право да руководе другима. У својој књизи *Жене у војсци: незавршена револуција* (*Women in the Military: An Unfinished Revolution*) (1992), генерал-мајор Џин Хоулм (*Major General Jeanne Holm*) каже: „Прихватање жена као пуноправних и једнаких учесника у овом мушком миљеу многи виде као коначну проверу друштвене воље да се постигне компромис са дубоко усађеним традиционалним мишљењима“.

Уласком у 21. век преостало је неколико нерешених питања. Да ли жене и мушкарци треба да служе војску под условима који су потпуно неутрални у погледу полне припадности, тако да се и суочавају са једнаким ризицима? Како држава може да одржава ефикасну војску која добија талентоване људе да успешно обављају војне послове? Какви стандарди се могу користити да се изабере прави људи за праве послове, без обзира на пол?

Жене у НАТО снагама

У Копенхагену је 1961. године одржана Прва НАТО конференција жена, виших официра у Северноатлантском савезу (Данска, Холандија, Норвешка, Уједињено краљевство и САД). Главне теме конференције биле су статус, организација, услови запошљавања и професионалне могућности жена у оружаним снагама НАТО-а. Оне су једногласно изразиле наду да ће НАТО и државне власти размотрити питање већег пријема жена у војну службу.

Значајан догађај десио се за време конференције у седишту НАТО-а у Бриселу, у новембру 1973. године. Усвојена је резолуција у којој је усаглашен став да женама треба да се пружи могућност да служе у свим врстама специјалности, осим борбених, и да њихов пријем у службу треба да буде регулисан националном политиком. Војни комитет НАТО-а подржао је формирање Војног комитета жена у саставу НАТО снага (*the Committee on Women in the NATO Forces – CWINF*) 19. јула 1976. године у документу Војног комитета НАТО-а, број 249.

Марта 1997. године Стални војни комитет НАТО-а одобрио је оснивање консултативне канцеларије за жене припаднице снага НАТО-а у оквиру Међународног војног штаба. Намера је била да канцеларија буде огледна за период од три године. У децембру 2000. Војни комитет НАТО-а усвојио је резолуцију и потврдио сталну Канцеларију за жене у саставу НАТО снага (*the Office on Women in the NATO Forces OWINF*) у оквиру Међународног војног штаба.

Главни задатак Војног комитета жена у саставу НАТО снага јесте да пружа савете војном руководству НАТО-а и земљама чланицама у вези са кључним питањима и политиком која се односи на службу жена у оквиру НАТО-а. То је савремено тело које има за циљ да промовише највећу корист од употребе способности жена-војника у оружаним снагама у читавом Северноатлантском савезу. Поред тога, он пружа информативну подршку земљама чланицама НАТО-а о интеграцији полова, даје информативне водиче о питањима која се тичу полова, специфичности везаних за операције које се темеље на искуствима жена на служби и војсци. Од 2002. године постоји активна сарадња између Комитета и земаља чланица Програма „Партнерство за мир“. Године 2003. Комитет је ступио у контакт са седам земаља Медитеранске иницијативе, како би и оне могле да учествују у активностима и како би се придружиле заједници.

Међусобно информисање, проток информација, учешће на међународним форумима и конференцијама су веома важни. Редовно учешће на конференцијама Северноатлантске алијансе може да буде од велике помоћи за стицање међународног војног искуства. Свака конференција, експертска дискусија, извештај, интервју или чланак у новинама веома су корисни како би се схватила стварна идеја о положају, улози, професионалним могућностима, радним обавезама и животним околностима жена у оружаним снагама.

Жене ће, као неодвојиви део војске, наставити да заузимају активну улогу у обликовању политике, давањем сталног доприноса националној одбрани.

Мађарска искуства

У прошлости је улога жена у мађарској војсци била је веома ограничена. Иако се у дугој историји Мађарске наилази на примере жена-хероја, као што је нпр. Илона Зринџи (*Ilona Zrínyi*), која је учествовала у одбрани замка Егер, њиховом доприносу није одато признање на прави начин. Историчари су ретко помињали њихову улогу на бојном пољу. Мушкарцима су више одговарале оне жене чије активности су се уклапале у друштвена очекивања, као што је брига о породици и кући. Као и у другим областима живота, улога жена у војсци се споро мењала.

Ангажовање жена у војсци датира од доба револуције и борбе за независност од 1848. до 1849. године. Жене су биле у служби као медицинске сестре током ратова и у већем делу 20. века. После Другог светског рата, жене, углавном супруге официра, могле су да ступе у војну службу. Обављале су медицинске, административне, персоналне или послове у служби везе, у складу са својим цивилним занимањем, без праве војне обуке, јер су их мушкарци сматрали женским особљем, а не војницима. Накнадна војна обука за жене које су биле у војној служби дуго није била адекватна, будући да се њихова радна средина и захтеви радног места нису изменили.

У претходном периоду жене војници су постајале професионални припадници војске на један од четири начина:

1. Жене које су завршиле факултете или колеџе могле су да аплицирају за службу у војсци као професионална војна лица за место лекара (војног лекара), наставника, психолога, инжењера, правника, финансијског стручњака и сл.

2. Студенти на цивилним факултетима и колеџима добијали би стипендије од мађарске војске за завршну фазу студија. Они би (првенствено лекари, инжењери, правници, економисти и др.) након завршетка студија ступали на посао сходно условима уговора о стипендирању.

3. Жене су радиле као цивилна лица на служби у војсци, али њихово радно место би било у међувремену преименовано у официрско, тако да су оне тражиле да уђу у професионални састав како би задржале своје радно место.

4. Жене које су обављале подофицирске дужности биле су премештале на официрске дужности. Поред цивилних квалификација оне су полагале официрски испит или су стицале дипломе на факултетима или колеџима.

У складу са новим утицајима и политичким променама, 1994. године војне школе – Подофицирска школа, колеџи и Војна академија – коначно су били отворени за жене, иако је њихов пријем ограничен на логистику, финансије, радио-извиђање и област информатике. Године 1998. дошло је до квалитативне промене, јер је по први пут 29 жена-официра завршило своје студије у роду везе, финансијској служби и радио-електронском извиђању на Војнотехничком факултету „Јанош Болај“ (*Bolyai János Military Technical College*). Од 2005. године сви факултети и програми обуке доступни су и женама.

У војном законодавству једнака права на рад и запошљавање су загарантована, на основу одредби из *Устава Републике Мађарске*, *Закона о радним односима* и сродних међународних докумената. За жене и мушкарце на служби у Мађарским одбрамбеним снагама (*Hungarian Defence Forces*) важе једнака правила, једнака обука, исти задаци и исте одговорности.

У Мађарској су промене наступиле не само у вези са чињеницом о придруживању Северноатлантском пакту, већ је променом режима и променама у структури и систему вредновања у војсци морало да дође до спровођења принципа пружања једнаких могућности. Већина војних руководилаца је признала да запошљавање жена у војсци, у појединим областима, има своје предности, тако да се може дозволити женама да обављају традиционално мушке дужности. У том погледу најспорије се спроводе промене у пракси у најконзервативнијим копненим снагама у погледу командних дужности. Пријем жена у војску сматра се коначном провером друштвене воље да се жене прихвате као пуноправни и једнаки учесници у том мушком миљеу.

Табела 1 – Процент заступљености жена-војника у оружаним снагама земаља чланица НАТО-а

ДРЖАВА	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Белгија	7,6	7,9	8,2	8,26	8,3	8,3
Бугарска	–	–	–	4,2	6,0	6
Канада	11,4	11,8	12,4	12,3	12,6	12,8
Република Чешка	3,7	10,0	10,0	12,3	12,21	12,21
Данска	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,3
Француска	8,5	10,8	11,2	12,79	12,8	13,28
Немачка	2,8	3,7	4,4	5,2	6,0	6
Грчка	3,8	3,8	3,8	4,2	16,0	5,4
Мађарска	9,6	16,0	10,0	10	14,3	17,56
Италија	0,1	0,1	0,5	0,53	1,0	1,6
Летонија	–	–	–	13,5	20,0	–
Литванија	–	–	–	6,04	9,07	12,5
Луксенбург	–	–	–	–	–	5,71
Холандија	8,0	8,4	8,5	8,65	9,0	9
Норвешка	3,2	3,3	5,7	6,3	6,3	7
Пољска	0,1	0,3	0,3	0,47	0,47	0,52
Португал	6,6	6,6	8,4	8,4	8,4	12
Румунија	–	–	–	3,99	5,0	5
Словачка	–	–	–	6,1	7,06	7,7
Словенија	–	–	–	19,2	15,38	–
Шпанија	5,8	9,0	10,0	10,5	10,7	13,47
Турска	0,1	0,1	0,1	3,95	3,95	3,1
Ујед. Краљевство	8,1	8,3	8,6	8,8	9,0	9,1
САД	14,0	14,0	15,0	15,0	15,5	10,49

(Уредила: пук. Клара Сипозни Кечкемети)

(Извор: http://www.nato.int/issues/women_nato/perc_fem_soldiers_2001_2006.pdf)

У поређењу са другим земљама чланицама НАТО, у мађарским одбрамбеним снагама релативно је висок проценат учешћа жена професионалних војника (официри, подофицири или војници по уговору) у многим областима (табела 1). Укупан проценат жена професионалних припадника и војника по уговору (19,6%) чини високу стопу у појединим чиновима. Иако још нема жена команданата (са чином адмирала или комодора) жене су заступљене у свим другим официрским чиновима. Међу млађим официрима жене чине преко 20%, док је код војника по уговору удео још већи, сваки други официр у чину OF-2, и сваки трећи у OF-1 је жена. То показује да, поред жена које су стекле професионално војно образовање, високо образоване жене из цивилства желе да ступе у војну службу, да пруже своја стручна знања и прихвате обавезе које намеће униформа (табела 2).

Табела 2 – Заступљеност жена у оружаним снагама Мађарске према чиновима, 2008.

Мађарска	Укупно %	Генерали %	Виши официри %	Млађи официри %	Подофицири %	Чинови нижи од подофицира %
Команда здружених снага	15	–	3	14	22	10
Министарство одбране	32	–	11	41	74	–
Приштабске јединице	27	–	9	29	38	17
Укупно	20	–	8	21	29	11

(Извор: Национални извештај – Мађарска 2008 у
<http://www.nato.int/ims/2008/win/reports/hungary-2008.pdf>)

Учешће жена подофицира од OR-6 до OR-9 креће се између 22 и 42%, што је прилично велик удео. Један од разлога је и тај што су оне жене које су ступиле у војску раније, било као војници, било као цивилна лица на служби у оружаним снагама, до сада напредовале до виших чинова.

Исто тако, жене-наместеници имају дипломе средње или стручне школе пре него што ступе на службу у војсци, и велика већина долази да служи у позадинске јединице и установе за опслуживање борбених јединица. На тактичким местима преовлађују мушкарци, па због структуре војске тај број одређује свеукупно већи удео мушкараца и укупно мањи број жена-војника.

Постоје специјалистичке области и послови у којима жене представљају већину. У области медицине, административних послова и образовања и социјалне заштите удео жена наместеника је преко 60% (табела 3). Супротне тенденције могу се запазити код послова и места који су везани за борбене задатке, као и у традиционално мушким пословима. Нема жена међу официрима за основну пешадијску обуку, оклопне јединице и у служби војних свештеника.

Табела 3 – Заступљеност жена према пословима у оружаним снагама Мађарске, 2008.

Организација	Женски персонал (%)
Државни медицински центар	63
Војномедицински центар „Dr. Radó György“	58
Министарство одбране – Агенција за економију и финансије	47
Центар за логистичку подршку	30
Министарство одбране – Агенција за инфраструктуру	29
Мађарске одбрамбене снаге – Команда здружених снага	21
Мађарске одбрамбене снаге – Центар за обуке за мировне операције	20

(Уредила: пук. Клара Сипозни Кечкемети)

Регрутација

Нови припадници по уговору могу да ступе у војну службу само након завршене основне војне обуке. Услови су исти и за мушкарце и за жене, на свим нивоима, без икакве дискриминације. Минимум захтева чини: завршена осмогодишња основна школа, старосна доб од 18 до 47 година и одговарајућа физичка спремност.

Професионална каријера започиње у војној академији. Услови за упис су: старост од 18 до 24 године, мађарско држављанство, завршена средња школа, ментална, психичка и физичка способност. Од 1997. године сви професионални припадници и војници по уговору треба да прођу систематски преглед пре ступања у војну службу. Жене, баш као и мушкарци, морају да прођу сложене тестове како би добиле дозволу да постану професионални војници. Тест се састоји од три дела: здравствени преглед, тест физичке спремности и детаљан психо-тест. Жене-кадети пролазе исту војну обуку као и мушкарци током свог школовања. За оне које добију официрски чин, а пре тога су биле у цивилству, обавезна је тромесечна војна обука.

Поред регрутних команди, одсека за цивилно-војну сарадњу, информације из свакодневне праксе могу се добити у току тзв. „Дана отворених врата“ или „Војних сајмова“ које имају велику улогу у професионалној оријентацији. Такви програми пружају прилику војним образовним институцијама и војним установама да представе себе, своје јединице, свој рад, свакодневни живот, своје активности и своје пословање. Покренуте су иницијативе за стицање већег публицитета у друштву путем медијске покривености (ТВ, радио-програми), како би се Мађарске одбрамбене снаге популарисале и учиниле атрактивнијим за цивилно становништво.

У Мађарској су жене мотивисане за ступање у војну службу због неколико разлога: незапосленост у цивилству, боља финансијска и социјална примања, жеља за изазовом и авантуром, позитивна искуства пријатељица које су већ на служби у војсци, жеља да се припада групи и да се докаже да су жене способне за тај посао.

Мотивација жена-војника је изузетно велика. Оне се труде да недостатак физичке снаге надокнаде својом истрајношћу, изузетном марљивошћу, флексибилношћу, толеранцијом и упорношћу да се реши проблем.

Обука и напредовање у служби

Жене у војној служби могу да похађају исте специјалистичке курсеве и завршавају све врсте обуке и школа које су неопходне за унапређење у виши чин. Не постоје ограничења пријема жена у војне школе. Универзитет националне одбране „Зрињи Миклош“ и Подофицирска школа „Пал Кинизи“ опремљени су тако да омогућавају обуку мушкараца и жена према изабраним областима. Војне академије (Војнотехнички факултет „Јанош Болај“ и Факултет војних наука „Лајош Кошут“) омогућавају слободан приступ и мушкарцима и женама, без икаквог ограничења приликом уписа или студирања.

Програми обуке (основна, војноспецијалистичка и др.) за жене идентични су програмима за мушкарце и организују се у истим институцијама и центрима за обуку.

Војна лица по уговору могу да постану професионална војна лица, уколико су подофицири (OR7-OR8), имају препоруку својих команданата, радно искуство и ако положи тест физичке способности. Они, такође, могу да постану официри након што заврше колеџ или стекну универзитетску диплому.

Сви полазници морају на основној обуци да испуне исте захтеве. Не постоје значајне разлике у основној обуци мушкараца и жена, али стандарди физичке спреме се разликују по полу, узимају се у обзир дати физички параметри и способности према полу, старосној доби и будућем занимању.

Провера физичке способности спроводи се једном годишње за све. Сваки војник мора да испуни те захтеве како би био способан за војну службу. Провера физичке спремности садржи једнаке елементе (трчање на 3.200 м, склекови, издржљивост), али постоје разлике према полу и старосној доби.

Годишња провера физичке способности се степенује по старосној доби и врсти физичког посла. Постоје четири категорије којима се одређују физички захтеви и оптерећење пословима: Т1 – основна способност за сталан посао на једном месту; Т2 – средњи ниво способности за лакше физичке послове; Т3 – виши ниво способности за средње тежак физички рад и Т4 – повећан ниво спремности за тежак физички рад.

Ангажовање

Значај женског особља постао је наглашен приликом доскорашњег ангажовања у иностранству последњих неколико година, посебно у областима где разлика у полу може да утиче на исход мисије. У муслиманским земљама постоје извесна културна и верска правила ангажовања која се морају поштовати. У области цивилно-војног програма и рада, односи с јавношћу у местима где су војне јединице морале да сарађују са локалним становништвом или организацијама показало се веома корисним имати жене-војнике у операцијама чији исход може да зависи од тога.

Сви положаји у мисијама су отворени за жене, али се дешава слично као што је у целој војној организацији, пошто је већина жена на служби у санитарској служби, информисању јавности, вези, администрацији или у логистици, а само мало жена се налази на служби у пешадијским одељењима или другим борбеним положајима. Учесће Мађарица у мултинационалним операцијама је успешно. Ту су жене официри, подофицири и војници по уговору у свим мисијама где учествују Мађарске одбрамбене снаге. Оне се морају суочити са једнаким захтевима и морају да живе у истим условима као и мушкарци.

Иако по Закону о војсци командант има право да пошаље своје потчињене (мушкарце и жене на служби) у шестомесечне мисије у иностранству без њихове сагласности, има довољно добровољаца за те мисије, тако да се, у пракси, учешће у мисијама у иностранству заснива на добровољној бази.

Главни мотив за војнике, жене и мушкарце је финансијска добит, пошто је разлика између редовне зараде и зараде која се остварује у мисијама велика. Други мотив је систем евалуације; искуство стечено у мисијама доноси предност у стицању вишег положаја. Трећи мотив представља изазов са којим се суочавају у мисијама радећи у мултинационалним, мултикултуралним, разноврсним јединицама, у цивилно-војном окружењу радећи са локалним становништвом и организацијама и сарађујући са припадницима других нација.

Предузете су многе мере да се подржи систем бриге о породици. Ако су супружници који имају децу на служби у војсци, а један од њих је у мисији у иностранству, други члан породице је ослобођен двадесетчетворочасовног дежурства уколико има дете млађе од 6 година.

У војсци вреди цивилни закон о породичком одсуству, према којем жене на служби у војсци имају право на породичко одсуство у трајању од 6 месеци. Након тог периода могу да буду распоређене у статус лица у резерви још једну годину. Међутим, наставак њихове војне каријере је много компликованији када у току њиховог одсуства јединица у којој оне служе буде расформирана због реформе одбране. Неке жене су се морале вратити на посао након порођаја и прекинути дојење када су бебе имале 6 месеци. Као део бриге о деци самохране мајке (или очеви) не могу се ангажовати за 24-часовна дежурства док дете не напуни 6 година.

Поуке

Данас су могућности жена у мађарској војсци знатно проширене; оне могу да буду носиоци свих, а не само традиционално женских послова. Усаглашавање материнства и улоге жене на служби у војсци представља неку врсту изазова, нарочито са социолошке тачке гледишта.

У мађарским одбрамбеним снагама пружају се једнаке могућности и права женама и мушкарцима и успостављају једнаки стандарди и захтеви. Бити на служби у одбрамбеним снагама је веома атрактивно занимање за жене у мађарском друштву. С једне тачке гледишта кохезија јединице и тимски рад, као један од главних елемената моралне снаге војске, не може да наруши уврштавање жена у борбене јединице. С друге стране, војна организација мора осигурати да право на материнство жена у војсци не може да буде угрожено због специфичности војне каријере.

Разрешење потенцијалних конфликтних ситуација захтева билатерални компромис, јер на жене које су део тога требало би гледати са позитивним осећањем, како би се решили организациони проблеми који заступају мушке вредности.

Мерило за прихватања жена у војсци могуће је само на основу једнаких перформанси и једнаког третмана. Другим речима, жене с правом очекују објективно вредновање на основу својих особина, али траже и прихватање резултата које постижу.

Литература

1. Holm, Jeanne: Women in the Military: An Unfinished Revolution. Revised Edition. Published by Presidio Press, 1992. p. 363.
2. Stanley, Sandra Carson- Segal, Mady Wechsler: Military Women in NATO: An update. Armed Forces and Society, 1988. Summer, Vol. 14. No. 4. p. 559–585.
3. Klára Siposné Kecskeméthy: Did the joining NATO mean a change the role of military women in the Hungarian Army? Lecture at the Women and Armed Forces NATO/PfP Symposium, 1999, October 11–15. Vienna Austria.
4. Tiffany Wallin: Background paper on Women in the military, 1999. p. 1–4. manuscript.
5. Sarah Garcia- Siposné Kecskeméthy Klára: Katonánők a NATO-tagállamok fegyveres erőiben (Women in the NATO Armed Forces), Hadtudomány, 2000. 1. szám. p. 107–114.
6. Gelsei András-Siposné Kecskeméthy Klára: Az esélyegyenlőség megteremtésének intézményei az USA szárazföldi haderejében (Equal opportunity in the US Army), Humán Szemle, 2003. 4. szám.
7. Boros Magdolna–Siposné Kecskeméthy Klára: Nemzetközi tapasztalatok a katonánők – integráció témakörben, Humán Szemle 2004. 3. szám p. 3–15.
8. Hungary National Report, Committee on Women in NATO Forces Conference, 2008, Brussels, NATO HQ, p. 9. <http://www.nato.int/ims/2008/win/reports/hungary-2008.pdf>.

WOMEN IN THE ARMED FORCES OF REPUBLIC OF HUNGARY: EXPERIENCES AND LESSONS LEARNED

Klara Siposné Kecskeméthy

Zrínyi Miklós National Defence University, Budapest,
Republic of Hungary

In Hungary change has occurred not only in connection with the fact of joining NATO, but with the changing of the regime and the structural and value systems of the army, there had to enforce the principle of the equal opportunity in the army too. The majority of the military brass, leaders admitted, that the employment of the military women in certain fields has advantages, so they let the women in the traditionally masculine duties. In comparison with other NATO countries, the Hungarian Defence Forces have a relatively high proportion of professional female soldiers (officers, NCOs or contracts) in many fields. The total percentage of female professional and contract soldiers (19,6%) covers very high rates in some ranks. Although we still have no female flag officers, females serve in every other officer ranks.

Key words: Women in military, Hungary, NATO.

*“... Those who always speak well of women do not know them enough;
those who always speak ill of them do not know them at all...”*
(Internet graffiti)

Historical overview

In past centuries, women's roles have often been limited by what male-dominated society expected of them or wished them to be. In most cases it wasn't based on a clear assessment of their individual abilities and capabilities. As a result of individuals and groups of women having challenged the status quo, women's roles have been expanding. Women are free to choose non-traditional occupations and professions that were once dominated by men.

Perhaps no area has been more resistant to full participation of women than the military. Here, as in no other sphere, long-standing ideas about the traits and

abilities of the two sexes have kept the military predominantly male and male-controlled until well into the 1900s.

Since historical past roles of women in the armed services have been slowly expanded. The contributions made by women not been publicized or rewarded. Historians preferred those women whose activities fitted society's model of "feminine" behavior.

If all men are created equal, why not women? The American and British suffrage movements inspired women's emancipation efforts among educated female (and sometimes male) élites worldwide. As educated women mobilized to demand the right to vote, men in all countries largely resisted, with the result that most of the world's women gained this basic right of citizenship only in the last 60 years.

Women have been gaining the right to vote and run for office since New Zealand became the first country to authorize women's suffrage in 1893. By 1920 ten countries had already granted women the franchise. Many European countries did not allow women to vote until after World War II, including France, Greece, Italy, and Switzerland. In Latin America, Ecuador was the first to recognize women's political rights, in 1929; but women could not vote in Mexico until 1953. In Asia, women voted first in Mongolia, in 1923; then after 1945, women secured the right to vote in Japan and South Korea. The former European colonies in Africa and Asia enfranchised women when they gained independence.

The background of these positive changes are the rise of women's movements worldwide has heightened women's awareness of their political potential and developed new issues for which women are ready to mobilize; a new willingness by political parties and states, which has eased women's access to politics and the post-Cold War's political environment, opportunities have opened for new styles of leadership and have reordered political priorities.

The scope of what women could be in the military has been changing through the decades, and continues to evolve as NATO countries moved into the twenty-first century. However, in many countries differences exist. There was a live debate over appropriate military roles for women. Although having women in every branch of service has changed attitudes about what female soldiers can do, several questions still remain open. Should all the military assignments be gender-free? Should women face the same risks as men taking into consideration the health issue? Should women serve in combat units or Special Forces like marines, submarines? Should women be deployed in peacekeeping operations or military operations? During the 1980s in the United States, a popular military recruitment slogan exhorted potential enlistees to "be all that you can be – in the Army". Over the past many countries have offered women the possibility of joining the military.

By 2000, women had more opportunities than ever before. Within less than a century, military women had made incredible strides, reflecting other sweeping changes in women's legal rights, political power, and access to professions and

activities that had once been closed to women. Women in every branch, service had shattered myths and attitudes about what women can and should do.

Women who were totally unsatisfied with conventional roles have fought for places in the military, as nurses, soldiers, physicians, journalists, psychologist, air-traffic controllers, or teachers at military academies and colleges.

As in many other areas of life, women's roles in the military changed slowly, as ideas about their mental and physical capabilities have changed. In some cases, change has been forced by the courts, by new laws that promote equal access to education and employment, and by new laws and policies governing the military itself.

Debates over appropriate military roles for women have often been heated ones, with both women and men on various sides of the issues. Women who disagreed with conventional stereotypes have fought for a place in the military. They have struggled for a place on the battlefield as well as for the right to lead others. In her book *Women in the Military: An Unfinished Revolution* (1992), Major General Jeanne Holm says, "Acceptance of women as full and equal role participants in this masculine milieu is seen by many as the ultimate test of a society's willingness to compromise with long-established traditions".

Several questions remain as we moved into the twenty-first century. Should women and men serve in the military on terms that are completely gender-neutral, so that they face the same risks? How can the nation maintain an efficient, military, one that draws talented people able to handle military jobs? What standards can be used to choose the right people for the right jobs, regardless of gender?

Women in the NATO Forces

In 1961 the first NATO Conference of Senior Women Officers of the Alliance (Denmark, the Netherlands, Norway, the United Kingdom and the United States) took place in Copenhagen. It focused on issues concerning the status, organization, and conditions of employment and career possibilities of women in the military forces of the Alliance. They unanimously expressed the hope that NATO and national authorities would consider employing women more widely within their military services.

Significant developments occurred during the conference in Brussels at NATO HQ in November 1973. They adopted a resolution agreeing that women should have the opportunity to serve in all job specialties with the exception of combat where their employment should be determined by national policy. The Military Committee (MC) endorsed formal recognition of the Committee on Women in the NATO Forces (CWINF) on 19 July 1976 in Document MC 249.

In March 1997 the MC approved the establishment of an advisory office on Women in the NATO Forces within the International Military Staff (IMS). The intention was to run the office on a trial basis for up to three years. In December 2000, the MC adopted a resolution and confirmed the permanency of the Office on Women in the NATO Forces (OWINF) within the IMS structure.

The CWINF's principal mission is to advise NATO's military leadership and member nations on critical issues and policies affecting service women in the NATO Forces. It is a consultative body that aims at promoting the most effective utilization of the capability of service women in the Armed Forces throughout the Alliance. Furthermore, it supports the Alliance nation's information requirements on gender integration, giving informed guidance on gender-related issues, specifically operations-related, based on national lessons learned from service women. Since 2002 there is an active co-operation between the Committee and the "Partnership for Peace" (PfP) nations. In 2003 the Committee contacted to the seven countries from the Mediterranean Dialogue, so they could also take part in the activities, and could join the community.

The mutual information, the flow of information, the participation at the international forums and conferences are very important. The regular participation on NATO conferences can be helpful to gain the international military experiences. Every conference, expert discussion, report, interview, article are helpful, to have a real concept about the position, role, career opportunity, work and life circumstances of women in the armed forces.

Women are clearly an inseparable part of the military. They will continue to take an active role in shaping policy, as they continue to contribute to the nation's defense.

Hungarian experience

In the past Hungarian women's role in the army were quite limited. Though we can find heroic women in Hungary's long history – Ilona Zrínyi, women defending Eger castle – the contributions made by them was not properly recognized. Even though historians mentioned their role on the battlefield, they represented a small and unique minority. Men preferred those women whose activities fitted society's expectations of taking care of the family and the household. As in other areas of life, women's roles in the military changed slowly.

Military employment of women dates back to the revolution and independence war in 1848-49. Women served as medical nurses in the army during the wars, and in the most part of the 20th century. After the Second World War women, mostly officer's wives could join the army. They worked on medical, administrative, personnel or signal fields according to their civilian occupation,

without real military training, because men considered them as female employees, but not as soldiers. The post-military training for women, who have served for a long time in the army without military training, was not really effective, because their working environment and the requirements for their jobs have not changed.

In the past the military women have become professional soldier in four different ways:

1. The women having civil university and college degrees could apply for their admission to serve in the army as professional soldiers like physicians (surgeons), teachers, psychologists, engineers, lawyers, financial experts etc.

2. The civil university and college students have got scholarship from the Hungarian Army for finishing their study. They (first of all physicians, engineers, lawyers, economists etc.) after having finished their studies, they found employment according to the conditions of their scholarship contract.

3. Women have worked as civil employees in the staff of the army, but their duty in the meantime changed for an officer's one, so they asked for the admission into the professional staff in order to preserve their jobs.

4. Women who had duties of non-commissioned officers were transferred to officer's duties. Beside their civil qualifications they passed the officer's examination, or they took a degree at a university or a college level.

As a part of the new influences and political changes, in 1994 military schools – NCO school, colleges and the Military Academy – finally opened for women, however admission for them was limited to logistics, finance, signal, radio-reconnaissance, and informatics' fields. There was a quality change in 1998 for the first time 29 female officers finished their studies at the branch of signal, finance and radio-electronic reconnaissance of the Bolyai János Military Technical College. Since 2005 all faculties and training programs are opened for women.

In military law equal rights for women in labour and employment are guaranteed, based on the rules of the Constitution of the Republic of Hungary, the Labour Law Act and related international documents. In Hungarian Defence Forces army servicemen and women have to meet equal regulations, training, tasks and responsibilities.

In Hungary change has occurred not only in connection with the fact of joining NATO, but with the changing of the regime and the structural and value systems of the army, there had to enforce the principle of the equal opportunity in the army too. The majority of the military brass, leaders admitted, that the employment of the military women in certain fields has advantages, so they let the women in the traditionally masculine duties. In this respect the most backwardness can be experienced at the most conservative thinking land forces, in the commanding duties. Acceptance of women as full and equal participants in the masculine milieu is seen as the ultimate test of a society's willingness to accept women in the army.

Chart 1 – Percentages of Female Soldiers in NATO countries' Armed Forces

COUNTRY	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Belgium	7,6	7,9	8,2	8,26	8,3	8,3
Bulgaria	–	–	–	4,2	6,0	6
Canada	11,4	11,8	12,4	12,3	12,6	12,8
Czech Republic	3,7	10,0	10,0	12,3	12,21	12,21
Denmark	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,3
France	8,5	10,8	11,2	12,79	12,8	13,28
Germany	2,8	3,7	4,4	5,2	6,0	6
Greece	3,8	3,8	3,8	4,2	16,0	5,4
Hungary	9,6	16,0	10,0	10	14,3	17,56
Italy	0,1	0,1	0,5	0,53	1,0	1,6
Latvia	–	–	–	13,5	20,0	–
Lithuania	–	–	–	6,04	9,07	12,5
Luxembourg	–	–	–	–	–	5,71
The Netherlands	8,0	8,4	8,5	8,65	9,0	9
Norway	3,2	3,3	5,7	6,3	6,3	7
Poland	0,1	0,3	0,3	0,47	0,47	0,52
Portugal	6,6	6,6	8,4	8,4	8,4	12
Romania	–	–	–	3,99	5,0	5
Slovakia	–	–	–	6,1	7,06	7,7
Slovenia	–	–	–	19,2	15,38	–
Spain	5,8	9,0	10,0	10,5	10,7	13,47
Turkey	0,1	0,1	0,1	3,95	3,95	3,1
United Kingdom	8,1	8,3	8,6	8,8	9,0	9,1
United States	14,0	14,0	15,0	15,0	15,5	10,49

(Edited: Col Klara Siposné Kecskeméthy)

(Source: http://www.nato.int/issues/women_nato/perc_fem_soldiers_2001_2006.pdf)

In comparison with other NATO countries, the Hungarian Defence Forces have a relatively high proportion of professional female soldiers (officers, NCOs or contracts) in many fields (See Chart 1). The total percentage of female professional and contract soldiers (19,6%) covers very high rates in some ranks. Although we still have no female flag officers, females serve in every other officer ranks. Among junior officers the rate of females is over 20%, moreover among contracts it is even higher, every second officer from OF-2, and every third of OF-1 is female. It shows that besides professional military education, highly educated civilian females tend to join the army, giving their special knowledge, and undertaking the circumstances living in uniform. (See Chart 2)

Chart 2 – *Female personnel strength in Hungary, 2008.*

Hungary	Total %	Flag Officer %	Senior Officer %	junior Officer %	NCO %	Lower rank than NCO %
JFC	15	–	3	14	22	10
MoD	32	–	11	41	74	–
Defense Staff units	27	–	9	29	38	17
Total	20	–	8	21	29	11

(Source: National Report – Hungary 2008
<http://www.nato.int/ims/2008/win/reports/hungary-2008.pdf>)

The female NCOs' rate from OR-6 to OR-9 is between 22-42%, which is very high. One reason is, that those women who joined the army earlier, whether as a soldier, or rather as civilian employee, by now reached higher ranks.

Also female employees have at least secondary school degree and professions before they join the army, the vast majority come to serve in combat support and combat service support branches. In combat positions male soldiers are highly over-represented, and due to the army structure, this number determines the total higher percentages of males, and totally lower rate of female soldiers.

There are special fields and jobs, in which female personnel are in majority. The female employees' rate is over 60% in the fields of medical, administrative and human management and welfare. (See Chart 3) The opposite tendency can be seen in jobs and positions related to combat, and in traditionally male positions. There is no female among parade soldiers, armours, and in field chaplain service.

Chart 3 – *The highest representation of female personnel in the HDF, 2008*

Organization	Female personnel (%)
State Medical Center	63
Dr. Radó György Military Medical Center	58
MOD Economic and Financial Agency	47
Logistic Support Center	30
MOD Infrastructural Agency	29
HDF JFC	21
HDF Peace support Training Center	20

(Edited: Col Klara Siposné Kecskeméthy)

Recruitment

New contracted military personnel may only join the army after a basic military training. Requirements are the same for men and women in all levels, without discrimination. The minimum requirements are: completion of eight (8) classes of primary school, age limit of 18-47 years, appropriate physical fitness.

Professional career begins with military schools. Entrance criteria is age 18-24, Hungarian citizenship, secondary school graduation, mental, physical health and physical fitness. Since 1997 all professional and contracted soldiers have to undergo a screening process before joining the army. Women, just like men, have to pass a complex test to be allowed to become professional soldiers. The test consists of three parts; a medical test, a physical test and a complex psychological test. Female cadets have the same military training as male ones during their education. For those who become officers – previously civilians – a 3-month long military training is obligatory.

Besides the work of the Recruiting Commands, communication and CIMIC branches, where one can get information about every day practices, the so-called “Open days” or “Military road shows” have high importance in career orientation. These kinds of programs give opportunity to the military educational institutes, and military organizations to introduce themselves, the units, their jobs, every day life, activities and operations. There are initiatives to get higher publicity in the society by media coverage (TV, radio programs) to make the Hungarian Defense Forces popular and more attractive for civilians.

In Hungary women are interested and motivated by military service for several reasons: unemployment in civilian life, better financial and social benefits, challenge and adventure, positive experiences of friends already in military service, desire to belong to a group, and the will to prove that they are capable.

The motivation of female soldiers is extremely high. Women try to compensate their lack of physical strength by their stamina, higher diligence, flexibility, tolerance and perseverance to solve problems.

Training and career development

Servicewomen may attend the same specialization courses and participate in all trainings and schools required for promotion to higher rank. There are no limits restricting access of women to military schools. The Zrínyi Miklós National Defense University, Kinizsi Pál NCO School and Szentendre Central Training Center has been set up to provide training for men and women by chosen fields. At the university faculties (Bolyai János Military Technical, Kossuth Lajos Military Science) are open to both women and men, without discrimination in entrance or in studies.

Training programs (basic, advanced military, etc.) for women are identical with the ones for their male counterparts, and are organized in the same institutes and training centers.

Contracted service personnel can become professional, if they are OR7-OR8 NCOs, have a recommendation of their commander, work experience, and pass the physical fitness test. They can also become officers after getting a college or university diploma.

All personnel in the basic training must fulfill the same requirements. There is no significant difference in basic training for men or women, but the physical fitness standards alter by sex, counting the given physical parameters and abilities of genders, age and future post.

Physical fitness is tested for all personnel annually. Each soldier must meet those requirements in order to be suitable for military service. The fitness test consists of the same elements (3200 m running, push-ups, sit-ups), but differs by gender and age.

The annual physical test is scaled by age and types of physical work. There are four categories for identifying the physical demands and stress of jobs: T1: Basic fitness for sedentary occupation, T2: Medium level of fitness for light physical jobs, T3: Advanced level of fitness for medium physical work, and T4: Enhanced level of fitness for heavy physical work.

Deployments

The importance of female personnel has become enhanced in recent deployments abroad in the last couple of years, especially in areas where gender differences can influence the outcome of the mission. In Muslim countries there are certain cultural and religious rules of engagement to be followed. In CIMIC operations and programs, public relations where units have to interact with local people or organizations it can be very useful having female soldiers in operations, the outcome may depend on it.

All positions in missions are open to women, but it shows similarity to tendencies of the whole organization, as most of the women serve in medical field, public information, communication, administration or logistical branches, and only a few women serve in infantry squads or other combat positions. The participation of Hungarian female soldiers in multinational operations is successful. We have officers, NCO's and contracts in every mission the HDF participating. They have to meet the same requirements, and live under the same conditions as men.

Although the service law ensures the right for the commander to send his subordinates (servicemen, servicewomen) for six month missions abroad without their agreement, there are enough volunteer personnel for these missions, so in practice service in missions abroad is based on a voluntary basis.

Main motivation for servicemen and women is the financials benefits, because the difference between the peacetime salary and salary in mission is big. Secondary motivation is the evaluation system; it is an advantage to have mission experiences for getting a higher position. The third motivation is the challenge they face in missions working in multinational, multicultural, multiservice, civil-military environment, dealing with local inhabitants and organizations, and cooperating with other nations.

Steps were taken to build up the family support system. If married couples with children serve in the army, and one of them is in mission abroad, the other family member with younger child than 6 years old is exempt from 24 hours duty.

The army adopted the civilian law on maternal leave, according to which servicewomen are entitled to 6 months of maternity leave. After this period they can be assigned to personnel reserve status for one more year. However, continuation of their military carrier is more complicated when the units they have served have been disbanded during their absence due to the defence reform. Women reporting back to work after giving birth are entitled to breast feeding breaks until their babies' 6 months age. As part of child care support single mothers (or fathers) can not be obligated to be on 24 hours duty until the child is 6 years old.

Lessons learned

Since we look back on a history of women in the Hungarian Armed Forces the opportunities of the military women have widened, today they can have not only the traditional woman career in the army. The harmonisation of the maternal and military roles of the military women causes challenge, especially from social care point of view.

Hungarian Defense Forces guarantee the same opportunities and rights for servicewomen and servicemen, set the same standards and requirements. To serve in the Defense Forces is attractive for women in the Hungarian society. In one respect the unit cohesion and teamwork, as one of the essential elements of the moral condition of the army, can not be suffer with the employment of women in the combat units. On the other hand the organisation have to make sure, that the maternal rights of the military women can not suffer because of the special features of the military career.

The resolution of the possible conflicts require a bilateral compromise, since the women have to be part of it with empathy in a positive way, in order to resolve the organisational conflicts, which are representing masculine values.

The measure of the acceptance of women is possible only on the basis of equal performance and treatment. In other words the women expect rightfully the objective evaluation on the basis of their performance, but they required to accept the results of it.

Literature

1. Holm, Jeanne: *Women in the Military: An Unfinished Revolution*. Revised Edition. Published by Presidio Press, 1992. p. 363.
2. Stanley, Sandra Carson- Segal, Mady Wechsler: *Military Women in NATO: An update*. *Armed Forces and Society*, 1988. Summer, Vol. 14. No. 4. p. 559–585.
3. Klára Siposné Kecskeméthy: *Did the joining NATO mean a change the role of military women in the Hungarian Army?* Lecture at the Women and Armed Forces NATO/PfP Symposium, 1999, October 11-15. Vienna Austria
4. Tiffany Wallin: *Background paper on Women in the military*, 1999. p. 1–4. manuscript
5. Sarah Garcia- Siposné Kecskeméthy Klára: *Katonanők a NATO-tagállamok fegyveres erőiben (Women in the NATO Armed Forces)*, *Hadtudomány*, 2000. 1. szám. p. 107–114.
6. Gelsei András-Siposné Kecskeméthy Klára: *Az esélyegyenlőség megteremtésének intézményei az USA szárazföldi haderejében (Equal opportunity in the US Army)*, *Humán Szemle*, 2003. 4 szám,
7. Boros Magdolna-Siposné Kecskeméthy Klára: *Nemzetközi tapasztalatok a katonanők – integráció témakörben*, *Humán Szemle* 2004. 3. szám p. 3–15.
8. Hungary National Report, Committee on Women in NATO Forces Conference, 2008, Brussels, NATO HQ, p. 9. <http://www.nato.int/ims/2008/win/reports/hungary-2008.pdf>

РАЗВОЈ ДЕМОКРАТСКЕ ЦИВИЛНЕ КОНТРОЛЕ ВОЈСКЕ У ПЕРИОДУ ТРАНЗИЦИЈЕ НЕКИХ ЗЕМАЉА У ОКРУЖЕЊУ

Славољуб Ристић

Министарство одбране Републике Србије, Војна академија

Радован Каркалић,

Министарство одбране Републике Србије, Технички опитни центар

Владимир Јаковљевић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

При дефинисању и успостављању цивилно-војних односа у земљама у непосредном окружењу важе одређени фундаментални принципи. Обично се ту потенцирају три основна принципа или начела: супремација цивилне над војном влашћу, уважавање професионалне компетенције војске и немешање војске у политику и политике у надлежности војске. Евидентно је да преображај демократских цивилно-војних односа и управљање њима и даље представља велики изазов за земље у окружењу. Оружане и паравојне снаге, полиција, граничари и друге безбедносне структуре остају важни чиниоци у многим државама. Оне се најчешће понашају као „државе унутар државе“, оптерећују оскудна државна средства, успоравају демократизацију и повећавају вероватноћу унутрашњих или међународних сукоба. Реформа војске представља део трансформације сектора безбедности покренуте у бившим социјалистичким земљама при преласку од ауторитарног ка демократском поретку. Демократска контрола војске, као специфичне институције система, јесте сложен процес, јер задире у осетљиво питање одбране, које све владе теже да задрже у сфери тајности, под изговором очувања националних интереса. У раду је закључено да су стратешки циљеви реформе система одбране: изградња ефикасног и економски одрживог система одбране, изградња модерне, професионалне и ефикасне војске, евроатлантска интеграција и демократска и цивилна контрола војске и осталих снага одбране. Све те активности могу се реализовати кроз: стратешко-доктринарну, нормативно-правну и организационо-функционалну сферу.

Кључне речи: демократска и цивилна контрола, војска, транзиција.

Увод

Упркос напретку током протекле деценије, преображај демократских цивилно-војних односа и управљање њима и даље представља велики изазов за многе државе. То нарочито важи за земље у транзицији и за ратом разорена и постконфликтна друштва. Оружане и паравојне снаге, полиција, граничари и друге безбедносне структуре остају важни чиниоци у многим државама. Оне се најчешће понашају као „државе унутар државе“, оптерећују оскудна државна средства, успоравају демократизацију и повећавају вероватноћу унутрашњих или међународних сукоба. Због тога је општеприхваћено да је демократска и цивилна контрола таквих структура кључни инструмент спречавања сукоба, унапређивања мира и демократије и обезбеђивања одрживог друштвено-економског развоја.¹

Реформа војске представља део трансформације сектора безбедности покренуте у бившим социјалистичким земљама у оквиру преласка од ауторитарног ка демократском поретку. Демократска контрола војске као специфичне институције система јесте сложен процес јер задире у „осетљиво“ питање одбране, које све владе теже да задрже у сфери тајности под изговором очувања националних интереса.² Како функционисање система одбране посредно финансирају грађани кроз измирење пореских обавеза, војска би требало да буде под надзором представника демократски изабране власти. Реформа система одбране представља процес његовог усклађивања са изазовима, ризицима и претњама безбедности, потребама грађана, могућностима друштва, општеприхваћеним демократским стандардима и токовима безбедносног организовања савремених држава, а спроводи се на основу утврђене политике одбране. У раду је закључено да су стратешки циљеви реформе система одбране: изградња ефикасног и економски одрживог система одбране, изградња модерне, професионалне и ефикасне војске, евроатлантска интеграција и демократска и цивилна контрола војске и осталих снага одбране. Све те активности могу се реализовати кроз: стратешко-доктринарну, нормативно-правну и организационо-функционалну сферу. Однос државних институција и демократске цивилне контроле војске (ДЦКВ) на нивоу је који омогућава функционисање у сваком погледу, али ће тек након имплементације наведених активности бити створени услови за складно функционисање.³

¹ Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2000.

² Ханингтон, С. П.; *Војник и држава*, ВИЗ, Београд, 2002.

³ Хаџић М.; *Демократска контрола војске и полиције*, Београд, 2001.

Хрватска

Основи система одбране Републике Хрватске постављени су у њеном уставу. На ту област односе се чланови 7. и 47. Устава. Према члану 7. Устава Републике Хрватске „Оружане снаге Републике Хрватске штите њен суверенитет и неовисност те бране њену територијалну цјеловитост“.

Оружане снаге Републике Хрватске могу прећи њене границе или деловати преко њених граница само на темељу претходне одлуке Хрватског сабора. Оружане снаге могу прећи границе Хрватске у оквиру вежби међународних обрамбених организација којима је Република Хрватска приступила или приступа на темељу међународних уговора, те ради пружања хуманитарне помоћи и без претходне одлуке Хрватског сабора. Члан 47. Устава предвиђа: „Војна обвеза и обрана Републике Хрватске дужност је свих за то способних држављана. Допуштен је приговор савјести онима који поради својих верских или моралних назора нису приправни судјеловати у обављању војничких дужности у оружаним снагама. Те су особе обавезне испуњавати друге дужности одређене законом“. Међутим, регулатива у тој области уређена је низом закона и подзаконских аката у којима се види у ком правцу се креће реформа хрватске војске.

Одбрамбене реформе и реформе везане за оружане снаге Хрватске имају свој основ у постојећој законској регулативи. Хрватска је у консултацијама с државама чланицама НАТО-а идентификовала проблеме и кренула у процес реформи. Иницијални оквир за реформе постављен је Програмом рада Владе РХ за период 2000–2004. године (заменен Програмом Владе РХ у мандатном периоду 2003–2007), где се чланство у НАТО-у истиче као начин остварења колективне безбедности и јачања међународне сарадње. Посао на законској регулативи у начелу је довршен, те представља довољан темељ за обрамбену реформу. Променом Устава 2000. и 2001. године полупредседнички систем замењен је парламентарном демократијом. Председник је задржао одређена овлашћења на подручју спољне и одбрамбене политике, али је главна политичка моћ пренета на парламент.

Устав допушта да Хрватска постане чланица организације за колективну одбрану. Поред тога, омогућава и утврђује учествовање ОС Хрватске и особља у међународним операцијама и не ограничава распоређивање страних војника на њеној територији. Хрватски парламент одговоран је за демократску контролу оружаних снага и надзор над службама безбедности. Организацију система одбране, као и систем командовања и демократске контроле оружаних снага РХ регулише Устав и неколико важних закона о одбрани.

У марту 2002. хрватски парламент је усвојио два кључна стратегијска документа: Стратегију националне сигурности (СНС) и Стратегију одбране, који садрже циљеве националне безбедности и одбрамбене политике у складу са

стратегијским концептом НАТО-а, као и низ важних закона из области националне безбедности и одбране, који пружају основу за модернизацију оружаних снага, а то су: Закон о одбрани, који утврђује структуру и функционисање националне одбране; одређује овлашћења и обавезе државних органа из области националне одбране, усмеравања, управљања, командовања и демократске контроле над оружаним снагама; распоређује и ограничава овлашћења за усмеравање одбране на највишем уставном нивоу – између Парламента, председника, Владе, министра одбране и Генералштаба. Како је речено, основе хрватског система одбране постављене су Програмом Владе Републике Хрватске у мандатном периоду 2003–2007, у тачки 10, под називом „Одбрана и национална сигурност“. Основне идеје из тог документа су:

- Хрватска Влада чврсто верује да питања националне безбедности, организације и деловања система одбране и других заштитних механизма државе треба да заузимају високо место међу приоритетима државне политике;

- Влада намерава да континуирано развија оружане снаге, полицију и систем одбране и унутрашњих послова. Хрватска одбрамбена стратегија треба да буде усклађена с националним интересима и уграђена у европску мировну и одбрамбену заједницу с пуном спремношћу на будуће суделовање у европским одбрамбеним снагама, с пуном одговорношћу у односу на складно деловање Европске уније и НАТО-а и с пуном спремношћу на преузимање обавеза које произилазе из подршке и чланства у тим интеграцијама;

- Влада чврсто стоји на становишту да је нужно да се настави са реформом одбране, уз професионализацију и деполитизацију;

- Главни циљ нове владине стратегије националне безбедности биће очување државне независности, суверенитета и територијалног интегритета уз миран и стабилан унутрашњи демократски и привредни развој. Систем националне безбедности Влада ће ускладити с развојем међународних услова и осигурати претпоставке за спровођење самосталне државне политике на начелима узајамности и равноправности, уз индивидуално остварење основних циљева земље. Систем ће бити оспособљен за праћење, предвиђање, анализирање и предлагање мера за смањење или отклањање свих унутрашњих и спољних претњи националној сигурности.

Други важан документ у тој области представља „Стратегија одбране Републике Хрватске“. Најважнији елементи тог документа односе се на концепт безбедности и безбедносних циљева. Кроз концепт безбедности дефинисан је основни циљ деловања у области националне безбедности Републике Хрватске. Концепт безбедности заснива се на стратегијској поставци да је национална безбедност област деловања којом се осигуравају опстанак и претпоставке развоја друштва у односу на остале међународне чиниоце.

Општи безбедносни циљ Републике Хрватске јесте изградња претпоставки и услова за слободан, праведан и стабилан политички, економски и социјални развој хрватског друштва, у сарадњи и међусобној усклађености

са другим демократским државама. Он ће се остваривати постизањем посебних безбедносних циљева, као што су:

- утврђивање, развој и спровођење одговарајућих политика, мера, активности и органа на подручју безбедности, садржајно примерених захтевима за успешно превладавање савремених и будућих безбедносних ризика и претњи за Републику Хрватску;

- изградња повољног међународног безбедносног окружења на регионалном и глобалном нивоу, укључивањем у међународне безбедносне интеграције и сарадњу са другим демократским државама;

- развој стабилног и привредно напредног друштва које ће дугорочно бити способно да изграђује и одржава ефикасне безбедносне механизме и ресурсе, као и да успешно одговара на безбедносне изазове, ризике и претње.

Начелима остваривања националне безбедности Републике Хрватске постављени су основни концептуални оквири организовања и деловања наменских органа националне безбедности, али и других друштвених органа и субјеката који својим активностима, посредно или непосредно, доприносе изградњи и остваривању националне безбедности. Та начела представљају опште критеријуме за усклађивање и вредновање резултата у области националне безбедности. Она су дугорочно постављена, али су подложна периодичном вредновању и преиспитивању.

Регионална усмереност безбедносног деловања произилази из чињенице да је Република Хрватска релативно мала држава, па су безбедносни проблеми савременог света бројни и комплексни. Зато, док начелно држава глобални приступ и ангажовање у међународним безбедносним активностима, њено тежиште је усмерено на ангажовање у оквиру региона у којем се налази. Безбедносни изазови и претње у том региону, без обзира на њихов обим, имају већу важност за националну безбедност Републике Хрватске од регионалних изазова и претњи у другим деловима света.

Разлог за приступање НАТО-у Хрватска не налази само у безбедносним гаранцијама у случају оружане агресије већ и у систему вредности које је усвојила и у складу с којима жели да се развија. Уласком у „Партнерство за мир“ и Евроатлантски партнерски савет и НАТО Хрватској се пружа могућност интензивног развоја односа са његовим чланицама појединачно.

Македонија

Република Македонија изашла је из састава некадашње СФРЈ 17. новембра 1991. године. Собрање Републике Македоније усвојило је Устав Републике Македоније којим је она означена као суверена, самостална, демократска и социјална држава, при чему се одбрана државе организује помоћу сопствених оружаных снага. Већ 19. децембра 1991. године Собрање је

донело Декларацију о међународном признању Републике Македоније као суверене и независне државе.⁴

Полазећи од члана 51 Повеље ОУН и одредби Устава, Република Македонија је као самостална и независна држава организовала систем одбране и добила међународни легитимитет за формирање сопственог одбрамбеног система. Међу првим законским актима нове државе, 14. фебруара 1992. године, донет је Закон о одбрани.

У току даљег самосталног државног развоја, 15. новембра 1995. године, Република Македонија је постала двадесет седма чланица мировне иницијативе Програма „Партнерство за мир“. У међувремену, државни врх Македоније настојао је да ојача сарадњу са суседима и са НАТО-ом. Тако је јединица Армије Македоније, јуна 1996. године, учествовала по први пут на војној вежби „Орао мира 96“ која се одржавала у Албанији, а затим је од 12. до 16. маја 1997. године одржана у Пепелишту крај Неготина у Републици Македонији прва мултинационална вежба под називом „Спасилац 97“, која је праћена и одговарајућом санитетском вежбом. У Македонији је 15. јуна 1998. године изведена и ваздухопловна вежба НАТО снага под називом „Одлучни соко“, у којој су учествовали припадници македонских јединица за специјалне намене.

На основу резултата дотадашње сарадње са НАТО-ом и прихваћеног политичког опредељења у погледу решавања косовске кризе, 2. децембра 1998. године Влада Републике Македоније донела је одлуку да допусти НАТО снагама да на територији Македоније делују ради помоћи верификационој мисији НАТО-а на Косову.

На челу Министарства одбране налази се министар одбране који има заменика. Министру је подређен Генералштаб Армије Републике Македоније, као врховно тело задужено за управљање Армијом. Министарство има државног секретара, коме су подређени државни саветници који руководе радом одговарајућих сектора (на пример, сектора за политику, планирање и међународну сарадњу и сектором за цивилну одбрану и кризе, сектором за персоналне и правне послове, сектором за финансије и управљање ресурсима, сектором за логистику, сектором за везе и сектором за производњу). При сваком сектору формирано је више посебних одељења.

Армија Републике Македоније основна је оружана сила којој је поверена најважнија функција одбране државе. Од почетка 2002. године започете су реформе Армије у настојању да се она трансформише у ефикасну војну силу способну да државу брани од свих напада. Посебно се као важан задатак Армије, у складу са фактичким политичким приликама и деловањем тзв. Албанске националне армије на подручју Македоније, наметнула потреба заштите од тероризма у оквиру примарног задатка одбране територијалног суверенитета и интегритета.

⁴ Ванковска Б.; Демократска контрола НАТО – Нови изазов за теорију цивилно-војних односа, Универзитет Ђирило и Методије у Скопљу, Скопље, 2006.

Прихваћени најновији модел командовања и контроле треба да обезбеди јединствену хијерархију и да поједностави систем руковођења и командовања.

У складу са прихваћеним опредељењима и циљевима безбедоносне политике, одбрамбена политика Републике Македоније заснива се на следећим принципима:

- организовање одбране као система који омогућава реализовање права и обавезе сваког грађанина да брани земљу (који су као право и обавеза гарантовани Уставом),

- организовање одбране ради извршавања права на личну и колективну самоодбрану у виду оружане борбе у случају оружаног напада (гарантовано чланом 51. Повеље Уједињених нација),

- обезбеђење одбрамбеног карактера одбрамбеног система,

- организовање оружане силе као фактора одбијања агресије и других недозвољених аката против безбедности земље, способног за пружање оружаног отпора у случају агресије,

- организовање одбране ради целовите заштите суверенитета ваздушног простора и за превентивну употребу у случају агресије треће земље, и
- установљавање уједначеног поступања при употреби оружане силе.

Политичка одбрамбена стратегија Републике Македоније заснива се на следећим основним постулатима: одвраћању агресије, одбрани земље у случају агресије и уједначавању и усаглашавању у процесу међународне сарадње на подручју одбране.

Према члану 123. Устава Републике Македоније, нико у држави нема право да објави капитулацију. Зато је цео одбрамбени систем Македоније, у основи, усмерен на отпор потенцијалном агресору и то уз употребу оружане силе и за вођење одбрамбеног рата на целој њеној територији. У складу са тим циљем, одбрамбеним системом се остварује задатак да обезбеди услове за функционисање свих државних органа и установа укључених у колективни систем одбране и безбедности ради заштите независности и суверености земље. Начин на који Република Македонија може да обезбеди гаранције за властиту безбедност јесте укључивање у колективне системе безбедности и одбране. Отуда се прокламује увођење тих колективних система и опредељење за активно учествовање у њима, као и у процесима сарадње са тзв. новом безбедоносном архитектуром заснованом на НАТО, ОЕБС-у и Савету Европе.

Ради поштовања принципа и испуњења стратешких циљева, одбрамбени систем Републике Македоније заокружен је у виду мирнодопске и војне организације, путем суштинских циљева развоја, оспособљавања и употребе оружане силе, као и кроз целокупну цивилну контролу и управљање њима. Отуда, одбрамбени систем закрпује цели одбрамбени потенцијал земље, који укључује грађане, државне власти, оружану силу, цивилну зашти-

ту, тела локалне самоуправе, организације са јавним овлашћењима и све друге субјекте од посебног значаја за одбрану. Претпоставке за успешну одбрану стварају се, пре свега, у мирнодопским условима. То се, у првом реду, односи на припрему функционисања државних власти, обуку и припремање оружане силе и њено распоређивање на територији Републике Македоније, припремање јавних институција и органа локалне самоуправе, припремање цивилног становништва и учествовање у заједничким вежбама и другим облицима сарадње са земљама чланицама Програма „Партнерство за мир“ и Алијансе.

Права и обавезе грађана, надлежности државних органа у погледу одбране и поступак организовања одбране Републике Македоније регулисани су Уставом, односно Законом о одбрани. Према томе, законодавна надлежност препуштена је законодавној власти, док је управљање одбраном у надлежности извршне власти. Командовање оружаном силом засновано је на принципу јединствености командовања при употреби силе и средстава, на једногласном решинству и обавези извршавања одлука и наредби претпостављеног.

Врховни командант оружане силе је председник Републике Македоније. Он је надлежан за доношење посебног одбрамбеног плана и стратегије, доношење одлука о спровођењу борбене готовости и одобравање организацијско-формацијске структуре Армије, изради правне регулативе о проглашењу мобилизације и слично. Председник председава Саветом за безбедност Републике Македоније, који је задужен да разматра сва питања у вези са безбедношћу и одбраном Републике Македоније и да даје одговарајуће предлоге Собрању и Влади.

Собрање (парламент) Републике Македоније остварује контролу Владе у погледу остваривања њених компетенција у погледу одбране, доноси одлуке о проглашењу ратног стања или непосредне ратне опасности, проглашава стање војне готовости и мира и доноси војни буџет. Сличне одговорности има и скупштинска комисија за одбрану и безбедност.

Влада Републике Македоније има надлежности у погледу доношења предлога одбрамбеног плана, предлога буџета одбране и других предлога.

Министарство одбране припрема одбрамбену стратегију, израђује процену могућих ризика и опасности, одговорно је за одбрамбени систем, обуку и стање готовости оружане силе, за њену опремљеност и развој, ангажује се при предлагању буџета одбране и слично.

Устав Републике Македоније из 1991. године садржи одредбе у којима се као право и дужност сваког грађанина сматра одбрана Републике Македоније (члан 28). То право и дужност конкретизује се правним прописима. У оквиру дела о организацији државних власти, по члану 68, парламенту државе (Собрању) даје се у надлежност да одлучује о рату и миру, о границама и о удруживању републике са другим државама. Председник Републике

је истовремено и председник националног Савета за безбедност (чл. 84–86 Устава). Уставноправне основе система одбране детаљније су регулисане у VII одељку Устава (чл. 122–128). У члану 122 наглашава се улога Армије као оружане снаге која је задужена да штити територијални интегритет и независност републике. Истовремено, по члану 123, нико нема право да призна окупацију Републике Македоније (у целини или делимично). Члановима 124 и 125 прописује се начин одлучивања о ратној опасности, проглашењу ратног стања, односно о проглашењу ванредног стања због природних катастрофа или епидемије. Такође, у члановима 126–128 прописује се начин функционисања државних власти у случају ратног стања. Уставне одредбе су основа појединих закона којима се регулише право на одбрану.

Операционализација уставних одредби извршена је Законом о одбрани, у којем се, у члану 1, каже да се „одбрана Републике организује као систем одбране независности и територијалног интегритета Републике Македоније“. Ту функцију остварују грађани, а организује је државна власт и оружане снаге у виду Армије Републике Македоније. У остваривању одбрамбене функције учествују и јавне установе, предузећа, службе и локална самоуправа. Већ у првим члановима тог закона наглашено је да се одбрана републике може остваривати и сарадњом у колективним системима за безбедност и одбрану којима је Македонија приступила, али у сагласности са Уставом, законима, Стратегијом одбране, другим документима и ратификованим међународним споразумима.

Други закон који регулише поједине аспекте одбране јесте Закон о служби у Армији Републике Македоније, којим се регулишу односи између државе и запослених лица у Армији (заснивање, гашење и престанак службе у Армији, посебна права, дужности и обавезе војних лица – нарочито службене оцено, унапређења и чинови војних лица, као и статус цивилних лица на служби у Армији). У оквиру специфичних радних односа у Армији регулишу се и одсуства, постављења, премештаји, радно време, систем плата и надокнаде, као и стамбено обезбеђење. Закон садржи и одредбе које се односе на здравствену и физичку способност војних лица за вршење професионалне службе (нарочито у погледу војних пилота, ваздухопловно-техничког кадра, падобранаца и ронилаца). Такође, предвиђају се и обавезе усавршавања по завршеном школовању.

Годишњи национални програм за чланство Републике Македоније у НАТО (за 2003–2004. годину) један је у низу годишњих националних програма рађених по захтевима НАТО-а. Он се темељи на Белој књизи одбране Републике Македоније, усвојеној августа 1998. године, и на Стратегији одбране. Бела књига одбране одређује, у складу са дефинисаном улогом Републике Македоније у новом миленијуму, њену безбедоносну и одбрамбену политику, разматра проблеме одбране у транзицији, тешкоће буџетског финансирања и трансформације Армије.

У оквиру Стратегије одбране, усвојене октобра 2003. године, заузети су политички ставови у погледу: стања у окружењу (опасности и перспективе), разматране су вредности и интереси и, у трећем делу, функција одбране (систем одбране и реформа Армије). Изражено је чврсто опредељење за укључивање државе у састав НАТО-а, Програм „Партнерство за мир“, уз негововање добросуседских односа и јачање безбедности у региону. Ради тога се у Стратегији, у погледу система одбране, наглашава потреба његове трансформације и реструктурирања на основу норми и стандарда НАТО-а.

Нарочиту улогу за остваривање трансформације има Савет за одбрану и извршна власт (Влада, односно Министарство за одбрану и други органи државне управе). Посебно се наглашава значај демократске контроле оружаних снага, што делом треба да се омогући и већим увидом јавности у активности система одбране. Посебна пажња посвећује се реформи система одбране, нарочито Армије у складу са стандардима НАТО-а. Тежиште Стратегије јесте на стварању мале, високопрофесионалне и оперативне Армије, добро обучене и оспособљене за сарадњу са НАТО-ом.

Босна и Херцеговина

Дубље корене у цивилно-војном наслеђу босанско-херцеговачког друштва налазимо у начину функционисања СФРЈ. Комунистички поредак који је карактеристичан за тај период није дозволио војсци да адекватно прође кроз процес демократских реформи које су биле неопходне. Војне елите су узимале себи за право да војска политички, а по потреби и насилно интервенише ради очувања својих властитих позиција.⁵

Устав БиХ је саставни део Општег оквирног споразума за мир, односно Дејтонског споразума. Анекс IV Дејтонског мировног споразума представља Устав БиХ. Њиме су успостављени темељи новом уставноправном и уопште државно-правном устројству БиХ. Тако Устав БиХ представља децентрализовани модел организовања државе БиХ са великим овлашћењима ентитета, али у исто време оставља и институцијама оне надлежности које су од виталног значаја за функционисање једне међународно признате државе.

Када су у питању одредбе које регулишу одбрану и сигурност може се приметити да у Уставу БиХ нема чланова који јасно дефинишу тај сегмент државности. Анализирајући тачку 1 Устава БиХ види се да у надлежности државе БиХ нису оружане снаге нити безбедносни сектор, осим провођења међународних и међуентитетских кривичноправних прописа, укључујући и

⁵ Турковић Б.: Приручник о демократској контроли оружаних снага, Центар за сигурносне студије, Сарајево, 2003.

односе са Интерполом. Сходно таквом уређењу БиХ функционише по до сада неуобичајеном принципу који јој ускраћује ефикасност у доношењу одлука, а у исто време онемогућава учлањење у евроатлантске институције, јер не задовољава минимум организационих предуслова. Један од предуслова који недостају је министарство одбране на државном нивоу. Иако је Парламентарна скупштина БиХ по Уставу надлежна за доношење закона и одобравање буџета (два основна средства у демократској контроли оружаних снага) она није у могућности да оствари ту уставну улогу, јер нема оружане снаге над којима би спроводила надзор. Иако су чланови Парламентарне скупштине БиХ чести гости седишта НАТО-а у Бриселу и страна у разговорима са представницима евроатлантских безбедносних институција, немогуће је дефинисати њихову улогу у цивилно-војним односима БиХ. Одбрамбена политика БиХ, као део њене безбедносне политике, цивилно командовање над оружаним снагама додељује Председништву БиХ, а политички надзор на нивоу државе и ентитета парламентима, Већу министара и другим телима власти, у складу са њиховим уставним и законским овлашћењима.

Чини се да је пре дефинисања цивилно-војних односа у БиХ потребно ускладити „цивилно-цивилне“ односе и јасно дефинисати овлашћења државе БиХ. Предуслов томе је потпуна усклађеност устава ентитета са Уставом БиХ. Занимљива је и улога извршних органа БиХ у цивилно-војним односима, посебно Председништва и Сталног комитета за војна питања. Председништво по уставу врши цивилно управљање оружаним снага. Чланови Председништва БиХ у демократској контроли су обавезни да разматрају и утврђују активности у вези са спремношћу, мобилизацијом и употребом оружаних снага у БиХ ради заштите суверенитета и територијалног интегритета БиХ.

Стални комитет за војна питања БиХ је временом јачао и добијао нова овлашћења. Председништво БиХ је 26. августа 2002. године усвојило коначни предлог одлуке о организовању и раду институција одбране БиХ. Посебно место у том документу има разрада надлежности и односа у Сталном комитету за војна питања, који представља највише тело за координацију питања из области одбране, како унутар БиХ, тако и у односу према међународним институцијама.

Договор у вези са доношењем Устава Федерације БиХ и његовог садржаја усаглашен је Вашингтонским споразумом, потписаним 29. фебруара 1994. године, а на седници одржаној 30. марта 1994. године Скупштина Федерације БиХ усвојила је Устав.

Устав Републике Српске донела је Народна скупштина Републике Српске 17. децембра 1992. године. На тај Устав до сада је донесено више амандмана, од којих се један део односи на његово усклађивање са Уставом БиХ. За разлику од Устава БиХ, који је прилично лимитиран у погледу одбране и безбедности, ентитетски уставни правно омогућавају демократску

контролу својих оружаних снага. Цивилно-војни односи у ентитетима уређени су у складу са демократским принципима и начелима контроле оружаних снага. У том сегменту ентитети имају елементе државности, јер имају властите оружане снаге, те средства за њихову контролу. Проблем се огледа у томе што ентитети нису државе, нити субјекти са којима представници евроатлантских безбедносних институција желе да преговарају.

Када је у питању демократска контрола оружаних снага од законодавних органа власти и Парламент Федерације и Народна скупштина РС имају на располагању два главна средства у тој контроли: доносе законе везане за војску и одбрану, те утврђују буџете за своје оружане снаге. Оба парламента имају комитете за одбрану и безбедност, који врше надзор над безбедносним сектором. Ентитетски парламенти до сада нису имали додирних тачака са Парламентарном скупштином БиХ у вези са проблематиком безбедносног сектора. Парламент Федерације надлежан је за давање сагласности Федерацији за сваку употребу војне силе, која мора бити у складу са међународним правом. Народна скупштина Републике Српске, у складу са законом, проглашава ратно стање у случају оружаног напада на њену територију.

Иста ситуација је и са демократском контролом извршне власти. Председници ентитета имају функције врховних команданата оружаних снага. Једино је цивилно командовање над Армијом БиХ, компонентом Војске Федерације БиХ, у надлежности члана Председништва БиХ из реда бошњачког народа, укључујући и именовање војних официра Армије БиХ. Именовање официра друге компоненте Војске Федерације БиХ (ХВО-а) врши председник или потпредседник Федерације који је из реда хрватског народа, док председник Републике Српске поставља, унапређује и разрешава официре Војске РС.

Разлика у демократској контроли оружаних снага ентитета је једино у правосудној контроли коју у Федерацији БиХ обављају цивилни судови, а у Републици Српској и војни и цивилни судови.

Мађарска

Председник Републике Мађарске је и врховни командант оружаних снага. Министар одбране командује оружаним снагама преко начелника генералштаба и Административног државног секретара. Укинута је функција команданта мађарске војске коју је до сада обављао начелник генералштаба. Цивилна контрола над оружаним снагама Мађарске заснива се на следећим принципима: елиминисање „дневне политике“ из војске, уставна утемељеност и вишестепена заступљеност, јасна подела улога, надлежности и одговорности, јасна одговорност „цивилне одбране“, стручно познавање војне проблематике, не само војничке, већ и са цивилне стране.

У складу са наведеним принципима, цивилна контрола се остварује преко следећих инстанци: Парламент и Парламентарни комитет за одбрану као стручни орган, Уставни суд и други органи правосуђа, Председник Републике, Влада и Уред председника Владе као стручни орган; Кабинет за националну безбедност; Служба за контролу платног промета, Министарство одбране, Омбудсман за људска права, невладине организације и масмедији.

Национални парламент је највиша инстанца цивилне контроле коме се једном годишње подноси редован извештај о свим битним питањима из домена одбране. По потреби, парламент може да тражи и подношење ванредних извештаја. Већином гласова проглашава ванредно стање или објављује рат. Такође, доноси одлуку о употреби оружаних снага у земљи и иностранству.

Парламентарни комитет за одбрану, као стручни орган, расправља о појединим питањима и тражи извештаје од министра одбране кад год се за тим укаже потреба. Парламент одлучује о питањима дугорочне концепције развоја војске, учешћу у међународним мисијама које садрже висок степен ризика, увођењу ванредног (ратног) стања и одлуке доноси већином гласова. За поједина питања (боравак и прелаз страних трупа преко територије, увођење нових средстава ратне технике, усвајање буџета) довољна је проста парламентарна већина. За решавање појединих питања Парламент може да овласти Владу. Уставни суд и други органи правосуђа учествују у цивилној контроли оцењујући законитост појединих аката из домена одбране, те преко војног правосудног система који представља јединствен део цивилног правосуђа. Председник републике је врховни командант ОС, али је његова улога више симболична. На предлог министра одбране председник именује начелника генералштаба и унапређује официре у генералске чинове. Постављења на остале генералске положаје у надлежности су министра одбране, Комитета за одбрану; парламентарног Комитета за националну безбедност; министра одбране и министра правде.⁶

Комитет за одбрану има фактички већу надлежност контроле над војнообавештајном службом (ВОС) и војном службом безбедности (ВСБ) од Комитета за националну безбедност који се више бави цивилним службама безбедности. Комитет за одбрану саслушава кандидате за дужности директора ВОС и ВСБ, те даје своје мишљење о подобности. Том комитету и министар одбране једном годишње подноси извештај о општем стању војне обавештајно-безбедносне делатности.

Парламентарни комитети немају право увида у оперативне поступке и рад ВОС и ВСБ. Министар одбране је непосредно надређен директорима ВОС и ВСБ. Он има Уред за националну безбедност преко којег остварује комплетан увид у рад тих служби, укључујући и њихову оперативну делатност. Министар правде спроводи цивилну контролу у поступку одобравања захтева за примену тајних метода рада. Ако ВОС или ВСБ имају потребе за применом тих метода,

⁶ Гордић М.: Цивилна контрола и медијска слика Војске Србије и Црне Горе, стручни рад, Београд, 2007.

преко Министарства одбране подносе захтев министру правде за сваки конкретан случај. Примена тајних метода на једном случају може се одобрити најдуже до 90 дана, уз могућност једног продужења за још 90 дана.

Коначно, извесну цивилну контролу спроводи и парламентарни повереник за људска права коме сваки грађанин може да се жали и тражи заштиту уколико сматра да службе безбедности својом делатношћу угрожавају његова људска права.

Румунија

Председник Румуније је врховни командант оружаних снага и уједно председник Врховног савета националне одбране, који је највиши орган командовања оружаним снагама, одговоран за организацију и координацију свих активности везаних за националну одбрану.

Министарство националне одбране, као ресорни и државни орган за питање националне одбране, решава сва планска, организациона, материјална и друга питања предвиђена Уставом и Законом о одбрани. У последње три године организацијска структура више пута је мењана и усклађивана са НАТО стандардима.

Министарство националне одбране је под директном надлежношћу министра одбране. Извршна власт остварује цивилну контролу војске преко више инстанци: Уреда председника владе, кабинета за националну безбедност и Министарства одбране, са тачно дефинисаним областима контроле и надлежностима. Министарство националне одбране (МНО) је непосредни управни орган и прва инстанца цивилне контроле и своју функцију обавља преко одговарајућих директората, управа, уреда и служби. Ове институције, осим планско-управне, имају и функцију контроле коју реализују преко посебних одељења за контролу и надзор. Поред тога, у управи за правну и управну кодификацију постоји секретаријат парламента који контролише усаглашеност правних и управних аката са Уставом, законима и одлукама Парламента. У Парламенту постоји и институција омбудсмана, парламентарног повереника за људска права који, такође, има своју улогу у цивилној контроли војске. То питање је саставни део опште цивилне контроле, а реализује се преко специјализованих институција: службе за контролу платног промета, уреда МО за контролу буџета и заштите на раду и финансијске и обрачунске службе.

Скупштина је усвојила Закон о планирању одбране. Према њему, документа која дефинишу концепт планирања интегрисане националне одбране су: Стратегија националне безбедности, владин „Бели папир“, као и директиве, тј. планови и програми које доносе министри и институције одговорне за одбрану за примену закона и националну безбедност.

Стратегију националне безбедности износи председник Румуније пред Скупштином најкасније четири месеца након именовања. Стратегија националне безбедности Румуније садржи: интересе и циљеве националне безбедности, процену безбедности у међународном окружењу, препознавање фактора ризика у оквиру унутрашњег и међународног окружења, као и правце акције за увођење румунске националне безбедности. Према Стратегији националне безбедности, основни циљ националне одбране је постизање војне способности неопходне за одбрану националне суверености и независности, интеграција у НАТО и активан допринос регионалној стабилности. Стратегија националне безбедности и владин програм јесу основа по којој Влада издаје повељу „Бели папир“ националне безбедности и одбране, која успоставља: главне циљеве и задатке националне одбране и институција безбедности, кораке и акције које оне треба да предузимају, природне, људске, материјалне и друге ресурсе који треба да се обезбеде сваке године ради успостављања и увежбавања националне одбране и безбедносних снага према зацртаној мисији. „Бели папир“ покрива исти период важности као и Стратегија румунске националне безбедности и доставља се Скупштини на одобрење у року од највише три месеца након изгласавања поверења. У процесу одобравања „Белог папира“ једна важна тема досеже политички консензус на минималном буџету за наредне године. Њено усвајање представља гаранцију да ће се процес реформи наставити у складу са ресурсима.

Парламентарна контрола подразумева да су у надлежности парламента: одбрана, јавни ред и национална безбедност. Према Уставу, Парламент одобрава законе који се односе на: буџет, структуру националног система одбране, организацију ОС, припрему становништва, привреде и територије за одбрану, статус војних лица, режим за време ратне опасности и других ургентних стања, националну безбедност Румуније, ратификацију уговора и међународних споразума који се тичу одбране, као и друге нормативне акте у вези са оружаним снагама. Парламент се састаје на заједничким седницама где се разматрају извештаји у вези са годишњим активностима Врховног савета националне одбране (ВСНО) и Верификационог финансијског суда и овлашћен је да донесе одређене мере које та тела морају да спроведу. У складу са Уставом, Парламент поставља директора службе државне безбедности.

Други облик парламентарне контроле врши се преко парламентарних комитета. Постоји Комитет за одбрану, Комитет за јавни ред и Комитет за националну безбедност. Њихов основни задатак је да проверавају све законе, хитне одлуке владе, као и све владине законске предлоге који се тичу оружаних снага. Следећи облик парламентарне контроле представља могућност да сваки члан Сената или Дома посланика има право да тражи одговоре на одређена питања.

Контрола коју врши председник Румуније, према Уставу, подразумева да он представља румунску државу, чува националну независност, јединство и територијални интегритет земље. Како би се разумели односи између шефа државе и оружаних снага потребно је знати да председник државе нема

неприкосновено право контроле над њима. Међутим, постоји низ уставних и законских механизма кроз које председник државе може остварити стварну контролу над оружаним снагама.

Контрола коју врши ВСНО подразумева да тај орган, према Уставу, организује и координира активности које се односе на одбрану земље и националну безбедност. Под руковођењем председника државе и на основу закључака донетих после завршне расправе, Савет их подноси Парламенту на одобрење. То значи да Савет анализира и предлаже, на основу захтева председника Румуније, следеће мере: увођење ванредног стања у држави или неком њеном делу, објављивање делимичне или потпуне мобилизације оружаних снага, одбрана од агресије на земљу, проглашење ратног стања или закључивање мира. Савет анализира и предлаже усвајање румунске националне стратегије безбедности или војне стратегије и даје мишљење о бројним предлозима закона, међу којима и о законима који се односе на националну безбедност или општу организацију оружаних снага.

Уставни суд, као посебно тело, обезбеђује контролу уставности закона на основу примене Устава. У вршењу својих надлежности Уставни суд има могућност да предлаже решења или решава неуставна питања или законе, односно подзаконске акте на пољу одбране, јавног реда и националне безбедности, поништавајући прописе који се не слажу са законским и уставним одредбама.

Невладине организације имају посебну улогу у цивилној контроли оружаних снага. Те организације врше контролу путем петиција које упућују високим војним руководиоцима обавештавајући их о одређеним незаконским аспектима или траже информације о одређеним случајевима који се десе у оружаним снагама. Одређене невладине организације, представници цивилног друштва, сарађују са МНО на разне начине, кроз организацију националних или међународних семинара или ширењем праве слике о румунским достигнућима у вези са Евроатлантским интеграцијама. Парламент усваја владин предлог годишњег буџета и доноси закон о примени усвојеног буџета. Како је буџет одбране део државног буџета, јасно је да га контролишу законски форуми.

Влада доноси годишњи закон о буџету и руководи активностима на плану јавних фондова, периодично контролише реализацију буџета и доноси мере за његово побољшање и одржавање баланса. С тим у вези МНО има обавезу да поштује све норме, упутства и инструкције које у смислу извршавања буџетских обавеза доноси Министарство финансија, које, у складу са законом, захтева од МНО извештаје и информације у вези са начином на који располаже буџетским средствима. Као одговорни министар, министар националне одбране има основну обавезу да користи фондове буџета само за наменске задатке МНО, поштујући законске регулативе и само у оквиру одобрених средстава.

Бугарска

Председник Републике Бугарске уједно је и врховни командант оружаних снага. Министар одбране је цивил, а основни задатак војне политике Бугарске је улазак у НАТО путем реформе бугарске војске, под називом „План 2004“. Усвојена је Стратегија за националну безбедност и Војна доктрина.

Уставом Републике Бугарске дефинисани су принципи демократске контроле оружаних снага кроз поделу моћи владајућих органа: Скупштине, председника, Савета министара, Министарства одбране, Уставног суда и законодавне власти.

Демократска контрола састоји се од: законодавне (парламентарне) контроле, контроле извршне моћи и друштвене контроле.

Успостављање цивилне контроле активности оружаних снага и других служби, у складу са бугарским законским решењима, врши се „у циљу наглашавања важности јавних интереса над оружаним снагама попут одбране од спољне интервенције“.

Цивилна контрола Бугарске армије заснована је на Закону о одбрани и оружаним снагама, и представља узајамни однос између цивилног управљања – преко министра одбране, који руководи и одговара за спровођење државне политике у Министарству одбране.

Парламентарна контрола оружаних снага спроводи се преко Народног собрания, које, поред традиционалних законодавних функција, врши контролу активности оружаних снага. Функцију спроводи непосредно преко представничких тела и представника народног суверенитета. У надлежности Парламента је посебно законодавно право у односу на контролу процеса и механизма одбране и оружаних снага. Ти правни акти Народном собранию обезбеђују механизме и на пољу социјалних односа. Специфичан вид парламентарне контроле је извештај о стању одбране и оружаним снагама који Влада једном годишње представља Народној скупштини. То је јавни извештај који има задатак да представља предмет јавне дебате и скрене пажњу јавности.

Комисија за спољну политику и безбедност у Народном собранию непосредно спроводи парламентарну контролу, а њеним заседањима присуствују: МО, НГШ, начелници специјализованих служби и други службеници који успостављају истражне комисије и радне групе које одвојено раде на појединим питањима и спроводе одређене одредбе на основу жалби грађана и институција. Класични инструменти парламентарне контроле су питања министра одбране на уобичајеним заседањима Собрания.

Јавне организације спроводе цивилну контролу по питању активности националне безбедности кроз институције државе које су формиране Уставом, као и путем независне јавне агенције и цивилних покрета.

Министарство одбране спроводи уобичајене интеракцијске процесе са невладиним организацијама. У оквиру заједничких отворених форума и семинара расправљају о проблемима националне безбедности, одбране и оружаним снагама, а најактивнији учесник је Атлантски клуб Бугарске. Невладине организације појављују се као партнери Министарству одбране у реализацији програма реформе социјалног прилагођавања, економске реинтеграције отпуштеног особља из војске и др.

Консултативни савет за националну безбедност је при институцији председника Републике Бугарске. У његов састав улазе: премијер Бугарске, МИТЈ, МО, министар унутрашњих послова, начелници националних служби (ВОС и КОС), председник Комисије за националну безбедност у Народној скупштини, секретари у председничком кабинету и саветник председника државе за националну безбедност. Према потреби, председник може одлучити да позове начелника Генералштаба и поједине министре, уколико је тематика о којој се расправља у њиховом домену.

Савет за безбедност и одбрану при председнику Владе Бугарске је сталан и заседа у оквиру министарског савета који сазива премијер Бугарске. Састав Савета је идентичан Савету при председнику Бугарске. Најчешће се позивају шефови националних и војних специјализованих служби, МО, НГШ, МУП, МИП и друга лица у зависности од потребе. Савет одбране ради на следећим питањима: војна политика земље, структура и функције Министарства одбране, планови за изградњу структуре бугарске армије (БА), и буџет у Министарству одбране. О заседању Савета одбране министар одбране информисао председника, односно врховног команданта (ВК). Председник Републике у својству ВК ОС извршава основне функције у вези са цивилном контролом војске.

Министарски савет при Влади Бугарске преко својих функција, путем министарстава, реализује цивилну контролу војске.

Народно собрање, поред најважнијих облика парламентарне контроле, значајну улогу остварује прикупљањем средстава из државног буџета за потребе безбедности државе и усвајањем извештаја владе у вези са трошковима финансирања безбедности земље. У директној вези са тим је парламентарно право да одређује величину оружаних снага. Текућу контролу правних и буџетских одредаба спроводи преко рачуноводственог одбора који одређује Парламент, независан од извршне власти.

Пракса показује да цивилном контролом у БА најчешће руководи МО, тако да се МО ретко приписују добра или слаба решење неког проблема. Слично је и са институцијама које су изнад министра одбране. Тако, на пример: законом није предвиђено да министар одбране одговара за материјално и финансијско обезбеђење БА, а истовремено распоређује и руководи буџетом БА. Због тога, НГШ БА и његови потчињени органи нису у могућности да планирају буџет за армију, којом, у оперативном погледу, командују, али је НГШ БА одговоран за

организационо изграђивање, степен припремљености, планирања и одржавања борбене и мобилизацијске готовости бугарске армије.

Активности обавештајних служби Бугарске начелно контролишу Парламент (цивилна контрола) и специјализовани органи (унутрашња контрола). Контрола рада служби у Парламенту непосредно се врши кроз рад Комисије за спољну политику и безбедност у Народном Собрању и Консултативни савет за националну безбедност при председнику Републике Бугарске, у чији се рад непосредно укључују начелници националних војних обавештајно-безбедносних служби и друга лица у систему безбедности Бугарске.

Закључак

Преображај демократских цивилно-војних односа и управљање њима и даље представља велики изазов за многе државе. То нарочито важи за земље у транзицији и за ратом разорена и постконфликтна друштва. Демократском и цивилном контролом повећавају се транспарентност, отвореност у области одбране и изграђују адекватни механизми контроле војске и осталих елемената система одбране.

Будући изазови и даљи приоритети у процесу реформе система одбране у земљама у непосредном окружењу засновани су на: закључењу безбедносног споразума са НАТО-ом, као и учлањењу, и учешћу у мултинационалним војним вежбама на територији Балкана, као и на територијама држава чланица Програма „Партнерство за мир“ и НАТО.

Карактер савремених међународних односа је такав да сарадња и узајамност деловања кроз кооперативну безбедност постају све потребније у обликовању међународне, али и националне безбедности. Програм „Партнерство за мир“ и остали процеси интеграција у евроатлантској регији и ван ње без сумње томе знатно доприносе.

Државне институције у значајној мери могу допринети изградњи професионалног система војске у области побољшања квалитета живота и рада њених припадника, оспособљавању и школовању кадра и јачању система одбране путем побољшања квалитета правне регулативе.

У процесу усаглашавања правне регулативе држава у окружењу са стандардима Европске уније неопходно је извршити усклађивања у сегменту демократске цивилне контроле војске. То је релативно нова друштвена категорија о којој је почело да се расправља, као и да се дефинишу одређени односи, на почетку спровођења демократских промена у друштву. У томе је било доста лутања, недефинисаних односа и процедура, па је долазило до конфликта између војних и цивилних структура. Цивилне структуре су желеле да преузму ингеренције над војском, у чему су биле нестрпљиве, па су

често предузимале одређене акције које су одступале од стварних цивилних компетенција. Са друге стране, војне структуре су сматрале да је то мешање цивила у војну компетенцију и пружале су одређени отпор. Али, у суштини, ни једна ни друга страна нису тачно знале шта демократска и цивилна контрола војске подразумева, јер нови односи између војске и цивилних структура нису били нормативно регулисани, па конфликти и нису ескалирали, јер би често једна или друга страна биле доста суздржане.⁷ Последњих неколико година одржане су многе стручне расправе и конференције о демократској цивилној контроли војске у којима су бројни експерти износили своје ставове и помагали да се разреше многе спорне ситуације. То је допринело њеном развоју и правилнијем поступању актера у цивилно-војним односима, иако много тога није нормативно регулисано, или је регулисано само начелно. У свему томе друштвене институције имају врло значајну улогу, коју до сада нису испуњавале у потребној мери.

Литература

1. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2000.
2. Ханингтон, С. П.: *Војник и држава*, ВИЗ, Београд, 2002.
3. Хацић М.: *Демократска контрола војске и полиције*, Београд, 2001.
4. Ванковска Б.: *Демократска контрола НАТО – Нови изазов за теорију цивилно-војних односа*, Универзитет Ћирило и Методије у Скопљу, Скопље, 2006.
5. Турковић Б.: *Приручник о демократској контроли оружаних снага*, Центар за сигурносне студије, Сарајево, 2003.
6. Гордић М.: *Цивилна контрола и медијска слика Војске Србије и Црне Горе*, стручни рад, Београд, 2007.
7. Цветковић М.: *Демократска и цивилна контрола војске*, радни материјал, Факултет безбедности, Београд, 2006.
8. Хацић М.: *Нова уставна позиција војске*; *Војно дело*, Београд, 1/2003.
9. Симић П.: *Реформа сектора безбедности у Србији и Црној Гори*, *Војно дело*, Београд, 3/2003.
10. Винклер Т., Ђармати И.: *Реформа сектора безбедности*, *Војно дело*, Београд, 1/2007.
11. Ковач М.: *Теоријски и методолошки аспекти израде и примене стратегије националне безбедности*, *Војно дело*, Београд, 3/2007.

⁷ Стојковић М. и Јефтић З.: *Саветовање: Демократска контрола Војске*, Управа за политику одбране, Београд 2001.

БЕЗБЕДНОСНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ У ПОСТСОВЈЕТСКОМ ПРОСТОРУ – ГУАМ

Катарина Штрбац

Министарство одбране Републике Србије
Институт за стратегијска истраживања

Регионална сарадња и регионалне организације не представљају замену за националне државе; односно, самосталне државе се удружују ради заједничких интереса, али и раздружују када ти интереси престану да постоје. Такође, чињеница је да се земље удружују због територијалних, економских или политичких интереса, али и због потенцијалне безбедносне међузависности и остваривања одређених безбедносних циљева. Регионална сарадња је од суштинског значаја за све области друштвеног развоја, иако се често наглашава питање регионалног повезивања ради остварења одређених безбедносних интереса. Након распада СССР-а новоформиране независне државе тражиле су свој пут ка бржем развоју кроз разне облике интеграција. Са сличним или истим циљевима формирана је регионална иницијатива ГУАМ.

Кључне речи: *регионална сарадња, ГУАМ, безбедност, пост-совјетски простор.*

Увод

Регионално повезивање није ексклузивно право 20. века, али је чињеница да се у другој половини тог века појављује велики број регионалних организација и асоцијација са заједничким циљевима и интересима. Свакако, у периоду дуготрајног мира, та повезивања углавном су остваривана у области економије и трговине. Престанком хладног рата и умножавањем безбедносних изазова, ризика и претњи по безбедност малих, немоћних новоформираних држава, регионално повезивање је добило вишеструко на значају, било као део процеса придруживања Европској унији ради „поновне европеизације“ или за повећавање безбедности у ширем смислу речи. Регионално повезивање није нови феномен. (Различити примери регионалног организовања присутни су у историји ме-

ђународних односа). Примери разних регионалних организација могу да се пронађу у вишевековној историји. Многе регионалне организације биле су формиране у одбрамбену сврху, а неке од њих су чак имале форму присиле. Прва велика добровољна регионална интеграција појавила се у 19. веку, тачније 1828. године. Пруска је успоставила царинску унију са покрајином Хесе Дармштад, а касније и са другим немачким државама, што је донело интрарегионално тржиште и веће инвестиције, чиме се обезбеђивао просперитет и стабилност свих држава.

Регионално интегрисање може да се дефинише као ангажовање више држава у одређеном деловању, у одређеном периоду, са заједничким циљем испуњавања интереса који су били узрок тог повезивања. Права интеграција остварује се испуњавањем унапред дефинисаних циљева, који су били узрок за започињање процеса регионалне интеграције, али и успостављањем заједничких правила, законског оквира и заједничке политике, пре свега ради спољњег наступа. Заједничко деловање може да проистиче из претходно договорених ставова у уговору, али током времена и да се развија путем активности организације, када долази до адаптирања циљева заједничког деловања у складу са спољним и унутрашњим утицајима. При томе, промене се врше консензусом свих потписника споразума, али уколико једна од земаља потписница унилатерално доноси одређене одлуке, а које су у вези са регионом који се интегрисао, сматра се да је потписани уговор прекршен. Чињеница је да регионално интегрисање представља позитиван корак за земље чланице, нарочито ако резултати тог повезивања показују позитиван тренд у свим друштвеним сферама или у сферама из уговора, где се, пре свега, мисли на економију или јачање безбедности.

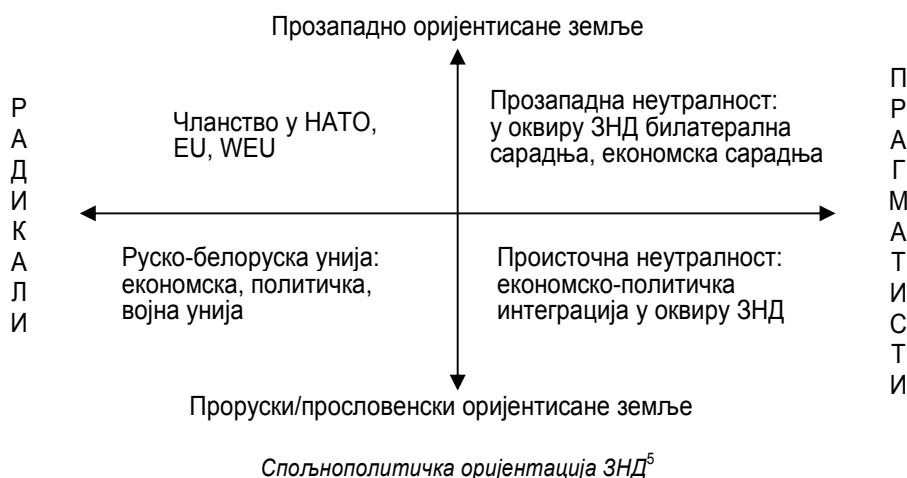
Формирање организације ГУАМ

Након распада Совјетског Савеза део бивших совјетских република тражио је начин за интегрисање, чији је основни циљ био, пре свега, да се заштите од већег утицаја Русије, али и брже прикључе евро-атлантским интеграцијама. Тако су, током 1996. године, делегације Азербејџана, Грузије, Молдавије и Украјине објавиле на Конференцији о споразуму о конвенционалном наоружању у Европи¹ да су се сагласиле о заједничкој иницијативи за међусобну сарадњу.

У том периоду Русија је прошла кроз значајну трансформацију. Одустајући од планске економије, Русија је након хладног рата покушала да ступи на пут демократизације и економске либерализације. Тај пут је, ипак, био пун опасности. У складу са саветом Међународног монетарног фонда, руска влада је у почетку прихватила економску „шок терапију“ као начин за остваривање преласка из еко-

¹ Године 1996. у Бечу, Аустрија.

номске аутократије у либералну демократију. Ипак, шок терапија је толико раз-
 била руско друштво да је брзо замењена постепенијим приступом. Како се по-
 горшавала економска ситуација, тако се обнављао руски национализам.² Од зе-
 маља бившег Совјетског Савеза формирана је Заједница Независних Држава
 (ЗНД) која свакако није формирана по угледу на нпр. Европску унију, већ би се
 могло рећи да има одређене функције наднационалне организације, са израже-
 ним економским разлозима. Често се поставља питање улоге ЗНД, уз опречна
 мишљења аналитичара о значају и разлозима формирања те наднационалне
 организације. Након распада Совјетског Савеза новоформиране земље су успо-
 ставиле две стратегијске спољнополитичке оријентације – прозападну и прору-
 ску. Земље које су основале ГУАМ³ налазе се у групи прозападно оријентисаних
 земаља које имају аспирацију ка НАТО и ЕУ и у тим организацијама траже осно-
 ву за сопствене безбедносне интересе, путем сарадње и могућег учешћа у успо-
 стављању нове безбедносне архитектуре. Док је група тзв. проруски оријентиса-
 них земаља гарант своје безбедности тражила у Русији, чланице ГУАМ-а Грузија
 и Азербејџан сматрају да су „САД гарант њихове безбедности као и да су у ста-
 њу да им помогну у решавању конфликта“.⁴ Према неким ставовима ова група
 земаља представља „*cordon sanitaire*“ који у стратегијском смислу доводи проза-
 падњачке идеје и вредности, али и стратегијске интересе на границе Русије.

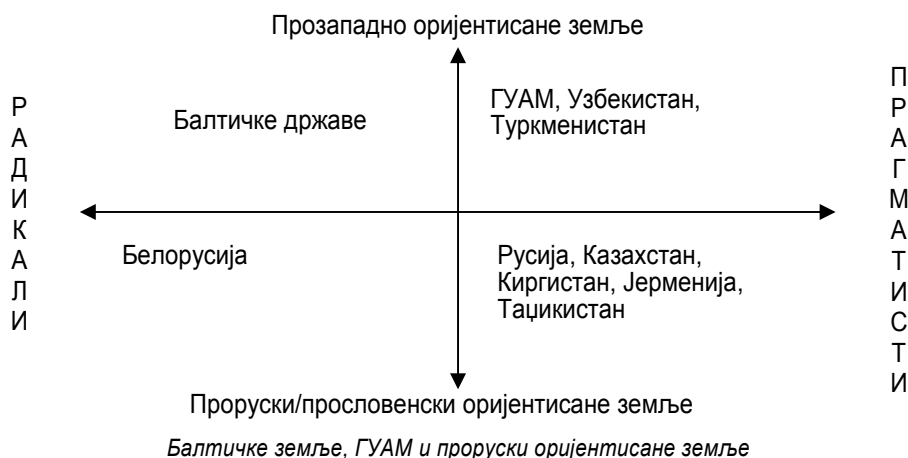

² Џозеф С. Нај, *Како разумевати међународне односе*, Стубови културе, 2006. Београд

³ Грузија, Украјина, Азербејџан и Молдавија

⁴ Kuzio T., *Geopolitical pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM*, *European Security*, Vol. 9, No.2 (Summer 2000), Frank Cass, London, 2000.

⁵ Kuzio T., *Geopolitical pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM*, *European Security*, Vol. 9, No.2 (Summer 2000), Frank Cass, London, 2000.

На Самиту Савета Европе⁶ председници наведених држава објавили су заједнички интерес у успостављању веће билатералне и регионалне сарадње, значајачања европске и регионалне безбедности, као и обимније политичке и економске контакте. Председници Украјине, Молдавије, Грузије и Азарбејџана су заједничким саопштењем истакли значај успостављања евроазијског Транскавказског транспортног коридора (TRACECA), чиме интензивнија сарадња још више добија на значају. Имајући у виду потребу даљег интегрисања своје земље Узбекистан је објавио прикључење организацији ГУАМ и она мења назив у ГУУАМ.⁷

Према мишљењу земаља чланица један од разлога за формирање организације ГУАМ свакако је била и могућа „интернационализација“ замрзнутих конфликта на територијама њихових земаља.⁸ У том смислу постигнут је договор са НАТО о припреми планова за међународну сарадњу, о отпору сепаратизму, подршци решавања регионалних конфликта, подршци мирном решавању конфликта, изградњи транспортних праваца и даљој подршци припремама за укључење у евроатлантске интегративне процесе региона. На НАТО самиту у Вашингтону 1999. године, организација ГУАМ објавила је да наглашава свој интерес за даље активности у оквиру Програма „Партнерство за мир“ и ЕАПС.⁹ Заједнички су се договорили да наставе да промовишу спремност за решавање конфликта и криза на основу четири фактора:

- територијални интегритет и неповредивост постојећих граница,
- одбијање „агресивног сепаратизма“ и „етничке нетолеранције“,
- отпор „религијском екстремизму“,
- превенција допремања оружја на територије захваћене конфликтима.¹⁰

⁶ Одржан 10. октобра 1997. године у Стразбуру.

⁷ Године 1999. током Самита НАТО/ЕАПС у Вашингтону.

⁸ Нагорно Карабах, Осетија, Абхазија, Крим, Придњестровље.

⁹ Euro Atlantic Partnership Council

¹⁰ GUAM Statement to the EAPC Political Committee, NATO, 1998.

Потребно је рећи да су земље ГУАМ-а успоставиле прагматичан приступ својој спољној политици која се огледа у економској сарадњи у оквиру ЗНД, али и успостављању политичко-војне безбедности са трансатлантским и европским структурама.

У септембру 2000. године, учествујући на Миленијумском самиту у Њујорку, председници земаља ГУАМ-а сложили су се да интензивирају мултинационалну сарадњу у оквиру групе кроз више области. Договорено је да се одржавају самити шефова држава једном годишње, а састанци на нивоу министара спољних послова два пута годишње. Основан је Комитет националних координатора (СНС) који одржава састанке квартално. Први самит одржан је на Јалти у јулу 2001. године, где су усвојени принципи и циљеви, као и организација групе. У јуну 2002. године Узбекистан је информисао остале земље о смањењу

области сарадње у групи. Иако се на први поглед чинило да ће се Узбекистан потпуно повући из групе, министар спољних послова је објаснио да ће учествовати у економском програму и програму борбе против тероризма.

ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА-ГУАМ

ПРЕДСЕДАВАЊЕ

Један по један у ротацији по енглеском алфabetу на годину дана

САВЕТ

- Савет шефова држава
- Савет министара спољних послова
- Савет националних координатора
- Савет сталних представника

СЕКРЕТАРИЈАТ

- Генерални секретар
- Координатори програма

РАДНА И ПОМОЋНА ТЕЛА

ЕКОНОМСКА

- РГ економија&трговина
- РГ саобраћај
- РГ енергија
- РГ информационе технологије
- ❖ пројекат о трговини и саобраћају
- финансијски експерти

СПРОВОЂЕЊЕ ЗАКОНА&БЕЗБЕДНОСТ

- РГ тероризам, организовани криминал, шверц дроге
- подгрупа за шверц дроге
- подгрупа трговина људима&илегалне миграције
- подгрупа тероризам
- подгрупа корупција и прање новца
- ❖ Виртуелни центар за спровођење закона и информативно-управљачко система
- РГ ванредне ситуације
- гранична служба
- експерти из МСП
- конзуларна служба

ХУМАНИТАРНА

- РГ култура, наука и образовање
- РГ туризам

У јулу 2002. године, такође на Јалти, потписан је споразум о успостављању зоне слободне трговине. Касније исте године у Њујорку је одржан први билатерални састанак са САД, крајем 2003. године и ГУУАМ добија статус посматрача у Уједињеним нацијама. У септембру 2004. године основана је Скупштина ГУУАМ-а. На самиту ГУУАМ-а у Кишињеву у Молдавији потписана је Декларација о демократији, стабилности и развоју којом се потенцира потреба ближе сарадње са Европском унијом и НАТО у области безбедности, економије и саобраћаја. Убрзо након самита Узбекистан је обавестио остале земље о свом потпуном повлачењу из организације због промене-них првобитних принципа и циљева. Имајући у виду све већи значај енергет-

ске безбедности земље ГУАМ-а основале су Савет за енергију како би координирали своју енергетску и безбедносну политику. Иако су председници земаља ГУАМ-а констатовали да се баве питањима која се не налазе у агенди Заједнице Независних Држава неки експерти сматрају да су оне опоненти јаког утицаја Русије на земље бившег совјетског блока. Такође, сматра се да су лидери земаља ГУАМ-а основали групу како би умањили доминацију Русије и креирали алтернативне транспортне правце и енергетске коридоре изван Русије. И друге земље које се сматрају угроженим монополом Руске Федерације у области енергије показале су интерес за ГУАМ.

На самиту у Бакуу, у јуну 2007. године, председници држава потписали су Декларацију „ГУАМ држи континенте заједно“. Документ је потврдио посвећеност земаља потписница принципима демократије, владавине права, поштовању људских права и успешном социјалном и економском развоју. Такође се наглашава да сарадња ГУАМ земаља може допринети општеприхваћеном решавању замрзнутих конфликта у постсовјетском простору.

Основни циљеви ГУАМ-а¹¹ су:

- промовисање вредности демократије, јачање владавине права и поштовање људских права,
- јачање одрживог развоја,
- јачање међународне и регионалне безбедности и стабилности,
- дубље интегрисање у области опште безбедности и експанзија сарадње у економској и хуманитарној области,
- изградња социјално-економског развоја, саобраћаја, енергије, науке и технике и хуманитарних потенцијала држава чланица,
- интензивирање политичке међузависности и практичне сарадње у области од општег интереса.

Основна документа су:

- ГУАМ повеља из Јалте,
- Конвенција земаља ГУАМ-а о међусобној помоћи о конзуларним питањима,
- Правилник Савета министарства спољних послова земаља ГУАМ-а,
- Споразум о оснивању зоне слободне трговине,
- Споразум о заједничкој акцији против тероризма и организованог криминала.

Управљачка тела су:

- Врховно тело – годишњи самит шефова држава, чији се председавајући ротира по алфаветском реду. Тренутно је председавајући представник Грузије Валериј Чечелашвили;
- Извршно тело ГУАМ-а – Савет министара спољних послова који се састаје два пута годишње. Одговоран је за имплементацију споразума и за припрему предлога за будућу сарадњу;

¹¹ www.guam.org

– Стално тело ГУАМ-а – Комитет националних координатора *CNC* који се састаје тромесечно, а ванредни састанци могу се одржавати и чешће, а на предлог било које земље чланице.

У структури ГУАМ-а налазе се радне групе за трговинску и економску сарадњу, енергетску сарадњу, питања саобраћаја, телекомуникације, културу, науку и образовање, туризам, борбу против тероризма, организованог криминала и шверца наркотика.

Основни законски акт ГУАМ-а је Повеља, заснована на позитивним правним актима и општеприхваћеним нормама међународног права које се тичу мира, безбедности, успостављања добросуседских и пријатељских веза међу државама, а нарочито ставова из Повеље УН, Хелсиншког акта, Париске повеље и Повеље о европској безбедности и сарадњи ОЕБС-а. У Повељи се исказује дубока забринутост за питања замрзнутих конфликта и пораст безбедносних претњи, укључујући оне које се доминантно појављују у безбедносно нестабилним територијама, као што су међународни тероризам, агресивни сепаратизам и екстремизам, и други опасни феномени у вези с тим.

Новоформиране независне државе са територије бившег Совјетског Савеза су, у складу са својим спољнополитичким опредељењима, тражиле свој пут у тзв. паневропском процесу, како би се лакше прилагодиле новонасталим условима. У том процесу значајна је улога регионалног повезивања. С тим у вези, све земље ГУАМ-а слажу се да је сарадња веома битна, али уз пуно поштовање суверених права држава, наглашавајући да сарадња промовише развој демократије са циљем јачања безбедности и стабилности економског развоја, културног и социјалног просперитета. Наглашавају жељу за промовисањем демократских вредности у свим областима државе и друштва, респектују људска права, настоје да ојачају дух поверења и толеранције, омогуће поштовања права и у унутрашњим и у међународним релацијама. Сматрају да ће група успешно испуњавати циљеве и принципе о којима су се све земље усагласиле, пре свега због историјских односа и веза свог становништва.

Стратегијски значај ГУАМ-а

Земље ГУАМ-а су се након распада Совјетског Савеза сматрале угрожене и желеле су да се обезбеде од притисака који су могли долазити из Русије. Земље ГУАМ-а желеле су да саме креирају своју политику без утицаја Русије која је доминантна у земљама бившег Совјетског Савеза, чиме је група покушала да постане супарник Русије на европском енергетском тржишту, а уједно и значајан политички фактор у пост-совјетском простору. Стратегијски значај групе врло је брзо постао видљив, јер је постао евроазијски енергетски коридор Баку–Тбилиси–Чејхан–Одеса–Броди са перспективом ширења на исток према Туркменистану и Казахстану, а на запад према Пољској, што би

обезбедило транспорт гаса и течног горива из средње Азије у Европу, при томе заобилазећи Русију. Економски значај огледа се у успостављању зоне слободне трговине са одговарајућим транспортним капацитетима.

Представници земаља посматрача¹² у групи сматрају да је потребно још више оваквих регионалних иницијатива чиме би се ојачао блок демократских држава у пост- совјетском простору. Такође, повезивали би се Балтички, Црноморски и Каспијски региони у области енергетике. Током самита у Бакуу, који је одржан 2008. године, поново се дискутовало о гасоводу „Набуко“ који би укључио северну Африку и Персијски залив, као и енергетске ресурсе и мрежу гасовода и нафтовода каспијског региона. Група ГУАМ сматра тај пројекат најважнијим у овом тренутку.

Појављивањем ГУАМ-а реализована је подела међу бившим совјетским републикама у две супротне групе земља: Русофилска група подржава блиске везе са Русијом и чланице су Споразума о колективној безбедности Заједнице независних држава, а са друге стране земље ГУАМ-а се противе јачању ЗНД и њену улогу виде искључиво као економску и трговинску организацију. Очито је да се ГУАМ као регионална организација јасно определио за сарадњу и интегрисање са евроатлантским структурама. Земље ГУАМ-а нису оптерећене совјетском прошлошћу; емотивни приступ замењен је прагматичним приступом о бржем развоју свих земља у оквиру ЕУ и НАТО.¹³ Тражење алтернативних праваца допремања гаса и нафте је кључно стратешко питање тих земаља, чиме су оне испуниле услове ЕУ за повезивањем ради остваривања независности од руских извора енергената.

С обзиром на бројне замрзнуте конфликте у земљама ГУАМ-а чини се да је оснивање групе са јасним циљевима у којима се наглашава безбедност земаља један од могућих механизма за решавање конфликта. Такође, сарадња са низом међународних организација, поготово са НАТО, сматра се значајном за управљање кризама у региону, али и за борбу против сепаратизма, тероризма и екстремизма. Али, иако су декларативно постављени циљеви организације, постоје одређени проблеми у групи, као што су недостатак међузависности и демократије. Затим, иако је успостављена зона слободне трговине те земље и даље имају безначајну трговинску размену, што их ипак чини зависнима од тржишта Русије и Европске уније. Због наведених лоших економских веза решавање конфликта у региону је и даље под знаком питања. Стратешки интерес ЕУ и НАТО¹⁴ јесте стабилност црноморско/каспијског региона коју жели да постигне јачањем, пре свега регионалне сарадње, али и успостављањем тешњих веза са земљама ГУАМ-а, што свакако ремети баланс снага у региону, а тиме и продубљује конфликте. Још је

¹² Бивши председник Литваније Валдас Адамкус.

¹³ Све земље ГУАМ-а су чланице НАТО програма Партнерство за мир

¹⁴ www.nato.int

дан значајан недостатак јесте што се ГУАМ нимало не труди да створи ближе економске везе са тзв. „сепаратистичким регионима“ као што су Осетија, Абхазија, Нагорно Карабах и Придњестровље, што те делове још више гура у зависност од Русије. Слабост групе је и недовољни институционални развој.

Занимљиво је непоменути да су чланице ГУАМ-а уједно чланице Заједнице Независних Држава, што их није спречило да као основни мотив интеграције поставе очување суверенитета и територијалног интегритета. Такође, један од циљева био је да се смањи зависност од Русије у економској сфери, а пре свега у обезбеђењу енергената. Заједнички интерес земаља за такво организовање може се посматрати кроз три области: решавање проблема „агресивног сепаратизма“, изградња инфраструктуре као што су гасоводи и нафтоводи и тзв. „Пут свиле“ и безбедносна сарадња.¹⁵ Чињеница је да су распадом Совјетског Савеза нека територијална питања остала нерешена, и добрим делом се налазе управо у земљама чланицама ГУАМ-а, као што је Придњестровље, Нагорно Карабах, итд. Општи је став земаља чланица ГУАМ-а да је Русија највећа препрека мирном решавању тих територијалних питања. Сарадња у области инфраструктуре, а пре свега изградња нафтовода, од општег је значаја за те земље. У случају Азербејџана то је нафтовод Чејхан–Баку, а за друге земље диверсификација нафте и гаса, који представљају приоритет ради смањивања утицаја Русије, пре свега у економској сфери. У области безбедности земље ГУАМ-а сарађују у оснивању заједничке јединице за мировне мисије, али и заједничку борбу против тероризма и шверца наркотика. Истина, постоји ривалитет између Колективног система безбедности ЗНД и ГУАМ-а, али без обзира на то осетљиво питање и једни и други имају исте циљеве у безбедносном смислу и борбу против истих изазова, ризика и претњи по безбедност региона.

Активности ГУАМ-а у борби против тероризма

Након доношења Резолуције 1373 СБ УН и оснивања Комитета за борбу против тероризма интензиван је дијалог са међународним, регионалним и субрегионалним организацијама. С обзиром на то да је борба против тероризма један од приоритета сарадње у оквиру ГУАМ-а, све земље појединачно интензивирале су активности које проистичу из Резолуције, али су и заједно предузеле значајне кораке. То су:

- анализа комплексних карактеристика тероризма, потенцијалних претњи по земље региона, као и опасност од осталих манифестација организованог криминала;

¹⁵ Latawski P.C., The limits of diversity in the Post-Soviet space: CIS&GUUAM, Sandhurst, 2001.

- успостављање ГУАМ виртуалног центра за борбу против тероризма, организованог криминала, шверца наркотика и других облика криминала;
- формирање ГУАМ међудржавног информативно-управљачког система, који обезбеђује истовремено учешће свих релевантних учесника, као што су полиција, обавештајне службе, граничне јединице, царина, итд. у обезбеђењу транспортних коридора и остваривању других циљева значајних за ту борбу. Све земље преко тог система размењују информације о активностима, али и заједнички учествују у операцијама;
- формирање радне групе за припрему свих релевантних докумената потребних за успешно функционисање система и виртуелног центра. Важно је да су сва документа прошла процес одобравања у свим земљама чланицама;
- успостављање сарадње са осталим међународним организацијама које се баве борбом против тероризма и организованог криминала, као што је *SECI* центар, *UNCTC*, *UNODC*, *OSCE*, *Interpol*, *Europol* и други;
- највећи донатор за оснивање виртуелног центра и система су САД, али постоји велика подршка ЕУ и *OSCE*.¹⁶

Закључак

Иако би се ГУАМ могао посматрати као алтернативни модел организовања у односу на ЗНД Русија не сматра да та организација представља претњу. Такође, став Русије је да је ЗНД економски и војно сувише јака да би је ГУАМ пореметио у стратешком смислу, иако се сматра да је политички плурализам у земљама бившег совјетског блока био преурањен у тренутку оснивања. Али, имајући у виду досадашње активности ГУАМ-а, као и продубљену сарадњу у наведеним областима, трајање те организације није лимитирано и постојаће све док постоје заједнички циљеви и интереси.

Да ли формирање ГУАМ-а представља модулисан принцип реализације геополитичких интереса и стратегије НАТО према истоку? Да ли декларисани циљеви представљају идеалистички опсег неостварених тежњи и интереса који се у реалном свету не остварују (Грузија, Нагорно Карабах, итд...)? Да ли је могућ прагматичан приступ у истицању сопствених интереса? Наведена питања само су нека од многих која траже одговор и увек се намећу када се зађе у домен анализе ГУАМ-а.

¹⁶ www.guam.org

Литература:

1. Zhenis Kambayev, Legal Aspects of the Regional Integration Processes in the Post-Soviet Area, Springer-Verlag Berlin Haidelberg, 2009.
2. Menges C. Constantine, Transitions from Communism in Russia and Easter Europe, University press of America, London, 1994.
3. Osipian L. Ararat, The Impact of Human Capital on Economic Growth, A Case Study in Post-Soviet Ukraine 1989–2009, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
4. Mattli Walter, Explaining regional integration outcomes, Journal of European Public Policy 6:1, 1999.
5. Nye S. Joseph, Comparative Regional Integration: Concept and Measurement, International Organizations, 1969.
6. Latawski P. C., The limits of diversity in the Post-Soviet space: CIS&GUU-AM, Sandhurst, 2001.
7. Kuzio T., Geopolitical pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM, European Security, Vol. 9, No.2 (Summer 2000), Frank Cass, London, 2000.
8. Дегоев Владимир, Южная дуга. ГУАМ, ГУУАМ, ГУТУАМ и... Россия, „Druzhba narodov“, 2001(DRN-No.011).
9. НИЯЗИ А.: ИГРА НА ВЫДАВЛИВАНИЕ, *Азия и Африка сегодня*, № 3, Март 2008.
10. www.nato.int
11. www.guam.org
12. www.ebiblioteka.ru

МОДАЛНИ ЕКСПЕРИМЕНТ
У ИСТРАЖИВАЊУ ПОТЕНЦИЈАЛНОГ
СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Миодраг Гордић

Министарство одбране Републике Србије

Имајући у виду велику фреквенцију применљивости модела, експеримената и модалних експеримената у реализацији фундаменталних, примењивих и развојних истраживања, улога тих метода у сазнајним научним процесима је изузетно значајна. Примена моделовања, модела и модалног експеримента је значајна и у верификаторним и хеуристичким истраживањима приликом научног сврставања, описивања, објашњавања, прогнозирања и откривања појава. Посебно значајна примена модалног експеримента могла би бити са аспекта проучавања појава и процеса чија реална могућност настанка није вероватна, а када се догоди проучава се, углавном, као студија случаја ради стицања искустава и поука за евентуалне будуће појаве. Систем безбедности сваке државе мора бити спреман да се адекватно супротстави свим потенцијалним безбедносним искушењима, чија је вероватноћа настанка мања или већа. Због тога примена модалног експеримента у проучавању система безбедности и његовог одговора на потенцијалне безбедносне изазове, ризике и претње може имати пресудан утицај на његово оптимално организационо и функционално структурирање у будућности.

Кључне речи: *систем безбедности, метода моделовања, модални експеримент.*

Увод

Последњу деценију прошлог и почетак овог века обележили су измењени безбедносни трендови у свету. Завршетком хладног рата смањена је опасност од директног конфронтирања великих сила, а тиме и од рата глобалних размера, због чега је и дошло до измене безбедносног кон-

цепта, тако да је национална безбедност постала функција државе уместо одбране, која је постала најзначајнија компонента националне безбедности. Истовремено, отворена је могућност решавања конфликтних стања мирним путем и перспектива развоја политике сарадње на регионалном и глобалном нивоу. Интегративни процеси у свим областима друштвеног живота захватили су и област безбедности. Међутим, упоредо са тим безбедносним трендовима, савремени свет је и даље суочен са бројним безбедносним изазовима, ризицима и претњама, који све више постају непредвидиви, асиметрични и имају транснационални карактер.

Полазећи с тог становишта, систем безбедности државе постао је један од теоријских појмова од прворазредног значаја. Савремена политичка теорија, и домаћа и страна, тим појмом бавила се са више различитих аспеката. За нашу политичку науку, с обзиром на евидентна безбедносна кретања и политиколошка размишљања, стицање целовитог увида у савремена схватања система безбедности државе са методолошког аспекта је од изузетног значаја.

Будући да је систем безбедности један од значајних подсистема државе и друштва и да има сложену структуру, те да се циљно и сврсисходно остварује као организовани процес кроз разноврсне односе, форме и садржаје у различитим сферама друштвеног живота, истраживање потенцијалног система безбедности могуће је остварити помоћу модалног експеримента, као опште основне методе моделовања. Разумљиво је да се тим приступом не ограничава могућност примене осталих метода истраживања ради целовитог сагледавања испитиваног проблема. Међутим, примена модалног експеримента у истраживању потенцијалног система безбедности омогућава јединство теорије и праксе на вишем нивоу, јер аксиоматски општи теоријски поступци налазе практичну примену и проверу у пракси, то јест у природно-научној и друштвеној димензији.

Научно је евидентно и у пракси очигледно да систем безбедности, уосталом као и сваки елеменат система, нужно садржи одредбе општег, посебног и појединачног. Управо разлике у оквирима општег захтевају уважавање посебности и специфичности у истраживању појединих елемената система безбедности. То је логичко-методолошка и теоријска парадигма приступа разматрању модела потенцијалног система безбедности Републике Србије.

На основу претходно извршених анализа урађен је модел потенцијалног система безбедности Републике Србије, уз коришћење модалног експеримента као основног метода истраживања. У њему ће делови система и подсистема безбедности бити сагледавани као потенцијалне варијабле у модалном експерименту, па ће се оне варирати кроз процес симулације применом савремене технологије (рачунара, рачунарских система, апликативног софтвера и њихових развојних алата и нових математичких дисциплина).

Одређивање основних појмова

Ради сагледавања ефеката примене модалног експеримента у истраживању потенцијалног система безбедности Републике Србије неопходно је да се најпре одреде основни појмови који се користе у овом раду, као што су систем безбедности, метода моделовања, модел, експеримент и модални експеримент.

Појам и основне карактеристике система безбедности

Систем безбедности представља веома сложен друштвени систем у смислу разнородности, разноврсности, слојевитости и усмерености, који чине различити односи између основних аксиоматских поставки, принципа, полазишта, теорија и концептуалних идеја, с једне, уставних, законских и подзаконских решења којима се регулише систем безбедности државе и друштва, с друге, те реалне праксе постојања облика угрожавања безбедности и активности (понашања) субјеката (елемената) система безбедности у заштити државе и друштва од свих облика угрожавања, с треће стране.

Основне карактеристике система безбедности су: 1) да је значајна функција државе и друштва, 2) да је инструмент државе у остваривању власти, 3) да је основни разлог и циљ његовог постојања заштита од свих облика угрожавања и угрожености (споља и изнутра), 4) да његови елементи могу имати различите организационе облике (полицијске, војне, облике државне управе, итд.), карактеристике и степен друштвене моћи, 5) да има многобројне и веома развијене односе и везе са свим системима државе и друштва, почев од социјалног до економског и политичког, укључујући и систем међународних односа (учешће у колективној безбедности и заједничкој одбрани) 6) да је то аутономан систем чији су подсистеми засновани на израженој субординацији и строгој хијерархији и друге карактеристике.

Због тих и других одлика система безбедности тај систем је нужан начин и важно средство остваривања власти у демократском друштву, поготово у друштвима у транзицији, као и у српском друштву, које одликују многе специфичности. Систем безбедности – са својим подсистемима, као што су: војска, полиција, службе безбедности, царина, службе цивилне заштите, разне инспекцијске службе, службе и институције здравствене и социјалне заштите, институције и организације образовања и васпитавања, научне и друге институције – представља значајан чинилац друштвене и политичке моћи.¹

¹ Војска је подсистем система одбране у складу са одредбама Закона о одбрани („Службени гласник РС“ број 116/07, 88/09, 104/09).

Појам и структура моделовања

Основну карактеристику методе моделовања, као опште научне методе, по мишљењу Б. Шешића, чини јединство теорије и праксе, које је на вишем квалитативном нивоу него код статистичке методе. Он сматра да се под моделовањем не подразумева само „чулно представљање и физичко подражавање него и свако психичко представљање, чак и замишљање било ког предмета или појаве“.²

Када је реч о политичким наукама и политичкој пракси, С. Милосављевић сматра да је та метода једна од фундаменталних општенаучних метода. Она се појављује као општа теорија друштвено-политичких односа, систем програмских, политичких, правних и других норми и као одређени степен остварења у пракси – као модални експеримент. Тај аутор истиче два значајна момента, који одлучујуће утичу на примену методе моделовања у свим емпиријским истраживањима у политичким наукама, а то су: прво, научна истраживања се заснивају на већ постојећим научним или искуственим сазнањима и, друго, пројекат емпиријског истраживања нужно подразумева и одређени теоријски модел о предмету истраживања.³

Полазећи од становишта да је моделовање конститутивни део сваког процеса људског мишљења, С. Милосављевић и И. Радосављевић под тим појмом подразумевају „рационалан, систематски, сложен поступак адекватног представљања битних одредаба процеса, појаве односно друштвених реалитета или њихових замисли као одређене целине“.⁴ При том се формирање нових појмова остварује помоћу већ познатих појмова.

Процес моделовања састоји се од уочавања и појмовног или физичког представљања битних чинилаца појаве која се истражује. При моделовању одређених друштвених појава неопходно је уважавање следећих принципа: принципа универзалности предмета моделовања, који подразумева да се сваки предмет истраживања може моделовати; принцип разноврсности модела, који значи да се сваки предмет или систем може моделовати на различите начине и принцип прототипности и егземпларности.⁵

Одређење појма моделовања условљава и утврђивање његове структуре, која се, према Б. Шешићу, састоји од следећа четири елемента: предмета моделовања, који чини било која појава која се методом моделовања истражује; субјективног фактора – јединка или група истраживача који граде

² Шешић, Б., Општа методологија, Научна књига, Београд, 1974, стр. 17. и 18.

³ Милосављевић, С., Истраживање политичких појава, Институт за политичке студије, Центар за омладину и пионире Палилуле, Београд, 1980.

⁴ Милосављевић, С. Радосављевић, И., Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд, 2000, стр. 265.

⁵ Исто, стр. 21.

модел неког предмета и преко тог предмета истражују неку појаву или процес; средства којима се и од којих се гради модел (физичка, техничка, мисаона и језичка) и услова у којима се модел гради.⁶ И С. Милосављевић и И. Радосављевић разликују четири основна чиниоца моделовања: ситуацију, односно услове моделовања; субјекат моделовања; објекат (предмет) моделовања и средства моделовања.⁷

Имајући у виду наведено, процес моделовања састоји се од следећих фаза: дефинисање потреба и сврсисходности израде модела, избор предмета моделовања, избор врсте и типа модела, избор средстава моделовања, избор сарадника у изради модела, пројектовање модела и његова израда, тестирање модела и његова евентуална дорада и представљање и употреба модела.

Метода моделовања, као општенаучна метода, јесте теоријско-емпиријска метода и у њеној основи су основне методе типологизације, апстракције и конкретизације. Међутим, при моделовању, као и у примени модалног експеримента, користе се и остале основне методе.

Појам и врсте модела

Следећи појам, чије је теоријско одређење неопходно, ради разумевања суштине методе моделовања јесте појам модела. У савременој методологији не постоји опште прихваћено значење појма модел. У општем смислу, „модел је сваки теоријски – појмовни или ставни, или практични реални, предмету истраживања аналогни систем (C1) помоћу кога се истражује извешан основни предмет или систем (C0)“. Према томе, моделовање представља „конструисање система C1, односно система модела према систему оригиналу C0 који се истражује на моделу C1“.⁸

По мишљењу Б. Раденковића и сарадника, модел је „упрошћена и идеализована слика реалности“, која нам „омогућава да се суочимо са реалним светом (системом) на поједностављен начин, избегавајући његову комплексност и реверзибилност, као и све опасности (у најширем смислу те речи) које могу проистећи из експеримента над самим реалним системом“. По мишљењу С. Милосављевића и И. Радосављевића, модел је „имитација, прототип или пројекција неког предмета – дела постојеће, прошле и могуће будуће друштвене реалности“.⁹

⁶ Шешић Б., оп. цит., стр. 18.

⁷ Милосављевић, С., Радосављевић И., оп. цит., стр. 271.

⁸ Исто, стр. 21.

⁹ Исто, стр. 265.

Теоријски посматрано, ако се има у виду гносеолошка природа модела, разликују се следеће основне врсте модела: теоријски, практични, реални, идеални, прости, сложени, структурни, функционални, парцијални, глобални, аналитички, типолошки и мрежни, детерминистички, стохастички и статистички. Осим наведених, често се користе и мешовити и комбиновани модели, као што су, на пример, теоријско-практични; структурално-функционални и комплексни.¹⁰

Специфичности предмета истраживања политичких наука захтевају и нешто другачију типологизацију модела, према којој С. Милосављевић наводи осам типова модела: једноставни – сложени; статични – динамични; затворени – отворени; крути – еластични; ретроспективни – прогностички; вредносни (нормативни) – стварни (реалистични); изведени – пројцирани и интерни – екстерни.¹¹

Полазећи од дефиниције модела као „имитације, прототипа или пројекције“ неког предмета, С. Милосављевић и И. Радосављевић разликују три основне врсте модела: имитационе, прототипске и пројекционе моделе. Прву врсту модела чине они којима се, углавном, представљају реалитети друштвене стварности материјалне или друге природе.

Појам и врсте експеримента

Када се говори о научном експерименту, као основној и најзначајнијој форми стицања научног сазнања, Б. Шешић под њим подразумева „планско, организовано и методско произвођење и извођење или само мењање појавних процеса, у циљу открића непознатих чињеница, својстава и односа појава, и у циљу проверавања хипотеза о тим чињеницама и њиховим својствима“.¹² Са методолошко-техничког аспекта експеримент се посматра као „планско посматрање појава, које се вештачки изазивају у одређеним повољним условима, са циљем да се проуче односи између чинилаца појаве“.¹³

Према схватању С. Милосављевића и И. Радосављевића, експеримент је начин прикупљања података непосредним чулним опажањем, уз коришћење помоћних техничких средстава или без њих.¹⁴

Постоје различити критеријуми класификације експеримената. Према критеријуму места извођења, Д. Михајловић разликује следеће врсте екс-

¹⁰ Раденковић, Б., Станојевић, М., Марковић, А., Рачунарска симулација, Факултет организационих наука, Саобраћајни факултет, Београд, 1999, стр. 23.

¹¹ Милосављевић, С., оп. цит., стр. 244–248.

¹² Шешић, Б., Основи методологије друштвених наука, Београд, 1984, стр. 243.

¹³ Козић, П., Методологија научноистраживачког рада, Београд, 1994, стр. 36.

¹⁴ Милосављевић, С., Радосављевић, И., оп. цит., стр. 540.

перимената: експеримент у природним условима; експеримент у лабораторијским условима; природни експеримент; „*ex post facto*“ експеримент и симулациони експеримент.¹⁵ Експеримент, као истраживачка метода, најчешће се заснива на коришћењу две уједначене групе – експерименталне и контролне, које су на почетку експеримента уједначене према одређеном својству које експериментатора интересује. При томе, експериментална група се плански излаже деловању одређеног фактора или утицаја, док контролна група свој рад одвија у уобичајеним условима. После једнократног или вишекратног излагања деловању одређеног фактора, експериментатор предузима поновно мерење у обе групе, а евентуална (значајна) разлика која се појављује у мерењу одређеног својства између експерименталне и контролне групе приписује се деловању експерименталног фактора.

Када је реч о друштвеним и политичким наукама експерименти се деле на две групе – праве и квазиэксперименте. Прву групу чине експеримент у лабораторијским условима и експеримент у природним условима, а другу групу – природни, „*ex post facto*“ експеримент и симулација, односно модални експеримент.¹⁶ Лабораторијски експеримент се најређе користи у политичким наукама и најтеже га је извести. Експеримент у природним условима је могуће извести уз коришћење две групе – експерименталне и контролне. Могућности извођења природног експеримента су много веће, али се не може тврдити да је то и економичније од претходне врсте експеримента. „*Ex post facto*“ експеримент представља реконструкцију друштвене појаве на основу расположивих података и уз примену статистичке методе. Међутим, та истраживања по својој вероватноћи и поузданости имају веома ограничену вредност.

Симулациони експеримент може се применити као облик „*ex post facto*“ експеримента или прогностичког експеримента. Тај експеримент се изводи на тај начин што се у њему користе познати подаци или научно засноване процене о својствима неке појаве, најчешће помоћу рачунара у претпостављеним функцијама циља ради формирања представа о могућој ситуацији и понашању. Када је реч о симулационом експерименту, треба истаћи да се као резултат добија „скуп тачака, тј. вредности зависних променљивих за поједине вредности независних променљивих (време)“. Независне варијабле или променљиве модела имају случајни карактер, па се као резултат тог експеримента добија више различитих вредности зависних променљивих за исту вредност независних променљивих.

¹⁵ Михајловић, Д., Михаиловић, Д., Методологија научних истраживања, Факултет организационих наука, Београд, 1999, стр. 162.

¹⁶ Милосављевић, С., Радосављевић, И., оп. цит., стр. 542 и 543.

Појам и основне карактеристике модалног експеримента

Када је реч о модалном експерименту он може да има двојако значење, односно да буде емпиријски и практичан, са једне, и теоријски и мисаони, са друге стране. Синтагма *мисаони експеримент* садржи једну противречност, која се огледа у томе да је експеримент првенствено емпиријска метода и да су битне карактеристике експеримента везане управо за „практично понашање у производњењу одређеног резултата”.¹⁷ Међутим, та противречност може се објаснити на следећи начин: прво, замишљени и вербално представљени модел проверава се практичним експериментом; друго, модел је означен само у основним цртама, па се експериментом или квазиекспериментом изграђује и развија модел и, треће, постоји мисаони модел који је теоријски заснован и у пракси примењен.¹⁸

Модални експеримент одвија се на већ изграђеном моделу. То је виши облик и посебна врста вештачког експеримента, који се одликује вишим степеном стваралаштва. Полазећи од конструисаног модела, процесом мишљења долази се до новог модела. При том, читав процес мишљења садржи следеће елементе: опажање, представљање и сазнање. Полазећи од тог становишта, постоје бар две врсте модела: мисаони и практични.

Основне карактеристике модалног експеримента су: 1) изводи се на моделу, на којем је у извесној мери реализована и практично представљена теорија чије се хипотезе проверавају помоћу модалног експеримента; 2) омогућава истраживање одређених појава у строго утврђеним условима, које експериментатор, осим варирања, може и да контролише; 3) омогућава не само варирање услова експериментисања, него и комбиновање тих услова, чиме се стварају могућности за извођење нових експеримената; 4) омогућава практична истраживања одређених појава у тзв. чистом облику, након њиховог издвајања из комплексних појава и 5) има веома широку област примене.¹⁹

Сваки модални експеримент је истовремено процес: селекције, варирања и вредновања. У суштини, сваки модални експеримент је развијена процедура доказивања и оповргавања, која, углавном, има три фазе. Прва фаза садржи тезу или основну (почетну) замисао; у другој фази излажу се позитивни и негативни аргументи, који подразумевају селекцију, варирање и вредновање, а трећа фаза обухвата конституисање ваљаног система модела.

Структуру модалног експеримента чине следећи чиниоци: 1) услови у којим појава настаје и егзистира, 2) субјекти који оцењују услове и који имају одређене особине и одређени однос према условима, 3) веза између субјекта и услова у чијој су основи мотиви, интереси, жеље, намере, тежње

¹⁷ Милосављевић, С., Радосављевић, И., оп. цит., стр. 271.

¹⁸ Исто, стр. 272.

¹⁹ Шешић, Б., оп. цит., стр. 25.

због којих се развијају одређене делатности, 4) активност, понашање, делање субјеката у тим или измењеним условима, ради остваривања циљева, односа и веза, 5) методи и средства који се при томе користе и који се јасно и сврсисходно уграђују у могући систем, и 6) ефекти који се постижу.

Концептуални модел система безбедности Републике Србије

На основу извршене анализе безбедносног окружења на глобалном, регионалном и локалном нивоу, као и нових вредносних оријентација, којима је окренута Република Србија, операционализују се могући безбедносни изазови, ризици и претње по Републику Србију, који се могу испољити на глобалном, регионалном и националном нивоу. Најприхватљивија класификација могућих форми безбедносног угрожавања Републике Србије извршена је према критеријуму последица, које те форме могу да изазову по виталне интересе Републике Србије.

Према том критеријуму безбедносни изазови, ризици и претње су: опасност од оружане агресије, сепаратистичке тежње, противправно једнострано проглашена независност Косова, тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, национални и верски екстремизам, обавештајна делатност, организовани криминал, корупција, проблеми економског развоја, неравномерни привредни и демографски развој, нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, недовршен развој разграничења између држава бивше СФРЈ, неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине, последице елементарних непогода и техничко-технолошких несрећа, опасности повезане са појављивањем и ширењем инфективних болести код људи и животиња, наркоманија, деструктивно деловање појединих верских секти и култова и високотехнолошки криминал и угрожавање информационих и телекомуникационих система.²⁰

Систем безбедности Републике Србије у наредном периоду мора бити, у организационом и функционалном погледу, структуриран тако да одговори на све те потенцијално испољиве форме безбедносног угрожавања ради заштите виталних друштвених интереса Републике Србије.

Планирање развоја система безбедности, на основу којег се врши пројекција финансијског издавања, ради се у краткорочном, средњерочном и дугорочном нивоу. Буџетирање система безбедности детерминисана је процењеним будућим изазовима, претњама и ризицима, као и најновијим научно-технолошким достигнућима. Финансијска средства која се издвајају за систем безбедности су номинално и процентуално приказана у табели 1 и на слици 2.

²⁰ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009.

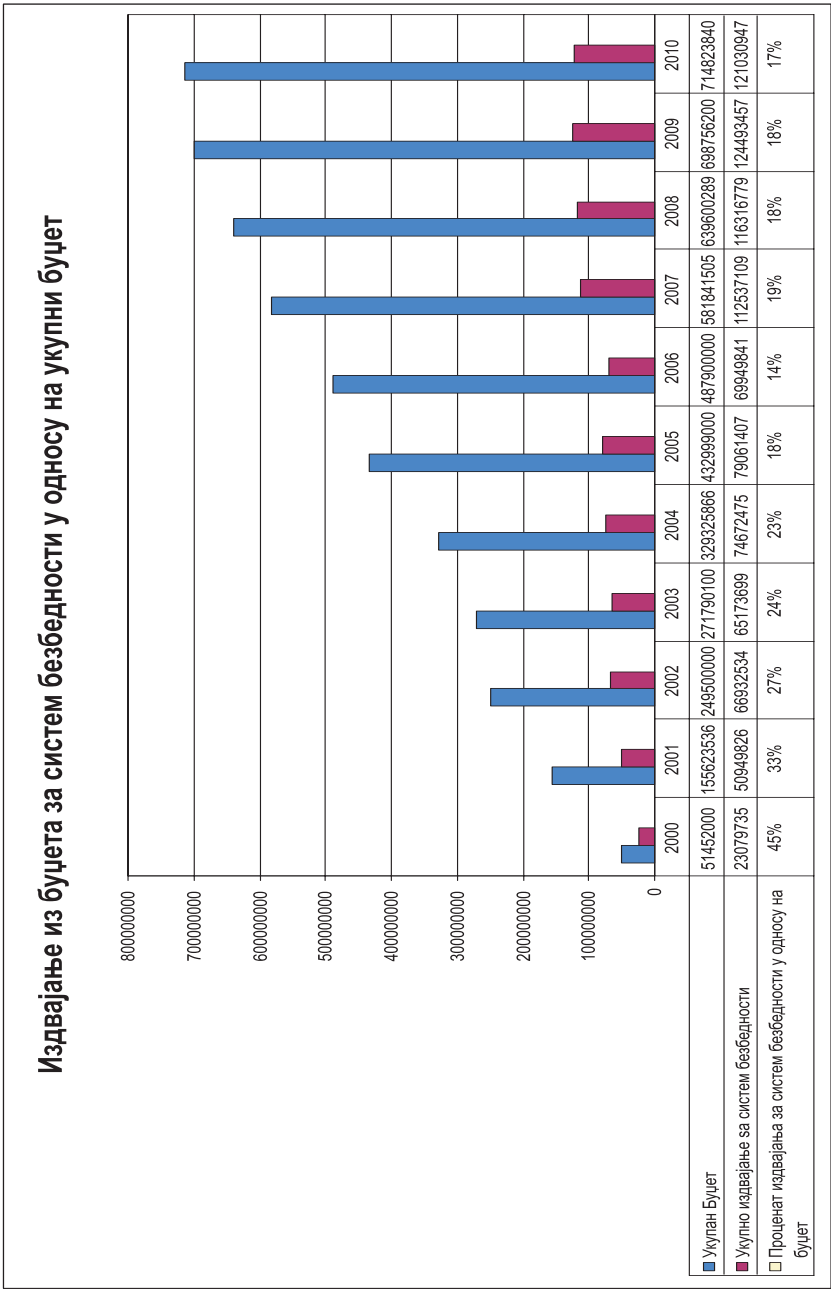
Табела 1 – Финансијска средства из буџета за систем безбедности
од 2000. до 2009. у хиљадама динара²¹

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Министарство одбране	16.382.000	33.630.000	43.391.467	37.829.000	43.082.663	46.576.015	30.211.612	63.547.643	71.511.877	71.414.006	69.703.127
Инспекторат одбране	-	-	-	-	-	-	20.631	10.953	18.172	9.427	17.873
Војна служба безбедности	-	-	-	-	-	-	157.154	46.168	107.055	99.344	100.000
Војно-обавештајна служба	-	-	-	-	-	-	111.296	65.454	155.103	144.909	145.000
Савезно министарство унутрашњих послова	151.607	319.826	483.805	-	-	-	-	-	-	-	-
Министарство унутрашњих послова	6.539.328	17.000.000	22.905.465	25.357.954	28.809.068	29.943.768	36.520.308	45.552.034	46.020.070	45.673.666	47.532.614
Безбедносно информативна агенци.	-	-	151.797	1.986.745	2.780.744	2.541.625	2.949.471	3.325.810	3.398.250	3.235.298	3.532.333

²¹ Извор:

Закон о буџету Републике Србије од 2000. до 2009. године „Службени гласник РС“, бр. 54/99, 21/01, 74/01, 86/02, 33/04, 127/04, 106/05, 58/07, 123/07, 120/08. Закон о изменама и допунама закона о буџетима Републике Србије од 2003. до 2006. године „Службени гласник РС“, бр. 86/02, 35/03, 115/04, 66/05 и 85/06. Закон о савезном буџету од 2000. до 2002. године „Службени лист СРЈ“, бр. 74/99, 73/00, 03/02. Закон о изменама закона о савезном буџету за 2001. и 2002. годину „Службени лист СРЈ“, бр. 69/01 и 68/02.

Графикон 1 – Графички приказ новчаних средстава за финансирање система безбедности од 2000. године издвојен из буџета (изражен у процентима)

Имајући у виду предстојећи средњерочни период опремања новим технологијама система безбедности, нарочито Војске Србије,²² тенденција номиналног раста финансијских средстава је повољна, али и процентуално треба да буде усклађена ради остваривања превентивних функција и зада- така система безбедности Републике Србије.

Анализом постојећег система безбедности, безбедносних изазова, ризи- ка и претњи, као и финансијских могућности којима Република Србија рас- полага, може се пројектовати одговарајући модел, на којем је могуће при- менити модални експеримент. Модел је сагледан са стратегијско-доктри- нарног, правно-нормативног и организацијско-функционалног аспекта.

Област политике дефинише стратегију националне безбедности, стратегију одбране, стратегијски преглед одбране, стратегију борбе против тероризма, стратегију борбе против организованог криминала, непогода, индустријских не- срећа, епидемија и слично. Из тих докумената операционализују се документи за подсистеме система безбедности (нпр. за Војску – војне доктрине, правила и упутства, а за остале елементе система, документи у складу са њиховим функцијама и надлежностима у систему безбедности Републике Србије).

Када је реч о спољној политици, постоји више приступа њеној изградњи који утичу на структурирање система безбедности: 1) чланство у Партнерству за мир, 2) војна неутралност, 3) укључивање у НАТО, 4) јачање сарадње са Руси- јом и остали. Важно је напоменути и опредељење за чланство у ЕУ, развијање сарадње са суседним државама, као и јачање регионалне сарадње. Та опре- дељења дефинишу носиоци законодавне и извршне власти.

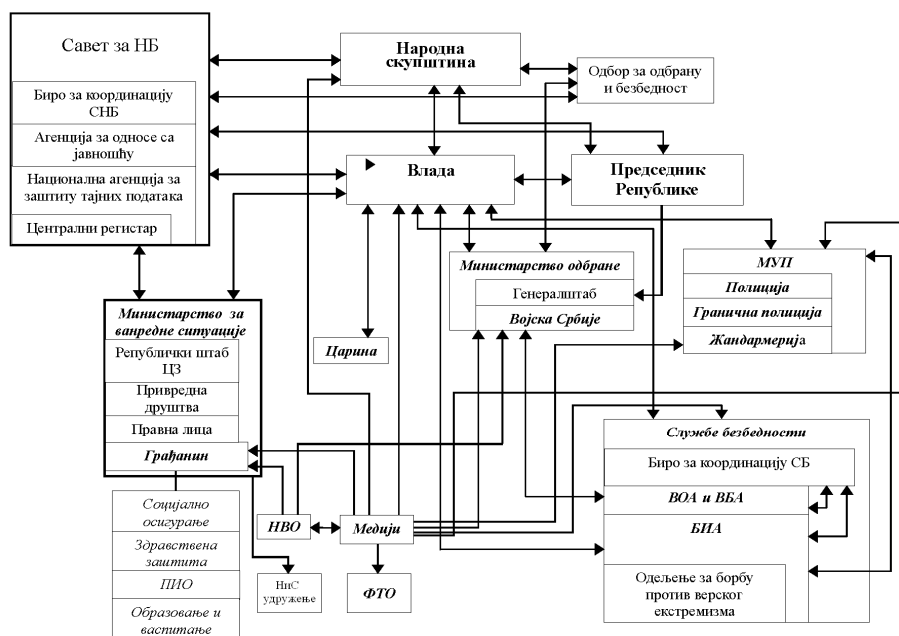
Структуру система националне безбедности у моделу чине управљачки и извршни део. Управљачки део су Народна скупштина Републике Србије, председник Републике Србије и Влада Републике Србије. Извршни део чи- не Министарство спољних послова, Министарство финансија, Министар- ство одбране, Министарство унутрашњих послова, Министарство правде и остала министарства (шема 1).

Управни органи остварују најповољније стање безбедности кроз институције законодавне, извршне и судске власти. Функције управљања системом су: пла- нирање, организовање, наређивање, координација и контрола и реализују се у складу са Уставом Републике Србије, законом и другим прописима.²³

Народна скупштина Републике Србије остварује управљачки утицај на све делове система безбедности уставотворном и законодавном делатно- шћу. Она одлучује о рату и миру, врши контролу рада Владе Републике Ср- бије и других органа који су јој одговорни у складу са Уставом и законима Републике Србије.

²² Вредност набавке авиона и ракетних система за противваздухопловна дејства мери се у мили- јардама америчких долара.

²³ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009, стр. 18.

Шема 1 – Концептуални модел система националне безбедности²⁴

Председник Републике Србије руководи Војском Србије у својству врховног команданта, у складу са Уставом и законима Републике Србије.

Влада Републике Србије управља министарствима и институцијама у домену националне безбедности. Она предлаже и реализује политику националне безбедности, усмерава и контролише функционисање система, обезбеђује материјална средства, управља делатношћу државних органа, организација, установа, физичких и правних лица у области остваривања националне безбедности и обезбеђује реализацију међународних уговора и споразума у области националне безбедности.

У моделу је предвиђено да министар спољних послова, одбране, унутрашњих послова, финансија, директор БИА, ВБА, ВОА и *министар за ванредне ситуације*²⁵ подносе извештаје о стању безбедности из свог делокруга Народној скупштини и Влади Републике Србије. Остала министарства, по захтеву Владе и Народне скупштине, или по указаној потреби, подносе извештаје из њихове надлежности о питањима из области безбедности.

²⁴ У моделу је предвиђена Национална агенција за заштиту тајних података, а у Републици Србији је Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података.

²⁵ Министарство за ванредне ситуације је ново министарство које се предлаже у концептуалном моделу система безбедности.

У моделу су субјекти безбедности: Војска, полиција, службе безбедности, приватне агенције за обезбеђење (ФТО), службе цивилне сигурности (социјална и здравствена заштита, ПИО, царина, васпитање и образовање).

Ради остваривања цивилне контроле над системом безбедности постоји Одбор за одбрану и безбедност у Народној скупштини Републике Србије, која може да формира анкетни одбор о појединим појавама и догађајима.

Ради усмеравања активности, координације рада о свим питањима безбедности у Републици Србији, формиран је Савет за националну безбедност, у чији састав улазе председник Републике, председник Владе, министар одбране, министар унутрашњих послова, министар правде, начелник Генералштаба ВС и директори служби безбедности (БИА, ВОА и ВБА).²⁶ У саставу Савета за националну безбедност постоји и Биро за координацију Савета за националну безбедност. Такође, у његовом саставу је предвиђено формирање Канцеларије Савета за националну безбедност и заштиту тајних података – Националне агенција за заштиту тајних података и Централног регистра, као неопходних услова за сарадњу са земљама чланицама Партнерства за мир. Формирањем те канцеларије и усвајањем закона о тајности података из 2009. године („Службени гласник РС“ број 104/2009), стекла би се могућност заштите, чувања и споразумне размене поверљивих безбедносних информација. Осим тога, у моделу је предвиђено да у саставу Бироа за координацију Савета за националну безбедност буде Агенција за односе са јавношћу, чија би основна функција била унутрашњи и екстерни однос са јавношћу целог система безбедности.

Модел предвиђа постојање три службе безбедности, и то: БИА, ВОА и ВБА. Како је БИА директно везана за Владу Републике Србије, војнообавештајна и војнобезбедносна агенција налазе се у саставу Министарства одбране Републике Србије. За координацију рада тих служби формира се Биро за координацију.

У моделу је предвиђено Министарство за ванредне ситуације у саставу Владе Србије (у Републици Србији тренутно постоји Сектор за ванредне ситуације у саставу МУП РС), са задатком јединственог планирања и ангажовања у ванредним ситуацијама – заштити и спасавању на националном, покрајинском нивоу и у локалној самоуправи, уз предвиђено оснивање добровољних радних јединица у случају несрећа, као и функционисања система у ванредним ситуацијама (донет је Закон о ванредним ситуацијама – „Службени гласник РС“ број 111/2009).

Безбедност и сигурност грађанина, његова права и обавезе, као и медији и невладине организације, утичу на укупну ефикасност и стварање свести о систему безбедности.

²⁶ У складу са чланом 9. Закона о основама уређења служби безбедности Р. Србије („Службени гласник РС“ број 116/2007).

Примена модалног експеримента на концептуалном моделу система безбедности Републике Србије

Концептуални модел система безбедности је динамичан, компатибилан са савременим решењима и нашим искуством и праксом и пружа могућност за израду и проверу теоријског модела експерименталном симулацијом ризика, ангажовањем елемената система безбедности и предузимањем других акција у структурирању система безбедности, а ради превентивног, ефикасног деловања усмереног на отклањање могућих претњи по безбедност Републике Србије.

Експерименталне варијабле које представљају управљачке и зависне променљиве, помоћу којих се може експериментисати на моделу ради добијања одговарајућих резултата, представљене су по блоковима који су приказани на алгоритму на шеми 2.

Шема 2 – Алгоритам експерименталних варијабли концептуалног модела система безбедности

Легенда:

- ОДОО – жандармерија, гранична полиција
- ФТО – приватне агенције за обезбеђење
- НВО – невладине организације
- НИСУ – научна и стручна удружења

Структура блокова представља могуће релације између променљивих у моделу.

Блок бр. 1: облици угрожавања безбедности Републике Србије;

Блок бр. 2: Народна скупштина, Влада, председник;

Блок бр. 3: снаге система безбедности (војска, полиција, службе безбедности, ОДОО, цивилна заштита, ФТО, царинска служба, грађани);

Блок бр. 4: дипломатија;

Блок бр. 5: међународне снаге безбедности;

Блок бр. 6: медији;

Блок бр. 7: невладине организације;

Блок бр. 8: научна и стручна удружења;

Блок бр. 9: моделовање снага, реакција снага на безбедносну претњу (блок бр. 1) и нова политичка одлука (блок бр. 2).

У алгоритму је претпостављено постојање безбедносне претње по државу Републику Србију (блок бр. 1) која узрокује доношење одлуке за ангажовање снага система безбедности Републике Србије (блок бр. 3) од стране надлежних државних органа (Народна скупштина, Влада, председник) (блок бр. 2), ради ефикасног отклањања безбедносне претње. Паралелно су појачане дипломатске активности (блок бр. 4) ради позитивног односа међународне заједнице и међународних снага безбедности. Међународне снаге безбедности (блок бр. 5) могу да имају негативан, неутралан, позитиван или савезнички однос при ангажовању снага безбедности Републике Србије, што битно утиче на структурирање модела снага безбедности. Медији (блок бр. 6) и НВО (блок бр. 7) такође имају утицај на моделовање елементарна система безбедности. Моделоване снаге (блок бр. 8) реагују на безбедносну претњу ради њеног отклањања. За политички надлежне особе од пресудног значаја је адекватно моделовање ефикасне структуре система безбедности, применом одговарајућих научних метода и техника у складу са проценом безбедоносних претњи.

Решавање тог проблема, експериментисањем на моделу, чије су експерименталне варијабле операционализоване, могуће је помоћу различитих математичких дисциплина и метода теорије одлучивања применом одговарајуће софтверске подршке. Један од примера извођења модалног експеримента јесте уз примену фази (*fuzzy*) логике уз информатички алат у програму „Јава“.

Фази логика (*fuzzy logic*) представља грану вештачке интелигенције која користи алгоритме да би симулирала људско размишљање и одлучивање. Она се користи у процесима када се врше процене са нејасним свим елементима, те им се даје логични смисао (претвара те изразе у бинарну форму, која се касније може обрађивати). За разлику од људске логике, која не допушта да одређени изрази у исто време могу бити тачни и нетачни, фази логика савлађује тај проблем класичне логике на тај начин што дозвољава

да изрази буду интерпретирани истовремено и као тачни и као нетачни, односно фази логика дозвољава да вредности истовремено могу припадати већем броју скупова (више од једног, за разлику од класичних система). То значи да процена зависи од тога из ког се угла посматрају чињенице, те да се истовремено може закључити да оне могу бити истините и неистините, или чак и једно и друго.

Основне карактеристике фази логике су: егзактно резонување се сматра ограниченим случајем апроксимативног, тј. неегзактног резонувања; све је изражено степенима припадности; било који логички систем може да буде фазификован; знање је интерпретирано као колекција прилагодљивих фази ограничења у оквиру фази варијабли и закључивање се посматра као процес прилагодљивог ограничења.²⁷

Ради лакшег разумевања карактеристика модалног експеримента неопходно је одредити појмове са којима се сусрећемо при коришћењу фази логике, а то су: база правила и механизам закључивања.

За сваки експертни систем организује се база правила која садржи скуп свих правила која су позната у систему. Базе правила, у зависности од система у коме се користе, могу бити организоване на различите начине. Правила једноставно могу бити записана у формату обичног текста. У тој ситуацији сама правила се пре коришћења у оквиру процеса резонувања трансформишу у облик који је најефикаснији за коришћење унутар тог процеса.

Када имамо базу правила са постојећим правилима потребно је објаснити на који начин се то специфично знање, које је обухваћено њима, одражава на улазне вредности да би се израчунале вредности излазних променљивих. Тај процес је познат под називом закључивање. У фази експертним системима процес закључивања је комбинација четири потпроцеса: фазификација, закључивање, композиција и дефазификација.

Да би систем, када добије улазне податке, могао да их користи потребно је да их трансформише у форму фази вредности. Тај процес се назива фазификација. У оквиру процеса фазификације функције припадности дефинисане за улазне променљиве примењују се на њену стварну вредност, како би се одредио степен припадности за премису сваког од правила из базе. Другим речима, процес фазификације представља процес интерпретације улазних података од стране система.

У оквиру потпроцеса закључивања израчунава се степен припадности за премисе сваког правила и они се примењују у делу закључка сваког правила. Ти резултати ће, у облику једног фази подскупа, бити додељени свакој излазној променљивој, за свако од правила. Тај процес је познат и као процена правила.

²⁷ Најзначајније карактеристике фази логике уочио је и формулисао њен творац др Лотфи Задех.

У потпроцесу композиције сви фази подскупови који су додељени свакој излазној променљивој комбинују се заједно да би формирали јединствени фази подскуп за сваку од излазних променљивих. Постоје два различита правила или поступка композиције: MAX композиција и SUM композиција. Код MAX композиције комбиновани излазни фази подскуп конструише се узимањем максималне вредности из скупа свих фази подскупова додељених излазној променљивој у процесу закључивања. Код SUM композиције комбиновани излазни фази подскуп се конструише сумирањем скупа свих фази подскупова додељених излазној променљивој у процесу закључивања. Тај метод композиције користи се у ситуацијама када након тог потпроцеса следи потпроцес дефазификације.

Дефазификација представља процес конвертовања фази вредности у реалан број. Постоје бројне методе дефазификације, од којих су две најпримењеније метода максималне вредности, познате као MAXIMUM метода и метода „тежишта“. Метода „тежишта“ је позната и као метода CENTROID.

Код MAXIMUM методе, као реална вредност излазне променљиве бира се једна од вредности у којој фази подскуп има свој максимум степена припадности. Постоји неколико варијација MAXIMUM методе, који се разликују само по томе шта оне раде у случају када постоје више од једне реалне вредности променљиве у којој степен припадности има максималну вредност.

Код методе тежишта (или CENTROIDA) врши се дефазификација тако што се цела излазна променљива, која представља фази скуп, трансформише у реалну вредност. Она, у ствари, враћа вредност тежишта површине који фази скуп заклапа са осамом. У математичком смислу, тежиште геометријске фигуре је тачка чије су координате једнаке средњој вредности координата свих тачака које чине дату геометријску фигуру. Фази скупови излазних променљивих деле се вертикалним линијама и то у свакој карактеристичној тачки фази скупа. На тај начин добијају се различити облици: правоугаоници, троуглови или трапези.

Комбинујући све претходно наведено о могућностима које пружа фази логика, она ће у нашем случају бити у функцији моделовања потенцијалног система безбедности државе. Модел пружа могућност да се анализирају могући облици угрожавања безбедности државе и моделује структура елемената система безбедности кроз укупну оцену снага у функцији процене могућег одговора.

У моделу је предвиђена могућност разраде сваког од облика угрожавања, а по снази угрожавања безбедности анализирамо је као ниску, средњу и високу. Дакле, у моделу су предвиђене две варијабле: облик угрожавања безбедности (слика 1) и снага угрожавања безбедности (слика 2), у односу на које се врши моделовање снага.

Облици угрожавања безбедности

Могући облици угрожавања безбедности

- ☐ ОРУЖАНИ СУКОБИ - ГЛОБАЛНИ
- ☐ ОРУЖАНИ СУКОБИ - РЕГИОНАЛНИ
- ☒ АГРЕСИЈА
- ☐ ОРУЖАНА ПОБУНА
- ☐ ТЕРОРИЗАМ
- ☐ ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ
- ☐ ЕТНИЧКЕ НАПЕТОСТИ
- ☐ НАЦИОНАЛНИ, ВЕРСКИ ЕКСТРЕМИЗАМ
- ☐ ИЛЕГАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ
- ☐ НЕПОГОДЕ, ИНДУСТРИЈСКЕ НЕСРЕЋЕ, ЕПИДЕМИЈЕ

Назад

Слика 1 – Облици угрожавања безбедности

Симулација модалног експеримента

Облик угрожавања безбедности: АГРЕСИЈА

Могући облици

Снага угрожавања безбедности: 0.0 %

Укупна оцена снага: 0.0

Оцена снага

Могући одговор: 0.0

Могући одговор

☐ Међународне снаге безбедности

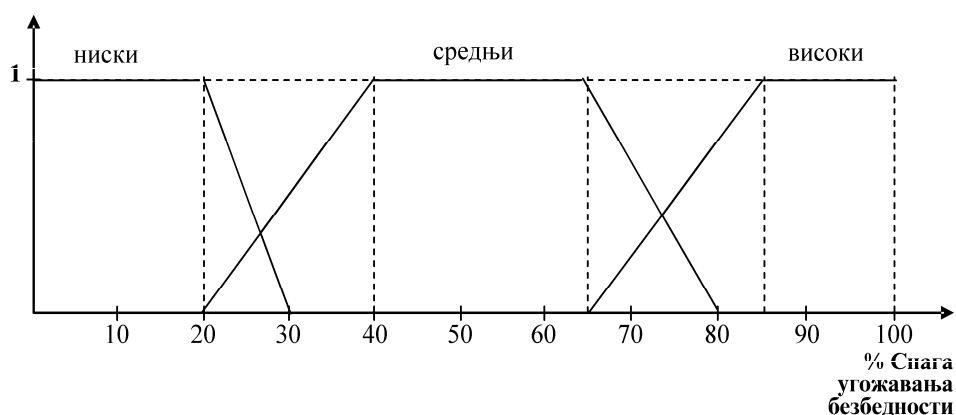
Међународне снаге безбедности: 0.0 %

Коначан одговор: 0.0 %

Коначан одговор

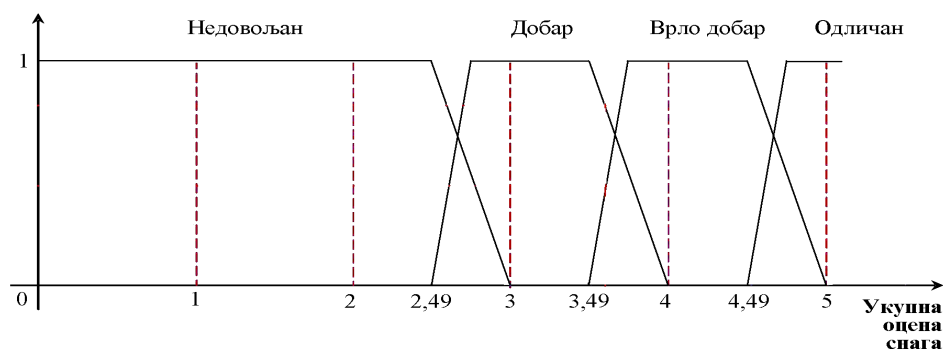
Слика 2 – Симулација модалног експеримента на моделу система безбедности

Као што је већ наглашено, облици угрожавања по интензитету могу бити: ниски, средњи и високи (графикон 2).

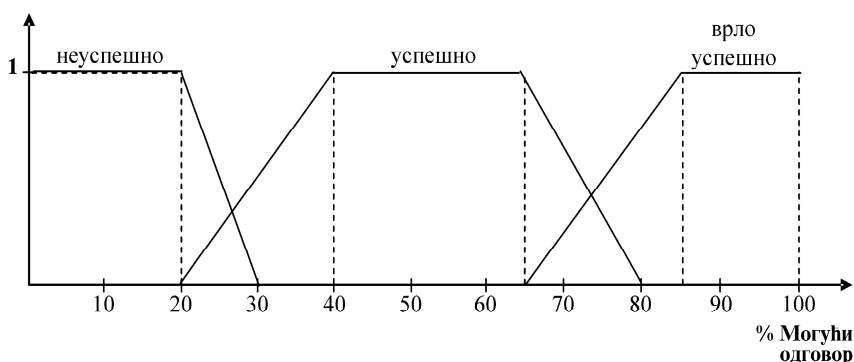
Графикон 2 – Облици угрожавања по интензитету

Укупна оцена снага може бити: недовољан, добар, врло добар и одличан. Имајући у виду да је Војска главни носилац у систему одбране, њене оцене борбене спремности су: недовољан – од 0 до 2,49, добар – од 2,50 до 3,49, врло добар – од 3,50 до 4,49 и одличан – од 4,50 до 5,00 (графикон 3). Тај критеријум је динамичан и може се применити и за остале елементе система безбедности, сходно њиховој специфичности.

Графикон 3 – Спремност подсистема система безбедности за одговор

Могући одговор у моделу може бити неуспешан, успешан и врло успешан (графикон 4).

Графикон 4 – Могући одговори подсистема система безбедности

Ради сагледавања веза и релација између променљивих у структурираном симулационом моделу, неопходно је да се дефинише база правила која се односи на снагу угрожавања безбедности, укупну оцену снага и могући одговор који произлази као резултат, и то:

1. IF снага угрожавања безбедности **ниска** ^ оцена снага **недовољна** THEN могући одговор **неуспешан**.

2. IF снага угрожавања безбедности **ниска** ^ оцена снага **добра** THEN могући одговор **успешан**.

3. IF снага угрожавања безбедности **ниска** ^ оцена снага **врло добра** THEN могући одговор **успешан**.

4. IF снага угрожавања безбедности **ниска** ^ оцена снага **врло добра** THEN могући одговор **врло успешан**.

5. IF снага угрожавања безбедности **ниска** ^ оцена снага **одлична** THEN могући одговор **врло успешан**.

6. IF снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **недовољна** THEN могући одговор **неуспешан**.

7. IF снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **добра** THEN могући одговор **неуспешан**.

8. IF снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **добра** THEN могући одговор **успешан**.

9. IF снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **врло добра** THEN могући одговор **успешан**.

10. IF снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **врло добра** THEN могући одговор **врло успешан**.

11. IF снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **одлична** THEN могући одговор **врло успешан**.

12. IF снага угрожавања безбедности **висока** $\wedge$ оцена снага **недовољна** THEN могући одговор **неуспешан**.

13. IF снага угрожавања безбедности **висока** $\wedge$ оцена снага **добра** THEN могући одговор **неуспешан**.

14. IF снага угрожавања безбедности **висока** $\wedge$ оцена снага **добра** THEN могући одговор **успешан**.

15. IF снага угрожавања безбедности **висока** $\wedge$ оцена снага **врло добра** THEN могући одговор **успешан**.

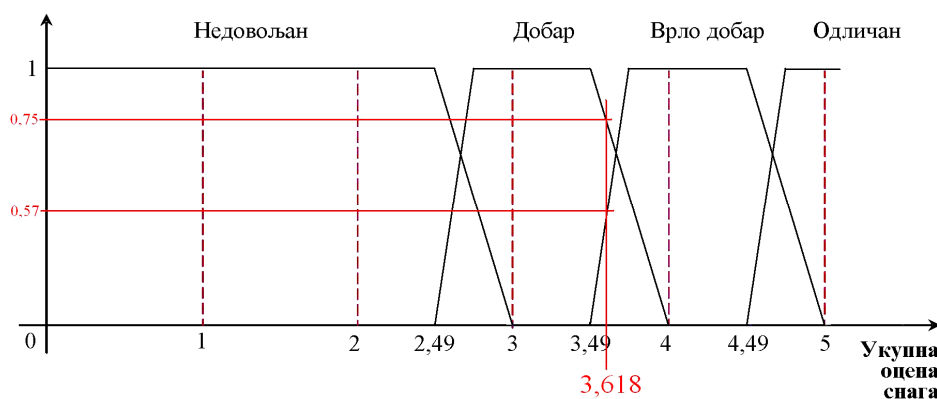
16. IF снага угрожавања безбедности **висока** $\wedge$ оцена снага **врло добра** THEN могући одговор **врло успешан**.

17. IF снага угрожавања безбедности **висока** $\wedge$ оцена снага **одлична** THEN могући одговор **врло успешан**.

Поступак закључивања се, у наведеном примеру, одвија на следећи начин: на самом почетку се вредности улазних променљивих фазификују. У оквиру процеса фазификације, функције припадности дефинисане за улазне променљиве примењују се на стварну вредност улазне променљиве, са циљем да се одреди степен припадности за премису сваког од правила из базе.

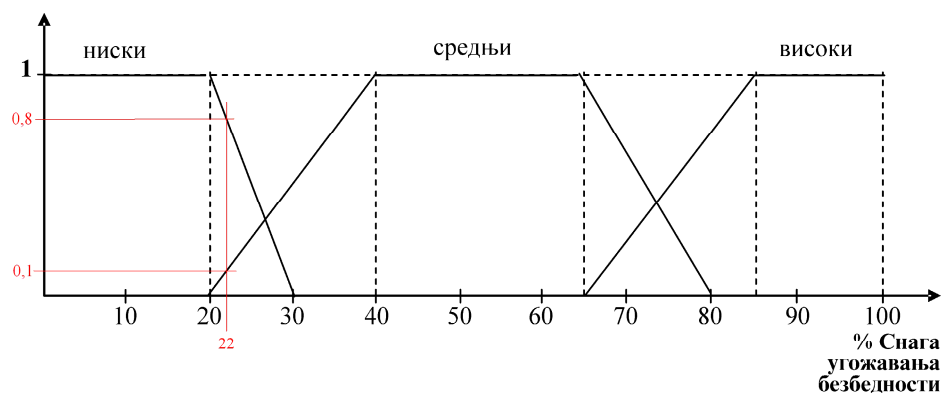
На пример, ако угрожавање безбедности има интензитет 22% и ако је укупна оцена снага 3,618, експертни систем, након добијања тих вредности, врши анализу у складу са претходно дефинисаним графицима, који представљају функције припадности појединих променљивих.

Свака променљива састоји се од више фази скупова и сврха фазификације је да се свакој улазној променљивој одреди којем фази скупу „припада“, као и да ту припадност исказе бројчаном вредношћу у домену између 0 и 1. Фазификацијом вредности угрожавања безбедности добијају се вредности припадања променљивој „снаге угрожавања безбедности“ које су приказане на графикону 5.

Графикон 5 – Фазификација улазне вредности снаге угрожавања безбедности

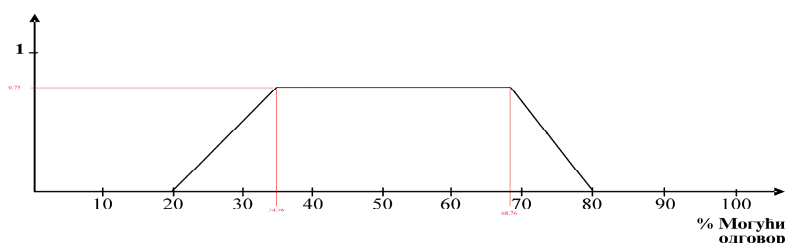
На графикону 6 приказан је резултат фазификације улазне променљиве „укупна оцена снага“.

Графикон 6 – Фазификација улазне вредности „укупна оцена снага“

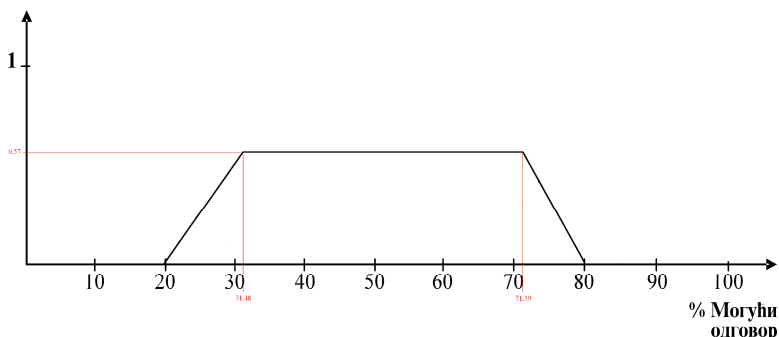
Након фазификације улазних вредности следи анализа тих вредности у њихово упоређивање са скуповима вредности премиса правила из базе правила. У поменутом примеру анализом је утврђено да су извршена правила са редним бројевима 2, 3, 4, 7, 8, 9 и 10. Свако правило даје свој међурезултат који се може представити одговарајућим фази скупом. Следе графички прикази међурезултата сваког од извршених правила са детаљнијим објашњењем начина на који је график добијен само код првог правила. Остали графици добијају се на идентичан начин.

Правило број 2 је прво које се извршава. Оно гласи: „*IF снага угрожавања безбедности ниска ^ оцена снага добра THEN могући одговор успешан*“. Ако погледамо график број 5 уочавамо да, ако је облик угрожавања безбедности бројчано представљен улазном вредношћу 22, њему одговара вредност од 0,8, који је у оквиру фази скупа НИЗАК облик угрожавања безбедности. Такође, са графика број 6 се уочава да: ако је укупна оцена снага представљена вредношћу 3,168 њој у оквиру фази скупа укупне оцене снага ДОБАР одговара вредност 0,75. Како се између антецендената правила користи оператор „и“ (^), да би оба услова била задовољена узима се мања вредност, а то је у овом примеру 0,75. Тако добијена вредност преноси се на фази скуп који представља закључак (антецендент). У конкретном примеру то је фази скуп УСПЕШАН могући одговор. Тако добијен међурезултат графички је приказан на графикону 7.

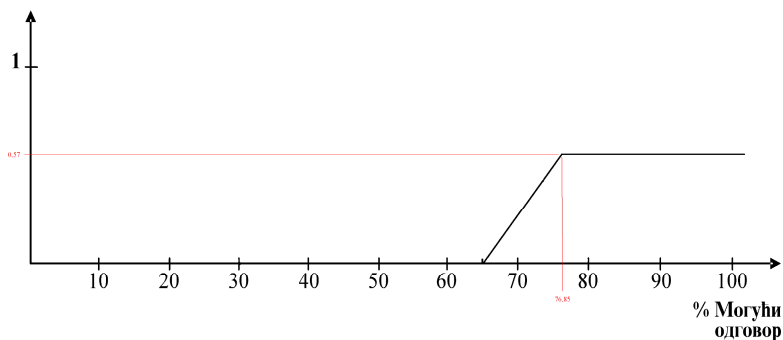
Графикон 7 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 2

Друго по реду извршава се правило под редним бројем 3, које гласи: „*IF* *снага угрожавања безбедности ниска* ^ *оцена снага врло добра THEN* *могући одговор успешан*“. Међурезултат након извршавања тог правила приказан је фази скупом на графикону 8.

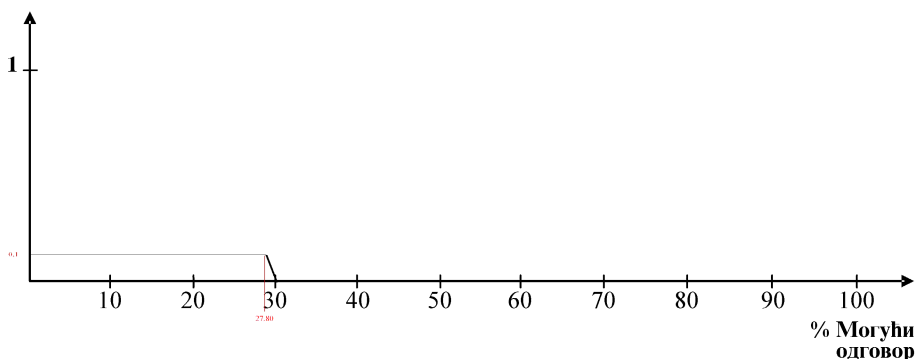
Графикон 8 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 3

Треће по реду извршава се правило под редним бројем 4, које гласи: „*IF* *снага угрожавања безбедности ниска* ^ *оцена снага врло добра THEN* *могући одговор врло успешан*“. Међурезултат након извршавања тог правила приказан је фази скупом на графикону 9.

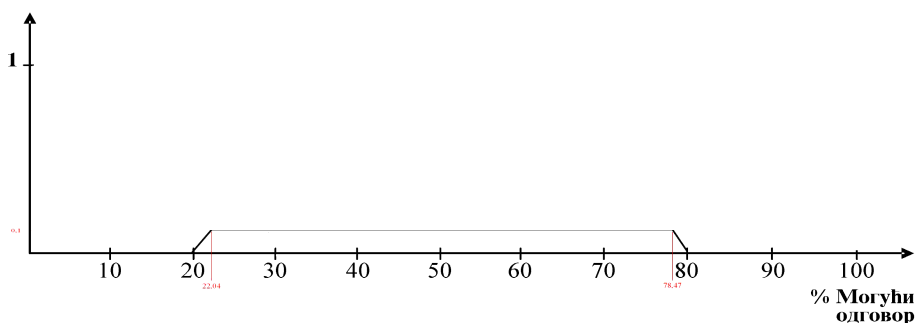
Графикон 9 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 4

Четврто по реду извршава се правило под редним бројем 7, које гласи: „*IF* снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **добра** *THEN* могући одговор **неуспешан**“. Међурезултат након извршавања тог правила приказан је скупом на графикону 10.

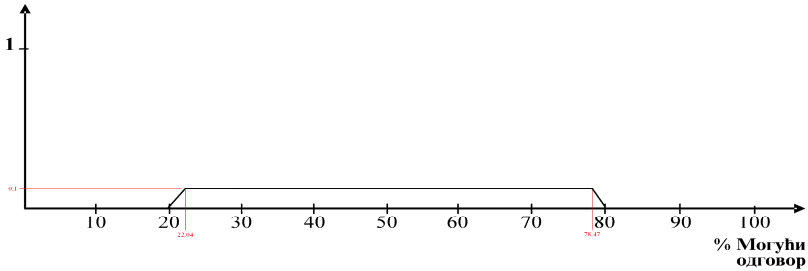
Графикон 10 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 7

Пето по реду извршава се правило под редним бројем 8, које гласи: „*IF* снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **добра** *THEN* могући одговор **успешан**“. Међурезултат након извршавања тог правила приказан је фази скупом на графикону 11.

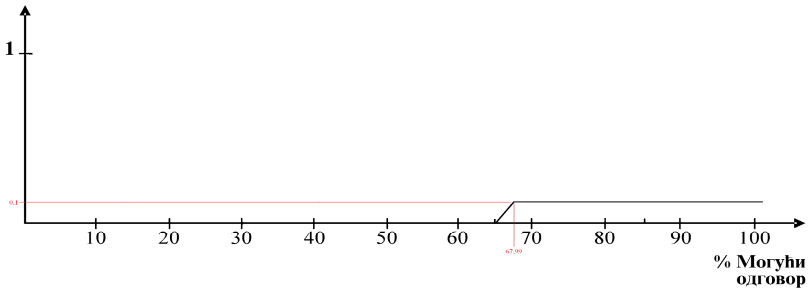
Графикон 11 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 8

Шесто по реду извршава се правило под редним бројем 9, које гласи: „*IF* снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **врло добра** *THEN* могући одговор **успешан**“. Међурезултат након извршавања овог правила приказан је фази скупом на графикону 12.

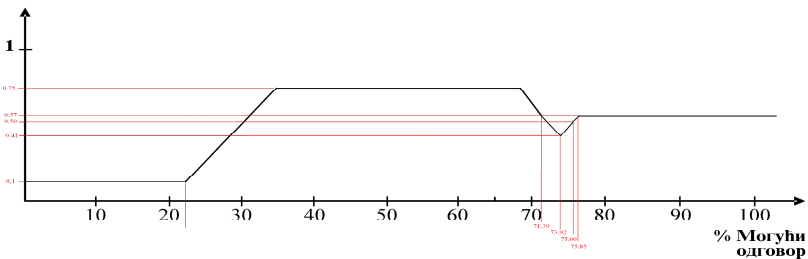
Графикон 12 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 9

Седмо по реду извршава се правило под редним бројем 10, које гласи: „*IF* снага угрожавања безбедности **средња** ^ оцена снага **врло добра** *THEN* могући одговор **врло успешан**“. Међурезултат након извршавања тог правила приказан је фази скупом на графикону 13.

Графикон 13 – Графички приказ међурезултата након извршавања правила број 10

На међурезултате са графикона број 7 до 13 примењује се операција уније фази скупова и том приликом се добија резултујући фази скуп који је уједно и резултат закључивања у овом примеру. Ако применимо операцију уније скупова на фази скупове са графикона број 7 до 13 добијамо резултујући фази скуп који је приказан на графикону број 14.

Графикон 14 – Графички приказ резултујућег фази скупа

На самом крају, ради ефикаснијег тумачења резултата закључивања, врши се дефазификација добијеног резултата који је у облику фази скупа. Применом CENTROID методе дефазификације, која је претходно описана, добија се резултат 58,585889, што говори да је могући одговор УСПЕШАН. Могући одговор може бити неуспешан и врло успешан.

Закључак

Примена модалног експеримента у истраживању потенцијалног система безбедности увек је актуелна. Научно је евидентно и у пракси очигледно да систем безбедности, као и сваки други друштвени систем, садржи подсистеме и елементе интеракцијски повезане на нивоу општег, посебног и појединачног. Управо разлике у оквирима општег захтевају уважавање посебности и специфичности у истраживању појединих елемената потенцијалног система безбедности државе. То је логичкометодолошка и теоријска парадигма која је наглашено присутна и у разматрању потенцијалног система безбедности Републике Србије, применом модалног експеримента као нужног метода и технике истраживања, који омогућава јединство теорије и праксе на вишем нивоу, односно омогућава да аксиоматски општи теоријски поступци налазе своју практичну примену и проверу у природној, научној и друштвеној димензији, у зависности од варијабилног безбедносног окружења у којем се Република Србија налази.

Са научног аспекта модел представља упрошћену слику реалног система на основу којег се применом осталих научних метода долази до научног сазнања. У овом случају у раду су приказане основне могућности примене фази (*fuzzy*) логике, као математичке дисциплине која је у функцији израде интелигентних експертних система и која омогућава надлежним државним органима да доносе објективније одлуке о употреби, како појединих подсистема система безбедности, тако и система безбедности у целини у супротстављању потенцијалним облицима угрожавања безбедности државе.

Литература

1. Гордић, М., Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности државе, докторска теза, Универзитет у Београду, ФПН, Београд, 2008.
2. Козић, П., Методологија научноистраживачког рада, Београд, 1994.
3. Милосављевић, С., Истраживање политичких појава, Институт за политичке студије, Центар за омладину и пионире Палилуле, Београд, 1980.
4. Милосављевић, С., Радосављевић, И., Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд, 2000.

5. Милосављевић, С., Радосављевић, И., Репетиторијум из методологије друштвених истраживања, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1975. (проширено и допуњено издање 1988).
6. Михаиловић, Д., Методологија научних истраживања, Факултет организационих наука, Београд, 1999.
7. Раденковић, Б., Станојевић, М., Марковић, А., Рачунарска симулација, Факултет организационих наука, Саобраћајни факултет, Београд, 1999.
8. Раденковић, Б., Интерактивни симулациони систем за дискретну стохастичку симулацију организационих система и његова реализација на мини и микро рачунарима, докторска теза, Универзитет у Београду, ФОН, Београд, 1989.
9. Стратегијски преглед одбране, Београд, 2009.
10. Стратегија одбране Републике Србије, Београд, 2009.
11. Шешић, Б., Општа методологија, Научна књига, Београд, 1974.
12. Шешић, Б., Основи методологија друштвених наука, Научна књига, Београд, 1984.
13. <http://www.seattlerobotics.org/srs-home.htm>
14. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/index.ph>

УПРАВЉАЊЕ РИЗИКОМ НА СИСТЕМСКИМ ОСНОВАМА

Самед Каровић

Министарство одбране Републике Србије
Војна академија – Катедра менаџмента

Ненад Комазец

Министарство одбране Републике Србије
Војна академија – Катедра наоружања и опреме КоВ

Управљање ризиком у области кризног управљања првенствено је усмерен на извршну активност овладавања ризиком. Различити су приступи дефинисању ризика и фазама управљања ризиком. Процес управљања ризиком обухвата широки спектар активности које се реализују у појединим фазама, што намеће потребу и разматрање могућности развијања и употребе системског приступа управљању ризицима. С тим у вези, у чланку се разматра један могући системски приступ управљању ризицима и нуди покушај решења управљања неизвесностима и опасностима.

Кључне речи: *менаџмент ризиком, ризик, управљање ризицима, анализа ризика, стратегије.*

Увод

Менаџмент је феномен 20. века и имаће своју важну улогу и у 21. веку. Од његове појаве до данас развиле су се многе школе и правци у оквиру теорије менаџмента и може се констатовати да на неки начин представља извршну управљачку активност. Појавио се изненада и изазвао велике промене које су утицале на друштво у свим његовим сферама.

Постоје различите врсте дефиниција менаџмента, које у основи говоре о његовом суштинском значењу. Менаџмент представља одређене садржаје базирани у односу на функцију управљања и извршну функцију. Управљачка функција менаџмента произилази из власничког односа, док функција извршења представља краке управљачке функције и, по правилу, припада тзв. „невласницима“. Менаџмент је функција у односу на подређене, дакле, у односу на оне којима се дају наређења, инструкције и задаци, чији рад се

контролише, усмерава и води.¹ Треба нагласити да се у различитим ситуацијама израз менаџмент користи у конотативним значењима, као нпр. управљање, у другима као руковођење, а негде и као организација. Веома важна особина менаџмента је универзалност његових начела, која се манифестује у општим потребама свих организацијских нивоа и свим подручним делатностима људске активности.

Менаџмент се може дефинисати и као активност усмерена на постизање одређених, унапред зацртаних циљева, али и на активности других људи.² Дакле, може се закључити да је менаџмент веома сложен и интердисциплинаран, јер се односи на процес и делатност, као и на носиоце и реализаторе управљачких функција у организацији.

Теорија и практична примена управљања ризиком потиче из Сједињених Америчких Држава, педесетих година прошлог века. У то време менаџмент ризиком се заснивао на финансијској заштити путем осигурања. Временом се све више пажње поклањало превентивним мерама, па је преовладало мишљење да дотадашњи агенти треба професионално да се преоријентују и постану менаџери ризиком. Као надградња томе, менаџери ризиком убрзо добијају одговорност за успостављање и вођене комплетног менаџмента ризиком у својим компанијама.

Суштински задатак савременог менаџмента своди се на управљање променама, за разлику од традиционалне улоге која је имала задатак да регулише и контролише, тј. одржава систем у стабилним условима. Ако се узме у обзир да су промене у данашње време честе, динамичне, свеобухватне и са неизвесним исходом нужно се намеће повећана потреба за управљањем таквим неизвесностима које носе одређене ризике. Само поимање ризика може се схватити као одређена вероватноћа или могућност реализације нежељене последице неког догађаја.

У многим случајевима приступ менаџменту ризиком заснива се на искуству, праћењу индустријског тренда или „добром осећају“ – интуицији појединих менаџера. Многи теоретичари оправдавају такав приступ и дефинишу га као успешан. У области економске сфере одлука за поједина стратешка улагања не може се заснивати само на „добром осећају“ већ треба да има дефинисану величину и да се стално процењује како би била успешна у сваком тренутку. Преведено на систем који функционише у оквиру војне организације, подразумева, такође, дефинисање одређених вредности и ризика које носе одређене последице одлука о употреби и ангажовању јединица у одређеним мисијама.

#####

¹ Sikavica, P., Bahtijarević-Šiber, F., Pološki-Vokić, N.: *Temelji menadžmenta*, Školska knjiga, Zagreb, 2008, стр. 3.

² Исто, стр. 10.

Сви ризици имају директан или индиректан утицај на сигуран менаџмент свим важним процесима организације који су условљени, пре свега, кључним димензијама саме организације, а манифестују се кроз сложеност, формализацију и централизацију, а посебно се испољавају у војној организацији која има доминантан елемент централизације. Ризик је увек актуелан, променљив, динамичан и утиче да се менаџмент ризиком посматра као процесна активност.

Организациона структура менаџмента за управљање ризиком

Избор организационе структуре менаџмента ризиком реализује се између тзв. централизованог или децентрализованог приступа (слика 1). Контекст ризика у овом разматрању је случај *када је стање природе непознато, али постоји објективна или емпиријска евиденција о њему*, која надлежној особи омогућава да различитим стањима природе додели одговарајуће вероватноће наступања. Надлежна особа за управљање ризицима, као руководица пројекта или менаџер ризика, бира одговарајућу структуру, зависно од типа организације о којој се ради.

Код централизоване организације, каква је и војна организација, командант са већ постојећом командом (у производним и другим сличним организацијама формира се тим и руководица тима) командује и руководи, и одговоран је за све аспекте даљег управљања ризиком. Наравно, организације које нису у својству војних организација таквим концепцијама умањују одговорност појединца, јер одговорност прелази на тим. Најбоље је ту концепцију користити у почетној фази процене ризика, тј. припреми за управљање ризиком. Рад у тој фази састоји се у дефинисању оквира рада, прикупљању информација о предмету анализе, обради података и дискусији о евентуалном проширењу планова тима. Са друге стране, свака централизација управљања ризиком води ка погрешним и непотпуним проценама, конфузији и трошењу ресурса. Међутим, у централизованим организацијама, посебно војним, ова концепција је неминовна, а команде треба да буду оспособљене да могу успешно одговорити проценама стања организације и могућих ризика и никако не смеју бити у фази пасивности.

Код децентрализоване концепције степен децентрализације зависи од степена поделе одговорности за управљање ризиком. Код те структуре постоје тимови за процену ризика, сваки у својој области, који је посебно карактеристичан за производне организације (језгро тима чине најчешће представници следећих функција и сектора: маркетинг, производња, технологија, набавка, контрола квалитета и продаја, а по потреби врши се и проширење члановима из других функција: логистика, постпродаја, право,

итд.), који су носиоци процене ризика и носиоци одговорности за ризик. У оквиру тих тимова постоји потреба за дефинисањем руководиоца тима који је уједно и члан главног тима за управљање ризиком.

#

#

Слика 1 – Начелна структура организације за управљање ризицима

У процесу управљања ризиком неопходно је укључити и спољне уговараче и сараднике који процењују сопствени ризик и укључују га у укупну процену ризика. Неопходно је укључити и запослене који ће бити саставни део реализације акционог плана. Координатор управљања ризиком асистира руководиоцу тима у процесу управљања ради успешније имплементације и избегавања појединих проблема. За координатора се бирају искусни и обучени менаџери и они, у суштини, представљају „официра за везу“ одређене организације са спољним сарадницима, запосленима и са менаџментом на највећем нивоу (топ менаџментом). Ту дужност координатор треба да обавља поред своје основне дужности, чиме се још једном потврђује да је управљање ризиком интегрални део укупног менаџмента. У општем случају координатор менаџмента је уједно и вођа тима за управљање ризиком, а његова основна улога као координатора је организовање састанака, обезбеђивање подршке од стране руководства, обезбеђивање услова за рад, упознавање чланова тима са захтевима руководства, праћење резултата, термина и напредовања тима и извештавање руководства.

Главни тим за процену ризика састоји се од представника свих тимова за процену ризика и спољних уговарача и сарадника како би се осигурало обједињавање и имплементација свих одлука у форми погодной за процес доношења одлука, али и разумљивој крајњим извршиоцима. Доношењем одлука на овај начин спречава се самостално доношење одлука у оквиру

#

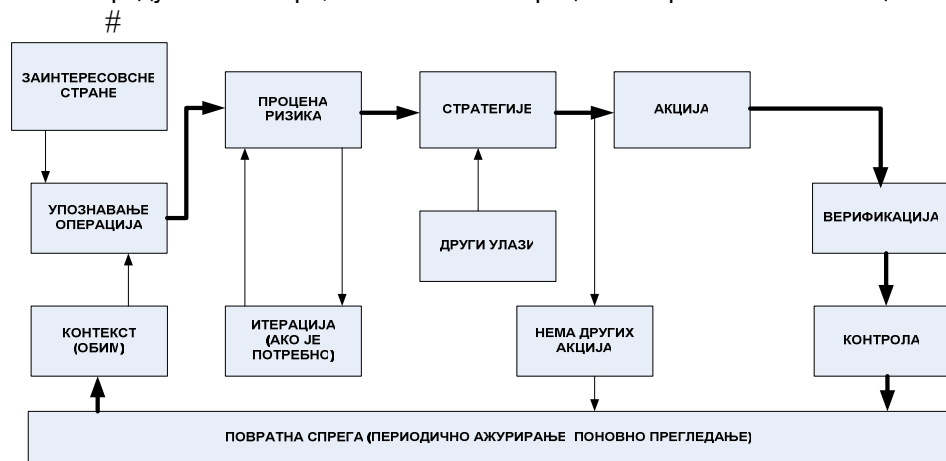
тимова за процену ризика. То је карактеристично само за организације које су мање централизоване, док за војну организацију то није случај, јер је за доношење свих одлука одговоран командант.

Анализа ризика увек је повезана са нежељеним резултатима и последицама. Надлежна особа мора проучавати какав ће бити резултат и како ће бити повезан са осталим ради могућности одређивања вероватноће његовог наступања. Након тога се могу евалуирати пројекти, односно алтернативе одлучивања и изабрати најбоља акција. Анализа ризика пружа надлежној особи логички оквир који му омогућава избор најбоље акције.

Руководилац тима за управљање ризицима може да ангажује и независну организацију за процену ризика и то за посебне случајеве процене и за посебне захтеве (хардвер, софтвер, специфичне области, итд.), када у систему не постоје експерти за ту област или када је потребна независна процена. Учешће спољних организација је ограничено. Ограничења регулише топ менаџмент уговором на предлог тима за процену ризика.

Системски приступ у управљању ризиком

Концепт управљања ризиком заснива се на основној претпоставци да је то планска, далековидна, структурирана, информативна и стално применљива техника. Кључ успешног управљања ризиком јесте рано планирање и свеобухватна имплементација. Добро планирање омогућава организовани, свеобухватни и итеративни процес идентификације и процене ризика, а затим адекватног реаговања и предузимање мера, а заснива се на процесима приказаним на слици 2.

Слика 2 – Фазе управљања ризиком

#

Сва данашња савремена истраживања из сфере управљања ризиком упућују на недвосмислено прихватање приказаних процеса и стално се потврђују кроз праксу. Иако свака стратегија управљања ризиком зависи од природе система који разматра, приказани процеси су континуални и логички повезани, тако да представљају целину процеса системског приступа управљању ризиком, а обухватају: планирање ризика, процену ризика и предузимање мера за ублажавање ризика.

Планирање ризика

Сваки процес управљања почиње са планирањем који се може дефинисати као процес постављања будућих циљева, претпоставки о околини у којој треба да се реализују дефинисани циљеви, избор правца акције, средстава и начина остваривања циљева. Планирање подразумева анализу окружења и могућности организације у променљивој околини, укупних потенцијала, предности и недостатака, алтернативних праваца развоја и сл. Оно не обухвата прецизне и формалне краткорочне и дугорочне планове, већ дугорочну стратегијску оријентацију организације, што подразумева дијагнозу безбедносног окружења, одређивање праваца деловања, циљева које при томе треба остварити, стратегију коју треба изабрати за остваривање тих циљева, те менаџерско одлучивање кроз све те фазе.

С обзиром на то да се све остале функције управљања усклађују, у процесу планирања, с одабраним циљевима и задацима деловања, лако је схватити одговорност менаџера који извршавају ову функцију. Планирање је саставни део управљања на свим нивоима, али се његова димензија разликује у зависности од нивоа менаџера.

Планирање је темељна полазна функција управљања. То је процес који укључује избор задатака и циљева, акције за њихово остваривање и захтева за одлучивање, односно избор између алтернативних будућих смерова деловања. Планови осигуравају рационалан приступ остваривању претходно одабраних циљева.

Планирање ризика је почетна фаза управљања ризиком и представља скуп акција које се спроводе у оквиру целокупног процеса управљања ризиком и дефинисане су планом управљања ризиком. Састоји се од: дефинисања контекста проблема и обима пројекта и упознавања са операцијама. У планирање ризика треба укључити све заинтересоване стране.

Основни елементи плана управљања ризиком су:

- сумарни приказ система: визија, мисија, циљеви и намена система, потребни стандарди, стратегија развоја;
- начин разматрања ризика: методе за процену ризика, детерминисање ризика, скале за рангирање ризика;

#

- организација процеса управљања ризиком кроз фазе;
- одговорност за управљања ризиком.
- План управљања ризиком је основа и упутство за рад тиму менаџера ризиком.

Процена ризика

Процена ризика састоји се од процеса идентификације ризика, анализе ризика и евалуације ризика.

Идентификација ризика је процес прегледа елемената и процеса система како би се идентификовали и документовали потенцијални ризици. Документовање потенцијалних ризика може да се изврши помоћу прелиминарне матрице ризика (табела 1):

Табела 1 – Прелиминарна матрица ризика

Извори ризика	Есенцијални ресурси	
	финансијски	људски
Државни и локални закони и прописи	Измене закона и прописа могу имати ефекат на приходе и пословну политику	Посебна прилагођавања на законе из области људских права, права људи са посебним потребама, права мањина...
Уговори и правни односи	Уговорне стране могу покушати премештање ризика на јавне установе	Синдикати радника могу покушати контролу услова запошљавања...
Природне несреће	Олуја може редуковати приходе оштећеним подручјима пословања	Олуја може спречити долазак запослених на посао

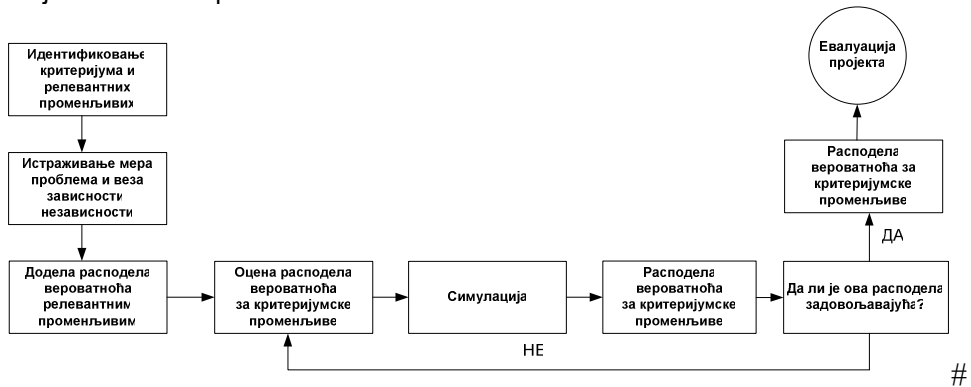
#

После завршетка идентификације ризика формира се регистар свих идентификованих ризика. У процесу *анализе ризика* обрађује се сваки идентификовани ризик (утврђивање узрока и последица), анализирају се постојеће контролне мере у систему и реализује се његова квантификација. Анализа структуре ризика представља скуп информација на основу утврђених претњи и ризика. То се односи на процесе и њихове индивидуалне компоненте. Студија анализе ризика и његових компонената упоређује разли-

#

чите ризике у организацији. Та компарација омогућава да се одреди важност и приоритет који носи сваки ризик. Тим начином обезбеђује се ефикасно и ефективно распоређивање ресурса.

Анализа ризика првенствено се бави неизвесношћу која постоји у посматраном проблему. Она обезбеђује логичку квантитативну процедуру у процени неизвесности и евалуацији пројекта. Та процедура даје ефективни алат за инкорпорирање субјективних веровања, информација и процена при оцени неизвесности. На слици 3 описани су основни елементи за спровођење анализе ризика.

Слика 3 – Приступ анализи ризика³

Критеријуми и релевантне променљиве засновани су на мерењу вероватноћа збивања нежељеног догађаја који постоји у сваком пројекту. На основу те вероватноће врши се евалуација пројекта.

За већину пословних и економских проблема већи број фактора утиче на критеријумску променљиву. Врло је битно идентификовати те факторе, а они, по правилу, носе неизвесност. Зато их треба посматрати као случајне променљиве.

Квантификација сваког ризика подразумева дефинисање квантитативне и квалитативне оцене ризика. *Квантитативна* оцена ризика подразумева нумерички израђену оцену ризика. Она се израчунава преко формуле:

$$\text{Ризик} = V \times P$$

где је:

V – вероватноћа појављивања

P – последица изазвана појавом ризика

Комбиновањем вероватноће и јачине последица у матрици ризика као резултат се добија ниво или величина ризика.

#####

³ Шема је преузета од Чупић, М., Тулала Рао, В., М.: Савремено одлучивање, ФОН, Београд, 1997, стр. 180.

Табела 2 – Матрица нивоа ризика

Вероватноћа појављивања	Јачина последица		
	мала (1)	средња (5)	велика (10)
Велика (10)	маргиналан (10)	прихватљив (50)	неприхватљив (100)
Средња (5)	маргиналан (5)	прихватљив (25)	прихватљив (50)
Мала (1)	маргиналан (1)	маргиналан (5)	маргиналан (10)

#

У оквиру матрице потребно је извршити и одређивање нивоа ризика (табела 2), на пример: неприхватљив (51 до 100), прихватљив (11 до 50), маргиналан (1 до 10). Такође се могу, у зависности од вредности ризика, доделити и приоритети у акцијама. На пример: неприхватљиви ризици имају приоритет првог степена, прихватљиви ризици су другог степена, односно маргинални ризици су трећег приоритета, итд. Ризици са вредностима испод 10 могу се третирати као занемарљиво мали, али се морају евидентирати и при наредној процени ризика морају се узети у разматрање. У новом разматрању ризика могу се формирати нови нивои вредности за јачину последица и вероватноћу, па ови ризици могу добити на значају.

Евалуација (оцењивање) ризика јесте процес компарације квантификованог ризика у односу на постављене критеријуме како би се дефинисала употребљивост ризика. Критеријуми употребљивости могу се посматрати из разних углова, нпр.: трошкова и бенефиција, законских регулатива, економских аспеката, према заштити животне средине, захтевима уговарача, дефинисаним приоритетима, вероватноћи настанка, последицама ризика, итд. Излаз из овог процеса представља листа приоритетних ризика.

Примена анализе ризика подразумева коришћење процењених расподела свих релевантних променљивих које утичу на критеријумску променљиву, одређивање расподеле вероватноће те исте критеријумске променљиве и могућности примене пуне информације садржане у расподели ради евалуације пројекта. Због тога је за евалуацију пројекта анализа ризика много погоднија него методе које евалуациони процес базирају само на појединачним оценама. То је, свакако, основна предност анализе ризика у односу на остале методе. Анализа ризика обезбеђује ефективан начин уклапања субјективних улаза у процес анализе. Она обезбеђује и оквир за идентификовање фактора који утичу на пројекат, учи нас како се они одигравају и како утичу једни на друге. Због тога нам анализа ризика омогућава да боље схватимо сву комплексност и динамичку природу самог проблема. Примена анализе ризика обезбеђује ефикасну комуникацију између више страна које морају међусобно сарађивати у процесу оцењивања расподела вероватноћа. Важно је нагласити да идентификација релевантних организацијско-специфичних ризик елемената је један од најважнијих предуслова за успешну анализу ризика и директно се односи на специфична питања организације.

Предузимање мера за ублажавање ризика

Предузимање мера за ублажавање ризика је процес избора најбоље стратегије за управљање ризиком, у складу са постојећим ограничењима и постављеним циљевима. У оквиру ове фазе формира се план изборних стратегија. Стратегије за управљање ризиком подразумевају:

- контролу ризика,
- смањење ризика,
- задржавање ризика,
- пребацивање или трансфер ризика.

Контрола ризика не покушава да елиминира ризик већ се налазе начини за његову контролу, односно његове вероватноће и последица по систем. Начини за контролу ризика су: коришћење алтернативног дизајна који обезбеђује смањење ризика, развој паралелног система који служи за истраживање ризика, агрегатни принцип градње ради лакше измене делова, коришћење модела, симулација, итд.

Смањење ризика представља такву управљачку стратегију која подразумева да се врше одређене измене у систему, измене концепта, захтева, спецификација и перформанси (смањење максималне брзине, смањење радне температуре, увођење нових технологија, примена мера заштите ...) ради смањења могућности остварења ризичног догађаја и његовог утицаја на систем и околину. На тај начин елиминирају се извори неприхватљивог и прихватљивог ризика и замењују се са решењима која носе мали (маргиналан) ризик.

Задржавање ризика подразумева прихватање ризика ако се појави у систему, а пожељна је стратегија у случају појаве малих ризика. Свакако да задржавање ризика није пожељно у случају појаве великих ризика, односно прихватљиво је само у ситуацији када је вероватноћа појаве великих ризика мала.

Пребацивање или трансфер ризика представља стратегију у којој настојимо да се ослободимо или смањимо ризик на тај начин што део ризика или цео ризик пребацијемо на други део система или на другу страну, најчешће уговорну страну.

Трансфер ризика је процес релокације или дистрибуције ризика којим се смањује укупан ризик. Један од примера је промена хардверских компоненти са софтверским. Код уговорне стране трансфер ризика представља гаранција или формирање фиксних уговора.

Управљачке акције тима првенствено се манифестују у деловање тима за управљање ризицима у правцу примене стратегија постизања планираних ефеката. Материјализује се кроз акциони план, који начелно треба да садржи следеће елементе:

- извор ризика;
- одабране стратегије;

#

- активности;
- пројектовани датум завршетка;
- одговорну особу;
- стварни датум завршетка, и
- мере перформанси.

Верификација акционог плана произилази из потребе његовог одобравања. Одобрен акциони план неопходно је имплементирати у радне процесе организације ради провере ваљаности самог плана, али и реакције фактора који су њиме обухваћени. Акциони план је жив документ који треба стално да буде укључен у систем. Када се једном примени пилот програм на делу организације или неколико оперативних области, план је потребно проширити на целу организацију.

Контрола спровођења дефинисаних мера подразумева систематско праћење и поновну оцену резултата примењених стратегија и њихово упоређивање са постављеним критеријумима. Активности контроле су у директној вези са системом индикатора стања које обезбеђују правовремену и тачну слику стања система. Кључ контроле је постављање економских, техничких и планских – временских индикатора за дефинисање тренутног статуса процеса и раних индикатора ризика.

У процесу контроле ризика формира се извештај који дефинише критичне ризике које је потребно пратити. Такође, потребно је формирати форму извештаја која представља скуп планских активности надзора.

Информисање и комуникација у процесу управљања

Промене у окружењу или добијање нових информација из експлоатације, затим појава ризика неидентификованих у фази производње, као и информације из фазе надзора ризика утичу на промену првобитне процене ризика у систему. То не мора да значи и измену целокупног процеса управљања већ само одређене фазе управљања на коју се те нове информације односе. Због тога је неопходно константно информисање о ризику.

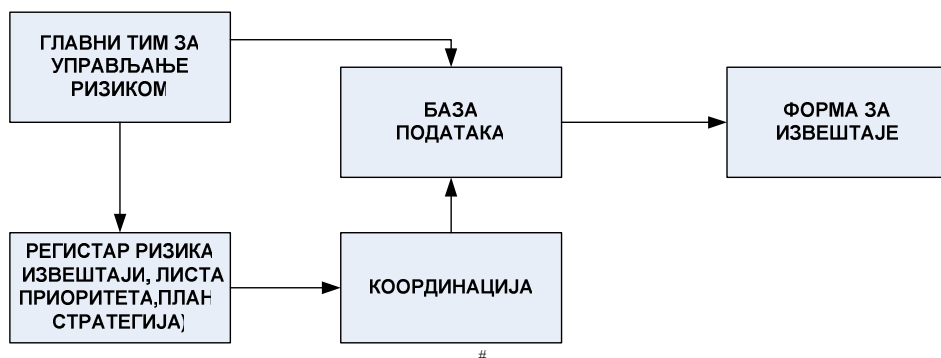
Комуникацијом се добијају информације о учесницима тимске анализе, приоритетима и главним циљевима, излазима из појединих фаза, односно њиховој бази података о ризицима или начину спровођења анализе. На тај начин обезбеђује се фокусирање процеса управљања на приоритетне циљеве и обезбеђује се двосмерни ток комуникације.

Документовање ризика је обавезна процедура у оквиру сваке фазе управљања ризиком, а сачињавају је сви планови, процене и извештаји.

#

Форме документације зависе од величине и природе система који се разматра, а неки од корисних докумената у процесу управљања ризиком су:

- план управљања ризицима;
- извештај о процени ризика (служи као основни документ за одлучивање);
- листа ризика по приоритетима;
- план стратегија за одговор на ризике;
- извештај о надзору ризика (редовни и ванредни извештаји).

Слика 3 – Приказ креирања базе података и извештавање о ризику

С обзиром на то да је процес управљања стални, текући процес, готово увек се јавља потреба за кратким ванредним извештајима, брифинзима и проценом. Такве извештаје је потребно увек сачувати у информационом систему управљања ризиком. Такав систем представља базу података о тренутним и историјским подацима о ризику и користи се као основа за формирање извештаја (слика 3). На тржишту постоји извесни број софтвера за управљање ризиком са намером да тај процес учине прилично једноставним.

Закључак

Свакодневно деловање људи и организације у целини одвија се у одређеним условима ризика. Из такве констатације произилази важност управљања ризиком, како би се смањили ефекти и последице одређеног нежељеног стања. Управљање ризиком је процес активног одлучивања којима се избегавају проблеми пре него што се појаве. Процес доношења одлука се и одвија у одређеним ризичним ситуацијама и одређеној неизвесности, што, у суштини, и представља изазов за носиоце управљачких функција. Управљање ризиком директно побољшава процес одлучивања, нарочито онај који носи велике ризике, омогућавајући менаџерима да разумеју окружење (уже и шире) и ризи-

#

ке, заштите себе и компанију и тако достигну постављене циљеве. У том контексту и овај чланак покушава да одговори на питања која се односе на могуће управљање одређеним ризиком и један приступ на системским основама, чиме се даје укупни допринос управљању ризицима као важној делатности менаџмента. Предвиђање догађаја који могу да крену стихијски постаје свакодневна активност и управљање ризиком постаје равноправан процес са осталим процесима у пројектовању, производњи, итд. Са друге стране, управљање ризиком треба да обезбеди континуално постојање система. Документација настала из процеса управљања ризиком омогућава процес акредитације и ауторизације тог процеса.

За управљање ризиком је заједничко да се испољава кроз дефинисани алат у процесу одлучивања који интегрише сталну процену шта може поћи погрешно (ризике), утврђивање (детерминисање) који ризици су најзначајнији и састав и примену стратегије за борбу са тим ризицима. На основу унапред изнетог, посебно у аспектима анализе и управљања ризицима, могу се дефинисати и најзначајнији елементи управљања ризиком, као што су: *идентификација, анализа, план, истраживање, контрола и комуникација*. Сви ти елементи су интегрисани и повезани у једну целину и представљају логичан редослед у процесу управљања ризиком.

Литература

1. Бек, У.: *Ризично друштво*, Филип Вишњић, Београд, 2001.
2. Beck, U.: *World risk society*, Cambridge, Polity Press, 1999.
3. Кековић, З., Кешетовић, Ж.: *Хрестоматија-превенција кризе*, Факултет безбедности, Београд, 2007.
4. Цветковић, Д.: Управљање ризицима (чланак), Фестивал квалитета, Крагујевац, 2006.
5. Молак, Б.: Шта је управљање кризама (чланак), Загреб, 2007.
6. Sikavica, P., Bahtijarević-Šiber, F., Pološki-Vokić, N.: *Temelji menadžmenta*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
7. Стојковић, Д.: Управљање ризиком у борби (чланак), Нови гласник, јануар-фебруар 2001.
8. ISO TC 223/SC: Интернационални стандард за друштвену сигурност.
9. Чупић, М., Тумала, В. М.: *Савремено одлучивање, метода и примена*, ФОН, Београд, 1997.
10. www.absolutsecurity.com/krizni-menadzment-definicija-krize.htm

#

НОВИ ВРЕДНОСНИ СИСТЕМ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ – НАСЛЕЂЕ ИЛИ ПРОЈЕКЦИЈА

Златан Јеремиић

Министарство одбране Републике Србије
Институт за стратегијска истраживања,

Слађан Ристић

Министарство одбране Републике Србије
Управа за традицију, стандард и ветеране

Војсци Србије потребан је нови вредносни систем. Поред низа организационих промена запостављане су промене у систему вредности. Да би се оне спровеле потребно је дефинисати вредносни систем војске и анализирати његове изворе, услове под којима се мењао од почетка транзиције. Затим, неопходно је описати проблемска подручја у процесу трансформације вредносног система и његове функције. У оквиру друштвених промена, трансформација Војске Србије је значајан стратешки задатак који се, без промена у систему вредности, не може успешно обавити. Неспорна је хитна потреба за преиспитивањем и те димензије Војске, уз примену научних метода и техника. Прецизно идентификовање постојећег вредносног система Војске, пројекција промена, усвајање и кодификовање новог, од суштинског су значаја не само за њено успешно функционисање, већ и за даље унапређење цивилно-војних односа.

Кључне речи: *систем вредности, Војска Србије.*

Увод

Животни циклус сваког сегмента неког друштва обухвата и вредносни систем који, имплицитно или експлицитно, усмерава начин понашања и деловања појединца и функционисање организације. Шта треба чинити и у којој мери, шта је пожељно и прихватљиво у начину комуницирања са интерном и екстерном средином, а шта не, одређено је, поред осталог, и вредносним системом који важи за све чланове одређене гру-

пе, организације или друштва, без обзира на њихове специфичне положаје и улоге. Смисао постојања вредносног система је у томе да свака организација (па и војна) дефинише које вредности, веровања и норме су довољно вредне да их прихвате и усвоје сви припадници организације. Опште прихваћен систем вредности, веровања и норми постаје кодекс понашања запослених.

Вредносни систем Војске Србије (у даљем тексту Војска), државног подсистема који може употребити и силу у прецизно омеђеним правним и доктринарним условима, свакако је један од проблема који је потребно истражити. Када се Војска смести и у мултинационалне оквире функционисања, вредносни систем постаје још комплексније питање, како за истраживаче, тако и за све организационе актере.

Проучавање вредности и вредносних оријентација има велики научни и друштвени значај, јер је реч о чиниоцима који мотивишу и усмеравају понашање појединаца и друштвених (организационих) група. Када заузму централно место у структури личности, вредности постају снажан мотивациони фактор будући да је, у одређеним околностима, појединац спреман да ради њих поднесе и велике жртве.

Организационе промене војске започете су много касније у односу на земље у окружењу, а подршка том процесу била је спорадична, оптерећена бројним политичким ограничењима и без свеобухватне стручне подршке страних партнера. Ипак, у доктринарној, структурној, кадровској и инфраструктурној сфери начињени су значајни помаци, а сазрели су услови и за модернизацију. Изузетно је значајно направити помак и у начину мирнодопског и борбеног функционисања Војске, а промена и кодификовање њеног новог система вредности суштински су кораци у том процесу. Пред нама је сложен процес истраживања, конституисања, афирмисања, кодификовања, промовисања и интериоризације вредносног система.

Први корак који треба направити у том процесу јесте разумевање појмова у мотивационом ланцу понашања (уверења, ставови, вредности, вредносне оријентације, животни стил, идеологија, вредносни систем). Веома широк филозофски, аксиолошки, социолошки, психолошки теоријски оквир и приступ тим појмовима сведен је у овом раду на разматрање вредности, вредносних оријентација и вредносног система. Посебан напор, у првом делу рада, учињен је у правцу дефинисања појма вредносни систем. У другом делу рада дата је дефиниција појма вредносни систем Војске и указано је на његов значај који проистиче из утицаја вредносног система на њено функционисање и ефикасност. На крају, дат је осврт не неке од извора промена вредносног система Војске Србије, као и анализа специфичних промена њеног вредносног система од почетка деведесетих година до данас.

Појмовно одређење

Вредности, вредносне оријентације и вредносни систем представљају термин и синтагме које су све присутније у академској и јавној речи, при чему се различито одређују: некада врло широко – као било који жељени циљеви и/или облици активности, а некада прилично рестриктивно – само као идеја о пожељном. Општи је утисак да се у свакодневној комуникацији користе без претходног познавања њиховог садржаја и обима. Томе доприноси недовољна теоријска истраженост, што се посебно односи на синтагму вредносни систем (систем вредности). Повезаност и међусобни однос термина вредност и синтагми вредносна оријентација и вредносни систем намећу потребу да се то питање размотри. Због тога су у овом раду изложене неке од постојећих дефиниција вредности и вредносне оријентација и понуђене нове дефиниције појмова вредносни систем и систем вредности Војске.

Заједно са животним стилем и идеологијом вредности и вредносне оријентације чине мотивациони ланац понашања у којем се сваки ниво формира на основу садржаја претходног нивоа (слика 1).

Слика 1 – Мотивациони ланац понашања

(Извор: обрада аутора)

Појам *вредности*, као централни појам, користи се у разним наукама (филозофији, економији, математици, социјалној психологији, политикологији и другима) у различитим значењима. Постоји више општих филозофских теорија вред-

ности, као и бројна ужа теоријска схватања, зависно о којој је науци реч. Без претензија да се овом приликом шире расправља о садржају и обиму појма вредност, намера је да се, у најкраћим цртама, укаже на неке од дефиниција.

Језички, термин *вредност* се односи на објекат – појаве којима се приписује статус вредности (нпр. слобода, родна равноправност, демократија, поштовање људског достојанства). Најважнији садржај појма вредност јесте *идеја о пожељном (циљевима, стањима, односима)*. Под пожељним се подразумева и мисао да је циљ (стање, однос) вредан жеље и напора и довољно значајан да га треба остварити.

Социјална психологија дефинише појам вредности као (1) „*диспозиције за одређено понашање и циљеве на чије је остварење понашање и усмерено*“ (1:301). Такође, вредности се дефинишу као (2) „*схватања (уверења) о лично или друштвено пожељним општим начинима понашања, врстама активности и релативно трајним стањима у природи, друштву и појединцу*“ (2:19). За Рокича вредности су (4) „*постојано веровање да су извесни специфични начини понашања или стања постојања лично или друштвено пожељнији од супротног или обрнутог начина понашања или постојања*“ (1:301).

Комбиновањем теоријских поставки социјалне психологије и социологије, вредности су дефинисане као (3) „*релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике појединаца (диспозиције) и групе (елементи друштвене свести), формиране међусобним деловањем историјских, актуелно-социјалних и индивидуалних чинилаца, које због тако приписане пожељности усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима*“ (3:13). Анализом дефиниција долази се до закључка о битним обележјима тог појма која су заједнички садржалац свих наведених дефиниција, што је могуће уочити из табеларног приказа: *диспозиције појединца, лично пожељно понашање и друштвено пожељно понашање* (табела 1).

Табела 1 – Упоредни преглед садржаја дефиниција појма „вредност“

	... према дефиницији број			
	1.	2.	3.	4.
Вредности су:				
Диспозиције ¹ појединца				
Релативно стабилне диспозиције				
Опште				
Хијерархијске, генерализоване диспозиције				
Диспозиције групе (елементи друштвене свести)				

¹ Термин диспозиција указује на спремност појединца или групе да оцењује, осећа и поступа на сличан начин у одређеној ситуацији (прим. аутора).

	... према дефиницији број			
	1.	2.	3.	4.
На њих делују:				
Друштвено-историјски чиниоци				
Актуелни социјални чиниоци				
Индивидуални чиниоци				
Оне усмеравају:				
Лично пожељно понашање				
Друштвено пожељно понашање				
Односе се на:				
Релативно трајна стања у природи, друштву, појединцу				
Идеје о пожељним циљевима, стањима, односима				

(Извор: обрада аутора)

Садржај и обим појма вредност указује на њихов диспозициони карактер. Као и ставови, они су релациони појам који подразумева однос појединца или групе према одређеним појавама (стварима, процесима). Суштина тог односа јесте уверење или схватање о важним (пожељним) циљевима и идеја о пожељном (циљевима, стањима, односима). Посебно је значајно, са аспекта истраживања вредносног система и вредносних оријентација у Војсци, истраживати повезаност вредности и интерперсоналног, групног и организацијског понашања њених припадника Војске.

Вредност може бити посматрана као нешто што је важно за неког или вредновано од неког (*појединац, група или организација*, у даљем тексту *субјекти*). Када је вредност део субјекта она постаје изузетно значајно средство за исправно просуђивање, процену могућих последица примењене акције и одабира између опција деловања. Што је још значајније, вредносни систем групе и организације ставља појединце у оркестрирани систем у оној мери у којој они сматрају те вредности важним.

Вредносна оријентација се, као и вредност, одређује на различите начине и неки аутори не праве разлику између та два појма. Сматрамо да су у праву они који указују да је вредносна оријентација шири појам. Вредности обухватају уже, мањи број или појединачне диспозиције личности, док се вредносне оријентације односе на виши ниво општости или сложене структуре које обухватају већи број ужих, специфичних диспозиција личности. Уколико је вредносно доживљавање и/или понашање примењиво на широк дијапазон искуствених садржаја, при чему су обухваћена жељена циљна стања на друштвеном, интерперсоналном и личном плану, тада говоримо о вредносним оријентацијама.

Упадљив је недостатак дефиниција појма **вредносни систем** у научној литератури. Он се само индиректно спомиње у радовима о вредностима. Тако, Пантић указује на то да су „**вредности значајна компонента друштвене свести, али не као објективизирана колективна свест, већ у смислу дијалектичког повезивања и интеракције вредности појединца (вредносни систем)**“ (3). Садржај те дефиниције указује на нека основна обележја система, а то су **елементи** (вредности појединца), **повезаност** и **интеракција** елемената система. Поред тих добрих наговештаја, оно што се може замерити посредном дефинисању појма вредносни систем јесте недостатак препознавања обележја (атрибути) елемената и релација између њих. Такође, суштинско је питање да ли су елементи вредносног система само вредности појединца или и нешто друго.

Рокичево поимање да вредносни систем представља „**релативно трајну и значајну организацију уверења која се односе на пожељно понашање или циљеве**“ указује на могућност да се и уверења (као основа за формирање ставова) могу третирали као елементи вредносног система. Различитост која се уочава, овом приликом, само између те две дефиниције, доказује да појам вредносни систем није ни довољно проучен нити дефинисан на задовољавајући начин.

Садржај појма вредносног система разликује се у зависности од тога да ли је реч о појединцу или организацији. Међутим, и код једног и код другог (1) елементи су **вредности**, (2) обележја су **релативна трајност и конзистентност**, а (3) релација између елемената вредносног система и окружења је **стална интеракција**.

На крају овог дела понудићемо само дефиницију вредносног система појединца за који верујемо да представља: **релативно трајан, комплексан и хијерархијски скуп индивидуалних вредности, настао у интеракцији са променама у групном и друштвеном систему вредности, који усмерава понашање појединца ка достизању преферираних циљева. Он је посебно значајан у изградњи и очувању идентитета и интегритета личности.**

Вредносни систем војске

Постојање и садржај вредносног система војске није и не сме бити апстрактна категорија, чија исходишта леже искључиво у захтевима вођења борбених дејстава. Промене у друштву, промене у практиковању безбедности и одбране, као и промене у уставноправним оквирима функциониса-

ња војске, неминовно одређују и артикулишу њен вредносни систем. „Војска треба да почне од размишљања о вредностима друштва коме служи, а да одступи од њих само када је то неопходно због њеног функционисања и одговорности“ (5). Војска, као државни подсистем који се оснива и изграђује са циљем да штити одбрамбене интересе државе, негује посебан систем вредности који га разликује од свих других државних подсистема.

Појам вредносни систем војске није теоријски разматран нити дефинисан. Операционализација синтагме вредносни систем војске указује на три основна елемента: *вредност, систем, војска*. Вредности и вредносни систем дефинисани су у првом делу рада, те је сада потребно размотрити елемент „војска“. Такође, потребно је идентификовати шта је *differentia specifica* појма.

Да подсетимо, војска представља организациони подсистем државе посебне намене, по чему се разликује од свих других подсистема. У том смислу она негује вредности које су специфичне за њено функционисање и испуњавање друштвене улоге. Те одабране вредности добијају статус *организационих вредности* и чине *вредносни систем војске*, који мора, с једне стране, бити компатибилан са друштвеним системом вредности, док са друге стране, с обзиром на природу своје делатности, мора имати свој спецификум. Друштвени систем вредности представља исходиште из којег војска црпи свој највиши хијерархијски ниво вредносних оријентација, а који се односи на:

- стратегијску оријентацију у области безбедности и одбране државе (ослонац на сопствене снаге, савезништво, неутралност, безбедносне интеграције),
- развијеност демократске контроле и степен њене имплементираности кроз политички систем, медије, јавност, војску и њене припаднике,
- транспарентност војне делатности.

Компатибилност наведених вредносних оријентација унутар друштвеног и војног система вредности указује на степен њиховог јединства. Међусобна усклађеност указује на успостављени баланс између оних који располажу средствима силе и оних који треба да одржавају контролу над њеном употребом.

Поред наведених вредносних оријентација потребно је навести и неке од друштвених вредности које би требало да у свој систем укључи свака војска како би испунила своју улогу адекватне и ефикасне употребе силе (табела 2). Значајно је што су то вредности које појединац уноси у војску и представљају претпоставку његовог адекватног прилагођавања и свесног прихватања вредносног система војске.

Табела 2 – Преглед неких друштвених вредности, индивидуалних вредности и вредности војске

Друштвене вредности ²	Вредности војске (поред друштвених вредности) ³	Индивидуалне вредности ⁴
– слобода као универзална човекова потреба, – одбрана отаџбине, – родољубље, – људска и национална права, – правда и достојанство, – демократија и солидарност, – национална и верска толерантност, – традиције, – културно и духовно наслеђе.	– војна етика и војни етос, – професионалност и висока оспособљеност војске, – ванстраначки положај, – ефикасан систем командовања, – дисциплинованост, – борбена обука, – борбени морал, – међуљудски односи у саставима војске, – војна доктрина, – техника, наоружање и војна опрема, – државно-војна обележја, – материјални фактор, – војна наука и школски систем.	– личне слободе и права, – професионализам и оспособљеност, – родољубље, – департизованост, – поверење у своје претпостављене, – одговорност и дисциплинованост, – поштовање личности претпостављених и потчињених, – понос својим саставом, – храброст, – праведност, – поштење, – истрајност, – упорност, – самокритичност, – самоконтрола.

Располагање и употреба средстава силе јесте *differentia specifica* која одређује карактер и садржај вредности, вредносних оријентација и вредносног система војске. „Оне су више од речи – представљају морални, етички и професионални атрибут субјекта ... представљају суштинске вредности које морају бити уграђене у свест и деловање сваког припадника војске, био он цивил или војник. Оне не одређују само карактер субјекта већ су централне за војну професију и усмеравају начин живљења у служби нације“ (5).

Субјекти који интериоризују (усвајају) вредности војске јесу појединци (припадници војске), а субјекти који афирмишу, промовишу или намећу вредности и/или вредносне оријентације јесу организација (па и војска са свим својим организационим обележјима) и друштво. У том смислу могу се разликовати индивидуалне и организационе вредности.

Организационе вредности се усвајају и развијају кроз однос између организација (у овом случају војске и државе), као и кроз заједничко искуство ње-

² Устав Републике Србије, 2006.

³ Компилирано на основу стратешких и доктринарних докумената домаћег, америчког и британског система одбране.

⁴ Компилирано на основу доктринарних докумената домаћих, америчких и британских оружаних снага.

них припадника које усмерава њихово мишљење и понашање.⁵ У тако усло-
вљеном процесу изградње вредносног система војске кључне су потребе које
намеће њено функционисање у мирнодопским и борбеним условима. За раз-
лику од вредносног система појединца, вредносни систем војске додатно
укључује и скуп формализованих правила, стандарда и норми понашања и де-
ловања које су у функцији ефикасности и ефективности војске. Сврха постоја-
ња војске јесте, у крајњем, функционисање у борбеним условима, што намеће
потребу за изграђивањем оперативне димензије вредносног система војске.
Америчка војска препознаје неке од **организационих вредности**, као што су:
лојалност, осећај дужности, несебична служба и интегритет. У истом сми-
слу британска војска препознаје стандарде понашања који, у суштини, пред-
стављају организационе вредности: *потребе службе, поштовање закона,*
спречавање дискриминације и узнемиравања, спречавање силеџијства, аде-
кватно друштвено понашање, спречавање коришћења наркотика и преко-
мерне употребе алкохола, спречавање неодговорног задуживања и друго.
Организационе вредности садрже индивидуалне и групне вредности.

Индивидуалне вредности препознатљиве су у свим војскама света. Америчка
војска је 1986. у центар својих стратешких тема ставила вредности и препознала
четири основне **индивидуалне вредности** – *посвећеност, стручност, по-*
штење и храброст. Британска војска препознаје *посвећеност, самопожртво-*
вање и узајамно поверење као кључне захтеве војне службе. Поред тога, као ин-
дикаторе оперативне димензије вредносног система препознаје *храброст, ди-*
циплину, интегритет, лојалност, поштовање према другима. Очигледно је
да су то препознатљиве вредности у свим војскама, а разлика је у томе како се
оне негују и спроводе. Групне вредности се усвајају на нивоу борбених јединица
и садржане су у доктринарним документима којима се усмерава функционисање
борбених јединица у мирнодопским и борбеним условима.

Може се закључити да: **вредносни систем војске представља рела-**
тивно трајан, комплексан и хијерархијски уређен скуп организационих
вредности, у највећој мери прихваћен на индивидуалном и групном пла-
ну, настао у интеракцији са променама у друштвеном систему вредно-
сти и специфичном улогом војске. Штићен је стандардима и нормама
понашања и деловања, а усмерен ка реализацији мисија и задатака у за-
датим законским, стратегијским и доктринарним оквирима. Значај
вредносног система војске проистиче из његовог утицаја на функционисање
војске и њену ефикасност и има најмање четири важне улоге у систему.

Прво, захваљујући вредносном систему формира се колективни иденти-
тет који помаже појединцима да прихвате мисије и задатке војске и да се

⁵ У теорији организације, од осамдесетих година прошлог века све је заступљенији концепт орга-
низационе културе као једне од димензија организације. Тај концепт свакако мора бити разматран
током истраживања вредносног система војске.

осете њеним делом. Што су заједничке перцепције и вредности војске темељније, јасније предочене и прихватљивије, то су појединцима ближе, те се и ова улога вредносног система ефикасније испуњава. Друго, вредносни систем указује на норме прихватљивог и неприхватљивог понашања, стављајући јасно на знање припадницима војске какво је понашање и деловање пожељно, а какво није. На тај начин се прецизирају и јачају стандарди и корени понашања. Та улога вредносног система је веома важна за нове припаднике војске, али има утицај и на оне који су ту већ дуже време. Треће, елементи вредносног система помажу припадницима војске да заједно раде на постављеним задацима и да одговоре на спољашње притиске. Припадници војске постају свесни да су део једне добро организоване целине и да су укључени у целокупну активност и функционисање војске. Четврто, вредносни систем обезбеђује функционисање на индивидуалном и групном нивоу, као и контролу која није заснована на ауторитативном стилу руковођења. Такав стил, по правилу, умањује мотивацију и креативност.

Вредносни систем треба да схвате и усвоје сви припадници војске. Тај процес је битна одговорност командног кадра на свим нивоима. Усвајање вредносног система кроз све основне функције војске, тежишно, путем образовања и обуке, стратегијски је задатак читавог система.

Вредносни систем Војске Србије

Може се идентификовати више извора промена вредносног система Војске Србије. Неколико је битних, који су већим интензитетом могли (и могу) утицати на промене у вредносном систему Војске. Осврнућемо се на место и улогу Војске, уставна овлашћења за командовање Војском, као и постојање одредби о демократској и цивилној контроли Војске. Поређењем уставних одредби из 1974. (СФРЈ), 1992. (СРЈ), 2003. (Државна заједница Србија и Црна Гора) и 2006. године (Република Србија) може се доћи до једнозначних закључака (табела 3).

Табела 3 – Упоредни приказ уставних одредби о Војсци

	Саставни делови	Задатак	Ко одлучује о употреби Војске (ко командује)	Одредбе о цивилно-војним односима
Устав СФРЈ, 1974.	ЈНА и ТО	Заштита независности, суверенитета и целокупности, Уставом утврђеног, друштвеног уређења.	Председник СФРЈ	

	Саставни делови	Задатак	Ко одлучује о употреби Војске (ко командује)	Одредбе о цивилно-војним односима
Устав СРЈ, 1992.	Војска Југославије	<i>Брани суверенитет, територију, независност и уставни поредак.</i>	Председник републике у складу са одлукама Врховног савета одбране	
Уставна повеља СЦГ, 2003.	Војска СЦГ	<i>Брани СЦГ у складу са Уставном повељом и принципима међународног права који регулишу употребу силе.</i>	Врховни савет одбране	Војска је под демократском и цивилном контролом
Устав РС, 2006.	Војска Србије	<i>Брани земљу од оружаног угрожавања споља и извршава друге мисије и задатке, у складу са Уставом, законом и принципима међународног права које регулише употребу силе.</i>	Председник Републике, у складу са законом, командује Војском Србије.⁶	Војска је под демократском и цивилном контролом.

(Извор: обрада аутора)

Основна претпоставка за ову упоредну анализу односи се на тешкоће у променама вредносног система Војске као последицу честих промена у уставном одређењу оних питања која су од суштинског значаја за Војску. Устав СРЈ из 1992. године није направио отклон у делу става да се употребом војне силе брани уставни поредак, што је био и један од примарних узрока злоупотребе ВЈ у периоду од 1992. до 1999. године. Устав из 2003. године избегао је прецизирање одбрамбених задатака Војске из политичких разлога везаних за размиоилажења у означавању Државне заједнице као државног и политичког ентитета, што она, у смислу међународног субјективитета, и јесте била. Устав Републике Србије ограничио је, с пуним правом, задатке Војске у складу са природом њених припрема и функционисања. Тиме су, тек од 2006. године, створени стабилни уставни оквири за промене вредносног система Војске.

Одредбе Устава из 1992. и 2003. године у вези са командовањем (одлучивање о употреби) војском указују на неспремност државног врха да, са једном озбиљном институцијом као што је Војска, руководи на начин који је, промењено унутрашње-политичко и безбедносно окружење захтевало. Војска је била на маргинама друштва и тадашњи државни врх јој није посвећивао адекватну пажњу. Зато је, уз огромне унутрашње напоре, она сама тражила начина да себе реформише у складу са унутрашњим и међународним

⁶ Устав РС не дефинише ко командује Војском, већ је то регулисано Законом о одбрани (члан 11, став 1).

кретањима. Устав Републике Србије из 2006. године и Закон о одбрани из 2007. године створили су повољну законску матрицу за даље реформе Војске, како у организационом, тако и у вредносном смислу.

Уско повезана са претходним питањем јесте и супремација цивилне у односу на војну власт и ефикасна потчињеност Војске цивилним структурама. Увођењем демократске цивилне контроле над Војском, као битне одредбе Устава из 2003. године учињен је историјски отклон од ауторитарног цивилно-војног наслеђа. Први пут је, на ниво уставног начела, уздигнута потреба стављања Војске под демократску цивилну контролу. Тиме су створени оквири за усвајање њене потпуно нове вредности, али то не значи да је она одмах и у потпуности усвојена. Концепт демократске цивилне контроле тек треба операционализовати до нивоа вредности које он промовише, како би припадници Војске могли те вредности да интериоризују кроз њен вредносни систем.

Специфичне промене вредносног система Војске од почетка деведесетих година па до данас могу се представити у неколико фаза.

Прва фаза представљала је покушај *отклона* од свега што је део деценијама изграђиваног идеолошко-политичког система вредности комунистичког друштва. Резултат је била и делимична функционална промена. Дотадашњи систем праћења и вредновања морално-политичког стања редукван је на информисање, културне делатности, традицију и верска питања. Пробуђена национална свест имала је као резултат покушај стварања вредносног система заснованог искључиво на националним и духовним вредностима. Друштвена превирања током деведесетих година, а посебно сукобљавање грађанског и националног концепта државе, нису погодовали таквој вредносној оријентацији. У другој фази тежиште се пребацује на однос припадника војске према отаџбини и одбрани њених виталних интереса, а у трећој фази се таква вредносна оријентација допуњава морално-психолошким приступом решавању актуелних проблема са тежиштем на војницима као субјектима вредносног система. У све три фазе потпуно је запостављен вредносни систем војне организације.

Хијерархијски модел вредносног система Војске није доживео никакве промене у односу на период када је у систему вредности превладавала марксистичка идеолошка парадигма. И даље су на врху хијерархије вредности које се односе на државне интересе и циљеве, као и вредности дефинисане у Уставу⁷ и стратегијским документима система одбране (*друштвене вредно-*

⁷ Устав прецизира да је Република Србија држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима. Садржај тог члана Устава препознаје основне друштвене вредности, које могу бити исходиште вредносног система Војске. Без претензија да се у овом тексту анализирају та исходишта која, свакако, треба да буду предмет истраживања, могу се препознати неке од основних друштвених вредности: суверенитет, патриотизам, традиције, грађанске слободе и мултикултуралност друштва.

сти). Те вредности се операционализују и промовишу кроз нижи хијерархијски ниво који сачињавају стратегијски, оперативни и тактички ниво командовања, надлежни за ангажовање и употребу састава и јединица (*организационе, оперативне вредности*). Следећи хијерархијски ниво представљају војни колективи, као основна циљна група, путем које се формирају ставови појединаца и указује на пожељно понашање (кохезионе вредности). На последњем нивоу хијерархије вредносног система Војске налази се појединац, који би требало да, прихватањем задатих вредности, формира ставове о пожељном понашању и на тај начин буде реципијент свих мера и поступака путем којих се формирају његови ставови (*индивидуалне војне вредности*).

Наведени *од врха ка темељу* приступ (*top-down*) изградњи вредносног система војске црпи своју логику у бирократској и хијерархијској структури војне организације као и у наслеђу, формираном још у ери владавине идеолошког монизма. Промењене друштвене околности, промењен статус војне професије, као и промењена перцепција грађана и припадника војске о безбедности и одбрани захтева сусретни приступ *од врха ка темељу* (*top-down*) и *од темеља ка врху* (*bottom-up*) у изградњи вредносног система војске.

Друштвене вредности наведене у Уставу, стратегијским и доктринарним документима одбране (7:13), као и друге друштвене вредности нису изворне војне вредности (инструменталне) већ имају статус терминалних вредности. Оне не би требало да се разматрају као саставни део војног система вредности, већ се могу сагледавати као контекст у оквиру којег се усваја систем вредности Војске. Посебно је значајно да држава јасно и јавно формулише шта очекује од Војске. Исто тако је важно да разуме шта Војска од ње очекује како би уопште могла да испуни своје задатке. На нивоу те релације могуће је изграђивати *вредносне оријентације у Војсци* (демократска контрола, транспарентност, модел практиковања безбедности и одбране, статус војне професије и друго).

У димензији организационих (оперативних) вредности учињен је велики напор, пре свега кроз образовање, обуку, усклађивање стратегијских и доктринарних докумената и суштинско разумевање *безбедносне дилеме*. Ипак, и поред низа „спољашњих дотеривања“ Војске под видом реформи, није успостављена кодификована димензија организационих вредности. Разлози за то налазе се у спољашњем и унутрашњем окружењу. Скоро две деценије Војска је стављана на маргине друштва и није се могла снаћи у конгломерату, пре свега, дневно-политичких збивања. Такав положај одражавао се и на унутрашњи амбијент у Војсци који је, у недостатку системске уређености, погодовао политичким амбицијама појединаца и, на томе базирано, напредовању у служби. Недостатак слуха политичких елита за стварне потребе Војске и њено коришћење у дневно-политичке сврхе потпуно је успорио суштинске организационе промене свих њених димензија (стратегије, доктрине, организационе структуре, људски и материјални ресурси, стандарди, норме и правила функционисања и понашања, организациона култура, клима и понашање).

Учињено је неколико, посредних и непосредних покушаја да се истраже вредности и вредносне оријентације припадника Војске. Манифестациони облици вредности коришћени у тим истраживањима углавном су се односили на опште препознате друштвене вредности и карактеристике личности (припадника Војске) које су препознате као вредне. Резултати једног истраживања (8)⁸ показују да припадници Војске, између 35 манифестација вредности, у највећем степену прихватају вредности као што су: породична сигурност, слобода, правда, лични мир, част, опстанак нације, самопоштовање, безбедност земље, срећа и понос. Најниже префериране вредности су: послушност, вера у Бога, помирљивост, демократија, узбудљив живот. Може се приметити да међу најприхваћенијим вредностима нема ниједне изворне индивидуалне војне вредности попут храбрости, спремности на ред и дисциплину и способност издржавање тешкоћа. Један од закључака могао би бити да је то последица истовременог мерења терминалних и инструменталних, као и друштвених и личних вредности. Степен повезаности тих вредности са војном професијом варира од вредности до вредности (то јест, од елемента до елемента). Стога је потребно препознати изворне војне вредности⁹ у складу са захтевима војне професије и мисија и задатака Војске.

Војна професија се знатно разликује од других професија у цивилном друштву. Војска се припрема, оспособљава и опрема да делује у специфичном амбијенту: у оружној борби, мултинационалном окружењу и акцијама помоћи цивилним властима и становништву. Професионално деловање у таквом амбијенту захтева извршавање задатака у којима се свесно угрожава и живот. Природа војне делатности подразумева и нека ограничења личних слобода (слобода кретања, слобода јавног иступања, право на штрајк и слично) и по томе се војна професија разликује од цивилних. Промењени стратегијски и доктринарни оквири војне делатности, у смислу смањења вођења класичних борбених операција, намећу потребу за људством које је оспособљено да, у кратком времену, промени начине поступања у ситуацијама у којима се може наћи. Мало је професија, поред војне, које захтевају такве способности.

Насупрот таквим захтевима, друштвене, социјалне, нормативно-правне и друге промене све више ограничавају и смањују простор за неговање изворних војних вредности. Процес њиховог препознавања, дефинисања и

⁸ Тим истраживањем мерен је ранг следећих вредности: слобода, породична сигурност, правда, лични мир, част, понос, самопоштовање, безбедност земље, одговорност, храброст, опстанак нације, мушкост, удобан живот, народ, мудрост, равноправност, традиција, вера у Бога, држава, човекољубивост, издржавање тешкоћа, независност, мир у свету, послушност, патриотизам, разборитост, помирљивост, ред и дисциплина, памет, успех у животу, срећа, задовољство, солидарност, узбудљив живот и демократија.

⁹ Рецимо, у КоВ Велике Британије препознате су следеће кључне вредности КоВ: несебична посвећеност, храброст, дисциплина, интегритет, лојалност, поштовање према другима. На тим вредностима почива етос војске и оне директно доприносе одржавању борбене моћи.

усвајања потребно је заснивати на захтевима које сваки припадник Војске мора да испуни у различитим борбеним и неборбеним ситуацијама, а у складу са мисијама и задацима Војске. На тај начин истражене, препознате и дефинисане вредности, путем процеса обуке, војног образовања и свакодневног функционисања, треба афирмисати, промовисати, усвајати, кодификовати и наметати.

Закључак

Изградња новог вредносног система Војске је дуготрајан процес. Зато је неопходно хитно идентификовање вредности, стандарда и норми понашања у Војсци Србије, тим пре што даљи процес изградње вредносног система обухвата уградњу вредности и стандарда у систем војног образовања и обуке. Тиме ће бити омогућено да га схвате како припадници Војске, тако и они који имају намеру да јој се прикључе. Навешћемо разлоге због којих би требало што пре идентификовати вредности и стандарде у Војсци.

Прво, међународна сцена је, након 1990. године претрпела значајне промене које су имале болне импликације на Републику Србију и све њене актере, почев од појединаца – грађана, преко Војске па све до организације и функционисања државе. Посебно значајно питање, са аспекта система одбране, јесте промењено безбедносно окружење и процес редифинисања безбедносног и одбрамбеног практиковања. Војска Србије је, упоредо са променама у држави, прилагођавала своју стратегијску, доктринарну и организациону способност за одговор таквим променама у окружењу.

Друго, Република Србија је знатно изменила свој статус и рејтинг у међународном окружењу, пре свега напорима за равноправно укључивање у интегративне процесе. Огромне тешкоће и препреке на том путу присиљавале су све државне актере да, добрим делом, своје ангажовање усмеравају ситуационо, без препознатљивог системског и на стратегији развоја заснованог приступа.

Треће, организационе промене Војске, реализоване у доктринарној и организационој сфери, нису могле отклонити низ слабости наслеђених из прошлости. Већи део тих слабости последица је ерозије вредносног система друштва, а самим тим и Војске. Доктринарне и структурне промене не могу испунити своју сврху уколико нису праћене и променама вредносног система.

Истраживање, конституисање, афирмисање, кодификовање, промовисање и усвајање вредносног система је сложен истраживачки и организациони поступак. Зато су потребни, како научноистраживачки напори, тако и координирана имплементација кроз читав систем Војске. Вредности се, као предмет емпиријског истраживања, морају операционализовати на начин који омогућава њихову психометријску анализу и презентацију. То се може

постићи применом метода анализе садржаја, изработом разних варијанти аналитичких скала процене и стандардизованих скала вредности, инвентара интересовања, мотива и црта личности.

Литература

1. Рот, Н., Основи социјалне психологије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
2. Кузмановић, Б., Психолошка истраживања, часопис бр. 7, Институт за психологију, Београд, 1995.
3. Пантић, Д., Промене вредносних оријентација младих у Србији, Институт друштвених наука, Београд, 1990.
4. Army Doctrine Publication Land Operations (2005) Directorate General Development and Doctrine.
5. US Ministry of defense (1986) Values – The Bedrock of Our Profession.
6. Устав Републике Србије.
7. ГШ ВСЦГ, Управа за људске ресурсе Упутство за изграђивање морала Војске (привремено упутство), ВИЗ, Београд, 2005.
8. Марчек и Аларгић, Вредносне оријентације припадника Војске Србије, Београд, Нови гласник, ВИЗ, 2007.

ИНФОРМАЦИОНО РАТОВАЊЕ У САВРЕМЕНОЈ ВОЈНОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

Милан Миљковић

Министарство одбране Републике Србије

Информација ће и у будућности имати критички значај за војни успех. Да би САД доминирале у глобалном информационом спектру извршиће се трансформација и сврставања информационих операција у централне и главне по важности војне операције које изводе ОС САД, заједно са копненим, ваздушним, поморским и специјалним операцијама. Информационе операције дефинишу се као координисана примена активности које се предузимају против информација и информационих система непријатеља, уз чување властитих. Основни циљеви су: утицај, прекидање или наношење неисправности противничком „људском“ или аутоматизованом систему за руковођење. Централне активности информационих операција су: психолошке операције, војно обмањивање, заштита операција, електронско ратовање и рачунарско-мрежне операције.

Крајњи циљ информационог ратовања је информациона супериорност, која је дефинисана као оперативна предност добијена из могућности прикупљања, обраде и дистрибуције непрекидног тока информација при експлоатисању или онемогућавању противника да има те исте могућности. Утицај на процес одлучивања код противничког руководства, процес који се популарно назива „петља – посматрај, оријентиши се, одлучи и делуј“ („OODA-loop“; *observe, orient, decide, act-loop*), један је од задатака информационих операција. Смањивањем противничке способности да донесе правовремену и ефикасну одлуку умањиће противнички одговор или иницијативу према војној акцији коју спроводе савезничке снаге.

Кључне речи: *информационо ратовање, информационе операције, војна теорија и пракса.*

Увод

По наводима америчког теоретичара Тофлера, последња декада двадесетог века била је прелаз из индустријског у ново „треће доба“, информационо доба, чије су основне карактеристике да је „информација“¹ средишњи потенцијал светске производње и војне моћи, да се светска производња темељи на власништву и монополу над информацијама и да се сукоби темеље на геоинформацијским надметањима. Информација постаје стратегијски ресурс. Енглески теоретичар Филип М. Тејлор са Универзитета у Лидсу сматра да комуникације и информације у 21. веку имају такав значај за савремено друштво какав су за развој цивилизације у 20. веку имали нафта и угаљ.

Са друге стране, доминација у информационом спектру је неопходан услов за успех и победу у сукобу. Ставови изнети у Националној стратегији безбедности САД из 2002. године, где се наводи да четири основна стуба америчке међународне моћи представљају дипломатска, војна, економска и информациона моћ (познато као парадигма *DIME – Diplomatic/Political, Informational, Military, Economic*), такође указују да информације постају све важније за националну безбедност уопште, посебно, у оружаним сукобима.

Данашње „информационо доба“ доноси промене и у теоријским разматрањима о елементима националне моћи и националној безбедности држава. Раније је војна моћ била доминантан фактор по којем се упоређивала међусобна моћ појединих земаља. У Националној стратегији за безбедност САД из 2002. године наведено је да четири основна стуба америчке међународне моћи представљају дипломатска, војна, економска и информациона моћ (познато као парадигма *DIME – Diplomatic/Political, Informational, Military, Economic*). Може се приметити да се у западној теорији све више говори о седам елемената националне моћи, у којој се поред четири наведена уводе и три нова елемента: финансије, обавештајна делатност и приврженост закону (*Diplomatic, Information, Military, Economic, Financial, Intelligence and Law Enforcement – DIMEFIL*). Наведено указује да информативна и обавештајна делатност добијају све значајније место у изградњи националне моћи савремених земаља. Један од разлога за наведено „померање тежишта“ и масовно коришћење информативне сфере као оружја у савременом добу је чињеница да су савремена достигнућа у области технике, медија и комуникације постала доступна и сиромашним земљама. Те нове околности доприносе могућности уједначавања конкурентних, али и јачих и слабијих земаља у међусобном надметању. То може да доведе до „поништавања“ војног принципа масе, тј.

¹ Информација (лат. *informatio*) – поучавање, упућивање, упутство, обавештавање, обавештење, распитивање, обавештеност, обавест, извештај, извешће, судско извиђање, истрага; Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980, стр. 363.

до тога да војна моћ више није пресудна у одмеравању укупне моћи између две или више држава. Оружја информационог доба помажу малим нацијама против великих и фаворизирају „слабе“ у односу на „јаке“. На наведено посебно указују такозвани сајбер напади неформалних група на значајне војне и индустријске информационе системе „великих земаља“, као што су САД, В. Британија, Немачка. Зато, на уласку у ново информационо доба осмишљавање правилне националне стратегије безбедности може имати велики утицај на коначни исход савремених сукоба.²

У уводу доктринарног документа који је издало Министарство одбране САД 2003. године, под називом „Путоказ за информационе операције“ (*Information Operation Roadmap*), изнето је неколико смерница које указују на значај информационих активности у оквиру будућих војних операција које ће изводити америчка војска. Почиње се са прогнозом да ће „информација“, која је увек била од велике важности у ратној вештини, данас и у будућности имати критичку важност за војни успех.³ Наглашава се будући циљ САД да извођење информационих операција постане централна надлежност америчког министарства одбране, где ће министарство централизовано руководити извођењем тих активности. Основни циљ је будућа доминација САД у глобалном информационом спектру, због чега је потребно да се изврши трансформација и сврставање информационих операција у централне и главне по важности војне операције које изводе ОС САД, заједно са копненим, ваздушним, поморским и специјалним операцијама. Такође, способност брзог дистрибуирања „убедљивих информација“ противничком јавном мњењу којим се директно утиче на надлежне особе противничке стране, представља знатно увећану способност одвраћајуће агресије.

² Дobar пример је различитост француског и немачког приступа у војној доктрини после Првог светског рата. У периоду између два рата, од 1919. до 1939. године, Француска је дефинисала стратегију предње одбране вођена својом идејом већ познате технике ратовања усавршене на крају Првог светског рата. Међутим, 10. маја 1940. године свет је гледао како је Немачка, с пуно мање ресурса, успешно вршила инвазију на Бенелукс и северну Француску. Немачка је имала добре стратешке одлуке, њен концепт блицкрига (муњевитог рата) у потпуности је искористио предности тадашње „механизације ратовања“. Док је Француска остала у старој стратегији, заснованој на искуствима из „прошлых ратова“, Немачка је, оснажена новом технологијом, развила нову, храбру офанзивну стратегију. Данас се начин на који се ратује поново мења, због нове технологије информацијског доба, па, с тим у вези, треба разумети циљеве, начине и средства концепције информацијског доба.

³ *Information Operation Roadmap*, Пентагонов документ из 2003. године претходно је класификован као „*noform*“, што значи – забрањено за дистрибуцију страним представницима, укључујући савезнике. Тај документ представља доктринарну визију развоја информационих операција у надлежности Министарства одбране САД. У њему се говори о психолошким операцијама, електронском ратовању, као и о „ангажовању у извештавању страних новинара“. Документ, иако са прикривеним појединостима, објавио је Архив националне безбедности САД 26. јануара 2006. године, а доступан је на сајту: www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB/infoopsroadmap.pdf.

Амерички поглед на информациону и националну безбедност

Основе новог погледа на теорију националне безбедности постављене су у САД почетком осамдесетих година. Проблему националне безбедности Сједињене Државе приступају из једног новог угла – са становишта заштите своје инфраструктуре. Још од деведесетих година руководећи кругови у САД су показивали забринутост због појаве нових претњи националној безбедности. После Првог заливског рата, због све чешће употребе појмова „информационо ратовање“ и „информационо оружје“, Министарство одбране издало је директиву ТС3600.1 од 21. децембра 1992. године под називом „Информациона противодбрана“ у којој је указано на неопходност вођења рачуна о информационим ресурсима при организацији планирања и функционисања система управљања ради повећања ефективности дејстава војних снага у условима противдејстава противника. Од тог времена интензивно се ради на задацима истраживања и развоја „борбе са системима управљања“ са основним циљем – остваривање информационе супериорности.

Појам информационе безбедности изведен је и заснован, пре свега, на теорији информационог ратовања, где информациона безбедност представља један од елемената подршке информационих операција. Извори претњи су: хакери, инсајдери, активисти противдржавних организација, терористи, инострани учесници информационих операција, итд.

Информациона безбедност јавља се не само као један од видова националне безбедности, већ и као пресек свих других облика безбедности у којима информационе технологије заузимају важно место. Информациона безбедност је неодвојиви део националне безбедности,⁴ а дефинисана је као: заштита информационих система против неауторизованог приступа или модификација информација, било у складиштењу, обради или преносу и против лишавања услуга ауторизованих корисника, укључујући неопходне мере детекције, документовања и отклањања таквих претњи.

Елементи информационе безбедности, у контексту националне безбедности, јесу: информационо право као правна основа информационог друштва, информациони аспект управљања војним снагама и оружјем, информационо ратовање и информациона противодбрана, електронско ратовање као борба за доминацију у електромагнетном спектру, информациона без-

⁴ Бошко Родић и Стеван Сикорски, „Информациона безбедност у сфери одбране, иностраних послова и унутрашњих послова“, Академија за безбедност и дипломатију, Београд 2007. године, страна 6.

бедност информационих система и заштита информација, заштита државне тајне, извиђање и служба извиђања, информационо-психолошка противодбрана и психолошко ратовање, информационо-психолошка безбедност и морално-психолошко обезбеђење становништва, оружаних снага и других војних организација.⁵

Информациона супериорност

Америчка теорија информационог ратовања (*information warfare – IW*) подразумева концепт информационе превласти, односно информационе супериорности. Крајњи циљ информационог ратовања је, у ствари, информациона супериорност (*IS – information superiority*), која је дефинисана као оперативна предност добијена из могућности прикупљања, обраде и дистрибуције непрекидног тока информација при експлоатисању или онемогућавању противника да има те исте могућности.

Информациона супериорност постиже се путем неколико активности. То су: информациони менаџмент (ИМ), обавештајна делатност, осматрање и извиђање и информационе операције.

Информационо окружење

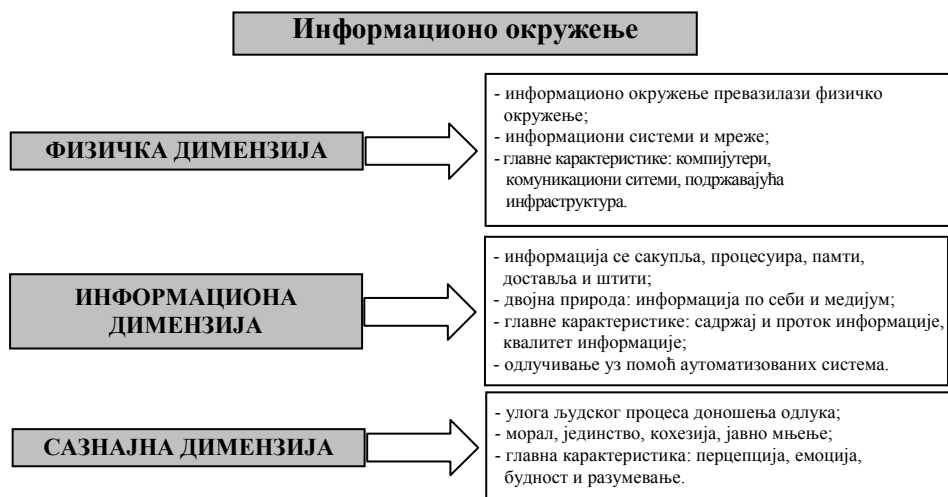
Све информационе операције реализују се у оквиру много ширег контекста који се назива *информационо окружење*. Наведено окружење препознаје критичну улогу феномена информације и информационих система у данашњем друштву информационог доба. То окружење прожима и превазилази границе копна, мора, ваздуха, свемира и сајбер простора. У оквиру информационог окружења постоје три концептуалне димензије: физичка, информациона и сазнајна.

Информационо окружење је и скуп појединаца, организација или система за прикупљање, обраду или дистрибуцију информација.⁶ Употреба информација експоненцијално расте са развојем друштва. Савремено информационо окружење се манифестује кроз информациону инфраструктуру, која може бити глобална, национална и војна.⁷

⁵ Бошко Родић и Стеван Сикорски, „Информациона безбедност у сфери одбране, иностраних послова и унутрашњих послова“, Академија за безбедност и дипломатију, Београд, 2007, страна 7.

⁶ Правило: ФМ-100-6, FM 100-6 *Information operations, Department of the Army*, Washington, DC, 1996. године.

⁷ (GII, NII, DII – global, national, defense information infrastructure, Правило JP 3-13, 1998).

Слика 1 – шема „Информационог окружења“
(извор: Joint Publication 3–13 „Information Operations“, 13. фебруар 2006, страна I–2)

Слика 2 – шема информационог окружења
(извор: „Information Operations Primer“, U. S. Army War College, Dept. of Military Strategy, Planning, and Operations & Center for Strategic Leadership, децембар 2007)

Појам и намена информационих операција

Информације постају све важније за националну безбедност уопште, посебно у оружаним сукобима. Иако се још увек, гледано кроз застарелу призму, региструју само војни сукоби, свакодневно се воде технолошки, економски, информациони, обавештајни, верски, психолошки, дипломатски, спортски и други ратови, на различитим нивоима. Тиме се врши померање тежиште рата са војне на друге сфере и делатности, као што су информативна и обавештајна. Савремени сукоб је незамислив без великог броја информација о противнику, сопственим снагама, простору и времену. Савремене оружане снаге се врло много ослањају на најновија технолошка достигнућа на пољу информационе технологије. Међутим, информације су постале и важан циљ за противника. Лишити противника предности које му оне пружају, обманути га лажним информацијама, пласирањем убедљивих информација умањити његову спремност на отпор, уз истовремено обезбеђење потребних информација за сопствене потребе, значи остварити знатну предност у реализацији циља на одређеном простору и за одређено време уз минимално ангажовање снага и минималне губитке. Сагласно томе, савремени сукоби су наглашено окарактерисани и као борба у сфери информација. Они који су савладали технике информационог ратовања у предности су над својим противницима.

Информациона револуција трансформише ратовање, тј. изазива промене у томе како друштва долазе у сукоб, како њихове оружане снаге воде оружани сукоб и друго. Више се не сукобљавају масивне, укупане војске у крвавим исцрпљујућим борбама. Уместо тога, мале и изузетно мобилне снаге, „наоружане“ информацијама у реалном времену добијених са сателита и сензора, обавештајних служби, ударају великом брзином на неочекиваним местима. Победник је она страна која може брже да експлоатише информације, односно, она страна која брже анализира, процењује ситуацију и реагује. Победник је и она страна која успе да противнику пласира убедљиве информације или дезинформације на основу којих ће противничко руководство донети погрешне закључке и одлуке.

Са војног гледишта, информациони простор већ дуже време се цени као борбено поље савременог глобалног друштва.⁸ За разлику од индустријског доба, где су земље које су имале превласт на мору и ваздуху „владале“ светом, у информационом добу земље које доминирају информационим простором имају доминацију у свету. Основна специфичност информационог ратовања јесте да бојиште није физички, већ виртуелни свет, а потенцијални ратници на том бојишту могу бити државни органи, војне организације, терористи, индустријски конкуренти, хакери и други. Сваки од тих противника мотивисан је различитим циљевима, ограничен различитим нивоима ресурса,

⁸ Дејан Вулетић, „Шта је Информационо ратовање“, Безбедност 3/05 стр. 491, 2005.

сопственим могућностима и могућностима система да се брани. Они који су савладали технике информационог ратовања у предности су над својим противницима. Победник је она страна која може брже да експлоатише информације, односно, она која брже анализира, процењује ситуацију и реагује.

Нови начин ангажовања држава у сукобу условио је појаву нових средстава, а са њима и нових начина вођења сукоба. Један од њих је и информационо ратовање. Захваљујући ефикасности примене оно заузима све значајније место у савременим сукобима. Информационо ратовање није, дакле, нова појава. Назив се мењао временом и еволуирао да би усвојио нове технологије које представљају стратешке изазове нашим националним интересима и вредностима.

Информационе операције (*Information Operation – IO*) су дефинисане, како од цивилних стручњака за наведену област, тако и у оквиру доктринарних докумената оружаних снага западних земаља. Према Арквили и Ронфелду, информационо ратовање обухвата: 1) настојање да се о противнику сазна све и спречавање противника да зна много о вама; 2) окретање „баланси информација и знања“ у сопствену корист, посебно ако не постоји баланс снаге; 3) коришћење знања тако да мањи капитал и рад могу бити увећани.⁹ Сматра се да је најпотпунија и најприхватљивија дефиниција Ричарда Шафранског, према којој је „информационо ратовање активност уперена против било којег дела система знања и веровања противника. Без обзира на то да ли се води против спољњег противника или унутрашњих група, информационо ратовање има крајњи циљ да употреби информациона оружја ради промене (утицаја, манипулације, напада) система знања и веровања неког спољњег противника.“

Са друге стране, документ Министарства одбране САД „*Information Operation Roadmap*“ из 2003. године дефинише информационе операције као заједничке активности електронског ратовања, рачунарских мрежних операција, психолошких операција, војног обманивања и „заштите операција“ ради утицаја, прекидања или наношења неисправности противничком „људском“ или аутоматизованом систему за руковођење. Слична дефиниција налази се и у нешто старијој војној доктрини ОС САД из 1998. године – *Joint Pub 3–13, Joint Doctrine for Information Operations*. Информационе операције дефинишу се као активности које се предузимају против информација и информативних система противника, уз чување властитих информација и информативних система. Оне захтевају сталну интеграцију офанзивних и одбрамбених потенцијала и активности, као и делотворно осмишљавање, обједињавање и интеракцију командовања са обавештајном подршком.

⁹ Дејан Вулетић, „Шта је Информационо ратовање“, Безбедност 3/05 стр. 496, 2005. година (Arcquilla J., Ronfeldt D., „Мрежни рат и кибер рат“, РАНД корпорација, извод из студије објављене у „Comparative Strategy“, Volume 12, 1995).

Намена информационих операција јесте да се, коришћењем „информација“¹⁰ и информационог система, утиче на понашање руководеће структуре, пре свега на надлежне особе код противника, али и на противничко јавно мњење. Супротно наведеном, информационе операције, такође, имају намену да одбране надлежне особе пријатељских земаља и пријатељско јавно мњење од прекомерног утицаја циљаних информација и информационих система противничке стране.

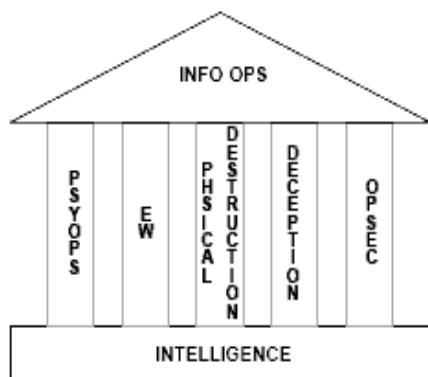
Примарни циљ информационих операција јесте противничко руководство, као и „процес одлучивања“ противничког руководства. Мете напада су: руководство противника (политичко, војно, социјално, културно), војна инфраструктура (комуникациони системи, обавештајне структуре, логистика и операције које изводи), цивилне инфраструктуре (телекомуникације, транспорт, енергетски систем, финансијски систем, производни систем) и оружани системи (авијација, бродови, артиљерија, прецизно-вођена муниција и ПВО систем). Коришћење информационих операција на домаће јавно мњење је по законима САД забрањено. Утицај на циклус одлучивања код противничког руководства, процес који се популарно назива „петља – посматрај, оријентиши се, одлучи и делуј“ (*OODA-loop; observe, orient, decide, act – loop*) такође утиче и на понашање циљних група. Смањивањем противничке способности да донесе правовремену и ефикасну одлуку умањиће противнички одговор или иницијативу према војној акцији савезника САД.

Садржај информационих операција

Америчка војна теорија, када говори о садржају информационих операција, наводи да оне представљају координиране активности пет централних и пет подржавајућих активности (способности) ради подршке командантових борбених циљева или спречавања постизања циљева противника. Те централне способности су: психолошке операције (*Psychological Operations – PSYOP*), војно обманивање (*Military Deception – MILDEC*), безбедност операција (*Operations security – OPSEC*), електронско ратовање (*Electronic Warfare – EW*) и рачунарске мрежне операције (*Computer Network Operations – CNO*). Постоје и додатне активности које подржавају информационе операције и три повезане активности. Све заједно, те способности омогућавају командантима да утичу на ситуацију у зони своје одговорности. Да би се избегла могућност да дође до несклада између наведених активности,

¹⁰ Под информацијама се подразумевају чињенице, подаци или инструкције у било каквом медију или облику. Човек је тај који подацима, користећи се прихваћеним конвенцијама, даје одређена значења. Иста информација за друге кориснике може имати сасвим друго значење, тј. различитим прикупљачима и корисницима даје „вишезначне сигнале“.

потребна је њихова координација, синхронизација и интегрисана примена. Информационе операције се деле на две главне врсте: офанзивне и одбрамбене.¹¹

Слика 3 – HATO правило: AJP 2.1 INTELLIGENCE PROCEDURES, март 2002., страна 3–9

Главне активности информационих операција

Од наведених пет централних способности *IO*, психолошке операције, војно обманљивање и безбедност операција имале су тежишну улогу у војним операцијама вековима уназад. У савременом добу, тим активностима су придодате, прво, електронско ратовање, а затим и рачунарске мрежне операције. Када се свих пет способности примене заједно са подржавајућим и повезујућим активностима, добија се основно средство команданта којим он утиче на противничку страну и друге циљне групе, чиме се омогућава слободно деловање здружених снага у „информативном окружењу“.

¹¹ Офанзивне информационе операције подразумевају обједињену употребу формацијских и подржавајућих потенцијала и активности уз подршку обавештајног фактора, са циљем да се на противничкој страни онемогући рад особама које доносе битне одлуке и да се постигну или промовишу неки специфични циљеви. Формацијски и подржавајући потенцијали и активности обухватају: оперативну безбедност, војно обманљивање, психолошке операције, електронски рат, физички напад/уништење и специјалне информационе операције, а могу обухватити и напад на рачунарску мрежу.

Одбрамбене информационе операције обједињују и координирају политику и процедуре, операције, људство и технологију са циљем да заштите и одбране информације и информативне системе. Одбрамбене информативне операције изводе се и потпомажу кроз заштиту информација, безбедност информација, физичку безбедност, контраобманљивање, контрапропаганду, контраобавештајну делатност, електронски рат и специјалне информационе операције. Одбрамбене информационе операције обезбеђују благовремени приступ тачним и релевантним информацијама и, истовремено, противнику онемогућавају да се користи савезничким информацијама и информативним системима.

Психолошке операције (PSYOP) јесу акције чији је задатак да страном аудиторијуму пренесу одабране информације и индиције. Циљ им је да утичу на емоције, мотиве, начин размишљања и, коначно, на понашање страних влада, организација, група и појединаца.¹² *PSYOP* имају стратегијску, оперативну и тактичку примену, укључујући и активности пројектовања истине као подршку операцијама војног обмањивања. На стратегијском нивоу *PSYOP* често има облик политичких или дипломатских ставова, саопштења и коминикеа. На оперативном нивоу психолошке операције могу обухватати дистрибуцију летака, емитовање садржаја помоћу разгласа, радио и ТВ емитовање и остале облике преношења информација које подстичу противничке снаге на бежање, дезертирање или предају. Стални напади могу деловати синергички са *PSYOP*, убрзавајући осипање морала и додатно подстичући дезертерство. На тактичком нивоу, психолошке операције обухватају коришћење разгласа и осталих средстава, како би се изазвао страх и неслога у противничким редовима. Снаге *PSYOP* могу на ставове и понашање утицати и путем непосредних контаката, а могу подржавати и операције војног обмањивања.

Војно обмањивање (MILDEC) у рукама команданта здружених снага „напада на људе“ који одлучују на противничкој страни и утичу на систем прикупљања, анализирања и дистрибуције информација противника.¹³ Обмањивање захтева добро познавање противника и његовог процеса одлучивања. У процесу креирања концепта обмањивања посебна пажња се поклања команданту здружених снага и његовим идејама о томе како би волео да се противник понаша. Наведене идеје о жељеном понашању противника постају циљ операција обмањивања, а то је да противнички команданти стекну погрешне представе о потенцијалима и намерама савезничких снага, да се поремете противникове могућности за прикупљање обавештајних података или противникове снаге омету у коришћењу најадекватнијих борбених јединица или јединица подршке. Операције војног обмањивања саставни су део здружених операција. Планови операција војног обмањивања могу обухватати употребу јединица нижег нивоа, иако подређени команданти при том не морају знати целину операције обмањивања. Стога је изузетно важно да команданти своје планове у вези са операцијама обмањивања координирају са надређеним командантом и при том обезбеде јединство акције. Операције војног обмањивања зависе од обавештајних операција у смислу идентификације одговарајућих мета обмањивања, помоћи у развијању уверљиве приче, идентификације и нападања на праву мету и процене ефикасности плана војног обмањивања. Операције војног обмањивања су веома моћно оружје, али имају и своју цену. Ради уверљивости акције обмањивања неке снаге и ресурси морају се потпуно посветити тој операцији, занемарујући за краће време остале аспекти

¹² „Доктрина здружених психолошких операција“, ЈП 3-53.

¹³ „Здружена доктрина за војно обмањивање“, ЈП 3-58.

те похода или операције. Операциона безбедност може налагати да у случају операција војног обманивања само изабрана група виших команданата и штабних официра у здруженим снагама зна које су акције искључиво обманивачког карактера. Та ситуација могла би да изазове конфузију, па је командант здружених снага и његов штаб морају непосредно пратити.

Електронски рат (EW) дели се на три основна елемента: електронски напад (EA), електронску заштиту (EP) електронску ратну подршку (EC). Сва три елемента доприносе офанзивним и одбрамбеним информационим операцијама. Електронско ратовање је свака војна акција која подразумева употребу електромагнетне и усмерене енергије ради управљања електромагнетним спектром или ради напада на противника. Електронски напад подразумева акције предузете ради напада на непријатеља са намером да се наруши, неутралише или уништи непријатељски борбени потенцијал и спречи или умањи ефикасна употреба електромагнетног спектра непријатеља.¹⁴ Електронска заштита подразумева акције као што су самозаштитно ометање и контрола емисије ради заштите употребе савезничког електронског спектра минимизирањем ефеката савезничког или непријатељског коришћења електронског рата помоћу којег се нарушава, неутралише или уништава савезнички борбени потенцијал. Електронска подршка доприноси свести команданта здружених снага о актуелној ситуацији детектовањем, идентификовањем и лоцирањем извора намерно или ненамерно емитоване електромагнетне енергије ради моменталног откривања претње. Електронски напад требало би да се користи у складу са утврђеним принципима ратовања. Одлука о извођењу напада требало би да се доноси не само на основу укупних циљева здружене кампање или операције, већ и имајући у виду ризике од могућег одговора непријатеља и остале потенцијалне ефекте на кампању или операцију. Електронска заштита и електронска подршка се, по природи ствари, примењују, како у мирнодопско, тако и у време криза и конфликта. У име постизања максималног ефекта и смањења опасности од ометања сопствених снага и савезника, командант здружених снага требало би да обезбеди најбољу могућу координацију између електронског рата и осталих активности обавештајне и комуникацијске подршке информационе операције. Та координација је неопходна како би се добили максимални ефекти размене информација, елиминисања нежењеног дуплирања активности и обезбедила узајамна подршка.

Оперативна безбедност (OPSEC) доприноси офанзивним информативним операцијама тако што успорава циклус доношења одлуке на непријатељској страни и ствара прилику за лакше и брже постизање циљева на савезничкој страни. За оперативну безбедност веома је важно добро разумевање могућности којима непријатељ располаже у погледу благовременог прикупљања поузданих и адекватних обавештајних података. У комбинаци-

¹⁴ „Електронски рат у здруженим војним операцијама“, ЈП 3-51.

ји са другим потенцијалима, *OPSEC*, када је то могуће, прикупља веома корисне информације о противниковим сазнањима и проценама у вези са нашим операцијама. *OPSEC* противнику ускраћује критичне информације о пријатељским потенцијалима и намерама које су му неопходне за ефикасно и благовремено одлучивање и тиме га чини рањивим у односу на друге офанзивне потенцијале. Од кључног значаја је што раније укључивање *OPSEC*-а у процес планирања мисије, јер се на тај начин на минимум своде показатељи који откривају пријатељске намере у вези са операцијом и, у исто време, лакше напада процес одлучивања на противничкој страни. Оперативна безбедност је процес којим се идентификују критичне информације и анализирају акције сопствених или пријатељских оружаних снага ради одређивања: које су сопствене информације потребне противнику да би супротна страна имала тачне податке о стварним намерама пријатељских снага, лишавање противничких командних структура критичних информација о намерама савезника и довођење противничког руководства до погрешне процене о стварним намерама, обезбеђујући тајност и безбедност таквих информација. С тим у вези, *OPSEC* остварује тесну координацију активности са војним обмањивањем, у лишавању противниковог стварног плана и оповргавајући обмањивачки план.

Рачунарске мрежне операције (CNO) једне су од најсавременијих и најмодернијих способности развијених за потребе подршке војних операција. Значај тих операција порастао је са наглим порастом коришћења умрежених рачунарских система и телекомуникационе инфраструктуре од стране војних и цивилних структура и организација. Рачунарске мрежне операције, заједно са електронским ратовањем, користе се за напад, ометање, прекид и уништење противничких информационих и рачунарских система. У војним операцијама, рачунарске мрежне операције деле се на нападне (*CAN*) и одбрамбене (*CND*) и повезане рачунарске операције за експлоатацију (*CNE*). Рачунарске операције за експлоатацију омогућавају извођење операција и обавештајно прикупљање података преко рачунарских мрежа, са циљем да се из противничких база података прикупљају подаци.

Операције за подршку информационе операције

Активности које подржавају информационе операције су: информациона поузданост, физичка безбедност, физички напад, контраобавештајне активности и активности „борбених камера“.

Информациона поузданост (Information Assurance – IA) дефинише се као мера која се спроводи ради заштите и одбране информација и информационог система, обезбеђујући њихову расположивост, интегритет, аутентичност, поверљивост и неодрживост.

Физичка безбедност је онај део безбедности који се односи на примену физичких мера везаних за обезбеђење људства, спречавање неодобреног приступа опреми, инсталацији, материјалима и документима и мера везаних за обезбеђење од шпијунирања, саботажа, штета и крађа.

Физички напад може бити коришћен у подршци информационих операција, као средство за напад на противникову командну инфраструктуру ради утицаја на циљне групе. Психолошке операције могу бити комбиноване заједно са физичким нападом са основним циљем да се максимално искористи ефекат напада и да се максимално утиче на морал противника.

Контраобавештајне активности подразумевају прикупљање информација и спровођење активности ради спречавања шпијунаже, саботаже, других обавештајних активности, убистава које се спроводе под окриљем страних влада, организација, итд. Контраобавештајне активности су критичне за заштиту пријатељских информација и информационих система. Робустан безбедносни програм који обухвата информациону поузданост, физичка безбедност, физички напад, контраобавештајне активности и оперативну безбедност омогућава добре предуслове за заштиту пријатељских информација.

Јединице „борбених камера“ (Combat Camera – COMCAM) подржавају све способности (дисциплине) информационих операција са видео материјалима и сликама, било да утичу на противника, на циљне групе или да подржавају савезничке здружене операције. Оне производе видео материјале за јединице *PSYOP*, за операције војног обмањивања, итд.

Операције које су повезане са информационим операцијама

Војне активности које су у вези са информационим операцијама су: односи са јавношћу и цивилно-војне операције.

Односи са јавношћу обухватају: упућивање тачних и благовремених информација интерној јавности у оквиру сопствене организације, екстерној публици; стварање свести о војним циљевима за време похода или операције; задовољавање потребе интерне и екстерне публике да буде информисана о походу или операцији; информисање интерне и екстерне публике о важним догађајима који са њима имају неке везе; омогућавање команданту здружених снага да путем јавних медија обавести противника или потенцијалног противника о намерама и потенцијалима пријатељских снага.¹⁵ Активности у домену односа са јавношћу не смеју се користити као потенцијал војног обмањивања или дезинформисања било интерне, било екстерне публике.

¹⁵ „Доктрина односа са јавношћу“, ЈП 3-61.

Под цивилно-војним пословима подразумевају се активности које војни команданти предузимају ради успостављања и одржавања веза између њихових снага и цивилних власти, становништва, ресурса и институција на савезничкој, неутралној или противничкој територији на којој се снаге налазе. Активности у вези са цивилним пословима јесу подршка иницијативама команданата здружених снага за унапређивање односа са пријатељским страним војним снагама и цивилним становништвом. Цивилни послови, исто тако, доприносе спровођењу регионалне стратегије и дугорочних циљева јачањем потенцијала земље домаћина кроз ефикасну примену локалних ресурса у ублажавању или елиминисању нестабилности, оскудице или нереда. Цивилни послови и психолошке операције (међусобно се подржавају у оквиру цивилно-војних операција – *CIMIC*). За време нератних војних операција *PSYOP* подржава разне активности из домена цивилних послова (нпр. успоставља мере управљања становништвом како би изборио подршку за владу земље домаћина у редовима међународне заједнице и, истовремено, смањило подршку и ресурсе снагама које дестабилизују и представљају претњу легитимним процесима којима руководи влада земље домаћина. Људство и снаге за извођење цивилних операција могу саветовати команданте о најбољим начинима да се војно подржи цивилна добробит, безбедност и развојни програми у пријатељској земљи или земљи домаћину. *PSYOP* максимизира поменути настојања информативном продукцијом и програмима. *PSYOP* обзнањује постојање и успех тих цивилно-војних активности како би се придобило поверење одређеног становништва и створила позитивна слика о потезима савезничких снага.

Основе руских и кинеских теоретских ставова о информационом ратовању и информационим операцијама

Руски теоретски приступи

У анализи руских ставова везаних за информационо ратовање почећемо са навођењем ставова изнетих у ауторском тексту др Андреја Лиаропулоса¹⁶ из јануара 2003. године у којем наводи ставове руског експерта В. И. Цимбала који износи гледиште да „коришћење средстава информационог ратовања против Русије или њених оружаних снага, са становишта руских војних теоретичара, категорички неће бити третирано као невојна фаза су-

¹⁶ Др. Андреј Лиаропулос, *Russia's Approach to Information Operations*, January 2007, www.rieas.gr/

коба“, без обзира на то да ли ће током могућег напада доћи до жртава или не. Када се процењују могућности да дође до катастрофалних последица стратегијског информационог ратовања од стране противника, било на економију Русије, борбени потенцијал оружаних снага или командни систем, Русија задржава право да прва употреби нуклеарно оружје против оружаних снага противника за информационо ратовање, као и против противничке земље у целости.

Руски војни теоретичари сматрају да „информација“ представља важан фактор који може бити искоришћен у постизању политичких циљева, али и циљева после завршетка војних операција. Сматрају да се информационе операције спроводе не само информационо-техничким средствима (нападом на критичне објекте националне инфраструктуре, сајбер нападима), него и информативно-перцептивним методама (пропагандом, управљањем перцепцијом противника, дезинформацијама, психолошким операцијама и обманом).¹⁷

У разматрању војно-технолошког аспекта информационих операција сматрају да је Русија способна да се такмичи са САД у одређеним областима, и у том смислу треба да прати асиметрични приступ. Посебно се наглашава да у примени *IO* треба да се комбинују, како еволуционални, тако и револуционални алати. Тежиште треба да буде на извиђању и командно-контролним системима, посебно на оперативним и тактичким нивоима. Главни приоритет у развоју новог информационог оружја треба да буде на унапређењу вођеног оружја и оружја на бази електромагнетне енергије, сајбер оружју и невидљивим беспилотним борбеним платформама. Иако руски стручњаци сматрају да је развој војно-техничке компоненте у оквиру трансформације оружаних снага веома важан за сустизање западних оружаних снага и њихових борбених способности, такође усмеравају тежиште на „меку димензију“ информационог рата, тј. на психолошки и пропагандни аспект.

Мека димензија информационог рата ушла је у сферу интересовања руских војних и безбедносних стручњака из неколико очигледних разлога. Слободан прекогранични проток информација и људи пружио је могућност да многи појединци и организације из Русије дођу у додир са новим идеолошким и политичким ставовима и информацијама, што раније није био случај. Таква револуционарна промена може да има социо-политичке импликације у смислу обликовања домаћег јавног мњења и чувања унутрашње безбедности.¹⁸ Руски војни научници већ дуже време изучавају потенцијал информационих операција да утичу на систем вредности, емоције, веровања

¹⁷ Timothy L. Thomas, 'Russian Views on Information-based Warfare', *Airpower Journal* (Special Edition 1996), pp. 25–35, and Timothy L. Thomas, 'The Russian Understanding of Information Operations and Information Warfare' in Alberts, David S. and David S. Papp (eds), *Volume III of Information Age Anthology: The Information Age Military* (Washington DC: DoD, C4ISR Cooperative Research Program, 2001), pp. 777–815.

¹⁸ Armistead, *Information Operations*, p.191.

циљних група (традиционално психолошко ратовање), али и методе за утицање на објективно резонување и процес доношења одлука војних и цивилних руководиоца. У том смислу, руска војна теорија се бави не само изучавањем могућег утицаја информационог оружја на рачунарске системе и процесе него и на могући информациони утицај на људски ум.¹⁹

Енглески стручњак Тимоти Томас,²⁰ који се детаљно бави наведеном темом, указује да такав став има не само практични него и културолошки разлог.²¹ Неки руски теоретичари изражавају сумњичавост према америчком концепту информационог ратовања. Оцењују да се амерички концепт информационог рата може упоредити са трком у наоружању којом су од краја педесетих до деведесетих година САД изнуриле руску економију. Сматрају да и новим концептом САД жели да наведе руску страну да знатно улаже у скупо оружје за информационо ратовање, како би се руска економија поново изнурила.²² Према наведеној оцени, стању војног буџета и садашњој техничкој опремљености оружаних снага, сматрају да Русија није способна, бар у актуелном тренутку, да изврши високотехнолошку војну револуцију у оружаним снагама, еквивалентну америчкој. С тим у вези, Русија би требало да се определи на развој меке димензије информационих операција. Та опција има упоришта у ранијој совјетској војној теорији и пракси, при чему се има у виду да су совјетске оружане снаге имале велико искуство и дугу традицију у проучавању вештине управљања перцепције противника на тактичком и оперативном нивоу, како ради обманљивања, тако и ради дезинформисања противника.

Информационо ратовање и информационе операције до сада је дефинисало неколико руских аутора. У књизи која је изашла 2003. године, под насловом „Увод у формалну теорију информационог ратовања“, руски експерт С. П. Расторгујев дискутује о концепту информационог ратовања. Његов концепт се сматра значајним у руским круговима, јер је исти стручњак аутор књиге под називом „О информационом рату за Савет безбедности Руске Федерације“, што указује на то да је Расторгујев веома утицајан теоретичар у овој области. Он дефинише информациони рат као „сукоб између држава у којем се ексклузивно користи информационо оружје, и то у сфери информационих модела“. Коначни циљ који се жели постићи јесте стицање

¹⁹ Armistead, Information Operations, p.196.

²⁰ Timothy L. Thomas, Comparing US, Russian and Chinese Information operations concepтр, Foreign Military studies office, Fort Leaverton, Cansas, 2004., www.dodccrp.org/events/2004_CCRTS

²¹ Timothy L. Thomas, 'Russian Information-Psychological Actions: Implications for U.S PSYOP', Special Warfare, 10, 1 (1997), pp.12-19 and Timothy L. Thomas, 'Russia's Reflexive Control Theory and the Military', Journal of Slavic Military Studies, 17, 2 (2004), pp. 237-256.

²² Timothy L. Thomas, Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations (Fort Leavenworth: Foreign Military Studies Office, Center for Army Lessons Learned, September 1998), p.1.

сазнања о одређеном информационом систему и касније намерно коришћење тог сазнања за модификацију или уништење модела света (окружења) противника. Наводи да информатичко оружје може бити техничко, биолошко или друштвено средство које се користи за намерну производњу, преношење, презентовање или блокирање података и процеса који су повезани са базом података.²³

По Расторгујеву, информационо оружје треба да има следеће карактеристике: мора бити коришћено према противничком циљу са максималном брзином у односу на другу врсту оружја, треба да проузрокује потребну штету противнику у одређеном периоду, да буде довољно јефтино и једноставно за производњу, да је упоредиво са другим врстама оружја у сличној класи, као и да је могућа његова масовна производња²⁴. Расторгујев дели теорију информационог ратовања на две компоненте, информативно-техничку и информативно-психолошку, што је другачије него што је наведено у америчким доктринарним документима. Таква подела је, на пример, наведена у Војној доктрини Руске Федерације из априла 2000. године, као и у војном часопису *Информациона безбедност* из 2000. године. У каснијим издањима наведеног часописа, информативно-технички аспект и средства подељени су на техничко-обавештајна средства, средства и мере за заштиту информација, супер високофреквентна оружја, ултрасонична оружја, радиоелектронске контрамере, електромагнетно импулсно оружје и специфичне софтвере и хардвере. Информативно-психолошки аспект укључује употребу масмедија, употребу несмртоносног оружја, психотронично оружје и специфична фармаколошка средства.

Октобра 2003. године у брошури под називом „Ургентни задаци за развој оружаних снага Руске Федерације“ истиче се да информационе операције представљају претњу по безбедност Русије и њених савезника. Такође, у престижном војном часопису *Војна мисао*, у 2003. години, аутор С. А. Богданов напомиње да се савремени сукоби воде истовременом применом војних, економских, информативно-техничких и информативно-психолошких средстава. У журналу поморских снага *Morskoy Sbornik*, (октобар 2003), официр у пензији Р. Бикеин напомиње да је информациони рат постао једна врста „војне уметности“ где се офанзивни и дефанзивни актери ангажују на утицају на интелект цивилног становништва и припадника оружаних снага противника. Бикеин дефинише информационо оружје као средство за елиминисање, мењање или узимање (крађу) информација ради прибављања потребних података после „уласка“ у информациони систем противника; блокирање приступа информацијама легитимним корисницима, и, коначно, дезорјентацију свих средстава друштвене подршке, укључујући и против-

²³ S. P. Rastorguyev, *An Introduction to the Formal Theory of Information Warfare*, Moscow 2003, p. 6, 7.

²⁴ *Ibid.*, pp. 7, 8.

ничку војну инфраструктуру.²⁵ Овде се примећује да Бикенин користи појам дезорганизације уместо појма информационе супериорности. Он даље разлаже информативно-технички аспект информационих операција и наводи да се састоји од: дезинформисања, обмањивања, обавештајног рада, криптографије и стенографије. Говорећи о информативно-психолошком аспект, Бикенин износи да и цивилна популација и припадници оружаних снага представљају мете тих активности. Наводи да се такве активности спроводе коришћењем масмедија (штампе, радија и телевизије), преко летака, религиозне пропаганде, а посебно преко интернета. За Бикерина интернет може да се користи и у информативно-техничком и информативно-психолошком аспект информационих операција.

Интересантно је да су, анализирајући документ Министарства одбране САД *Information Operation Roadmap*, руски војни експерти изнели оцену да је америчко руководство тим документом указало да у САД постоји политичка одлука да се у будућности одвраћању претње мирним путем од стране потенцијалног противника да предност у односу на решавање сукоба оружаним путем.

Кинески теоретски приступи информационом ратовању

Када се сагледају радови кинеских војних теоретичара, поготово оних који су публиковани у последњих 15 година, долази се до закључка да Кина поклања велики значај информационом рату и његовој улози у трансформацији Народноослободилачке војске Кине (НОВК) из механизоване и једну „информатизовану“ војску. Познати западни теоретичар Тимоти Томас наводи да је је 6. августа 2003. године, на састанку министра одбране Кине господина *Sao Gangchuan* са представницима локалних влада и представницима Генералштаба НОВК-а изнео да је „циљ одбрамбене реформе и изградње оружаних снага да Кина буде способна да победи у будућем информационом рату“.

Кинеске дефиниције информационог ратовања и информационих операција временом су се мењале. Један кинески стручњак тако напомиње да „се информационо ратовање води и у миру и током рата и да је то једна врста идеолошке борбе“. Он, такође, напомиње да се, са друге стране, информационе операције воде само током рата. Кина у својој теорији дефинише шест „форми“ информационог ратовања, за разлику од руског гледања које наводи две основне форме, и америчког, који дефинише 10 активности информационих операција. Током 2002. године, водећи експерт за информа-

²⁵ R. Bikkenin, "Information Conflict in the Military Sphere: Basic Elements and Concepts," *Morskoy Sbornik*, No 10, 2003, pp 38–40 as translated and downloaded from the FBIS web site on 6 February 2004.

ционо ратовање у Генералштабу НОВК, генерал *Dai Qingmin*, у престижном листу *Кинеска војна наука*, прецизира шест форми: оперативна безбедност, обмана, рачунарско-мрежни напади, електронско ратовање, обавештајни рад и физичка деструкција.²⁶

Генерал Даи је у истом листу²⁷ 2000. године дефинисао информационе операције као „серију операција у информационом окружењу, са војним информацијама и информационим системима као директним оперативним циљевима, и са електронским ратовањем и рачунарско-мрежним ратовањем као основном формама извођења информационе операције“. У истом чланку Даи напомиње да „информациона контрола“ може да буде основна тежња зараћених страна у будућем сукобу. Зараћене стране ће тежити да у будућем сукобу остваре информациону супериорност, али, како Даи напомиње, информациона контрола је само предуслов за остварења иницијативе и остварења коначне победе у сукобу. Даи наводи три карактеристике информационе супериорности: 1) то је интегрисана војна позиција и однос који може да утиче на рат у целини; 2) омогућава слободу покрета у информационој димензији; 3) води се у три димензије: а) електромагнетном простору, б) рачунарско-мрежном простору и в) у сазнајном и вредносном систему надлежних особа. Напад се изводи се на два нивоа: 1) први је ниво напад на информациони систем противника и други 2) напад на људски сазнајни систем и систем веровања и убеђења. Такав утицај на догађаје у информационој сфери може да утиче и на догађаје у физичкој сфери.²⁸

Анализа доступне кинеске литературе указује на то да Кина планира да користи ИР за остварење три могућа стратешка циља, зависно од геополитичке ситуације: као средство за вођење рата, као средство за остварење победе без вођења рата или као средство за остварење стабилности своје међународне позиције кроз промоцију нових војних теорија. Тимоти Томас коментарише да ће наведене могућности за западне теоретичаре представљати константну загонетку у смислу објашњења: „Да ли се тиме Кинеска војска показује слабом тамо где је јака, или се показује јака тамо где је слаба“. Он даље наводи да постоје подаци који указују на то да је НОВК већ формирала јединице нивоа бригада за вођење офанзивних и дефанзивних информационих операција. Како се наводи, у марту 2003. године, војни представници који су присуствовали „свекинеском народном конгресу“ изјавили су да ће јединице за информационо ратовање ускоро бити оформље-

²⁶ Dai Qingmin, "On Integrating Network Warfare and Electronic Warfare," China Military Science, Feb 2002, pp 112-117 as translated and downloaded from the FBIS web site.

²⁷ Dai Qingmin, "Innovating and Developing Views on Information Operations", China Military Science, August 2000, pp 72-77, FBIS web site.

²⁸ Dai Qingmin, "On Seizing Information Supremacy," China Military Science, April 2003, pp 9-17, FBIS web site.

не. Истиче да те јединице већ имају развијано оружје за електронско ометање и електронско „бомбардовање“ способне да парализују све противничке електронске системе, укључујући интернет и војне командне системе. Томас, такође, наводи да је 4. новембра 2003. године Ђијанг Цемин позвао оружане снаге да развију јединице за информационо ратовање, како би Кина била способна да победи у будућим сукобима.

Наводи се, такође, да теорија психолошког ратовања има изузетан значај и вредност за Кину. Кинески теоретичари теже да развију и осавремене теорију и идеологију психолошког ратовања која ће се заснивати на застрашивању и која ће користити предности разлике источног и западног менталитета. НОВК планира да оформи командне структуре за психолошко ратовање, као и специјализоване јединице за *PSYOP* како би применом *PSYOP*-а у војним операцијама умањио технолошку инфериорност кинеске војске. Оно што је још значајније јесте чињеница да кинески теоретичари сматрају да модерно психолошко ратовање може да обезбеди стабилност и допринесе обликовању и изградњи шире културе мишљења о значају националне безбедности (*national-security thinking*), што доводи до закључка да су *PSYOP* операције много примењеније у миру него у рату.²⁹

Може се закључити да кинески војни теоретичари сматрају да су у информационам ратовању нашли „наклоњеног“ и „компромисног“ савезника, релативно јефтиног, који би могао да Кину учини способном да сустигне Запад, како на пољу војне моћи, тако и на пољу међународног угледа и позиције. Успех у тим пољима треба да омогуће Кини да у будућности оствари стратегијски одвраћај противника или улогу потенцијалног утицајног фактора у Азијско-пацифичком региону. У примени тих активности Кина види стратегијску шансу да прескочи историјску фазу „механистичког друштва“ и уђе у фазу информационог доба.

Искуства из примене информационих операција у савременим оружаним сукобима

Информационе операције и рат у Персијском заливу

За време рата у Персијском заливу информационе операције су умногоме допринеле победи Западне коалиције над политичком стратегијом Садама Хусеина.³⁰ Одмах по инвазији на Кувајт Ирак је започео поход за придобијање јавног мњења у арапским земљама. Та настојања су обухватала оп-

²⁹ Xu Hezhen, "Focus on Psychological War."

³⁰ Извор: „Вођење рата у Персијском заливу“, завршни извештај пред Конгресом, априла 1992.

тужбе на рачун кувајтске владајуће породице и представљање Ирака као лидера у борби против колонијализма, за социјалну правду, арапско јединство, палестинску ствар и ислам. У намери да ублажи међународну осуду инвазије Кувајта Садам је неистинито објавио да ће ирачке јединице почети да се повлаче из Кувајта 6. августа 1990.

Земље Залива су, упркос претњама Садама Хусеина, уз помоћ САД, формирале Коалицију. Арапске земље нису „стале“ на страну Садама, а Израелци су се уздржали под претњом напада „скадова“, што је „минирало“ Садамов план да Израел увуче у борбу и рат претвори у арапско-израелски сукоб. Коалиционо руководство је агресивно одговарало на Садамове претње масовним жртвама и отмицама које су добиле велики публицитет и није дозволило да буде одвраћено од својих намера. Садамов покушај да преузме иницијативу употребом „скадова“ и нападом на саудијски град Ел-Кафџи, није постигао стратегијски циљ: да умањи решеност Коалиције да се бори. На информационим фронтовима, коалициона ефикасна употреба информационих операција против Садамове информационе стратегије обезбедила је не само да Ирак буде побеђен, већ и да не буде у могућности да предузме било какву иницијативу.

Обмањивање и операциона безбедност у „Пустинској олуји“

„Пустинска олуја“ је показала ефикасност интегрисане употребе операционе безбедности и обмањивања у формирању ставова противничког команданта и постизању изненађења.³¹ Активности у оквиру обмањивања (*MIL-DEC*) и операционе безбедности (*OPSEC*) комбиноване су са циљем да Садам Хусеин поверује да је намера Коалиције да главну офанзиву изведе коришћењем копнених и поморскодесантних снага у централном делу Кувајта и одврати му пажњу од стварних намера коалиционих снага да са западне стране заобиђе ирачке одбрамбене снаге у Кувајту и главни напад изведе у самом Ираку. Процес планирања операционе безбедности показао је да се припреме коалиционих снага за копнену офанзиву не могу сакрити од ирачке обавештајне службе. Зато је израђен план да се започне са припремама у области Саудијске Арабије, што би било логично за напад на Кувајт. Ваздушни напади су искоришћени за заваривање већине ирачких обавештајаца и истовремено су снаге тајно пребачене на запад ради извођења главне копнене офанзиве на Ирак. Као подршка тог плана, обмањивањем су створене лажне, а операционом безбедношћу прикривене или измењене праве индиције стварних намера. Све је то допринело да Садам Хусеин закључи да ће Коа-

³¹ Извор: Одељење за специјалне техничке операције при здруженом штабу.

лиција напасти преко Кувајта. Примењене мере обманљивања обухватале су емитовање хуке тенкова и артиљеријског оруђа преко звучника, као и симулирање радио-комуникација са старих локација јединица. Мере операционе безбедности обухватале су пружање могућности неким ирачким обавештајцима да виде неке аспекте коалиционих припрема за прави подржавајући напад на Кувајт и организовање веома интензивног патролирања у том сектору. Поморскодесантне снаге, лоциране на извесној удаљености од обале, имале су задатак да спроводе и обманљивање и операциону безбедност. Америчка централна команда се надала да ће задатак тих снага бити само да ирачку пажњу задрже на Кувајту, мада су оне биле спремне да у случају неуспеха обманљивања буду ангажоване у стварној акцији.

Примена јавне дипломатије и PSYOP у операцији „Ирачка слобода“

Данас, после 11. септембра, из „Беле куће“ (*White House Office of Global Communications*) усмеравају се активности јавне дипломатије, ради објашњавања и стварања позитивне међународне перцепције о америчкој политици и одбрамбеним активностима. Амерички Национални савет за безбедност и политику координира поруке и политику између Беле куће, Одељења за јавну дипломатију и Пентагона. Та тела су заједно подржала до сада највише финансирано тело за управљање перцепцијом на стратегијском нивоу. Тело, које је основано још 1987, сада је фокусирано на исламски свет и има буџет од 750 милиона америчких долара само за регион Блиског истока.

Упркос том великом напору, резултат јавне дипломатије САД у арапском свету, у вези са операцијом „Ирачка слобода“, био је врло слаб. Један од инструмената за повећање утицаја на арапски свет остварио је *Radio Sawa* (Радио „Заједно“), који је финансирао амерички конгрес. Та радио-станица емитовала је и арапску и поп музику, као и вести из америчке перспективе. Већ после једне године емитовања (основана је 2002. године) показала се као најомиљенија међу младим арапима. Током похода на Ирак Коалиција је намеравала и да обликује општи поглед и перцепцију о сукобу, користећи и „уграђивање“ новинара у војне јединице које су биле ангажоване, што се показало као добар потез, јер су се, после одређеног времена, ти новинари везивали за те јединице, а извештаји су добијани у реалном времену. Један од фактора који поткопава идеју „светског глобалног става“ о неком проблему јесте и појава пролиферације ресурса за вести (*proliferation of news sources*). Повећан број сателитских телевизијских вести и станица и интернет веза створило је чак и сложенију ситуацију да се глобално утиче на мишљење људи, па чак и регионално.

Док је стратегијско коришћење јавне дипломатије донело помешане резултате, коришћење *PSYOP*-а у операцијама у Ираку и на тактичком нивоу били су ефикаснији. Коришћење медија, као што су радио, леци, и-мејлови усмерени према одређеним циљним групама као што су кључне надлежне особе, коришћење возила са звучницима током војних операција, итд. имали су важан утицај. Више од 40 милиона летака бачено је на Ирак пре првог напада 20. марта и још толико током кампање. Поставља се питање да ли су ирачки војници савладани као резултат америчког *PSYOP*-а, као резултат бомбардовања коалиционе авијације, због слабе логистике или као резултат комбинације сва три чина. Претпоставка коалиционих снага да ће „употреба масовне војске и прецизне муниције шокирати и уздрмати ирачки режим“ који ће се срушити као кула од карата био је погрешан. Уочена погрешна процена натерала је конвенционалне америчке трупе да промене свој приступ и да натерају њихове *PSYOP* снаге да промене и преиспитају њихове „теме и поруке“, на оне које ће се више заснивати на сталним и непрекидним применама *PSYOP* продуката, а не „једним снажним који ће одувати непријатеља“. Поред летака, коришћен је и радио-програм емитован са фиксног места, као и са специјалног *EC-130E Commando Solo*. Емитовањем радио-програма *Radio Sawa* и *Radio Nahrain* (Две реке), коалиционе снаге су желеле да електронски пригуше Ирачки радио режима Садама Хусеина.

Сукоб у Чеченији и информациони рат

Сукоби у Чеченији обилују примерима који описују оба аспекта информационог рата – и информационо-техничког и информационо-психолошког. Руски аутор В. В. Панченков описује узрок руског „пораза“ у информационо-психолошком рату током првог оружаног сукоба (1994–1996) у Чеченији и упоређује га са сукобом у Чеченији током 1999. године. Панченков наводи да током првог сукоба руски медији нису били под државном контролом и да су их у много случајева финансирали Чечени. Руско министарство одбране није новинарима ни домаћем јавном мњењу давало своје официјалне информације. Генерал Армије Махмут Гареев износи запажања да у наведеном информационом вакууму и недостатку званичних руских ставова и вести, руска армија није била у стању да нормално функционише и да је била „морално побеђена“ од својих противника на медијском фронту. Информационо-психолошки утицај на чеченске паравојне јединице био је неефикасан. Са друге стране, у другом сукобу, руска страна је формирала два информациона центра у оближњим републикама, Дагестану и Северној Осетији. Новинари су редовно били снабдевани видео материјалима и званичним информацијама руске стране. Обезбеђивана им је пратња до специфичних локација. Такође, током 1999. године руска страна је пронашла и уништила преко 150 радио-елек-

тронских уређаја и станица на територији која је била под контролом терориста. До краја септембра 1999. године, 77 радио-електронских уређаја је уништено у оружаним нападима, укључујући 22 од 38 радио-станица. Уништено је напајање на 18 радио-електронских уређаја. Скоро 90% радио-релејних станица противника такође је стављено ван функције.

Пример сајбер напада на Естонију као облика информационог ратовања

Средином маја 2007. године дошло је до рачунарског напада на интернет сајтове државних институција у Естонији, што је привремено парализовало рад владиних министарстава, банака и других компанија у земљи. Највећи број интернет напада догодио се 8. и 9. маја 2007. године током обележавања Дана победе у Русији и балтичким државама. Највиши естонски званичници оптужили су институције Русије за умешаност у сајбер нападе који су погодили земљу.

Као разлог напада помиње се спор са Русијом око уклањања споменика из Другог светског рата у Талину, главном граду Естоније, што се догодило неколико недеља пре изведених рачунарских напада. Такозвани напади ускраћивања услуга на интернет сајтове почели су убрзо након што су естонске власти, 27. априла 2007. године, из центра Талина уклониле статуу „Бронзаног војника“, подигнуту у част војника Црвене армије погинулих у Другом светском рату. Тај потез изазвао је протесте локалних Руса. Једна особа је погинула, а више од 150 је повређено.

Естонски званичници су тврдили да су у иницијалним нападима идентификовали „ИП бројеве“ из канцеларија руске Владе. Ипак, потврђено је да није било доказа о улози владе Русије. Русија је одбацила наведене тврдње, а независни стручњаци износе да је починиоце те врсте напада тешко поуздано лоцирати.

Мете напада нису били само интернет сајтови, него и мрежа мобилне телефоније, банкарски систем и мрежа спасилачке службе Естоније, чиме је била угрожена и економија и безбедност те земље.

По извештају стручњака, најмање милион рачунара је било коришћено у сајбер офанзиви на интернет сајтове естонских институција. Са добро успостављеним системом електронске владе и банкарских услуга, заснованих на интернету, та балтичка република сматра се врло напредном у погледу коришћења интернета. Та предност, међутим, показала се као слабост са аспекта информационе безбедности. Наведени напад представљао је велику опасност за економију земље у којој се велики број послова обавља електронским путем.

Рачунарски напад извршен је методом тзв. „DDoS напад“, када се сајтови „истовремено нападну“ огромним бројем посета са различитих рачунара – „бомбардовањем електронским порукама“. Стање у рачунарима при таквим

виртуелним нападима стручњаци упоређују са „лифтом регистрованим за три особе у који покушава да уђе 14 јако дебелих људи“. Владине институције и друге службе због засипања непотребним и-мејл порукама, нису биле у стању да читају своју електронску пошту, комуницирају са банкама, нити да прате вести путем рачунара. Напади су долазили са разних страна света. Естонија је реаговала тако што су за почетак онемогућене иностране посете, како би домаћи посетиоци могли да приступају сајтовима.

Као одговор на нападе, НАТО је у Талин послао своје експерте из области интернет безбедности да испитају тај случај и да омогуће заштиту од могућих будућих напада. Тренутно, НАТО не означава сајбер нападе као јасну војну акцију. Такав приступ би значео да се против земље која спроводи такве нападе не могу спровести заједничке акције самоодбране који се у војним нападима предузимају. Годину дана након сајбер напада НАТО је покренуо мере за формирање Центра за одбрану од сајбер напада у престоници Талину. Чланица НАТО – Естонија, Немачка, Литванија, Летонија, Словачка и Шпанија потписали су споразум о формалном успостављању такозваног Извршног кооперативног центра за одбрану од сајбер напада. Отварање Центра реализовано је августа 2008. године. Према договору, Центар се бави истраживањем и обуком у домену сајбер криминала. У почетку, у њему је радило 30 људи, од чега су половина бити специјалисти за рачунарску технологију из свих земаља оснивача. Сједињене Државе су саопшtile да ће се придружити пројекту као земља посматрач, док су друге земље савезнице НАТО-а слободне да се касније придруже центру.

Информациони рат у Јужној Осетији

Поред конвенционалног рата, током војних операција у Јужној Осетији, упоредо се водио и информациони рат између Русије и Грузије. Информационе операције се, поред осталог, дефинишу као активности које се предузимају против информација и информационих система противника, уз чување властитих информација и информационих система. У „грузијском случају“ циљ сајбер информационих активности руских неформалних група било је спречавање грузијске стране да међународној заједници наметне своју слику сукоба у Јужној Осетији. У том случају конкретни циљ је био да противничкој страни онемогући комуникацију преко интернета са „спољним светом“. Неформалне групе руских хакера, пре него што је почела војна операција у Јужној Осетији, блокирала је већину интернет сајтова у Грузији. Према западним војним аналитичарима, рачунарске нападне операције претходиле су војним операцијама Русије и на неки начин представљале најаву почетка оружаних сукоба.³²

³² Сајтови грузијске владе и медија били су срушени у ноћи 7. августа 2008, ноћ пре него што су руске трупе ушле у Јужну Осетију.

Интернет сајт грузијских вести, www.civil.ge, нападнут је истом методом као и сајтови у Естонији, такозваним DDoS-ом. Као последица напада, грузијски интернет оператери нису могли да измене садржај на својој страници и тиме пренесу међународној јавности своје виђење сукоба у Грузији. Свака вест коју су Грузини покушали да пласирају на интернету била је одбијана услед нереалног преоптерећења њиховог сервера и целог система. Проблем је превазиђен тиме што је уз помоћ *Googla* и естонских рачунарских експерата грузијски сајт www.civil.ge привремено премештен на другу сигурну локацију.

Закључак

У протеклих петнаест година САД, Русија и Кина развиле су концепт информационих операција и информационе супериорности који се међусобно разликују. Русија у својој теорији разматра два аспекта: информационо-технички и информационо-психолошки. Када разматрају питање информационе супериорности руски теоретичари сматрају да основу супериорности представља способност одржавања „организације“ и „организованости“ система. Сматрају да само када јединице постану дезорганизоване губе способност да одрже информациону супериорност.³³ Кинески експерт за информационо ратовање *Dai Qingmin* дефинише информационе операције као „серију операција у информационом простору са војним информацијама и информационим системима као директним оперативним циљевима, а електронским ратовањем и рачунарско-мрежним ратовањем као основним формама“. Кина основу за теорију и праксу своје информационе супериорности види у примени „*стратагемса*“³⁴ и „контроли“. Информационо ратовање омогућава и Кини и Русији да искористе нека научна открића Запада и уштеде новац и време и „ускоче у информационо доба“ или, како кажу Кинези, „позајме мердевине да би се попели на дрво“.

Амерички експерти сматрају да ће у информационом добу бити све теже да се сазна „ко или шта“ напада нацију, и да ће зато комуникације постати још значајније и виталније за националну безбедност. У информационом добу постоји могућност да се маскира напад и да изгледа да је агресија извршена са места које је удаљено и другачије од места са којег је стварно напад покренут. У том смислу, за даље дограђивање знања америчке војне теорије о информационом ратовању, истиче се да је важно даље истраживање руских и кинеских метода, које би требало да открије слабости у америчком информационом и информатичком систему и то кроз процес друга-

³³ Timothy L. Thomas, Comparing US, Russian and Chinese Information operations concept, Foreign Military studies office, Fort Leaverton, Kansas, 2004., www.dodccrp.org/events/2004_CCRTS

³⁴ Кинеска древна теорија и принципи о примени војног обмативања.

чије идеолошке призме и идеолошког оквира. Напомињу да најгору могућу грешку коју САД може да учини јесте да користи свој сопствени идеолошки и сазнајни процес за откривање слабости противника, пре свега зато што нису упознати са дијалектичким приступом у решавању проблема.

Са војне тачке гледишта савремени сукоби су наглашено окарактерисани као борба у сфери информација. Војни теоретичари информациони простор већ дуже време оцењују као борбено поље савременог глобалног друштва.³⁵ За разлику од индустријског доба, где су земље које су имале превласт на мору и ваздушном простору „владале“ светом, у информационом добу земље које доминирају информационим простором имају доминацију у свету. Основна специфичност информационог ратовања јесте да бојиште није физички, већ виртуелни свет, а потенцијални ратници на том бојишту могу бити државни органи, војне организације, терористи, индустријски конкуренти, хакери и други. Сваки од тих противника је мотивисан различитим циљевима, ограничен различитим нивоима ресурса, сопственим могућностима и могућностима система да се брани. Они који су савладали технике информационог ратовања у предности су над својим противницима. Победник је она страна која може брже да експлоатише информације, односно, она страна која брже анализира, процењује ситуацију и реагује.

Литература

1. Вулетић, Д.: Шта је Информационо ратовање, *Безбедност* 3/05 стр. 491, 2005.
2. Извор: Вођење рата у Персијском заливу, завршни извештај пред Конгресом, априла 1992.
3. Доктрина здружених психолошких операција, ЈП 3–53
4. Електронски рат у здруженим војним операцијама, ЈП 3–51
5. Здружена доктрина за војно обмањивање, ЈП 3–58
6. Родић, Б. и Сикорски, С.: Информациона безбедност у сфери одбране, иностраних послова и унутрашњих послова, Академија за безбедност и дипломатију, Београд, 2007.
7. Timothy L. Thomas: Comparing US, Russian and Chinese Information operations conceptr, Foreign Military studies office, Fort Leaverton, Canas, 2004., www.dodccrp.org/events/2004_CCRTS

³⁵ Дејан Вулетић, „Шта је Информационо ратовање“, *Безбедност* 3/05 стр. 491, 2005.

ФИНАНСИЈСКО УПРАВЉАЊЕ У ОКВИРУ ФИНАНСИЈСКЕ ФУНКЦИЈЕ СИСТЕМА ОДБРАНЕ

Неџад Имамовић

Министарство одбране Републике Србије
Генералштаба Војске Србије – Одељење за финансије (Ј-8)

Имајући у виду да се предвиђање будућих токова финансирања система одбране и финансијског управљања код свих корисника средстава може остварити претежно на основу информација и анализа које припрема и израђује финансијска служба корисника средстава, намеће се потреба за разматрањем и анализирањем најзначајнијих аспеката финансијске функције. Финансијско управљање и контрола представљају кључне детерминанте успешног процеса управљања трошкова у систему одбране Републике Србије.

Ти аспекти у овом раду разматрају се кроз приказ финансијске функције и њеног значаја у предузећу, а затим и сагледавање основних аспеката те функције у систему одбране Републике Србије и успостављања система финансијског управљања и контроле. Поред тога, изложени су основни аспекти финансијског управљања у НАТО-у, што са аспекта коришћења искустава и модела има нарочити значај за наш систем одбране. Све то добија на значају, када се има у виду да је систем одбране у фази имплементације нових прописа у области финансијског пословања и њиховог усаглашавања, како са прописима Републике Србије, тако и са међународним прописима и стандардима.

Кључне речи: *финансирање, финансијска функција, финансијско управљање, анализа финансирања.*

Увод

Процес финансијског управљања и контроле, као део комплексне финансијске функције система одбране треба да обезбеди успешно и ефикасно остварење надзора над трошковима система одбране и да ти трошкови буду подложни консензусу међу свим носиоцима извршења пла-

на, односно руководиоцима програма и потпрограма у оквиру система *планирања, програмирања, буџетирања и извршења* (ППБИ). Контрола трошкова подразумева могућност утицаја на трошење средстава, првенствено кроз систематске радње и поступке с циљем да се кретање трошкова постави у задате планиране оквире, како би се спречио њихов нежељени пораст, а перманентно стимулисало њихово снижење. Стога управљање трошковима представља озбиљан, константан и дуготрајан процес једног позитивног односа руководиоца према трошковима, као и сталног процењивања односа трошкова према корисницима тих трошкова, односно корисницима средстава. Да би руководиоци могли управљати трошковима на оптималан начин, треба стално да надограђују постојећа, односно развијају нова знања из те области, а резултати тог процеса ће сами по себи бити видљиви у значајној мери.

Детаљна анализа структуре и динамике трошкова је неминован процес, чији резултати треба да омогуће менаџменту лакше и ефикасније управљање трошковима и одлучивање о ангажовању расположивих средстава.

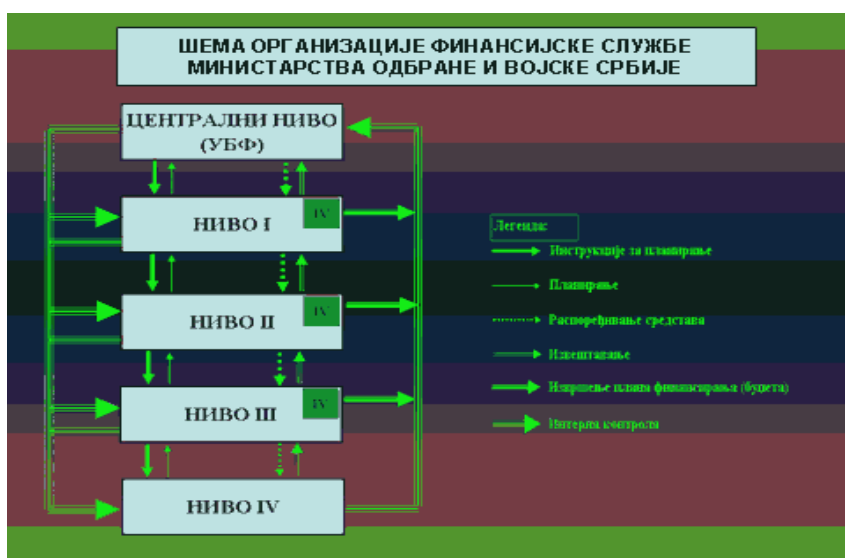
Организација финансијске функције

Детерминанте организације финансијске функције у једном пословном систему су: величина и структура, функционални задаци, кадрови и трошкови одређеног корисника средстава. Дакле, величином и структуром корисника средстава детерминисан је степен развијености финансијске функције.

Полазишта за образовање и функционисање финансијске службе, односно дефинисање њених надлежности и послова у систему одбране, налазе се у *Закону о буџетском систему Републике Србије и Правилнику о заједничким основама, критеријумима и задацима за рад финансијске службе директног корисника буџетских средстава*. Финансијска функција, односно финансијска служба Министарства одбране, образована је Правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у Министарству одбране Републике Србије, а финансијска служба Војске Србије образована је актом о формацији и Наредбом о надлежностима команди, јединица и установа Војске Србије.

Наведеном нормативном регулативом дефинисани су: организационе јединице финансијске службе, описи послова, број извршилаца код корисника средстава и њихово разврставање по нивоима надлежности. Надлежност органа финансијске службе дефинисана је актом управе надлежне за буџет Министарства одбране, а организација рада интерним актом о унутрашњој организацији према врстама задатака.

Прописаном организацијом финансијска служба Министарства одбране и Војске Србије организована је по нивоима¹ од *централног – министар одбране*, који организује Сектор за буџет и финансије, преко *I нивоа* који чине органи управе у саставу Министарства (Војнобезбедносна агенција, Војнообавештајна агенција и Инспекторат одбране), сектори Министарства одбране и Генералштаб Војске Србије који организују одељења и одсеке за финансије, *II нивоа* који чине управе Министарства одбране (МО) и Генералштаба Војске Србије (ВС), команде оперативних састава и њима равни састави за чије потребе се организују одсеци и реферати за финансије, *III нивоа* који чине команде бригада и њима равни састави који организују отсеке за финансије, па све до *IV нивоа* који чине команде батаљона-дивизиона и њима равни састави који организују реферате за финансије (према шеми 1).

Шема 1 – Организација финансијске службе у МО и ВС

На нивоу Генералштаба Војске Србије финансијска функција реализује се у организацији Одељења за финансије (Ј-8) које је непосредно потчињено начелнику Генералштаба Војске Србије као наредбодавцу за укупна буџетска средства распоређена на извршење Војсци Србије.²

¹ Члан 87. Правилника о финансијском пословању и финансијској служби Министарства одбране и Војске Србије („СВЛ“ бр. 33/2008 и 46/2008).

² Доктрина финансирања Војске Србије – нацрт, 2009. година.

Послови и задаци финансијске службе у систему одбране

Финансирање је пословна функција предузећа, која омогућава одвијање других пословних функција предузећа тако што их напаја потребним финансијским средствима.³

Преведено на наше услове, у систему одбране финансирање је функција која омогућава извршавање других функција система одбране, тако што им за извршавање задатака распоређује одобрена новчана средства, прати и анализира њихово извршење и помаже наредбодавцу да крајње рационално и сврсисходно ангажује новчана средства, односно управља тим средствима.

Послови и задаци финансијске службе су:⁴

- 1) *припремање финансијског плана;*
- 2) *расподела средстава по годишњем финансијском плану;*
- 3) *припремање и комплетирање документације за извршење финансијског плана;*
- 4) **извршавање задатака који се односе на управљање средствима Министарства одбране и Војске Србије;**
- 5) *вођење пословних књига и евиденција;*
- 6) *састављање консолидованих периодичних и годишњих извештаја и*
- 7) *други послови* које обавља финансијска служба.

У даљем тексту фокусираћемо се на извршавање задатака који се односе на *управљање средствима* Министарства одбране и Војске Србије, где финансијско управљање заузима једно од кључних места.

Управљање средствима Министарства одбране и Војске Србије

Министарство одбране, у складу са законом, врши право коришћења, управљања и одржавања ствари у државној својини и врши друга имовинска права на стварима која користи за потребе одбране, безбедности и Војске Србије, при чему се, поред прописа из надлежности министра одбране, непосредно примењују прописи о начину коришћења, управљања и одржавања средстава у својини Републике Србије.

Финансијска служба, у оквиру извршавања задатака који се односе на *управљање средствима* Министарства одбране и Војске Србије рукује нов-

³ Турк И., Кавчић С., Кокотец-Новак М.: Пословно рачуноводство, Љубљана, 1997, стр. 257.

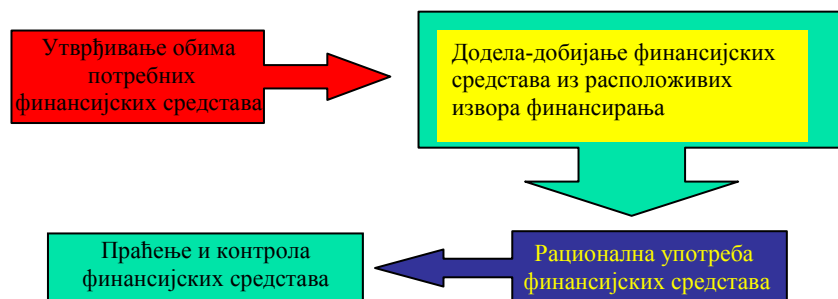
⁴ Члан 89. Правилника о финансијском пословању и финансијској служби Министарства одбране и Војске Србије („СВЛ” бр. 33/2008 и 46/2008).

чаним средствима, депозитима, хартијама од вредности и другим имовинским правима, обавља контролу располагања и управљања средствима, контролу рачуноводствених исправа и води пословне књиге и евиденције. Поред тога, финансијска служба у сарадњи са стручним службама и органима руковођења и командовања врши надзор над управљањем и коришћењем средствима, са примарним задатком да на рационалан и економичан начин обезбеди остваривање циљева у складу са законским прописима који регулишу наведену област. Треба нагласити да је финансијска служба корисника средстава носилац *успостављања и одржавања система финансијског управљања и контроле*, анализе материјалног и финансијског пословања и пописа имовине, о чему ће детаљније бити речи у другом делу текста.

Финансијско управљање

Финансијско управљање представља нов подсистем у финансијском пословању система одбране, а што се као процес намеће у савременим условима управљања средствима и системом одбране као целином. Финансијско управљање јесте организовање пословања ради постизања зацртаних финансијских циљева. Дакле, финансијско управљање извршава основне циљеве и задатке финансијске функције. Ефикасност финансијског управљања условљена је јасношћу и прецизношћу циљева, јер постављени циљеви у каснијем процесу представљају стандарде за контролу. Уобичајена класификација финансијских циљева изгледала би овако:

- *почетни*: оптимална структура средстава и рационалност у извршењу–трошењу средстава,
- *прелазни*: финансијска стабилност и минимизација трошкова,
- *крајњи*: успешно остварење свих планираних циљева уз оптимално ангажовање одобренних средстава.

Шема 2 – Поједностављена шема управљања финансијским процесима

У досадашњим изучавањима ове области идентификована су три кључна елемента процеса финансијског управљања:

(1) финансијско планирање

Управљање, кроз процес планирања, треба да обезбеди довољно финансијских средстава, расположивих у правом тренутку ради задовољавања потреба пословања система или његових делова. У кратком року средства могу бити потребна ради улагања у нову опрему, плате запослених и фондове и сл.

Посматрано средњорочно и дугорочно средства могу бити потребна за веома значајна проширења расположивих капацитета система одбране.

(2) финансијска контрола

Финансијска контрола је веома битна, може се рећи критична активност ради обезбеђења услова за пословни скуп свих пословних циљева. Финансијска контрола даје одговор на питања, као што су:

- Да ли се средства ефикасно користе?
- Да ли су средства система обезбеђена?
- Да ли менаџмент делује у најбољем интересу система и у складу са правилима пословања система?

(3) финансијско одлучивање

Кључни аспекти финансијског одлучивања односе се на финансирање у најширем смислу, као и на инвестиције, као најважнији део који одражава успех свих набројаних елемената процеса финансијског управљања. Код инвестиција, улагања у нову опрему система морају бити финансирана на неки начин, с тим да увек постоје алтернативе финансирања које се могу разматрати.

Систем финансијског управљања и контроле у систему одбране

Систем финансијског управљања и контроле у систему одбране произашао је из „Стратегије развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији“. *Финансијско управљање и контрола* је свеобухватан систем интерних контрола, који се спроводи политикама, процедурама и активностима које наредбом успоставља наредбодавац корисника средстава, са задатком да се циљеви остваре:

- 1) пословањем у складу с прописима, унутрашњим актима и уговорима;
- 2) реалношћу и интегритетом финансијских и пословних извештаја;
- 3) добрим финансијским управљањем (ефикасност, ефективност и економичност пословања);
- 4) заштитом средстава и података (информација).⁵

⁵ Члан 78. Правилника о финансијском пословању и финансијској служби Министарства одбране и Војске Србије („СВЛ“ бр. 33/2008 и 46/2008).

Стога, систем финансијског управљања и контроле обухвата: контролно окружење, управљање ризицима, контролу, информисање и комуникације, праћење и процену система.

Иако није убројано у елементе система финансијског управљања и контроле, сматра се да има основа и места да се управљање трошковима уврсти као веома важна полуга финансијског управљања сваког пословног система. Зато ће у наредном делу бити разложено управљање трошковима, као веома значајан процес финансијског управљања.

Управљање трошковима система одбране

Управљање трошковима је процес непрекидног побољшања који је уједно фокусиран на трошкове и перформансе за остваривање ефикасности и побољшања операција кроз информисање надлежних за одлучивање. Слична правила техничке експлоатације, која имају широку примену унутар приватног сектора и система одбране, имају развијено управљање трошковима материјала за обуку, чиме снажно помажу доктрину и институционализацију тог менаџерског приступа унутар система одбране. То руководиоцима и носиоцима одлучивања омогућава ефикасно управљање трошковима, добро мерење трошкова, схватање значаја стварања трошкова, обезбеђење релевантних информација о трошковима и узајамне везе информација и перформанси мисија. Успешно управљање трошковима представља дуготрајно решење везе организационе стратегије, школовања и оспособљавања запослених, као и охрабривања контроле трошкова кроз награђивање и стимулисање. Интеграција управљања трошковима са правилима техничке експлоатације у 21. веку, за систем одбране, допринела је повећању нивоа одлучивања, уопште. Тиме се настоје издејствовати тзв. културне промене унутар система одбране, а препознавање тог управљања трошковима је неопходна дисциплина за све руководиоце и носиоце одлучивања, како војне, тако и цивилне. Ваљано управљање трошковима система одбране као доктрина настоји да помогне у разумевању „истинитости“ трошкова производних роба и услуга, побољшања операција и повезивања ради извршења стратегије система одбране. Управљање трошковима је процес потпуне подршке и непрекидног побољшања ради постизања у највећем делу успешне организације.

Спровођење процеса управљања трошковима, контроле трошкова и побољшања ефикасности кроз фокусирање на резултате омогућава систему одбране да што спремније дочека будуће захтеве за обезбеђење ресурса. Успешна имплементација управљања трошковима, комбинована са снажном подршком руководства, остварује се кроз процес ангажовања и испитивања, оспособљавања запослених, као и мотивационе механизме. Руководство си-

стема одбране, уз снажну подршку стручних служби, спроводи процес управљања трошковима кроз установљavanje плана циљева – резултата и охрабривање појединачног понашања ради побољшања перформанси система. Управљачко рачуноводство је претходни процес управљања трошковима. Управљање трошковима мора бити подржано алатима за мерење вероватних трошкова (на пример, обрачун заснован на активностима) који су фокусирани на стварним трошковима и задовољењу унутрашњих потреба руководиоца и носилаца одлучивања. Процес ангажовања и испитивања кључ је за руководиоце у успешној примени управљања трошковима. Команданти морају да обезбеде подршку руководства и потребне информације за управљање трошковима. Процес предвиђања трошкова ствара једну позитивну атмосферу свести о трошковима на свим нивоима командовања. Процес предвиђања трошкова, и након тога поступак испитивања, обезбеђују учесталост повратне везе и карице одговорности, где ти напори и непрекидне акције испитивања обезбеђују перманентно побољшање и омогућавају, највећем делу система, успешно коришћење ресурса. Управљање трошковима, као нова пословна дисциплина, је обавеза у настојањима да се непрекидно побољшава управљање целокупним системом. Стратегијска компонента управљања трошковима треба да буде фокусирана првенствено на планирање и кориговање циљева. Кроз добијање очекиваног нивоа трошкова за постизање жељених излазних резултата, систем постиже резултате – циљеве помоћу процеса управљања трошковима. Команданти при томе треба да буду фокусирани на тактичку компоненту управљања трошковима, што се постиже кроз управљање трошковима и помоћу процеса ангажовања и испитивања, а ради постизања непрекидног побољшања свих перформанси система. Ефикасност командне гарнитуре остварљива је кроз управљање активностима, процесима и трошковима. Бољим разумевањем трошкова и перформанси настоји да се оствари боља организација система, а све то опет ради остваривања стратегијских циљева руководства система одбране.

Финансијско управљање у НАТО-у

У овом поглављу размотрићемо процес финансијског управљања у структурама НАТО-а, што је значајно са аспекта коришћења искуствених метода у формирању новог система финансирања и нове организације финансијске функције у нашем систему одбране.

Финансијско управљање у оквиру НАТО-а конципирано је на такав начин да осигура да земље чланице које финансирају издатке везане за поједине активности имају и коначни надзор над издацима и да ти издаци буду подложни консензусу међу њима.

Надзор се на свим нивоима одлучивања спроводи помоћу општих ограничења (нпр. *расподела фиксних средстава за оперативне трошкове*) или посебних ограничења (нпр. *привремено замрзавање кредита или наметање посебних економских мера*). Таква ограничења или мере надзора могу се уградити у услове под којима се одобрава буџет или их могу спроводити земље које дају средства кроз посебне интервенције у току извршења буџета.⁶

Финансијски руководиоци, као што су главни секретар НАТО-а, стратешки команданти НАТО-а, команданти нижих нивоа, као и остали руководиоци радних тела НАТО-а располажу одређеним дискреционим правом предлагања и извршавања својих буџета – финансијских планова.

Треба истаћи да не постоји јединствено тело које врши директан управљачки надзор над сва четири главна елемента финансијске структуре НАТО-а: међународно особље (финансирано из цивилног буџета); међународна војна структура (финансирана из војног буџета); Програм за безбедносна улагања и специјализоване организације за производњу и логистику. Те организације подељене су у две групе: оне које се финансирају кроз споразуме који се односе на међународну војну структуру и оне које функционишу под деловима које им је доделило Северноатлантско веће, с властитим Управним одбором (*Board of Directors*), одборима финансија и различитим изворима финансирања кроз националне буџете.

Финансијско управљање организационим буџетима

Финансијско управљање цивилним и војним буџетом разликује се од управљања Програмом за безбедносна улагања. Финансијске одредбе осигуравају основна јединствена начела око којих је изграђена целокупна финансијска структура. Те одредбе одобрава Северноатлантско веће, а употребљене су правилима и поступцима помоћу којих се прилагођавају посебним телима и програмима НАТО-а.⁷ Буџет је годишњи, подудара се с трајањем календарске године. Припрема се под руководством челника појединог тела НАТО-а, прегледа га и предлаже његово одобравање *финансијски одбор* кога чине представници земаља чланица, а одобрава га Северноатлантско веће. Немогућност да се постигне консензус пре почетка *финансијске године* узрокује неодобравање буџета и финансирање операција под надзором финансијског одбора кроз привремену расподелу средстава ограничenu на нивоу прошлогодишњег буџета. Тај начин финансирања може трајати шест месеци, након чега Веће мора или одобрити буџет или донети одлуку о наставку привременог финансирања.

⁶ НАТО приручник, стр. 61.

⁷ НАТО приручник, стр. 62.

Када се буџет одобри, руководилац дотичног тела НАТО-а има овлашћења да буџет користи у складу са потребама рада и усмери средства у одобрене сврхе. То право је ограничено, на различитим нивоима, у складу с *финансијским прописима (Financial Regulations)* који регулишу питања попут јавног позива–тендера за набавку те услуге, или корекције кредита (смањење или повећање првобитне процене).

Дискреционо право за трошење буџета може бити, надаље, ограничено посебним обавезама тражења претходне сагласности за издатке. Финансијски одбор може с времена на време наметнути ту обавезу у интересу строгог спровођења нове политике или у интересу праћења примене сложених иницијатива као што су организационе промене.

Финансијско управљање НАТО програмом за безбедносна улагања

Примена НАТО програма за безбедносна улагања (*NATO Security Investment Programme, NSIP*) заснива се на пакетима способности. Када су они одобрени може започети одобравање појединачних пројеката под надзором Одбора за инфраструктуру. Земља домаћин (или земља на чијој се територији пројекат реализује, или агенција НАТО-а, или стратешка команда) припрема захтев за одобравање пројекта. Када се одбор сложи с пројектом земља домаћин може започети израду коначног нацрта пројекта, припрему јавног надметања и реализацију пројекта. Уколико није другачије договорено с Одбором за инфраструктуру, поступак јавног надметања спроводи се међу компанијама из оних земаља које улажу у пројекат.⁸

Управљање финансијама у NSIP-у засновано је на међународном обрачунском поступку. Земље домаћини извештавају о предвиђеним издацима за одobreне пројекте који су у њиховој надлежности. Према договореним прорачунима Одбора за инфраструктуру, међународно особље обрачунава износе које треба да плати свака земља, као и оне који се додељују земљи домаћину. Даљи прорачуни одређују износе плаћања, валуте, те којој ће се нацији или агенцији НАТО-а доделити средства која се обрачунавају тромесечно. Када је пројект завршен подлеже Здруженој завршној инспекцији за прихват (*Joint Final Acceptance Inspection*) која проверава да ли је све учињено у складу с одобреним. Чим Одбор за инфраструктуру прихвати извештај Здружене завршне инспекције за прихват оно се уноси у базу инвентара НАТО-а.

Постоји неколико нивоа *финансијског извештавања*. Међународно особље припрема два пута годишње *финансијски извештај (Semi-Annual Fi-*

⁸ НАТО приручник, стр. 62.

nancial Reports) о пројектима који су у току, за сваку земљу домаћина. Предисплатна листа и исплатна листа објављују се тромесечно. Ти извештаји односе се на пренос средстава између земаља домаћина. Сваког пролећа припрема се *трошковни профил* NSIP-а (*NSIP Expenditure Profile*) који покрива нивое трошкова NSIP-а за следећих 10 година. Финансијски извештаји NSIP-а припремају се сваке године у пролеће. У њима је приказано финансијско стање NSIP-а на дан 31. децембра сваке године и збир активности у току године. Ти извештаји служе као основна полазишта за расправе унутар Одбора за инфраструктуру о стању NSIP-а.

Финансијски надзор

Иако је у погледу цивилног и војног буџета руководилац дотичног тела НАТО-а најодговорнији за правилну припрему и извршавање прорачуна, административну подршку у великој мери пружа му *финансијски контролор* (*Financial Controller*). Северноатлантско веће има право именовања тог органа, али оно може овластити меродавни финансијски одбор за извршење тог задатка. Сваки финансијски контролор има право да се обрати финансијском одбору у случају трајног неслагања с руководиоцем дотичног тела НАТО-а ради планиране трансакције. Одговорност управљања финансијама NSIP-а остаје задатак контролора за инфраструктуру (*Controller for Infrastructure*). Он спроводи *финансијску контролу* и *контролу примене буџета* уз помоћ стручног особља.

Финансијски контролор има задатак да осигура да се сви аспекти извршавања буџета уклапају у одобрење трошкова, у могуће посебне мере надзора наложене од стране финансијског одбора, те у *финансијске прописе* (*Financial Regulations*), односно усаглашеност са правилима и поступцима примене. Такође се може, у складу с интерним правилима о ревизији, установити додатни надзор и поступци који се буду сматрали потребним за одржавање пословања на задатом нивоу.

Главни задатак финансијских контролора стратешких команди НАТО-а (тј. финансијски контролори за Главну савезничку команду за Европу и Главну савезничку команду за трансформацију) јесте да обезбеде да „доприносеће“ земље редовно уплаћују средства потребна за извршавање буџета, у складу са договореним режимом поделе трошкова и у задатим износима, како би се избегла превелика готовинска акумулација на међународном нивоу. Резултат свих тих активности види се у *годишњим финансијским извештајима* који се припремају и дају на проверу Међународном одбору ревизора (*International Board of Auditors*).

Независан Међународни одбор ревизора за НАТО одговоран је за ревизију рачуна различитих тела НАТО-а, те ефикасност и делотворност финансијске стране њихових програма, као и за ревизију трошкова унутар Програма за без-

бедносна улагања НАТО-а. Мандат Међународног одбора обухвата не само *финансијске ревизије* већ и оне о резултатима пословања, па је стога улога тог одбора проширена на збирну ревизију управљања пословањем. Одбор је састављен од чланова националних тела ревизије из свих земаља чланица које именује Веће, и који су једино одговорни Већу. Главни задатак одбора је да обезбеди гаранције Северноатлантском већу и владама чланицама да су заједнички фондови ваљано коришћени за измирење одобрених трошкова, те да су ти трошкови унутар додељених физичких и финансијских одобрења.

Закључак

Успостављање система финансијског управљања и контроле јесте обавеза сваког руководиоца корисника средстава у систему одбране. Као главни аргумент намеће се чињеница да се свака мера у организацији пословања система одбране, као и свака промена у обиму и структури система одбране, рефлектује на структуру и висину трошкова система одбране. Посматрање трошкова само кроз досадашњу поделу на носиоце планирања и носиоце извршења финансијског плана система одбране узроковало је отуђење знатног дела трошкова од самих активности и производа због којих су настали. Последица уског гледања на трошкове може бити њихово распоређивање по неком „кључу“, негде где ни по чему не припадају. Код обликовања и имплементације система управљања трошковима у систему одбране основну полу-гу за функционисање тог система чини повезивање одговорности за трошкове са руководиоцима делова система код којих настају ти трошкови и који надзиру процес настанка и извршења трошкова. У процесу управљања трошкова система одбране важно је сагледавање оправданости трошкова насталих током остваривања општих и посебних циљева система одбране.

Литература

1. Турк, И., Кавчић, С., Кокотец-Новак, М.: *Пословно рачуноводство*, Љубљана, 1997.
2. *Закон о одбрани*, Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 88/2009).
3. *Стратегија развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији*, Службени гласник РС, бр. 61/2009).
4. Доктрина финансирања Војске Србије – нацрт, 2009. година.
5. *Правилник о финансијском пословању и финансијској служби Министарства одбране и Војске Србије*, Службени војни лист, бр. 33/2008 и 46/2008.
6. *Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије*, Службени војни лист, бр. 31/2008.

7. *NATO приручник*, Public Diplomacy Division NATO, Brussels, Belgium, 2006.
8. Gitman, L.: *Principles of Managerial Finance*, 10th edition, Addison-Wesley Publishing, 2003.
9. Weston, F., and Brigham E.: *Managerial Finance*, Dryden Press, Hinsdale Illinois, 1972.
10. Chen, H.: *Frontiers of Managerial Finance*, Gulf Publishing, Houston Texas, 1967.
11. Brigham, E., and Johnson, R.: *Issues in Managerial Finance*, Holt Rinehart and Winston Publishers, Hinsdale Illinois, 1980.

ОДНОСИ С ЈАВНОШЋУ У МИРОВНИМ ОПЕРАЦИЈАМА

Славољуб Ранђеловић

Пуковник у пензији, доц. др

Ксенија Ђурић-Атанасиевски

Министарство одбране Републике Србије

Војна академија – Катедра менаџмента

Стратешки контекст мировних мисија Уједињених нација се променио приморавајући Организацију УН да прошири поље и начин деловања са традиционалних мисија које су имале строго војне задатке, на мисије са комплексним „мултидимензионалним“ задацима. Класичне мировне мисије практиковале су информисање као модалитет комуницирања с јавношћу, а обично су информације упућиване јавности земље чијој је војсци контингент мировних снага припадао. Односи с јавношћу савремених мировних операција практично су константа у деловању њихових припадника. Од тренутка доношења одлуке о учешћу снага у мисији, активности из домена односа с јавношћу трају континуирано: од непосредних припрема, затим фазе извођења операције на терену, до завршетка мисије и повратка контингента у матичну земљу.

Кључне речи: *безбедност, односи с јавношћу, Public Relations – PR, медији, Војска Србије, мировне мисије, мировне операције.*

Увод

Међународне мировне мисије имају посебан значај за безбедност и мир у свету. Оне произлазе, пре свега, из улоге Уједињених нација,¹ као специфичан инструмент који је светска организација развила ради помоћи странама у сукобу да створе услове за трајни мир. Будући да су се мисије јавиле у време када је супарништво великих сила током Хладног ра-

¹ Основна сврха ОУН јесте одржавање међународног мира и безбедности. Уједињене нације предузимају ефективне колективне мере ради превенције од претњи миру, њиховог отклањања, гушења аката агресије или других нарушавања мира и настоје да „мирним средствима, у складу са принципима правде и међународног права, изгледе несугласице или реше међународне спорове или ситуације које би могле довести до нарушавања мира...“ (Повеља УН, члан 1).

та често паралисало Савет безбедности, њихови циљеви су углавном били ограничени на одржавање примирја и стабилизацију ситуације на терену, како би било омогућено да се конфликт реши мирним средствима.² Те мисије су се састојале од војних посматрача који су носили лако наоружање, а имали су улогу да прате збивања на терену, извештавају о прекиду ватре и изграђују поверење између страна у сукобу. Сам процес био је релативно једносмеран, с јасним етапама: оружани конфликт – завршетак борби – позив страна у конфликту да мисија надгледа прекид ватре – употреба војног особља, док се настављају преговори о политичком решењу.

Мировну мисију УН успоставља Савет безбедности, а статус мировних операција подразумева да је мировна мисија прихваћена од страна у сукобу. Легитимитет мировних снага на територији било које државе гарантован је као правни инструмент познат као Споразум о статусу снага (*Status of Forces Agreement – SOFA*).

Данашње мировне мисије Уједињених нација нису једине. Организација за европску безбедност и сарадњу, која окупља земље Европе и Северне Америке, такође, упућује своје мисије у конфликтне или постконфликтне земље. Те мисије немају војни карактер, али њихов цивилни део има веома важну улогу у изградњи постконфликтних друштава. Европска унија и НАТО такође упућују своје мисије у земље захваћене конфликтом, са одлуком Савета безбедности и без његове одлуке.³

Већину мировних операција од 1990. године водиле су директно (или индиректно) САД па су их неки аутори назвали и „америчким мисијама“. „Када САД сматрају да је потребно да ангажују мисију за успостављање мира у *'failed'*⁴ земљама или за решавање регионалне хуманитарне кризе, оне то и организују, одмах и без половичних мера или потеза односа с јавношћу“.⁵

² Прва мисија основана је 1948. године, када је Савет безбедности ауторизовао ангажовање војних посматрача на Блиском истоку за надгледање Споразума о прекиду ватре између Израела и арапских суседа. Мисија на Синају (1956) била је прва мировна операција са ангажовањем војних трупа. Од тада је реализовано 63 мировних мисија светске организације широм света.

³ Међународни правници у већини се слажу да је „Косовски поход“ 1999. године била нелегитимна интервенција према међународном праву, јер није постојала резолуција Савета безбедности, која би јој дала легитимитет. Тврдња да је у питању „хуманитарна интервенција“, помоћ етничкој мањини коју је угрожавала власт, није била прихваћена у Савету безбедности. Одлука тог тела ОУН, Резолуција 1244, уследила је после интервенције НАТО, односно завршетка бомбардовања СР Југославије.

Амерички стручњаци (и други) за међународно право сматрају да је интервенција у Авганистану била примењена у складу с чланом 51 Повеље УН, односно да је реч о коришћењу права на самоодбрану. Интервенција у Ираку 2003. године заснива се на резолуцији СБ која је усвојена после Првог заливског рата и тражи разоружавање Ирака и одржавање прекида сукоба. Према оцени америчких власти Ирак је од 1991. до 2003. године кршио Резолуцију Савета безбедности па је легитимност интервенције заснована на примени Главе седам Повеље УН. (Shmidt, Michael: предавања у Европском центру за студије безбедности – Џорџ К. Маршал, Гармишпартенкирхен, 2006).

⁴ Од *fail* (енгл.) – банкротирати; ближити се крају; немати успеха; подбацити; пред стечајем, америчка спољнополитичка доктрина увела је овај израз за земље, односно руководства која не успевају да остваре прерогативе власти или не воде свој народ и друштво путем напретка и задовољавања његових потреба.

⁵ Fleitz, F.: *Peacekeeping fiascos of the 1990: Causes, Solutions and UN interests*, Westport, Praege, 2002.

За неке интервенције САД нису ни очекивале сагласност Савета безбедности, већ су их реализовале на основу Стратегије националне безбедности и других релевантних докумената.⁶ У интервенцијама учествовали су, поред САД, само њихови најближи спољнополитички партнери.

Актуелне мисије не само да контролишу мир и онемогућавају повратак насиља, већ често помажу у превазилажењу последица сукоба који су резултат „етничких мржњи“ па су постале „кишобран“ који се користи за бројне активности УН у подршци миру (одржавању мира⁷), од превентивног ангажовања до дуготрајних мисија за изградњу државе⁸. Критичари таквог ангажовања Уједињених нација тврде да су многе од тих мисија неуспешне и подсећају да оне, за разлику од „традиционалних мисија“, захтевају употребу силе против локалних страна, не траже њихову сагласност и често подразумевају много шире функције као што је изградња државе.⁹ Уколико је мисија наметнута, остваривање сарадње с влашћу и становништвом постаје веома тешко и, често, јесте неуспешно.¹⁰

Карактеристике савремених мировних мисија

Мада је Хладни рат окончан, улога и значај Савета безбедности за мир у свету и међународну безбедност нису се смањили, јер се и природа сукоба битно променила током година. Док су се, пре шездесет година, мировне мисије првенствено бавиле међудржавним сукобима, савремене мисије имају

⁶ У октобру 2008. године америчка армија усвојила је Упутство 3-97, које се заснива на променењу доктрини мировних операција и операција за успостављање стабилности. У основи нове доктрине јесте свеобухватан приступ тим операцијама који обухвата рад војске с међународним партнерима, хуманитарним организацијама и приватним сектором. У упутству препозната је и важна улога медија у успешној операцији за успостављање стабилности, али нису дата прецизна упутства за односе с медијима. (Sheldon, Himelfarb: „Media War and Conflict“, April 2009, Vol. 2, Issue: number 1, Center of Innovation for Media, Conflict and Peacebuilding, United States Institute of Peace)

⁷ Појам „одржавање мира“ не користи се у Повељи ОУН. Генерални секретар Уједињених нација Даг Хамаршелд оценио је да мировне мисије припадају „глави шест и по“, јер се налазе између традиционалних метода за решавање спорова мирним средствима, као што су преговори и посредовање које предвиђа Глава 6 и акције за успостављање мира које дозвољава Глава 7.

⁸ Некадашњи генерални секретар Ун Бутрос-Бутрос Гали дао је актуелним мировним операцијама назив „проширене“ мисије (*expanded missions*).

⁹ Fleitz, F. *Peacekeeping fiascos of the 1990: Causes, Solutions and UN interests*, Westport, Praeger, 2002. Аутор сматра да су разлози неуспеха мисије и у самим Уједињеним нацијама, јер је ту организацију „преплавила корупција и неспособност да командује и контролише мировне мисије“.

¹⁰ Судански лист *Sudan Vision Daily*, веома критички, осврће се на мисију УН која, заједно са мисијом Организације афричког јединства, покушава да донесе мир у суданску област Дарфур: „УН и мировњаци не успевају да донесу мир ни у једном конфликтном региону у свету, већ само покушавају да продуже своје уговоре о ангажовању и одржавају сукоб претварајући становништво области сукоба у таоце рата и побуна... не постоје правила која регулишу трајање мисије, што само показује да постоји скривена намера у ангажовању мировних мисија“. (www.sudanvisiondaily.com/modules.php?name=News&article=sidfile)

све више карактер војних операција, будући да се често спроводе ради заустављања оружаних сукоба унутар држава и у грађанским ратовима. Стратешки контекст мировних мисија УН се променио, приморавајући организацију да прошири поље својих операција с традиционалних мисија, које су имале строго војне задатке, на мисије с „мултидимензионалним“ задацима.

Припадници мировних снага данас имају углавном широке и комплексне задатке. Какви ће задаци бити зависи од међународне организације која упућује мисију¹¹ и, пре свега, од стања и ситуације на терену. Најважнији и најчешћи задаци јесу:

- ангажовање у унутрашњим и спољним сукобима;
- употреба у свакој фази конфликтне ситуације – од превенције до послератне реконструкције;
- изградња односа с цивилним, политичким и војним органима државе, са странама у сукобу и становништвом захваћеног ратом и
- помоћ у изградњи адекватних институција власти и ангажовање у различитим сферама: од мониторинга у области људских права до реформе сектора безбедности.¹²

Свака мисија има неколико нивоа. Први је *стратешки ниво*. Реч је о дипломатским и политичким субјектима, који имају кључну улогу у одлучивању о успостављању мисије. Ту су укључени Савет безбедности УН, Генерална скупштина и Секретаријат, али и друге организације које могу да формирају мисије као што је ОЕБС или Организација афричког јединства. *Оперативни ниво* представља мисија на терену. Тај ниво води шеф мисије – специјални представник генералног секретара или командант снага. *Тактички ниво* чине сви делови мисије који субординишу са шефом мисије.

Данашње мировне операције имају, поред војног дела, усмереног на одржавање прекида ватре, и цивилни део мисије, који се бави налажењем политичког решења сукоба у конкретној земљи. Војни део остаје окосница већине мировних операција, али су у мисије укључени и бројни други стручњаци: администратори, економисти, полицијски официри, правни експерти, посматрачи избора или стручњаци за људска права, специјалисти у цивилним питањима, хуманитарни радници и експерти у комуникацијама и информисању.¹³

¹¹ На састанку у Петерсбургу у Немачкој (јун 1992), чланице Западноевропске уније дефинисале су војне задатке, које би извршавали мултинационалне војне снаге састављене од припадника њихових армија. Петерсбуршки задаци обухватају: 1. хуманитарне и спасилачке задатке, 2. задатке одржавања мира и 3. ангажовање борбених јединица приликом управљања кризама, укључујући и наметање мира (*peacemaking*).

¹² Murphy, Ray: UN Peacekeeping in Lebanon, Somalia, and Kosovo, 2004.

¹³ Мисија УНТАК у Камбоџи, која је била највећа мировна мисија у историји УН са буџетом од једне и по милијарде долара, организована је у седам сектора: војни, цивилнополицијски, изборни, људска права, рехабилитацију, репатријацију и цивилну администрацију (www.seasite.miu.edu/khmer/ledgerwood/PDFAsiaPacific.htm).

У складу са хуманим идејама, специјално обучени мировњаци УН у оквиру својих операција покушавају да (не оружаном присилом, него хуманијим методама: јачањем дијалога, коришћењем заједничких вредности, стварањем осећања узајамног разумевања и сарадње и тако даље) створе услове који могу да олакшају решавање проблема, тако да би сукобљене стране могле да превазиђу сукоб – и пре него што избију непријатељства. Уколико дође до ескалације сукоба употребом оружја, УН упућују посредника који треба да обезбеди споразум о прекиду ватре. У току сукоба покушава се посредовањем да се оствари прекид ватре и ублажавање последица насиља. Ако је постигнут споразум о прекиду непријатељстава, војне снаге мисије организују надгледање примирја, учествују у стварању услова за трајни мир, а затим помажу у изградњи друштвених и државних институција пост-конфликтног друштва.

Значај односа с јавношћу током мировне мисије

Међународне мисије, односно мировне операције привлаче велику медијску пажњу. Класичне мировне мисије практиковале су информисање као модалитет комуницирања с јавношћу, и то, углавном, тако што је сваки контингент информације упућивао пре свега домаћој публици – јавности земље чијим је оружаним снагама припадао. Савремене мисије с мултидимензионалним задацима планирају и реализују знатно сложеније видове комуницирања. Односи с јавношћу (*public relations* – *PR*) практично су константа у њиховом деловању. Трају континуирано, од тренутка доношења одлуке о учешћу у мисији, током припрема, да би достигли максимум у фази реализовања мисије на терену, до завршетка мисије и повратка контингента у матичну земљу.

Односи с јавношћу мировне мисије представљају напоре укупне организације, која је формирала мисију и упутила је у одређену земљу да изгради позитивну слику о себи и својој улози. Међутим, мировна мисија има задатак да у односима с јавношћу допринесе остваривању задатка мисије – јачању узајамног поверења страна у сукобу, превазилажењу подела и демократизацији друштва политичким решењем проблема.

Ефекти прилога у медијима о активностима припадника међународних снага непосредно се одражавају на јавно мишљење и однос јавности према мировним операцијама. Од односа јавности, не само опште светске већ, пре свега, локалне, зависи и успех мисије. Стога је веома битно да медијски извештаји о мировним мисијама буду урађени тако да у јавном мњењу остварују, са становишта циљева мисије, пожељне ефекте. Зато је један од основних задатака сваке мировне мисије, посредовање јавности (на локал-

ном и ширем нивоу) истинитих, уверљивих и непристрасних информација ради остваривања медијске подршке самој операцији. Информације које потичу од припадника мировних мисија или других извора, а које су нетачне, нејасне или неправовремене, могу нанети штету мисији.¹⁴

Позитивно понашање појачава способност мисије да успешно води мировни процес и ствара везе поверења с локалним становништвом. Позитивно понашање значи поштовање кодекса понашања. Један од најбољих начина да се створе везе између локалног становништва и мировног контингента јесте помагање локалној заједници у мањим пројектима као што је побољшање комуналних услуга, поправка државних објеката, пружање медицинске помоћи или пак само учествовање с локалним становништвом у спортским такмичењима или такмичењима у домену културе. Цена је обично мала, а корист велика – нарочито ако о томе извештавају медији. Служба међународних снага за информисање јавности помаже медијима у њиховом ангажовању. Углед националног контингента, на тај начин, и у свету може да порасте.

Задаци службе за односе с јавношћу

Свака мисија има службу за односе с јавношћу, која одређује стратегију комуницирања, помаже медијима и омогућује да локално становништво буде информисано о мандату мисије и мировном процесу. Служба сарађује с војним структурама за информисање – војним портпаролом, официрима у контингенту који су задужени за информисање, а све то представља примену стратегије у комуникацији и на терену.

У склопу своје улоге служба мировних снага за информисање јавности обавља следеће задатке: информише о мандату, објашњава развој мировног процеса, регулише односе с медијима, примењује стратегију комуникација, пружа подршку руководству мисије, информише људство у мисији и сарађује с војним службама за информисање. Односи с јавношћу у вези с мировним мисијама укључују, слично као и друга делатност односа с јавношћу, анализу циљне публике, план кампање и друге *PR* активности.

Служба за односе с јавношћу мировних снага треба да пренесе информације о мандату и мировном процесу локалном становништву, при чему се може десити да добије нетачне информације или да буде жртва пропаганде једне од страна у конфликту. Без обзира на тешкоће, од ње се очекује да обезбеди тачно, поуздано и објективно информисање, јер је то у функцији мировног процеса. Служба за односе с јавношћу, канцеларија за информисање

¹⁴ Ранђеловић, С.: „Односи с јавношћу у реализовању мисија војске“, *Војно дело*, број 1/2009, стр. 198.

сање јавности (*PIO – Public Information Office*) сарађује с војним органима за информисање јавности. Тим за односе с јавношћу најчешће чине официр за односе с медијима, фоторепортер, сниматељ и новинар.¹⁵

Сложеност односа с јавношћу мировне мисије проистиче из чињенице да она има најмање *четири* врсте циљне публике: *локалну заједницу* (која се углавном налази у сложеној и тешкој друштвено-политичкој ситуацији и економској постконфликтној ситуацији с уништеним институцијама, уз изражено неповерење различитих етничких група или религијских и непријатељство припадника две или више сукобљених страна), *међународну публику* (која очекује „добре вести“ са конфликтног подручја), *публику у земљама која упућује своје припаднике у мировну операцију* (или су донатори) и *припаднике мисије*. Медији су основни канал преко којег служба за односе с јавношћу упућује поруке до публике.

Односи с локалном заједницом

Подршка јавности у зони операције требало би да буде изграђена на основу креативне и професионалне информативне кампање на терену. Мисије за одржавање мира долазе на терен уз сагласност страна у сукобу. Значајно је разликовати, доктринарно и практично, сагласност страна (влада или страна у сукобу) и сагласност становништва. У вези с тим, формална сагласност влада или представника страна у сукобу обезбеђује се писменом сагласношћу о прихватању мисије.

Сагласност становништва теже је остварити у унутрашњим конфликтима, али и међудржавним. Мировна мисија треба да делује непристрасно, али утицај претходног понашања земаља које су биле укључене у мисију може да буде неповољан са становишта актуелних циљева мисије. У генези сукоба могуће је да су поједине земље подржавале, политички и материјално, једну страну или су биле и директно ангажоване у насилним конфликтима. То ствара неповерење целокупног становништва или неког (етнички, национално или религијски издвојеног) његовог дела.¹⁶

Ништа тако не квари углед међународних снага или националног континента колико неодговорно понашање припадника мировних операција. То се најчешће манифестује у погледу сексуалног злостављања, непримерених сексуалних активности, конзумирања алкохола, непоштовања локалне по-

¹⁵ „Медијска подршка операцијама чувања мира“, материјал са семинара, Клуб војске „Топчидер“, Београд, од 16. до 18. маја 2006, стр. 8.

¹⁶ Ово је био случај с мисијом Сфор, односно Ајфор у Босни и Херцеговини. Мисију су чинили припадници НАТО земаља, које су претходно бомбардовали Републику Српску и који су давали и другу подршку муслиманско-хрватским снагама у конфликту од 1992. до 1995. године.

пулације или њеног понижавања и шверца. Мада је у питању мањи број припадника мисије који крше правила и кодекс понашања, ефекти њихових лоших поступака могу да буду далекосежни. Разумљиво је да сексуално злостављање од стране неколицине припадника мисије може да угрози репутацију целог контингента. Продавци или продавачице љубави (често млађи од 18 година), покушавају да привуку пажњу мировних посматрача. У мировним мисијама у Босни, Косову, Источном Тимору, Сијера Леонеу, Етиопији, Еритреји и ДР Конгу било је случајева непримереног сексуалног понашања о којем су извештавали међународни медији¹⁷. Штета у вези с националним контингентом умешаних снага и с угледом међународних снага била је велика. Када медији дођу до таквих извештаја, ефекат је разоран по национални контингент и снаге укључене у мировну мисију. Локално становништво губи поверење у припаднике међународне заједнице, на које почиње да гледа не као на позитивну, него као на негативну снагу. Припадници мировних снага требало би да схвате да свако неприхватљиво понашање може да има по њих далекосежне последице, да су они обавезни да се понашају одговорно и коректно све време те да мировне снаге не могу да прикривају понашање које умањује њихове вредности.

Негативно понашање слаби мировни процес. Стране у конфликту могу да користе негативно понашање и да га дневно експлоатишу у мировном процесу. Очекивања и поштовање локалне заједнице умањују се у вези с присуством међународних снага. Припадници мировних мисија познати су и по томе да, док су у мисији, понекад ураде погрешно неке ствари.

Припадници мировних снага треба да говоре са уважавањем о локалном становништву које често живи у условима великог сиромаштва. Треба да схватају ситуацију у којој живи локално становништво и избегавају примедбе које могу звучати снисходљиво или покровитељски.

Припадници мисије задужени за односе с јавношћу посвећују значајну пажњу информисању становништва *о циљевима и задацима мисије*. Односи с јавношћу треба да буду у функцији остваривања задатака мисије – као што је омогућавање развоја друштва и унапређење демократског развоја. У том смислу веома су значајни информисање и други модалитети комуникације, као и коришћење средстава и метода односа с јавношћу.

Мисија треба да инсистира на представљању својих циљева јавности земље у зони операције посебно у ситуацијама када део становништва има одређене резерве према мисији или када мисија има посебне задатке које би становништво требало да прихвати. Тако су, на пример, мисије Сфора (SFOR) односно Ајфора (IFOR) у Босни и Херцеговини имале задатак да хапсе оптужене за ратне злочине. Императив за односе с јавношћу био је

¹⁷ *Стандардни генерички модел за обуку*, интерни материјал Центра за мировне операције Генералштаба ВС, Београд, 2006.

да мисија буде упозната о таквим активностима пре јавности, јер је неуспех стварао могућност за екстремистичке елементе да шире тврдње о арбитражним затварањима и лошем поступању. Зато је мисија морала да истиче елементе оптужнице, али и право оптужених за фер суђење.¹⁸ Јавности је континуирано представљано да је улога Сфора да „обезбеди сигурну и безбедну средину да би међународна заједница могла да настави процес цивилне имплементације Дејтонског споразума“.

У представљању својих задатака служба може да користи сопствену радио-станицу или локалне станице, снима видео-материјал, штампа информативне брошуре, постере и памфлете и то све на локалним језицима.

Служба запошљава локално особље, обично новинаре, који добро познају локалне обичаје и традицију, обавља акредитацију новинара и издаје идентификационе картице извештачима, које проверавају контингенти на терену.¹⁹

Мисија треба да задобије подршку и локалне публике. Због тога су цивилно-војни односи са становништвом и друштвеним и државним институцијама од великог значаја. Уколико је мисија традиционалног типа – мисија за надгледање прекида ватре и успостављање услова за мировни споразум – онда војна мисија посебно мора да води рачуна о dobrим односима са становништвом. То се постиже различитим врстама помоћи – достављање хране, инжењерски радови и слично – али и јачањем поверења мерама као што су разоружање или репатријација.

Информисање има значајну улогу у процесу упознавања становништва с могућим политичким решењима и акцијама које проистичу из њих. Цивилни део мисије најчешће помаже у стварању услова за што слободније изборе као политички предуслов за трајно решење конфликта.

У случају конфликта између две земље, етничке мањине у једној од њих често су идентификоване као званични представници спољног непријатеља, чак иако између њих постоје слабе везе, док се о њиховој свакодневной дискриминацији или доприносу економским, политичким и културним разликама у медијима ретко говори.

Садашње теорије и доктрине, које потичу из УН, о мировним мисијама (посебно онима које су актуелне и с идејом о „ширим мировним процесима“), засноване су на способности мировних снага да створе значајан позитиван став становника конкретне земље уз употребу само минимума снага, употребљавајући ауторитет УН и претњу будућим акцијама, укључујући и војну. Та врста мисије има сличности с теоријом *deterrence*,²⁰ односно зависи од јавног

¹⁸ Baumann, R. and al.: *Armed Peacekeepers in Bosnia*, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, p. 180.

¹⁹ Ранђеловић, С.: „Односи с јавношћу у реализовању мисија војске“, *Војно дело*, број 1/2009, стр. 200, Београд, 2009.

²⁰ Од *deter* (енгл.) – застрашујући.

мњења земље у којој мисија борави. Наравно, таква доктрина треба да буде заснована на проактивном приступу различитим облицима медија који могу да створе такву перцепцију. При томе, УН или земље које су ангажоване у мировним операцијама треба да обезбеде институције, опрему и персонал. То се, међутим, ретко догађа у мировним операцијама, због тога што постоје институционални проблеми у УН, а делимично и због тога што доминантна земља у свим видовима мировних операција, САД, има значајно различиту доктрину засновану на војној снази и манипулацији медија.²¹

Односи с међународном јавношћу

Мировна мисија подразумева и комуникацију с регионалном и међународном јавношћу – суседним земљама, земљама које учествују у војном или цивилном делу мисије или су донаторске нације и земљама–чланицама Савета безбедности. Јавност тих земаља битна је за подршку мисији било да обезбеђује финансијска средства или људство и технику за реализацију мисије.

Према различитим истраживањима јавног мњења учешће тупа поједине земље у мировним операцијама ужива значајну подршку јавног мњења. На пример, истраживања у Канади показују да већина становника те земље сматра да је учешће у мировним мисијама највећи позитиван допринос Канаде свету, а девет од десет Канађана оцењује да је унапређење светског мира најзначајнији спољнополитички циљ те земље.²² Чак и новије студије показују да већина Канађана мисли да треба да буду повећана улагања за мировне мисије и помоћ иностранству.

Међутим, према новијим истраживањима опада подршка операцијама у иностранству. Ако се пореде резултати истраживања из 2002. године (почетак операције у Авганистану) с онима из 2004. године (двогодишњица интервенције у Авганистану), добијају се подаци да је проценат оних који „снажно подржавају“ операцију спао са 38% у 2002. на 26% у 2004. години, док је број оних који се оштро противе порастао са 12% на 20 одсто.

Тражећи одговор на питање зашто опада подршка „стварању стабилности у Авганистану“ – ако је опредељеност Канађана за „промоцију светског мира“ константно висока, истраживања јавног мњења потврдила су да Канађани више воле „традиционалну улогу мировних снага“: „одржавање раздвојеним двеју страна у конфликту“ него улогу „успостављања“ мира која може да подразумева борбу, заједно с другим војним снагама УН, у успо-

²¹ Badsey, S.: *The Media and UN 'Peacekeeping' since the Gulf War*, Journal of Conflict Studies, Vol. XVII No. 1, Spring, 1997, p. 17.

²² Anker, L.: *Peacekeeping and Public Opinion*, 2009, p. 7.

стављању мира у проблематичној зони. Канадски истраживачи истичу да многи Канађани нису довољно обавештени нити свесни да постхладноратовске мисије не значе „разношење хране и заштиту мира“ него да су њихови војници укључени у „ужасне ратове и конфликте широм света“ под називом „мисије за одржавање мира“.²³

Јавност Сједињених Америчких Држава нема дилеме у погледу учешћа њихових војника у мисијама Уједињених нација,²⁴ али је зато суочена с масовним фрустрацијама због великих губитака својих војника у мисијама којима се „успоставља мир, стабилност и демократија“ у земљама као што су Авганистан или Ирак.

Односи с припадницима мировних снага

За успешну мисију од посебног значаја су добри односи унутар њених различитих делова, а посебно стварање поверења и разумевања између официра и другог војног особља и цивилних службеника из различитих области. То подразумева претходно добро упознавање и планирање, као и сталну сарадњу у зони операције.²⁵

Већина мировних мисија данас редовно и садржајно информисе своје припаднике – посебно путем глобалне мреже – интернета и интранета. Мисије имају и штампане билтене, дневне или периодичне листове, а некада и радио програм. За интерно информисање проблем представљају различите навике и очекивања припадника мисије који долазе из различитих земаља. У припремама за мировне операције посебна пажња поклања се обуци припадника мисије за односе с јавношћу. Припадници мисије могу да се нађу у различитим цивилно-војним односима у земљи – зони операције или да буду део кризног менаџмента у односима с медијима, па је зато упознавање са стратегијом односа с јавношћу потребно и командантима, посматрачима и другим припадницима мировних операција.

Посебно користан концепт – „стварање коорпоративне слике“, које успешно користе владине и невладине организације представља концепт који желе да створе и примене мировне мисије. Активности у оквиру тог концепта у мировној операцији могу да буду сличне као и активности било које друге организације.

²³ Исто, стр. 7.

²⁴ Сједињене Америчке Државе не обезбеђују војнике за мировне снаге УН, јер не желе да њихови војници буду под командом светске организације, али САД обучавају припаднике мисије из других армија, обезбеђују опрему и транспорт и упућују у мисије своје војне посматраче, цивилну полицију и друго особље (АП, 29. јун 2009).

²⁵ Engel, R.: *Complex Peace Operations and Civil-Military Relations, Winning the Peace*, Routledge, 2009.

Понашање припадника мировних снага, нарочито ако одступа од уобичајених норми понашања или је у нескладу са декларисаним циљевима мировне операције, може да нанесе штету мисији у целини, и онда када медији то не објаве. Такође, ако медији пренесу информацију која није тачна, може доћи до нежељених последица по мисију. До таквих ситуација може доћи (без обзира на то што официри у мисији задужени за односе с јавношћу имају задатак да обезбеде медијима тачну и поуздану информацију), јер и други припадници мировних снага могу да одговарају на питања новинара, ако то желе, о својим специфичним активностима или надлежностима.

То је један од разлога зашто се у припреми операције велика пажња поклања оспособљавању припадника мировних снага за учествовање у активностима које се односе на медије. Они добијају основна сазнања о односима с медијима и обучавају се о томе како да дају интервјуе и о значају и утицају медија за успех мировне операције.²⁶ У обуци се посебно инсистира на разјашњавању питања: 1. како се у систему јавног информисања промовишу мировне акције, 2. како понашање појединца може да утиче на мисију, 3. какве су смернице за контакте са медијима и 4. шта се приликом интервјуа може саопштити новинарима („да“), а које садржаје не треба спомињати („не“).²⁷

Да би се припадницима мировних снага олакшало сналажење приликом сусрета с новинарима, сваки од њих поседује практичан подсетник са „да“ и „не“ садржајима, у форми мале картице, коју стално носи са собом. Такође се изводе практичне вежбе, уз помоћ стручњака за информисање јавности или новинара из новинских кућа, на основу примене метода интервјуа на случајном узорку људства, у разним приликама, као и током командних и теренских вежби. После преслушавања снимљених интервјуа води се дискусија међу припадницима мировних снага са циљем да се уоче пропусти и да се идентификују прави одговори.

У склопу обуке полазници се информишу о општим питањима као што су: медији и зашто су присутни у мировним операцијама, утицају медија на јавно мњење у матичној земљи и у иностранству, смерницама за односе с медијима, могућностима утицаја на медије и улози информисања јавности у мировним операцијама. Говори се и о практичним аспектима као што су: како добити информације о мандату, како се понашати приликом интервјуа и о најчешћим новинарским питањима.

Посебна пажња у обуци припадника мировних снага посвећује се учвршћивању уверења да медији могу да имају значајну улогу у мировним операцијама, те да је зато неопходно да добију тачну и правовремену информацију – будући да ће медији, ако се не дају информације о операцији, наћи

²⁶ Ранђеловић, С.: *Војно дело*, број 1/2009, стр. 202, Београд, 2009.

²⁷ *Стандардни генерички модел за обуку*, интерни материјал Центра за мировне операције Генералштаба ВС, Београд, 2006.

друге, мање поуздане изворе или ће негативно спекулисати о исходу операција. Такође, наглашава се да припадници мировних снага треба да пројектују позитиван имиџ, с обзиром на то што искуства показују да је понашање припадника мировних снага често неодговорно.²⁸

Када говоре о свом послу, припадници мировних снага треба да делују поносно због тога што раде под окриљем међународне заједнице и позитивно због своје улоге у свету. Пожељно је да увек износе чињенице и буду непристрасни када саопштавају информације. Од припадника мировне мисије не очекује се да знају све детаље о мандату, али би требало да буду упознати с његовим главним елементима. Ти елементи могу бити референце за разоружање и демобилизацију нелегалних борбених снага, договори о транзиционалној подели власти, евентуални избори, обнова реда и закона и тако даље. У том циљу, служба за информисање јавности сачињава информацију – сиже о мандату. Оне су корисне, како због разумевања сопственог учешћа земље у мировној мисији, тако и због разговора с новинарима.

Саобраћајне незгоде могу да се догоде између локалних возила и возила мировних снага и ако дође до жртава међу локалним становништвом, инцидент одмах постаје озбиљан. За испитивање таквих и сличних инцидентата потребно је време, али ће, вероватно, локални медији искористити тај инцидент да дискредитују мировне снаге, без обзира на то чија је кривица. Породице жртава могу тражити велику одштету. У таквим ситуацијама сваки коментар, без обзира на то како добро интониран, може бити погрешно интерпретиран или искоришћен против мисије. Таквом врстом инцидента треба да се бави служба за информисање јавности.

У кризној ситуацији служба мисије за информисање јавности јесте једино овлашћена структура која може да контактира с медијима, и она ће покушати да добије додатне или нове информације из разних других извора, укључујући можда и припаднике мировне мисије, нарочито ако су били сведоци инцидента или догађаја. Припадници мировне мисије треба да воде рачуна да не дају никакве информације медијима о било којем инциденту или догађају који ће испитати друге структуре унутар мисије. За сва питања која постављају медији о инцидентима или догађајима треба их упутити да се обрате служби мисије за информисање јавности.

Односи с медијима

Припадници мировних снага морају се навићи на чињеницу да их медији посматрају док обављају задатке, али и да су потенцијални извор информација за медије. Они треба да имају на уму да се, приликом разговора с меди-

²⁸ Ранђеловић, С.: *Војно дело*, број 1/2009, стр. 202, Београд, 2009.

јима, ваља држати одређених правила. То значи да морају водити рачуна о томе да добар имиџ о себи пројектују све време. Нико није обавезан да разговара с новинарима ако не жели. Ако не желе да говоре за медије, припадници мировних снага могу то учтиво одбити. Међутим, треба да схвате да су овлашћени да говоре само о свом послу и личној надлежности. Искуство показује да јединице мировних снага, које разговарају с медијима о свом раду, могу да оставе снажан утисак приликом саопштавања позитивних порука.

У пракси долази до поларизације јавног мишљења у оцени потребе и сврсисходности ангажовања мировних снага. То се одражава и на позицију медија и није редак случај да се медији залажу за једну од страна у сукобу.

Медији раде 24 часа дневно, а вести о неком догађају или инциденту шаљу се пре него што мисија стигне да верификује чињенице, да извести команду и припреми одговор и реагује званично. Штампани медији (часописи, новине) скупи су и захтевају време да се одштапају и дистрибуишу. Међутим, радио и телевизија имају непосредан и брз глобални ефекат. Комуникација путем сателита и портабл аудио и видео опрема, омогућавају медијима да своје извештаје шаљу директно с било које тачке на свету. Службе за информисање у оквиру мисије требало би да су способне да делују ефикасно у свакој ситуацији која је у вези с медијима. У исто време, оне треба да буду спремне да одиграју своју улогу у контакту с медијима, да реагују у свакој ситуацији. То значи да покажу максималну отвореност према медијима, али, истовремено, да не дозволе да буду изманипулисане од стране медија.

С једне стране, медији могу да допринесу ескалацији тензија и конфликта, с друге стране, могу да добију позитивну улогу у постконфликтном периоду. Основна потреба становништва које је погођено ратовима или је из њих изашло поуздана је и кредибилна информација. Понуда различитих информација које садрже бројне чињенице, перспективе и мишљења може да буде услов за деескалацију.

У односима с медијима мисија тражи да новинари не буду неутрални према миру, позивајући се на своју „професионалну објективност“, већ да подрже мир као услов за политичко решење проблема. Успех стручњака за односе с јавношћу је да убеди новинаре да начин на који они извештавају о одређеном конфликту може у великој мери да утиче на перцепцију публике. Мада медији обично траже профит, а конфликт се продаје боље него сарадња, новинари треба да обезбеде уравнотежено извештавање с намером да спрече ескалацију тензија.

Медијима је, међутим, тешко да делују у земљама у којима је уништена инфраструктура или где није никада ни постојала слободна и независна информативна област. У јачању локалних капацитета, помоћ може да буде усмерена на три различита аспекта медија – стварање отворене медијске културе која омогућава диференциране ставове, повећавање професионалне обуке и едукацију новинара и обезбеђивање техничке опреме за институције локалних медија.

Директна подршка медијима може да обухвата много тога – од факултетске обуке будућих новинара до подршке судовима који штите права медијских професионалаца, децентрализације медија, решавања питања власништва и подршке повећавању инвестиција у тој области; јачања хоризонталне везе између медијских професионалаца и подршке стварању удружења новинара. У циљу стварања што слободнијих и доступнијих медија, мисија може да подржи материјално и кадровски постојеће медије, али и да формира алтернативна гласила.

Владине и невладине организације, које се баве информативном сфером, сањају са мировном мисијом и помажу јој на разноврсне начине. Специјална агенција УН – Унеско²⁹ често је ангажована у информативној сфери. Невладине организације такође помажу својим фондовима и стручњацима у стварању медијског простора који ће бити у функцији изградње постконфликтног друштва.³⁰

Односи с јавношћу Војске Србије у међународним мисијама

Учествовање земаља чланица УН у мировним мисијама регулисано је Системом на чекању аранжмана УН (УНСАС). Систем је заснован на условљеним обавезама земаља чланица о одређеним ресурсима и временима реаговања за мировне операције УН. Ти ресурси могу бити војне формације, специјализовано особље (цивилно и војно), службе као и материјал и опрема. Договорени ресурси остају на чекању у својој земљи где се спроводе неопходне припреме које укључују и обуку вођену ради припремања за извршавање одређених задатака и дужности у складу са упутствима УН. Ресурси на чекању користе се искључиво за мировне операције под мандатом Савета безбедности УН. Када се појаве специфичне потребе, ресурсе на чекању захтева генерални секретар УН и, ако их земља чланица потврди, брзо се распоређују да успоставе нове мировне мисије или ојачају постојеће.

²⁹ У статуту те организације од 1945. године записано је: „пошто ратови почињу у људским умовима, умови су ти у којима мора да буде изграђен мир“. Унеско подржава независне медије у конфликтним и постконфликтним ситуацијама да би им омогућио да сакупљају и шире непристрасне информације. Помоћ која је обезбеђена независним медијима у југоисточној Европи, Анголи, области Великих језера у Африци, Блиском истоку, Источном Тимору и Авганистану, допринела је изградњи мира и процесу помирења. Помоћ Унеска у тој сфери живота постконфликтних друштава укључује, поред осталог, унапређење дијалога између медијских професионалаца у зони сукоба и спољног света, као и обезбеђивање савета властима земаља у постконфликтним ситуацијама у стварању законодавства у сфери информисања.

³⁰ Мисија УН у Демократској Републици Конго (МОНУК) основала је заједно са швајцарском организацијом – фондацијом – Хирондел, радио-станицу Окапи и то у време када у држави није било других могућности. После главног студија у Киншаси, основано је осам регионалних станица и три краткоталасна трансмитера чиме је био покривен највећи део територије. Дијаспори је омогућено да прати програм путем интернета.

Учешће у мировним операцијама јесте не само војни циљ, већ и политички којим се Србија (као чланица УН) активно укључује у предузимање мера за очување мира и стабилности у региону и свету и испуњавање њених обавеза. Из војног аспекта, ангажовање припадника Војске Србије у саставу мултинационалних снага и заједно с другим мултинационалним снагама, повољно утиче на повећање борбене готовости јединица и њихову готовост за извршавање те врсте задатака. То је прилика за размену искустава у вези с припремама и ангажовањем јединица у конкретним условима, за грађење позитивне представе у јавности о Војсци Србије и њеним припадницима и јачање и продубљивање политичких и других веза са земљом у којој је мировна мисија.

Оспособљеност припадника Војске Србије за учествовање у мировним операцијама непосредно зависи од квалитета обуке војника и старешина, команди, јединица и установа. Упознавање с мандатом мисије и задацима који ће се реализовати у мисији, спроводе се од три до четири недеље пре одласка у мисију, у за то одређеном гарнизону или националном центру за обуку. Обука се обавља у складу с програмом Уједињених нација, уважавајући специфичност сваке мисије.

Према републичком Уставу, Војска Србије брани земљу од оружаног угрожавања споља и извршава друге мисије и задатке, у складу с тим највишим правним актом, Законом о војсци и принципима међународног права, који регулишу употребу силе. Ван државних граница сила може да се употреби само по одлуци републичке скупштине. Војска Србије је под демократском и цивилном контролом.³¹ У складу са сопственом улогом, у склопу додељених јој мисија и током извршавања задатака, Војска Србије обавезна је да организује и практикује делатност односа с домаћом и иностраном јавношћу. У зависности од прилика, комуницирање војске с јавношћу реализовало би се и током учешћа у мировним операцијама и другим активностима у складу с обавезама које проистичу из укључења у систем колективне одбране.

Конкретне околности (комуникативна ситуација³²) у вези с мировном операцијом имају велики утицај на организацију односа војске с јавношћу и на избор и концепцију стратегије комуницирања. Путем различитих канала комуницирања пласирају се информације и поруке усмерене ка циљној јавности и

³¹ *Устав Републике Србије*, пети део, тачка 6, чланови 139, 140 и 141 (прилог у магазину *Одбрана*, 15. октобра 2006, стр. 16).

³² Основу било којег модалитета комуницирања представља *комуникативни чин*, који се реализује у датој *комуникативној ситуацији*. Као склоп објективних околности, *фактора институционалног и психолошког порекла*, комуникативна ситуација детерминише комуникативни чин (енкодирање, трансмитовање, рецепцију и ефекте порука). Комуникативну ситуацију детерминишу утицајни међународни политички фактори (спољна угроженост има реперкусије и на унутрашњем плану), политички, економски и нормативни подсистем (правни и морални), облици друштвене свести (идеологије, вредности), комуникациони канали (масмедији) и тако даље. На способности војске да ефективно комуницира с јавношћу, посебно у кризним ситуацијама, негативно утичу урушавање политичко-правног поретка и дезавуисање моралних норми. (Бојовић, М.: *Војска пред очима јавности*, стр. 66).

јавности уопште, ради утицаја на формирање пожељних ставова и убеђења (посебно међу припадницима циљне групе). У наведеном процесу значајну улогу имају односи с медијима, будући да поруке објављених прилога, у одређеној мери, утичу на формирање ставова припадника циљне групе и обликовање јавног мњења о различитим одбрамбеним и војним питањима.

Закључак

Будући да је крајем прошлог века дошло до прерасподеле глобалне моћи и политичког утицаја те да је привидну блоковску равнотежу током Хладног рата заменио центар с једином преосталом велесилом као предводником – стратешки контекст мировних мисија УН у великој мери се променио. То је на одређен начин приморало УН да прошири поље деловања с традиционалних мисија, са строго војним задацима (који су се сводили на надгледање и у употреби оружја најдаље допирали до самоодбране, с јасно дефинисаном функцијом неутралности), на савремене мисије с комплексним „мултидимензионалним“ задацима (од раздвајања и надгледања сукобљених страна, преко одржавања мира и стварања услова за развој демократије, до активног учешћа у борбеним операцијама приликом „наметања мира“, при чему неутралност није у првом плану). Класичне мировне мисије практиковале су информисање као модалитет комуницирања с јавношћу, а обично су информације упућиване јавности оне земље чијој је армији контингент мировних снага припадао. Односи с јавношћу савремених мировних операција практично су константа у деловању њихових припадника. Од тренутка доношења одлуке о учешћу снага у мисији, *активности односа с јавношћу* и током припрема трају континуирано, да би врхунац достигле у фази извођења операције на терену до завршетка мисије и повратка контингента у матичну земљу.

Данашње мисије које имају карактер војних операција, посебно оне које спроводи Северноатлантски савез, примењују и различите концепте и акције како би остварили пре свега војне, али заједно с њима и комуникативне циљеве. Те акције иду од куповине наклоности до физичког (у крајњем) онеспособљавања ненаклоњених локалних медија, оних који се противе операцијама и стварају јавно мњење које је непријатељско у односу на акцију.

Независно од тога у којим се условима остварује комуникација, у грађењу разумевања и добрих односа мисије са сопственим саставом и окружењем (с јавношћу уопште) могу се разлучити три основна вида комуникације: 1. односи с припадницима мировног контингента и мисије у целисти (интерна јавност), 2. односи с окружењем – заједницом (екстерна јавност, која је диференцирана на локалну, инволвирану³³ и глобалну) и 3. односи с медијима – јавним гласили-

³³ Од *involvere* (лат.) – укључивати, обухватати.

ма: штампаним, електронским и другим (при том, медији, односно новинари, јављају се у двострукој улози – као *канал комуникације*, тј. *мултипликатор* комуникативних порука и као део укупне јавности, тј. *прималац* порука).

Припадници службе за односе с јавношћу остварују потпуну контролу и утицај над свим врстама порука намењеним јавности, најодговорнији су за њихово формулисање и обликовање у одговарајући информативни садржај и за избор средстава за најефектнији пренос поруке до прималаца. Резултати тако усмерене комуникације могли би да буду формирање заједничког сазнања, промена понашања, усвајање нових информација и стварање одговарајућег квалитета, метода комуникације, међуљудских односа.³⁴ При том, треба обратити пажњу на однос веродостојности и истине. Веродостојност није синоним истинитости. Под веродостојношћу се подразумева такав квалитет поруке којим се остварује њена убедљивост – без обзира на то да ли је она заснована на истини или не, што се постиже таквим избором стварних или фиктивних садржаја које поруци дају снагу документованости и аргументованости.³⁵ Поред тога, истинита порука, самим тим што је истинита, не мора да буде и веродостојна, тј. уверљива.³⁶

Литература

1. Anker, L.: *Peacekeeping and Public Opinion*, 2009.
2. Badsey, S.: „The Media and UN 'Peacekeeping' since the Gulf War“, *Journal of Conflict Studies*, Spring, 1997, Vol. XVII No. 1.
3. Baumann, R. and al.: *Armed Peacekeepers in Bosnia*, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas.
4. Baumann, R; Gawrych, G; Kretchik, W.: *Armed Peacekeepers in Bosnia*, DIANE Publishing, 2004.
5. Блажнов, Е. А.: *Public relations*, ИМА ПРЕСС, Москва, 1994.
6. Бојовић, М.: *Војска пред очима јавности*, НИЦ „Војска“, Београд, 1999.
7. „Медијска подршка операцијама очувања мира“, материјал са семинара, Клуб војске „Топчидер“, Београд, од 16. до 18. маја 2006.
8. Михайловић, В.: *Пропаганда и рат*, ВИЗ, Београд, 1984.
9. Culbertson, H.; Chen, N.: *International Public Relations: a Comparative Analyses*, Routledge, 1996.
10. Engel, R.: *Complex Peace Operations and Civil-Military Relations, Winning the Peace*, Routledge, 2009.

³⁴ Блажнов, Е. А.: *op. cit.*, стр. 27.

³⁵ Михайловић, Вуко: *Пропаганда и рат*, стр. 102.

³⁶ Исто, стр. 103.

11. Fleitz, F.: *Peacekeeping fiascos of the 1990: Causes, Solutions and UN interests*, Westport, Praeger, 2002.
12. „Медијска подршка операцијама очувања мира“, материјал са семинара, Клуб војске „Топчидер“, Београд, од 16. до 18. маја 2006.
13. Murphy, R.: *UN peacekeeping in Lebanon, Somalia and Kosovo*.
14. Lehman, I: *Peacekeeping and Public Information: Caught in the crossfire*, 1991.
15. Melone, S.; Teryis, G.; Beleli, O.: *Using media for Conflict Transformation the Common Ground Experience*, Berghof Handbook for Conflict Transformation, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, April, 2002.
16. „Односи с јавношћу и медији“, семинар, Београд, од 15. до 17. новембра 2005.
17. Повеља Уједињених нација.
18. Ранђеловић, С.: „Односи с јавношћу у реализовању мисија војске“, *Војно дело*, број 1/2009, Београд, 2009.
19. Ribeiro, J.: *UN Radio and Peacekeeping Missions – Providing a Bridge from War to Peace*, 2004. www.cn/Pubs/chronicle/2004/issue4/0404p&0.html
20. Schmidt, M.: *Better media, less conflict*, Unesco.
21. Himelfarb, S.: „Media War and Conflict“, Vol. 2, Issue: number 1, Center of Innovation for Media, Conflict and Peacebuilding, United State Institute of Peace, April 2009.
22. *Стандардни генерички модел за обуку*, интерни материјал Центра за мировне операције Генералштаба ВС, Београд, 2006.
23. Устав Републике Србије, прилог у магазину *Одбрана*, 15. октобра 2006.
24. www.seasite.miu.edu/khmer/ledgerwood/PDFAsiaPacific.htm
25. [www.sudanvisiondaily.com/modules.php?nameNewsartic-le sidfile](http://www.sudanvisiondaily.com/modules.php?nameNewsartic-le%20sidfile)

ОДНОСИ С ЈАВНОШЋУ, КОМУНИКАЦИЈА У КРИЗНИМ СИТУАЦИЈАМА И ВОЈСКА СРБИЈЕ

Ненад Перић

Факултет информационих технологија и
Висока струковна школа за пропаганду и односе с јавношћу

Један од основних елемената, како организационих тако и дејствено-функционалних, сваке друштвено интегрисане и одговорне организације јесу односи с јавношћу. У том смислу, Војска Србије није изузетак, напротив, она је један од најбитнијих државних елемената који има сразмерну одговорност пред јавношћу, како домаћом, тако и страном. Фактор јавног мњења један је од најбитнијих који директно утиче на питања безбедности: редизајнирање улоге војске, трансформацију, излажење или приступање војно-политичким савезима, оружана ангажовања војних система, итд.

Грађење система односа с јавношћу и платформе комуникације у кризним ситуацијама, који треба да је спојен са системом информисања, медијске политике и неокортичке заштите јесте један од предуслова нормалног функционисања Војске Србије.

Кључне речи: *односи с јавношћу, јавност, јавно мњење, медији, комуникација, информација, рекламирање, криза, планирање, трансформација.*

Увод

Постоји мноштво дефиниција односа с јавношћу, а Британски институт за јавно мњење даје једну од прихваћенијих: „Односи с јавношћу представљају намерну, планирану и континуирану активност у циљу успостављања и одржања узајамног разумевања између организације и њених јавности“. У анализи те дефиниције реч *намерна* поручује да се ради о постојању циља (утиче, стекне разумевање, пружи информације и оствари повратну спрегу са аудиторијумом), а реч *планирање* говори да се ради о организовању активности, која захтева истраживање и анализу (предвиђање, анализи-

рање и тумачење јавног мњења, ставова и проблема који могу да утичу, позитивно или негативно, на пословање и планове организације), као и саветовање руководства на свим нивоима организације у погледу одлука о политици, правцу деловања и комуникацији, узимајући у обзир утицај на ширу јавност, као и друштвену и грађанску одговорност организације. Реч *континуирана* односи се на потенцијално неограничено трајање активности.

Безбедносно-војни системи и односи с јавношћу

Односи с јавношћу често битно утичу, генерално гледано, на јавност и медије, надлежне особе, политичку елиту и власт. Мишљења и анализе стручњака су подељена – тај утицај се разликује од случаја до случаја, али биће усвојена теза коју подржавају Робинсон, Халин, Бенет и други – јавно мњење може битно да утиче на политичке одлуке које се тичу спољне политике и безбедносног сектора,¹ насупротив познатом Алмонд-Липмановом консензусу.² То је нарочито изражено уколико постоји дисцензус елите. Тада медијско преношење и утицај односа с јавношћу могу формирати јавно мњење које ће активно учествовати у дебати елите. Када се то деси, медији и односи с јавношћу могу, промовишући одређену идеју, коју заступа део елите или неки спољни центри (медијске) моћи, да утичу на одлучивање, политику или њено мењање. Војска Србије налази се не само у процесу трансформације, него и тражења својег правца кретања, што се односи на геостратешко усмерење у односу на глобална политичка кретања (преноси се на њу директно са државног нивоа) и спољну трансформацију – мењање јавног лика.

Уз закључак из претходног пасуса, споменути стручњаци и Пејџ, Шапиро и Ајхенберг, као и други износе и један крајње забрињавајући: шире народне масе (односно оне које и чине основу јавног мњења) обично нису довољно (квалитетно) информисане, нити образовно и културолошки зреле да би самостално доносиле закључак. Оне то чине уз помоћ медија.

Геостратешки циљеви остварују се следећом линијом деловања: политичко-дипломатским, привредним, медијским и војним. За овим последњим се, обично, посеже на крају. Пре тога се комбинују наведене активно-

¹ Мисли се, преваходно, на приступање војним савезима и употребу војне силе. Прим. аут.

² Назив резимеа серије истраживања коју су од завршетка Првог светског рата до почетка Вијетнамског спроводили новинар Walter Lippmann и стручњак за односе с јавношћу и спољну политику Gabriel Almond, а која тврди да је утицај јавног мњења на одлуке елите мали, углавном занемарљив. Првспоменути је током Вијетнамског рата променио своје мишљење о утицају јавног мњења и у објављеној колумни то и признао. Извор: Ole R. Holsti, "Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Merston Series: Research Program and Debates", International Studies Quarterly, Vol. 36. No. 4. (Dec. 1992.), стр. 440–444.

сти које увек садрже медијско-комуникационе елементе стратегије. Они за циљ имају како добијање сопствене јавности, група, неформалних и формалних центара моћи, тако и страних који су релевантни у одређеној ситуацији.

У другој половини прошлог века дошло је до преласка јавног мњења у факторе који директно утичу на питања безбедности (редизајнирање улоге војске, њена трансформација, излагање или приступање војно-политичким савезима, итд.) и оружана ангажовања војних система. Последњи сукоби прошлог века били су окарактерисани великим информационим и комуникационо-пропагандним активностима ради обезбеђивања подршке јавности.³ У том смислу, Ајхенбергова студија о односу употребе војне силе САД и јавног мњења⁴ врло егзактно показује да је она у највећем броју случајева на почетку под утицајем информативно-медијске слике коју (делимично) контролише елита. Подршка ангажовању тада зависи од више фактора, а један од најбитнијих јесте врста ангажовања: мисија УН, међународна мисија, НАТО мисија, самостално ангажовање. Захтевност операција у погледу људских, техничких и финансијских ресурса је други фактор. Мисије које имају ограничену употребу људства, и очекивано мале жртве, углавном имају већу подршку, која се, наравно, јавља (често и драматично) са њиховим појављивањем. Остали битни фактори су: дужина ангажовања, претходна искуства (сличне интервенције), ставови савезника, светско јавно мњење, итд.

Може се закључити да важне одлуке из области безбедности и употребе војне силе елита може донети без подршке јавности, али су тада шансе за њихово дугорочно и успешно спровођење битно смањене.

„Војска, без обзира на то што је неоспорно један од стубова државе, у медијском простору какав је наш данас не може да рачуна са унапред обезбеђеном подршком већине јавних гласила. Она се за потпору јавног мњења мора изборити, пре свега афирмисањем правих вредности војне организације и њеног друштвеног значаја. То могу да учине само професионалци, способни да ефектним наступом и у медијима који према Војсци нису априори благонаклони, оствари циљеве обраћања јавности и позитивно утичу на обликовање пожељног јавног мњења – са становишта наше војске у процесу њене трансформације у оружану силу спремну да одговори изазовима новог века“.⁵

³ Она је често била подвргнута инструментализацији која је могла да донесе превагу и код војнички добијених похода (пример – сукоби на простору бивше СФРЈ). Прим. аут.

⁴ Eichenberg, C. Richard: "Victory Has Many Friends-U.S. Public Opinion and the Use of Military Force, 1981-2005, International Security, Vol. 30, No 1. (Summer 2005.), стр. 140–177.

⁵ Ранђеловић, Славољуб, „Увод у информисање“, Новинско-издавачки центар ВОЈСКА, Београд, 2003, стр 6.

Односи с јавношћу – поставке и примена

Односи с јавношћу представљају организовану, планирану и стратешки дефинисану активност. Организовање у првом кораку подразумева ангажовање стручњака и организовање службе за информисање јавности. Планирањем се активно утврђује правац деловања организације, избегавају „лутања“ и рутинска понављања активности. Оно обухвата и координацију метода који се користе у односима с јавношћу: саопштења, конференције, презентације (са слајдовима), организовање догађаја, промотивни материјал за новинаре, интервјуи, излагања на симпозијумима, промоције на сајмовима, брошуре, информативни билтени, разни облици презентација и информативно-промотивног материјала, итд.

Правилна организација и употреба тих метода од виталног је значаја за Војску Србије. „Дакле, као што је за успех у борбеним дејствима неопходно имати добро организоване, оспособљене и техничким средствима опремљене јединице и војнике, једнако је потребно на медијском фронту ангажовати свестрано обгазоване стручњаке, специјалисте за извођење офанзивних и дефанзивних акција у медијској сфери, у којој су разорна борбена оруђа замењена електронским склоповима и где се уместо метака и граната користе речи“.⁶ Додали бисмо и да је за решавање неког конфликта боље употребити хиљаду речи него хиљаду тенкова...

Једна од стандардних заблуда везаних за односе с јавношћу јесте она да се ради само о комуницирању организације које је усмерено споља. Односи с јавношћу подразумевају интерне и екстерне програме комуникације. Такви програми укључују израду стандарда визуелног и корпоративног идентитета, као и корпоративне културе⁷ и даље се усмеравају на стварање добрих међуљудских односа у колективу, јачање мотивисаности запослених, припремање за јавне наступе и стварање добре, тимске и победничке атмосфере у колективу.

Друга битна заблуда везана за односе с јавношћу јесте она да се ради о рекламирању – оглашавању. За разлику од класичне рекламе, која има за циљ да људима пренесе оно што оглашавач жели да истакне, односи с јавношћу пружају доказе, чињенице и мишљења који људима помажу да сами дођу до одређених закључака. Главни циљ јесте да се вест прошири, искреира публицитет. Да бисмо боље објаснили односе с јавношћу, функцију и начине деловања приказаћемо основне разлике (предности и мане) између односа с јавношћу и рекламирања – оглашавања.

⁶ Ранђеловић, Славољуб, „Увод у информисање“, Новинско-издавачки центар ВОЈСКА, Београд, 2003, стр. 189.

⁷ Корпорација је у маркетингу синоним за организацију (било којег усмерења), институцију, фирму. Прим. аут.

(1) Реклама се плаћа – односи с јавношћу мање

Највећи део прихода свих масовних медија потиче од продаје рекламног простора. Оглас – реклама у новинама се плаћа, за разлику од извештаја за штампу који наведе неке новине или интернет сајт да пишу о некој теми. Ипак, односи с јавношћу не воде се без улагања финансијских средстава. Вођење медијске политике, па и појединачних акција, захтева постојање структуре односа с јавношћу или упошљавање адекватне агенције. Али, су-ма новца потрошеног на рекламу, за исти ефекат произведен односима са јавношћу, у већини случајева знатно је већа.

(2) Усмереност

Рекламирање – оглашавање првенствено је усмерено на потрошаче робе и услуга, док односи с јавношћу своју поруку презентују специјализованој спољашњој публици (чак и када се ради о покушају комуницирања са целокупном јавношћу) и унутрашњој публици – запосленима. У том смислу, односи с јавношћу могу имати знатно шире импликације.

(3) Идентификација

Постоји још једна фундаментална разлика између рекламе и односа с јавношћу на коју се обично не обраћа пажња. Наиме, рекламирање је генерално идентификовано у медијима као плаћена промоција. Аудиторијум јасно идентификује рекламу као поруку коју је платио спонзор. За разлику од рекламе, за већину људи публицитет се не идентификује као плаћена промоција. Чак и када је прича у медијима резултат кампање коју су покренули односи с јавношћу, у чланцима се то ретко спомиње. Са тачке гледишта разлике у ефективности између поруке пренесене односима с јавношћу или рекламом јасно је да први имају велику предност, јер немају отворени убеђивачки елемент – порука се појављује у контексту вести.

(4) Контрола

Рекламирање подразумева готово апсолутну контролу над садржајем, форматом, временом објављивања и величином рекламне поруке. С друге стране, коришћењем односа с јавношћу, не постоји никаква (или у почетку само делимична) контрола формата, садржаја, времена, и величине вести коју ће медији објавити. У извештају за штампу може да пише било шта, али не постоји могућност диктата медијима како ће, на који начин и када објавити причу. Извештај за штампу може у једном медију да буде пренесен на један начин, а у другима на потпуно различит начин. Отуда потреба за посебном врстом креативности у односима с јавношћу у односу на друге промотивне активности. Ипак, искусни и уходани професионалци (са добрим контактима у медијима) могу са солидним процентом сигурности знати какву ће реакцију њихов извештај за медије да изазове.

(5) Понављање

Реклама се може понављати много пута (у зависности од буџета за оглашавање), док је са односима с јавношћу другачије. Вест о извештају за штампу или о догађају у којим се спомиње нека институција, фирма или покретач комуникације биће објављена само једанпут, изузев ако не представља сензацију. Да би се реакција медија поновила мора се понудити нова вест или вест која представља новину у односу на раније поменуте догађаје.

(6) Кредибилитет

Аудиторијум је обично веома скептичан у односу на рекламирање. Многи људи верују да реклама није ни потребна ако је нешто добро, квалитетно или основано. Са друге стране, већи део аудиторијума има тенденцију да информацију коју чује као вест у медијима прихвати „здрово за готово“. Поготово ако ту информацију (вест) презентира неко ко за њих представља ауторитет. Војска Србије свакако има такав ауторитет.

(7) Атрактивност

У односима с јавношћу порука мора имати посебне елементе атрактивности. Прича (порука) мора да садржи посебну „удицу“ на коју би се уредници медија упецали да би је објавили. Такође, мора имати и другу димензију – мора бити атрактивна и циљној групи. Најчешћи однос јесте: оно што је занимљиво аудиторијуму занимљиво је и уредницима. Ипак, изузеци нису непостојећи. Реклама мора бити атрактивна искључиво циљној групи оглашивача, те стога много лакше пролази уреднички „филтер“.

Да би се дошло до публицитета, у односима с јавношћу је, пре свега, потребна креативна идеја која задовољава два критеријума: да представља интересантну вест и да преноси поруку комуникатора. Стога успех у односима с јавношћу првенствено зависи од креативности, а не од величине рекламног буџета. Међутим, успех не долази искључиво од изналажења јединствених и оригиналних идеја. Процес односа с јавношћу захтева и детаљно планирање акција; подразумева истраживање и израду стратегије са јасним циљевима.

Кампања коју покрећу односи с јавношћу⁸ може да буде састављена од следећих елемената:

Елемент вести

Да би нека порука била прихваћена и објављена у медијима она мора да представља легитимну вест. Главни додатак томе је емоција. Уколико вест изазива интересовање, ако чини људе радосним, насмејаним или забринутим, ако додирује њихове личне жеље, проблеме, каријеру, породицу, онда је то добра вест са становишта односа с јавношћу.

⁸ Према: Костић, Миодраг, *PR*, Е Магазин бр. 106–108.

У односима с јавношћу вест мора бити квантитативна, за разлику од рекламе која је квалитативна. Употреба статистике уз потврду тих примера (доказе) од стране појединаца који су повезани са питањем представља одличну комбинацију.

Код односа с јавношћу, елеменат вести креће се од потреба корисника ка предности производа/услуге/идеје. На пример: „Војна академија је добила тридесет рачунара последње генерације и нове ултрабрзе интернет конекције, чиме ће квалитет обуке и ваннаставних активности студената бити знатно повећан“.

Елемент комерцијалне поруке

Устаљено мишљење да су све варијанте односа с јавношћу добре веома је погрешно. Неки извештај могу да пренесу сви светски медији, али уколико он нема јасно комуницирану поруку која оличава стратешки маркетиншки циљ односа с јавношћу или медијске кампање, онда је узалудан или дискутабилног дејства. Зато је идеално вршити разноврсна истраживања или анкете. Ако су резултати добри, ту чињеницу треба презентовати медијима. Најбоље је да та истраживања потврде или обаве и дају медијима независне организације које на том пољу имају ауторитет.

Елемент циљања медија

Колико год да успешност кампање односа с јавношћу изгледа зависна од среће и медијског стицаја околности, до успеха се ретко долази случајно. Односи с јавношћу морају да циљају не само одређени аудиторијум већ и одређену област медија која се обраћа том аудиторијуму. Порука мора да садржи такве елементе који би привукли пажњу баш тих циљаних медијских кућа. Кључ је у креирању посебних елемената (вести и комуникационих порука), за сваки медиј посебно, у односу на њихове специфичности. То, свакако, захтева више времена, планирања и енергије, али знатно повећава ефикасност односа са јавношћу.

Елемент циљања аудиторијума

Иако се путем односа с јавношћу врши обраћање целокупној јавности, битно је да се одреде циљне групе којима се првенствено врши обраћање да би се добила жељена реакција. Ретки су случајеви када је потребна реакција читаве јавности, а још ређи да се то и стварно деси.

Добар пример односа с јавношћу и фокусирања циљне групе јесте акција ваздухопловства САД (USAF) са називом: „Учини нешто невероватно“ која има за циљ да привуче младе које интересује висока технологија.⁹ Наиме, на одређеним сајмовима спортских аутомобила на тлу САД током 2007. године сви

⁹ Извор: www.adage.com.

присутни су путем блутут¹⁰ предајника добили позивницу да посете промоцију под поменутиим називом у оквиру саме манифестације. Циљна група су, очигледно, младићи које привлачи брзина и технологија. Поред брошура које приказују могуће каријере у авијацији промоција подразумева и налепнице са кодовима брзог одзива помоћу којих се може извести преузимање брошуре на мобилном телефону. Следећа етапа могли би бити: мелодије USAF -а, подлоге екрана за мобилни телефон или рачунар, игрице и друго...¹¹ (домишљато, прецизно и ефикасно). Односи с јавношћу су живи социолошки феномен, нешто што захтева константне промене, иновирање и праћење трендова.

Везивање за актуелну вест

Предност везивања за актуелну вест јесте у томе да се она не мора креирати од почетка. Ако се иницијатива односа с јавношћу разумно „увеже“ са неким тренутним дешавањима, фактор ненаметљивости, као и актуелности је присутан. Бити у току догађаја је императив односа с јавношћу. Правовременост и контекст, такође, утичу на убедљивост поруке.

Везивање за популарне филмове

Узмимо за пример филм „Врхунско оружје“ (*Top Gun*) који је, и у СФРЈ, међу пилотима постао узор по питању стила протагониста, а лансиран је у тренутку опадања популарности Беле куће и интересовања за војску САД. Филм је био прави хит, а главну улогу је играо тадашњи идол тинејџера у САД и широм света – Том Круз. Интересовање за војску САД је скочило, нарочито за авијацију.

Што се тиче Војске Србије, задатак маркетинга могао би бити да путем Заставе филма копродуцира неки филм у којем би, на пример, један од/главних позитивних ликова био млади потпоручник, шармантан, способан, заљубљеник у свој позив. Промотивна вредност филмова је огромна: уколико имају довољну вредност, гледаће се годинама, можда и деценијама, тако да је део аудиторијума који покрије само једна филмска копија/носач материјала потенцијално огроман.

Организовање такмичења

Ово је један од најчешће употребљаваних алата односа с јавношћу. Какве год да су награде – циљ је креирање интересовања публике, организовање догађаја који представља легалну вест. У том смислу, Војска Србије може организовати такмичења са новчаним наградама за своје припаднике, али се може појављивати и као покровитељ неких друштвених, поред оних у сопственој режији.

¹⁰ Bluetooth је уређај који код мобилних телефона, рачунара и др. омогућава бежично повезивање ради преношења података.

¹¹ Прим. аут.

Добротворне акције

Добра дела пожељно је чинити без жеље за наградом или личним добитком, али односи с јавношћу често спајају лепо са корисним.

Једна од друштвено корисних акција Војске Србије је, на пример, постављање понтонског моста за потребе грађанства, попут оног у Земуну. Сваког лета тај мост је користило више хиљада људи. Све то Војска Србије чини без икакве промоције и поред могућности за разраду. Ако претпоставимо, на пример, да током једне временске јединице мост пређе око 15 хиљада људи, просечно 3–4 пута, добијамо бројку од 50 до 60.000 пролазака, а само једна реклама са слоганом типа: „Војска Србије – ту, за Вас“ имала би велику промотивну вредност.

Везивање за празник

Војска Србије има своје празнике који представљају добру основу за излажење у јавност са одређеним комуникационим елементима. Везивањем за празник улази се у свест аудиторијума који је био изложен поруци на споредан начин. Док је његова главна пажња на самом празнику, порука се уз главну вест (празник, прослава и сл.) пласира ненападно и неприметно, што најчешће има и најснажнији ефекат.

Празник као што је Дан Војске у блиској прошлости представљао је организовану прославу на државном нивоу, што би опет могао да буде. Времена су се променила, па би се сада такве активности изводиле у другачијој форми, али идеја је маркетиншки оправдана и доказана.

Организовање догађаја

Поред анкете, организовање јавних догађаја један је од најделотворнијих начина привлачења пажње медија, а самим тим и аудиторијума. Њихов вод мора бити довољно занимљив (циљаном) аудиторијуму и медијима. Интересантна догађања не морају да имају само географску одредницу у класичном смислу, јер и виртуелни простор пружа опције за такве активности.

Војска Србије има много могућности, као огроман систем (у социолошком и организационом смислу – домови Војске и сл.) да организује различите, превасходно културно-уметничке и спортске прославе и догађаје са историјским основама.

У том смислу, добро је што је промоција нове генерације официра поста-ла устаљена и медијски и ПР препознатљива манифестација. Маркетинг Војске Србије би, сходно могућностима, требало да истражи које су све додатне могућности промовисања вредности Војске Србије и војног позива у оквиру и вези са овим дешавањем.

Креирање карактера

Многе успешне промоције широм света остварене су идентификовањем производа/услуге/идеје са неким карактером (ликом). Најчешће је то нека већ

популарна личност – познати глумац, певач, спортиста, лик из стрипова или анимираних филмова. Једини проблем јесте цена коришћења познатог имена у сврхе односа с јавношћу, али тиме се несумњиво добија на ефекту кампање. С друге стране, то може бити и имагинарни лик, што се (нарочито у интерактивном свету) све више користи. У случају Војске Србије, то би, на пример, могао да буде добри инжењер Радиша који гради обичне и поставља понтонске мостове, помаже у случају поплава или било који други лик креиран у односу на потребу која се довољно често јавља, јер „готово да нема области деловања у науци, култури и спорту у којој припадници Војске нису оставили значајан траг или чијем развоју и афирмацији непрекидно доприносе“.¹² Њихови успеси треба више да се промовишу, а путем те промоције и интелигентне употребе односа с јавношћу јачају се лик и имиџ Војске. То је легитиман задатак система који захтева озбиљније ангажовање од тренутног.

Односи с јавношћу у кризним ситуацијама

Етимолошки посматрано, реч криза потиче од грчког „*krizis*“¹³ и означава пресуду, одлуку, тренутак који представља чвориште након којег се догађаји могу одвијати у два битно различита правца.

Криза се може дефинисати и као озбиљно осујећивање редовних функција које одговорни не могу сами да савладају, а његова природа, размере или последице га учине предметом јавног интереса. Свака криза, ма како крупна и/или драматична била, има, заправо, мало учесника. То су: протагонисти (одговорна лица), антагонисти (њима супротстављени), жртве (конзументи, грађани), јавно мњење (јавни интерес) и медији.

„Према неким проценама, 90 посто кризних ситуација у организацијама изазивају унутрашњи оперативни проблеми, а не изненадне природне непогоде. Истраживањем је често могуће открити кризна жаришта пре него што постану наслови на првој страни новина“.¹⁴ Кризе нису увек неочекиване. Напротив, истраживање америчког Института за управљање кризама открило је да је само 14% криза у свету бизниса неочекивано. Преосталих 86% су тзв. тињајуће кризе, којих је организација свесна, али не чини ништа (довољно) по том питању. Истраживање је показало и да руководство изазива 78% криза.¹⁵ Када су организације и владине институције у питању, ситуација је веома слична.

¹² Ранђеловић, Славољуб, „Увод у информисање“, Новинско-издавачки центар ВОЈСКА, Београд, 2003., стр. 131.

¹³ Извор: Вујаклија, Милан, Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1954.

¹⁴ Група аутора: „Односи с јавношћу – стратегије и тактике“, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2006, стр. 129.

¹⁵ Група аутора: „Односи с јавношћу – стратегије и тактике“, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2006, стр. 185.

Начин на који медији интерпретирају кризе може значајно да утиче на њихов ток, разрешење или шире ефекте. Предвиђање и детекција потенцијалних криза јесу основни задатак односа с јавношћу у домену криза. Код Војске тај елемент је од додатног значаја због изузетне друштвене одговорности коју носи.

Кризе се, у суштини, могу поделити према узроцима:

- кризе узроковане природним појавама, при чему су најважнији едукација, припрема, помоћ и санација;
- кризе које узрокује човек (екстерни и интерни узрок), па треба радити на припреми, спречавању и препознавању, а уколико се десе најбитнија је хитна реакција;
- друштвене кризе, које захтевају препознавање, спречавање и уклапање у ширу акцију.

Односи с јавношћу за случај кризне ситуације треба да антиципирају кризе и израђују планове за случај кризе које су очекиване за поље деловања организације. Кризни планови обухватају меру, списак упутстава за понашање организације и кључних појединаца у некој ситуацији. Што је то боље урађено, то су веће шансе да се криза контролише у раном стадијуму. Такође, постојање кризних планова имплицира и обуку појединаца на позицијама које могу бити најпре повезане са потенцијалним кризама. То се, у већини случајева, односи на руководство организације, али често и на саме извршиоце радних процеса. Увежбавање кризног комуницирања постаје незаобилазна активност сваке организације која је у довољној мери повезана са друштвом, односно у мери да има друштвену одговорност. Један од задатака са којим се бави Војска Србије јесте израда кризних планова, и едукација официрског кора по питању информисања и односа с јавношћу, као и за случај кризе.

Једна од основних карактеристика већине криза јесте временски притисак који се јавља и условљава брзо доношење одлука. Према стручњацима,¹⁶ начин реаговања организације у прва 24 сата често условљава да ли ће ситуација остати на нивоу „инцидента“ или прерасти у праву кризу. Односи с јавношћу у време кризе захтевају брзе, али никако исхитрене, непромишљене реакције!

Поред израде кризних планова и обуке, један од основних задатака кризних односа с јавношћу јесте константно праћење популарних медија, алтернативне штампе, интернет форума и сајтова, информативно-промотивног материјала невладиних организација и активистичких група, уз одржавање позитивног контакта са значајним уредницима и новинарима који би, по потреби, пласирали и заступали одређене („наше“) поруке и ставове. Кризни односи с јавношћу никада не сме да забораве моћ медија и медијске „полуге“, јер од њих директно зависе. У том смислу, један од његових основних задатака јесте и идентификација, се-

¹⁶ Shawn, Martin: "Civil Society and Media in Global Crises", St Martin's Press, London, 1996. и група аутора: „Односи с јавношћу – стратегије и тактике“, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2006.

лекција и рангирање медија, медијских кућа, програма, маркетиншких, огласних и истраживачких агенција, уредника, новинара и битних појединаца које би упошли у односу на могуће кризне ситуације. Што је детаљнија та листа, то су веће шансе да кризи односи с јавношћу правовремено и ефикасно реагују.

Способност врхунских стручњака за односе с јавношћу и кризне односе с јавношћу јесте сагледавање и вредновање свих фактора који креирају јавно мњење, нарочито оних мање „видљивих“, социолошки и психолошки теже мерљивих. Дobar стручњак мора поседовати изврсне аналитичке способности за читав спектар друштвених кретања и, при том, бити брз и ефикасан, како у самој анализи, тако и делању.

Реакција организација (у нашем случају и Војска Србије) на неко кризно дешавање требало би да зависи од више фактора, које кризи односи с јавношћу треба да сагледају кроз следеће елементе:

- суштину саме кризе,
- општу спремности организације да одговори на кризу (постојање кризног плана, стручњака за кризне односе с јавношћу, њихова доступност ако их организација нема, итд.);
- спремност организације да контролише ток и последице кризе на унутрашњем и спољашњем плану: организационом, кадровском (оспособљеност управљачког апарата за кризе, планирање у таквим околностима и јавне наступе) и финансијском плану (могућност пребацивања оперативних/других средстава за потребе решавања кризе или постојање резервних управо за кризне потребе, средства за потенцијалну друштвену одговорност);¹⁷
- генералну и тренутну наклоњеност медија и њихових „полуга“ организацији, што је, у већини случајева, у корелацији са следећим фактором;
- генералну и тренутну наклоњености јавног мњења организацији;
- постојање сличних кризних ситуација организације који су допрли у јавност;
- постојање сличних кризних ситуација, генерално гледано, као и њихова разрешења, односно последице по друштво (позитивне, негативне, тежина и дугорочне импликације);
- друге локалне или/и глобалне факторе релевантне за ситуацију (често неки, наизглед, мање битни елементи могу да представљају „језичак на ваги“ јавног мњења).

Сходно овим факторима и устројству организације, правци реаговања организације (исто важи и за Војску Србије) на кризу крећу се од офанзивног до дефанзивног:¹⁸

- *напад на оног који оптужује*. Супротстављање страни која тврди да постоји криза ставом да су њена логика и изнешене чињенице погрешне;

¹⁷ То се односи и на осигуравајуће уговоре, што зависи од самог типа – описа активности организације, као и квалитета њеног менаџмента, најпре у смислу планирања. Прим. аут.

¹⁸ Према: Тимоти Кумс, извор: група аутора: „Односи са јавношћу – стратегије и тактике“, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2006. уз критички додатак аутора.

– *порицање*. Организација објашњава да криза не постоји. То је најричичнија стратегија од свих приложених.

– *изговор*. Организација минимизира своју одговорност за кризу. Демантује се свака намера да се почини штета, а организација изјављује да није имала контролу над догађајима који су изазвали кризу. Та стратегија, и када је доследно спроведена, гарантује тек половичан успех, јер је организација у очима дела јавности већ крива самом оптужбом;

– *оправдање*. Криза се минимизира изјавом да не постоји озбиљна штета или повреда. Понекад се кривица сваљује на жртве. Та стратегија се често користи у случају несрећног случаја на радном месту или приликом погрешне употребе алата, оруђа, оружја, производа и услуге;

– *удовољавање*. Чини се покушај да се умири заинтересована јавност. Жртвама се даје обештећење/надомешћује предмет спора или се даје донација неком фонду, невладиној организацији који се баве питањима везаним за кризу. Та стратегија подразумева ризик емоционалног реаговања јавности. А то, у будућности, уколико се јави нека криза са истим протагонистима (па макар и другачијим разлогом), може да иницира још већу осуду јавности;

– *корективни поступак*. Предузимају се мере да се исправи штета нацињена у кризи и спречи њено понављање;

– *извињење*. Организација преузима одговорност и тражи опроштај. То често подразумева комбинацију претходна два поступка.

Закључак

Односи с јавношћу обухватају широки спектар елемената, знања и поступака. Као и свака комплексна активност захтевају планирање, извођење, евалуацију и рedefиницију. Стручњаци за то поље требало би да буду свестрано образовани и способни, изузетно ангажовани и информисани људи, спремни на брзо и квалитетно размишљање, одлучивање и деловање. То се односи и на официре за односе с јавношћу у Војсци Србије која тренутно шири тај део система.

Односи с јавношћу егзистирају у комплетној међузависности са својом околином – организацијом на унутрашњем плану, а са друштвом, јавношћу, медијима и другим елементима на спољном нивоу. Његова комплексност оличава се у разноврсности знања и техника које примењују (и захтевају), те динамичком устројству које је условљено описаним релацијама, превасходно са друштвом. У том смислу, односи с јавношћу имају велики значај у раду сваке друштвено одговорне организације и представљају незаменљив радни процес који мора бити у складу са осталима, како би на правилан начин вршио своје задатке не би ли организација нормално функционисала (и напредовала).

Важност односа с јавношћу прати величину организације и њену међуу-пућеност на друштво. Према томе, Војска Србије налази се у деликатној, захтевној и потенцијално управљачкој ситуацији у односу на српско друштво. Њихово планирање представља изузетно озбиљну активност, (не)примена а/пост-приори повлачи друштвену и државну одговорност, и при том захтева константну евалуацију и прилагођавање новонасталим друштвеним и другим релевантним променама.

Литература и извори

1. Bogart, L.: Strategy in Advertising—Matching Media and Messages to Markets and Motivations, NTC Business Books, Illinois, 1995.
2. Chomsky, N.: „Beyond Hipocrisy: Decoding the News in an age of Propaganda“, South End Press, 1992.
3. Херман, С., Е. и Мекчесни В., Р.: Глобални медији, CLIO, Београд, 2004.
4. Eichenberg, C. R.: „Victory Has Many Friends-U. S. Public Opinion and the Use of Military Force, 1981–2005, International Security, Vol. 30, No 1. (Summer 2005).
5. Evert, P. and Pierangelo I.: Public Opinion and the International Use of Force, Routledge, London, 2000.
6. Група аутора: „Односи с јавношћу – стратегије и тактике“, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2006.
7. Howard, A. J.: Consumer Behaviour in Marketing Strategy, Prentice–Hall International, 1989.
8. Јавност и Војска, зборник радова, ЦЦВО, Београд, 2006.
9. Jefkins, F.: Advertising, Fourth edition, Prentice–Hall, 2000.
10. Костић, М.: ПР, Е Магазин, бр. 106–108.
11. Маслов, Х. А.: Мотивација и личност, Нолит, Београд, 1982.
12. Мек Квејл, Д.: Увод у социологију масовних комуникација, Глас, Београд, 1979.
13. Ole R. H.: „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Mershon Series: Research Program and Debates“, International Studies Quaterly, Vol. 36. No. 4. (Dec. 1992).
14. Пакард, В.: Скривени убеђивачи, Досије и ПС Грмеч АД, Привредни преглед, Београд, 1994.
15. Ранђеловић, С.: Увод у информисање, Новинско-издавачки центар ВОЈСКА, Београд, 2003.
16. Robinson, P.: The CNN effect: can news media drive foreign policy?, British International Studies Association, 1999.
17. Shawn, M.: Civil Society and Media in Global Crises, St Martin's Press, London, 1996.
18. www.adage. com.

Ранко Лојић

Министарство одбране Републике Србије, Војна академија

За разлику од индивидуалног учења, организационо учење укључује и социјалну интеракцију чланова организације и на тај начин ствара се знање које нема ни један члан организације појединачно. Сврха организационог учења јесте да организација развије способности које до тада није имала.

Организације, укључујући и војне, треба да предузимају низ мера и поступака ради креирања радног окружења подстицајног за учење и на тај начин да прерасту у учеће организације. Ради тога организације обезбеђују услове за ефикасно учење и примену стечених знања, а руководиоци треба да подржавају учење и мотивишу запослене на учење. У учећој организацији чланови континуирано повећавају своје способности за стварање новог начина мишљења и континуирано уче како да ефикасно функционишу као тим.

Транспарентно су приказани појам, процеси, облици и методе организационог учења, те основне карактеристике и елементи учеће организације. Поред тога, анализирани су организациони дизајн и организациона култура учеће организације, као и улога лидера у организационом учењу.

Кључне речи: *организационо учење, учећа организација, процес, лидер.*

Увод

Основни ресурс и извор конкурентске предности организација у 21. веку представља знање. Конкурентска предност у савременом свету више се не стиче тиме што једна организација нешто има, а друга нема, већ оним што уме и може да уради боље од других. Извор те предности израђује се кроз процес учења. Да би савремени системи и организације могли успешно да се суочавају са сталним променама, неопходно је омогућити ослобађање креативног потенцијала запослених, применом нових принципа у погледу организационог учења. Мора се фаворизовати знање, спо-

способности и креативност, што доводи до интелектуализације укупног рада. Ради тога је потребно регрутовати, развијати и задржавати људске ресурсе који су високообучени, мотивисани и предани своме послу. Организације које буду имале способност континуалног учења и коришћења знања моћи ће да прате савремене трендове у свету. Да би то постигле неопходно је да имају све карактеристике учеће организације.

Значајна је разлика између организационог учења и учеће организације. Организационо учење је процес, док учећа организација настаје у процесу организационог учења, као услов и последица тог процеса. Учећа организација развија способности организационог учења и подстиче напоре својих чланова да уче. Организације морају да науче како да постану учеће организације ради брзог унапређења и промене своје рутине које ће јој омогућити да прати савремене трендове и напредује у променљивом окружењу.

Појам и врсте организационог учења

Организационо учење и организационо знање увек се посматрају повезано. Знање се ствара кроз процес учења и оно је статичка, а учење динамичка компонента. Организационим учењем организација стиче и користи знање. Поставља се питање да ли организација као појединац може да учи и да ли организација може да располаже организационим знањем. У литератури преовладава став да се, захваљујући социјалном карактеру организационог учења, стварају нека знања која се не могу пронаћи код било ког појединца, али постоје у организацији као целини. У организацији као целини постоје одређена знања садржана у рутинама, структурама, системима, технологији рада, која не нестају одласком било ког појединца из организације. Кључну компетентност организације представља знање које се не налази на индивидуалном већ на организационом нивоу.

Организационо учење најчешће се дефинише као промена у когнитивним структурама и понашању чланова организације која обезбеђује повећање способности организације да се прилагоди свом окружењу.¹ Кроз организационо учење руководиоци настоје да подстакну жељу и способност чланова организације да разумеју и управљају организацијом ради повећања организационе ефективности. Организационо учење садржи когнитивну и бихевиоралну компоненту. Људи учењем мењају своје знање, разумевање улоге у организацији и своје понашање. Није довољна само промена свести код запослених па да дође и до организационог учења. Осим промене

¹ R. Reinhardt, M. Boremann, P. Pawlovsky, U. Schneider, Intellectual Capital and Knowledge Management: Perspectives on Measuring Knowledge, 2003, p. 13.

не свести, неопходно је да та промена изазове и промене у понашању да би настале неке промене по организацију.

Организационо учење може се посматрати и као процес путем којег се проширује репертоар потенцијалних понашања чланова организације као појединаца, али и организације као колектива.² Ново понашање може се учити додавањем нових или изменом постојећих облика понашања. С обзиром на то да свака организација функционише помоћу система, правила и рутине који регулишу понашање запослених, организационим учењем та правила и рутине се развијају и примењују у пракси. *Рутине* представљају акумулирано знање које су запослени у једној организацији стекли у дужем периоду. Учењем се рутине проширују и пружају већу могућност организацији да одговори на промене у окружењу. Међутим, што су рутине старије теже се мењају, постају застареле и на тај начин могу да спречавају организационо учење.

Постоје различити извори организационог учења, а као основни најчешће се наводе:³

- сопствена искуства из прошлости;
- туђа искуства;
- размишљање;
- рекомбинација постојећих знања;
- експериментисање.

Већина наведених извора у процесу организационог учења обезбеђује подстицај и основу за учење.

Поделе организационог учења су различите. У литератури се најчешће користи класификација на две основне врсте: 1) учење у једном кругу (адаптивно) и 2) учење у дуплом кругу (генеративно).

1) *Учење у једном кругу или адаптивно учење* представља основну форму учења у којем организација коригује своје активности уколико оне одступе од претходно дефинисаног курса. Сазнања се стичу и промене врше само у оквирима претходно дефинисаног скупа претпоставки које остају ван сваког преиспитивања. Већина организација највише учи адаптивним путем, уочавајући проблеме у свом функционисању. Након уочених проблема у свом функционисању организације откривају јаз између жељених и остварених перформанси, а затим примењују неке од метода да би отклониле дефекте у својим рутинама. Адаптивно учење даје задовољавајуће резултате уколико промене нису брзе и радикалне. У таквим ситуацијама могуће је успешно одговорити усавршавањем постојећих рутина и процеса.

² M. Easterby-Smith, L. Araujo, *Organizational Learning and the Learning Organizations*, London, 1999, p. 23.

³ M. Schulz, *Organizational Learning* u Joel A. C. Baum, *Companion to Organizations*, Blackwell Publishers, 2002, p. 421.

2) *Учење у дуплом кругу или генеративно учење* представља стицање знања којим се стварају потпуно нове рутине, без усавршавања постојећих. Стицањем знања преиспитују се и мењају основне претпоставке на којима су изграђене постојеће рутине. Генерисаним учењем настају радикалне промене, јер се мењају фундаменталне претпоставке и дефиниције на којима је засновано функционисање организације. Генерисано учење је неопходно када се у окружењу дешавају нарочито брзе и радикалне промене, јер у том случају организација радикално мења свој начин функционисања, односно рутине.

Процес и облици организационог учења

Постоји више теорија које објашњавају процес организационог учења. Према једној од тих теорија процес организационог учења састоји се од пет фаза: 1) идентификације постојећег знања, 2) креирања или стварања новог знања, 3) дифузије постојећег и новог знања, 4) интеграције и модификације знања, и 5) коришћења знања за промену понашања.⁴

1) *Идентификација постојећег знања* је прва фаза у којој се препознаје и утврђује које је знање важно за организацију, за њен развој и стабилност. Препознаје се и утврђује знање које постоји у организацији и знање које постоји ван организације.

2) *Креирање или стварање новог знања* у организацији је друга фаза процеса организационог учења у којој се осмишљавају нове идеје и стварају иновације којима се унапређује компетентност организације.

3) *Дифузија постојећег и новог знања* у организацији је следећа фаза којом се креирано знање покреће кроз организацију и чини доступним онима којима је потребно.

4) Четврта фаза процеса организационог учења је *интеграција и модификација знања*. Та фаза састоји се од меморисања, чувања, структурирања и чињења доступним организационог знања свим члановима организације. У тој фази знање може бити и модификовано.

5) *Коришћење знања за промену понашања* чланова организације је последња фаза у процесу организационог учења. У тој фази долази до акције, односно промене понашања запослених, што је и сврха организационог учења.

Један од најоригиналнијих концепата организационог учења, организационог знања и процеса његовог стварања јесте концепт јапанског теоретичара Икујира Нонаке. Према том теоретичару, *организационо знање* обухвата све оно што појединац или група запослених знају или знају како да ураде (хумано и социјално знање) и њихово познавање социјалних норми, процеса и процедура, средстава

⁴ C. Argyris, A Life full of Learning, Organization Studies, 2003, p. 24.

и рутина (структурирано знање).⁵ Постоје два основна облика знања: објективно, отворено, опипљиво или експлицитно и субјективно, скривено, неопипљиво или имплицитно знање.⁶ *Експлицитно знање* је оно које се може експлицитно исказати путем формалног и систематског језика. То знање односи се на упутства и процедуре у писаној форми, као на пример: процедура одлучивања, упутство за коришћење опреме, правилник о награђивању, приручници и слично. Није зависно од контекста у којем је креирано и зато може да се меморише, преноси и трансформише. *Имплицитно или скривено знање* је дубоко персонализовано, тешко га је формализовати, пренети и меморисати, и увек зависи од контекста у којем је настало. То је лично знање базирано на индивидуалном искуству, а под утицајем је индивидуалних перцепција и вредности. Оно је дубоко усађено у наше активности, рутине, идеје и вредности. Имплицитно знање садржи интуицију, нагађања, идеје и знања која не умемо да изразимо, али умемо да применимо.

Процес конверзије путем којег се индивидуално знање претвара у организационо јесте процес организационог учења. Организационо учење је социјални процес и увек укључује више људи. У организацији постоји четири облика стварања организационог знања: 1) социјализација, 2) екстернализација, 3) комбиновани метод, 4) интернализација (слика 1).

ОД	КА	
	Имплицитно знање	Експлицитно знање
Имплицитно знање	СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА	ЕКСТЕРНАЛИЗАЦИЈА
Експлицитно знање	ИНТЕРНАЛИЗАЦИЈА	КОМБИНОВАН МЕТОД

Слика 1 – Четири модела размене знања
(извор: М. Петковић, Н. Јанићијевић, Б. Богићевић Миликић, Организација,
Економски факултет, Београд, 2008, стр. 415)

1) *Социјализација* је пренос имплицитног знања у организацији која се одвија кроз размену искустава. Та размена знања резултира у учењу кроз посматрање, имитирање и праксу. Очигледан пример јесте преношење знања са искуснијег запосленог на млађег запосленог, најчешће без објашњења, где млађи запослени у процесу социјалне интеракције упија знање свог искуснијег и старијег колеге.

⁵ D. DeLong, L. Fahey, Diagnosing Cultural Barriers to Knowledge Management, Academy of Management Executive, 14, 2000, p. 115.

⁶ I. Nonaka, H. Takeuchi, The Knowledge Creating Company, New York, Oxford University Press, 1995, p. 13.

2) *Екстернализација* представља конверзију или претварање, имплицитног (субјективног) знања у експлицитно (објективно) знање у форми метафора, модела, концепата и једначина. То је начин на који се знање које поседују само појединци у организацији претвара у опште добро организације.

3) *Комбиновани метод* обухвата систематизовање експлицитних концепата у систем знања кроз анализу, категоризацију и употребу информација на нов начин. Комбиновањем постојећих знања може да се створи ново знање. Након процеса комбиновања експлицитно знање постаје јасније, доступније запосленима и практичније за употребу.

4) *Интернализација* је облик конверзије знања у организацији у којем се експлицитно знање претвара у имплицитно, коришћењем метода обуке запослених, као што су: активно учење, симулације, стицање искустава на радном месту и сл.

Постоји више критеријума за класификацију различитих облика организационог учења. Најзаступљенија је подела на два основна облика учења: 1) учење пре деловања, и 2) учење током деловања.⁷

1) *Учење пре деловања* представља систематско прикупљање, интерпретирање, ширење и меморисање информација. На тај начин се проширује база знања организације коју она користи онда када јој је потребна. Учење пре деловања је најјефтинији начин учења за организацију и може да буде у следећим облицима:

- прикупљање стручне и научне литературе;
- присуствовање семинарима, предавањима, курсевима, итд;
- експерименти;
- лабораторијска истраживања;
- учење на искуствима других.

2) *Учење током деловања* обухвата све облике учења из сопственог искуства или учење из сопствених покушаја и грешака. Сопствена искуства организације могу да буду различита – и позитивна и негативна. Овај облик учења је скупљи за организацију од учења пре деловања и спроводи се тако што се одређено понашање или акције награђују или кажњавају. Одређена истраживања су показала да је учење путем кажњавања негативних понашања много трајније него учење награђивањем позитивних понашања.

Основне карактеристике и елементи учеће организације

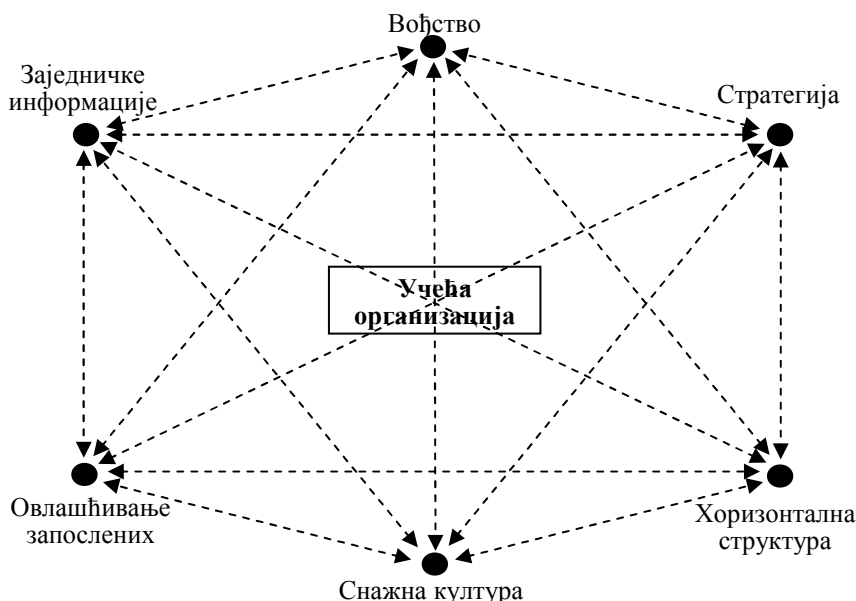
У учећој организацији сви запослени су задужени за идентификовање и решавање проблема, омогућавајући на тај начин организацији да константно експериментира, мења се, унапређује и повећава своју способност да расте, учи и остварује своје циљеве.

⁷ P. Pawlowsky, J. Forslin, R. Reinhardt, Practices and Tools of Organizational Learning, Handbook of Organizational Learning & Knowledge, Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 779.

Учећа организација најједноставније се може дефинисати као организација која има значајан капацитет за учење, прилагођавање и промене, а њене основне карактеристике су:⁸

- континуирано учење (запослени размењују знања између себе и свој посао користе као основу за примену и стицање нових знања);
- генерисање и размена знања (организација креира систем за креирање и размену знања);
- системско критичко мишљење (организација охрабрује запослене да размишљају на нов начин и стално проверавају полазне претпоставке);
- култура учења (организације креирају културу у којој је учење основа за награђивање и унапређење);
- охрабривање флексибилности и експериментисања (подстицање запослених да предузимају ризик, да буду иновативни и да трагају за новим идејама).

Увођењем специфичних промена у организацију она постаје *учећа организација*. Те промене односе се на: области вођства, хоризонталну структуру, овлашћивање запослених, размену информација, стратегију и организациону културу. То су и *основни елементи учеће организације*, као што је приказано на слици 2.

Слика 2 – Основни елементи учеће организације
(извор: L. Mullins, Management and Organizational Behaviour, London, 1999, p. 54)

⁸ M. A. Gephart, V. J. Marsick, M. E. Van Buren, M. S. Spiro, Learning organizations come alive, Training and Development 50, 1996, p. 37.

1) *Вођство* има веома значајну улогу у креирању и развоју учеће организације. Најзначајније улоге вођа у учећим организацијама су: креирање заједничке визије, пројектовање структуре и усмеравање следбеника. *Визија* обухвата будући изглед организације, излазне перформансе и наглашене вредности. Може да је креира вођа самостално или заједно са запосленима. *Пројектовањем структуре* организације која учи вође креирају и подстичу учећу организацију. Она користи предности хоризонталних односа и креће се ка оној без граница. Вође помажу запосленима да схвате да реорганизација подразумева преузимање нових улога и учење нових вештина. *Усмеравање следбеника*, што чине вође, подразумева: подстицање партиципације, делегирање моћи, охрабрење контакта између чланова организације и обезбеђење сатисфакције запосленима због посла који обављају. Учеће организације креирале су вође и њихови следбеници који су се посветили визији организације.

2) *Хоризонтална структура*. Учећа организација користи хоризонталне везе и концепте у којима је предност дата тимовима. Тимови доносе одлуке и преузимају одговорности за многе сегменте рада и развоја организације. Вертикална структура је мало заступљена у учећим организацијама.

3) *Овлашћивање запослених*. Успешне организације постижу врхунске перформансе захваљујући људима којима верују и које овлашћују. Овлашћивање подразумева да се запосленима даје моћ, слобода, знање и вештине да доносе одлуке и ефективно их извршавају. Примарни извор снаге за вође су људи са којима они раде и којима не ограничавају њихов распон активности. Вође се добро односе према запосленима, обезбеђујући им сигурност запослења, различите облике обуке и лични развој. Запослени се баве променама, решавају проблеме који се појављују приликом остваривања визије, партиципирају у одлучивању и у одговорности, чиме повећавају капацитет знања организације.

4) *Комуницирање, размена информација*. Запослени треба да познају функционисање целе организације, као и њених делова, за шта су неопходне информације. За учеће организације карактеристично је да су преплављене информацијама које се преносе и размењују између запослених отвореним комуникацијама и електронским комуникацијама.

5) *Стратегија*. У учећој организацији, на општу визију и правац развоја организације, на стратегију и контролисање, не утичу само вође већ и запослени. Стратегија настаје из дискусије запослених. Запослени који су у додиру са окружењем идентификују потребе и решења, преносећи те идеје у организацију, како би се о њима дискутовало.

6) *Снажна култура*. Организациона култура је темељ учеће организације која обухвата кључне вредности, веровања, разумевања и норме које деле чланови организације. Култура укључује снажне вредности у следеће три области: целина је значајнија од делова и границе између делова су

минимизирани; култура истиче заједништво; култура вреднује унапређење и адаптацију. Делови организације доприносе целини и достизању визије организације. Запослени не задржавају информације за себе и између њих нема баријера. Присутна је клима отворених комуникација, а проблеми, грешке и поуке се не крију, већ се размењују. Култура учећих организација креира осећај заједништва, саучешћа и узајамне бриге. У учећој организацији одбацују се активности које доприносе стварању разлика између људи. Не постоји резервисани паркинг-простор за појединце, приватне трпезарије, итд. Људи се третирају са поштовањем и стога дају организацији свој максимални допринос. Запослени истражују друге организације и упоређују се са најбољима (бенчмаркинг процес). Људе који су креатори нових идеја, унапређења и промена, култура организације препознаје и награђује. Учећа организација се увек креће напред.

Организациони дизајн учеће организације

Организациона структура у значајној мери детерминише начин на који ће се одвијати пословни процес у њој. Структура учеће организације треба да буде дизајнирана тако да обезбеди несметано одвијање процеса генерисања и коришћења нових знања. Основни модели организационе структуре су функционални, дивизиони, матрични, механички и органски. Сваки модел је у одређеној мери, неки више а неки мање, прилагођен принципима организационог учења. Веома значајан задатак руководства организације јесте да непрекидно уноси одређене модификације у организациони дизајн ради стварања повољнијих услова за организационо учење.

Основне карактеристике организационог дизајна учеће организације су: 1) минимална специјализација послова и задатака, 2) вишак функција, 3) разноврсност процеса и метода рада, 4) равнотежа контроле и аутономије, 5) минималан број хијерархијских нивоа, 6) тимови, 7) интензивна комуникација, 8) интеграција и пропусне интерне границе, и 9) пропусне екстерне границе.⁹

1) *Минимална специјализација послова и задатака*. Примена принципа минималне специјализације послова, задатака и улога за све чланове организације не само да охрабрује учење већ и повећава задовољство запослених. У таквим условима радна места обухватају широк спектар послова и задатака, шире се хоризонти запослених где они могу да стварају и примењују нове облике рутине. У условима минималне специјализације запослени су максимално мотивисани за промене.

⁹ P. Sadler, *Leadership and Organizational learning*, Handbook of Organizational Learning & Knowledge, Oxford, 2003, p. 31.

2) *Вишак функција*. Појединци, групе и организациони делови треба да стичу различите способности, чак и када се оне неће убрзо користити већ ће бити „вишак“. Тај вишак повећава задовољство запослених и флексибилност организације. Развијањем већег броја различитих вештина, способности и знања обезбеђује да запослени могу да обављају не само своју, већ и функције које су додељене другим појединцима и организационим деловима. На тај начин појединци, групе и организациони делови стичу увид у функционисање целе организације, што је предуслов њиховог учења.

3) *Разноврсност процеса и метода рада*. Стандардизацију и формализацију је потребно смањити на најмању могућу меру, а извршиоцима треба дозволити самосталност у избору начина обављања послова и задатака. У организацији која учи дозвољено је коришћење различитих метода рада.

4) *Равнотежа контроле и аутономије*. У природи сваке организације је контрола без које нема ни организације. У организацији која учи, где запослени морају да буду самостални у раду јер једино у таквим условима могу да стварају и примењују нова знања, неопходно је успоставити баланс између контроле и самосталности, односно аутономије. За учеће организације карактеристична је „контролисана аутономија“.

5) *Минималан број хијерархијских нивоа*. Учеће организације често се називају хоризонталним због тога што је број хијерархијских нивоа смањен на најмању могућу меру. На тај начин скраћен је пут вертикалне комуникације у структури, чиме вертикална комуникација добија на брзини и ефикасности. Запослени су сада више мотивисани за развој вештина и знања него за напредовање у хијерархији организације.

6) *Тимови*. За обављање одређених задатака и креирање и примену нових знања, савремене организације често формирају тимове ван постојеће организационе шеме. Тимови су састављени од појединаца из различитих пословних функција, а често и из различитих организационих целина. На тај начин побољшава се и учеће.

7) *Интензивна комуникација*. Најважнија карактеристика организационе структуре учеће организације јесте интензивна комуникација која мора да буде отворена, искрена, са пуно поверења и без сакривања информација. Проток информација треба да буде врло интензиван, вишесмеран и слободан, вертикално и хоризонтално.

8) *Интеграција и пропусне интерне границе*. Побољшање комуникације и координације између појединаца и организационих делова врши се преко интегративних механизма у структури, као што су руководиоци пројеката, бренд менаџери и слично.

9) *Пропусне екстерне границе*. У већини организација мањи део знања се креира у самој организацији, а највећи део знања се апсорбује из окружења. Да би знање било апсорбовано из окружења потребно је да екстерне

границе организације буду пропусне за релевантне информације. За пренос информација преко екстерних граница организације значајну улогу имају појединци или јединице које су у директном контакту са окружењем.

Организациона култура учеће организације

Организациона култура, која знатно утиче на развој организације, може да буде кључ успеха, али и неуспеха. Може се *дефинисати* као систем претпоставки, вредности и норми понашања које су чланови једне организације развили или усвојили кроз заједничко искуство и који битно одређује њихово мишљење и понашање.¹⁰ Одлуке које доносе запослени и руководиоци, као и њихове појединачне акције, у великој мери зависе од организационе културе.

Однос организационе културе и организационог учећа је двосмеран. С једне стране, организациона култура представља резултат организационог учећа, јер се заједничке претпоставке, вредности и норме понашања у организацији развијају управо учењем. С друге стране, од изградње организационе културе зависи способност организације да учи, односно од доминантних ставова и веровања запослених, а посебно руководиоца.

Најзначајније културне компоненте учеће организације су:¹¹

- отвореност према окружењу (отвореност према утицајима из окружења мора да карактерише учећу организацију);
- оријентација на креирање вредности (непрекидно учење подразумева стварање најбоље вредности као крајњег циља);
- прихватање ризика (свако учење прати прихватање ризика могућих грешака, што подразумева да тамо где нема ризика нема ни учећа);
- оријентација на питања и проблеме (закључивање и расуђивање запослених треба да се заснива на стварним чињеницама, а не на политичким интересима, статусу и слично);
- оријентација на истраживање (култура организације која учи треба да се заснива на склоности запослених да стално истражују, постављају питања и прикупљају податке ради унапређења развоја организације);
- толеранција грешака и учење из њих (грешке су неминовне, неизбежне и представљају лепу прилику да се нешто ново научи);
- отвореност у интерној комуникацији (отвореност подразумева да се све информације у организацији морају делити са свима, а да се при том не користе као извор моћи);

¹⁰ М. McGill, J. Slocum, *The Smarter Organization*, New York, 1994, p. 11.

¹¹ Н. Јанићијевић, *Организационо понашање*, Датастатус, Београд, 2008, стр. 395.

- позитиван став према променама (култура организације која учи мора да садржи и позитиван став према променама, јер организације уче да би се мењале и уводиле новине);
- системска перспектива (та перспектива подразумева способност да свако у организацији анализира проблеме у организацији са аспекта организације као целине);
- развој људи (најзначајнија компонента културе учеће организације је став да је развој њених чланова у најбољем интересу саме организације и да може остварити конкурентску предност само уколико обезбеди најбоље услове за развој својих запослених).

Методе организационог учења

Концепт организационог учења и управљања знањем до сада није много примењиван у организацијама. Основни разлог слабије примене је недостатак практичних средстава, метода или пракси, којима би се идеје организационог учења преточиле у праксу. У савременим светским организацијама примењују се одређени методи управљања знањем или организационим учењем који су у пракси показали добре резултате.¹²

1) *Рефлексije, анализе*. Овај метод користи се за претварање имплицитног у експлицитно знање, као и за стварање новог знања. Лица која су радила на одређеном пројекту систематски анализирају своје искуство и затим га обликују у одређене закључке у облику писаних докумената. То су драгоцене сазнања која се, по потреби, могу користити и протоком одређеног времена. Рефлексije и анализе неког посла могу да буду индивидуалне и тимске.

2) *Дискусије, конференције*. Овај метод подразумева стварање и утврђивање постојећег знања и његов пренос кроз организацију. Ове дискусије могу бити организоване на различите начине. Запослени и руководиоци треба да отворено и искрено дискутују о проблемима са којима се сусрећу у свакодневном раду и своја искуства, знања и информације размењују између себе.

3) *Извештаји*. Извештавање је писмено и оно може да буде после свакодневних активности, са научних или стручних скупова, итд. Само извештаји који су систематски обрађени, прикупљени, сортирани и доступни свим запосленима производе ново знање које доприноси изградњи кључних компетентности организације.

4) *Организацијска библиотека*. Веома је значајно оформити базу знања у организацији, у облику библиотеке или у електронском облику и обезбедити њено једноставно и ефикасно коришћење и допуњавање. Концентри-

¹² J. Child, *Organization: Contemporary Principles and Practices*, Oxford, 2005, p. 32.

сање докумената, анализа, извештаја, приручника и слично на једном месту, може да утиче на повећање количине знања и на његову употребну вредност, а посебно у организацијама које зависе од количине знања која су њиховим запосленима потребна у раду.

5) *Упутства, приручници, процедуре*. Неопходно је да искусни стручњаци у организацији своја знања претачу у писане документе који се одлажу у организацијску библиотеку и на тај начин постају доступни свима којима су потребна. Сва нова и значајна знања треба забележити у неком облику упутства, приручника, процедура и слично, која ће се моћи користити у будућности.

6) *Интранет*. Пожељно је да свака организација има интерну електронску комуникацију која знатно повећава коришћење постојећег и креирање новог знања. Интерна електронска мрежа, својом брзином и доступношћу информација, омогућава интегрисање постојећег знања.

7) *Бенчмаркинг, обиласци*. Метода бенчмаркинг је облик идентификовања новог знања у једној организацији путем анализе искуства неке друге организације. Најбољи модели за анализу су организације које су лидери у области нашег интересовања. Међутим, приступ тим организацијама врло често није могућ. Због тога се у пракси примењује једна варијанта бенчмаркинга у којој се стручњаци из једног дела организације воде у обилазак или студијску посету другом делу организације у току које се размењују искуства.

8) *Менторство* је метода којом се имплицитно знање којим располаже ментор (искуснији запослени) претвара у имплицитно знање ученика (млађи запослени). Успех овог метода у највећој мери зависи од мотивисаности ментора да пренесе своја знања и способност ученика да преузме та знања.

9) *Ротација, обиласци*. Ротацијом запослених са једног на друго радно место разбијају се стереотипи и отвара простор за креативно размишљање, што знатно доприноси комбиновању и ширењу знања. Нови запослени на новом радном месту доноси собом одређена знања из своје организацијске целине, а по повратку носи нека нова знања са радног места на којем је привремено радио.

10) *Интерактивно рачунарско моделирање, лабораторије*. Комбинација постојећих знања и артикулација имплицитних знања може се вршити применом развијених рачунарских програма за индивидуално и групно развијање менталних модела неких проблема. Рачунарске лабораторије могу се користити и за вежбање и експериментисање, чиме се знање претвара у понашање.

Организација и њени чланови морају континуално да се прилагођавају променама како би се одржали и напредовали током времена. Да би то постигла организација мора да има окружење у којем се већина људи заиста прилагођава променама и у стању је да се суочи са конфликтима који се јављају у вези са променом и иновацијом. Лидери морају да стимулишу промене и да њима управљају како би створили учећу организацију.

Улога лидера у организационом учењу

Најважније радне одговорности лидера представљају способност подстицања креативности и пружање могућности да се она изрази. Лидери треба да подстичу и стимулишу индивидуалне и групне креативности у радном окружењу. Креативност је коришћење довитљивости и маште ради креирања новог приступа размишљања или јединственог решења проблема. Она може да буде индивидуална и групна, а важна је због тога што води инвенцији, а инвенција иновацији. Инвенција се односи на развој нових идеја, а иновација на прихватање нових идеја и њихово спровођење у пракси.

Лидери треба да стимулишу, подрже и остваре организационе иновације. Основни елементи организационе иновације су:

- креирање идеје (проширење постојећих схватања и нови облици знања);
- иницијално експериментисање (тестирање идеја);
- одређивање изводљивости (израда студије изводљивости);
- коначна примена.

Организациона иновација треба да буде у складу са потребама организације, а њена примена да допринесе организационим перформансама. У иновативним организацијама активну улогу у вођењу иновативног процеса преузимају лидери. Иновацију подржавају запослени, култура, визија и стратегија организације. Међутим, постоје и бројне баријере за иновативност у организацијама, као што су: изолованост топ менаџера, прекомерна бирократија, неодговарајућа стимулација, нетолерисање разлика у мишљењу, итд.

Организационо учење обједињује организациону структуру, културу, климу, промене, комуникацију, итд. Лидер има задатак да обједини све те компоненте које чине организационо учење. Он треба да обезбеди да се изгради организациони дизајн који ће омогућити организационо учење. Потребно је установити културне вредности учења и развоја, изградити климу поверења и обезбедити комуникацијске канале за организационо учење. Без лидерства нема организационог учења.

У изградњи учеће организације лидери имају више улога, од којих су најзначајније: 1) улога модела, 2) улога ментора, 3) улога менаџера и 4) улога монитора.¹³

1) *Улогу модела* лидер остварује тако што служи као пример. Наиме, он ће први да научи нешто ново, а од њега ће учити други. Он први треба да призна грешку и у понашању да буде пример осталима у организацији. Информације које поседује не сме да задржава само за себе већ треба да их подели са сарадницима и потчињенима.

¹³ E. Nevis, A. DiBella, J. Gould, Understanding Organizations as Learning Systems, Sloan Management Review, Winter, 1995, p. 14.

2) Као *ментор* у организацији лидер даје подршку онима који уче и развијају се, креирајући атмосферу која стимулише учење. Он организује учење и помаже сарадницима и осталима у организацији да своје понашање ускладе према захтевима процеса учења.

3) Улогу *менаџера* у организацији лидер остварује тако што дизајнира организациону структуру која подстиче организационо учење, учествује у расподели послова и задатака, награђује или кажњава, итд.

4) Као *монитор* лидер мора да прати и контролише процес учења и предузима одређене мере за побољшање и потребно усмерење тог процеса.

Управљање људским ресурсима у функцији организационог учења је дан је од тежишних задатака сваког лидера. Функција управљања људским ресурсима у процесу организационог учења још увек је врло запостављена функција у већини наших организација. Најзначајније функције управљања људским ресурсима за процес организационог учења су: регрутација и селекција запослених, њихова обука и развој, и награђивање.

Регрутацијом и селекцијом врши се одабир и пријем кандидата према њиховим способностима и жељама да даље уче и развијају се, а не само према њиховим знањима која већ имају. Неопходна претпоставка организационог учења јесу запослени који показују високу вољу и способност за даље учење. Све учеће организације улажу велика средства у *обуку и развој* својих људи, јер то најдиректније утиче на процес организационог учења кроз који се врши ширење знања и промена понашања на основу нових сазнања. Да би организација постала учећа њени запослени морају стално да уче и развијају се, а да би учили они морају да буду *награђени*. Постоје бројни методи награђивања нових знања и вештина запослених који се једним именом зову компензација заснована на знању. Организација од запослених најчешће добија оно што плаћа, а не оно што жели.

Лидери у учећим организацијама су планери, учитељи и они који усмеравају, а не само они који постављају циљеве и одлучују. Они иницирају промене, изграђују заједничку визију и повећавају способност људи да обликују будућност. Лидерство је једино средство путем којег организација може да се промени и постане учећа организација.

Закључак

Војне организације морају се оспособити за константно генеративно учење и непрестане трансформације. Није задовољавајуће да организационо учење, у већини војних организација, буде сведено на неколико часова војнотручне и стручно-специјалистичке обуке у току месеца или на повремено организоване семинаре и сличне облике, којима најчешће присуствују они који су у току одржавања мање заузети.

Радикалне и свобухватне реформске промене у земљи, региону и свету захтевају значајну реформу и сектора одбране. Неопходно је значајније спроводити реформе и у области учења у војним организацијама, јер неопходно је веома значајно утичу на реформе у области система одбране. Већина војних организација треба да научи како да учи. Генеративно учење или учење у дуплом кругу, у време садашњих радикалних и свеобухватних промена, мора да постане рутина и да се интегрише у структуру и системе војне организације. Рутинизирање генеричког учења и његова континуална примена захтева изградњу једног новог организационог модела који се назива „учећа организација“.

Креирање учеће организације захтева подстицање учења на четири нивоа: индивидуалном, групном, организационом и интерорганизационом.¹⁴ На *индивидуалном нивоу* руководиоци треба да подстичу учење нових вештина, норми и вредности које појединцима омогућавају да унапреде своје личне способности, чиме се унапређује и компетентност организације. На *групном нивоу* руководиоци треба да подстичу учење кроз промоцију употребе различитих врста група и тимова. На тај начин појединци размењују своје способности и вештине. На *организационом нивоу* руководиоци треба да подстичу учење креирањем организационе структуре и културе. На *интерорганизационом нивоу* учење се подстиче имитирањем других који постижу најбоље резултате у тој области.

Свако учење доноси промену, а за сваку промену потребна је одређена мотивација и енергија да би се промена спровела. Најзначајнији покретачи учења, промена и мотивисаности за реализацију тога су лидери који се налазе на челу војних организација. У свакодневном раду они треба да покажу да им је заиста стало да запослени и руководиоци, појединачно и колективно, свакога дана уче и стичу нова знања која одмах примењују, уносећи промене и у своје понашање и у рад војне организације. Они морају да покажу да су и сами посвећени учењу и треба да поштују самосталност својих сарадника и њихове идеје.

Литература

1. Argyris, C., *A Life full of Learning*, Organization Studies, 2003.
2. Child, J., *Organization: Contemporary Principles and Practices*, Oxford, 2005.
3. DeLong, D., Fahey, L., *Diagnosing Cultural Barriers to Knowledge Management*, Academy of Management Executive, 2000.
4. Gephart, M. A., Marsick, V. J., Van Buren, M. E., Spiro, M. S., *Learning organizations come alive*, Training and Development, 1996.

¹⁴ P. M. Senge, *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*, 1999, p. 23.

5. Easterby-Smith, M., Araujo, L., *Organizational Learning and the Learning Organizations*, London, 1999.
6. Јанићијевић, Н., *Организационо понашање*, Датастатус, Београд, 2008.
7. McGill, M., Slocum, J., *The Smarter Organization*, New York, 1994.
8. Mullins, L., *Management and Organizational Behaviour*, London, 1999.
9. Nevis, E., DiBella, A., Gould, J., *Understanding Organizations as Learning Systems*, Sloan Management Review, Winter, 1995.
10. Nonaka, I., Takeuchi, H., *The Knowledge Creating Company*, New York, Oxford University Press, 1995.
11. Pawlowsky, P., Forslin, J., Reinhardt, R., *Practices and Tools of Organizational Learning, Handbook of Organizational Learning & Knowledge*, Oxford: Oxford University Press, 2003.
12. Петковић, М., Јанићијевић, Н., Богићевић Миликић, Б., *Организација*, Економски факултет, Београд, 2008.
13. Reinhardt, R., Boremann, M., Pawlovsky, P., Schneider, U., *Intellectual Capital and Knowledge Management: Perspectives on Measuring Knowledge*, 2003.
14. Sadler, P., *Leadership and Organizational learning*, Handbook of Organizational Learning & Knowledge, Oxford, 2003.
15. Schulc, M., *Organizational Learning u Joel A. C. Baum*, Companion to Organizations, Blackwell Publishers, 2002.
16. Senge, P. M., *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*, 1999.

ДОБРОВОЉНО УЧЕШЋЕ У ОРУЖАНИМ СНАГАМА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ КАО МОГУЋИ МОДЕЛ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈЕ ОРУЖАНИХ СНАГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Владимир Баровић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет – Одсеку за медијске студије

У раду су изнети подаци о учешћу добровољаца у оружаним снагама Краљевине Србије у време Првог светског рата. Чињенице говоре о високој борбеној вредности и пожртвованости борацких састава које су чинили добровољци, а наведене су и жене добровољци на борбеним дужностима у јединицама. Позитивни примери иду у прилог добровољности као мотиву за служење у савременим оружаним снагама. С тим у вези, сугерише се да треба искористити традицију добровољности као модел добре праксе за регрутовање кадра за професионалну војску у савременим друштвеним токовима у Републици Србији. Закључује се да је феномен добровољности афирмативан без обзира на дубљу мотивацију због које грађанин приступа војсци и оружаним снагама у демократским друштвима.

Кључне речи: *добровољци, војска, мотив, професионализација, модел.*

Увод

У нашем друштву неретко се воде, како међу стручњацима, тако и међу лаицима, полемике око тога да ли је потребна професионална војска или је као фактор одвраћања довољна војска која се регрутује по моделу опште војне обавезе. Заговорници опште војне обавезе позивају се на податак да је то јефтинији и економски прихватљивији модел, док се присталице система професионализације војске позивају на ефикасност и бољу обученост припадника оружане силе која је у потпуности професионали-

зована. О предностима та два модела могуће је полемисати, али је, свакако, професионална војска у савременим геополитичким условима прихватљивије решење. Такође, ипак треба оставити отворену опцију добровољног обучавања дела грађана који изразе жељу за служењем под оружјем и то по моделу националне гарде који добро функционише у развијеним демократским земљама. Главни ослонац и основ оружане силе ипак треба да чини професионализована војска која ће квалитетном обуком и савременим борбеним системима у потпуности бити оспособљене да одговоре на разноврсне безбедносне изазове, али и на деловање у кризним ситуацијама, што је један од задатака војске у савременом демократском друштву.

Да би се целовитије сагледала проблематика добровољности, као принцип за партиципацију у оружаним снагама, биће изнете генетичке чињенице и подаци који сведоче о учешћу добровољаца у војсци Краљевине Србије која је била устројена на општој војној обавези. Систем добровољности посматрамо баш у време избијања Првог светског рата који је био један од преломних историјских, друштвених и социјалних догађаја, што пресудно утиче на креирање будуће политичке мапе Европе, што је, свакако, веома важна чињеница за нашу визуру посматраног проблема.

Треба нагласити да је систем добровољног учешћа у оружаним снагама у мирнодопским условима на нашем подручју још увек нов принцип, јер иако постоји традиција опште војне обавезе за реформу војске и система одбране у целини, свакако су од велике важности подаци и историјска искуства која сугеришу да је српска војска имала делимично позитивна искуства са попуном кадровских јединица добровољцима, па су чак и читаве јединице на нивоу бригаде, пука и дивизије биле добровољачке.

Добровољци у српској војсци током Првог светског рата

Након повлачења српске војске преко Албаније, у зиму 1915. године, и по успостављању Солунског фронта једини могући начин попуне јединица био је на добровољној основи и то од емиграната, исељеника, лица на школовању, као и припадника јужнословенских народа који су били југословенске оријентације. Та искуства драгоцена су у сагледавању борбених квалитета и могућности јединица и оружаних састава који се окупљају на добровољној основи уз ограду да је веома важан мотивациони елемент који је у прошлости углавном био патриотизам, схваћен као љубав према отаџбини, жеља за уједињењем, борба за слободу и сл., док је у савременом друштвеном систему један од кључних момената материјалне и егзистенцијалне природе што не искључује поменуте елементе или комбинацију више мотива.

У тренутку избијања Првог светског рата у Краљевини Србији се налазило најмање неколико стотина Југословена, једним делом приспелих претходних година, највише у време балканских ратова у којима су неки учествовали као добровољци.¹ Појава пребега из Срема, Баната и Босне, углавном Срба из тих крајева, евидентан је већ од јула 1914. године. Допис Министарства финансија председнику владе Николи Пашићу, који датира из поменутог периода гласи: „Имали смо пребеглица из Босне и Срема на 200.000 људи са стоком“.²

Нису искључиво Југословени или Јужни Словени помагали српски напор на почетку и током Првог светског рата. Сликавит пример је група од 22 добровољаца, која је августа 1914. из Солуна допутовала у Србију, а у којој је било 5 Руса, један Литванац, док су остали већином били Бокелји.³ Као у Србији, слична ситуација била је и у Црној Гори која је постала станица избеглог народа из Херцеговине, Далмације и Лике, од којих су многи постали добровољци.⁴ Многи добровољци су заузимали и командне положаје у црногорској војсци, као, на пример бригадир Данило Гатало, родом из Мостара, који је у чину генерала био главни интендант црногорске војске.

Највећи број емиграната из Аустро-Угарске ставило се у службу српске и црногорске војске и од њих су формиране борачке јединице које су носиле морално-политички стег југословенске идеје.

И међу заробљеним аустро-угарским војницима, којих је већ након Церске битке (од 15. до 19. августа 1914) било 4.500,⁵ јавила се жеља за добровољно ступање у редове српске краљевске војске. Поставило се питање шта чинити са заробљеницима који желе да се боре у активним ратним саставима, о чему сведочи допис заповедника заробљеничке команде, упућен министру војном, пуковнику Душану Стефановићу у којем пише: „Има велики број заробљених Срба и, такође, приличан број таквих који су добри Срби и који би хтели да се и даље боре против Аустрије. Био би велики грех оставити те људе да чаме по шталама у нераду, измешани са осталим заробљеницима, онда када је нашој војсци и најмања помоћ од користи, када ти људи и сами желе да поднесу и велике жртве нашем заједничком ослобођењу“.⁶ Начелник српске Врховне команде војвода Радомир Путник такође је истакао потребу организовања добровољаца у борбене јединице: „Поједини од Аустријских заробљеника Срби и Хрвати, изјављују при саслуша-

¹ Драгослав Јанковић, Србија и југословенско питање 1914–1915, Београд, 1973, стр. 333–343.

² Историја српског народа, Шеста књига, други том, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918, Београд, 2000, 54.

³ Никола Поповић, Југословенски добровољци, 1914–1918, Зборник докумената, Београд, 1980.

⁴ Ю. А. Писарев, Србија и Черногогория в первой мировой войне, Москва, 1968, 64–65.

⁵ Војна историја, Војноиздавачки завод, Београд, 1977, 125.

⁶ Историја српског народа, стр. 55, други пасус.

њу да желе да се уврсте у редове наше војске и да се заједнички с нама боре против Аустрије за ослобођење своје домовине”.⁷ Проблем заробљеника решен је одлуком Владе Краљевине Србије од 21. октобра 1914, у којем је она разрадила званичан став: „Ти ратни заробљеници и војнички бегунци могу се употребити за ратне операције:

- ако добровољно изјаве да то хоће;
- ако им се предочи да ће од часа када ступе у редове српске војске сматрати бити као издајце ако их ухвате аустријске трупе и да губе од дана ступања у наше редове својство ратних заробљеника“.⁸

Сваки добровољац морао је дати писмени пристанак за ступање у војне јединице, које су углавном упућиване у „нове области“ (тј. на Косово и Метохију и у Македонију), што је отклањало могућност пада у аустријско заробљеништво, где су, по правилу, третирани као издајници. Сам третман заробљеника, посебно Чеха и Јужних Словена, био је веома благ и хуман, посебно од краја 1914, када су већином издвајани од осталих народности.

„Аустријски заробљеници у униформама лутали (су) слободно свуда без страже, неки су терали кола, други копали ровове, а стотинама их је доконо шврљало горе-доле. С времена на време пролази аустријски официр у пуној униформи са сабљом“.⁹ Србија је била пуна ратних заробљеника након пропасти аустријских војних операција током 1914, тако да је по процени Д. Јанковића, наведене године било око 70.000 заробљеника од којих 20.000 југословенског порекла.¹⁰

Прилив добровољаца у српску војску постаје обимнији након репресалија којим аустроугарске власти прибегавају на самом почетку рата, ради гушења југословенства и србофилских осећања. Поред простих сељака, занатлија и грађана посебно су хапшени угледни антихабзбуршки оријентисани интелектуалци и национални радници, као што су др Јосип Смодлак, књижевник Светозар Ћоровић, Васа Стајић који је осуђен на 10 година робије, док је Јаша Томић држан у интернацији. У Босни и Херцеговини било је различитих судских процеса од којих неколико десетина има политичку конотацију.¹¹ Такође, отворени су велики логори за интернацију неподобних особа у Араду, затим логори Шопроњек, Коморан, Кечкемет, Талерсдорф, Туроњ и Грац.

⁷ Исто.

⁸ Исто, 58.

⁹ Џон Рид, Рат у Србији 1915, Цетиње, 1975, стр. 25.

¹⁰ Драгослав Јанковић, наведено дело, стр. 335–338.

¹¹ Историја српског народа, стр. 51, први пасус: „Први такав (процес) одржан је у Сарајеву у октобру 1914, а оптужени су били учесници у атентату на Франца Фердинанда. Тада су на смрт вешањем осуђени Данило Илић, Вељко Чубриловић и Мишко Јовановић; на исту казну су осуђени Недељко Керовић и Јаков Миловић, али им је замењена робијом. Међу осталим процесима, највећи је онај одржан у Бања Луци у пролеће 1916, када је на оптуженичку клупу изведено 159 Срба, истакнутих јавних и културних радника, међу којима и 7 посланика Сабора“.

Српска Врховна команда формирала је четири четничка (или добровољачка) батаљона који су били састављени искључиво од добровољаца као војника и подофицира, док је командни кадар углавном долазио из редова српске редовне војске, али је било и добровољаца – командира и команданата.

- Златиборски одред – командант мајор Коста Тодоровић.
- Јадарски одред – командант мајор Војин Поповић, познатији по комитском имену војвода Вук.
- Руднички одред – командант мајор Војислав Танкосић.
- Горњачки одред – командант мајор Велимир Вемић.¹²

Од Сремаца који су прешли у Србију после повлачења Прве српске армије преко Саве, септембра 1914, формиран је Сремски добровољачки одред, под командом поручника Игњата Кирхнера,¹³ који се у каснијим операцијама истакао дисциплином, борбеном иницијативом и великом храброшћу, па је у борбама при одбрани Београда октобра 1915. године скоро сав борачки састав изгинуо.¹⁴

Припадници добровољачких одреда имали су најтеже задатке у непријатељској позадини, у извидници и тешким фронталним борбама са често артиљеријски и бројчано надмоћнијим непријатељем. При свим тешкоћама, пре свега у попуни и снабдевању, добровољачки одреди су се од почетка борили са изузетном храброшћу и крајњим пожртвовањем, па су, сходно томе, трпели огромне губитке.

Поред Сремског одреда, Јадарски одред је током 1914. године имао чак 60% добровољаца избачених из борбеног строја, што је огроман губитак који сведочи о борбеној употреби, али и вредности добровољачких јединица.

Аустроугарска војска нарочито је сурово поступала према заробљеним добровољцима, својим држављанима. Потресни примери су Јован Живановић, студент из Босне, који је жив спаљен, и рањеник Добра Јовановић, студент из Новог Сада, кога су аустријски војници заробили у Крупњу и исекли на комаде.¹⁵

¹² Никола Поповић, Југословенски добровољци, стр. 3–18.

¹³ Поручник Игњат Кирхнер родио се у Банату, од оца Немца и мајке Српкиње. У време анексије Босне и Херцеговине, 1908. године, Кирхнер је био поручник у аустроугарској војсци, али је искористио прву прилику и пребегав у Србију са целим водом својих војника. По избијању Првог светског рата Кирхнер се пријавио у добровољачки одред. Српска команда дала му је исти чин који је имао у аустроугарској армији (био је поручник) и поверила му команду над Сремским добровољачким одредом. Кирхнер је окупљао младиће из Срема и Баната који су успели да пребегну у Београд. У почетку је одред имао 15 људи, али је убрзо бројао око 400 војника. Антоније Ђурић, Жене солунци говоре, Светигора, Цетиње, 1998, стр. 138.

¹⁴ Војна историја, стр. 203.

¹⁵ Историја српског народа, стр. 55.

У добровољачким формацијама српске војске налазио се и одређени број жена добровољаца, које су искључиво могле наћи ангажман у таквим јединицама, у које су упућивани и они који су били премлади за редовни кадар. Најистакнутије жене-добровољци биле су:

- Наталија Бјелајац (комитско име), док је право име Антонија Јаворник, рођена у Марибору, Словенка;

- поднаредник Милунка Савић – као каплар српске војске учествовала у балканским ратовима. У Првом светском рату, као командир јуришног бомбашког одељења, на Дринском ратишту, стекла прву Карађорђеву звезду са мачевима. Другу Карађорђеву звезду са мачевима добила је после Горничевске битке 1916. Носилац је две француске Легије части и Ратног крста са златном палмом;

- Василија Вукотић – добровољка црногорске војске;

- наредник Софија Јовановић – добровољка у Сремском добровољачком одреду поручника Кирхнера Игњата. Носилац је више српских и савезничких одликовања.¹⁶

• Добровољачки покрет у Русији био је масован због великог броја Срба и осталих Јужних Словена, који су као аустроугарски војници боравили у руском заробљеништву. Ти војници и официри представљали су значајан потенцијал и борацки кадар који је ослабљена српска војска видела као значајну помоћ у борби са многоструко технички и бројчано надмоћнијим непријатељем.

Српски посланик из Петрограда већ у септембру 1914. године послао је влади у Ниш депешу у којој се истиче решеност многих Срба: „из Босне и из других крајева“, да се боре у саставу српских трупа. Српска влада је наведени проблем споро решавала и размотрила га је тек на седници од 12. јуна 1915, где је одлучено да се од добровољаца из Русије образују трупе које ће се борити у јужној Србији, а да се на аустројски фронт упућују само они војници који то буду изричито захтевали.¹⁷

До краја 1915. Дунавом је из Русије за Србију пребачено 3.500 добровољаца,¹⁸ да би тек 1916. покрет за одлазак на фронт добио широке размере. Тада је, захваљујући одобрењу руске Врховне команде, од пријављених добровољаца формирана Прва српска добровољачка дивизија састављена од 4 пука са 15.000 војника и официра. Нешто касније, створена је и Друга српска добровољачка дивизија, која је са Првом дивизијом чинила Добровољачки корпус формиран јануара 1917, који је бројао 9.014 официра и 42.260 подофицира и војника.

¹⁶ Извор за жене-добровољце: Антоније Ђурић, Жене солунци говоре, Цетиње, 1998.

¹⁷ Историја српског народа, стр. 58.

¹⁸ Војна историја, стр. 204.

Прва српска добровољачка дивизија водила је прве борбе, септембра и октобра 1916. године, у саставу руско-румунских снага у Добруци.¹⁹ Храбро је држала поседнут фронт и издржала удар надмоћнијих непријатељских снага. О јачини борби сведочи и број избачених из строја: 7.370 рањених и 2.613 погинулих официра и војника.²⁰ Због општег врења, под утицајем револуције у Русији, шовинистичких испада аустрофилски оријентисаних појединаца, као и сепаратистичких тежњи појединих групација, корпус је ускоро запао у дубоку кризу и спао на свега 19.427 људи. На захтев српске владе остатак корпуса се у неколико транспорта пребацио из Русије преко Архангелска у Велику Британију, одатле у Француску, па на Солунски фронт. Други део корпуса, после разних тешкоћа изазваних револуцијом, креће по одобрењу совјетске владе из Русије децембра 1917. и путујући преко Сибира, Манџурије, Јапана, Тихог океана и Црвеног мора стиже у Солун у пролеће 1918. године. У току 1917. и 1918. године из Русије је на Солунски фронт стигло укупно 12.696 добровољаца.²¹

Од добровољаца из Русије на Солунском фронту је формирана Прва југословенска бригада, која је са Другом вардарском бригадом, по жељи Југословенског одбора, јануара 1918. образовала Југословенску дивизију. Преостали део добровољаца распоређен је у чете које су придодате већ постојећим српским пуковима, што је за српску војску био једини, па тиме и веома драгоцен начин попуње.

Првих месеци 1915. године међу исељеницима у Северној и Јужној Америци створена је организација Југословенска народна одбрана, тесно повезана са Југословенским одбором у Лондону, од кога је примала упутства за рад и слање добровољаца. Савезници су на почетку рата нерадо прихватили превозење добровољаца, тако да је прве две ратне године превезено само 150 људи у Србију и неколико десетина у Црну Гору.

Један транспорт од око 480 добровољаца наишао је децембра 1915. на мину у Дримском заливу и потопљен је (спасено је свега 180 људи). Почетком 1916. у Солуну је искрцано око 2.000 људи из Америке, који су прикључени српским јединицама.²²

Крајем 1916. влада САД је дозволила прикупљање добровољаца за српску војску, али пошто није била у рату са Централним силама, добровољци

¹⁹ Опширније о добровољцима у Русији видети у следећим радовима:

- група аутора, Голгота и васкрс Србије 1915–18, Београд, 1989; видети следећа поглавља:
- Марко Божовић, Прва српска добровољачка дивизија у Русији, стр. 406–412.
- Милутин М. Велимировић, Југословенски добровољци у Добруци, стр. 413–421.
- Марко Божовић, Бој код Добрича 25. августа 1916, стр. 422–430.
- Милутин Велимировић, Три битке у Добруци, стр. 440–482.

²⁰ Војна историја, стр. 204. Прва српска добровољачка дивизија повучена је са фронта у Добруци позадину управо због великих губитака које је претрпела од Мекензенових трупа (примедба В. Б.).

²¹ Исто, стр. 205.

²² Војна историја, стр. 203.

су упућивани у град Луис у Канади, који је био транзитни логор. Одатле су бродовима транспортовани у северноафрички град Бизерту, где је формиран Први српско-хрватско-словеначки пук. Обука у војним вештинама трајала је три месеца, након чега су упућивани у српске јединице распоређене на Солунском фронту. Кроз центар за обуку у Бизерти прошло је око 9.000 добровољаца.²³

У САД је вршена агитација за упућивање добровољаца преко Централног одбора Српске народне одбране, чији је секретар Павле Павловић доста учинио на том пољу. Захваљујући српском генералном конзулу у Њујорку др Михајлу Пупину обезбеђен је превоз добровољаца британским и италијанским бродовима.

Позиву краља Николе Петровића да бране земљу одазвало се до краја 1914. године 4.000 Црногораца који су радили у САД.²⁴ У пролеће 1915. у САД стиже и посебна црногорска војна мисија која је регрутовала добровољце и радила уз материјалну подршку српске владе.²⁵

Због великих губитака добровољачких формација, које су већ постојале, као и приливом нових бораца, јануара 1915. године формиран је Први добровољачки батаљон под командом мајора Војина Поповића. Маја 1915. године, формиран је Други батаљон, ускоро и Трећи батаљон, док је Четврти батаљон формиран октобра 1915. Њихова укупна снага била је 3.500 људи, који су бранили граничне положаје према Бугарској.²⁶

У оквиру војске краља Николе образована су четири батаљона: Гатачки, Билећки и Требињски, које су већином чинили добровољци – Херцеговци, док је од Бокеља приспелих из Америке образован Бокељски батаљон.²⁷

Битно је истаћи да је српска војска на почетку Првог светског рата показала велику маневарску вредност и високе тактичко-стратегијске квалитете свог људства, међу којима се посебно истичу добровољци. То се исказало у Церској бици, која се водила од 15. до 19. августа 1914. године и представља прву савезничку победу у Првом светском рату. Српска војска је представљала велики морални подстрек свим југословенским народима у Аустро-Угарској, посебно након победе у Колубарској бици (од 16. новембра до 15. децембра 1914), када је учвршћена вера у могућност блиског уједињења. Војска која је након повлачења кроз Албанију у зиму 1915. године реорганизована, изашла на положаје Солунског фронта, биће узор и модел како се реформише оружана сила коју су непријатељи, али и поједини савезници сматрали за непостојећу. Потребно је нагласити њен велики морални

²³ Војна историја, стр. 204.

²⁴ Историја српског народа, стр. 59.

²⁵ Димитрије Вујовић, Црногорски добровољци из САД 1914–1915 године, ВИГ, 1965, бр. 1, стр. 53–65.

²⁶ Историја српског народа, стр. 59.

²⁷ Перо Слијепчевић, Босна и Херцеговина у Светском рату, Сарајево, 1929, стр. 244.

утицај, стечен у великим ратним победама и високим вредностима њених официра и војника, који су у каснијим операцијама на Солунском фронту добили признања од највиших команди савезничких земаља.

Највећи проблем за Врховну команду српске војске представљала је пуна јединица на фронту новим борцима, јер је регрутна база изгубљена након напуштања матичне територије. Стога је велика пажња посвећена организовању добровољаца међу патриотски оријентисаним исељеницима и ратним заробљеницима.

Новембра 1916. постигнут је међусавезнички споразум, на заузимање француске владе, о прикупљању добровољаца за српску војску. Почетком новембра 1916. године, као подршку том подухвату, француска влада је одобрила кредит од два милиона франака. Покушај прикупљања добровољаца у Јужној Америци пропао је због противљења Југословенског одбора да се добровољци регрутују у српску војску. Југословенски одбор је желео да створи сопствене јединице, како би преко њих повећао свој углед и престиж у политичкој сфери.²⁸

Српска влада се залагала да се сви добровољци ставе под српску заставу, јер се јачањем ефектива постојећих снага на фронту лакше могло стићи до циља, тј. ослобођења и уједињења. И поред сукоба и несугласица у српске јединице до краја 1917. године стигло је 3.300 добровољаца од којих око 200 Хрвата и Словенаца, док је почетком 1918. било око 4.000 добровољаца у борбеним јединицама, односно на линији фронта.²⁹

Пошто је већ раније у тексту поменута улога добровољачких јединица које су се на Источном фронту бориле у саставу руске војске, њихова борбена улога у Русији неће се посебно разматрати.³⁰

Проблем пребацивања корпуса у Солун постаје акутан због револуционарног врења које је доприносило све већем расулу у јединици. На седници српске владе, одржаној 28. фебруара 1917. године, одлучено је да се за добровољачке саставе обезбеди артиљерија и остала пратећа опрема. Прва група добровољаца упућена је априла 1917. из Русије за Француску, одакле се за Солун пребацило 1.058 војника. Преко луке Архангелск на Балкан је пребачен штаб корпуса и Друга дивизија, који су у Солун стигли 7. децембра 1917. Прва добровољачка дивизија путовала је у два контингента. Први контингент у којем је била Прва бригада (са штабом дивизије) креће из Архангелска 13. новембра, да би се искрцао у Солуну током јануара 1918. Допунски батаљон кренуо је возом преко Сибира за Владивосток, али је задржан на путу, пребачен у Чељабинск и, по наређењу Лава Троцког, требало је да напусти Русију. Батаљон је из Чељабинска отишао на север у Мурманск.

²⁸ Петар Опачић, наведено дело, стр. 64, трећи пасус.

²⁹ Драгослав Јанковић – Богдан Кризман, Грађа, I, Београд, 1964, док. бр. 66, 101.

³⁰ О борбама у Русији опширније видети П. Опачић, наведено дело, стр. 62–68.

Савезници су инсистирали да се Допунски батаљон обавезно задржи у Мурманску до пристизања њихових трупа, ради одбране северних лука од евентуалног покушаја Немаца да тамо поставе подморничке базе и постројења. Председник српске владе Пашић није желео да се конфронтира са савезницима, те је дозволио останак Допунског батаљона у Мурманску, али са стриктним задатком „...да се одрже руска пристаништа Мурманск и Архангелск и спрече Немци и Финци да их поседују и то заједно са војском наших савезника“.³¹ Британска команда је искористила Допунски батаљон под командом потпуковника Светозара Маринковића за борбу против бољшевичког револуционарног режима,³² што је имало за последицу промену Лењиновог става према српској војној мисији (Лењинов став је до тада био повољан по Србе и добровољце). Тада је Троцки, као министар војни, наредио да ни један српски официр, укључујући и српског војног аташеа пуковника Бранислава Лонткијевича, не може изаћи из Москве.³³

За разлику од путештвија и незгодних сукоба са бољшевичким режимом Допунског батаљона, Друга добровољачка бригада је мирно, без инцидената превежена из Самаре у Владивосток. По пристизању Друге бригаде у Солун (априла 1918), завршен је транспорт добровољаца из Русије, током којег је пребачено 12.500 војника, чиме је морално-материјално ојачана српска војска и створен предуслов за успешније припреме пробоја фронта, који ће уследити у септембру 1918. године. Добровољци из Русије били су компактна и војнички обучена војна целина, па су зато, по одлуци српске Врховне команде, задржали своју првобитну формацију, од које је створена Југословенска бригада са Првим и Другим пуком.

Почетком 1918. године Југословенски одбор из Лондона упутио је молбу српској влади да се формира једна југословенска јединица која ће то бити и по имену, ради моралног ефекта. Излазећи тој жељи у сусрет, Врховна команда је почетком 1918. године од Југословенске и Вардарске бригаде (21. и 22. пук) формирала Југословенску дивизију.³⁴ Врховна команда је одлучила да се Вардарска дивизија преименује у Југословенску дивизију, па је

³¹ Петар Опачић, наведено дело, стр. 82, фуснота 154. Добровољци – официри и војници Допунског батаљона, као и званични представници Србије у Русији, желели су и настојали да се батаљон чим пре превезе у Солун.

³² Допунски батаљон је учествовао у опкољавању и разоружавању бољшевика у Кондаљачки 28. јуна 1918, разбијању бољшевика на Кемској железничкој станици 3. јуна 1918. До маја 1919. батаљон је имао следеће губитке: 4 погинула, 4 рањена и 14 војника умрлих од последица болести. Допунски батаљон остао је у Мурманску до средине 1919. године.

(извештај војног посланика из Лондона Врховној команди, примљен 10. јуна 1919. Велики рат Србије, књига XXXII).

³³ Пуковник Лонткијевич то наводи у свом извештају Врховној команди упућеном 28. јануара 1919. године из Одесе. Исто, стр. 67–68, фуснота 153.

³⁴ Петар Опачић, наведено дело, стр. 68.

8. јануара 1918. у састав нове Југословенске дивизије ушла: Прва добровољачка бригада (штаб бригаде са Првим и Другим пуком) и Вардарска дивизија – штаб дивизије, дивизијска артиљерија, инжињерија, санитет, комора и пратеће службе, као и цео 21. пук те дивизије.

Пошто је Друга југословенска бригада још била на маршу преко Сибира и Владивостока за Солун, није се знало када ће ући у састав нове формације, па се приступило формирању Вардарске бригаде од 21. и 22. пука. Тако је Југословенска дивизија настала од Прве добровољачке бригаде, Вардарске бригаде (21. и 22. пука) и Друге добровољачке бригаде по пристизању из Русије. Добровољци су били наоружани својом формацијском опремом француског порекла коју су имале српске трупе.³⁵

На почетку 1918. године по српским пуковима распоређени су добровољци из Добровољачког корпуса из Русије, са својим водним официрима, ради попуне кадра у борбама проређених српских пукова. Тако су у Први батаљон Деветог пука распоређени резервни потпоручници – добровољци: Иван Шубашић³⁶ и Драгутин Матијашевић, студенти права и Прерад Прерадовић и Душан Антонијевић, студенти из Војводине. Доласком тих добровољаца подигао се морал старих српских војника и вера у скору победу и уједињење.

„Добровољци и наши стари војници – Србијанци – брзо су се спријатељили и постали добри пријатељи и другови, јер су имали исте идеје, жеље и циљеве. Сви су желели што скорије ослобођење заједничке домовине и породица, уједињење, братство свих Јужних Словена. У свим тим дискусијама, најактивнији је био Иван Шубашић – Шуба. Од доласка у наш батаљон он је стално носио шајкачу, јер официрску капу није ни имао. Били смо у резерви кад му је после ручка у официрској мензи, командант батаљона, мајор Глигорије Хаџи-Јовановић, више у шали рекао: „Господине потпоручниче Шубашићу, ви сутра путујете у Солун. Било би за вас добро да ту прилику искористите и у Солуну купите и носите официрску капу“. Још командант, тако рећи, није ни изговорио последњу реч, Шуба скочи, стаде мирно и издекламова: „Господине мајоре! Ја нисам дошао као добровољац у српску војску због официрске капе, већ због шајкаче, која је симбол српског народа“.³⁷

³⁵ Почетком пролећа 1918. године, српске трупе на Солунском фронту су појачане бољим наоружањем, које су задужиле и добровољачке формације, тј. Југословенска дивизија. Повећан је број митраљеза по пешадијским јединицама, замењени су топови од 120 мм малог домета, који су били у наоружању пешадијских дивизија, хаубицама од 154,4 mm, а пукови су добили нове топове од 37 mm. Тиме је осетно повећана ватрена моћ српске оружане силе. П. Опачић, наведено дело, стр. 106–107.

³⁶ Иван Шубашић – адвокат, посланик, лидер Хрватске сељачке странке (Радићеве), први бан Хрватске бановине, председник емигрантске владе, министар спољних послова прве југословенске владе премијера Јосипа Броза. (В. Б.)

³⁷ Голгота и васкрс Србије, 1915–1918, Драгољуб Д. Савић, Успомене и сећања, стр. 677.

Осим појединачних инцидената, морал Југословенске дивизије био је на висини, а међунационални односи добровољачког кадра такође су били добри и релативно складни. Треба нагласити да је у пробоју Солунског фронта главни удар наносила Друга армија, у чијем саставу је дејствовала Југословенска дивизија коју су знатним делом чинили добровољци, који су се у борбеном смислу добро показали у офанзивним дејствима. Треба нагласити да је долазак великог броја добровољаца повољно утицао на морал српске војске којој је поверена главна улога у наношењу удара према непријатељевим снагама.

Закључак

Резимирајући генетички приказ учешћа добровољаца у оружаним снагама Краљевине Србије треба истаћи да је то значајно историјско искуство које нам сугерише употребу и борбену вредност јединица и састава који се регрутују на добровољној основи у датом тренутку. Сигурно је да мотивација пресудно утиче на борбени елан и степен ангажовања јединица и људства, али је важно напоменути да је идеја добровољног и слободног ангажовања појединца у оружаним снагама недвосмислена, док се општа војна обавеза не може увек тако посматрати.

Позитивна искуства из Првог светског рата сугестивна су по питању ангажовања жена-добровољаца у борбеним операцијама, јер се показало да жене могу учествовати на свим дужностима, а не само у логистичким, интендантским и санитетским јединицама. У савременом систему оружаних снага могуће је преузети одређена искуства добровољачке попуне људством у време када Краљевина Србија није имала других људских ресурса осим попуне на тој основи. Та искуства наводе на закључак да се вешто обучени, умешно вођени добровољци могу борити једнако добро као и редовно регрутован кадар, при чему је важна мотивација, али и коректно поступање командног кадра са потчињеним људством.

Све наведене чињенице сугеришу да је модел добровољности, без обзира на мотивацију, прихватљив за кадровску попуу оружаних снага које у савременом систему одбране имају широк спектар задатака и дужности, али одбрана земље и одвраћање потенцијалног непријатеља ипак остају примарни задаци. У том смислу веома је важно сагледати све елементе који проистичу из принципа добровољности, а један од кључних момената свакако је и генетички приказ тог феномена. Може се закључити да Србија има богату традицију добровољности при ангажовању у оружаним формацијама, али и учешћу жена у њима, што је савремени тренд коме се и Војска Србије треба приклонити, а већ су начињени и практични кораци у том

правцу. Велику војничку традицију треба искористити и позитивна искуства имплементирати у пракси, односно искористити као позитивне примере који иду у прилог професионализацији војске као кључног сегмента у систему одбране.

Литература

1. Ђурић, А., Жене солунци говоре, Светигора, Цетиње, 1998.
2. Војна историја, Војноиздавачки завод, Београд, 1977.
3. Група аутора, Голгота и васкрс Србије 1915–18, Београд, 1989.
4. Вујовић, Д., Црногорски добровољци из САД 1914–1915 године, ВИГ, 1965.
5. Јанковић, Д., Богдан Кризман, Грађа, I, Београд, 1964.
6. Јанковић, Д., Србија и југословенско питање 1914–1915, Београд, 1973.
7. Историја српског народа, шеста књига, други том, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918, Београд, 2000.
8. Поповић, Н., Југословенски добровољци 1914–1918, Зборник докумената, Београд.
9. Слијепчевић, П., Босна и Херцеговина у Светском рату, Сарајево, 1929.
10. Рид, Џ., Рат у Србији 1915, Оногшт, Цетиње, 1975.
11. Писарев, Ю. А., Србија и Черногория в первой мировой войне, Москва, 1968.

ГЕРИЛСКО РАТОВАЊЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1941–1943. ГОДИНЕ – ФОРМА АСИМЕТРИЧКИХ РАТОВА

Мирјана Зорић

Министарство одбране Републике Србије
Војна академија – Катедра друштвених наука

Савремена ратна пракса промовише ново и данас веома актуелно истраживачко поље у оквиру ратне вештине и њене теорије, које се односи на вођење и научно тумачење асиметричних ратова. Поникла, у основи, на неравнотежи снага у оружаним сукобима, асиметрија свакако није тековина савременог света. Искуства из прошлости указују на бројне примере асиметрије у ратовима који су се дешавали кроз историју, међу којима је герила сугерисала њене најчешће облике. Како ослободилачки покрет против сила Осовине током Другог светског рата у Југославији, према војним теоретичарима, припада категорији асиметричних ратова, потребно је указати на асиметрију коју је примењивала југословенска герила у периоду од 1941. до 1943. године.

Кључне речи: *герилско ратовање, асиметрично ратовање, Југославија.*

Увод

Савремена ратна пракса промовише једно ново и данас веома актуелно истраживачко поље у оквиру ратне вештине и њене теорије, које се односи на вођење и научно тумачење асиметричних ратова. Као појам (односно појава) асиметрични ратови неспорно представљају тренд у војној литератури у свету, док се код нас тек отвара то широко и емпиријским искуствима богато истраживачко поље. Поникла, у основи, на неравнотежи снага у оружаним сукобима, асиметрија, свакако, није тековина савременог света. Искуства из прошлости указују на бројне примере асиметрије у ратовима који су се дешавали кроз историју, међу којима је герила сугерисала њене најчешће и најприсутније облике. Иако се не ради о новом феномену, 20. век тек потврђује пуни учинак асиметрије у оружаним сукобима, па у том смислу тај период представља и по-

себан истраживачки изазов. Свет је већ за време Првог светског рата, далеко од ровова западне и источне Европе, на Блиском истоку упознао асиметрију (арапски устанак под вођством Лоренса од Арабије против Отоманског царства); Други светски рат је кроз антифашистичке покрете отпора у Европи понудио читаво богатство форми асиметрије (југословенски ослободилачки покрет је у том смислу најупечатљивији пример), да би антиколонијални ратови друге половине 20. века представљали „идеалан“ пример асиметричних сукоба. Иако је у периоду хладног рата (1947–1990) доминирала симетрија на војном плану међу великим силама, а равнотежа снага између САД и СССР-а се показала као најбољи гарант мира у свету, у случају Вијетнама, Авганистана, Алжира и осталих антиколонијалних ратова који су обележили тај период пребегаване асиметричним средствима од герилских покрета у тим земљама резултирало је неуспесима америчке и совјетске кампање (као и осталих сила које су се бориле да задрже своје присуство у бившим колонијама).

Нестанак блоковске поделе као феномена у међународним односима и промоција униполарног света деведесетих година прошлог века, са неприкосновеном лидерском улогом и хегемонијом САД постају тек природан амбијент у којем интерес и наметање силе великих и моћних не дезавуише право „потенцијалне жртве“ да се „брани“, на начин који је примерен њеним објективним могућностима и реалном војном потенцијалу. Савремено искуство (последња деценија 20. и почетак 21. века) нуди нам бројне примере оружаних сукоба у свету који се темеље, углавном, на неравнотежи снага и коришћењу асиметричних средстава у њима, при чему су у фокусу теоретичара и истраживача најчешће различите манифестације тероризма (терористички напади у Њујорку и Вашингтону 11. септембра 2001. године помињу се као најупечатљивији примери) и савремене гериле. У пракси и теорији тешко је направити јасну разлику између тероризма и гериле која се у савременим условима најчешће везује за сецесионистичке и грађанске ратове (рат у Чеченији, на Косову, савремена дешавања у Бурми...), а коју средства и методе којима се она служи у својој борби приближавају у великој мери тероризму. Ангажовање војног потенцијала великих сила у савременим оружаним конфликтима, првенствено САД-а (случај Заливског рата, Сомалије, Авганистана, Косова и др.), и руских снага у Чеченији, на пример, са стратегијског становишта доводи неминовно у корелацију концепте дисиметрије и асиметрије који се у пракси међусобно условљавају и прожимају. У зависности од угла посматрања и тумачења конкретних ратних сукоба, методологија научноистраживачког рада дозвољава фокусирање асиметрије у њима.

Асиметрија се, по дефиницији, темељи на неравнотежи снага. Она подразумева одбијање правила борбе која немеће противник, „чинећи тако све операције потпуно непредвидивим....“ и служи се методама које негирају конвенционалан начин ратовања, одбацујући априори фронталне сукобе са бројнијим и опремљенијим снагама. Места сукобљавања обично се не могу предвидети

(градови, јавна места, отворени простори...), избегавају се јаке тачке противника и бирају по њега неповољније околности за сукоб, при чему фактор изненађења представља једну од најзначајнијих карактеристика асиметрије.¹ У сучељавању са добро наоружаним, извежбаним и зналачки вођеним професионалним војником, герила се недвосмислено наметнула као оружје слабијих и инфериорнијих снага, па чак и у случајевима када оне не располажу потребним војним искуством. Она је, уједно, слабијој страни нудила и једину могућност да парира и наметне се јачим снагама противника у рату, искористи његове слабости како би му нанела штету, а по могућности и пораз.

Асиметрија у Југославији током Другог светског рата

У овом раду определили смо се за асиметрију коју је као средство борбе примењивао југословенски покрет отпора (односно, покрети отпора) у првим годинама Другог светског рата.² Она се ослањала на традицију гериле која је у српском народу изузетно дуга и богата; на њој се темељио успешан отпор окупатору и осталим непријатељима током Другог светског рата; она је доминирала југословенским ратиштем у периоду 1941–1943. и на њеним тековинама настала је нова југословенска држава 1945. године. Иако су ти садржаји, углавном, у свим сегментима (првенствено војним, политичким и идеолошким) емпиријски темељито обрађени у оквиру историјске науке, тумачење југословенске гериле у Другом светском рату из угла асиметричног ратовања представља иновацију у области војних наука о ратној вештини и омогућава да се њихов теоријски фонд обогати новим сазнањима из области тактике, оператике, па чак и стратегије ратовања на југословенском ратишту у периоду 1941–1945. године.

Југословенски ослободилачки покрет који је у току рата користио асиметрију у борби проти сила Осовине и осталих непријатеља³ захтева проучавање свих аспеката његовог деловања, односно елемената (фактора, чиниоца...), првенствено оних који су борбеном ангажовању носилаца герилског отпора давали карактер асиметричног облика ратовања: време, простор, традицију, ор-

¹ Бартелеми Курмон, Дарко Рибникар, Асиметрични ратови. Сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње, Београд, 2003, стр. 20.

² Обим овог рада не дозвољава да се упустимо у свеобухватнија истраживања те проблематике за коју је потребна читава студија, али је наша амбиција да, бар у елементарним назнакама, промовишемо ту тему и побудимо шире интересовање за асиметрију као форму чија је традиција на овим просторима и у српском народу иначе веома дуга и богата.

³ Опредељење за 1943. годину као горњу хронолошку границу у овом раду предодређено је основном чињеницом – да је отпор окупатору у Југославији у завршници рата (1944–1945) попримио знатно масовнији и организованији облик и карактер фронталног обрачуна, тако да је по свим елементима у овом периоду далеко превазишао форму класичног герилског ратовања.

ганизацију, структуру, вођство, ресурсе (материјалне и људске), односно војни потенцијал, окружење, амбијент у којем је деловао покрет отпора у Југославији, облике и средства борбе, нарочито тактику (тип акција), па и стратегију покрета отпора у генералном смислу, наоружање, логистику, одржавање веза и комуникација, процену, присуство и понашање непријатељевих и других снага, обострани однос снага у појединим фазама рата, однос према савезницима и усклађивање са њиховом стратегијом, спорења и контроверзе, однос цивилног становништва према герили и њеним носиоцима (партизанима и четницима) и обратно – борбено ангажовање гериле, понашање окупатора и квислинга и утицај репресалија на расположење становништва, затим, посебно важно питање које се тиче значаја ослобођених територија за герилско ратовање и др. Поред војног аспекта, за нашу тему незаобилазно је проучавање и политичких, идеолошких и националних програма, односно циљева који сваку герилу, односно покрет отпора у егзистенцијалном смислу опредељују, легитимишу, одређују његову аутентичност, форму, самим тим и идентитет.

Оно што југословенском ослободилачком покрету неоспорно даје атрибуте асиметрије јесу историјски услови у којима он настаје, делује и остварује своје циљеве. То је, првенствено, амбијент поражене државе (Краљевине Југославије) и њене регуларне војске у Априлском рату 1941. године, окупирани и подељени земље где су једини титулар власти били окупациони и квислиншки режими и њихова оружана сила која је својим војним потенцијалом вишеструко превазилазила реалне могућности (народно)ослободилачког покрета под вођством комуниста и Михаиловићевог покрета, који су се рађали и организовали у крајње неравноправним условима 1941. године и били принуђени да користе различита „асиметрична средства“ како би остварили своје (војне, националне и политичке) циљеве.

Покрет отпора у Југославији, као актер герилског ратовања у периоду од 1941. до 1943. године и асиметрија, као један од модела супротстављања неупоредиво јачем непријатељу који је примењиван у Југославији током Другог светског рата, у теоријском смислу чине окосницу наше теме. Садржаје који третирају побројане чиниоце историографија је у великој мери апсолвирала углавном на емпиријском нивоу, док се теоријске расправе о асиметричним ратовима, подстакнуте нарочито савременом ратном праксом која тој форми оружаних сукоба даје пуни легитимитет, тек отварају у светској литератури. Овај рад представља скроман покушај да се, преко концепта асиметрије, емпиријска искуства (резултати) историјске науке преведу управо у сферу теоријских расправа о његовој примени на југословенском ратишту током Другог светског рата. На тој теми још једном се доказује да су историјска наука, односно војна историја и војне науке о ратној вештини комплементарне науке. Војна историја је, што је познато, фундаментална наука која својом емпиријом допуњује и омогућава надоградњу војних наука у теоријском смислу, у овом случају питањем вођења асиметричних ратова.

Систематизација и уобличавање емпиријских сазнања о герилском ратовању у Југославији у Другом светском рату не доприноси само обогаћивању теоријског фонда војних наука у области вођења асиметричних ратова, већ носи научну и друштвено оправдану потребу да се та сазнања доведу у функционалну везу са савременим искуствима асиметричних ратова у свету, као и на простору Југославије у време грађанског рата деведесетих година прошлог века. У том смислу, поучно је искуство Југословенске војске која је током рата на Косову и НАТО интервенције 1999. године демонстрирала сву способност асиметрије да се надмеће са најјачим војним савезом, доказујући да ни он није толико моћан да би у потпуности био безбедан. Тај рат је показао да ни технолошки ниво у наоружању којим је располагао НАТО није био довољна гаранција како би се постигао апсолутни успех. Сличности са објективним условима у којима је деловао југословенски покрет отпора (односно, покрети отпора) у току Другог светског рата више су него очигледне.

С обзиром на укупан војни потенцијал покрета отпора, нарочито у почетним годинама рата, средства (наоружање) и методе (тактику) борбе против знатно бројнијег и јачег непријатеља (окупационих и квислиншких снага), укључујући и све остале околности које су условљавале или произилазе из те несразмере, герилско ратовање у Југославији у Другом светском рату у потпуности кореспондира са савременим теоријама које такве сукобе сврставају међу асиметричне ратове.⁴ То поређење темељи се и на одређеним хипотетичким претпоставкама које су прошле научну верификацију историјске науке:

1. Војно-политички амбијент окупираних и подељених Југославије после Априлског рата 1941. године определио је услове, могућности и околности које су претходиле избијању оружаног устанка против окупатора и његових сарадника и организовању покрета отпора (партизанског и равногорског) у земљи, међу којима је од почетка постојала истомишљеност у погледу борбе против заједничког непријатеља, упркос насталој диференцијацији када су у питању стратегије њиховог вођства, политички и национални циљеви те борбе.

2. С обзиром на своју малобројност и војну инфериорност у односу на потенцијалне непријатеље, нарочито у почетној фази рата, оба антифашистичка покрета отпора у Југославији могла су рачунати искључиво на она, додуше веома скромна, средства и методе борбе којима су у неравноправним условима једино могла парирати непријатељу.⁵

⁴ Бартелеми Курмон, Дарко Рибникар, Асиметрични ратови, стр. 25.

⁵ У сучељавању са боље наоружаном, извежбанијом и зналачки вођеном професионалном војском, присуство бораца из Шпанског грађанског рата (шпанска искуства) у редовима партизанског покрета и официра војске Краљевине Југославије међу равногорцима није суштински утицало на диспропорцију када су у питању војна искуства ослободилачких на једној, и непријатељских снага, на другој страни.

3. Герила је управо нудила такве облике борбе. Средства и методе које је користила била су заправо асиметрична. Саботаже, диверзије на комуникацијама, саобраћајницама и непријатељским складиштима, атентати, заседе и препади на непријатељевој живој сили, деловање илегалних група у градовима, појединачна убиства, паљевине, пљачка, демонтажа домаћих управно-извршних органа власти и неутрализација њихове оружане силе имали су, нарочито у почетној фази устанка, за циљ да се развуку и ослабе непријатељеве снаге и озбиљно угрозе читав окупациони апарат у земљи. Истовремено, отпор српског народа усташком погрому на простору НДХ изражавао је, такође, асиметрију, јер се материјализовао кроз борбу мањих герилских група против оружане силе једне организоване и међународно признате државе, која је уз то имала и моралну, политичку, па и материјалну (војну) подршку немачког ментора (војске и војно-политичког врха Трећег рајха).

4. Југословенска герила, посебно ослободилачки покрет који су водили партизани на челу са комунистима, успела је у рату да наметне непријатељу сопствене методе борбе којима се он морао прилагођавати у својој тактици, како би парирао партизанском ратовању у Југославији. Упркос неупоредивој предности у наоружању и борбеној техници, чак и оне опсежне операције окупационих снага на југословенском ратишту које су у домаћој историографији познате као непријатељске офанзиве, садржавале су методе које су већим делом одударале од чисто фронталног ратовања и, ослоњене првенствено на фактор изненађења, користиле тактику сагласну са ситуацијом на терену коју су претходно наметнуле тзв. „устаничке“ снаге. Партизанско ратовање (југословенска варијанта гериле) показало се као најбоље решење за ослободилачки покрет у условима његове војне инфериорности пред непријатељским снагама. Са постепеним нарастањем и јачањем устаничке силе, њеним организационим и формацијским уобличавањем и доградњом војне хијерархије, дакле, са стварањем једне респектабилне војне силе која је носила богато и плодотворно борбено искуство, коју су непријатељи почели уважавати и ње се прибојавати,⁶

⁶ Командант немачких снага на југоистоку Европе фелдмаршал Максимилијан фон Вајкс је у својим извештајима Врховној команди Вермахта из новембра 1943. године процењивао да је за Немце на Балкану „најопаснији непријатељ Тито“, вођа (комунистичких) банди који на простору Хрватске располаже оружаном снагом јачине 100.000 људи (20 дивизија и 14 самосталних бригада) које су разоружавањем италијанских дивизија (у време капитулације Италије) и делова разбијених хрватских јединица дошле у посед тешког наоружања, моторних возила и остале опреме. Немцима није могло да промакне ни савезничко снабдевање партизана у наоружању, опреми, новцу, лековима и животним намирницама ваздушним путем и „убрзаном испоруком прекоморским путем“ (преко Јадрана) које је отпочело у јесен 1943. године.

Сматрајући, крајем 1943. године, да је Тито најопаснији противник на Балкану, немачко командовање се истовремено прибојавало и „спајања свих комунистичких снага на целокупном подручју Југоистока“ (што је евидентно у Вајксовом извештају с почетка новембра 1943), што је могло да доведе у питање одбрану јадранске обале од напада у „великом стилу споља“, који се очекивао у пролеће 1944. године (у питању је очекивана инвазија Балкана од англо-америчких снага): „У наредним зимским месецима неће се више радити о опстанку Хрватске, Црне Горе и Албаније, него о стварању или спречавању стварања бољшевичког бојишта на целокупном подручју Југоистока,

а савезници признавати и помагати,⁷ ратовање у Југославији од краја 1943. године превазилази увелико оквире класичног герилског ратовања, а асиметрија постепено прераста у симетрију која је водила равнотежи снага на југословенском ратишту у завршним годинама рата.

5. Стратегијска прекретница у Југославији коју је обележила капитулација Италије и немачко опредељење за одсудну одбрану Балкана, посебно Србије од евентуалне инвазије англо-америчких снага и могућег спајања савезничких фронтова на Балкану на једној, и окретање јаким групација НОВЈ ка Србији у лето 1944, у сусрет савезничкој Црвеној армији и дефинитивном војно-политичком расплету у Југославији, на другој страни, определила је и карактер рата који у тој фази (од 1944. године) видно превазилази сферу герилског ратовања на тактичком и поприма форму вођења операција на оперативно-стратегијском нивоу. Операције за ослобођење Србије у другој половини 1944, а посебно фронталне борбе у завршници рата у Југославији 1945. године то у потпуности показују и доказују.

Познаваоци ратних прилика у Југославији и војни теоретичари рећи ће, с правом, да је рат који је вођен на овим просторима, почев од Априлског рата 1941. до ослобођења земље маја 1945. године, са стратегијског становишта прошао кроз фазе које су укључивале употребу сва три концепта: дисиметрију, асиметрију и симетрију.⁸ Напад сила Осовине који је резултирао брзим сломом и капитулацијом војске Краљевине Југославије, а затим, поделом и окупацијом земље, сугерисао је решеност агресора да искористи своју апсолутну војну предност у односу на противника (дакле, посегне за дисиметричним средствима) у

у непосредној близини границе Рајха..." Немци су страховали од стварања компактних комунистичких подручја на Балкану (од Хрватске према Грчкој) која би измакла њиховој контроли, а на знаке такве опасности пружало им је Титово окретање Србији, уочена концентрација његових главних снага око Вишеграда, истовремено угрожавање југозападне границе Србије и „пролазна затегнутост“ изазвана нападом „јаким комунистичких снага“ (Друге пролетерске и Пете крајишке дивизије) у правцу Ужица и Ивањице. Ни Титови планови о успостављању везе између партизана у Хрватској и комунистичких група у Бугарској, које се у „последње време повећавају“, нису промакли немачком командовању на Балкану. (Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату народа и народности Југославије, Издање Војноисторијског института, Београд, 1975, том 12, књига 3, стр. 623-627; Војни архив, НМА, 2-2/II-5 (1-11) Извештај команданта Југоистока за период од 5-20. новембра 1943; Војни архив, НМА, 2-2/II-4 (1-14); Војни архив, НМА, 2-2/II-6 (1-10).

⁷ На Техеранској конференцији крајем новембра 1943. године савезници су признали НОВЈ као јединог савезника који се у Југославији истрајно бори против окупатора и одлучили су да је помажу у наоружању, опреми и осталом материјалу неопходном за ратовање.

⁸ Према војним теоретичарима, симетрија се са стратегијског становишта доживљава као борба равноправних противника, дисиметрија као настојање једног од њих да стекне квалитативну и квантитативну предност како би остварио своје војне циљеве и реализовао политичке планове, док асиметрија одговара обрнутом поступку – да се искористе слабости противника и нанесе му се што већа штета. (Saïda Bédar, *L'asymétrie comme paradigme central de la stratégie américaine*, Le Débat stratégique, бр. 56, мај 2001) Насупрот асиметрији, дисиметрија се обично повезује са стратегијом државе која тежи да наметне превагу у средствима ради постизања одређеног циља. Као савршен пример дисиметрије може послужити понашање Сједињених Америчких Држава које ни су оклевале да посегну за дисиметричним средствима када су 6. и 8. августа 1945. године употребиле атомску бомбу на Хирошиму и Нагасаки, како би приморале Јапан (који није располагао једнаким војним средствима) на капитулацију. (Б. Курмон, Д. Рибникар, *Асиметрични ратови*, стр. 20).

Априлском рату 1941. године, како би остварио своје планове са Југославијом и Грчком, као жртвама те агресије. Дисиметрија, према теорији, а и ратна пракса то потврђује, може бити делотворна једино уколико противник користи средства која се могу открити и предвидети, тј. она против којих је могуће одупрети се. Међутим, када противник одлучи, користећи се асиметричним средствима, да такву неравноправну борбу избегне, техничка и бројчана супериорност агресора који је посегао за дисиметријом не обезбеђује му више одлучујућу предност.⁹ Пример Краљевине Југославије у Априлском рату 1941. и постокупационог периода више је него илустративан. У априлу 1941. године силе Осовине су у потпуности биле упознате са којим (и каквим) снагама располаже противник и које су биле слабости његовог ратног плана за одбрану од агресије, што је резултирало познатим исходом. Међутим, након војног запоседања Југославије и успостављања сопствене управе у земљи, окупатор се већ од лета 1941. године суочио са стањем на окупираном простору које је постепено почело да измиче контроли његових снага и војно-управних органа на терену. Ослободилачки покрет против сила Осовине у Југославији, уз ослонац на асиметрична средства борбе које је нудила герила, не само да је срушио концепт дисиметрије који је наметнуо агресор у Априлском рату, већ је и ситуацију на југословенском ратишту, уз помоћ савезничких сила, постепено водио ка заокрету на војностратегијском плану. Теоретичари гериле нарочито истичу њену невидљивост и фактор изненађења као једну од најзначајнијих карактеристика асиметрије, дакле особине којима се одликују наоружане и често малобројне групе, организационо разгранате и инфилтриране у све поре система и увек спремне на акцију. Југословенска герила је управо исказала такву особину, што је окупационим и осталим непријатељским снагама константно стварало проблеме у смислу сопственог самоодржања и пацификације терена који се налазио под њиховом контролом.

Завршница рата у Југославији (посебно од успостављања фронта у земљи и преласка на фронтални начин ратовања) водила је расплету који се, мање-више, темељио на симетрији међу сукобљеним странама. „Југословенски партизани под вођством комуниста“, како пише Ричард Холмс, „са својих 800.000 људи успели су 1945. да протерају Немце што, вероватно, не би било могуће да силе Осовине нису биле ангажоване на другим фронтима и да они сами нису имали заштиту и погодности терена за ту врсту ратовања...“¹⁰ Не треба бити ратни стратег нити војни теоретичар, већ само солидан познавалац прилика у Југославији, па закључити да југословенска герила није одлучила о исходу рата у земљи. Иако у повлачењу, немачке снаге (око 450.000 немачких војника, заједно са око 230.000 припадника квислиншко-колаборационистичких снага)¹¹, које су се одсудно браниле северозападно од линије фронта од реке

⁹ Исто.

¹⁰ Richard Holmes, *Atlas historique de la guerre, Les armes et les batailles qui ont changé le cours de l'histoire*, Paris, 1989, str. 258.

¹¹ Група аутора, *Војна историја, уџбеник за војне академије*, Београд, 1980, стр. 476.

Драве до Хрватског приморја, могла је да победи и натера на капитулацију само солидно организована и респектабилна војна сила као што је била НОВЈ, односно Југословенска армија која је располагала потенцијалом од 600.000 до 800.000 војника (у литератури се помињу различити подаци које се крећу између тих двеју опција), уз то знатно помогнута од својих савезника. Она је то и доказала успешним пробојем фронта у Југославији који је био део јединственог савезничког фронта у Европи, у чијем се окружењу нашла Немачка почетком 1945. године и у завршним операцијама за ослобођење земље.

Закључак

Савремена ратна пракса промовише ново и данас веома актуелно истраживачко поље вођења и научног тумачења асиметричних ратова. Искуства из прошлости указују на бројне примере асиметрије у ратовима који су се дешавали кроз историју, међу којима је герила сугерисала њене најчешће облике. Тумачење југословенске гериле у Другом светском рату из угла асиметричног ратовања представља иновацију у области војних наука и омогућава да се њихов теоријски фонд обогати новим сазнањима из области тактике, оператике, па чак и стратегије ратовања на југословенском ратишту у периоду 1941–1945. године. Рат који је вођен на овим просторима, почев од Априлског рата 1941. до ослобођења земље маја 1945. године, са стратегијског становишта прошао је кроз фазе које су укључивале употребу сва три концепта ратовања – дисиметрију, асиметрију и симетрију. Опредељење овог рада за концепт асиметрије којим се служио ослободилачки покрет у Југославији у периоду 1941–1943. године ослања се на научно и друштвено оправдану потребу да се стечена сазнања доведу у функционалну везу са савременим искуствима асиметричних ратова у свету, као и на простору Југославије у време грађанског рата деведесетих година прошлог века.

Литература

1. Бартелеми Курмон, Дарко Рибникар, *Асиметрични ратови. Сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње*, Београд, 2003, стр. 20.
2. *Зборник докумената и података о Народно-ослободилачком рату народа и народности Југославије*, Издање Војноисторијског института, Београд, 1975.
3. Војни архив, НМА, 2–2/II-5 (1–11) Извештај команданта Југоистока за период од 5–20. новембра 1943; Војни архив, НМА, 2–2/II-4 (1–14); Војни архив, НМА, 2–2/II-6 (1–10).
4. Saïda Bédar, *L'asymétrie comme paradigme central de la stratégie américaine*, *Le Débat stratégique*, бр. 56, мај 2001.

ДЕСТРУКЦИЈА КАО СРЕДСТВО ПОЛИТИКЕ

Александар Милић

Министарство одбране Републике Србије
Војна академија – Катедра тактике

Дешавања у свету протеклих сто година и њихове последице показали су да се политика може спроводити и другим, мање популарним, као и непопуларним средствима. Деструкција неког друштва, у циљу политике, спроводи се на различитим пољима друштвеног живота. При томе се не води рачуна о могућим жртвама, већ се оне, уколико их буде, просто називају „колатералном штетом“. У спровођењу деструкције, поред земље која је спроводи, обавезно учествују земље помагачи, а ради сигурнијег остварења зацртаног циља користе се различите светске организације. Њихова улога јесте да дају правну легитимност спровођењу деструкције.

Због обиља доступних података, у раду се обрађује студија случаја – САД и то само на један од више могућих приступа предмету истраживања. Слична анализа могла би се применити и на друге актере међународне политике.

Кључне речи: *политика, деструкција, друштво, моћ, интерес.*

Увод

Праћењем дешавања у појединим друштвима широм света и последица које та дешавања проузрокују у политици тих и околних друштава могу се сагледати одређене правилности (хронологије дешавања). Нарочито долази до изражаја примена различитих облика деструкције, на различитим пољима друштвених дешавања и живљења које проузрокују промене у самим друштвима. Уколико се дешавања, која се манифестују деструкцијом, прецизније сагледају, стварају се услови да се предупредe одређени догађаји или да се последице минимизирају.

Потребно је прво сагледати сам појам политике, појам деструкције и њена изворишта, а затим како се примењује у циљу спровођења политике и које последице може изазвати. Појам политике се често употребљава иако у великом броју

случајева и без потребе. Појам политике тешко је дефинисати, јер сваки појединац и институција има своје полазиште у његовом одређивању. Реч политика потиче из грчке речи *polis*, што значи град-држава, скуп грађана који образују град, јавни посао град-државе. Можемо рећи да је политика спровођење или коришћење моћи кроз одређене активности (било владе, било организоване групе људи у нацији). Реч деструкција потиче од латинске речи *destructio* што у преводу значи рушење, разарање. Такође, може се дефинисати као акт, чин разарања неког објекта, његовог уништавања, разарање предмета, бића, мисаоне творевине.

Зашто долази до појаве деструкције – питање је које се нарочито истичало у последњим декадама 20. века, паралелно са порастом насиља и деструктивности на глобалном плану. Стручњаци и јавност покушавали да сагледају и објасне тај феномен кроз испитивање природе и узрока агресије. Реч агресивност, такође, изводи се из латинске речи *ad* – према и *gradior* – крећем се, идем. Само дефинисање тог проблема створило је више ставова и група које их заступају. Тезе да „циљ одређује средства“ (*Николо Макијавели*) или „у борби је дозвољено све уколико желиш да победиш“ заступају поборници деструкције који желе, на основу тих изрека појединаца, себе да оправдају и прикажу као легитимне борце за своје идеале или циљеве.

Неоспорна је чињеница да данас живимо у свету у коме политика прожима сваки сегмент живота људи у друштву. Због тога се сама политика прихвата као професија или професионално звање, а то становиште заступају људи који се истичу бирократским квалитетима. Услед „лепоте“ власти (моћи) која опија долази до борбе за опстанак на власти, са циљем да се она увећа. Увећање власти се врши изношењем речи и фраза које се интерпретирају на нов начин да би звучале различито од дотадашњих. Такође, стварају се услови, па макар и привидни, за стварање нових радних места, стварају се фикције о бољитку и просперитету, извршу се чињенице о стварном стању у привреди, социјалним програмима, па се иде и до застрашивања и уклањања неистомишљеника. Исто тако, у одржавању власти битан фактор је и усаглашавање са жељама и плановима других „партнера и истомишљеника“ са којима се планира рад на „истом колосеку са циљем...“.

Да ли ће такав начин одржавања власти (вођења политике) проузроковати деструкцију у друштву (или сегмената друштва као што су национални, религијски и политички план или школски систем) или ће се кроз деструкцију у политици утицати на даље одржавање власти – није битно; битна је моћ.

Примена деструкције у служби политике

Истакли смо да политика прожима све сегменте друштва – нације. Један од начина остваривања циљева политике јесте примена деструкције на ширим пољима, као што су: привреда, економија, национални ентитет, школство.

Историја 20. века, нарочито друга половина 20. века, веома је богата примерима примене деструкције ради спровођења политике, а све у циљу задржавања моћи (власти). Не доводи се у питање где и над ким се врши деструкција, нити да ли се ради о свом или туђем народу. Такође, не бирају се средства помоћу којих се врши деструкција, а самим тим нису битне нус-последнице. Битно је само да се оствари крајњи циљ, а то је задржавање, одржавање и увећавање моћи.

Моћ је, кроз праксу је доказано, изражена кроз економски (финансијски) моменат. Контролом протока финансија (које се могу манифестовати валутом, златом, драгуљима, нафтом) остварује се контрола над животима људи. Та контрола ствара могућност утицаја на правце развоја друштва и људи у њему, стварање одређених схватања о конкретном проблему у складу са жељама контролора и изнуђивање радњи и аката, такође, у складу са његовим жељама.

Након Другог светског рата у великој мери дошла је до изражаја биполарност света. Створена је услед постојања два система који су формиранни са непомирљивих становишта (социјализам—комунизам са једне и капитализам са друге). С обзиром на то да је капитализам преживео међусобно надметање и да нам неоспорно стиже кроз мала врата, пратимо како се деструкција користила у служби тог система.

Основа система капитализма, где је вредност економске моћи сконцентрирана у рукама малог броја људи укупне популације, представљена је кроз доктрину слободног тржишта, која разголићена свих маски и различитих начина интерпретације, гласи веома оштро: „Оно што имамо врло пажљиво чувамо, затварајући врата осталима; оно што немамо узимамо по принципу отворених врата“.¹ Та доктрина је објављена у меморандуму Стејт департмента, под насловом *Нафтна политика Сједињених Држава*, априла 1944. године.

Оно што је за „дивљење“ јесте да су Сједињене Државе, као садашњи центар моћи, далеких 50-тих година увиделе којим ће се правцем свет развијати, па и уколико не буде оне ће му помоћи да крене правцем који њима одговара. Сходно томе, одлучиле су да буду перјаница или водећа земља у стварању тог правца.

Черчил је на основу свог дугогодишњег колонијалног схватања, а после Другог светског рата, скицирао једну визију: „Влади света мора бити поверено да удовољи народима који не желе ништа више за себе од онога што имају. Ако би влада света била у рукама гладне нације, увек би постојала опасност. Нико од нас нема никакав разлог да тражи више. Мир би могли да чувају само они људи који су живели свој живот и нису претерано амбициозни. Наша нас моћ поставља изнад осталих. Ми смо као богаташи који пребивају у миру својих луксузних пребивалишта“ (*Churchill, The Second World War, 1951*).²

¹ Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 281.

² Исто, стр. 14

Међутим, уколико се тај Черчилов рецепт разголити и скину обмане, долазимо до последњег упутства светског поретка: „људи богатих друштва владају светом и међусобно се надмећу за што већи део богатства и моћи, немилосрдно тлачећи све оне који им се и нехотице испрече на том путу. У том послу они имају огромну помоћ богаташа гладних нација, а улога осталих је да служе и пате“.³

Сада се поставља питање – да ли корени идеје (жеље) да се буде водећа земља или „главни покретач развоја“ можда настају у време формирања државе, времену када се у буквалном смислу приступало отимању територије од староседелаца, и онда се то огрнуло у правне оквире. Можда се такав начин вођења друштва одржао и данас, јер је кроз векове оправдао своје постојање у њиховим очима. Наравно, уз улепшавање и увођење у оквире културног, еманципованог начина деловања. Из историје је познато да су колонијалне силе увелико експлоатисале своје колоније много пре стварања Сједињених Држава. Током Другог светског рата Американци су, са Рузвелтом на челу, уочили да је дошло идеално време да се умешају у нову поделу света и самим тим дођу до свог парчета колача.

После завршетка рата и поделе света (сфера утицаја) апетити Сједињених Држава су порасли. Јавља се жеља за доминацијом – контролом. Сједињене Државе су тада сагледавале своју економију која је због велике депресије посејала многе сумње, нарочито у капитализам као плодотворан систем. „Огромна ратна потрошња и монополска привреда су се показали као ефикасан одговор за сламање депресије. Тадашњи пословни моћници су схватили да друштвена потрошња може да стимулише економију“.⁴

Међутим, Америка је вршила уплитање у туђе ствари и политику на индиректан начин и пре Другог светског рата. Услед страха од политичке претње Совјета, САД су давале снажну подршку Мусолинију од његовог марша на Рим 1922. године. Продор фашизма амерички амбасадор у Риму је описао као „фину младу револуцију“. И председник Рузвелт је, деценију касније, хвалио „тог италијанског џентлмена достојног дивљења“ који је уништио парламентарни систем и снажно држао линију против радничког покрета, умерених социјалиста и домаћих комуниста. Оно што је битно и треба истаћи јесте да се амерички пословни свет у потпуности слагао са таквим ставовима. Фашистичка Италија била је посебно привлачна за америчке инвеститоре и велике корпорације. Како је тама обавијала Италију, финансијска помоћ владе и пословних предузећа САД брзо је расла. Поред улагања у Италију, не треба пренебрегнути и улагања која су Сједињене Државе имале и у Немачкој. Оне су, у ствари, биле знатно умешане у фашистичку ратну производњу. „Одмах

³ Исто, стр. 15.

⁴ Исто, стр. 152.

по доласку Хитлера на власт САД су почеле рапидно да улажу капитал у немачку индустрију“, пише Кристофер Симпсон (*Chripher Simpson*) у својој студији. „Између 1929. и 1940. САД су повећале капитал уложен у Немачку за 48,5 одсто, док су истовремено у осталом делу континенталне Европе улагања деклинирали, у Британији се једва одражавала...“

Али, негирање фашизма није дуго трајало. Чим су америчке инвестиције дошле у опасност и претила опасност смањења зараде није се бирао савезник. Важно је било да се спречи претња развијања совјетске мисли и система који би угрозио јефтину радну снагу. Услед тога један од главних пројеката ЦИА-е био је субверзија италијанске демократије. Основни пориви којима су се руководиле америчка и британска политика посебно је дошао до изражаја у северној Италији, која је била под контролом антифашистичког покрета отпора. Када су савезничке трупе ушле у тај део земље затекле су друштвени поредак који је добро функционисао и добру економску базу.

Враћање на традиционални поредак био је велики проблем за савезничке трупе. Да би се то постигло војна влада морала је да посвети посебну пажњу образовању „италијанских умова за демократски начин живота“, како је у свом извештају изјавио амерички адмирал Елери Стоун, шеф савезничке комисије за надзор. Стејт департмент је његов извештај оценио као одличан.

„Војна савезничка влада посебно се супротстављала радничким самоуправљачким органима“, објашњава Ромеро. Циљ је био да се власт врати у руке менаџмента и да се превазиђу „идеолошке сугестије за реконструисање друштвеног поретка“, како би се очувала традиционална „друштвена хијерархија“ и тако спречио било који напредни изазов „власништву и хијерархији у индустрији“. Чим се власт нашла у рукама централних десничара синдикати су се распали и били маргинализовани, успостављени су „ред и дисциплина“, односно враћена је пуна управљачка контрола.⁵

Одобравање таквих и знатно оштријих мера ради постизања циља наставило се и након Другог светског рата. Примери се нижу преко земаља трећег света које су постале полигони за испробавање нових стратегија и начина како се друштво може „уништити“ ради стварања савременог друштва које се уклапа у савремене тенденције развоја.

Реализација таквих жеља остваривана је применом деструкције кроз политику. За то је искоришћен „хладни рат“ као оправдање. Због тога се путем медија, тада новина, 1949. године кренуло у критику СССР-а и Стаљина, како би се јавно мњење припремило за верификовање и прихватање перспективе растуће војне потрошње. Након сређивања ситуације на домаћем терену, а у складу са апетитима доминације, и путем проверене стратегије, Сједињене Државе доносе више меморандума и доктрина (полазиште је било у меморандуму Стејт Департамента *Нафтна политика Сједињених*

⁵ Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 74.

Држава, из априла 1944. године, да би се касније прецизирало у Меморандуму NCS 68 (Националног савета за безбедност), из априла 1950) у циљу даљег напретка. Наравно, све време је вршена пропаганда у медијима како би се домаће становништво придобило да одобри правце даљег деловања.

Циљ таквих и сличних меморандума и доктрина био је да се економија Сједињених Држава опорави, али је примарни циљ био да се увећа богатство одређених група које су располагале концернима и фабрикама. Ширење богатства могло се вршити само преко леђа оних ван Сједињених Држава. Сам појам „хладни рат“ коришћен је под створеном опасношћу од СССР-а и могућношћу преливања радничког покрета за радничка права и протеста на тле Сједињених Држава, што би угрозило „амерички стил живота и њихову идилу“. Нико не помиње да је превасходно коришћење термина било намењено за развој ратне индустрије. Ради стварања америчког стила живота они га описују: „као нацију незамисливе савршености“. Њен „фундаментални циљ“ јесте да „обезбеди интегритет и виталност нашег слободног друштва, заснованог на достојанству и вредности појединца и да чува те вредности у свету. Наше слободно друштво карактерише чудесна разноликост, велика толеранција, законитост. Наши градови су чудесно питоми. Скоро је непознат криминал бирократа. А наша обавеза је да створимо и одржавамо околину у којој ће свака индивидуа имати шансу да реализује своју креативну обдареност“.

Мајкл Хауард, универзитетски професор модерне историје на Оксфорду каже: „Сједињене Државе већ двеста година чувају скоро неокаљане оригиналне идеале посвећености: веру у Богом дана права појединцу, инherentна права слободног окупљања и слободе говора, благослов слободног предузетништва, савршеност човека и изнад свега, универзалност тих вредности“. У том скоро идеалном друштву утицај елите је „сасвим ограничен“. Али, свет, жали се он, не цени ту дивоту: „Сједињене Државе не заузимају место у свету које су стекле својим постигнућима, великодушностју, и својом добром вољом од Другог светског рата⁶ иако је то показано у таквом савременом рају као што је Индокина, затим Доминиканска Република, Филипини, Ел Салвадор и Гватемала, да поменемо неке од многих држава; управо као што је вера у „Богом дана права појединаца“ и у „универзалности“ те доктрине, која траје двеста година, илустрована веком буквалног људског ропства, ефикасним одузимањем грађанских права црнцима још један век, геноцидним нападима на домородачко становништво, уништавањем сто хиљада становника Филипина на крају века, милионима Индокинеза, двеста хиљада Централноамериканаца у прошлој декади, а постоји мноштво других.⁷

⁶ „The Bewildered American Raj: Reflections on a democracy's foreign policy“ Harper's, March 1985.

⁷ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 35.

У Латинској Америци реални минимални доходак нагло је опао (1986–1992) под утицајем неолибералног структуралног програма. Истовремено се број сиромашних попео на 50 одсто у периоду 1986–1990. У техничкој терминологији користио се израз „економско чудо“, зато што је реални национални бруто производ скочио (паралелно са спољним дугом), а страни инвеститори су се још више обогатили. Истраживања ММФ-а показују да се у Латинској Америци, под изговором „стабилизационог програма“, конзистентно примењује редуковање радничких доходака. Од децембра 1991. до јуна 1993, инострани дуг земаља Латинске Америке попео се на 463 милијарде долара, у оквиру 17 латиноамеричких земаља у домену хваљеног курса опоравка, са „великим перспективама“ за неке земље.⁸

„Успешне приче“ су дубиозне, засноване на помоћи или извозу примарне производње. Чилеанска производња бакра чини више од 30 одсто извозног прихода, а остало је, углавном, ослањање на пољопривреду. Зато је Чиле подложен условима „тржишног шока“ – што је последица политике спољних моћника.

Филипини су били изложени структуралним реформама. Доследно су следили ригорозна правила и зато су дуго у рецесији. Дугорочни трошкови приватизације, што у пракси значи распродавање уносних и социјално важних предузећа ради краткорочне користи, тек се осетило.

Видели смо како се стварала повољна клима у властитој земљи ради подршке спровођења акција ван земље. Поставља се питање зашто се све то ради? Разлога би било веома много, али би сви могли да се сврстају у неколико група, почевши од: стварања услова за експлоатацију наведене земље, стварања јефтине радне снаге, увећавања богатства од стране корпорација и индивидуа, стварања тржишта за пласман сопствене робе и до пружања примера осталима, како би увидели шта ће се десити уколико не буду радили по директивама.

Студије министарства рада САД предвиђале су озбиљан недостатак квалификоване радне снаге (од научника и директора, до техничара и дактилографа), пошто се образовни систем погоршава, као део колапса инфраструктуре коју је убрзала социјална и економска политика регановаца. Предвиђени резултат јесте да ће цена квалификоване радне снаге порасти и да ће транснационалне корпорације пренети истраживања, развој производње и дизајн, маркетинг и друге сличне делатности негде другде. Није требало много имагинације да се примете последице ако се таква очекивања – не неизбежна, али не и нереалистична, заиста остваре.⁹

Због таквих проблема (читај: проблем зараде, изворишта сировина и јефтине радне снаге), а под велом слабљења моћи Америке, активира се

⁸ Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 194.

⁹ (Associated Press, извештавајући о једној студији са Cornell University School of Industrial and Labor Relations, 9. септембар 1990).

проблем „хладног рата“ и претње СССР-ом, када су Кенедијева и Реганова администрација преузеле власт, са истом двојаким истином: ратовање у иностранству потврђује моћ САД, а војни трошкови оживљавају клонулу привреду код куће.¹⁰

Такође, конфликт „хладног рата“ помагао је да се одржи утицај САД на индустрије савезника и да се обуздају независне политике, радна снага и друге људске активности у тим државама – интерес заједнички локалним елитама. Сједињене Државе су унапредиле НАТО, примећује један историчар, „како би сатерали у тор савезнике и одвратиле их од неутрализма, као и да застраше Русе“.¹¹

Контролисање савезника се вршило ради одржавања моћи и контроле, контроле над ресурсима и могућности одлучивања о њиховом пласману. Пример контроле ресурса и тржишта није се односио само на савезнике. На случајевима разних других земаља „трећег света“ увежбавана је стратегија уцењивања и угњетавања до тачке слома и пристајања на све америчке услове, без обзира на то колико су они били погубни за предметну земљу.

Контрола ресурса и тржишта покушана је да се спроведе и у Куби. Међутим, сведоци смо докле се стигло са америчким настојањем да Кубу припоји својој интересној сфери. Спровођење америчке тортуре и економског рата започело је одмах након Кастровог преузимања власти у јануару 1959. године. Већ у октобру су авиони, лоцирани у бази на Флориди, у ниском бришућем лету бомбардовали и митраљирали кубанску територију. У марту 1960. године Ајзенхауерова администрација је одобрила план за свргавање Кастра у корист режима који је био „више посвећен интересима Кубанаца и много прихватљивији за САД“. Зато су тајним планом нагласили да Кастро мора бити уклоњен „без интервенције САД“. Наметнут је тежак ембарго чији је циљ био да се Куба, у безизлазу, окрене Русима. После нестанка СССР-а америчко гушење Кубе постало је још жешће. Протести Европске уније и готово целе Латинске Америке били су игнорисани. Штампала се претворила у задовољног хроничара колапса кубанског друштва, а патње недужних људи приписиване су комунистичком злу, а не последицама америчке политике према Куби.¹²

По нестајању СССР-а са светске сцене и престанку опасности од „хладног рата“, јавио се проблем како правдати своје планове о „великом подручју“, региона за који би се подразумевало да буде „стратешки неопходан за светску контролу“, подређен потребама америчке привреде. Излаз се нашао у пропагирању да велике претње по амерички сан о савременом и напредном свету угрожавају наркодилери, неки „тирани који угрожавају људ-

¹⁰ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 40.

¹¹ Исто, стр. 43.

¹² Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 107.

ске слободе тамо негде и да сходно томе САД морају да прискоче у помоћ нападеном народу“, неопходношћу борбе за демократију, тероризмом и сл. Еб Фортас је у интерној дискусији изложио да се такви кораци оправдавају као „део наше обавезе за безбедност света, јер оно што је добро за нас добро је и за свет“. ¹³

Такође, промовише се синтагма „америчка национална безбедност“ где се под појмом „национална безбедност“ подразумева „контрола над сировинама, индустријском инфраструктуром, квалификованом радном снагом и војним базама“. Како су се мењале „опасности“ тако су се ређале земље које нису разумеле своје место у америчком схватању организовања савременог света. Међутим, за поједине начине доласка до циља, који су давали добре резултате, није постојала потреба измена већ се наставило њихово коришћење.

Како је изгледао један од начина може се видети на примеру Гватемале. Након припрема да савладају опасност независне капиталистичке демократије у Гватемали, САД су укинуле војну помоћ и запретиле нападом, тако да је Гватемала морала тражити оружје од совјетског блока, пошто су САД заштитиле остале изворе. Џон Хил, службеник Амбасаде у Гватемала-Ситију, саветовао је да би сада САД могле да предузму кораке да спрече „кретање оружја и агената у Гватемали“ заустављањем бродова у међународним водама, „тако да ће то разбити гватемалску економију“. То би, за узврат, „подстакло војску или неке друге некомунистичке елементе да се дочепају власти“, иначе, „комунисти ће искористити ситуацију да прошире своју контролу“ која би „оправдала америчку заједницу, или ако неће да иду тим путем, САД ће предузети оштрије мере“. ¹⁴ „На тај начин ћемо принудити Гватемалу да се брани од нашег напада, стварајући тиме опасност за нашу безбедност, коју ћемо користити рушењем гватемалске привреде, чиме бисмо изазвали војни удар или да комунисти преузму власт, што би оправдало наш жесток одговор – у самоодбрани“. На овом примеру се види право значење фразе „опасност по безбедност“, која је оштроумно срочена. ¹⁵

Због таквих идеја и реформи које се спроводе, „земље у развоју“ (еуфемизам за земље које контролише Запад) трпе такозвани „тихи геноцид“ (морталитет деце од болести које су лако излечиве). Пораст смртности, лоша исхрана, лоше образовање... неки су од индикатора који се везују за почетке структуралних реформи и представљају „гнусне карактеристике савременог друштва“. Због тога се врши злоупотреба децје радне снаге и увођење деце у проституцију.

¹³ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 73.

¹⁴ (Bryc Wood, *The Dismantling of the Good Neighbour Policy* (University of Texas, 1985, str. 177).

¹⁵ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 141.

Преко примера Никарагве може се много јасније сагледати поступак урушавања друштва са циљем који је поставила Америка за своје потребе, а све под паролом спровођење успеха америчке спољнополитичке иницијативе. „Никарагва се надметала са Хаитијем за место најсиромашније земље западне хемисфере,“ пише Хју Ошогнеси. „Смртност деце која је била у опадању тренутно је највиша на континенту“ наводи се у извештају УН. „Више од четвртине деце Никарагве је неухрањено, а у порасту су и болести које су биле под контролом за време сандинистичке здравствене реформе. Гомила ситне гладне деце стоји код семафора спремна да за који новчић опере кола. Нека једноставно просе, краду или се одају проституцији“. Министар финансија хвалио се да „Никарагва има најнижу инфлацију у западној хемисфери“, превиђајући податак да четири милиона људи умире од глади. Сандинистичке програме здравства, описмеђавања, исхране и аграрне реформе влада је одбацила под притиском ММФ-а и Вашингтона, с намером да те домене приватизује и смањи трошкове јавне потрошње. Десница није била задовољна. Знају да имају подршку САД и одбија да се укључи у мировне преговоре које су иницирали министри спољних послова Централне Америке и званичници ОАС-а.

Приватизација и смањење опште потрошње – наметнути од међународних финансијских институција – имали су дубље и поразне ефекте на економију Никарагве. Приватни банкари, удружени у велике пословне интересе, уживали су заштиту државног банкарског система, користећи привилегије високих интересних стопа за улагање у спекулативне активности.

Економска ликвидност, изражена у новцу, опала је на 14 одсто. Ресурси у рукама приватних банака порасли су у првој половини 1993. на 28 одсто. То је изазвало велику несташицу новца у оптицају и угрозило животе становника. Инвестирања готово да и не постоје. Сенат Сједињених Америчких Држава тражио је доказ од владе Никарагве да није умешана у међународни тероризам. Био је то услов за „једну кап помоћи“. Према одлуци Међународног суда правде Никарагва је имала право на обештећење, што су САД оспориле.

Незадовољан таквим „моралним кукавичлуком“, Сенат је тражио да се одобри присуство ФБИ у Никарагви, како би се испитале сумње о њеном учешћу у међународном тероризму, јер Никарагва мора бити осуђена на крајњу оскудицу и беду „да би се искупила за криминал учињен против Америке“. У октобру 1993, ММФ и Светска банка – под прећутном управом САД – поставили су нове услове Никарагви, још оштрије. За разлику од осталих држава, Никарагва неће добити олакшице од пребијеног дуга. Мора најпре да елиминише кредит Индустријско-комерцијалне банке (BANIC), једине преостале државне банке. Затим, мора да приватизује предузећа, поште, енергетику, водоснабдевање, и тако осигура да сиромашни

људи у потпуности осете беду, немоћни да својој деци дају воду за пиће, јер не могу да плате (више од 60 одсто популације је незапослено). И јавни трошкови морају да се смање за 60 милиона долара годишње, што је значило елиминацију и за оно мало преосталих здравствених и социјалних услуга. Приватизацијом је банкама онемогућено да следе звучне економске принципе. Због ускраћивања кредита, 1993. године уништена је целокупна берба пасуља, што је било равно правој катастрофи. Из истих разлога те године није био посејан ни памук, основа најмоћнијег сектора у земљи. Али, зато је Рамиро Гурдиан, министар пољопривреде и председник Савета приватних предузећа, годину дана раније добио, према извештају *Barricada Internacional*, 40 милиона долара зајма. Стручњак за Централну Америку Даглас Порпора пише да је 70 одсто лимитираних кредита усмеравано ка „малом броју великих извозних произвођача“, по програму оствареном у складу са стандардима САД. Сомоза је отерао фармере из региона и преузео земљиште за производњу памука намењеног извозу, што су САД поздравиле као „економско чудо“. После вишегодишње интензивне употребе пестицида, што је по неолибералним принципима „за дивљење“, велики део земљишта је изгубио плодност и постао одвећ загађен. Уз крах других култура пропао је и извоз банана. У кампањама бивших власника да се укину синдикати и сва права радника, затворене су фабрике шећера, чак и оне које су профитирале под државним надзором. Дакле, може се закључити да у владајућој политичкој култури људска права имају само инструменталну вредност; представљају само корисну пропагандну алатку, и ништа више.¹⁶

Услед престанка раније изложених опасности по „амерички сан“ нова претња која би требало да буде савладана била је дрога, мада је прецизније рећи да се ратовало због дроге, јер је такво ратовање било природан избор за следећи „крсташки рат“. Дрога је изабрана јер је пружала могућности да се избегну примарне снаге (што истовремено ствара услове да ви сами одређујете ко је мета, а ко не). Тако конципиран рат био је структуриран да се у ретроспекцији постигну неки циљеви. Ни то није могло да прође без укључивања медија у кампању, без обзира на то што се тенденција употребе дроге, протеклих година, од објављивања борбе против дроге септембра 1989, смањивала захваљујући редовним мерама. Како ће се одвијати борба против дроге зависи од крајњег циља који се жели постићи. Обрада дроге захтева етар и ацетон, који се увози у Латинску Америку. Рафаел Перл, саветник за политику борбе против дроге у конгресном истраживачком центру, процењује да више од 90% хемикалија које се користе за производњу кокаина долазе из Сједињених Држава.¹⁷

¹⁶ Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 197–200.

¹⁷ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 158.

Подаци ЦИА подсећају да је та агенција, као и друге владине агенције САД, били средство за успостављање и одржавање рекета на дрогу од Другог светског рата, када су се везе мафије користиле да се разједине и поткопају француски раднички синдикати и Комунистичка партија, постављајући темељ за „француску везу“, основану у Марсељу. Златни троугао (Лаос, Бурма, Тајланд) постао је главно упориште наркотика, док су трупе кинеских националиста избегле у регион после њиховог пораза у Кини и, недуго после, када је ЦИА помагала продор дроге као део настојања да се они регрутују у најамну „тајну војску“ из горштакких племена за њихове операције против побуне у Лаосу. Годинама је промет дроге укључивао и друге штићенике САД. Ефекат је био исти као кад је ЦИА пренела своју пажњу на терористички рат против Никарагве и на отпор Авганистана против совјетске окупације.

Поставља се питање – каква је веза дроге и САД. Постоје добри разлози зашто су ЦИА и дроге тако тесно повезани. Тајни терор захтева тајне фондове, и криминалне елементе којима се тајна полиција нормално окреће, очекујући посао професионалаца. Дроге су очигледан одговор. Веза између рата против дроге и интереса САД је посебно увезана да не би изазивала подозрење и испитивање много ширег опсега политике Владе. Фармери САД могу лако бити подстакнути да гаје и друге биљке осим дувана. Није тако са сељацима Латинске Америке, који се, са много мањим опцијама, окрећу ка производњи кокаина, како би преживели, пошто средства за одржавање пољопривреде и добит од традиционалног извоза слабе. У случају Колумбије, нпр. суспензија међународног споразума о кафи, јула 1988, који су иницирали механизми САД засновани на неоснованом тврђењу о повреди поштене трговине, довело је, за два месеца, до пада цене водећег легалног извоза Колумбије за више од 40%.

Даље, притисци САД су годинама – укључујући програм „храна за мир“ – слабили производњу биљака за домаћу употребу, које нису конкурентне са извозом пољопривредних производа које субвенционишу САД. Политика САД треба да подстакне Латинску Америку да троши амерички вишак те врсте производа, док би она производила специјалне биљке за извоз: цвеће, поврће за јапи тржиште – или лишће коке, с оптималним избором на основу капиталистичке рационалности.

Да се ствари око спровођења политике, односно остваривања замисли и жеља, не препуштају чистој случајности, показују и примери да се у земље, које су подвргнуте „увођењу у нови светски поредак“, шаљу посебно обучени људи ради обучавања локално изабраних појединаца у извршењу разних злочина, укључујући дизање побуна и вршења притиска. Неколико дана после убиства Галана, штампа је, у августу 1989. године, обелоданила да пензионисани британски и израелски официри обучавају колумбијске трговце кокаином, укључујући тим убица, који ради за картел који тргује дро-

гом, као и за њихове савезнике десне оријентације. Годину дана раније, у јулу 1988, један колумбијски обавештајни извештај (администрација Министарства безбедности: DAS), под насловом „Организација изнајмљених убица и трговаца дрогом у публикацији Магдалена“, наводи да се открило присуство „израелских, немачких и северноамеричких инструктора у камповима за обуку“. Пошто су, годину дана касније, откривени британски и израелски инструктори, *Вашингтон пост*, цитирајући један други документ DAS-а, објавио је да „људи који су обучавали у центрима за обуку (где су откривене британска и израелска националност) вероватно су одговорни за масакре у селима и за убиства лево оријентисаних политичара“.

Већ је речено да се припреме за одређена дејства, у складу са циљем, прво одвијају на домаћем терену ради „обраде домаћег становништва“, како би се задобила њихова подршка, а затим се прелази на обраду светског мњења, како би се створила слика о неопходности акције коју САД планира да спроведе. Такав рад је незамислив без коришћења медија у пуној снази и средстава којима она располажу. Да ли се то ради публиковањем вести, снимањем филмова, пласирањем дезинформација о подршци која се потврђује на вештачки спроведеним анкетама или фабриковањем неистина, није битно. Јер, као што смо изнели, битно је да се достигне циљ.

Начини на који су се одређене жеље пласирале становништву мењали су се током времена.

Стандардно новинарско средство да се потисну нежељене чињенице, које су на несрећу избиле на површину, јесте да се саопште у контексту владиног одбијања. Генералније, да би се задовољили услови објективности, новинарски коментар се мора обликовати у складу са приоритетима моћи. Непосредно пред Други светски рат истicali су се „одређени резултати у економији који су постигнути“ (пример Мусолинија, Хитлера), а након рата кренуло се на стварање опасности од СССР-а и њиховог начина организовања радника, јер би такав начин угрозио „остварење америчког напредног друштва“ (односно угрозило развијање друштва које омогућује појединцима енормно богаћење). Када се завршила ера опасности од Совјетског Савеза (односно остале су само САД као једина сила без одређеног противника) морало се приступити стварању новог противника. Зато се структура или костур рада и проблема током „хладног рата“ огрнуо у ново рухо и пласиран је становништву у облику опасности од дроге и нарко картела који сеју смрт међу младом популацијом Американаца. Одмах је регион од интереса (Јужна и део Централне Америке) означен као извориште дроге и место одакле креће опасност, чиме се наставило са раније започетим акцијама и реализацијом планова. По отклањању опасности, односно стварања жеље код моћника за новим територијама и засићења становништва једним истим проблемом, морала се створити нова опасност где би се сада једини светски полицајац могао исказати у пуној својој снази, наравно, бирајући

земљу која није толико јака да се супротстави. Самим тим што је она слаба, мора се напасти и поразити, тако да свима буде пример. Нова опасност је нађена у „Тиранима који угњетавају свој народ и да Америка, као друштво које негује и шири демократију, мора да се потруди да тај народ спасе од тиранина“. Такви се „тирани“ представљају много горе него што јесу.

Ситуација каква је у предметној земљи не сме се презентирати доследно, јер у тренутку дешавања може се одвијати онако како не одговара САД. Када је Норијега 1989. насилно преузео власт одмах су објављени подаци о жртвама, али се није помињало да је 1984. године, док је био у милости САД, такође на превару и силом освојио власт. Али, Влада САД је користила Норијегу све до момента када је Реганова администрација дала сигнал да се медији окрену против њега, јер Америка мора да задовољи узвишене демократске стандарде.¹⁸

Када се сагледа тај сегмент, онда је јасније како поједини лидери (председници) одређене земље преко ноћи постају „омражене вође које морају да буду склоњене у циљу ослобађања његовог народа и стварања боље будућности“. Треба подсетити да је Садам Хусен био срдчан пријатељ Америке. Влада је подстицала трговину са његовим режимом и кредите да се он оспособи да купује робу од САД. Раније је потпомаган његов напад на Иран. Све је било добро док Хусеин није одлучио да крене на Кувајт. Тиме је пао у немилост Америке, која је почела да га представља у светлу у којем је био и док је сарађивао са САД.

Како се одвијала сарадња Ирака и САД најбоље показују информације које иду у корист САД. Ирак је постао један од највећих купаца пиринча и пшенице из САД од 1962. купујући за 5,5 милијарди долара пшеницу и стоку, са позајмицом за коју гарантује федерација и пољопривредним субвенцијама за пољопривреду и својом сопственом чврстом готовином. Ирак је, такође, примио око 270 милиона долара кредита за који гарантује влада ради куповине друге робе САД, упркос неизвршењу кредитних обавеза. Према подацима из 1977, преко 40% ирачке хране се увози из САД, а 1989. године Ирак је добио милијарде долара зајамченог дуга. Такође, САД су постале главно тржиште за нафту из Ирака. Тада се више хвалила Садамова умереност него прогрес ка демократији. Администрација Регана и Буша није реаговала када је Ирак куповао хеликоптере из САД за војне потребе, кршећи обећање и употребљавајући отровни гас против иранских трупа и Курда, протерујући пола милиона Курда и Сиријаца, извршавајући и друга зверства.¹⁹

¹⁸ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 199–201.

¹⁹ Michael Wines, «U.S.Aid Helped Hussein's Clim», New York Times, August 13, 1987, Larry Tye, «Food embargo may be an effective weapon», Boston Globe, August 22; Spectator, August 25, 1990), Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 254.

Услед оваквог односа САД према Ираку, Садам Хусеин је тврдио да је економско стање Ирака озбиљно угрожено кувајтским кршењем споразума ОПЕС у погледу производних квота, повређујући тиме ирачки покушај да се опорави од рата са Ираном. Такође, Ирак је износио притужбе да Кувајт извлачи нафту са поља на граници, наводећи да црпи нафту и са ирачких поља, што је значило „крађу сличну војној агресији“.

Такво образложење Ирака није јавно објављивано већ се у медијима кренуло са нападима на Ирак и изношењем злодела Садама Хусеина за која је Америка знала, али су информације о томе вешто контролисане. Сам напад Ирака на Кувајт значио је Америци да Садам почиње да излази из оквира који су му били додељени и да почиње да заступа неке своје интересе. Сами тим није се уклапао у оквире које су САД одредиле за Ирак.

Оквири које је Америка одредила тицала су се права на располагање нафтом која се налази на Блиском истоку. Крајем 60-тих година почела је претња контроли САД и Британији над регионом у којима се производи нафта. У Реганово време британски државни секретар Селвин Лојд је тајно послао телеграм премијеру у којем разматра две опције у вези Кувајта: „Хитна британска окупација или, што је можда и боље, да се на територији Кувајта успостави нека врста кувајтске Швајцарске, где Британија не би вршила физичку контролу“. Истиче „да постоји потпуна солидарност Сједињених Држава са нама у погледу Залива“ и „да се слажу да се сви трошкови за та нафтна поља (у Кувајту, Саудијској Арабији, Бахреину и Катару) морају држати у рукама Запада“.²⁰

Видимо да се ирачка инвазија на Кувајт водила против критичних интереса САД, а самим тим кршила је „најузвишеније принципе међународног права и морала“. Сходно томе, морало се приступити приказивању ирачког диктатора Садама Хусеина као опаког тиранина и међународног гангстера. Мада, то није било тешко, јер се и раније знало на који начин он влада. Услед тока догађаја, кренуло се са пропагирањем да је „Америка, као што је увек чинила, против агресије, против оних који би користили силу којом би заменили слово закона“; „ако нас историја ичему учи, то је да морамо да се одупремо агресији или ће она уништити нашу слободу“ (20. август 1990).²¹

Када се све то зна, не чуди развој догађаја који је уследио. Сједињене Државе су одмах искористиле ситуацију да упуте огромну експедициону силу у Ирак. Ту одлуку правдале су чињеницом да санкцијама не може много да се уради, већ нови Хитлер мора да се уништити, пре него што буде касно. Због тога су се САД јасно и експлицитно изјасниле – да се не треба повиновати дипломатији; контакти са Ираком би се ограничили на упућивање ултиматума.²²

²⁰ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 238–239.

²¹ Исто, стр. 241.

²² Исто, стр. 259.

Услед новонастале ситуације Ирак је покушавао да конструктивним прилазом проблему и стварањем услова да се он реши изглади несугласице и проблеме. Међутим, то се није уклапало у планове САД за даљи развој догађаја и циљевима које је требало постићи. Уследили су предлози које је Ирак нудио као дипломатско решавање: од 12. августа – односи се на повлачење из свих окупираних арапских земаља; 19. августа – да статус Кувајта решавају само арапске земље; касно у децембру – Ирак је предложио да се повуче из Кувајта ако се САД обавезу да неће нападати војнике док се повлаче, ако стране трупе напусте регион и ако се постигне споразум о палестинском проблему и о забрани свих оружја масовне деструкције у региону. Сједињене Државе су одмах одбиле предлоге, а да то није поменуто у националној штампи. Зашто се вршило затварање очију штампи, можда ће разјаснити следеће чињенице: након отпочињања напада, који су предводиле САД, међу првим циљевима је била цивилна инфраструктура, укључујући напајање струјом, канализацију, водоводне системе, тј. облик биолошког рата који је имао мало везе са истеривањем Ирака из Кувајта.

Други циљ био је покољ ирачких војника у пустињи, који су се крили по рупама у песку или бежали да спасу животе.²³ Циљ напада на цивилну заједницу није био тајна: становништво је требало држати као таоце да би се војска натерала да обори Садама и да се употреби „гвоздена песница“, као што је он лично чинио уз помоћ САД пре него што је „изашао из строја“. Главни дипломатски дописник *Њујорк Тајмса* Томас Фридман саопштио је како резонује америчка администрација. Да је Ирак довољно пропатио нека општа сила би оборила господина Хусеина „и онда би Вашингтон поседовао најбољи од свих светова: гвоздену песницу ирачке хунте без Садама Хусеина“, повратак срећним данима када је Садамова „гвоздена песница ... одржавала Ирак заједно, на задовољство америчких саветника Турске и Саудијске Арабије“, да не говоримо о газди у Вашингтону.²⁴ Да се циљеви не смеју мењати, а самим тим и начин њиховог остваривања, показује и податак истраживања ВВС-а који је установио „да је неколико ирачких генерала контактирало Сједињене Државе како би извукли прикладан одговор ако би се окренули против Садама“, али нису добили подршку, закључујући да „Вашингтон није био заинтересован да подржи револуцију; да је више склон да Садам Хусеин остане на власти, него да види да групе непознатих бунтовника дођу на власт“.²⁵

Након завршавања посла око Ирака морала су се решавати питања Блиског истока и питања нафте као веома важног енергента. Основна теза је-

²³ Исто, стр. 513

²⁴ New York Times, July 7, 1991, Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 514.

²⁵ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 515 и 516.

сте да Арапи немају право на нафту која се налази на њиховом простору. Тако је Волтер Лакер 1973. изјавио да би се нафта Средњег истока „могла интернационализовати, не у корист неколико нафтних компанија, већ у корист остатка човечанства“. То би се могло постићи само силом, што не ствара никакав морални проблем, јер „све што је ризикантно је судбина неких пустињских шеиката“. Потребно је само да се одгонетне да „интернационализација“ значи „контролу од стране њихових сателита“ (док они остану чврсти помагачи Израела), а „мало нафтних компанија“ у ствари значи – „послушни Арапи“. Логика је врло јасна: није фер да богати ресурси буду у рукама безначајних људи, када су они потребни богатшима који управљају светом. Визија Марока је да освајају Сахару, али визија Запада је, наравно, много шира него визија Марока, која обухвата читав регион и његове ресурсе – у ствари, ресурсе читавог света.²⁶

Истакнуто је да се питање Авганистана такође није могло решавати без уплитања САД. Била је то идеална прилика да се отежа посао СССР-у који је хтео да примени политику САД, која се доказала у Централној у Јужној Америци. Међутим, услед жеље за доминацијом и превласти по питању контроле Блиског истока, САД су помагале отпор локалног становништва против СССР-а. Помоћ се огледала у оружју и другим материјалним ресурсима. Вршена је и обука локалног становништва ради стварања језгра за борбу против руских специјалних јединица (*спецназа*) и редовне војске. Да би локални живаљ успео да финансира те услуге, јер услуге Американаца нису јефтине, морали су да се усмере на извоз производа који је могао лако да успева на територији и да доноси велики профит. Решење је било у производњи наркотика.

Кроз такву трговину и обуку нарочито се истакао Осама Бин Ладен, који потиче из богате породице, па су му били доступни енормно велики фондови. Опредељен као верски (исламски) фундаменталиста користио је „помоћ“ САД ради протеривања СССР-а са своје територије. С обзиром на територијалне претензије, у смислу контроле и владања, Америка се није задовољила само посматрањем, већ је хтела да узме активно учешће у управљању ресурсима. Такве идеје нису одговарале породицама које су контролисале власт и нафту, па је кренула иницијатива за смањење америчког утицаја. Опробани рецепти Америке проузроковали су стварање фронта за борбу против Америке, који се груписао око организације Ал Каида, која је временом нарасла на читаву мрежу ћелија разасутих по свету. Сам начин организовања и деловања упућује на веома добру обуку коју су пружили стручњаци из Сједињених Америчких Држава. Услед таквог развоја ситуације, која није одговарала интересима САД и њеним плановима за територије која су богате нафтом, морало се поново кренути у медијску кампању,

²⁶ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 256.

како би се припремио терен за нова дејства и смањивање новонасталих проблема. Нормално је да свака борба тражи и одређене жртве. Па уколико се мора, онда ће се то и урадити, јер је циљ доминација у циљу профита и власти. А према томе неколико хиљада својих становника није много уколико се добије вредност од више стотина милијарди. Да би се створила медијски догађај, морало се извести нешто досада незамисливо. Било је питање шта. Анализирајући велики број новинских чланака и емисија о 11. септембру, као и филмова који се баве питањем рушења Светског трговинског центра, намеће се варијанта, да постоји могућност да је тај догађај управо оно што би могли да осмисле неки ултраекстремни амерички кругови да би себи створили услове и аргументе да наставе даље у својим плановима. Ова изјава је, свакако, веома смела и провокативна, али уколико упоредимо оно што је Америка радила током 20. века, није никакав проблем да и такву акцију изведе, уколико она отвара врата ка даљем ширењу и реализацији зацртаних планова. Тај план могао би да буде пропагирање светске борбе против „пошаста 21. века, а то је тероризам“. Тиме би се отвориле могућности за дивљање по свету и спровођење терора, а све под плаштом борбе против империјалистичког Запада са једне стране, и борбе против тероризма, на чијем челу се налазила Ал Каида, са друге стране. Онда је много јасније и коришћење Гвантанама и погрома мноштва недужних људи који се хапсе, па се тек доказује њихова кривица, или се траже докази да би се неко други оптужио за одређени догађај.

То је само један од примера како се остварују жеље и планови за доминацијом у свету, која је зацртана много година раније, а свет се полако води ка томе, без обзира на успутне жртве. За остваривање деструкције путем политике неопходна је и дипломатија, која својим методама рада и ангажовањем умногome крчи пут активностима о којима је било речи.

Најбитније место јавног спровођења политике је у Уједињеним нацијама и Савету безбедности. Уколико се погледају забелешке Савета безбедности о вету и издвојена вета у Генералној скупштини, може се уочити да САД од 1970. године предњаче у изношењу вета у резолуцијама Савета безбедности и одбацивања његових резолуција у вези са релевантним питањима. О томе сведоче следећи примери: осуда напада САД на Амбасаду Никарагве у Панаму (вето САД, Британска апстиненција); инвазија САД у Панаму (САД, Уједињено Краљевство, Француска против); злостављање од стране Израела на окупираним територијама (вето САД). Две резолуције генералне скупштине позивале су све државе да се придржавају међународног права – једна је осуђивала помоћ САД контрашкој армији, друга илегални ембарго против Никарагве. Обе су прошле са по два негативна гласа – САД и Израел. Резолуција која се противила добијању територије силом изгласана је са 151 : 3 (САД, Израел и Доминиканска Република). Због наведеног,

треба схватити да данас УН „функционишу“ мање-више, јер чине оно што Вашингтон жели. Та чињеница нема везе са окончањем „хладног рата“, Русима или болестима трећег света.²⁷

Наравно, требало би имати у виду да влада САД, као било који чинилац у светским пословима, увек јавно заговара дипломатију, не силу. То је, иначе, било становиште САД док су тежиле да спрече преговоре и политичко решење у Вијетнаму и Централној Америци, и оно је увек било јавни став у погледу израелско-арапског конфликта. Какав год да је био став САД, медији су га описивали као дипломатску тенденцију и тежњу да се користе мирољубива средства. Тако се може прочитати о „америчким настојањима да се усмери пажња са фокусом на дипломатију и санкције, не на ратне бубње“²⁸ – док је, у ствари, права намера да се блокира дипломатски пут, одбаце преговори и да се придржавају силе и принуде – под међународном маском ако је могуће, или чак и саме.

Без употребе силе може се доћи до циља, што нарочито важи за Сједињене Државе, јер се осећају довољно јаке да се прогурају својом традиционалном политиком упркос својим НАТО савезницима, главним арапским земљама, будућој Русији, у ствари, заиста читавом свету. Као што се већ и показало, дипломатија САД је вођена стратешком концепцијом, која се годинама није мењала. Примарна брига су енергетски ресурси у регионима света, којима би управљале одређене „државе фасаде“ у интересу САД и њиховог савезника – Британије. Јер, контрола над енергијом, поготово Средњег истока ствара моћ у светским пословима и гарантује битно притицање капитала економијама САД и Британије. У новије време није само битно ко ће контролисати енергетске ресурсе. Намеће се питања контроле начина и путева транспорта енергије корисницима.

Закључак

Одговор на питање зашто се спроводе оволика разарања није нимало лако дати. Тешко је схватити зашто треба нешто уништити да би само одређеном броју људи било боље. Само зато што се неко налази на одређеном простору и поседује природна богатства, интересантан је за уништавање (можда је коректније рећи „отварање свести за нове демократске идеје у складу са светским тековинама“) или испробавање нових система контроле света. Уколико се прате дешавања која су се реализовала на територијама других земаља и упоредимо са дешавањима у нашем региону може се видети фрапантна сличност. С тим у вези може се предвидети шта нас још чека. Можда савремени демо-

²⁷ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 259 и 260.

²⁸ Andrew Rosenthal, New York Times, September 3, 1990, Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999.

кратски правци, у којим је већини доста мало, а мањини није доста оно огромно богатство којим располаже, што већина не разуме, подразумевају заузимање новог курса. Наравно да свако настоји да себи створи што повољније услове за живот и рад. Међутим, настаје велики проблем уколико се ти услови настоје остварити преко „леђа“ других. Тада сте „присиљени“ да своје поступке прикривате или, боље рећи, представљате искључиво кроз призму која ће пројектовати само одређене пројекције које су у вашем интересу.

Да би се циљ остварио или постигао потребно је искористити своју моћ и на пољу које покривају медији, јер ће они, такође, помоћи у „што реалнијем, правременом извештавању и обавештавању нације“ и, што је веома битно, то ће бити „реално, непристрасно и објективно, јер нико други то не ради као они“, а нација и народ имају право да знају „истину“. Овде се не поставља питање шта је истина и колика је та информација истинита и веродостојна, већ је главно питање за кога је она истинита.

Такође, битно је пратити како се одвијају транзиције земаља које су у процесу транзиције. Самим праћењем транзиције, могу се уочити одређене правилности развоја, у складу са тим колико су одређени народи – нације „отворени за нове идеје и ставове, а у вези са сагледавањем свога места и улоге на регионалном и глобалном плану“. Уколико тај народ „изнедри“ појединце који су „веома напредни“ у смислу креативног приступа сагледавању места и улоге, онда се постиже огроман успех који води бржем уклапању народа у светски миле, а кроз одређене институције. Треба очекивати да сваки приступ проучавању одређене проблематике у себи крије одређену дозу субјективности.

Да би се овај проблем избегао у што је могуће већој мери, пружене информације су подложне критичком приступу ради стварања што јасније слике о ситуацији и правцима даљег развоја друштва.

Због обиља доступних података, у раду се обрађује студија случаја – САД и то само на један од више могућих приступа предмету истраживања. Слична анализа могла би се применити и на друге актере међународне политике. (прим. уред.).

Литература

1. Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002.
2. Ерих Фром, *Анатомија људске деструктивности II*, Напријед, Загреб, 1984.
3. Ерих Фром, *Анатомија људске деструктивности I*, Напријед, Загреб, 1984.
4. др Најдан Пашић, *Упоредни политички системи*, Институт за политичке студије, Београд, 1981.

5. Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980.
6. Зоран Петровић Пироћанац, *Мали појмовник геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
7. Вукашин Павловић, *Савремено друштво и политика*, Радничка штампа, Београд 1984. год.
8. Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999.
9. Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996.
10. Нова српска политичка мисао, *Свет после 11. септембра, Посебно издање*, Нова српска политичка мисао, Графички атеље КУМ, Београд, 2002. год.
11. Ђовани Сартори, *Демократија шта је то*, ЦИД, Подгорица, 2001. год.
12. Николо Макијавели, *Владалац*, Рад, Београд, 1968. год.
13. www.christianfantasy.net
14. www.warrensburg.k12.mo.us
15. www.comure.venezia.it
16. www.worldnet.princeton.edu
17. www.en.wikipedia.org
18. www.stile.coventry.ac.uk
19. www.darhiv.ffzg.hr

МОГУЋНОСТИ АНГАЖОВАЊА
ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА
У ОТКРИВАЊУ КРИВИЧНИХ
ДЕЛА ТЕРОРИЗМА

Жељко Ничић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Одавно је светска позорница „богатија“ за још један облик угрожавања – тероризам. У последње време тероризам је све чешће извор државе, а по начину испољавања и последицама које изазива много је видљивији и суровији од осталих облика угрожавања. Због тога је савремено друштво, с једне стране, суочено са сталном стрепњом од нових терористичких напада, али, с друге стране, и сталним настојањем да се пронађу адекватни начини за његово сузбијање.

Тероризам је предмет реакције како на националном, тако и на међународном плану, где се покушава објединити фронт дејства и супротстављањ угрожавања а тој друштвено неприхватљивој појави. То захтева висок степен мобилизације свих друштвених снага у његовом сузбијању. Посебно је значајан организован приступ његовом супротстављању, кроз стручно и темељно спровођење антитерористичких поступака, с посебним тежиштем на оне начине супротстављања на које се, донедавно, није обраћала велика пажња, или нису постојали законски услови за њихову примену, а могу постићи запажене резултате. С тим у вези, посебан значај имају методе инфилтрације, као једине чијом применом се, деловањем „изнутра“, може доћи до самог врха организације, па ангажовање прикривеног иследника има посебан значај.

Полазећи од актуелности тероризма као феномена у раду се наглашава проблем универзалног дефинисања тероризма, указује на његов настанак и развој, врсте и облике испољавања, напоре међународне заједнице у његовом сузбијању, као и значај ангажовања прикривеног иследника у откривању, спречавању и доказивању дела тероризма. Посебно се указује на методологију избора, припреме и „убацивања“ прикривеног иследника у терористичку организацију.

Кључне речи: *тероризам, угрожавање, прикривени иследник, специјалне истражне методе.*

Увод

Сведоци смо времена у којем се, уз незадржив наставак процеса геоклиматских, глобалних, континенталних, регионалних, политичких, привредних и других промена, које се и даље одвијају у сенци многих наслеђених расних, верских, националних сукоба и нетрпељивости, непрестано јављају и генеришу нове врсте и облици претњи у многим подручјима живота и рада. Најбројније су оне опасности које су већ познате или су лако могуће, као што су ратови, елементарне непогоде, организоване криминалне активности, али и терористичке акције, које посебно или заједно уносе немир и страх међу појединце али и заједницу у целини. Због тога се, непрестано, како на националном, тако и на међународном нивоу, траже одговарајући начини и механизми друштвене контроле над тим опасностима, којим би се осигурало правовремено и делотворно управљање ситуацијама непосредне опасности и још делотворније отклањање или редуковање последица које изазивају. Широм света нарочито забрињава њихова све чешћа међусобна логистичка повезаност, а неретко и непосредна оперативна сарадња, због које их је често немогуће посматрати одвојено.

О савременој борби против тероризма може се говорити у контексту најновијих глобалних настојања за сузбијањем најпогубнијих облика савременог тероризма, иако корени те комплексне друштвене и криминолошке појаве сежу далеко у прошлост. Без обзира на то што су се кроз историју догађали многи драматични терористички напади који су шокирали јавност, после напада на „Близнакиње“, 11. септембра 2001. године у САД, број жртава, безобзирност и симболика напада променила је начин на који је јавност доживљавала тероризам. Тада се савремени тероризам показао у свом, до тада, најокрутнијем облику. Као одговор на то промовисана је *„Светска борба против тероризма“*, али по новом концепту, а посебно по циљној групи – исламски тероризам. То никако не значи да је то адекватан одговор на растућу опасност од тероризма, али тероризма у свом најопштијем облику, ослобођеног од националног, верског или неког другог предзнака. Пажња највећег дела светске јавности усмерена је управо на проблем тероризма уопште и на начине за његово сузбијање. Ефикасна борба против тероризма подразумева примену адекватних начина и метода супротстављања, метода који ће остварити највише успеха, првенствено у откривању и спречавању таквих активности, јер се на тај начин постиже већи ефекат од ублажавања последица, насталих деловањем тероризма. Принцип уклањања узрока, а не последице, овде мора бити приоритетан.

У савременим условима посебан проблем представља повезивање терористичких организација са организованим криминалом. До скоро, овакав начин повезивања био је скоро незамислив. Међутим, то повезивање указу-

је на криминалну суштину тероризма, и оно је настало на бази повезивања из интереса. Организовани криминал је, за разлику од терористичких организација, увек био окренут од политике, у смислу освајања власти. Задовољавао се корумпирањем представника власти ради обезбеђења „подршке“ својим активностима. У савременим условима, међутим, организовани криминал је веома заинтересован за освајање власти преко својих експоната, а терористичке акције, често, представљају параван за криминалне активности држава или мултинационалних компанија, због контроле одређених природних или других ресурса. Терористи поседују ватрену моћ, могућност селекције и удара на било који циљ, док организовани криминал има или контролише неке битне ресурсе за терористичке активности, као што су оружје, новац, транспортна средства, „везе“ у власти, могућност техничке подршке, и слично.

Борба против тероризма веома је слична борби против организованог криминала. Тешка, непредвидива, стално притиснута развојем нових облика испољавања она се не може водити класичним (конвенционалним) методама, већ се у тој борби морају користити посебне методе, којима се може доћи до „врха пирамиде“ терористичке организације. Употреба специјалних истражних метода условљена је карактеристикама терористичких организација, које су, као и организоване криминалне организације, углавном хијерархијски повезане, тако да непосредни извршиоци ретко знају праве налогодавце, па откривање једног лица или групе (ћелије) не значи и откривање непосредних руководиоца организације. Због тога, са аспекта наношења јачих и трајнијих удараца тероризму, прикупљање информација и података „изнутра“, може бити изузетно ефикасно. У том смислу, ангажовање прикритог иследника може бити од непроцењиве користи.

Појам и основне карактеристике тероризма

Тероризам представља један од највећих безбедносних изазова данашњице. Јавља се као безбедносна претња у свим деловима света и делује без обзира на расу, веру или политичка уверења. То је појам који није лако одредити, пре свега зато што не постоји јединствена дефиниција, па самим тим ни минимални, на међународном плану, консензус о кривичноправној заштити. Историјски гледано, тероризам је био присутан у свим друштвено-политичким системима, у свим фазама развоја људског друштва, али су се мењали облици његовог испољавања. Различити облици насиља били су познати кроз историју људског друштва, али тероризам је посебно дошао до изражаја као метод политичке борбе, а најчешће се испољавао у виду атентата на представнике власти.

Иако тероризам није непозната појава у ранијим раздобљима, његово манифестовање је постало изразитије на крају 20. века. Вишеструки су разлози који су до тога довели, али се могу издвојити три основна. Први је тај што су се последице националног „буђења“ развијених и већих нација и народа у другој половини 19. века код мањих и неразвијених народа појавиле тек у 20. веку. Они су, у стварању националних граница моћнијих народа, остали унутар, за њих, туђих држава и култура, па у тражењу свог идентитета и његовог очувања грчевито желе своју државу (Баскија, Корзика, и друге). При томе, за терористе није важна објективна страна проблема, већ се они „хране“ ирационалним правима, митовима и савременим тековинама људског друштва, људским правима, и слично. Тај разлог мотивише етничке, верске и националне терористичке групе или организације, као што су ирска, корзиканска, палестинска, курдска, тамилска и друге. Други разлог је последица савременог живљења, односно отуђења човека, чији корени датирају од појаве индустријског друштва. Та отуђеност условљава човека да своју потребу за припадношћу реализује кроз ауторитарност као механизам одбране личности. Пошто је проблем отуђености најизразитији у урбаним срединама, посебно у великим градовима, то је и појава тероризма у виду градске гериле, револуционарних група, верских секти и слично, само плашт за идентификацију њених чланова. Трећи и најпознатији разлог у историји људске цивилизације датира од настанка првих организованих заједница и посебно првих држава. Његова суштина је терор владајуће групе или олигархије у настојању да уништи стварног или замишљеног противника. Тај тероризам се због моћи извршилаца назива *државни тероризам*. Истовремено, он је и најорганизованији, а његове последице су најпогубније.¹

До данас у свету није пронађена јединствена дефиниција тероризма, која би на одговарајући, јединствен начин обухватила све његове појавне облике. Опште је прихваћено да су термини тероризам и терориста, у значењу у којем се данас користе, настали у оквиру „режима терора“ (*regime de la terreur*), у револуционарној Француској, у периоду између 1793. и 1794. године.

Сама реч терор (од латинске речи *terror*) означава стање страха и ужаса, укључујући и елементе насиља. Стах је стварна намера, а тероризам средство за његово изазивање. Тероризам је дефинисан као метод којим једна организована група или партија покушава да оствари своје циљеве, првенствено применом систематског насиља према противнику. Сам појам тероризма доживео је доста промена у свом значењу. У почетку се под њим подразумевало насиље појединца према другим људима и објектима, затим насиље појединаца и група према држави и, на крају, насиље државе према сопственом или другим народима. На крају је у први план избио појам *међународни тероризам*.

¹ Златко Николић: *Криминологија са социјалном патологијом*, Народна књига, Београд, 2000.

Прва дефиниција тероризма датира још из 1930. године, када је на Трећој међународној конференцији за унификацију кривичног права, одржаној у Бриселу, тероризам дефинисан као злочин против међународног права, односно као „умишљена употреба средстава која могу произвести општу опасност“. У оквиру Друштва народа, 1937. године, донета је Конвенција о спречавању и кажњавању тероризма, која је тероризам дефинисала као „криминалне радње уперене против неке државе, чији је циљ, или природа, да изазову страх код одређених личности, група или јавности“. Међутим, та конвенција није никада ступила на снагу, због почетка Другог светског рата.²

Данас се тероризам дефинише као прорачуната употреба насиља да би се постигли одређени циљеви, често политичке или идеолошке природе, путем насиља или застрашивања, с циљем да последице дела утичу на јавно мњење, а не само на непосредне жртве. Терористичке организације могу се дефинисати и као удружења заснована на принципима хијерархије, координације, субординације и другим начелима типичним и за друге организационо-функционалне облике, које окупљају више лица повезаних тежњом за остваривањем одређених терористичких циљева, које доживљавају као заједничке, те чврстом решеношћу да се ради њиховог остварења служе насилним, односно терористичким средствима.³ Већина аутора слаже се да терористи имају два циља – један непосредни, који је од секундарног значаја и један посредни, који је једино важан. Посредни и непосредни циљеви не морају (најчешће и нису) бити исти, нису у питању исте особе као жртве. Пример може бити отмица путничког авиона. Путници су, у том случају, индиректни циљ, који служи као средство за остварење директног циља, а то је, најчешће, да се држава присили на одређене уступке.

У том смислу тероризам представља промишљену употребу насиља, или претњу насиљем, против невиних људи, са циљем да се ти, или неки други људи, застрашивањем присиле да учине нешто што иначе не би учинили. Веома битно је да тај секундарни циљ чине невине особе, чиме се тероризам разликује од рата. Такође, циљ терориста јесте да изазову страх, како код одређене групе људи, тако и код друштва у целини. Зато тероризам, у основи, означава одређени систем терора,⁴ односно доктрину, метод и средство изазивања страха и несигурности код грађана, систематском применом насиља.⁵

У основи, савремена схватања појма тероризма могу се поделити у две групе. Једни тероризам дефинишу на основу начина извођења и циља терористичког акта, а други имају првенствено кривичноправни аспект приступа дефинисању. У прву групу спадају она схватања која под тероризмом подразуме-

² Младен Бајагић: Тероризам и међународно право, *Безбедност*, број 5–6/2000, МУП РС, Београд, 2000.

³ Живојин Алексић; Милан Шкулић: *Криминалистика*, Београд, 2002.

⁴ Љубомир Стајић: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999.

⁵ Мило Бошковић: *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, 1999.

вају акцију насиља, која се примењује из политичких разлога, ради застрашивања и беспопштедног сламања отпора онога према коме се врши.⁶ Друга група полази од тога да тероризам представља облик организоване криминалне делатности, која се одликује вршењем аката насиља, попут подметања експлозива, изазивања пожара и предузимања других општеопасних радњи, вршења убиства, атентата и отмица, као и других аката насиља у односу на људе и имовину, ради застрашивања становништва и представника власти, а ради насилног остварења одређених, претежно политичких циљева.⁷

Постојање много различитих дефиниција тероризма указује на сложеност појаве и немогућност његовог јединственог дефинисања. Ипак, и поред мноштва дефиниција, могу се извући неки заједнички елементи који улазе у садржај појма тероризма, као што су:

- противзаконито деловање;
- претња насилем или вршењем насиља или застрашивања;
- велика агресивност њених чланова;
- фанатична верска или идеолошка заслепљеност;
- циљ је, најчешће, постизање политичких циљева;
- разноврсност и стално проширивање објекта напада;
- ефектност и ефикасност;
- велики психолошки ефекти;
- губитак људских живота, најчешће невиних жртава, и уништење најчешће јавне имовине;
- угрожава демократски развој друштва.

Интернационализација тероризма,⁸ добија потпуни замах тек у новије време, нарочито после низа ратова на Блиском истоку и снажних друштвених кретања крајем шездесетих година прошлог века, када постаје разноврснији, распрострањенији, бруталнији и опаснији за живот људи, њихову имовину и јавна добра. Најбољи пример интернационалног тероризма представљају акције међународног терористе Карлоса (*Иљич Рамирез Санчез*), за којим су преко двадесет година трагале обавештајне службе многих земаља. Своју терористичку активност започео је 1973. године, када је у Лондону извршио атентат на британско-израелског бизнисмена и једног познатог директора робних кућа. Његова најспектакуларнија терористичка акција јесте отмица комплетног министарског састава земаља ОПЕК-а из конференцијске сале у Бечу, почетком осамдесетих година прошлог века.⁹

⁶ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.

⁷ Живојин Алексић; Милан Шкулић: *Криминалистика*, Београд, 2002.

⁸ Владимир Кривокапић: Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротставања, Безбедност, МУП РС, Београд, број 5/2002.

⁹ Према подацима који су доступни, Карлос је извршио 83 убиства, при чему је у атентатима повређено још око 200 људи. Осуђен је у одсуству на доживотну робију због убиства два француска обавештајца. Ухапшен је 1994. године у Судану, а затим изручен Француској. Био је повезан са свим већим терористичким организацијама света.

Као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља тероризам је увек усмерен према одређеним институцијама неког друштва. Према простору свог испољавања дели се на урбани и рурални. У зависности од присутности на тлу сопствене државе постоји унутрашњи и спољни. Према програмско-циљној оријентацији може бити идеолошки („црни“ или „црвени“, односно „десничарски“ или „левичарски“), етнички и религијски. Последња два су тренутно најактуелнија. Такође, треба имати на уму да тероризам није покрет, нити политички правац већ специфичан вид једностраног вођења политичке борбе насилљем, који карактерише опредељење за остваривање постављених политичких циљева искључиво насилљем, односно његовим рационализованим и систематским екстремним коришћењем. То упућује на разликовање тероризма и екстремизма, будући да сваки тероризам јесте екстремизам, али сваки екстремизам није тероризам.¹⁰ Према прокламованом циљу терориста терористичке организације се деле на оне које теже остварењу одређених идеолошких или верских циљева, које настоје да остваре неке националне, пре свега сепаратистички оријентисане циљеве и оне које имају комбиноване циљеве.¹¹

Најпознатије терористичке организације које теже остварењу одређених идеолошких циљева јесу: Црвене бригаде и Прва линија у Италији; Фракција црвене армије — *RAF* у Немачкој; Тајна војна организација — *OAS* и Директна акција у Француској; Црвена армија — *Sekingun* у Јапану; Симбиотичка ослободилачка армија у САД; Антифашистички отпор 1. октобар — *GRAPO* у Шпанији; Ал Каида, данас свакако најпознатија терористичка организација, која тежи остварењу екстремних верских циљева.

Терористичке организације чији је основни циљ остварење неких националистичких, најчешће сепаратистичких тежњи јесу: Ирска републиканска армија — *IRA* у Великој Британији; *ETA* у Шпанији; *HAMAS*, Црни септембар и Демократски фронт за ослобођење Палестине у Палестини; Фронт за ослобођење Квебека у Канади; Тајна јерменска ослободилачка армија у Турској; ОВК и *УСК* у Србији (југ Србије и на Косову и Метохији) и друге.

Насиље у терористичким актима манифестује се у политичким убиствима (атентатима), изазивању нереда, отмицама, диверзијама и сличним облицима, које терористи правдају одређеним националним и социјалним циљевима. У националним покретима користи се као средство за остваривање сепаратистичких циљева, док се у социјалним ситуацијама јавља у периодима економских криза, депресија и тзв. *револуционарних ситуација*. Класични криминални акти тероризма, који се јављају код користољубивих дела, јесу узимање талаца и уцене, подметање експлозива, паљевине авиона, предузећа, хотела, робних кућа и слично.

¹⁰ Драган Симеуновић: Разликовање тероризма од других облика насиља, XIV семинар права, Будва, 2002.

¹¹ Живојин Алексић; Милан Шкулић: Криминалистика, Београд, 2002.

Тероризам се може испољавати и као појединачан чин, али је његова основна карактеристика нека шира организациона форма: организована криминална или политичка група, организација, партија, држава или интернационалне терористичке организације.¹²

Тероризам подразумева постојање добро организоване и структурисане криминалне организације, коју посредно најчешће финансира нека држава или политичка организација, са којом су успостављене одређене интересне везе, а терористичким организацијама обезбеђује финансијску потпору за даље активности.

Терористичке организације одликује специфична организациона структура и начин понашања, који омогућују активно деловање, с једне стране, и тешко откивање самог врха организације, с друге стране. По томе су терористичке организације веома сличне сваком другом злочиначком криминалном удружењу. Основне карактеристике терористичких организација јесу:

- строга унутрашња хијерархија;
- милитантна организованост;
- солидарност и анонимност чланства;
- мрежна структура, коју најчешће чине мање групе и подгрупе (ћелије), чиме је отежано откривање врха организације;
- чврста дисциплина, слична војној;
- стриктна подела рада међу члановима организације;
- фанатизам и велика агресивност чланова;
- верска или идеолошка заслепљеност чланова;
- спремност на самоубилачке акције, ради остварења „вишег“ циља.

Међународна и национална реакција на тероризам

Државе до данас нису успеле да усагласе јединствену дефиницију тероризма на међународном нивоу. Уместо тога, на међународном плану су усвојене различите конвенције, које се баве различитим врстама понашања, а која имају одређена обележја тероризма. Таква дела обично су евидентирана, али се изричито не наводи да се сматрају тероризмом.¹³

Најважнији међународни документи, који се баве питањем аката који се могу сматрати терористичким, јесу:

- Конвенција о кривичним делима и неким другим актима извршеним у ваздухопловима, донета у Токију 1963. године;¹⁴

¹² Ненад Ђорђевић: *Међународни тероризам*, Београд, 1980.

¹³ Reuven Young: Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation, *Boston College international and comparative law review*, 2006.

¹⁴ „Службени лист СФРЈ”, број 47/1970.

- Конвенција о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова, донета у Хагу, 1970. године;¹⁵
- Конвенција о сузбијању незаконитих аката усмерених против безбедности цивилног ваздухопловства, донета у Монтреалу, 1971. године;
- Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте, донета у Њујорку 1973. године;¹⁶
- Међународна конвенција против узимања талаца, донета у Њујорку, 1980. године;¹⁷
- Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала, донета у Бечу, 1980. године;¹⁸
- Протокол о сузбијању незаконитих аката насиља на аеродромима који служе међународном цивилном ваздухопловству, допуна Конвенцији о сузбијању незаконитих аката против безбедности цивилног ваздухопловства (донете у Монтреалу 1971. године);¹⁹
- Конвенција о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности поморске пловидбе, донете у Риму, 1988. године;²⁰
- Протокол о сузбијању радњи уперених против безбедности непокретних платформи које се налазе у епиконтиненталном појасу, донете у Риму, 1988. године;²¹
- Конвенција о обележавању пластичних експлозива ради њиховог откривања, донета у Монтреалу, 1991. године;²²
- Међународна конвенција о спречавању терористичких напада бомбама, донета у Њујорку, 1997. године;²³
- Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма, донета у Њујорку, 1999. године;²⁴
- Међународна конвенција о спречавању аката нуклеарног тероризма, донета у Њујорку, 2005. године;²⁵
- Европска конвенција о сузбијању тероризма, донета у Стразбуру, 1977. године;²⁶
- Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма.²⁷

¹⁵ „Службени лист СФРЈ”, број 33/1972.

¹⁶ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 54/1976.

¹⁷ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 9/1984.

¹⁸ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 9/1985.

¹⁹ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 14/1989.

²⁰ „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 2/2004.

²¹ „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 6/2004.

²² „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 11/2005.

²³ „Службени лист СРЈ– Међународни уговори”, број 12/2002.

²⁴ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 7/2002.

²⁵ „Службени лист СЦГ – Међународни уговори”, број 2/2006.

²⁶ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 10/2001.

Поред међународних докумената, који представљају основ сарадње држава у сузбијању тероризма, и домаће законодавство настоји да санкционише свако понашање које се може сматрати тероризмом. Поред међународних конвенција, које је наша земља потписала и ратификовала, Кривичним закоником²⁸ је предвиђено кривично дело тероризма (члан 312).

Поред тога, Законик предвиђа и кривична дела „Међународни тероризам“ (члан 391), „Отмица талаца“ (члан 392), и „Финансирање тероризма“ (члан 393). Такође, Закон о изменама и допунама Законика о кривичном поступку,²⁹ поред наведених кривичних дела, дефинише и ново кривично дело, „Угрожавање лица под међународном заштитом“, члан 390а.

Донета је и Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма,³⁰ чија је сврха да се на основу описа и анализе стања и трендова криминалитета, анализе законодавног, институционалног и оперативног оквира борбе против „прања новца“ и финансирања тероризма, дају препоруке за превазилажење проблема и унапређење постојећег система. Основни циљеви стратегије јесу да се превентивним радом и репресивним мерама утиче на смањење криминалитета у вези са „прањем новца“ и финансирањем тероризма, имплементацију међународних стандарда чије спровођење омогућава чланство или повољнији статус државе у међународним организацијама, развијање система сарадње и одговорности свих учесника у борби против „прања новца“ и финансирања тероризма, унапређење сарадње приватног и јавног сектора на плану борбе против „прања новца“ и финансирања тероризма, као и обезбеђење транспарентности.

Финансирање тероризма је покушај или обезбеђење или прикупљање средстава или имовине, у намери да се користе или са знањем да могу бити коришћени, у целости или делимично, за терористички акт који извршавају терористи или терористичке организације. То финансирање има неколико фаза. Прва је прикупљање средстава из законитог пословања компанија које су повезане са терористичким организацијама или појединцима, или од кривичних дела као што су трговина дрогом, отмице, изнуде, и слично. Друга фаза представља чување прикупљених средстава на различите начине, укључујући и рачуне код банака, који су отворени преко посредника, појединаца или компанија. Трећа фаза јесте пренос тих средстава деловима терористичких организација или појединцима, ради оперативне употребе. Последња фаза је њихова употреба.

Законска регулатива представља само један корак у организовању система за супротстављање тероризму. Посебно питање је примена адекват-

²⁷ „Службени гласник РС”, број 19/2009.

²⁸ „Службени гласник РС”, број 85/2005.

²⁹ „Службени гласник РС”, број 72/2009.

³⁰ „Службени гласник РС”, број 89/2008.

них поступака у откривању и спречавању деловања терористичких организација. Имајући у виду сличност између терористичких и криминалних организација већег организацијског нивоа, нарочито у погледу њихове структуре, чврсте дисциплине, строге поделе посла, „професионалности“ чланова (али и уз уважавање њихових специфичности), начин примене поступака у супротстављању, нарочито ангажовање прикривеног иследника, није посебан у суштинском смислу, већ се заснива на поштовању истих принципа, пошто је тероризам организована криминална активност.

Прикривени иследник у супротстављању тероризму

Нови облици криминалних активности нужно захтевају стални развој и прилагођавање метода борбе против њих. У међународним оквирима и тероризам, као врста криминалног акта (пре свега политичког насиља), представља један од најконтроверзнијих друштвених феномена. Сама чињеница да не постоји јединствена дефиниција показује његову размену, а уједно говори о каквој појави се ради. Последњих неколико деценија експанзија терористичких аката доводи до његове инкриминације, како на националном, тако и на међународном плану, али и прописивања техника и метода за његово сузбијање.

С друге стране, без обзира на разлике у приступу дефинисању тероризма, интерес и крајњи циљ сваке државе јесте да на адекватан начин одговори на она понашања и акте који се, са аспекта националног законодавства, сматрају терористичким. Националним кривичнопроцесним законодавствима и међународним конвенцијама и другим правним актима прописују се и дефинишу услови употребе посебних метода и техника откривања, доказивања и спречавања кривичних дела организованог и других тешких облика криминала. То су специјалне (посебне) истражне методе, чијом применом се настоје открити, доказати и спречити таква кривична дела. Те методе се јављају као специјалне истражне радње, специјалне методе, посебне истражне технике, тајне операције или прикривене истраге, као уобичајени израз због њиховог конспиративног карактера. Оне, у ствари, представљају начин офанзивног прикупљања информација о криминалном деловању организованих криминалних структура, где се у већини случајева ради о тајном прикупљању информација, путем инфилтрирања у криминалне групе и организације.³¹

Коришћење специјалних истражних метода, чија употреба у криминалистичкој пракси европских земаља нема дугу традицију, последњих година постаје саставни део законодавстава многих земаља, а међу њима посебну улогу имају мере инфилтрације у криминогену средину, као адекватан одго-

³¹ Асим Шаковић: *Економска криминалистика*, Магистрат, Сарајево, 2002.

вор организованим формама криминала, код којих се конспиративност у деловању јавља као једна од основних карактеристика.

Прикривене истраге су релативно новијег датума. У литератури постоји мали број извора, који говоре о почацима примене прикривеног иследника, као истражне методе у полицијском раду. Међутим, постоје одређене потврде да су неке веома сличне методе користили полицијски органи појединих држава још почетком 18. века. Ипак, треба имати у виду да су ти први облици прикривеног полицијског деловања, рани облици полицијске инфилтрације у криминалну средину, били знатно другачији од данашњег института прикривеног иследника.

Почеци полицијске инфилтрације везују се за име француског детектива Еугена Видока (1775–1857), који је у периоду од 1810. до 1827. године водио Одељење за кривичне истраге, тајне полиције Париза. Велика иновација коју је применио у раду била је „убацивање“ полицијских агената међу криминалце.

Колевком савременог прикривеног истраживања сматрају се Сједињене Америчке Државе, где прикривено истраживање, тзв. *undercover work*, као средство борбе против криминала, условно говорећи, почиње да се примењује почетком прошлог века. Међутим, и раније су се у САД (пре свега полиција и неке приватне агенције) користили различити облици прикривеног деловања. Прикривени иследник почиње да се користи у кривичним истрагама у САД (прво при ФБИ-ју) 1972. године.³² Иначе, тајни (*undercover*) агент у Сједињеним Америчким Државама и прикривени иследник, као институт који познају европска законодавства, користе сличне методе рада, које се свде на „убацивање“ у криминалну групу и прикривено деловање ради прикупљања неопходних доказа у вези са тешким кривичним делима. За америчку праксу је карактеристично да се прикривени агенти „убацују“ у криминалне групе и на веома дуг период, тако да они представљају неку врсту „кртице“ у криминалном подземљу.

У односу на традиционалне мере и радње, мере инфилтрације имају одређене специфичности. Основна карактеристика тог облика „истраживања“ јесте да се предузима само у законски строго предвиђеним случајевима, да се њима постижу знатно бољи резултати у откривању, доказивању и спречавању кривичних дела у односу на традиционалне истражне мере и радње. Међутим, њиховим коришћењем се знатно угрожавају, односно ограничавају права и слободе грађана, загарантоване уставним и међународним документима, па се њихово коришћење мора прецизно планирати, спроводити и контролисати. Те мере користе се за откривање, доказивање и спречавање кривичних дела организованог криминалитета, као и других тешких кривичних дела, када на други начин није могуће обезбедити доказе или би њихово прикупљање било знатно отежано. Ангажовање прикривеног иследника, јавља се као једна од

³² Gary, T. Marx: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, 1988.

најсложенијих из групе специјалних истражних метода. Та активност може се сматрати и једном врстом шпијунаже, али не оне коју повезујемо са деловањем обавештајних агенција у односу на другу државу или њене органе. То је шпијунажа у односу на деловање организованих криминалних група и њених припадника када на други начин није могуће прикупити доказе.

Прикривени иследник је полицијски чиновник који под „легендом“ (лажним идентитетом) успоставља контакте са криминалном средином, како би открио криминалну организацију и њене вође. Његов идентитет мора се сачувати у тајности и у кривичном поступку. Прикривени иследници су посебно поуздани, храбри, пажљиво одабрани полицајци – добровољци, који су добили специјално, допунско, криминалистичко образовање.³³

Основна обележја института прикривеног иследника јесу:

- непосредно и активно учествује у прикупљању доказа и информација за потребе вођења кривичног поступка и усмерава активности правосудних органа;
- делује тако што се са промењеним идентитетом „убацује“ у криминалну средину;
- делује искључиво на основу појединачног налога суда, у ограниченом року;
- о својој активности у криминалној средини обавештава службена лица (лице које га „води“);
- прикупља податке о активностима, плановима, кретањима и другим стварима припадника организације, а која су значајна за кривични поступак;
- тајност, прикривеност рада, уз коришћење „легенде“, односно лажног идентитета;
- његова делатност је обавештајног карактера;
- његова активност усмерена је, како на откривање кривичних дела, тако и на прикупљање информација и података на основу којих се могу разјаснити и доказати већ откривена кривична дела;
- његовим активностима могу се спречити кривична дела која припадници криминалне групе или организације планирају да изврше;
- поседује посебне психофизичке способности за такав начин рада;
- присутност елемената обмане и трика у раду;
- деловање на граници кажњивости, и
- континуирана изложеност опасности од угрожавања властитог психичког и телесног интегритета.

Ангажовање прикривеног иследника подразумева постојање одређених, нужних услова да би се обезбедило прикупљање доказа који упућују на извршење кривичног дела припадника криминалне групе или организације и, с друге стране, подразумева тајност, личну сигурност и заштиту прикривеног иследника.

³³ Владимир Водинелић: Проблематика криминалистичко-тактичких института – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, Безбедност, број 4/1994, МУП РС, Београд, 1994.

Ангажовање прикривеног иследника (имајући у виду осетљивост његовог ангажмана, како у нормативно-правном, тако и чисто оперативном, практичном смислу) захтева прецизно планирање и организовање његових активности, без обзира на то да ли се он ангажује само за један посао или је период ангажовања дужи, у границама које су законом прописане. Планирање почиње од адекватног избора, припреме и обуке лица чије је ангажовање законом дозвољено, преко њиховог инфилтрирања у криминалну средину (групу или организацију), до његовог „извлачења“, након извршеног задатка. Не треба посебно наглашавати да се све активности морају одвијати у складу са конспиративним карактером прикривеног иследника.

При свакој тајној операцији, приликом планирања, организовања и извођења операције ангажовања прикривеног иследника, морају се поштовати основни принципи – безбедност прикривеног иследника и безбедност грађана која би била угрожена приликом спровођења тајне операције, односно ангажовања прикривеног иследника.

Уколико се при ангажовању прикривеног иследника неки од тих принципа наруше, као, на пример, његово делегендирање, као и смртне или друге тешке последице по лица која су се ту случајно затекла и не припадају криминалној организацији, не може се рећи да је ангажовање прикривеног иследника било успешно. Такође, ангажовање прикривеног иследника повлачи за собом и потенцијалне ризике, о којима треба водити рачуна при планирању и извођењу таквих операција, као што су: ризик у случају откривања идентитета прикривеног иследника; ризик од отказивања техничких средстава, уколико их користи; ризик да услед прикривеног деловања дође до психичких поремећаја; ризик да, услед дугог боравка у криминалној средини, прикривени иследник стварно постане део криминалне организације; ризик да му буде угрожен живот у току евентуалног појављивања у улози сведока у кривичном поступку.

Прикривени иследник се у криминалну средину упућује увек са одређеним задатком који му је поверен, за разлику од, рецимо, *undercover* агента у САД, који се упућује у криминалну средину на неодређено време, сам о свему одлучује и под одређеним условима је овлашћен да врши кривична дела.

Један од најзначајнијих предуслова за успешно сузбијање криминала у савременим условима, инфилтрацијом у организацију, јесте одговарајући избор лица које се ангажује у улози прикривеног иследника. Особе које се појављују у тој улози (углавном полицијски службеници) морају располагати посебним знањима и способностима, а у складу с тим темељни услов јесте њихово опште и посебно оспособљавање.

Њихов одабир је веома тежак, а зависи, пре свега, од сложености конкретног задатка који треба да обави. Поред интелигенције и снажљивости, прикривени иследник мора поседовати особине као што су храброст,

иницијатива, самопоуздање, способност расуђивања и добра моћ запажања. Он мора познавати методе рада припадника криминалне средине, начине извршења кривичних дела и говорити „језик“ подземља.

Метод избора особе која ће се ангажовати у улози прикривеног иследника мора се заснивати на поштовању одређених принципа, који нису коначни, крути, фиксни, већ су могуће њихове модификације у зависности од потреба конкретnog случаја. То су:

1. *принцип добровољности*, као основни принцип ангажовања лица у улози прикривеног иследника. Мотиви добровољности лица које претендује да буде прикривени иследник могу бити различити, па се при избору на то мора обратити посебна пажња;

2. *обученост и оспособљеност*, која подразумева познавање основних правила оперативног рада, изражену дисциплину у раду, познавање законских прописа, познавање правила понашања криминалне средине, познавање организационе структуре, финансирања, међусобних односа чланова, и слично;

3. *психофизичке особине*, које се огледају у физичкој спремности, психичкој уравнотежености, хладнокрвности;

4. *неекспонираност*, која подразумева избегавање хвалисавца, лица са „пороцима“, лица које се материјално задужује, и слично;

5. *апсолутна сагласност избора*, између полиције, тужилаштва, и истражног судије.

Битни елементи значајни за избор особе која ће се ангажовати у улози прикривеног иследника јесу и пол, старосна доб, брачно стање, образовање, интелигенција, расна, верска или етничка припадност, и слично.

У оперативном смислу активност прикривеног иследника одвија се у пет фаза. То су фаза припреме, фаза инфилтрације („убацивања“), фаза оперативног рада (прикупљања података), фаза „извлачења“ и фаза појављивања прикривеног иследника у улози сведока.

Фаза припреме наступа након одабира особе која треба да спроведе прикривену, тајну операцију. Она подразумева задовољење неколико веома битних елемената, којима се обезбеђује организовано, планско, координирано и безбедно ангажовање прикривеног иследника. Припрема прикривеног иследника обухвата оперативну и техничку припрему.

Оперативна припрема подразумева све припремне радње које се односе на анализу и проверу свих расположивих сазнања, везаних за лица која се сумњиче да припадају, у конкретном случају, терористичкој организацији, а односе се на њихову прошлост, раније активности, карактер и врсту дела због којег су осумњичени. Затим, прикупљање нових сазнања о тим особама, као што су најновије терористичке активности, „специјалности“ у раду, начин облачења, понашања, говора; места састанака чланова терористич-

ке организације (да ли се ради о пословним, стамбеним или другим објектима и врсте послова које се ту обављају); да ли се на тим местима врши препродаја предмета и средстава за извршење терористичког акта, да ли су у питању тајна скровишта, и слично; средства и начин финансирања, повезане особе и посредници; прикупљање података и сазнања која су битна за безбедност прикривеног иследника, и слично.

Техничка припрема подразумева обезбеђивање и припрему техничких и других средстава, „набавку“ потребних (личних и других) докумената за прикривеног иследника у складу са „легендом“, оцену могућности употребе појединих техничких средстава, припрему самих техничких средстава, упознавање прикривеног иследника са могућностима и начином употребе појединих техничких средстава, и слично.

Након свих извршених припремних радњи приступа се изради плана ангажовања прикривеног иследника. Сви делови плана морају имати одређене носиоце спровођења мере, временске рокове (уколико их је могуће тачно одредити), који не смеју бити дужи од самог законског рока предвиђеног за њено спровођење. Сваки план има своје специфичности у зависности од конкретне ситуације (задатка). Планом се до детаља морају разрадити сви битни елементи ангажовања прикривеног иследника. Са планом и свим његовим детаљима мора бити упознат прикривени иследник.

Фаза инфилтрације („убацивања“) представља најосетљивији део ангажовања прикривеног иследника. За „убацивање“ у терористичку организацију и стицање поверења њених чланова, осим храбрости, интелигенције и снажљивости самог прикривеног иследника, као и одговарајуће припреме, прикривеном иследнику је потребно и време. С друге стране, он је у сталној опасности, а дужи период који проводи у организацији подразумева и већи ризик.

Пре реализације фазе инфилтрације, а на основу анализе података и информација о криминалном удружењу и њеним припадницима, потребно је урадити процену ризика „убацивања“ прикривеног иследника.

Фаза оперативног рада наступа након успешног „убацивања“ у организацију. Она представља једну од најбитнијих активности прикривеног иследника. Прикупљање информација и података о криминалним активностима организације и њених припадника је, са аспекта „исплативости“ употребе прикривеног иследника, и најважнија фаза. Од квалитета доказа које прикривени иследник прикупи, директно зависи кривични поступак, али и оправданост његовог ангажовања. Уколико прикупљене информације и сазнања, односно конкретни докази о криминалној активности појединца или организације резултира лишавањем слободе, односно њиховом осудом, онда је ангажовање прикривеног иследника имало своју сврху. Та фаза може имати два дела: *први* – прикупљање материјалних доказа, предмета и трагова који упућују на извршено дело (терористички акт) припадника органи-

зације, односно оних предмета, докумената, средстава, који по свом садржају представљају необорив доказ о криминалној активности организације, као што су писане исправе, средства која су служила за припрему или извршење дела, снимци телефонских и других разговора, и слично, и *други* – прикупљање информација и сазнања, на основу којих се, применом других истражних метода (тајно праћење, надзор комуникација, тајно аудио и видео снимање) може доћи до конкретних доказа.

Најбоље је прикупити податке о даљим плановима и намерама деловања организације и омогућити да се применом метода и средстава органа гоњења, материјални докази прикупе *in flagranti* – у току извршења (на пример, при куповини експлозива или оружја). Тиме се постижу два циља: *први* – прикупљање непобитних доказа о криминалној активности чланова организације, и *други* – постиже се апсолутна заштита прикривеног иследника и спречава његово демаскирање. У оперативном смислу најбоље је омогућити примену метода „пропуштања“ у откривању даљих активности организације, како би се на тај начин дошло до организатора и финансијера организације.

Фаза „извлачења“ започиње када је активност прикривеног иследника доведена, из одређених разлога, до краја. Разлог „извлачења“ може бити:

- када је деловањем прикривеног иследника у организацији прикупљено довољно доказа за покретање кривичног поступка;
- када се деловањем прикривеног иследника није прикупило довољно доказа о криминалној активности организације, односно када се његово ангажовање показало као нецелисходно;
- када је идентитет прикривеног иследника откривен, па постоји опасност по његов живот и физички интегритет.

Без обзира на разлог „извлачења“ прикривеног иследника из криминалне организације, сама операција је високо ризична, па је потребно да буде детаљно планирана.

Појављивање прикривеног иследника у улози сведока је фаза чије постојање зависи од законског решења, односно од тога да ли је законом предвиђено само појављивање прикривеног иследника у својству сведока или се сведочење обавља на други начин. Већина полицијских службеника, који непосредно руководе прикривеним иследником, имају негативан став о могућој обавези сведочења прикривеног иследника, без обзира на фазу поступка. Такво мишљење поткрепљује се чињеницом да се евентуалним сведочењем угрожава безбедност прикривеног иследника, као и могућност његовог ангажовања у новим прикривеним операцијама, а, поред тога, „стварање“ прикривеног иследника је дуготрајно, школовање и обука скупе, а искуство које стиче непроцењиво.

Питање појављивања прикривеног иследника као сведока у кривичном поступку различито је регулисано у законодавствима. У неким земљама прикривени иследник се непосредно саслушава као сведок, без сакривања његовог идентитета, као што је случај у САД и Канади. Такав начин сведочења спроводи се и у Италији, непосредно, са правим именом, где се наводи и назив јединице из које прикривени иследник долази. У другим се, такође, појављује непосредно, али уз примену правила о саслушању заштићеног сведока,³⁴ као што је случај у Холандији и Хрватској, док се у неким земљама сведочење врши посредно, преко тзв. *контактних инспектора*, односно „вође“ прикривених иследника, или на други начин. У Пољској се сведочење врши писмено, где се питања и одговори достављају преко тужиоца.³⁵

У Републици Србији је Законом о изменама и допунама Законика о кривичном поступку знатно повећана безбедност прикривеног иследника, јер се његово саслушање врши под шифром или псеудонимом, где се испитивање спроводи тако да се странкама не открије идентитет прикривеног иследника. Истоветност прикривеног иследника суд, непосредно пре његовог испитивања, утврђује на основу изјаве непосредног старешине. Испитивање прикривеног иследника врши се применом правила о испитивању заштићеног сведока.

У последње време у земљама Европске уније испитивање прикривеног иследника врши се непосредно, са могућношћу да он у току поступка добије статус заштићеног сведока.

Обука лица које треба да буде ангажовано као прикривени иследник мора се припремати и изводити у духу усвојених принципа избора личности прикривеног иследника, као и потреба конкретне операције у којој се планира његово ангажовање. Обука никако не сме бити ограничена и под притиском, ни у погледу трајања, нити у погледу материјалних трошкова.

Тakoђе, при ангажовању прикривеног иследника, посебна пажња мора се обратити на „легендирање“. „Покриће“ за прикривеног иследника мора у потпуности одговарати његовој личности и задатку који треба да обави. Подаци из новог идентитета (адреса, име, опис пријатеља, шефова, места за послења и слично), морају бити такви да не изазивају сумњу код нових „пријатеља“. Ту треба бирати информације које нова средина не познаје или се тешко могу проверити, али и изабрати особе који ту „причу“, у случају потребе, могу потврдити. Начин комуникације, облачење, као и понашање прикривеног иследника мора бити прилагођено личности за коју се прикривени иследник издаје, како не би побудио сумњу новог окружења.

³⁴ У Републици Словенији, на пример, прикривени иследник добија статус заштићеног сведока и саслушава се према правилима о саслушању заштићеног сведока (саслушавање преко видео линка, из друге просторије, заштитом лика на видео траци, променом боје гласа, и слично).

³⁵ Глигорије Спасојевић: Саслушање прикривеног иследника као сведока, Правни живот, Београд, број 9/2007.

Закључак

Тероризам треба посматрати као једну од највећих опасности за савремено друштво. Непостојање јединствене дефиниције тероризма представља све већи проблем у борби против његове растуће претње по безбедност држава и њених грађана. То омогућава државама да разна дела која имају одлике тероризма различито дефинишу, што оставља простор за стварање уточишта могућим терористима.

Тероризам је појава која по својим облицима испољавања и последицама које изазива представља најгнуснији и најагресивнији акт. Његове последице су далекосежне; он нарушава мир и спокојство грађана, владавину права, изазива страх и стрепњу код људи. Тешко је увек утврдити његове јасне показатеље, распрострањеност и облике испољавања, што отежава његово откривање и сузбијање.

Спречавање тероризма требало би да буде највећи изазов савремених демократских друштава. Супротстављање тероризму мора значити постојање јасне стратегије деловања, која подразумева стварање и функционисање нормативних инструмената, односно закона и других прописа, којима се одређена понашања издвајају као акти тероризма, и за чије носиоце су предвиђене строге законске санкције. Постојање тих елемената, само за себе, не гарантује његово сузбијање, већ захтева свакодневно и доследно примењивање ради сузбијања појава које могу представљати акте тероризма. Потребно је стварање система организованог реаговања државе на такве појаве. С друге стране, то подразумева примену таквих метода рада које ће гарантовати благовремено откривање, спречавање и доказивање дела тероризма. Као могући успешан метод у супротстављању тероризму, имајући у виду организованост, хијерархијску структуру, повезаност чланова и настојање да делују тајно, као карактеристике и специфичности терористичких организација, јавља се ангажовање прикривеног иследника.

Одабир и обука лица које се ангажује у улози прикривеног иследника мора бити у складу са основним принципима његовог ангажовања, мора бити добро планирана и организована, у свим фазама, од припреме преко „убацавања“, па до „извлачења“ и појављивања у својству сведока. Основни принцип који мора бити апсолутни приоритет јесте безбедност прикривеног иследника у свим фазама ангажовања.

Литература

1. The Attorney General's Guidelines of Federal Bureau of Investigation Undercover Operations.
2. Алексић, Ж.. Шкулић, М.: *Криминалистика*, Београд, 2002.

3. Бајагић, М.: Тероризам и међународно право, *Безбедност*, број 5–6/2000, МУП РС, Београд, 2000.
4. Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, 1999.
5. Дреџун, А.: Undercover policing: infiltration by police in the criminal milieu, *Journal of Police Academy*, број 2/1997, Београд, 1997.
6. Ђорђевић, Н.: *Међународни тероризам*, Београд, 1980.
7. Young, R.: Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation, *Boston College international and comparative law review*, 2006.
8. Кривокапић, В.: Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротстављања, *Безбедност*, број 5/2002, МУП РС, Београд, 2002.
9. Marx, G. T.: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, 1988.
10. Moriarty, M. D.: Организовани криминалитет, Семинар DEA, Пула, 1996.
11. Николић, З.: *Криминологија са социјалном патологијом*, Народна књига, Београд, 2000.
12. *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
13. Roduner, E.: Прикривене истраге, *Избор*, број 2/1988, Загреб, 1988.
14. Семинар ДЕА, „Investigative Techniques in Combating Organized Crime and Drug Trafficking“ Београд, 2004.
15. Симеуновић, Д.: Разликовање тероризма од других облика насиља, XIV семинар права, Будва, 2002.
16. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999.
17. Спасојевић, Г.: Саслушање прикривеног иследника као сведока, *Правни живот*, број 9/2007, Београд, 2007.
18. Шаковић, А.: *Економска криминалистика*, Магистрат, Сарајево, 2002.

ПРИКАЗ НАУЧНИХ МОНОГРАФИЈА И ЊИХОВИХ ПРОМОЦИЈА

Небојша Гаћеша*

Министарство одбране Републике Србије
Управа за односе са јавношћу – Медија центар „Одбрана“

Институт за међународну политику и привреду из Београда објавио је научне монографије *Геополитика савремене Украјине*, аутора др Драгана Петровића и др Горана Николића, и *Геополитика Закавказја*, аутора др Драгана Петровића, мр Драгомира Анђелковића и др Горана Николића. Ове научне монографије рађене су у складу са макронаучноистраживачким пројектом Института за међународну политику и привреду „Србија и савремени свет: перспективе и путеви учвршћивања спољнополитичког, безбедносног и спољноекономског положаја у међународној заједници“, финансираног на основу плана основних истраживања Министарства на науку и технологију Републике Србије у периоду од 2006. до 2010. године.

Геополитика савремене Украјине

Др Драган Петровић, др Горан Николић:
Геополитика савремене Украјине
„Институт за међународну политику и
привреду“, Београд, 2009.

Према речима аутора, Украјина је једна од најважнијих земаља на пост-совјетском простору која је још од раног средњег века колевка руске државности – Кијевска Русија, и векови-ма припадала, као и Белорусија, руском националном бићу и њеној историји. Међутим, вишевековна одвоје-

* nebojsa.gacesa@mod.gov.rs

ност тих западних руских земаља од заједничке државе са Великорусијом крајем средњег и почетком новог века, условило је стварање одређених национално-културних специфичности који су, најзад, током 20. века, у СССР-у промовисани у засебне националитете, али и даље у заједничкој држави са Русима. Те специфичности су неједнако распоређене по украјинским регионима, тако да и данас они источно од реке Дњепар имају снажну проруску идентификацију, док код региона западно од Дњепра и северније од Црног мора украјински идентитет јача. При томе је југоисток земље привредно развијенији, нарочито индустрија, енергетика и терцијални сектор, док претежно пољопривредни Запад, и поред врхунски развијеног и интензивног примарног сектора, трпи и аграрну пренасељеност. Све до распада СССР-а, односно његове трансформације у Заједницу независних држава 1992. године, Украјина је кроз историју искључиво посматрана као део, макар ширег, руског етничко-цивилизацијског стабла. Због тога, од када Украјина постоји као независна држава, за разумевање њене унутрашње и спољнополитичке позиције и одређење њеног идентитета и даље је пресудан однос према руском националном бићу и Русији. Наведене поделе по украјинским регијама, услед јачих турбуленција могу бити и продубљене, при чему све додатно усложњава и утицај неких других сила на збивања у Украјини, пре свих САД и ЕУ. Аутори сматрају да је утицај Русије етнички, цивилизацијски, историјски, војно-политички и све доминантније економски, а утицај ЕУ превасходно економски. Утицај САД је изражен, пре свега, путем невладиних организација под њиховом контролом, логистике организација „обојених револуција“, затим посредног деловања преко неколико источноевропских суседних земаља (Пољска и бивше совјетске балтичке републике), као и НАТО-а. Аутори сматрају да су даља будућност и перспективе развоја савремене Украјине неизвесни, са мноштвом проблема и противречности. Наиме, Украјина, као једна од најразвијенијих република у бившем СССР-у, практично од стицања независности има слабије економске показатеље, чему доприноси унутрашња подељеност, која од „норанџасте револуције“ претвара земљу у поприште сталне политичке и економско-друштвене нестабилности. При томе не треба занемарити стално јачање Русије у протекаој деценији, са паралелним процесом стварања мултиполарности утицаја водећих сила у савременом свету, али и последице актуелне светске економске кризе, која, погодивши неолиберализам САД, слаби и привреду Русије, те доводи у тежак положај и Украјину.

Геополитика савремене Украјине има седам поглавља (I – Теоријско-методолошки увод, II – Геополитичка позиција савремене Украјине, III – Историјски преглед геополитичког развоја украјинског простора, IV – Геополитичка позиција савремене Украјине, V – Економија Украјине и трговински односи са ЕУ, VI – Савремена Украјина и VII – Закључно поглавље). Иако рад на овој књизи превасходно припада политичким наукама, области међународних

односа, аутори сматрају да је њихов приступ био геополитички, тј. мултидисциплинаран, онакав какав одговара тако комплексној проблематици. У том правцу аутори су поделили области анализе геополитичке позиције савремене Украјине тако што је др Горан Николић темељно обрадио предмет рада са економског аспекта и, сходно томе, аутор је Петог поглавља, док је др Драгана Петровић аутор осталих поглавља књиге.

Рецензенти књиге су проф. др Саша Кицошев, проф. др Момчило Сакан и др Живојин Јефтић.

Геополитика Закавказја

Др Драган Петровић, мр Драгомир Анђелковић, др Горан Николић:
Геополитика Закавказја, „Институт за међународну политику и привреду“, Београд, 2010.

Закавказје обухвата део постсовјетског простора који се налази јужно од планине Кавказ, са око 185.000 km² (што чини свега 0,8% некадашњег СССР-а). То подручје није посебно богато природним ресурсима, нити је привредно развијено. Међутим, има изузетно значајан геополитички положај, пошто представља својеврсну раскрсницу Блиског и Средњег истока, Средње Азије и јужне Русије, односно представља предворје области богатих нафтом и гасом. Аутори истичу да је у односу на читав постсовјетски простор, баш на подручју Закавказја лоцирано највише конфликтних чворишта и спорних територија. Нажалост, од краја осамдесетих година 20. века до најновијег краткотрајног, али жестоког сукоба у августу 2008. године (у који се умешала и Русија), ту су повремено избијали ратови, вођени су дуготрајни сукоби ниског интензитета, односно долазило је до погрома над цивилним становништвом и масовног етничког чишћења.

Поред мноштва нерешених међуетничких и међуконфесионалних спорова, који по правилу имају историјску подлогу, битан генератор сукоба представља и укрштање утицаја великих сила. Аутори анализирају и закључују да Русија и даље има доминантну улогу на Закавказју, уосталом као и на

већем делу простора који је вековима био под директном влашћу Петрограда, односно Москве (територија Руског царства – Совјетског савеза). Али, од распада СССР-а, све већи утицај на простору Закавказја, поготово у Грузији и Азербејџану, остварују и САД. У постсовјетском периоду изван утицаја имају и друге силе (ЕУ, Турска, Иран), али је он много мањи од америчког, а поготово руског.

Аутори надаље подвлаче да на подручју Закавказја, које иначе има бурну историју, данас постоје три међународно признате државе: Јерменија, Грузија и Азербејџан и још три *de facto* независне земље: Абхазија, Јужна Осетија и Нагорни Карабах, које су у процесу тражења, и донекле добијања и свог *de jure* међународног статуса. Абхазија и Јужна Осетија су се почетком деведесетих година одвојиле од Грузије, а политички и економски се ослањају на подршку Русије. Нагорни Карабах се још раније одвојио од Азербејџана и практично се, мада не и формално, ујединио са Јерменијом.

Аутори су посебну пажњу, поред политичке анализе савремених међународних и унутрашњих односа држава Закавказја, посветили и историјском контексту, те географском и економском аспекту.

Геополитика Закавказја има шест поглавља (I – Теоријско-методолошки увод, II – Географска анализа Закавказја, III – Историјски аспект геополитике Закавказја: Историја Азербејџана, Јерменије и Грузије, IV – Економија Закавказја, V – Политиколошка анализа савременог Закавказја и VI – Закључно поглавље).

И ова књига је написана на основу мултидисциплинарног – геополитичког приступа. Мр Драгомир Анђелковић је аутор трећег поглавља, др Горан Николић четвртог поглавља, а др Драган Петровић аутор осталих делова књиге.

Рецензенти ове књиге су проф. др Никола Фабрис, др Саша Гајић и др Живојин Јефтић.

~ • ~

Промоција књига одржана је 3. фебруара 2010. године у Београду, у Студентском културном центру.

О књигама је, на почетку промоције, говорио др Славољуб Лекић, доцент Пољопривредног факултета у Београду. На почетку излагања истакао је значај теме којој су књиге посвећене, а затим се осврнуо на историјски контекст географског простора о којем је у књигама реч. По речима Лекића, значај руске теме одредила је у почетку европска политика, пре свега Британска империја и, касније, Америка. Време тог почетка може се лоцирати на другу половину деветнаестог века, када се британска империјална политика сукобљава са надирућом царском Русијом, управо на просторима на којима се данас воде огорчене борбе америчких и британских трупа (Авга-

нистан, Ирак) или где је сукоб на нивоу дипломатског одмеравања (Иран, Казахстан, Кавказ и, у новије време, Киргизија). Од тада се не мењају поља сукоба, али се мењају идеолошки и политички оквири. Некада су се сукобљавали царска Русија и Британска империја, а затим совјетска држава и америчка империја, са сталном сменом актера. У последњим деценијама, као важан фактор, појављује се Кина, до јуче пуки објекат европског колонијализма, а данас опрезни посматрач и интересант за простор који је европска политика видела као природни забран своје политичке, културне и економске мисије. Славољуб Лекић примећује да евроазијска шаховска табла има све више фигура, те партија постаје све напетија. Улог је велики – избор будућности света.

Славољуб Лекић се осврнуо и на однос наше политичке и стручне јавности на обнављање руских тема. У том смислу подсетио је на период између два светска рата, када је политика краља Александра Карађорђевића у Краљевини Југославији стајала насупрот совјетске политике, коју Краљевина мења пред напад Немаца (у Краљевини Југославији уточиште је нашао велики број белогардејаца и, уопште, припадника грађанске елите царске Русије). После ослобођења од Немаца, уз помоћ Црвене армије, југословенски комунисти заводе диктатуру и окрећу се Совјетском Савезу, али не задуго. После 1948. године се предomiшљају и сарађују са атлантским војним савезом, од којег добијају и издашну војну помоћ. Што се тиче последње две деценије, како каже Лекић, „и српски и руски потези су противречни и показују да те две земље тумарају“, апострофирајући однос српских социјалиста са Јељциновом Русијом, те краткотрајан боравак руских трупа на Косову (1999–2003). Подсетио је и на 1999. годину, када је СРЈ желела да се прикључи савезу Русије и Белорусије, што је представљало инстинктивну реакцију угрожене државе која је тражила начин да се избави од агресије НАТО-а.

Враћајући се на питање Украјине и Закавказја, Славољуб Лекић је понудио одговоре на питања, шта данас Украјина може пружити човечанству, са својих 45–46 милиона становника? „Украјина је неспорно један од циљева европске политике, али пре као средство борбе против Русије, него као чинилац сарадње. Украјина је постала евроазијски проблем када је отворено и слободно преиспитивала тековине бољшевичке револуције, која је Русију бацила у камено доба.“ Истичући погубност совјетске револуције, Лекић запажа да је Русија након читавих 80 година кренула у модернизацију, а да су за то време Британци и Американци „стигли на границе Русије“. Славољуб Лекић је подвукао значај ових књига „јер док њихови аутори пишу о далеким државама и крајевима, они приповедају о нама“, повлачећи паралелу о историјским релацијама Русије са Украјином, са једне стране, и Србије са Република Српска Крајина, Република Српска, БЈР Македонија и Црном Гором, са друге стране.

Осврћући се на кавкаски регион, Лекић поставља питање: „Да ли рат у Грузији 2008. године, осим симболичног, има и неки други значај за нас?“ У одговору даје да се наслути апел за очување наше неутралности и вођење одмерене и избалансиране спољне политике.

О књигама је затим говорио др Саша Гајић, научни сарадник Института за европске студије у Београду, уједно и један од рецензената књиге *Геополитика Закавказја*. На почетку је истакао да га заједно са ауторима повезује то да геополитику посматра као мултидисциплинарни покушај укрштања знања о државама које баштине елементе моћи. Наиме, аутори су показали како се геополитика може применити на предмет изучавања – постсовјетски простор, који има сличности и са нашим подручјем. Саша Гајић је указао на занимљиву структуру књига, с обзиром на то да се баве, како физичко-географским, тако и историјским аспектима. Нису заобиђени ни цивилизацијски утицаји, економска питања, а посебно је значајан осврт на актуелну политичку ситуацију. И Саша Гајић је у свом приказу указао на паралеле са нашом ситуацијом, анализирајући сукоб у Нагорном Карабаху, између Јерменије и Азербејџана.

Промоција књига била је добар увод и у други круг председничких избора у Украјини, при чему су се оствариле прогнозе актера, о победи Виктора Јануковича над Јулијом Тимошенко.

У свом излагању на промоцији, мр Драгомир Анђелковић, истраживач сарадник и политички аналитичар и један од аутора књиге *Геополитика Закавказја*, говорио је о злоупотреби и употреби симетрије и асиметрије у тумачењу међународног права, његово кршењу од стране, пре свега САД, посебно у светлу сукоба на Косову, Абхазији и Јужној Осетији. Драгомир Анђелковић, који је рођен у Москви, а школовао се и једно време радио на просторима бившег СССР-а, овом приликом је изложио историјат односа и правни положај Абхазије и Јужне Осетије у бившем СССР-у. Абхазија је имала статус аутономне републике у СССР-у (у оквиру савезне републике). Када се СССР почео „трести“, 1990. године донет је закон о процедури изласка из СССР-а, којим је дефинисан модел раздруживања. По том моделу Абхазија је легално прогласила независност. С друге стране, Јужна Осетија је била аутономна покрајина и није имала такво право. Међутим, Грузија је на противустанан начин дезавуисала и такву аутономију, процес се отео контроли и почео је рат који се завршио 1992. године. Грузија је затим са Русијом закључила споразум о одржавању стабилности у Јужној Осетији, а да се преговорима одлучи о статусу Јужне Осетије. Грузија је 2000. године једнострано изашла из тог аранжмана и тиме, практично, прекршила споразум са Русијом. Русија признаје независност Абхазије и Јужне Осетије, након што је Грузија започела и изгубила рат 2008. године. У том смислу су немогуће и паралеле са нашом јужном покрајином – Косовом и Метохијом. Анђелковић је подсетио и на занимљиву историју Крима, који је до 1954. био у саставу Руске ССР. Украјинац

Хрушчов поклања Крим Украјинској ССР. Ту одлуку су, међутим, донели искључиво савезни органи СССР-а, али не и органи Руске ССР, па се може сматрати да је то била нелегална одлука.

О књизи је затим говорио др Горан Николић, истраживач сарадник Института за европске студије у Београду. За обе књиге дао је економски осврт који се односи на Украјину и Закавказје, користећи истраживања која је спровела америчка банка Голдман Сакс. Посебно је анализирао најновије податке о економским показатељима у јеку светске економске кризе. Ти подаци указују на велике падове индустријске производње и БДП у Украјини, Јерменији и Грузији, као и пад вредности њихових валута, али и на импозантан раст и напредак Азербејџана, као последицу производње и извоза нафте. Указао је и на проблеме Украјине у остваривању услова за помоћ ММФ-а.

На крају промоције говорио је аутор др Драган Петровић, виши научни сарадник Института за међународну политику и привреду у Београду. Аутор се у Институту, иначе, примарно бави Русијом и постсовјетским простором. Према његовим речима Украјина је данас подељена земља, што је објаснио историјском позадином. Украјина је била колевка руске државе, а после тога центар Монголско-татарске најезде на челу са Џингис каном. Услед тога, дакле, силом прилика, у 13. веку епицентар руске земље помера се према северу. Такав развој догађаја користе Пољаци и Литванци (последњи европски народ који прима хришћанство) продирући на просторе данашње Белорусије и Украјине. Галиција са градом Лавовом и већи део данашње Украјине тада постаје део пољске државе. Тада се бројно становништво преводи у католичанство – долази до унијаћења које се одржало и данас, посебно у Галицији. Та област је изузетно изменила своју првобитну сверуску идентификацију и то много више од било које друге области у западној Украјини. Управо се у Галицији развила најснажнија и оригинална украјинска национална свест (а донекле и језик), која се затим преносила и на друге области западне Украјине. Ту аутор апострофира и пореди нашу тренутну ситуацију и односе са Црном Гором, где се уводи „нови језик“, „нова црква“ и, уопште, ствара „новокомпонована историја“. Међутим, Украјинци, који се тада називају Малоруси, постепено се ослобађају од Пољака. Након тога долази до историјског обрта и треће поделе Пољске (између Русије, Аустрије и Прусије). Пољска држава нестаје са историјске сцене све до краја Првог светског рата, када се поново ствара на деловима рушевина царске Русије (занимљиво да је и тада Галиција, претходно у саставу поражене Аустроугарске, постала део Пољске, али само до Другог светског рата, после којег постаје део СССР-а од 1945. године). Украјина готово у потпуности улази у састав царске Русије до краја 18. века.

Посебно је занимљива анализа аутора о дугорочним интересима Србије и Украјине. Украјина је после Русије најпространија европска држава, која

има и велики демографски капацитет. Географски, она је близу Балкану и, иако није директан сусед, релативно је близу Србији (ушће Дунава, или Закарпатје као најближе дестинације). Економска снага Украјине је евидентна и привредна сарадња две земље је остварљива на обостраном интересу. Аутор истиче да Србији није у интересу затезање односа између Украјине и Русије. Аутор, такође, наглашава да би у данашњој ситуацији Србија могла да буде један од посредника у решавању положаја украјинских Русина, на тај начин да они добију аутономију унутар Украјине, а да се спречи њихов могући сепаратизам. Тако би Србија учинила услугу Русији, био би избегнут сукоб око русинског питања, Србија би учврстила своје позиције и ставове у оквиру политике према националним мањинама. Русини су, иначе, сконцентрисани на најзападнијим источнословенским просторима. Историјски назив те области је Закарпатска Русија (Украјина). Тај простор је између два светска рата био део Чехословачке, а занимљиво је да је у том периоду Српска православна црква имала јурисдикцију над Закарпатском Русијом. За разлику од суседне Галиције, ту се не доводи у питање сверуски корен и сличност са руским национализмом. Русини у Србији живе претежно у делу Бачке, већински су у Руском Крстуру и Коцуру, а у запаженом броју живе у Врбасу, Кули, неким градовима Срема, па и у Новом Саду. У Србији је њихов језик признат за један од службених језика у Војводини и имају сва права и могућности за еманципацију. То је путоказ и охрабрење за настојање данашњих Русина у Закарпатју да се изборе за своја основна национална права и да им се призна национални интегритет у оквиру Украјине.

На самом крају трибине развила се плодотворна и занимљива дискусија између посетилаца промоције и аутора књиге, при чему је апострофирано вечито питање о путевима и начинима нашег бивствовања у овом делу Европе („Запад Истока и Исток Запада“).

УВОД У ПОЛИТИЧКУ ТЕОРИЈУ

Вера Арежина-Ђерић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Проф. др Драган Симеуновић:
Увод у политичку теорију,
Институт за политичке студије,
Београд, 2009,

У литератури која се бави политичком теоријом, мало је дела који, у духу научне објективности, упућују не само на развој и разлоге заснованости политичке науке, већ едукативно указују на примере из света политичких идеја и политичке праксе, као и на одређење битних категорија у политичким наукама, као што су: политика, држава, моћ, идеологије, политичке партије, и друге.

Дело „Увод у политичку теорију“ чине два дела.

Први део – *Карактеристике*, проучава *историјски развој политичко-научне мисли, заноснованост науке о политици и однос политичке теорије и теорије политике*.

У делу који се односи на *историјски развој политичко-научне мисли*, проф. Симеуновић с правом истиче да је наука о политици „најстарија друштвена наука“ која се још у античком периоду издвојила из филозофије и постала „краљевска наука“, а касније је створила и своју сопствену методологију – методологију политичких наука. Аутор приказује, јасно и сажето, историјски развој политичке мисли и теорије, у античком периоду у делима и доприносу софиста – Сократа, Платона, Аристотела и Цицерона, а у средњем веку – од црквених учења Светог Августина и Томе Аквинског, Светог Саве, Стефана Првовенчаног, до Макијавелија (у 15. веку) и Томаса Хобса. У нововековном периоду, од 16. до 19. века, аутор указује на развој политичке мисли којем су допринели Лок, Монтескје, Боден, Русо, Кант, Овен, Маркс, Бакуњин, а код нас В. Јовановић, који је први дефинисао политичке науке, затим Јован Рајић, Доситеј Обрадовић, Светозар Марковић, Никола Пашић, Јован Скерлић, Слободан Јовановић и други.

Аутор као проблеме *заснованости науке о политици* наводи, прво, различита схватања предмета науке и, друго, различите термине којима се означавају политичке науке. Он указује да је један од важних разлога за стварање политике „човекова тежња ка срећи“, односно да човеку буде добро, тако да се предмет науке о политици, од античког периода до данас, сводио на политичко деловање које је свесна, организована, умна и практична активност која води постизању општег добра. Међутим, аутор оправдано сматра да предмет науке о политици не може бити само политичко деловање, већ да је то читава политичка сфера, као самостална област друштвене стварности коју чини „све што је политичко: политичка свест, политичко делање и друге политичке активности и специфични органи – техничка структура, ...међународни односи и политичка историја“.

Одређени проблеми при заснивању науке о политици јављају се и због употребе различитих термина, као што су: „политичке науке“, „политичка наука“, „наука о политици“, „политикологија“ и „политологија“, који се користе углавном у Немачкој, Хрватској, али и у Босни и Херцеговини, а који је погрешан, јер нити одговара политици, као предмету проучавања, нити је изведен из корена грчких речи „*politicos*“, „*politica*“ за појам „политика“, већ из грчке речи „*politis*“, која значи „грађанин“.

Последњи сегмент првог дела књиге односи се на *политичку теорију* која је дефинисана као „систем смислених исказа, сазнања и претпоставки о политичкој сфери друштвене стварности“, чиме испуњава битна правила научног дефинисања. Поред тога, велики допринос аутора огледа се у одређивању елемената, функција, својстава теорије политике, као и њене класификације према различитим критеријумима. Аутор критикује погрешно поистовећивање политичке теорије са: а) доктрином и б) политичком филозофијом, која се заснива на моралним, религијским и другим вредностима, за разлику од политичке теорије која почива на чињеницама.

У другом делу књиге аутор пружа јасан и обухватан преглед бројних *категорија* у политичкој теорији, као што су: држава, моћ, власт, сила и насиља, идеологије, политичке партије, политичко вођство, политичка култура, демократија, слобода, глобализација и друге, проучавајући њихово порекло, појмовно одређење, класификације и друга битна својства, чиме се ова књига значајно издваја од остале литературе. Указаћемо само на неке од наведених категорија.

Прва категорија коју професор Симеуновић проучава у другом делу књиге јесте *политика*. Он сматра да су на настанак и развој политике утицали различити фактори – природни (клима, деловање географских чинилаца), демографски и друштвено-економски, као и сама природа човека, односно страх и жудња за моћи. Аутор пружа различита одређења политике, од античког периода и промишљања софиста Платона и Аристотела, преко мислилаца средњег и новог века – Макијавели, Томас Мор, Томас Хобс, до са-

времених одређења политике у схватањима Хане Арент, Рејмонда Арона, Дејвида Истона, Карла Дојча, Габријела Олмонда, Николаса Лумана, и даје своје јасно и обухватно одређење политике.

Значајан је и допринос аутора у одређењу категорије *глобализација*, која је данас веома актуелна. Међутим, иако се та категорија често користи у стручној и научној литератури, аутор указује на њено погрешно поистовећивање са појмовима „глобализам“ и „нови светски поредак“. У овом сегменту другог дела књиге наводе се циљеви глобализације, као и одређене препреке том процесу. Разумевање те категорије је битно, јер је „одувек постојала ‘воља за моћ’ најјачих држава света... као и њихови планови да свет уреди према својим назорима, потребама и интересима“.

Књига „Увод у политичку теорију“ изазвала је велику пажњу, јер је њен аутор међународни експерт, који већ дужи низ година успешно изводи наставу као редовни професор Универзитета у Београду, и који је до сада објавио многа значајна дела (монографије) у области политичке теорије и политичких наука, као што су: „Државно насиље“, „Основи политичких наука“, „Тероризам“ и друга дела.

За разлику од многих теоретичара, аутор је поштовао сва правила методолошког приступа и теоријског истраживања у овом делу.

И ово дело, због проучавања историјског развоја политичке теорије, као и различитих, битних и комплексних категорија које су исказане јасним и језгровитим језиком, има посебну вредност и испуњава све захтеве уџбеника за изучавање политичких теорија.

S U M M A R I E S

Methodological Process in Writing a Scientific Paper

Radoslav Gaćinović

In the modern methodology of scientific work, laws are defined that are to be followed by a researcher in order to successfully write a scientific paper. This is a process in which facts are to be subjected to scientific analysis and other research methods, along with active critical relation to what is a subject of the research. This means that answers are looked for where they are lacking and questions are raised that have not yet been raised. That is why at the University the process of knowledge acquisition is not called learning but studying. While learning is based on memory, studying is based on contemplation. Any contemplation is not the same as scientific thinking, which is just one specific way of thinking, and its goal is to be true.

When researchers deal with methods, it is methodology. The research subject of methodology is scientific methods, and the subject of research of scientific methods is a part of objective reality, which a particular science has defined as its subject. Methodology comprises overall methodical procedures applied by a certain science or a group of related sciences with an aim to reach new findings. So, for all its progress and transformation, both material and spiritual, the mankind should thank primarily to science, scientific creation and research. Without developed science there can be neither progress nor welfare of any country or people in the true sense of the word. This reciprocity of the development of science and the development level of a country and its people was already noticed by Bacon back in the 16th century, who argued that science and human power go together, in parallel, and are interwoven and permeated, mutually affecting each other. Back then, in the age of renaissance, he admired the great transformation brought about in the life of civilized nations by sciences, with their broadness and diverse and multiple application. His contemporary Montaigne, a great French thinker, pointed out that the science was "a great ornament", adding right away that it is at the same time "a thing of marvelous use, a wonderfully serviceable tool". If people spoke about science and its power in such a manner in the 16th century, then the beginning of the 21st century poses a true challenge to researchers and scientific institutions to bring about, with help of science, a new renaissance in the quality of life of the mankind. It is known that there is no magical formula that can reveal the secrets of scientific research, just as there are no quick and mechanical procedures that, once learned and mastered, may help you qualify for such a type of activity. However, for anyone to get qualified for scientific work, it is necessary to meet two basic requirements: 1) to be talented for that, naturally predisposed; 2) to be introduced to scientific work and its methods by someone developing, "nurturing" in him/her the qualities necessary for this work. Consequently, introduction to a scientist's trade is best accomplished both by reading various scientific papers and manuals and, even more, by practice, as the Latin saying puts it: *Fit fabricando faber* (Forging makes a blacksmith) or as Germans believe – *Übung macht den Meister* (Practice makes the master).

Key words: *science, methods, goal, contents, scientific work/paper, scientific report, research, indicator, variable, hypothesis.*

Alone, But Yet Together: On the Military Strategy of a Neutral Nation State in the New Europe as Shown by the Example of Austria

Horst Pleiner, Andreas W. Stupka

The present paper analyses the development of the Austrian security policy starting in 1955 with the end of the occupation period by the victorious powers of World War II until the present era of integration of the continent under the aegis of the European Union. In so doing, it dwells on the general security-political framework conditions in Europe during that period and explains the concept of strategy in Chapter 1. Chapter 2 deals with Austria's specific role as a neutral state in the Cold War period. Chapter 3 examines the strategic approaches in Austria in the phase of change, the approach to NATO and Austria's accession to the European Union as a neutral state. Chapter 4 assesses the possible military-strategic positioning of the European Union and its member states, which have set themselves the goal of building up a common defense in the foreseeable future. This requires that the nation-state-centered thinking is changed, and to indicate this is the ultimate goal of the paper.

Key words: *security policy, strategy, Austria, neutrality, European Union, national defense, Cold War, armed forces, NATO.*

Change in Swiss Security Policy

Nicole Herzog

In January 2010, the Swiss Government adopted a new security political report on the security policy and defense of Switzerland. While expectations regarding this document, which in fact represents the national security and defense strategy, were great, many already question its worth. Namely, it may be seen that its authors disagree about many issues, while the document should outline the path to be taken in the following ten to fifteen years by the Swiss security policy, and by the military as its security-political tool.

This paper does not set new scientific theses, nor presents new scientific findings. From an observer's perspective it describes impressions and reflections on conducted discussions and gives an overview of important aspects of parliamentary debates. For the time being, this is how national, not just global, security interests look like, which put specific internal and governmental-political features of Switzerland into the focus of attention. It is a fact that little was achieved in security-political debates in Switzerland, which resulted from different causes.

This is a translation of the original text published in the magazine *Military Power Revue der Schweizer Armee* Nr. 3/2009.

Key words: *Switzerland, national security strategy, defense.*

Territorial Delineation in the Arctic

Marko Filijović

In the Arctic area, great supplies of energy sources have been discovered. Due to climate changes in recent years significant decrease of ice cover thickness was observed, which together with technological achievements, make explorations easier and exploitation of

energy sources increasingly cost-effective. With regard to constant increase in demand of energy sources, this is one of the reasons for the actualization of the territorial delineation issue of the Arctic states – Canada, Russia, United States of America, Denmark, and Norway.

Key words: *Arctic, international law, territorial disputes.*

Why did Poland Choose the F-16?

Barre R. Seguin

This paper provides a comprehensive synthesis of the Polish fighter aircraft selection process, assesses the dominant issues, and answers the question “Why did Poland choose the F-16?” In addition to conclusively answering the question, this article sheds light on the relevance of the Polish tender to future large foreign military sales (FMS). In particular, the applicability of lessons learned from the Polish sale to other large FMS is gauged.

This is a translation of the original text published in the Occasional Paper Series No. 11 by the George C. Marshall European Center for Security Studies in June 2007.

Key words: *Poland, USA, F-16 aircraft, tender, armament and military equipment.*

Women in the Armed Forces of Republic of Hungary: Experiences and Lessons Learned

Klara Siposné Kecskeméthy

In Hungary change has occurred not only in connection with the fact of joining NATO, but with the changing of the regime and changes in the structure and value system of the army, the principle of equal opportunity in the army had to be enforced too. The majority of the military leaders admitted that the employment of women in certain fields of the military has advantages, so that women may be allowed to perform traditionally man's duties. In comparison with other NATO countries, the Hungarian Defense Forces have a relatively high proportion of professional female soldiers (officers, NCOs or contracts) in many fields. The total percentage of female professional and contract soldiers (19,6%) covers very high rates in some ranks. Although there are no female flag officers yet, females serve in all other officer ranks.

Key words: *women in the military, Hungary, equality of sexes, NATO.*

Development of Democratic Civilian Control of the Military in Transition Period of Some Neighboring Countries

Slavoljub Ristić, Radovan Karkalić, Vladimir Jakovljević

In defining and establishing civil-military relations in the countries of immediate environment, certain fundamental principles apply. Usually, three basic principles or policies are emphasized: the supremacy of civilian authorities over the military ones; respect for the professional competence of the military, and non-involvement of the military in the politics and the politics in the military competences. It is evident that reshaping of democratic civil-military

relations and their management still represent a challenge for the neighboring countries. Armed and paramilitary forces, police force, border guards, and other security structures remain important factors in many states. Most often, they behave as “states inside a state”, burdening scarce governmental resources, slowing down democratization process, and increasing a possibility of internal and international conflicts. The reform of the military is a part of security sector transformation started in former socialist countries with transition from authoritarian towards democratic order. Democratic control of the military as a specific institute of the society is a complex process, because it cuts into sensitive issues of defense that is kept secret by all governments under the pretext of safeguarding the national interests. The paper comes to a conclusion that the strategic goals of the defense system reform are: building of efficient and economically sustainable defense system; building of modern, professional and efficient military; Euro-Atlantic integration; and democratic and civilian control of the military and other defense forces. All these activities may be implemented through strategic-doctrinal, normative-legal, and organizational-functional spheres.

Key words: *democratic and civilian control, the military, transition.*

Security Integrations in Post-Soviet Space – GUAM

Katarina Štrbac

Regional cooperation and regional organizations are not replacements for nation states. Namely, individual states join to make alliances for the sake of common interests, but they also break alliances once these interests cease to exist. Also, it is a fact that countries tend to unite for territorial, economic, or political interests, but also for potential security interdependence and to achieve certain security goals. Regional cooperation is of essential relevance for all areas of social development, although the issue of regional rapprochement for the sake of achieving security interests is often emphasized. After the dissolution of the USSR, newly created independent states sought their paths towards faster development through various forms of integrations. Regional initiative GUAM was created with similar or same goals.

Key words: *regional cooperation, GUAM, security, post-soviet space.*

Modal Experiment in Examining a Potential Security System of the Republic of Serbia

Miodrag Gordić

Considering the high frequency of applicability of models, experiments and modal experiments in carrying out the fundamental, applicable and developmental research, the role of these methods in cognitive scientific processes is extremely important. The application of modeling, models and modal experiments is important also in verificatory and heuristic examinations during scientific sorting, describing, explaining, forecasting and discovering of phenomena. Especially significant application of modal experiment might be from the aspect of studying the phenomena and processes whose realistic possibility of occurrence is not likely, but once it has occurred, it is studied mostly as a case study aimed to gaining experiences and lessons for possible subsequent occurrences. Security system of any state must be ready to adequately confront all potential

security challenges whose likelihood of occurrence may be higher or lower. That is why the application of modal experiment in studying a security system and its response to potential security challenges, risks and threats may have decisive influence on its optimal organizational and functional structuring in the future.

Key words: *security system, modeling method, modal experiment.*

Risk Management on Systemic Foundations

Samed Karović, Nenad Komazec

Risk management in the area of crisis management is primarily directed to executive activity of risk mastering. Approaches to defining the risk and to phases of risk management are different. Risk management process comprises a broad range of activities that are carried out within respective phases, which imposes a need for and consideration of a possibility to develop and use a systemic approach to risk management. In this connection, the paper discusses a possible systemic approach to risk management and suggests an attempt in resolving the management of uncertainties and dangers.

Key words: *risk, risk management, risk analysis, strategies.*

New Value System of the Army of Serbia – Legacy or Projection

Zlatan Jeremić, Slađan Ristić

The Army of Serbia needs a new system of values. Apart from a range of organizational changes, changes in the system of values has been neglected. In order for those to be introduced, the Army's system of values needs to be defined and its sources and conditions under which it has changed from the beginning of the transition analyzed. Then, it is necessary to describe areas of the transformation process of the value system and its function. Within the framework of changes in the society, the transformation of the Army is important strategic task that may not be successfully accomplished unless the system of values is changed. It is indisputable that reexamination of this Army's dimension is also urgently required, using scientific methods and techniques. Precise identification of the existing value system of the Army, projection of its changes, adoption and codifying of a new one, are of essential importance not only for its successful functioning but also for further improvement of civil-military relations.

Key words: *system of values, the Army of Serbia.*

Information Warfare in Contemporary Military Theory and Practice

Milan Miljković

Information will continue to have critical importance for military success in the future. In order for the USA to dominate the global information spectrum, they will carry out transformation and categorization of information operations as central and most impor-

tant military operations conducted by the US armed forces, together with land, air, sea and special operations. Information operations are defined as coordinated conduct of activities performed against enemy information and information systems, while safeguarding one's own. The main goals are to influence, disrupt and cause failures to the adversary "human" or automated command and control system. Central activities of information operations are psychological operations, military deception, protection of operations, electronic warfare, and computer-network operations.

The ultimate goal of information warfare is information supremacy, which is defined as operational primacy gained from the capability to collect, process and distribute a continuous flow of information while exploiting and incapacitating the adversary to have the same capabilities. To influence the decision process of the adversary leadership, the process popularly called OODA (observe, orient, decide, act) loop, is one of information operations' tasks. Reducing the adversary's capability to make timely and efficient decision will reduce the adversary's response or initiative against the military action launched by allied forces.

Key words: information warfare, information operations, military theory and practice.

Finance Management within the Defense System Financial Function

Nedžad Imamović

With a view that the forecast of future flows of defense system funding and financial management may be implemented with all users mostly on the basis of information and analyses prepared and made by finance department of the fund users, a need arises to take into consideration and analyze the most relevant aspects of finance function. Financial management and control are the key determinants of a successful cost management process in the defense system of the Republic of Serbia.

In this paper, these aspects are discussed through an overview of the financial function and its relevance in an enterprise, and then also through identifying the basic aspects of this function within the defense system of the Republic of Serbia and the establishment of the system of financial management and control. Additionally, basic aspects of financial management in NATO are also presented, which is of special importance for our defense system from the aspect of using their experiences and models. This all gains importance considering that the defense system goes through the phase of implementation of new regulations in the area of financial operations and their harmonization with both the regulations of the Republic of Serbia and the international regulations and standards.

Key words: funding, financial function, financial management, finance analysis.

Public Relations in Peacekeeping Operations

Slavoljub Ranđelović, Ksenija Đurić-Atanasievski

Strategic context of the United Nations peace missions has changed forcing the Organization to expand the field and manner of work from the traditional missions with strictly military tasks into the missions with complex "multidimensional" tasks. Classic peace missions practiced informing as a modality of communication with the public, and usually information was directed to the public of the country whose armed forces the contributed peacekee-

ping force contingent belonged to. Public relations of contemporary peacekeeping operations are practically a constant in their members' actions. From the moment a decision is made on contributing a force to the mission, activities in the area of public relations go on continually starting from the preparations, to reach its climax in the phase of the operation conduct in the field, till the completion of the mission and return of the contingent to its home country.

Key words: security, public relations, media, the Army of Serbia, peace missions, peacekeeping operations.

Public Relations, Communication in Crisis Situations and the Army of Serbia

Nenad Perić

One of basic elements, both organizational and effective-functional ones, of any socially integrated and responsible organization is public relations. In this sense, the Army of Serbia is no exception. On the contrary, this is one of the most essential state elements being proportionally accountable to the public, both national and international one. Public opinion factor is one of the most essential, directly influencing the security issues: redesigning of the role of the military, transformation, leaving or joining any military-political alliances, armed involvement of military systems, etc.

Building a system of public relations and a communication platform in crisis situations, which is to be connected with the system of information, media policy and neocortical protection, is one of prerequisites for normal functioning of the Army of Serbia.

Key words: public relations, the public, public opinion, media, communication, information, advertising, crisis, planning, transformation.

Organizational Learning

Ranko Lojić

In contrast to individual learning, organizational learning involves also social interaction between members of the organization and in such a way knowledge is created which no respective member of the organization himself/herself may possess. The purpose of organizational learning is for the organization to develop capabilities not possessed by it before.

Organizations, including the military ones, should take a range of actions and procedures to create work environment stimulating for learning, and in such a manner to develop into the learning organizations. With this aim the organizations provide conditions for effective learning and applying of the acquired knowledge, and the leaders should support learning and motivate the employees to learn. In a learning organization, members continually expand their capacity to create new way of thinking and are continually learning how to function efficiently as a team.

The paper transparently presents the notion, processes, forms and methods of organizational learning, as well as basic characteristics and elements of the learning organization. Additionally, it analyzes the organizational design and organizational culture, as well as the role of the leader in the organizational learning.

Key words: organizational learning, learning organization, process, leader.

Voluntary Participation in the Armed Forces of the Kingdom of Serbia as a Possible Model of Professionalization of the Armed Forces of the Republic of Serbia

Vladimir Barović

The paper presents information on volunteers participating in the armed forces of the Kingdom of Serbia during the World War One. Facts point to high combat worth and self-sacrifice of combatant formations composed of volunteers, and female volunteers performing combat duties in units are also mentioned. Positive examples contribute to voluntariness as a motive for serving in contemporary armed forces. In this connection, the paper suggests that the tradition of voluntariness may be well used as a model of good practice for recruiting the professional military members in current social developments in the Republic of Serbia. It concludes that the phenomenon of voluntariness is affirmative regardless of a deeper motivation for a citizen's joining the military and armed forces in democratic societies.

Key words: *volunteers, the military, motive, professionalization, model.*

Guerrilla Warfare in Yugoslavia 1941-1943 – a Form of Asymmetric Wars

Mirjana Zorić

Contemporary war practice promotes a new and presently highly topical research field within the art of war and its theory, regarding the waging and scientific interpretation of asymmetric wars. Originating basically from an imbalance of powers in armed conflicts, the asymmetry surely is not an acquisition of the modern world. Experiences from the past are evidence of numerous examples of asymmetry in wars waged through the history, among which the guerrilla suggested its most frequent forms. Since, according to military theorists, the liberation movement in Yugoslavia against the Axis Powers during World War Two falls into the category of asymmetric wars, it is necessary to point to the asymmetry the Yugoslav guerrilla applied in the period from 1941 to 1943.

Key words: *guerrilla warfare, asymmetric warfare, Yugoslavia.*

Destruction as a Means of Politics

Aleksandar Milić

Events having occurred in the world over the past hundred years and their consequences showed that politics may be pursued through other, less popular, as well as unpopular means. Destruction of a society, in the name of politics, is carried out in various areas of social life. In doing so, possible victims are not taken into consideration, but, if any, they are considered as "collateral damage". In the destruction process, apart from the country carrying it out, countries that support it are always involved, and for the sake of surer accomplishment of the set goal various world organizations are used. Their role is to provide legal legitimacy for the destruction being carried out.

Due to abundance of available data, the paper presents a case study – USA, using just one of a number of possible approaches to the subject of the study. Similar analysis might be applied also to other actors of the international politics.

Key words: *politics, destruction, society, power, interest.*

The Possibilities of Engagement of Undercover Investigator in the Detection of Criminal Acts of Terrorism

Željko Ninčić

In addition to various other forms of threats, for some time now the world stage is "richer" for yet another – terrorism. In recent times, terrorism is more present among the sources of threats to the state, and by way of showing the consequences and causes, it is far more visible and cruel. Therefore, the modern society faces constant anxiety because of new terrorist attacks on one hand, and on the other hand, constant efforts to find an appropriate ways for its suppression.

As a negative phenomenon, terrorism is a subject of response both on the national and international levels, where attempts are made to unify a front to oppose this socially unacceptable phenomenon. This requires a high degree of mobilization of all social forces in its suppression. Organized approach to its opposition is particularly significant, through professional and thorough implementation of anti-terror procedures, with special emphasis on those means of opposition that were until recently out of focus or without legal basis for the implementation, but which can achieve outstanding results. In that sense, infiltration methods have special significance, as sole methods whose implementation from "within" could reach the very top of the organization. In this case, the use of undercover investigator is especially important.

Starting with the actuality of terrorism as a phenomenon, the paper highlights the problem of universal definition of terrorism, and points to its origin and development, types and forms of manifestation, efforts of the international community in its suppression, as well as the importance of engaging the undercover investigator in the detecting, preventing and proving the acts of terrorism. Methodology of selection, preparation and "insertion" of the undercover investigator into a terrorist organization is particularly emphasized.

Key words: *terrorism, endangerment, undercover investigator, special investigative methods.*

ZUSAMMENFASSUNGEN

Methodologischer Prozess bei der Verfassung der wissenschaftlichen Arbeit

Radoslav Gaćinović

In der modernen Methodologie der wissenschaftlichen Forschungsarbeit sind Regeln definiert, nach denen ein Forscher verfahren sollte, um die Verfassung einer wissenschaftlichen Arbeit erfolgreich abzuschliessen. Das ist ein Prozess, in dem man die Tatsachen einer wissenschaftlichen Analyse und anderen Forschungsmethoden unterzieht und dabei einen aktiven Bezug zum Forschungsgegenstand hat. Das bedeutet, dass man dort nach Antworten sucht, wo keine vorhanden sind und es werden Fragen gestellt, die vorher nicht gestellt wurden. Deshalb heisst der Prozess des Kenntniserwerbs an der Universität nicht lernen, sondern studieren. Während sich das lernen auf dem Gedächtnis gründet, basiert sich das Studieren auf dem Nachdenken. Es ist nicht jedes Nachdenken ein wissenschaftliches Denken, dass nur eine besondere Denkensart ist und sein Ziel ist, wahrheitsgemäss zu sein.

Wenn sich die Forscher mit den Methoden befassen, handelt es sich um die Methodologie. Forschungsgegenstand der Methodologie sind wissenschaftliche Methoden und Forschungsgegenstand der wissenschaftlichen Methoden ist ein Teil der objektiven Wirklichkeit, den eine bestimmte Wissenschaft für ihren Gegenstand definiert hat. Unter Methodologie versteht man die Gesamtheit von methodischen Verfahren, die von einer bestimmten Wissenschaft oder von einer Gruppe verwandter Wissenschaften angewendet werden, um zu neuen Erkenntnissen zu gelangen. Die Menschheit hat sämtliche Fortschritte und Wandlungen, materielle und geistige, vor allem der Wissenschaft, der wissenschaftlichen Schöpfung und Forschung zu verdanken; Ohne guten Entwicklungsstand der Wissenschaft gibt es keinen Fortschritt und keinen Wohlstand für den Staat und Volk im wahrsten Sinne des Wortes. Diese gegenseitige Abhängigkeit zwischen der Entwicklung der Wissenschaft und der Entwicklung des Staates und des darin lebenden Volkes hat schon im 16. Jahrhundert Francis Bacon festgestellt und er hat behauptet, dass die Wissenschaft und menschliche Macht parallel laufen, wobei sie miteinander verflochten sind, einander durchdringen und gegenseitigen Einfluss ausüben. Damals, zur Zeit der Renaissance, bewunderte er die grosse Verwandlung, die unterschiedliche Wissenschaften durch ihre Breite, unterschiedliche und vielfache Anwendung in das Leben der zivilisierten Völker gebracht haben. Sein Zeitgenosse, der grosse französische Denker Michel E. de Montaigne betonte, dass die Wissenschaft "grosster Schmuck" sei und fügte sofort hinzu, dass sie gleichzeitig "ein Werkzeug ist, das uns verwunderlich viel hilft". Wenn die Menschen im 16. Jahrhundert so über die Wissenschaft und ihre Macht gesprochen haben, dann ist es am Anfang des 21. Jahrhunderts für die Forscher und wissenschaftliche Institutionen eine richtige Herausforderung, eine neue Renaissance in der Lebensqualität der Menschheit mit Hilfe der Wissenschaft zu erreichen. Bekanntlich gibt es keine Zauberformel, die das Geheimnis der wissenschaftlichen Forschung aufdecken kann, da es gleichwohl keine schnelle, mechanische Verfahren gibt, die, nachdem sie erschlossen sind, für diese Art von Tätigkeiten befähigen. Um für die wissenschaftliche Arbeit befähigt zu werden, ist es notwendig, vor-

her zwei Grundbedingungen zu erfüllen: 1) man muss dafür begabt sein, natürliche Disposition; 2) man soll von jemandem in die wissenschaftliche Arbeit und ihre Methoden eingewiesen werden, durch die Entwicklung und „Erziehung“ von Fähigkeiten, die für diese Arbeit benötigt werden. Die Einweisung in das Handwerk des Wissenschaftlers erreicht man am besten sowohl beim Lesen von verschiedenen wissenschaftlichen Werken und Handbücher, als auch vielmehr durch die Praxis, wie das lateinische Sprichwort sagt *Fit fabricando faber* (Eisenhauer wird man durch das Einsenhauen) oder wie die Deutschen denken – Übung macht den Meister (ein Meister wird man durch Übung).

Stichwörter: *Wissenschaft, Methoden, Ziel, Inhalt, wissenschaftliche Arbeit, wissenschaftlicher Bericht, Forschung, Indikator, Variable, Hypothese.*

Allein und doch zusammen – Über militärische Strategie des neutralen nationalen Staates im neuen Europa, dargestellt am Beispiel Österreichs,

Horst Pleiner und Andreas V. Stupka

In dieser Arbeit analysiert man die Entwicklung der Sicherheitspolitik Österreichs ab 1955, nach dem Ende der Besatzungsperiode der Siegermächte aus dem Zweiten Weltkrieg, bis zur heutigen Zeit, die die Integration in ein Kontinent unter der Obhut der Europäischen Union prägt. Es wurden die Bedingungen des allgemeinen Sicherheitspolitischen Rahmens in Europa in diesem Zeitraum beschrieben und im ersten Kapitel wird das Strategiekonzept erklärt. Im zweiten Kapitel wird die spezifische Rolle Österreichs als neutralen Staates zur Zeit des Kalten Krieges erörtert. Im dritten Kapitel werden die strategischen Ansätze in Österreich im Laufe der Wandlungsphase, das Verhältnis zu NATO und der EU-Beitritt Österreichs als neutralen Landes erforscht. In dem vierten Kapitel wird die mögliche geostrategische Positionierung der Europäischen Union und ihrer Mitgliedstaaten erforscht, die das Ziel anstreben, in absehbarer Zukunft das gemeinsame Verteidigungssystem aufzubauen. Dieses Ziel setzt die Veränderung einer auf einen nationalen Staat fokussierten Denkweise voraus, so dass das Ziel dieser Arbeit ist, darauf hinzuweisen.

Stichwörter: *Sicherheitspolitik, Strategie, Österreich, Neutralität, Europäische Union, nationale Verteidigung, Kalter Krieg, Streitkräfte, NATO.*

Die Wandlung der schweizer Sicherheitspolitik

Nicole Herzog

Die schweizer Regierung hat im Januar 2010 den neuen Sicherheitsbericht über die Sicherheits- und Verteidigungs politik der Schweiz angenommen. Obwohl man in dieses Dokument, das die nationale Sicherheits- und Verteidigungsstrategie darstellt, grosse Erwartung setzte, bezweifeln inzwischen viele seinen Wert. Es ist ersichtlich, dass seine Autoren keine Übereinstimmung in vielen Fragen erreicht haben, obwohl der Bericht den Weg skizzieren soll, den die schweizer Sicherheitspolitik und die Streitkräfte als ihr sicherheitspolitisches Instrument in den kommenden zehn bis fünfzehn Jahren einschlagen wird.

Dieser Artikel wirft keine neuen wissenschaftlichen Thesen auf und präsentiert keine neuen wissenschaftlichen Erkenntnisse. Aus der Beobachterperspektive beschreibt er die Eindrücke und Gedanken von geführten Diskussionen und gibt die Übersicht wichti-

ger Aspekte der parlamentarischen Debatten. Zur Zeit sehen die nationalen und nicht nur die globalen Sicherheitsinteressen, die die innere und staatspolitische Merkmale der Schweiz in den Mittelpunkt stellen. Tatsache ist, dass man in den sicherheitspolitischen Debatten wenig erreicht hat, was eine Folge unterschiedlicher Ursachen ist.

Dieser Text ist eine Übersetzung des Originals, der in der Zeitschrift *Military Power Revue* der Schweizer Armee Nr. 3/2009 publiziert wurde.

Stichwörter: *die Schweiz, nationale Sicherheitsstrategie, Verteidigung.*

Territoriale Abgrenzung der Arktik,

Marko Filijović

Auf dem Arktik sind grosse Energenterreserven entdeckt worden. In den jüngsten Jahren wurde eine durch Klimawandlungen verursachte erhebliche Verdünnung der Eisschicht aufgenommen, was zusammen mit dem technisch-technologischen Fortschritt die Forschung erleichtert und die Nutzung der Energiequellen in diesem Gebiet immer rentabler macht. In Anbetracht der sich konstant steigernden Nachfrage für Energente ist das einer der Gründe für die Aktualisierung der territorialen Abgrenzung der Arktikstaaten – Kanada, Russland, Vereinigte Staaten von Amerika, Dänemark und Norwegen.

Stichwörter: *Arktik, Völkerrecht, territorialer Streit.*

Warum sich Polen für den Flieger F-16 entschieden hat?

Barre R. Seguin

Diese Arbeit gibt eine allumfassende Synthese der Selektion der Jägerflugzeuge in Polen, sie beurteilt die überwiegenden Fragen und beantwortet die Frage: "Warum hat sich Polen für den Flieger F-16 entschieden?" Ausser Beantwortung der Frage, wirft der Artikel Licht auf die Wichtigkeit der polischen Ausschreibung für den künftigen grossen ausländischen Handel des Wehrmaterials. Die Anwendungsmöglichkeit der Lehren aus diesem polischen Kauf auf die anderen grossen Verkäufe des Wehrmaterials wird besonders eingeschätzt.

Dieser Text ist eine Übersetzung des Originaltextes, der im Juni 2007. in *Occasional Paper Series* No 11, im Europäischen Zentrum für Sicherheitsstudien "George C. Marshall" publiziert wurde.

Stichwörter: *Polen, USA, Flieger F-16, Ausschreibung, Wehrmaterial.*

Frauen in den Streitkräften der Republik Ungarn – Erfahrung und Lehren

Klara Siposné Kecskeméthy

Die Wandlungen in Ungarn sind nicht nur eine Folge des ungarischen NATO-Beitritts, es musste, infolge der Veränderung im Regime und in der Wertestruktur und -system in den Streitkräften, zur Anwendung des Prinzips der gleichen Möglichkeiten kommen. Die meisten militärischen Vorgesetzten haben eingeräumt, dass die Einstellung der Frauen im

Militär, in einigen Bereichen, seine Vorteile hat, so dass den Frauen erlaubt werden kann, traditionelle Männeraufgaben zu verrichten. Im Vergleich zu anderen NATO-Ländern, ist in den ungarischen Streitkräften der Frauenanteil relativ hoch unter den professionellen Soldaten (Offiziere, Unteroffiziere, Zeitsoldaten) in vielen Bereichen. Der Gesamtanteil an Frauen bei professionellen Angehörigen und Zeitsoldaten beträgt 19,6% und stellt einen grossen Anteil bei einigen Dienstgraden dar. Obwohl es immer noch keine Frauen Kommandante gibt (Dienstgrad Admiral oder Kommodore), sind sie in allen anderen Offizierdienstgraden vertreten.

Stichwörter: *Frauen im Militär, Ungarn, Geschlechtergleichheit, NATO.*

Die Entwicklung der demokratischen zivilen Kontrolle der Streitkräfte in der Zeit der Transition in einigen Ländern in der Umgebung

Slavoljub Ristić, Radovan Karkalić, Vladimir Jakovljević

Bei der Definierung und Herstellung der zivil-militärischen Beziehungen in den Ländern in der unmittelbaren Umgebung gelten bestimmte fundamentale Prinzipien. Dabei wird hauptsächlich auf die drei Hauptprinzipien und Grundsätze bestanden: Suprematie der zivilen Herrschaft gegenüber der militärischen, Anerkennung der professionellen Kompetenz des Militärs und die Nicht-Einmischung der Streitkräfte in die Politik und der Politik in militärische Zuständigkeiten. Es ist augenscheinlich, dass die Verwandlung der demokratischen zivil-militärischen Beziehungen und deren Bewältigung auch weiterhin eine grosse Herausforderung für die Nachbarländer ist. Die Streitkräfte und paramilitärische Kräfte, die Polizei, der Grenzschutz und andere Sicherheitsstrukturen sind wichtige Faktoren in zahlreichen Ländern. Sie verhalten sich meistens wie "Staat im Staat", belasten die bescheidenen staatlichen Mittel, verzögern die Demokratisierung und vergrössern die Wahrscheinlichkeit der inländischen und internationalen Konflikte. Die Reform der Streitkräfte stellt einen Teil der Transformation des Sicherheitsbereichs dar, die in den ehemaligen sozialistischen Staaten beim Übergang von der autoritären zur demokratischen Staatsordnung initiiert wurde. Demokratische Kontrolle der Streitkräfte als spezifische Institution des Systems ist komplex, weil sie in den Bereich der sensiblen Fragen der Verteidigung fällt. Sämtliche Regierungen sind bestrebt, diese Fragen in der vertraulichen Sphäre zu behalten, unter dem Vorwand der Wahrung nationaler Interessen. Der Autor gab in der Arbeit zusammenfassend die strategischen Ziele der Reform des Verteidigungssystems wie folgt an: der Aufbau des effizienten und ökonomisch erhaltbaren Verteidigungssystems, der Aufbau der modernen, professionellen und effizienten Streitkräfte, euroatlantische Integrationen und demokratische und zivile Kontrolle der Streitkräfte und anderer Verteidigungskräfte. All diese Aktivitäten können durch die strategisch-doktrinaire, normativ-rechtliche und organisationsfunktionelle Sphäre realisiert werden.

Stichwörter: *demokratische und zivile Kontrolle der Streitkräfte, Streitkräfte, Transition.*

Sicherheitsintegrationen im postsowjetischen Raum – GUAM

Katarina Štrbac

Regionale Zusammenarbeit und regionale Organisationen stellen keine Stellvertretung für den nationalen Staat dar; bzw. selbstständige Staaten treten in Bündnisse ein aufgrund gemeinsamer Interessen, aber verlassen das Bündnis jedoch, wenn es

keine Interessensna mehr gibt. Tatsache ist, dass die Staaten Verbündete suchen aufgrund territorialer, ökonomischer und politischer Interessen, aber auch wegen potentieller gegenseitiger Abhängigkeit im Bereich der Sicherheit und zur Verwirklichung bestimmter Sicherheitsziele. Regionale Zusammenarbeit ist von wesentlicher Bedeutung für sämtliche Bereiche der gesellschaftlichen Entwicklung. Nach dem Zerfall der Sowjetunion suchten die neu gegründeten, unabhängigen Staaten ihren Weg zur rascheren Entwicklung durch verschiedene Integrationsformen. Mit gleichen oder ähnlichen Zielen wurde die Regionalinitiative GUAM gegründet.

Stichwörter: *regionale Zusammenarbeit, GUAM, Sicherheit, Postsowjetischer Raum.*

Modale Experimente bei der Forschung des potentiellen Sicherheitssystems der Republik Serbien

Miodrag Gordić

In Anbetracht der grossen Anwendbarkeit der Modelle, Experimente und modalen Experimente bei der Realisierung fundamentaler und anwendbarer Forschungen ist die Rolle dieser Methoden in kognitiven wissenschaftlichen Prozessen von ausserordentlicher Bedeutung. Die Anwendung der Modellierung, der Modelle und des modalen Experiments ist von Bedeutung, ebenso in verifikatorischen und heuristischen Forschungen bei der wissenschaftlichen Klassifizierung, Beschreibung, Erklärung, Vorhersage und Enthüllung der Erscheinungen. Die Anwendung des modalen Experiments könnte besonders wichtig aus dem Blickwinkel des Studiums der Erscheinungen und Prozesse sein, dessen Entstehung nicht wahrscheinlich ist, aber wenn sie entstehen, dann werden sie hauptsächlich als Fallstudien behandelt zur Erfahrungs- und Lehrgewinnung für eventuelle zukünftige Erscheinungen. Das Sicherheitssystem jedes Staates muss darauf vorbereitet sein, sich adäquat allen potentiellen Sicherheitsversuchungen, dessen Wahrscheinlichkeit mehr oder minder ist, entgegen zu stellen. Deshalb kann die Anwendung des modalen Experiments bei der Studie des Sicherheitssystems und bei der Antwort auf potentielle Herausforderungen, Risiken und Bedrohungen den entscheidenden Einfluss auf seine optimale zukünftige Strukturierung im Bezug auf die Organisation und Funktion haben.

Stichwörter: *Sicherheitssystem, Modellierungsmethode, modales Experiment.*

Das Risikomanagement auf Systembasis

Samed Karović, Nenad Komazec

Das Risikomanagement im Bereich der Krisenbewältigung ist vor allem auf die Aktivität der Risikobewältigung ausgerichtet. Es gibt unterschiedliche Ansätze bei der Definierung der Risiken und Phasen des Risikomanagements. Der Prozess des Risikomanagements umfasst ein breites Spektrum von Aktivitäten, die in bestimmten Phasen realisiert werden, was das Bedürfnis nach Erwägung der Entwicklung und Anwendung des systematischen Zugangs zu dem Risikomanagement aufwirft. In diesem Zusammenhang wird im Artikel ein möglicher systematischer Zugang zu dem Risikomanagement erörtert und der Versuch einer Lösung des Managements der Ungewissheit und Gefahr angeboten.

Stichwörter: *Risikomanagement, Risiko, Risikoanalyse, Strategien.*

Das neue Wertesystem der Streitkräfte Serbiens – Erbe oder Projektion

Zlatan Jeremić, Slađan Ristić

Die Streitkräfte Serbiens brauchen ein neues Wertesystem. Neben einer Reihe von Organisationsveränderungen, sind die Veränderungen in dem Wertesystem vernachlässigt worden. Um diese durchzuführen, ist es notwendig, das Wertesystem der Streitkräfte zu definieren und seine Quellen und Bedingungen, unter denen sich das Wertesystem seit Transformationsanfang verändert hat, zu analysieren. Ausserdem ist es notwendig, die Problembereiche im Transformationsprozess des Wertesystems und seine Funktionen zu beschreiben. Im Rahmen der gesellschaftlichen Veränderungen ist die Transformation der Streitkräfte Serbiens eine wichtige strategische Aufgabe, die ohne Veränderungen im Wertesystem nicht erfüllt werden kann. Unbestritten ist der urgente Bedarf nach Erwägung auch dieser Dimension der Streitkräfte, unter Anwendung wissenschaftlicher Methoden und Techniken. Präzise Identifizierung des bestehenden Wertesystems der Streitkräfte, die Positionierung der Veränderungen, Annahme und Kodifizierung des Neuen sind von zentraler Bedeutung, nicht nur für die erfolgreiche Funktion der Streitkräfte, sondern auch für die weitere Entwicklung der zivil-militärischen Beziehungen.

Stichwörter: *Wertesystem, Streitkräfte Serbiens.*

Informationskrieg in der modernen Militärtheorie und – praxis

Milan Miljković

Die Information wird auch in der Zukunft einen kritischen Wert für den militärischen Erfolg haben. Damit die USA in dem globalen Informationsspektrum dominierend sind, wird die Transformation und die Sortierung der Informationsoperationen in zentrale und wesentliche, nach der Wichtigkeit der Militäroperation, die von den Streitkräften der USA ausgeführt werden, vorgenommen, zusammen mit den Land-, Luft-, See- und Spezialoperationen. Informationsoperationen werden als koordinierte Anwendung der Aktivitäten definiert, die man gegen Informationen und IS des Feindes unternimmt, bei Bewahrung der eigenen Informationen. Die Hauptziele sind: Einfluss, Unterbrechung und Zufügung der Fehlfunktion dem gegnerischen "menschlichen" oder automatisierten Führungssystem. Zentrale Aktivitäten der Informationsoperationen sind: psychologische Operationen, militärische Täuschung, Operationsschutz, elektronische Kriegsführung und Rechner-Netz-Operationen.

Das Endziel der Informationskriegsführung ist die Informationssuperiorität, der als operativer Vorteil definiert ist. Dieser operative Vorteil wurde von der Möglichkeit der Sammlung, Bearbeitung und Distribuierung des permanenten Informationsflusses gewonnen, bei Exploitation und Verhinderung des Gegners, zu denselben Möglichkeiten zu gelangen. Der Einfluss auf den Entscheidungsprozess der feindlichen Führung, ein Prozess, den man populär „OODA-loop“; observe, orient, decide, act-loop nennt ist eine der Aufgaben der Informationsoperationen. Durch die Verringerung der gegnerischen Fähigkeit, eine rechtzeitige und effiziente Entscheidung zu treffen, wird die Gegnerantwort und die Initiative gegen militärische Aktion der alliierten Kräfte verringert.

Stichwörter: *Informationskriegsführung, Informationsoperationen, militärische Theorie und Praxis.*

Finanzsteuerung im Rahmen der finanziellen Funktion des Verteidigungssystems

Nedžad Imamović

Da die Vorhersage der zukünftigen Finanzierung des Verteidigungssystems und der Finanzsteuerung bei allen Benutzern der Mittel vorwiegend aufgrund der Informationen und Analysen, die von den Finanzämtern vorbereitet und erarbeitet werden, realisiert werden kann, ergibt sich der Bedarf nach der Erwägung und Analyse der wichtigsten Aspekte der Finanzfunktion. Die Finanzführung und Kontrolle stellen wesentliche Determinanten der erfolgreichen Kostenführung im Verteidigungssystem Republik Serbiens dar.

Diese Aspekte werden in der Arbeit durch die Darstellung der Finanzfunktion und ihrer Bedeutung im Unternehmen behandelt und weiterhin auch durch die Erforschung der Hauptaspekte dieser Funktion im Verteidigungssystem Republik Serbiens und die Herstellung des Systems der Finanzführung und Kontrolle. Ausserdem sind die Hauptaspekte der Finanzführung in der NATO gegeben, was vom Standpunkt der Nutzung der Erfahrung und der Modelle von besonderer Bedeutung für unser Verteidigungssystem ist. All dies gewinnt an Bedeutung, wenn man in Betracht zieht, dass sich das Verteidigungssystem in der Phase der Implementierung neuer Vorschriften im Bereich der Finanzangelegenheiten und ihrer Angleichung, sowohl an die Vorschriften Republik Serbiens, als auch an die internationalen Vorschriften und Standards befindet.

Stichwörter: *Finanzierung, Finanzfunktion, Finanzführung, Finanzanalyse.*

Öffentlichkeitsarbeit in den Auslandseinsätzen,

Slavoljub Randelović, Ksenija Đurić-Atanasievski

Der strategische Kontext der Auslandseinsätze der Vereinten Nationen ist geändert worden und er zwingt die Organisation, das Feld zu erweitern und die Vorgehensweise von den traditionellen Einsätzen mit streng militärischen Aufgaben auf die Einsätze mit komplexen "multidimensionalen" Aufgaben zu erweitern. Klassische Friedenseinsätze praktizierten die Information als Kommunikationsmodell mit der Öffentlichkeit und üblicherweise waren die Informationen an die Öffentlichkeit des Landes gerichtet, zu dessen Streitkräften das Kontingent der Friedenskräfte gehörte. Öffentlichkeitsarbeit der modernen Auslandseinsätze ist praktisch eine Konstante bei der Wirkung ihrer Angehörigen. Von dem Moment an, wenn die Entscheidung über den Einsatz der Kräfte im Ausland gefällt wird, laufen die Aktivitäten im Bereich der Öffentlichkeitsarbeit kontinuierlich, von den Vorbereitungen, über den Höhepunkt, den sie in der Ausführungsphase auf dem Gelände erreichen, bis zur Beendigung des Einsatzes und Rückkehr des Kontingents in die Heimat.

Stichwörter: *Sicherheit, Öffentlichkeitsarbeit, Public Relations – PR, Medien, Streitkräfte Serbiens, Friedenseinsätze, Friedensoperationen.*

Öffentlichkeitsarbeit, Kommunikation in Krisensituationen und die Streitkräfte Serbiens

Nenad Perić

Eines der Hauptelemente jeder gesellschaftlich integrierten und verantwortungsvollen Organisation ist die Öffentlichkeitsarbeit. In diesem Zusammenhang bilden die Streitkräfte Serbiens keine Ausnahme, im Gegenteil, sie sind einer der bedeutendsten

Staats-elemente, die eine entsprechende Verantwortung vor der Öffentlichkeit im In- und Ausland haben. Der Faktor der öffentlichen Meinung ist einer der wichtigsten und übt direkten Einfluss auf die Sicherheitsfragen aus: Neugestaltung der Rolle der Streitkräfte, Transformation, Beitritt oder das Verlassen der militär-politischen Bündnissen, bewaffnete Engagierung der Militärsysteme, usw.

Der Aufbau des Systems der Öffentlichkeitsarbeit und der Plattform der Kommunikation in Krisensituationen, das mit dem Informationssystem verknüpft sein soll, der Medienpolitik und des neokortischen Schutzes ist eine der Voraussetzungen einer normalen Funktionsfähigkeit der Streitkräfte Serbiens.

Stichwörter: *Öffentlichkeitsarbeit, Öffentlichkeit, öffentliche Meinung, Medien, Kommunikation, Information, Werbung, Krise, Planung, Transformation.*

Das Lernen in der Organisation

Ranko Lojić

Im Gegensatz zu individuellem Lernen umfasst das Lernen in der Organisation die soziale Interaktion der Organisationsmitglieder, wodurch Kenntnisse entstehen, die kein Organisationsmitglied einzeln hat. Der Zweck des Lernens in der Organisation ist, dass die Organisation Fähigkeiten entwickelt, die sie bisher nicht hatte.

Die Organisationen, die militärischen einbezogen, sollen eine Reihe von Massnahmen und Schritte einleiten, um ein Arbeitsklima herzustellen, das Lernfördernd ist. Deswegen sichern die Organisationen Bedingungen zum effizienten Lernen und zur Anwendung der Erschlossenen Kenntnisse, das Leitungspersonal soll die Lernenden Unterstützen und die Angestellten zum Lernen motivieren. In der lernenden Organisation erweitern die Mitglieder kontinuierlich ihre Fähigkeiten, eine neue Denkweise herzustellen und lernen kontinuierlich, effizient als Team zu funktionieren.

Es wurden transparent dargestellt der Begriff, die Prozesse, die Formen und Methoden des Lernens in der Organisation, sowie auch die wesentlichen Merkmale und Elemente der lernenden Organisation. Ausserdem wurden die Organisationsgestaltung und die Kultur der lernenden Organisation, sowie auch die Rolle der Leiter im Organisationslernen analysiert.

Stichwörter: *Lernen in der Organisation, lernende Organisation, Prozess, Leiter.*

Freiwillige Teilnahme in den Streitkräften des Königreichs Serbien als mögliches Model der Professionalisierung der Streitkräfte Serbiens

Vladimir Barović

In der Arbeit sind Angaben über die Teilnahme der Freiwilligen in den Streitkräften des Königreichs Serbien zur Zeit des Ersten Weltkriegs geführt. Die Tatsachen sprechen über hohen Kampfwert und Aufopferung der aus Freiwilligen bestehenden Kampfverbände und angeführt sind auch weibliche Freiwillige in Kampfverwendungen in den Einheiten. Positive Beispiele kommen der Freiwilligkeit zugute, als Motiv für den Dienst in den modernen Streitkräften. In diesem Zusammenhang wird eine Suggestion gegeben, dass man die Tradition der Freiwilligkeit nutzen sollte als ein Modell guter Praxis zur Rekrutierung des Personals für die professionellem Streitkräfte in den modernen ge-

sellschaftlichen Bestrebungen in Republik Serbien. Es wird die Schlussfolgerung gezogen, dass das Phänomen der Freiwilligkeit affirmativ ist, ungeachtet der tieferen Motivation des Bürgers zum Eintritt in die Streitkräfte in den demokratischen Gesellschaften.

Stichwörter: *Freiwillige, Streitkräfte, Motiv, Professionalisierung, Modell.*

Guerillakriegsführung in Jugoslawien 1941-1943 – asymmetrische Kriegsform

Mirjana Zorić

Die moderne Kriegspraxis promoviert neues, derzeit sehr aktuelles Forschungsfeld im Rahmen der Kriegskunst und ihrer Theorie, das sich auf die Führung und wissenschaftliche Auslegung der asymmetrischen Kriege bezieht. Der Unausgewogenheit der Kräfte in den bewaffneten Konflikten im wesentlichen entkeimt, ist Asymmetrie keine Gegebenheit der modernen Welt. Die Erfahrung aus der Vergangenheit deutet auf zahlreiche Beispiele der Asymmetrie in den Kriegen hin, die sich in der Geschichte ereignet haben, unter denen die Guerilla die häufigsten Formen suggeriert hat. Da die Befreiungsbewegung gegen die Achsenmächte im Laufe des Zweiten Weltkrieges in Jugoslawien nach den Militärtheoretikern der Kategorie der asymmetrischen Kriege angehören, ist es notwendig, auf die Asymmetrie der jugoslawischen Guerilla in der Zeit von 1941 bis 1943 hinzuweisen.

Stichwörter: *Guerilla-Kriegsführung, asymmetrische Kriegsführung, Jugoslawien.*

Destruktion als Mittel der Politik

Aleksandar Milić

Die Ereignisse in der Welt in den vergangenen hundert Jahren und ihre Folgen haben gezeigt, dass die Politik mit anderen, weniger populären Mitteln durchgeführt werden kann, sowie auch nicht-populären Mitteln. Die Destruktion einer Gesellschaft zu politischen Zwecken wird in unterschiedlichen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens durchgeführt. Dabei wird auf mögliche Opfer keine Rücksicht genommen, sondern sie werden, falls es sie gibt, einfach "Kollateralschaden" genannt. Bei der Ausübung der Destruktion nehmen obligatorisch, ausser dem ausübenden Staat, andere Helfer-Staaten teil und zum sicheren Erreichen der Zielsetzung werden unterschiedliche Weltorganisationen benutzt. Ihre Rolle ist, die rechtliche Legitimität der durchgeführten Destruktion zu geben.

Wegen einer Grosszahl zugänglicher Angaben wird in der Arbeit die Fallstudie-USA behandelt und nur einer der möglichen Ansätze zu dem Forschungsgegenstand. Eine ähnliche Analyse könnte man auf andere Akteure der internationalen Politik anwenden.

Stichwörter: *Politik, Destruktion, Gesellschaft, Macht, Interesse.*

Möglichkeiten der Engagierung eines verdeckten Gesandten für die Aufdeckung der terroristischen Straftaten,

Željko Ninčić

Seit Langem ist die Weltbühne um eine Form der Bedrohung "reicher" - dem Terrorismus. In der letzten Zeit ist der Terrorismus immer häufiger die Quelle der Bedrohung des Staates und nach der Erscheinungsform und den Folgen, die er hervorruft,

ist er viel augenscheinlicher und brutaler als andere Formen der Bedrohung. Deshalb ist die moderne Gesellschaft einerseits mit der ständigen Angst vor neuen terroristischen Angriffen konfrontiert, aber andererseits mit ständiger Bestebung, die entsprechende Art und Weise zu seiner Bekämpfung zu finden.

Der Terrorismus ist der Gegenstand der Reaktionen in nationalem und internationalem Bereich, wo man versucht, die Front der Wirkung und des Widerstandes gegen diese gesellschaftlich unakzeptable Erscheinung zu vereinigen. Das beansprucht einen hohen Grad an Mobilisierung sämtlicher gesellschaftlicher Kräfte zur Bekämpfung. Besonders wichtig ist der organisierte Zugang bei seiner Bewältigung, durch eine fachgerechte und gründliche Durchführung antiterroristischer Verfahren, mit besonderem Schwerpunkt auf die Widerstandsweisen, denen man bis zur jüngsten Zeit keine grosse Aufmerksamkeit schenkte oder es bestanden keine rechtlichen Bedingungen für ihre Anwendung, aber sie können gute Resultate erzielen. In diesem Zusammenhang haben eine besondere Bedeutung Methoden der Infiltrierung, als einzige Methoden, mit Hilfe dessen man, durch die Wirkung von "innen", die Organisationsspitze erreichen kann, so dass die Engagierung eines verdeckten Gesandten eine besondere Bedeutung hat.

In Anbetracht der Aktualität des Terrorismus als Phänomen, wird in der Arbeit das Problem der universalen Definierung des Terrorismus betont, man deutet auf seine Entstehung und Entwicklung, Arten und Formen der Erscheinung, die Anstrengungen der internationalen Gemeinschaft zur seiner Bewältigung, sowie auch auf die Bedeutung der Engagierung des verdeckten Gesandten beim Entdecken, Hinderung und Beweisführung der terroristischen Taten hin. Insbesondere weist man auf die Methoden der Auslese, Vorbereitung und "Infiltrierung" des verdeckten Gesandten in die terroristische Organisation hin.

Stichwörter: *Terrorismus, Bedrohung, verdeckter Gesandter, spezielle Ermittlungsmethoden.*

Војно дело“ је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије и представља отворени форум за публикување и стимулисање иновативног промишљања и критичку размену искустава о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране, у националном и међународном домену.

Чланци „Војног дела“ фокусирају се на компаративне и мултидисциплинарне теме које обрађују кооперативну националну, регионалну и глобалну безбедност, демократско управљање одбраном, цивилно-војне односе, формулисање стратегије безбедности и планирање одбране, тероризам, контролу наоружања, управљање кризама и чување мира.

Чланци, обима до 1,5 ауторски табак (24 странице формата А4 са по 1.800 карактера, са белинама између речи), достављају се Редакцији „Војног дела“ електронском поштом на адресу vojno.de-lo@mod.gov.rs (формат А4, фонт – *Times New Roman*, величина 12, проред – један ред). Чланак треба да садржи: наслов, име аутора, назив установе аутора, сажетак, кључне речи, увод, разраду, закључак, списак литературе и резиме.

Наслов треба да одражава тему чланка, а речи које га чине треба да буду прикладне за индексирање и претраживање. Ако таквих речи нема у наслову, пожељно је да се придода и поднаслов.

Име аутора и електронска адреса. Наводи се пуно име, средње слово, презиме аутора и лична интернет адреса у институцији у којој је аутор запослен. Уколико има више аутора, наводи се само електронска адреса једног, обично првог аутора.

Назив установе аутора. Наводи се пун (званични) назив и седиште установе у којој је аутор запослен, а евентуално и назив установе у којој је обавио истраживање. У сложеним организацијама наводи се укупна хијерархија (на пример, Војна академија, Катедра друштвених и економских наука, Београд). Бар једна организација у хијерархији мора бити правно лице. Назив установе испишује се иза имена аутора. Функција, чин и звање аутора се не наводе.

Сажетак представља кратак информативан приказ садржаја чланка који читаоцу омогућава да брзо и тачно оцени његову релевантност. Треба да садржи термине који се често користе за индексирање и претрагу чланака. Саставни делови сажетка су: циљ истраживања, методи, резултати и закључак. Сажетак треба да има од 100 до 250 речи и треба да се налази између заглавља (наслов, име аутора и назив институције) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Кључне речи јесу термини или фразе које адекватно представљају садржај чланка за потребе индексирања и претраживања. Треба их додељивати ослањајући се на неки међународни извор (попис, речник или тезаурус) који је најшире прихваћен унутар да-те научне области (за науку уопште то је листа кључних речи *Web of Science*). Број кључних речи не може бити већи од 10, а учесталост њихове употребе треба да буде што већа. У чланку се пишу непосредно након сажетка, односно резимеа.

Захвалница. Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансијала пројекат или програм, наводи се у посебној напмени на сталном месту, по правилу при дну прве стране чланка.

Претходне верзије рада. Ако је чланак у претходној верзији био изложен на званичном скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), податак о томе треба да буде наведен у посебној напмени, по правилу при дну прве стране чланка. Чланак који је већ објављен у неком иностраном часопису одговарајућег репомеа може се публиковати у „Војном делу“ једино у преводу на српски језик, уколико се тиме обогаћује национални академски корпус текстова.

Текст и језик чланка. Текст чланка мора да садржи увод, раду и закључак. Текући наслови у тексту се не нумеришу. Рад може бити написан на српском, енглеском, немачком, француском или руском језику. Текст мора бити језички и стилски дотеран, систематизован и без скраћеница (осим стандардних).

Табеларни и графички прикази. Фотографије, цртежи, графикани и табеле треба да буду јасни, прегледни и погодни за репродукцију. Треба их радити у програмима *Word*, *Corel* или *Excel* и поставити на жељено место у тексту. Уколико графички и табеларни прикази нису оригинално ауторово дело потребно је навести извор из којег је преузимање извршено.

Навођење (цитирање) у тексту. Начин позивања на изворе у оквиру чланка мора бити једнообразан. У самом тексту, на месту на којем се врши позивање, односно цитирање, у угластим заградама обавезно треба написати редни број извора из одељка литература.

Напомене (фусноте) пишу се при дну стране на којој се налази текст на који се односе. Могу садржати мање важне детаље, допунска објашњења, назнаке о коришћеним изворима (на пример, научној грађи, приручницима), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Листа референци (литература). Цитирана литература обухвата, по правилу, библиографске изворе (чланке, монографије и сл.) и наводи се искључиво у засебном одељку на крају текста чланка,

у виду листе референци. Референце се набрајају редоследом којим се наводе у тексту и не преводe се на језик рада. Библиографски податак за књигу садржи презиме и иницијале имена аутора, назив књиге, назив издавача, место и годину издања. Библиографски податак за часопис садржи презиме и име аутора, наслов чланка, назив часописа, број и годину издања, као и број странице. Наслови цитираних часописа наводе се у оригиналном, пуном или скраћеном, али никако у преведеном облику. При навођењу интернет сајта као литературе наводи се пуна електронска адреса странице која се цитира и датум када се последњи пут приступило тој страници. Обавезно је позивање на литературу у самом тексту, навођењем броја у угластим заградама. Бројеви треба да одговарају списку литературе који је дат у засебном одељку, при крају чланка.

Резиме. Ако је рад написан на српском језику пожељно је да се, поред сажетка на српском, даје и сажетак у проширеном облику на енглеском језику – као тзв. резиме (*summary*). Он се наводи на крају чланка, након одељка литература. Потребно је да буде у структурираном облику, а његова дужина може бити до 1/10 дужине чланка (опширнији је од сажетка на српском језику). Почетак резимеа може бити преведени сажетак на српском језику (са почетка чланка), а затим треба да следе преведени главни наслови, поднаслови и основе закључка чланка (литература се не преводи). Потребно је да се преведе и део текста испод наслова и подналова, водећи рачуна да он буде пропорционалан њиховој величини, а да одражава суштину. За резиме на енглеском језику Редакција обезбеђује лектуру.

Категорија (тип) чланка. У „Војном делу“ публикују се научни чланци који се разврставају у категорије:

- оригиналан научни рад (у којем се износе претходно необјављивани резултати сопствених истраживања научним методом);
- прегледни рад (који садржи оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема или подручја у којем је аутор остварио одређени допринос, видљив на основу аутоцитата);
- кратко или претходно саопштење (оригинални научни рад пуног формата, али мањег обима или прелиминарног карактера);
- научна критика, односно полемика (расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији) и осврти.

Изузетно, у неким областима, научни рад у часопису може имати облик монографске студије, као и критичког издања научне грађе (историјско-архивске, лексикографске, библиографске, прегледа података и сл.), дотад непознате или недовољно приступачне за научна истраживања. Радови класификовани као научни морају имати бар две позитивне анонимне рецензије.

Такође, у „Војном делу“ се публикују и прилози ваннаучног карактера, уколико пружају информацију значајну за академску заједницу. То могу бити:

- стручни рад (прилог у којем се нуде искуства корисна за унапређење професионалне праксе, али која нису нужно заснована на научном методу);

- информативни прилог (уводник, коментар и сл.);

- приказ (књиге, рачунарског програма, случаја, научног догађаја, и сл.).

Сви радови подлежу анонимној стручној рецензији, а објављени радови и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима Министарства одбране Републике Србије.

Подаци о аутору. Аутор је, приликом достављања чланка Редакцији, дужан да достави и пропратно писмо у којем треба да наведе:

- о којој врсти чланка се ради,

- податке о аутору: име, средње слово, презиме, чин, звање, и-мејл адреса, адреса послодавца (или војна пошта), ЈМБ грађана, кућна адреса, општина становања, телефонски број на радном месту и код куће, број мобилног телефона, жиро рачун и назив банке.

Уредник

МЕДИЈА ЦЕНТАР „ОДБРАНА“

- Браће Југовића 16, 11000 Београд •
- Телефон: (011) 3201-995, војни 23-995 •
- Телефакс: (011) 3241-009 •
- Текући рачун: 840-49849-58 • ПИБ: 102116082 •
- Број потврде о евидентирању за ПДВ: 135328814 •

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ ЗА 2010. ГОДИНУ

Претплаћујемо се на часопис:

бр. примерака

1. „Војно дело“

Годишња претплата 1.184,00 динара

Приликом уплате позвати се на број: 122742312923051

2. „Војнотехнички гласник“

Годишња претплата 896,00 динара

Приликом уплате позвати се на број: 122742312923054

3. „Нови гласник“

Годишња претплата 1.600,00 динара

Приликом уплате позвати се на број: 122742312923053

Претплатне цене важе до 31. 12. 2010. године.

Број примерака издања која се наручују уписати у наруџбеницу, а примерак наруџбенице са доказом о извршеној уплати на горе наведени текући рачун послати на горе наведену адресу.

Купац тел.:

Место

Улица бр.

Потпис наручиоца

М. П.

Ликовно-графички уредник
мр *Небојша* Кујунџић
nebojsa.kujundzic@mod.gov.rs

Језички редактор
Добрила Милетић, професор

Техничко уређење
Звезда Јовановић

Преводиоци:

на енглески језик
Душанка Пивљанин, професор

на немачки језик
Гордана Богдановић, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА БЕОГРАД, Ресавска 40б

УДК – Народна библиотека Србије

ВОЈНО ДЕЛО је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије који излази тромесечно. Представља отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног промашљања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Сви текстови у овом издању смеју се репродуковати, у делу или целини, без претходног тражења одобрења. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текстова.

